

AKÜSBD

ISSN: 1302-1265
e-ISSN: 2149-4894

Afyon Kocatepe Üniversitesi

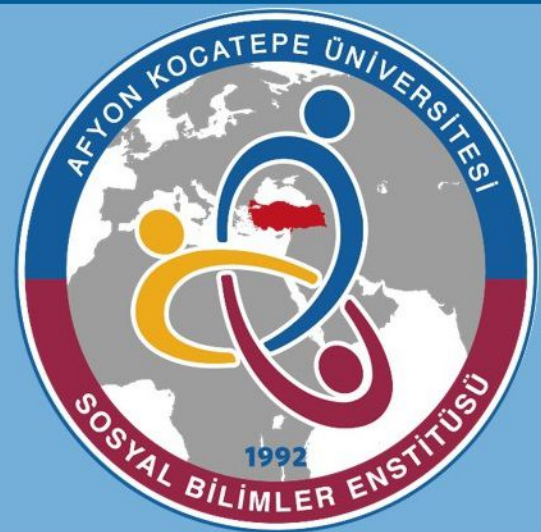
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 22, Sayı: 1, Mart-2020

Afyon Kocatepe University

Journal of Social Sciences

Volume: 22, Issue: 1, March-2020

	Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 22, Sayı:1, Mart-2020	
	Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences Volume:22, Issue:1, March-2020	
ISSN: 1302-1265 e-ISSN: 2149-4894		

Sahibi / Owner

Afyon Kocatepe Üniversitesi adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Elbeyi PELİT

Editörler / Editors

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT

Yardımcı Editör / Assistant Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE

Alan Editörleri / Field Editors

***Antropoloji –Felsefe –Psikoloji -Sosyoloji / Anthropology -Philosophy -Psychology -
Sociology***

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE

Coğrafya –Tarih / Geography -History

Doç. Dr. Selim KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE

Dil ve Edebiyat –Eğitim –İlahiyat / Language and Literature –Education –Theology

Prof. Dr. Gürbüz OCAK
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT

İktisadi ve İdari Bilimler –Hukuk / Economics and Administrative Sciences -Law

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

Halkla İlişkiler -İletişim -Turizm / Public Relations -Communication -Tourism

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Prof. Dr. Gürbüz OCAK

Sanat –Tasarım / Art -Design

Prof. Dr. Mustafa FİŞNE
Doç. Dr. Selim KAYA

Dil Editörleri / Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE (Türkçe)

Dergi Sekreteryası / Secretary

Ayşe MERCAN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM	Marmara Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Artur KOZLOWSKI	Gdansk School of Bankowa	Polonya
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Elbeyi PELİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Gürbüz OCAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Huziie HİROAKİ	Osaka Üniversitesi	Japonya
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Timothy MAY	University of North Georgia	ABD
Doç. Dr. Selim KAYA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HATİPOĞLU	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Bashir ADAMU	University of Leicester	İngiltere
Dr. Renata BZDILOVA	Pavol Jozef Safarik University	Slovakya

* Yayın Kurulu listesi ünvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet KAYACIK	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ	Türk Tarih Kurumu	Türkiye
Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Aytunga OĞUZ	Dumlupınar Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Belkis ÖZKARA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Celal DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hakkı YAZICI	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hilmi UÇAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İrfan MORİNA	Priştine Üniversitesi	Kosova
Prof. Dr. İrfan YAZICIOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV	Semerkand Devlet Üniversitesi	Özbekistan
Prof. Dr. Kemalettin ÇONKAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. M. Ali ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa GÜLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Nesrin KULA DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Nusret KOCA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Veysel KULA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Yusuf KARACA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Hasan DURAN	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Ahmet BAYTOK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye

Doç. Dr. Cüneyt AKIN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Zivar Hüseyin BAYLAN	Khazar University	Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Ali YAŞAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Asuman PEKYAMAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp KURT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Eyyüp Sabri FANİ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Özgür CENGİZ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Alan V. MURRAY	University of Leeds	İngiltere
Dr. Cristopher S. LIGHTFOOT	Metropolitan Müzesi	İngiltere

* Danışma Kurulu listesi ünvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanan ve alanında ulusal ve uluslararası indeksler tarafından taranan hakemli, disiplinler-arası akademik bir dergidir.

Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Derginin amaç, kapsam, yayın etik ilkeleri, makale kabul süreci ve diğer tüm ayrıntılar derginin resmî web sitesinde mevcuttur (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil>).

Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is a scientific, interdisciplinary and academic journal published by Afyon Kocatepe University Institute of Social Sciences and indexed in national and international field indexes.

All scientific, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Please check the Journal's website for aim and scope, ethical principles of the journal and article acceptance process and full details (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil>).

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Yer Aldığı Dizin/İndeksler:
Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is Indexed at:

- **CITEFACTOR** (*Academic Scientific Journals*)
- **DRJI** (*Directory of Research Journals Indexing*)
- **EBSCO** (*SocINDEX with Full Text - Full Text Subject Title List*)
- **EBSCOHOST** (*SocINDEX with Full Text - Database Coverage List*)
- **EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX (ESJI)**
- **GOOGLE SCHOLAR**
- **INTERNATIONAL CITATION INDEX**
- **MLA** (*Modern Language Association*)
- **RESEARCHBIB** (*Academic Resource Index*)
- **ROOT INDEXING** (*Journal Abstracting and Indexing Service*)
- **SCIENTIFIC INDEXING SERVICES (SIS)**
- **SOBİAD** (*Sosyal Bilimler Atıf Dizini*)
- **TEİ** (*Türk Eğitim İndeksi*)
- **TÜBİTAK-ULAKBİM TR DİZİN**

Dergi Yazışma Adresi/Journal Correspondence Address:

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi

ANS Yerleşkesi, 03200/Afyonkarahisar/Türkiye

Tel: +90 272 2281503 – **Belgegeçer/Fax:** +90 272 2281476

e-posta/e-mail: akusbder@aku.edu.tr

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil> - <http://www.sbd.aku.edu.tr>

ISSN: 1302-1265 | **e-ISSN:** 2149-4894

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of This Issue*

SIRA NO	Unvan-Ad-Soyad Title-Name-Surname	Kurum Institution
1.	Prof. Dr. Abdullah ÇELİK	Harran Üniversitesi
2.	Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU	Ankara Üniversitesi
3.	Prof. Dr. Ayla ÖZHAN DEDEOĞLU	Ege Üniversitesi
4.	Prof. Dr. Ayşe Fulya ŞEN	Fırat Üniversitesi
5.	Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
6.	Prof. Dr. Esra BURCU SAĞLAM	Hacettepe Üniversitesi
7.	Prof. Dr. Fatih AYDIN	Karabük Üniversitesi
8.	Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA	Akdeniz Üniversitesi
9.	Prof. Dr. Hüseyin GÜL	Süleyman Demirel Üniversitesi
10.	Prof. Dr. İbrahim TÜZER	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
11.	Prof. Dr. İlker Murat AR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
12.	Prof. Dr. Mehmet Hilmi UÇAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
13.	Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
14.	Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK	Atatürk Üniversitesi
15.	Prof. Dr. Metin YAMAN	Gazi Üniversitesi
16.	Prof. Dr. Mircan TOKATLIOĞLU	Bursa Uludağ Üniversitesi
17.	Prof. Dr. Neslihan DERİN	İnönü Üniversitesi
18.	Prof. Dr. Nürşen ADAK	Akdeniz Üniversitesi
19.	Prof. Dr. Osman Nuri ÖZDOĞAN	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
20.	Prof. Dr. Ömer TURUNÇ	Antalya Bilim Üniversitesi
21.	Prof. Dr. Sadiye TUTSAK	Uşak Üniversitesi
22.	Prof. Dr. Sema BUZ	Hacettepe Üniversitesi
23.	Prof. Dr. Ümit GÜMRAH	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
24.	Prof. Dr. Yakup BULUT	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
25.	Doç. Dr. Mümtaz KARATAŞ	Milli Savunma Üniversitesi
26.	Doç. Dr. Ahmet BAYTOK	Afyon Kocatepe Üniversitesi
27.	Doç. Dr. Cengiz YILDIRIM	Amasya Üniversitesi
28.	Doç. Dr. Erkan SAĞLIK	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
29.	Doç. Dr. Gülsüm BAŞTUĞ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
30.	Doç. Dr. Güney ÇETİN GÜRKAN	Trakya Üniversitesi
31.	Doç. Dr. Hamza ALTIN	Bingöl Üniversitesi
32.	Doç. Dr. Hanifi PARLAR	İstanbul Ticaret Üniversitesi
33.	Doç. Dr. Haşim AKÇA	Çukurova Üniversitesi
34.	Doç. Dr. Huriye TEKİN ÖNÜR	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
35.	Doç. Dr. İkbâl Tuba ŞAHİN SAK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
36.	Doç. Dr. İsmail KÖSE	Karadeniz Teknik Üniversitesi
37.	Doç. Dr. Murat YAMAN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
38.	Doç. Dr. Osman ÇALIŞKAN	Akdeniz Üniversitesi
39.	Doç. Dr. Taşkın KILIÇ	Ordu Üniversitesi
40.	Doç. Dr. Yeşim GÜLEÇ ASLAN	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
41.	Dr. Öğr. Üyesi Ali AHMETBEYOĞLU	İstanbul Üniversitesi
42.	Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Derya ESKİMEN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
43.	Dr. Öğr. Üyesi Beyza GÜLTEKİN	Hacettepe Üniversitesi
44.	Dr. Öğr. Üyesi Ceyhan OZAN	Atatürk Üniversitesi
45.	Dr. Öğr. Üyesi Gülsün KOÇER	Necmettin Erbakan Üniversitesi

46.	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SÜME	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
47.	Dr. Öğr. Üyesi Müjdat ERTÜRK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
48.	Dr. Öğr. Üyesi Mürsel BAYRAM	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
49.	Dr. Öğr. Üyesi Nur ÇAKIR	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
50.	Dr. Öğr. Üyesi Ozan KAVSIRACI	Polis Akademisi
51.	Dr. Öğr. Üyesi Sibel ÖNÇEL	Anadolu Üniversitesi
52.	Dr. Öğr. Üyesi Şenay YAPICI	Amasya Üniversitesi

* Hakem listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

İçindekiler / Contents				
Makale Sıra No	Makale Başlığı Paper Title	Yazar(lar) Author(s)	Makale Türü Paper Type	Sayfa Page
Antropoloji – Felsefe – Psikoloji - Sosyoloji / Anthropology - Philosophy - Psychology - Sociology				
1	Engelli Kadın Olmak / <i>Being Disabled Women</i>	Doç. Dr. Serdar ORHAN, Doktora Öğrencisi Elifnaz ÖZKAN	Derleme Review	1-19
2	İş bölümünün, Sosyal Politika ve Toplumsal Dayanışma Açısından Sosyolojik Çözümlemesi / <i>Sociological Analysis of the Division of Labor in terms of Social Policy and Social Solidarity</i>	Dr. Aziz ŞEKER	Derleme Review	20-27
Coğrafya – Tarih / Geography - History				
3	En Erken Devirlerden Türk Mezarlarına Ölü Yakımı Uygulaması / <i>Cremation From The Earliest Periods To Turkic Graves</i>	Dr. Öğr. Üyesi Elvin YILDIRIM	Araştırma Research	28-37
4	Osmanlı Polis Teşkilatı'nda Otomobil / <i>Car in Ottoman Police Department</i>	Dr. İbrahim YILMAZ	Araştırma Research	38-48
Dil ve Edebiyat – Eğitim – İlahiyat / Language and Literature – Education – Theology				
5	Lise Öğrencileri İçin Analitik Düşünme Ölçeği Geliştirme Çalışması / <i>Developing Analytical Thinking Scale for High School Students</i>	Prof. Dr. Gürbüz OCAK, Y. Lisans Öğrencisi Ferat PARK	Araştırma Research	49-68
6	Erken Düşünme Becerilerine Yönelik Türkiye'de Yapılan Bilimsel Çalışmaların İncelenmesi / <i>Investigation of Scientific Studies Performed in Turkey on Early Thinking Skills</i>	Şule BİLGİÇ, Prof. Dr. Adalet KANDIR	Derleme Review	69-84
7	Halk Eğitim Merkezlerinde Çalışan Bireylerin Rekreatif Etkinliklere Katılımlarına Engel Olan Faktörlerin İncelenmesi (Kocaeli İli Örneği) /	Fatmanur ÖZTÜRK, Doç. Dr. Betül BAYAZIT	Araştırma Research	85-105

	<i>Examination of Factors that Prevent Participation of Trainers Working in Public Education Centers in Recreational Activities (Kocaeli City Case)</i>			
8	Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Karşılaştırmalı Analizi (2005-2017-2018) / <i>Comparative Analysis of Social Studies Curricula (2005-2017-2018)</i>	Prof. Dr. Nurdan KALAYCI, Sefa Burak BAYSAL	Araştırma Research	106-129
9	2018 Yılı Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programının Alan Bilgisi, Genel Kültür ve Pedagoji Dersleri Açısından Analizi / <i>Analysis of 2018 Geography Teacher Education Undergraduate Program in terms of Scientific Field Knowledge, General Culture and Pedagogy Courses</i>	Doç. Dr. Mustafa SAĞDIÇ	Araştırma Research	130-144
İktisadi ve İdari Bilimler – Hukuk / Economics and Administrative Sciences - Law				
10	An Application of The Portfolio Investment Choices with Multi-Purpose Decision Making Methods in Emerging Countries / <i>Gelişmekte Olan Ülkelerde Çok Amaçlı Karar Verme Yöntemiyle Portföy Yatırım Tercihi Üzerine Bir Uygulama</i>	Doç. Dr. Sibel FETTAHOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖZCAN, Havva KOCAMAN	Araştırma Research	145-162
11	Kurumsal Yetkinlik ile Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkide Müşteri Kurum Özdeşleşmesi ve Algılanan Olumsuz Duyurumun Etkisine Yönelik Bir Araştırma / <i>An Investigation on the Effects of Customer-Company Identification and Perceived Negative Publicity on the Relationship between Corporate Ability and Purchase Intention</i>	Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOLUNAY KUŞÇU, Doç. Dr. Merve KOÇOĞLU SAZKAYA, Dr. Öğr. Üyesi Burçak VATANSEVER DURMAZ	Araştırma Research	163-179
12	Örgütsel Bağlılığın Tükenmişliğe Etkisi İş Tatmininin Aracılık Rolü Mersin İli Kamu Hastaneleri	Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Uzm. Hemşire Hayriye ÖZKAN	Araştırma Research	180-194

	Hemşirelerine Yönelik Bir Uygulama / <i>The Effect of Organizational Commitment to Burnout the Mediating Role of Job Satisfaction an Application for Nurses in Mersin Province Public Hospitals</i>			
13	Türkiye’de Dış Borçlar Sürdürülebilir mi? ARIMA Modeli / <i>Are External Debts Sustainable in Turkey? ARIMA Model</i>	Ersin YENİSU	Araştırma Research	195-213
14	Yerel Yönetişim Bağlamında Avrupa Konseyi “12 Yıldızlı Şehir” Uygulaması ve Türkiye Yerel Yönetimleri / <i>The Council of Europe 12 Star City Implementation in the Context of Local Governance and Local Governments of Turkey</i>	Dr. Onur Kemal YILMAZ	Araştırma Research	214-232
15	Sovyet-Çin Uyuşmazlığında ABD Faktörü / <i>The USA Factor in the Sino-Soviet Dispute</i>	Dr. Öğr. Üyesi Umut BEKCAN	Derleme Review	233-243
16	Kentsel Aktörlerin Sürdürülebilirlik Algıları: Q-Metodoloji Yöntemiyle Bir Araştırma / <i>Sustainability Perceptions of Urban Actors: A Research with Q-Methodology Method</i>	Dr. Öğr. Üyesi Levent MEMİŞ	Araştırma Research	244-260
17	Türkiye’deki Kamu ve Özel Sektör Hastanelerinde Kurumsal Sosyal İnovasyon Yaklaşım ve Uygulamalarına Yönelik Bir Değerlendirme / <i>An Evaluation of Corporate Social Innovation Approaches and Practices of Public and Private Hospitals in Turkey</i>	Dr. Öğr. Gör. Özlem TUNA, Doç. Dr. İbrahim KILIÇ	Araştırma Research	261-278
Halkla İlişkiler - İletişim - Turizm / Public Relations - Communication - Tourism				
18	Konya Mutfağında Yer Alan Yöresel Yemeklerin İşletme Menülerinde Yer Alma Düzeylerinin Tespit Edilmesi / <i>Determination of the Inclusion</i>	Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz SEÇİM, Yl. Öğr. Mehmet Fatih ESEN	Araştırma Research	279-294

	<i>Levels of Regional Konya Cuisine in the Business Menus</i>			
19	Konaklama Arz Yapısı Bakımından Turistik Destinasyonlarda Dış Çevre Analizi: Ayvalık Örneği / <i>External Environmental Analysis in Tourist Destinations in Terms of Accommodation Supply Structure: The Case of Ayvalık</i>	Dr. Öğr. Üyesi Muammer BEZİRGAN, Taner KÖMÜR	Araştırma Research	295-311
20	Aksaray Vilayet Gazetesi'nde Türk Dış Politikası (1929-1930) / <i>Turkish Foreign Policy in Aksaray Vilayet (Province) Newspaper (1929-1930)</i>	Doç. Dr. Selahattin ÇAVUŞ, Arş. Gör. Muhammet Emin ÇİFÇİ	Araştırma Research	312-330

Engelli Kadın Olmak

Being Disabled Women

Doç. Dr. Serdar ORHAN¹, Doktora Öğrencisi Elifnaz ÖZKAN²

Öz

Engelli bireyler toplumun dezavantajlı gruplarından birini oluşturmaktadır. Engelli olma halinin yanında bir de kadın olmak, bu bireyleri toplumda çifte dezavantajlı konuma getirebilmektedir. Engelli kadınlar, hayatı diğer engelli bireylere, engelli/engelli olmayan erkeklere ve engelli olmayan kadınlara göre farklı biçimde deneyimlemektedir. Engelli kadınlar, bu deneyimler sırasında aile içinde, eğitimde, sağlıkta ve çalışma hayatında birçok sorunla karşılaşabilmektedir. Bu sorunlar, engelli kadının yaşam alanını ev içi yani özel alanla sınırlayabilmektedir. Hayatı özel alanla sınırlanan engelli kadın, toplumda kendine yer edinmemektedir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı engelli kadınların toplumda karşılaştığı sorunları ortaya koyabilmektir. Engelli kadınların toplumda yaşadığı sorunlar teorik çerçevede ele alınmış ve diğer araştırma sonuçlarıyla desteklenmiştir. Teorik çerçeve ve araştırma sonuçlarına göre, engelli kadınların, engelli olmayan kadınlara ve engelli/engelli olmayan erkeklere göre daha fazla sorunla karşılaştığı ve sosyal hayatın dışında kaldığı görülmüştür. Sosyal hayat, eğitim hayatı ve çalışma hayatının dışında kalan ve özel alanda yaşamını sürdüren engelli kadınlar toplumda kendilerine yer edinmemektedir. Bu durum engelli kadınların üretken bireyler olmasını engelleyici niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, engelli kadın, engellilik sosyolojisi, feminist yaklaşım

Makale Türü: Derleme

Abstract

Disabled people constitute one of the disadvantaged groups of the society. In addition to being disabled, being a woman may make these individuals disadvantaged in society. Women with disabilities experience life differently than other people with disabilities, men with and without disabilities, and women with non-disabilities. During these experiences, women with disabilities may face many problems in the family, education, health and working life. These problems limit the living space of the disabled woman to the private area. Women with disabilities whose life is limited to private sphere cannot gain a place in society. In this context, the aim of the study is to reveal the problems faced by disabled women in society. The problems of women with disabilities in society have been handled in a theoretical framework and supported by other research results. According to the theoretical framework and research results, it is seen that disabled women face more problems and are excluded from social life than non-disabled women and men with disabilities. Women with disabilities who are excluded from social life, education and working life and who live in the private sphere cannot gain a place in the society. This situation prevents women with disabilities from being productive individuals.

Keywords: Disabled, disabled women, sociology of disability, feminist theory

Paper Type: Review

¹Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, sorhan@sakarya.edu.tr

²Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, elifnaz.ozkan2@ogr.sakarya.edu.tr

Giriş

Engellilik, toplumun dezavantajlı kesimi olmayı ve bu dezavantajlı kesime yönelik özel düzenlemelerin gerekliliğini içinde barındıran bir kavramdır. Ancak tarihsel süreç içerisinde engelli bireyler içerisinde daha da dezavantajlı bir grubun varlığı dikkat çekmiştir: Engelli kadınlar.

Engelli kadınlar, engelliliğin sosyal modeliyle ve bu model sonucu ortaya çıkan engellilik sosyolojisinin alt yaklaşımı olan feminist yaklaşımla toplumda daha da görünür olma şansı yakalamıştır. Engelli kadınlar her ne kadar toplumda görünür kılınmış ve kendilerine yönelik düzenlemeler yapılmış olsa da, aile içerisinde, eğitim hayatında, çalışma hayatında ve sağlık alanında birçok sorunla karşılaşmaktadır. Belirtilen sorunların varlığına değinilen bu çalışmada, engelli kadınların tarihsel süreç içerisinde toplumda var olma çabaları ve toplumda karşılaştığı sorunların ele alınması amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışmada, engelli kadınların yaşadığı sorunlar, engelliliğe ilişkin kuramsal yaklaşımlardan biri olan, sosyal model sonrasında gelişim gösteren engellilik sosyolojisi ve alt yaklaşımları –özellikle feminist yaklaşım- kapsamında teorik bir çerçevede sunulmuştur. Feminist yaklaşımın engelli kadına bakış açısı ve engelli kadının var olma mücadelesine bulunduğu katkı da çalışmada yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında engelli kadının toplum ve ailedeki yeri, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık alanında yaşadığı sorunlar araştırma sonuçlarıyla desteklenmiştir.

1. Tarihsel Süreçte Engelli Kadın Kavramı ve Yaklaşımlar

Engelli bireyler, tarihsel süreç içerisinde toplumun “dışlanan ve istenmeyen” kesimini oluşturmuştur. Toplumun genelinde, engelli olma hali talihsiz, işe yaramaz, farklı, ezilen ve hasta (Abberley, 1987, s. 16) olarak adlandırılmıştır. Toplum tarafından geliştirilen bu gibi tutumlar, engelli bireylerin toplum içerisinde diğer bireylerle eşit koşullarda yer alamamasına neden olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak engelliler toplumun dezavantajlı gruplarından biri olarak ele alınmıştır.

Engelliliğe dair tanımlamalar, tarihsel süreç içerisinde, aşağıda da değinilecek olan yaklaşımlar çerçevesinde değişiklik göstermiştir. Engelli kavramına dair birçok tanım bulunmakla birlikte, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından engelli, “diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişiler” (BM, 2006, md.1) olarak tanımlanmaktadır.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere, engelli olma hali, diğer bireylerle eşit koşullarda olma halini ortadan kaldırmakta ve engelli bireylerin topluma tam ve etkin katılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Engelli olma hali, toplumda diğer bireylerin erişebildiği imkanlara erişememe sorununu beraberinde getirmekte iken, kadınlar için bu durum daha da eşitsiz koşulları meydana getirmiştir.

Engelli kadın, bir ya da birden fazla engeli bulunan, toplumda kadın ve engelli olmasından kaynaklı sorun ve engellemeler yaşayan kadın olarak tanımlanabilmektedir (Kurnaz Özdemir, 2010, 9). Tanımdan da anlaşılacağı üzere engelli kadın fiziksel, ruhsal ya da duyuşal engelinin dışında, toplumun karşısına çıkardığı engellerle de mücadele etmektedir.

1.1. Tarihsel Süreçte Engelli Kadın

Hem engelli hem de kadın olmak, diğer bir deyişle “engelli kadın” olmak, daha derin bir dışlanmayı beraberinde getirmektedir. Kadın bu noktada, hem engelli olmasından hem de kadın olmasından kaynaklanan sorunlarla (eğitime katılamama, istihdamda yer alamama vb.) baş etmek

durumunda kalmaktadır. Bu dezavantajlı konum itibariyle, engelli kadınlara ilişkin bazı düzenlemeler bulunmakta ve bu düzenlemeler genel itibariyle BM tarafından yapılmaktadır.

BM anlaşması, temel insan haklarına, insanlık onuru ve insan değeri ile erkeklerin ve kadınların haklar bakımından eşitliğine olan inancını teyit eden bir anlaşmadır. BM'nin kadının insan haklarını koruyan çalışmaları ise 1946'da Ekonomik ve Sosyal Konsey'in bir alt komisyonu olan Kadın Statüsü Komisyonu'nun kurulması ile başlamıştır. Yapılan konferanslarda yaşlı kadınlar ve engelli kadınlara, güvenliklerinin sağlanması için kurumların kurulması ve yasal standartlarının güçlendirilmesi konuları ele alınmıştır (Gürler, 2016, s. 59-60).

2000'de, New York'ta kadın hakları bakımından geline aşamanın tespiti için "Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış" konulu Birleşmiş Milletler Genel Kurul Özel Oturumu yapılmıştır. Oturum sonunda Pekin Eylem Planı kabul edilmiş ve 12 önemli alanın 10 tanesinde engelli kadınların özel ihtiyaçları gündem maddesi olmuştur (Gürler, 2016, s. 61).

Engelli kadınlara ilişkin düzenlemelerin en önemlisi ise, 2007'de imzalanan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'dir. Sözleşme, eşitlik hakkı ve ayrımcılık yapılmaması temelinde kadın ve erkek engelli haklarına ilişkin geniş düzenlemeler içermektedir. Bu haklar ise, yaşam hakkı, risk durumlarında ve insani bakımdan acil durumlar, yasa önünde eşit tanınma, adalete erişim, kişi özgürlüğü ve güvenliği, işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalmama, sömürü şiddet veya istismara maruz kalmama, kişi bütünlüğünün korunması, seyahat özgürlüğü ve uyrukluk, bağımsız yaşayabilme ve topluma dahil olma, kişisel hareketlilik, düşünce ve ifade özgürlüğü ile bilgiye erişim, özel hayata saygı, hane ve aile hayatına saygı, eğitim, sağlık, rehabilitasyon³ ve rehabilitasyon, çalışma ve istihdam, yeterli yaşam standardı ve sosyal koruma, siyasal, toplumsal ve kültürel yaşama katılım, dinlenme, boş zaman aktiviteleri ve spor faaliyetlerine katılım gibi birçok alanda düzenlenmiştir. Bu hakların uygulamasının ve denetiminin gerçekleştirilmesi için ise BM Engelli Hakları Komitesi kurulmuştur.

Sözleşme, engelli kadınlardan açıkça bahseden ilk uluslararası metin olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözleşme, engelli kadınların ve kız çocuklarının engelli nüfus içerisinde daha dezavantajlı konumda olduğuna dair ifadeleri içermektedir. Sözleşmenin 6. Maddesi, sadece engelli kadınlara yönelik bir düzenlemedir. 6. Madde gereği, taraf devletler engelli kadınların ve kız çocuklarının uğradığı çok yönlü ayrımcılığı ortadan kaldırmayı ve insan hak ve özgürlüklerinden eşit yararlanmaları bakımından gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür (Engelli Kadın Derneği, 2015, s. 29).

Türkiye Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ne taraf ülkelerden biridir. Engelli kadın hakları bu sözleşme tarafınca korunmakta, engelli kadınlara yönelik ayrıca bir düzenleme bulunmamaktadır.

Görüldüğü üzere, engelli kadınlara yönelik ayrıca bir düzenleme ne uluslararası ne de ulusal alanda kendine yer bulamamıştır. Engellilik, tarihsel süreç içerisinde bir bütün olarak ele alınmış ve düzenlemeler bu doğrultuda yapılmıştır. Tarihsel süreç ilerledikçe, kuramsal yaklaşımlar daha ılımlı ve çok boyutlu bakış açılarına kavuşmuş ve kadının engelli bireyler arasında daha da dezavantajlı konumda yer aldığını savunan feminist yaklaşım da değişen bu bakış açısıyla toplumda var olmuştur.

1.2. Engelliliğe İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Engelliliğe ilişkin kuramsal yaklaşımlar, engelliliğe kuramsal bir bakış açısı ile birlikte engelliliğin tarihsel süreçte insanlar tarafından nasıl algılandığını da ortaya koymaktadır. Ele

³Habilitasyon: Engellinin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayabilmesini ve yaşamını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler kazandırmaya yönelik hizmetlerdir (Engelliler Hakkında Kanun, 2005: md.3/h).

alınan konu açısından önemi büyük olan feminist yaklaşımın inşasını hazırlayan kuramsal yaklaşımlar, medikal (tıbbi) model ve sosyal model olarak ele alınacaktır.

Medikal modelin ortak bakış açısı, vücuttaki bir hastalığın, kazanın veya gebelikteki gelişimindeki anormalliklerin, sakatlığa neden olduğudur (Thomas, 2007, s. 12). Bunun yanı sıra medikal modelde sosyologları, engelliliği, kronik hastalık ve sosyal sapma olarak ele almaktadır (Thomas, 2007, s. 4).

Endüstriyel-kapitalist üretim biçiminde kar ve standardizasyonun önem kazanmasıyla birlikte farklı bir iş örgütlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Pazar için yapılmakta olan kitlesel üretim ve tüketim sürecinde, engellilerin yer alma şekli ve koşulları oldukça kısıtlanmıştır. Pazar için üretim, rekabet koşullarını gerekli kılmış ve engelliler rekabet koşullarına uygun üretim sürecinde yer alacak kapasite ve güce sahip olamadıklarından dolayı, kapitalist işçi anlayışıyla ters düşmüştür. Gerçekleşen bu ekonomik dönüşüm, engellileri üretim-tüketim sürecinin ve toplumsal hayatın birçok alanının dışında kalmasına neden olmuştur. Tüm bu süreçler engellilerin “bağımlı” bireyler olması sonucunu doğurmuştur. Ekonomik dönüşüm sonucunda gerçekleşen *normal-normal olmayan, üretken-üretken olmayan ve güçlü-zayıf* olan ikilemleri engellilik olgusunun bu bağlamda değerlendirilmesine neden olmuştur. Artık sistem kendi işlerliğini yerine getirmek açısından, *normal, üretken ve güçlü* bireyleri seçmekte *güçsüz, zayıf, anormal ve üretken olmayan* bireyler arasından düzeltilebilecek olanları tıp bilimi imkanlarıyla düzeltme ve rehabilite etmeyi ve normal bireylere yakın hale getirmeyi hedeflemiştir. Hiç işe yaramayacak olanları ise kurumlara kapatmayı planlamıştır (Okur ve Erdugan, 2010, s. 249-250, Oliver, 1999, s. 65).

Özetle, medikal model, engelli bireyleri, hasta, aciz ve dışlanmış bireyler olarak gören bir bakış açısına sahiptir. Bu modelde, engellilik yalnızca tıbbi açıdan değerlendirilmekte ve engelliliğin sosyal yönü ihmal edilmektedir.

Engelliliğe yüklenen bu anlamı değiştirmek ve toplumda kabul gören bu tıbbi anlayış algısını değiştirmek/yenilemek adına oluşturulan model ise sosyal modeldir. Tıbbi modelin yetersiz kalışının anlaşıldığı iki dünya savaşı sürecinde, milyonlarca insan yararlanmış ve engelli birey sayısında ciddi artışlar meydana gelmiştir. Bu durum işgücü piyasasında emeğin yetersiz olduğunu ortaya koymuş ve engelli bireylerin toplumda neler yapabileceği hakkında düşünülme fırsatı vermiştir. Sosyal model, tıbbi modelin, engelliliğin bireye indirgenmesi ve yalnızca fonksiyon kaybından kaynaklı engelliliğin iyileştirilebilir bir “hastalık” olduğunu savunduğu anlayışa tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu model, birey önündeki engellerin fiziki çevreden, sosyal ve kültürel sebeplerden kaynaklandığı tezini öne sürmektedir. Sosyal model, engelli bireyin zihinsel veya fiziksel engelinden kaynaklı ayrımcılık sonucunda toplumdan dışlanan, toplumla bütünleşemeyen bireylerin önündeki engellerin kaldırılması ve engelli bireylerin bağımsız hareketini mümkün kılacak koşulların oluşturulması gerektiğini savunmaktadır (Gürler, 2016, s. 16-17).

Toplumda engelli bireylerin yaşadığı engellenme sorununa değinen sosyal model, sadece fiziksel engelli bireylerle değil, hem sosyal hem de ekonomik olarak engelli kişilerin yaşadığı dezavantajın ne derece olduğunu araştırılmasına katkıda bulunmuştur (Vernon, 1998, s. 201). Sosyal model ile birlikte, medikal modelde ihmal edilmiş olan engelliliğin sosyal/çevresel yönü de tartışmalarda yer almıştır. Tıbbi modelin argümanı olan “tıbbi müdahaleler” ile sosyal modelin argümanı olan “sosyal ve toplumla bütün” bir arada kullanılmıştır.

Sonuç olarak, medikal model engelliliği *ayırım, farklılık* ekseninde ele alırken; sosyal model *bütünleşme, kaynaşma* ekseninde ele almaktadır (Arıkan, 2009). Engelliliği ele alan kuramsal yaklaşımların zamanla bütüncül ve insani bir anlayış kazandığını söylemek mümkündür.

2. Engellilik Sosyolojisi ve Feminizm

Engelliliğe dair bakış açılarının gelişmesi, engelliğin çok boyutlu ele alınmasına ve zamanla spesifik alanların doğmasına neden olmuştur. Engellilik sosyolojisi de bu alanlardan biridir.

2.1. Engellilik Sosyolojisi

Engellilik sosyolojisi; kronik hastalık, bozulma ve engellilik üzerine sosyolojik araştırmaları, hastalıkların semptomlarının veya bozukluklarının nasıl deneyimlendiğini ele almaktadır. Bu semptom ve bozuklukların insanlar üzerindeki sosyal durumları ve bunların insanların yaşamını nasıl etkilediğini anlamayı amaçlamaktadır (Kutner, 2007, s. 100).

Engellilik sosyolojisi, Len Barton, Sally Tomlinson ve Mike Oliver'ın girişimleriyle 1980'li yıllarda (Allan, 2010, s. 603-604) İngiltere'de başlamıştır. Engellilik, İngiltere'de ilk olarak tıbbi bir bakış açısıyla ele alınmakta iken, zamanla tıbbi bakış açısına eleştiriler getirilmiş ve engelliliğin sosyal yönü de tartışılarda yer almaya başlamıştır. Engelli bireylerin sayısındaki artış, dikkatlerin bu konuya yönelmesini sağlamış, bu yönelim diğer Avrupa ülkelerinde de engellilik tartışmalarını ön plana çıkarmıştır (Burcu, 2015a, s. 320).

Avrupa'da –özellikle de İngiltere'de- yaşanmakta olan bu gelişmelerin, 1970'li yıllarda Amerika'da da görüldüğü bilinmektedir. Amerikalı engelli gençler belli başlı girişimlerde bulunmuş ve bu girişimler dikkat çekmiştir. Amerika'da engellilik araştırmaları da bu sosyo-politik ekseninde şekillenmiştir. 1980'li yıllarda ise, engellilik konusu, o tarihe kadar ihmal edilmiş olan tarihsel perspektifle ele alınmaya başlamıştır (Burcu, 2015a, s. 321).

Engellilik konusunda yaşanan mücadele ve gelişmeler günümüzde de devam etmektedir. Bu bağlamda bilimsel destekli mücadelede eksik kalan sorunlar yerini korumaktadır. Engelli bireyler, özellikle bir sosyal baskı altında kaldığında ve ayrımcılık yoluyla ötekileştirildiklerinde, marjinalleştirildiklerinde ve dışlandıklarında bir sistemsel düzenleme gerekmektedir. Bu bakış açısı ve sistemsel düzenleme ise engellilik sosyolojisinin bakış açısını oluşturmaktadır. Batı'da bu bakış açısı ve dolayısıyla engellilik sosyolojisi kuramsal, kavramsal ve metodolojik olarak kendine yer edinmişken, Türkiye'de engelliliğin sosyal boyutuyla ele alınışı yeni bir durumdur (Burcu, 2015a, s. 323).

Engellilik sosyolojisi, odak noktasında engeli olan bireyin engel durumunu ve bu bireylerin engellerinden ötürü toplumsal hayatta çeşitli engellerle karşılaşmasını; ayrıca bu süreçte engeli olan bireylerin çoğunlukla engeli olmayan bireylere göre dezavantajlı konumda olma durumunu ele almaktadır. Engellilik sosyolojisine göre, dezavantajlı konum toplumca ortaya çıkan bir durumdur. Bu bağlamda engellilik sosyolojisi, engelli bireylerin mücadelesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir (Burcu, 2017, s. 109-110).

Engellilik sosyolojisi, engelli bireyin dezavantajlı bu konumunun toplumdaki kaynağını bireyin sosyal ilişkileri olarak değerlendirmekte, sosyal ilişkileri ise sosyal baskı kavramı ile ele almaktadır. Sosyal baskı, engelli bireyin, engeli olmayan bir bireye dönüşmesi sonucu *normalleştirme*; eğer bu mümkün değilse de *görmezden gelme çabası* olarak değerlendirilmektedir. Engelli bireyin dezavantajlı konumunu yaratan toplumdur, o halde bu dezavantajlı durumu düzeltmeye çalışacak olan da iyimser bir tavırla toplumun kendisidir. Bu bağlamda engelli bireyi dezavantajlı konuma getiren sosyal faktörlerin en önemlileri; toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal özellikleridir (Burcu, 2017, s. 112).

Engellilik sosyolojisi temel söylemleri yukarıda bahsedilen ekseninde ilerlemekle birlikte, engellilik sosyolojisine ait bazı alt yaklaşımlar da bulunmaktadır.

2.2. Engellilik Sosyolojisi ve Yaklaşımları

Engellilik sosyolojisi 6 farklı yaklaşımı içinde barındırmaktadır. Bu yaklaşımlar: yapısal-işlevselci yaklaşım, çatışmacı yaklaşım, sembolik etkileşimci yaklaşım, sosyal inşacı yaklaşım, postmodern yaklaşım ve feminist yaklaşım. (Burcu, 2015a, ss. 327-328).

2.2.1. Yapısal-İşlevselci Yaklaşım

Yapısal-işlevselci yaklaşım, toplumun ve toplumdaki parçaların birbirleriyle ilişkili olduğunu ileri süren ve toplumun kendine has işleyişi ile bir sistem olduğunu ortaya koyan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre önemli olan sistemin sekteye uğramaması, işleyişinin devam etmesidir. Bu bağlamda engellilik ve engelli birey makro bir bakış açısıyla; kurumlar, değerler, işlevler, statüler, roller, görev ve sorumluluklar bakımından ele alınmaktadır. Engelli olmayan bireylerin, engelli bireyleri bakış açısı olarak olumsuz bir noktada konumlandırması sosyal düzenlemelerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşımda, engelli olmayan yani çoğunluğun hâkim olduğu değerlerle şekillenen aile, eğitim, meslek gibi alanlarda engelli bireylere yönelik sosyal düzenlemelerin gerçekleşmesi gerektiği savunulmaktadır (Burcu, 2015, s. 46).

2.2.2. Çatışmacı Yaklaşım

Çatışmacı yaklaşım toplumu; sınıf, ırk, cinsiyet, yaş gibi alanlar içinde eşitsizliklerin yaşandığı bir ortam olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre, bireyler özünde iyi varlıklardır fakat toplum içerisinde ekonomik yapı, kaynak kullanımı ve güç ilişkileri tarafından engellenmektedir. Bu yaklaşımda engellilik; yapı ve kurumsal engellemeler, güç ilişkileri, kaynaklar ve eşitsizlikler bağlamında tartışılmıştır. Engels ve Marx, fabrikalaşmanın insan görünümünde oluşturduğu deformasyonları ve iş uygulamalarının yol açtığı şekil bozukluklarını araştırmıştır. Dolayısıyla, fabrika çalışma şartlarının işçilerin sakatlığına yol açıp açmadığıyla da ilgilenmişlerdir (Burcu, 2015, s. 49).

Çatışmacı yaklaşım, engelli bireylerin özgürlüğü veya bağımsızlığını odak noktası olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, engelli birey üzerindeki baskının doğasını ve orijinini anlamaya çalışmaktadır. Üretim sürecinde anlamlı rolü olan tüm engelli bireyler toplumda kabul görebilmektedir. Engelli bireyler üretim sürecine katılmadığında ise yabancılaşma ortaya çıkacaktır (Burcu, 2015a, s. 327-328).

2.2.3. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre, sosyal sorunlar bazı davranışların ve olayların problemi olarak ele alınmaktadır. Toplumsal sorunun nedeni, toplumun farklı bir davranış ya da durumun varlığını fark etmesi olarak açıklanmaktadır (Burcu, 2015, s. 52).

Sosyologlar engelliliği deneyimleyen bireylerin, engellilik durumlarına sosyal ve kültürel açıdan yüklediği anlamlara dair açıklamalara odaklanmıştır. Bu bağlamda, hastalık ve engellilik analizinde, hem hastalık/engelliliğe yönelik toplumsal tepkilerin özellikleri hem de bireyler için ortaya çıkan sonuçlarıyla ilgilenilmiştir (Burcu, 2015a, s. 328).

2.2.4. Sosyal İnşacı Yaklaşım

Sosyal inşacı yaklaşım, toplumsal sorunun nasıl geliştiği ve adlandırıldığı ile ilgilenmektedir. Bu yaklaşımın engellilik çalışmalarında, engellilik tanımlamaları yapılmakta ve engellilik varsayımlarının nasıl şekillendiği tartışılmaktadır. Sosyal inşacı yaklaşım engelliliği açıklarken, beden sosyal olarak inşa edildiğini kabul etmektedir ve sosyal tutum ve kurumlar beden gerçekliğini belirlemede biyolojik olgulardan daha etkili görülmektedir (Burcu, 2015, s. 56).

2.2.5. Postmodern Yaklaşım

Postmodern dünyada hâkim özellikler olan bireycilik ve çoğulculuk, bu yaklaşımda engellilik bağlamında kaygı ile karşılanmaktadır. Çoğulculuk, yaşam biçimlerinin birbirleriyle

bağımlı bağlamının çeşitliliği ve çeşitliliği içeren ögelerin ortak varoluşudur. Bireycilik ise, kültürel rollerde farklılık ve çoğulluğu yansıtmaktadır. Bu roller çoğunlukla bireyler üzerinde zorlayıcı etkiye sahiptir. Postmodernist yaklaşıma göre baskı/zorlama, engelli insanlar toplumunun oluşmasına neden olmuştur; ki bu toplum birbirleriyle ilişkili olmayan yabancılardan oluşmaktadır (Burcu, 2015a, s. 328, Burcu, 2015, s. 63).

Bu yaklaşıma göre, engelli bireyler engellerinin biçimi ne olursa olsun engelliliğe dair baskıları reddetmekte ve meydan okumaktadır. Engelli bireyler, engelliliğe ilişkin gücün doğasının baskılarıyla mücadele etmekte ve bu baskıları reddetmektedir. Yaşadıkları toplumda insanları farklılaştıran baskın kültürün çeşitlerine karşı harekete geçmek için toplum içindeki çeşitlilikleri kullanılması gerektiği de bu yaklaşımda savunulmaktadır (Burcu, 2015, s. 65-66).

2.2.6. Feminist Yaklaşım

Feminizm genel itibariyle 18. yy'da İngiltere'de doğmuş olan, cinsler arasında eşitlik dengesini kadın haklarını genişleterek sağlamaya çalışan bir toplum hareketidir. Feminizm, farklılığın savunucusu olarak görülebilen, kadın sorunlarını çok boyutlu biçimde ele alan ve kendine özgü yapısı olan bir oluşumdur (Kamanlıoğlu, 2007, s. 84).

Batı'da feminizm, erkeğin norm olarak kabul edildiği ataerkil toplumlarda kadınların dışlanması, aşağılanması, ezilmesini, sömürülmesini ve kendine yabancılaşmasını ortaya koyan, inceleyen ve bu anlayışın değişmesini ya da en azından bu söylem ve tavırların bilincinde bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Doltaş, 1992, s. 51-52).

Feminizm, engelli kadın ve engelli kadın bedeniyle de ilgilenmiştir. Bu yaklaşımda engelliliğe odaklanılmasının en önemli sebebi, engelli kadınların engelli olmayan kadınlardan daha farklı sorunlarla karşılaşmalarıdır (Burcu, 2015, s. 67). Engelli kadınların farklı olan aile içi ve sosyal hayatlarındaki deneyimleri feminist yaklaşım ve toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınacaktır.

3. Feminist Yaklaşım ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Engelli Kadın

Bu başlıkta, engelli kadının, feminist yaklaşım ve bu yaklaşımın geliştirdiği bir kavram olan toplumsal cinsiyet bağlamında nasıl ele alındığı yer alacaktır.

3.1. Feminist Yaklaşım ve Engelli Kadın

Feminist yaklaşımda engellilik koşulları ve işlevleri eksiklikten ziyade *farklılık* olarak ele alınmaktadır. Engelliliğin *aşağılık* olarak görülmesinin doğal olmadığı vurgulanmakta ve politik eşitlik savunulmaktadır. Feminist yaklaşım, beden gerçekliğinin temsilinde, biyolojik olgulardan ziyade sosyal tutumlar ve kurumların etkin rol aldığı savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre, tüm bedenler sosyal olarak yapılandırılmaktadır (Siebers, 2001, s. 737).

Feminist kuramın radikal eleştirisi, engelliliğin bedensel farklılık türlerini damgalayan yaygın bir kültürel sistem olarak kavranmasıdır. Feminist engellilik yaklaşımın temel önermesi ise, engelliliğin tıpkı kadınlık gibi doğal bir fiziksel gerilik, yetersizlik, aşırılık durumu ya da bir kem talih olmaması ile ilgilidir. Engellilik, bedenle ilgili üretilmiş olan kültürel bir durumdur ve ırk ya da toplumsal cinsiyet olarak adlandırılan kavramlara benzemektedir (Garland-Thomson, 2011, s. 525).

Feminist yaklaşımın yukarıda sayılan argümanlarından da yola çıkılarak, bu yaklaşımın tıbbi modeli eleştirdiğini söylemek mümkündür. Tıbbi modelin, engelliliği biyolojik olarak ele alıp toplumsal/kültürel unsurları göz ardı etmesi ve engelliliği "toplumdan dışlanma nedeni" olarak değerlendirmesi, feminist yaklaşımla taban tabana zıt bir anlayışa sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda feminist yaklaşımın engelliliği sosyal model perspektifinde değerlendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Engellilere yönelik feminist çalışmalarda, kültürel beklentiler, tutumlar, toplumsal kurumlar ve bunların sonucu olan maddi koşullar, hem

kadın hem de engelli adı altında sınıflandırılan bedenlerin çifte ve paralel dezavantaja maruz kaldığı iddiası yer almaktadır (Garland-Thomson, 2001, s. 10).

Kadın hareketi ve engelli hareketinin belli bir süre farklı ilerlese de; her iki yaklaşımda da ayrımcılığa maruz kalma, istismara uğrama, eğitim olanaklarından eşit şekilde faydalanamama gibi birçok sorun ele alınmaktadır. İlerleyen süreçlerde feminizm ve engellilik çalışmaları, cinsiyet ve kimlik yapılanması ile beden ilişkisini ortaya koymaya başlamış, engelli kadın analiz edilirken “bedeni” de bu kurguya dahil edilmiştir. 1980’ler itibariyle güçlenen feminist hareket, engelli kadınların yaşadığı deneyimleri toplumsal cinsiyet çerçevesinde ele almaya başlamıştır (Karabulut, 2017, s. 30-31).

3.2. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Engelli Kadın ve Sorunları

Cinsiyet (sex), bireylerin biyolojik durumlarını belirten bir kavram iken, toplumsal cinsiyet (gender) bireylerin sosyal ve kültürel özelliklerini temsil eden bir kavramdır. Bu ayrım, toplumda kadınlık ve erkeklik ayrımıdır ve kadın ve erkek arasında bulunan toplumsal farklılıklara vurgu yapmaktadır (Burcu, 2015, s. 82). Toplumsal cinsiyet, toplum içerisinde kadın ve erkeğin nasıl algılandığını ortaya koyan bir kavramdır.

Bir başka deyişle, toplumun kadın ve erkek için uygun gördüğü, toplumsal olarak inşa edilen rolleri, davranışları, aktiviteleri ve nitelikleri ele alan bir kavramdır. Erkek ve kadın cinsiyet iken, erkeklik ve kadınlık toplumsal cinsiyetin kategorileridir (Engelli Kadın Derneği, 2016, s. 25).

Özetle, toplumsal cinsiyet, toplum içerisinde kadın ve erkeğe -ayrı ayrı- neler yapması gerektiğini söyleyen yazısız kurallar bütünüdür.

Toplumsal cinsiyet rollerine;

1. Birçok ülkede kadınların erkeklerden daha az para kazanması,
2. Dünyanın birçok yerinde kadınların erkeklerden daha çok ev işi yapması,
3. Çocuğun bakımından çoğunlukla kadının sorumlu olması,

4. Birçok ülkede güvenlik güçlerinin çoğunun erkeklerden oluşması gibi yargılar örnek oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumlar ve kültürler arasında değişiklik göstermektedir fakat çoğunlukla cinsiyetlere biçilen roller ve toplumda kadının yeri birçok açıdan benzerlik göstermektedir (Engelli Kadın Derneği, 2016, s. 25-26).

Toplum, kadın ve erkeğe dair bir bakış açısı geliştirmekte ve sonrasında kadın ve erkeğe farklı alanlar ve roller tanımlamaktadır. Bu süreç sosyalleşme süreci olarak adlandırılmaktadır. Bireylerin cinsiyetleri var oluş itibariyle belirlenirken, toplumsal cinsiyet rolleri ise sosyalleşme sürecinde belirlenmektedir. Bu süreçte engelli erkek ve engelli kadınlar, engelli olmayan erkek ve kadınlara göre daha dezavantajlı konumda yer almaktadır ancak; engelli kadın tüm bu gruplar içerisinde en dezavantajlı gruptur.

3.2.1. Engelli Kadının Toplumsal Statüsü, Roller ve Aile İçinde Karşılaştığı Sorunlar

Sosyalleşme sürecinde erkek ve kadının içselleştirdiği roller arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar önemli boyuttadır çünkü ataerkil düzen erkek egemen ve kadına baskı uygulayan, kadına hükmetmeyi içeren bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının geri planda kalmasının –ikinci sınıf vatandaş olarak görülmesinin- temelinde bu yapının sürekli ve yeniden muhafaza edilmesi, kadının erkekle eşit olmadığına dair vurgularının yer aldığı söylenebilmektedir (Kamanlıoğlu, 2007, s. 154).

“Toplumda kadınlar erkeklere göre neden ikinci planda?” sorusu yalnız az gelişmiş ülkeler için değil gelişmiş ülkeler için de sorulmaktadır. Ortada bir iktidar dengesizliğinin olduğu görülmektedir. Toplumsal hayatta ise iktidar –karar alma yetkisini elinde bulundurma- cinsiyetler

arasında birinin lehine diğersinin ise aleyhine olacak şekilde belirlenmektedir (Abadan Unat, 1992, s. 16).

Her toplum kadın ve erkeği, farklı nitelikleri, davranış modelleri, rolleri, sorumlulukları, hakları ve beklentileri olan bir erkek ve kadına yavaş yavaş dönüştürmektedir (Bhasin, 2003, s. 8). Toplumsal hayatta aile içindeki işbölümü ise cinsiyet temellidir. Bu işbölümü ev içi ve ev dışı etkinlikler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ev içi etkinlikler özel alan kapsamında ele alınırken (Abadan Unat, 1992, s. 17-18) ev dışı etkinlikler ise kamusal alan kapsamında ele alınmaktadır.

Oppong ve Abu (1988), toplumsal cinsiyet bağlamında kadın olmanın toplumsal rollerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Annelik rolü; kadının çocuk yetiştirmesi ve çocuğu topluma nasıl hazırladığıyla ilgili bir roldür. Aile içi ve dışında çocuk bakımı ve yetiştirmede başka aile bireylerinin katkısı olsa da, toplumun asıl görevli olarak kadını görmesidir.
2. Eş olma rolü; toplumda kadının eşini rahat ettirmesini, eşinin isteklerini karşılmasını ve eşine sadık olmasını beklemesine dair gelişen bakış açısıdır.
3. Ev kadınlığı rolü; kadının aile içinde, evdeki rollerine işaret eden, kadının evlenmese bile ev işleri ve ev bakımıyla ilgilenmesi gerektiğine dair görüşür.
4. Akrabalık rolü; kadının akrabalık pozisyonlarında oynadığı bütün rollerdir. Toplumun bu konudaki beklentisi, sıkı akrabalık ilişkilerinin olduğu toplumlarda katı ve yapılaşmıştır.
5. Mesleki rol; kadının gelir getirdiği, mal ve hizmet üretimine katılmasıyla ilgilenen roldür. Ancak, kadının temel rolü anne ve ev kadını olma roldür.
6. Topluluk rolü; kadının içinde bulunduğu, aile ve mesleki rolünü gerçekleştirdiği alanlar dışındaki rolleri içermektedir. Örneğin, dini roller, dernek üyelikleri ve politik örgütlenmelerdeki roller. Bu rol de, kadının temel rollerinden sonra gelmektedir.
7. Bireylik rolü ise; kadının kişisel gelişimini ve kendini ortaya koymayı içeren, arkadaşlık ilişkileri ve boş zaman faaliyetleri gibi alanlardaki rollerdir. Bu rol, mesleki ve topluluk rolü gibi kadından beklenen temel roller kategorisinde yer almamaktadır (Kamanlıoğlu, 2007, s. 160-161).

Roller önem sırasıyla ele alındığında, kadının adının toplumsal cinsiyet rolleri, özel alan çerçevesinde kurgulanmaktadır. Bu kurgu, kadının ev içinde yapmış olduğu işleri görünmez kılmakta ve kadını özel alanla sınırlamaktadır. Bu bağlamda kadın, temel roller olarak anne ve ev kadını rollerine sahiptir. Kadın bu roller kapsamında, iyi bir anne, eş ve ev kadını olmalıdır. Kadının rollerinin özel alanla ve akrabalık ilişkileriyle sınırlandırılması, kadının toplumda önemsiz, silik bir öge gibi algılandığını göstermektedir. Bir birey için önemi büyük olan kendini geliştirme, kendini ortaya koyma, bağımsız bir birey olma gibi nitelikler, kadının temel rolleri olarak nitelendirilmemektedir.

Erkek ise kadın ve –varsa- çocuğu için toplumsal alanda bir faaliyet içerisinde aktif olarak çalışan, ev geçiminden sorumlu kişi rolüne sahip olmaktadır. Kadın ve erkeğe yüklenen bu roller başarılı bir biçimde gerçekleştirilemediğinde, her iki cinsiyet de üzerinde –toplumsal- baskı hissetmekte ve birçok sorunla karşılaşmaktadır.

Toplumsal hayatta, bireylerin kadın veya erkek olması, tutum ve davranışları nasıl farklılaştırıyorsa, yüzyıllardır engelli bireylere yönelik tutum ve davranışlar da aynı şekilde farklılaşmakta, ayrımcılığa dayanmaktadır. Toplum normal olan-olmayan, biz-öteki gibi karşıtlıklarla, öteki konumdaki engelli bireyleri olumsuz yönde etkilemiştir. Farklılık temelli olarak engelli bireylere atfedilen kültürel anlamlar, ötekilik olgusunu pekiştirir niteliktedir (Kamanlıoğlu, 2007, s. 158-159).

Engelli bireyler, kendilerine yüklenen anlam ve etiketleme nedeniyle, kendisine yüklenen sosyal ve kültürel anlamlar nedeniyle sosyal kayıplar yaşamaktadır. Sosyal kayıplardan en önemlisi ise, sosyal ilişkilerdeki kayıplardır. Sosyal ilişkilerdeki kayıplar sosyal izolasyonu ortaya çıkarmakta ve bu durum en çok genç engelli bireyleri olumsuz etkilemektedir. Sosyal izolasyon sonucu, engelli bireyler kendilerine güven ve saygısını kaybederken, ileride sosyal ilişki kurma yeteneğini kaybetme noktasına gelebilmektedir. Sosyal ilişki kurma yeteneğini kaybetme, toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde ise, bu kaybı en çok yaşayan engelli kadınlardır. Engelli kadının çifte dezavantajlı konumu nedeniyle, kadınlık adına yaşanan sorunları engelli olma haliyle birlikte yaşadığı görülmektedir (Burcu, 2004, s. 26, Kamanlıoğlu, 2007, s. 165-166). Engelli kadının evlenme isteği ise genellikle hoş karşılanmamaktadır. Evli engelli kadınlar ise, genellikle yukarıda sayılan roller çerçevesinde hareket etmeye mecbur kalmaktadır. Engelli kadının doğurganlığı ya da anne olma isteği de baskı altındadır (Masson, 2013, s. 120). Toplumsal roller ve engelli kadına bakış açıları, engelli kadının “normal” bir yaşam sürdürmesine engel olmaktadır

Toplumsal roller ve sosyal kayıplar dışında popüler kültürün ve tıp biliminin bedeni vurgulayan söylemleri, sağlıklı ve dayanıklı bir vücudu “kadın kimliği” ile bütünleştirmiştir. Popüler kültürün söylemlerinde kadının zarif, zayıf, güzel, bakımlı, çekici, sağlıklı ve pürüzsüz olması gerektiği yer almaktadır. Kadın bedeni bu tanımlamalarla ticarileştirilmektedir. Ağır derecede fiziksel engeli olan bir kadın “mükemmel vücut ölçülerine” sahip olamayacaktır. Engelli kadının bedeninde gerçekleştireceği değişimler çoğunlukla tıbbi ve zorunludur. Mükemmel beden algısı ve bu algının bir değer yargısı olarak ele alınması, engelli kadını telafisi olmayan bir sosyal dışlanma öznesi konumuna getirmiştir. Beden ve bedenin toplumsal yeri statü için temel değerlerdendir ve engelli kadın bedeni dolayısıyla toplumdan izole edilmektedir. Bu durum sonucunda engelli kadın kendine duyduğu saygıyı ve özgüveni yitirmekte, kendini yetersiz hissetmektedir (Gürler, 2016, s. 53-54). Medya ve yayın kuruluşları da bu mükemmel beden algısını destekler nitelikte yayınlar yapmakta, yukarıda vurgu yapılan bakış açısını pekiştirmektedir.

Trabzon’da engelli kadınlarla yapılan bir araştırmaya göre ise, engelli kadınların toplumda en çok rahatsız oldukları durumlar sorulduğunda, insanların bakışları (%24.8), önyargılar (% 6.3) ve dışlanmak (% 5.6) en çok verilen cevaplar arasındadır (Altuntaş Duman ve Doğanay, 2017, s. 20). Bu sonuçlar, engelli kadınların toplumun davranışlarından ne kadar rahatsız olduğunu ortaya koymaktadır.

Engelli gruplar içinde en çok dışlanan grup olan kadınlar, kadın olmaları nedeniyle istismara da maruz kalmaktadır (Kurnaz Özdemir, 2010: 58). Yapılan çalışmalar da bu yargıyı destekler niteliktedir. Bir tarihsel araştırma olan ve engellilere yönelik istismar haberlerinin trend analizinin yapıldığı çalışmada, 278 haber incelenmiştir. Bu araştırma sonucunda ise, 278 haberden 194’ü yani % 69.8’i engelli kadına yönelik istismarı içermektedir (Bulut ve Karaman, 2018, s. 282).

Engelli kadınların yaşadığı sorunlardan diğeri ise şiddettir. Şiddet, şiddetin doğal sayılması ve kültürel açıdan kabul görmesi nedeniyle daha da yaygın hale gelmektedir. Bireyin kadın olmasından kaynaklı sorunlarının yanı sıra bir de engelli olması, aile içinde ve/veya dışında şiddete maruz kalmasını kolaylaştırmaktadır. Yapılan çalışmalar da bu durumu destekler niteliktedir. Türkiye’de Engelli Kadına Yönelik Şiddet Raporu’na göre, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM)⁴’ne engelli kadınların ulaşamadığı ve bu merkezlerden yeterince faydalanamadığı görülmüştür. Bu bilgiye rağmen, şiddete uğrayan ve bu merkezlere başvuran engelli kadın sayısı 69’dur. Başvurular içinde 8 kişi zihinsel engelli kadındır. Zihinsel engelli kadınlar, şiddet vakalarında en korumasız grup olarak nitelendirilmektedir. Medya verilerinde de bu bilginin doğrulandığı görülmüştür (Engelli Kadın Derneği, 2014: 49, Karataş ve Gökçearslan

⁴ŞÖNİM’ler, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında kurulmuş ve yürüteceği hizmet ve faaliyetler söz konusu kanun ile düzenlenmiş olan kuruluşlardır (www.kadinstatusu.aile.gov.tr).

Çifci, 2010, s. 151). Bir başka araştırmada ise görme engelli kadınların %77,8'inin duygusal/sözel şiddete, %30,1'inin fiziksel şiddete ve %28,8'inin cinsel şiddete uğradığı ortaya çıkmıştır (Arıkan, 2001, s. 2).

Ortopedik engelli kadınlarla yapılan araştırmada, bu kadınların engelli olmaları sebebiyle evlenmeyi düşünmedikleri, evlendiklerinde de eş seçimini kendilerinin yapamadığı ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmada, engelli kadınların evli olmasalar dahi anne ve bakım rolünü üstlendiği görülmüştür. Evde ya da akrabalarında bebek bulunması durumunda, engelli kadınların çocuk yetiştirme konusunda bu kişilere yardımcı olduğu saptanmıştır. Engelli kadının cinsel ilişki, evlilik ya da annelik açısından ayrımcı tutumlara maruz kaldığı da belirlenmiştir. Eş olma rolünde engelli kadının iyi bir eş olması ve erkeği rahat ettirmesi gerektiği, ev kadınlığı rolünde ev işlerini yapması gerektiği, birey rolünde toplumdan ve eğitim hayatından soyutlandığı, yeterince eğitim alamaması nedeniyle istihdamda yer almamaları yer alsalar dahi mesleki rol olarak ucuz işgücü olduğu, topluluk rolünde toplumda yeterince yer alamadığı ve sosyal ilişkilerinin sınırlı olduğu ve dolayısıyla birey rolünü de gerçekleştiremediği saptanmıştır (Buz ve Karabulut, 2015, s. 31-36).

Görüldüğü üzere, engelli kadın toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle özel alanda kendine yer bulabilmiş, toplumsal hayattan soyutlanmıştır. Ataerkil ideolojinin pekiştirdiği kadın olma rolleri çerçevesinde, engelli kadın evlendiğinde istismar ve şiddete uğramaktadır.

Önceleri, ataerkil ideoloji nedeniyle aile ve akrabalık ilişkileri ile miras konularında ayrımcılığa uğrayan kadınlar, daha sonraları ekonomik, sosyal, (Karabulut, 2017, s. 36) eğitim ve sağlık alanlarında da ayrımcılığa uğramıştır.

3.2.2. Engelli Kadının Eğitim Hayatında Karşılaştığı Sorunlar

Sosyal etkileşim ağı içerisinde, bireyin sosyal gelişimi ve sosyal kimliğinin oluşumunda formel eğitimin önemi büyüktür. Eğitim, bireyin sosyal yaşama uyumunu sağlamaktadır. Engelli bireyin formel eğitim sürecinde teorik ve pratik bilgiler edinmesi, bu bireylerin sosyal hayata uyumunu kolaylaştırmakta ve toplumsal bütünleşmeyi olumlu yönde etkilemektedir. Engelli bireyin eğitimi üzerindeki en önemli nokta, bireyin erken dönemlerinden başlayarak, ihtiyaçlarını mümkün olduğunca kendi karşılamayı öğrenmeleri ve sürdürmeleridir. Eğitim, başka bir yönüyle engelli bireylerin sosyal izolasyonunu da artırmakta ve engelli bireyin engelinden ötürü karşılaşacağı sosyal risklerle baş etmesini de sağlamaktadır (Burcu, 2015, s. 105-107).

Tüm bu sorunların varlığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir diğer sonucu olarak engelli kadınlar -katılabiliyorsa- eğitim hayatında da sorunlarla karşılaşmaktadır. Engelli kadınların maruz kaldığı eşitsiz şartlar uluslararası düzenlemelerle giderilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü Dünya Kadın Konferansı (1995)'nda,

1. Eğitimin bütün düzeylerinde, cinsiyet, ırk, dil, din, ulusal köken, yaş veya engelli olmaya dayalı ayrımcılığı veya ayrımcılığın herhangi bir başka biçimini ortadan kaldıracak önlemler alarak eğitime eşit ulaşılabilirlik hedefini gerçekleştirmek ve uygun durumlarda, şikâyete neden olan durumları ele alacak işlemleri başlatmayı düşünmek,

2. Kırsal kesim kadınlarına, göçmen, mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kadınlara ve engelli kadınlara özel bir önem vererek kadınların okuma yazma bilmeme oranını 1990 yılındaki düzeyin en az yarısına indirmek;

3. Çok az veya hiç eğitim görmemiş yetişkin kadınların, engelli kadınların, belgeli göçmen, mülteci ve yerinden edilmiş kadınların, istihdam imkanlarını geliştirecek bütün uygun düzeylerdeki kaliteli eğitim ve öğrenime ulaşılabilirliklerini sağlamak gibi kararlar alınmıştır (Pekin Deklarasyonu, 1995: md. 80/a, 811/a, 82/k). Ancak, bu kararların ne kadar uygulandığı tartışma konusudur. Nitekim, yapılan araştırmalar da alınan kararların ne kadar uygulandığını ortaya koymaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nun, 51 ülkede yaptığı araştırmaya göre, engelli olan ve engelli olmayan çocuklar arasında ilköğretime devam oranları arasındaki fark Hindistan'da % 10 iken Endonezya'da % 60 ve ortaöğretimde bu oran Kamboçya'da % 15, Endonezya'da ise % 58'dir. Engelli olmayan kadınların % 52.9'u ilkokulu bitirirken, engelli kadınların % 41.7'si ilkokulu bitirmektedir. Engelli olmayan erkeklerde ilkokulu bitirme oranı % 61.3 iken engelli erkeklerde bu oran % 50.6'dır. Bu oranlar yoksul ülkelerde (Hindistan, Endonezya, Kamboçya vb.) daha belirgindir (WHO, 2011, s. 206-207). Oranlardan görüldüğü üzere, engelli olan ve olmayan bireylerin ilköğretime devam oranlarında büyük fark vardır. Engelli kadınların ilkokulu bitirme oranları ise, hem engelli olmayanlar kadınlardan hem de engelli erkeklerden daha düşüktür.

Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'na göre, okur yazar olmayan engelli kadın oranı % 54.9 iken, engelli erkeklerde bu oran % 32.1, okur yazar olmasına rağmen bir okul bitirmeyen engelli kadın oranı % 16.8 iken, engelli erkeklerde bu oran % 19.2, ilkokul mezunu engelli kadın oranı % 16.5 iken, engelli erkeklerde bu oran % 26.3, ilköğretim/ortaöğretim ve dengi mezunu engelli kadın oranı % 7.1 iken engelli erkeklerde bu oran % 12.5 ve lise ve daha üstü mezunu engelli kadın oranı % 4.7 iken engelli erkeklerde bu oran % 9.8'dir. Aynı örneklem içinde eğitim kuruluşuna devam eden engelli kadın oranı, % 38 iken, engelli erkeklerde bu oran % 61.8'dir (TÜİK, 2011, s. 5-6). Engelli kadınların mesleki eğitimden yararlanmama nedeni ise % 89.6'lık bir oranla iş bulmaya katkısı olmayacağını düşünmeleridir (TÜİK, 2011, s. 37).

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, neredeyse bütün eğitim düzeylerinde kadın engelli oranlarının, erkek engelli oranlarından düşük olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle, eğitim hayatında engelli kadınlar, engelli erkekler kadar yer alamamaktadır. Engelli kadınların büyük çoğunluğu ise, eğitimlerinin onlara iş imkânı sunmayacağını düşünmektedir. Araştırmanın bulguları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin eğitim alanındaki yansımaları olarak değerlendirilebilir.

3.2.3. Engelli Kadının Çalışma Hayatında Karşılaştığı Sorunlar

Meslek sahibi olup, üretime katkıda bulunmak, yetişkinlik döneminin gelişim görevlerindedir.⁵ Üretim yaparak kendini gerçekleştirmek, evrensel bir ihtiyaçtır (Karataş ve Gökçearslan Çifci, 2010, s. 150). Çalışmak hem bireysel hem de toplumsal refahı sağlamada büyük öneme sahiptir. Çağdaş anlayışın bir gereği olan çalışmak ve işsizliğe karşı korunmak da bir insan hakkıdır. Üretmek ve bunun sonucunda toplumda saygın bir yer edinme isteği, engelli olmayan bireyler gibi engelli bireylerin de temel arzudur. Eğitim alan ve topluma kazandırılan engelli birey, özel bağlamda aile ekonomisine, genel bağlamda ise ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Bu durum toplumsal barışı da beraberinde getirmektedir (Öztürk, 2012, s. 20).

Bu denli öneme sahip olan çalışma hayatı, engelli bireylerin dışlanmayı ve ayrımcılığı deneyimledikleri alanlardan biridir. Ülkemizde dışlanma ve ayrımcılığın artışı istihdam sorununu pekiştirmekte, istihdam sorunları da ayrımcılığı pekiştirmektedir. Bu bilgiler ışığında:

1. Engelli bireylerin eğitim düzeylerinin düşük olduğu ve bu bireylerin mesleki donanım edinmesini sağlayacak formel eğitim ve rehabilitasyon oranının düşük olduğu,
2. Henüz engellileri de gözetilen sistemli bir iş analizi ve meslek tanımlaması çalışmalarının olmadığı ve engellileri sahip olduğu engeller ve niteliği baz alınarak hangi işte çalışabileceği konusunda araştırma ve çalışmanın eksik olduğu,
3. İşverenlerin engelli birey çalıştırma konusunda çekince ve önyargılarının giderilemediği,

⁵ Gelişim Görevi: İçinde bulunulan toplumun, doğumdan ölüme kadar bireyden beklediği görevlerdir (Karataş ve Gökçearslan Çifci, 2010, s. 148).

4. Engelli bireylerin düzenli gelire sahip oldukları bir işte çalışma oranlarının düşük olduğu, böyle bir işe sahip olanlarda ise gelirlerinden memnun olmama hali olduğu,
5. Engelli bireylerin mesleki beceri kazanmaları için ortam oluşturulması ve bu ortama katılımlarına dair motivasyonlarının yüksek olmadığı,
6. Kadın engelli bireylerin işsizlik oranının, erkek engelli bireylerden daha yüksek olduğu,
7. Engelli bireylerin cinsiyete bağlı olarak yaşadığı bölgede ve kırsal/kent ayrımına göre işsizlik oranlarının değiştiği,
8. Engelli bireylerin, sosyal güvenlik kapsamında yer almaları bakımından önemli sorunların yaşadığı,
9. Sivil toplum kuruluşlarının engelli bireylerin bu sorunları hakkında sorunları ve neye ihtiyaç duyulduğunu net şekilde ortaya koyamadığı,
10. Genç yaştaki engelli bireylerin iş ve meslek edinme sorunlarının olduğu,
11. Konuya dair yasal düzenlemelerin engelli bireylerin istihdam problemlerini belirleme ve çözüme etkili rol oynadığı saptanmıştır (Burcu, 2015, s. 144-145, Öztürk, 2012, s. 21). Bu bağlamda engellilerin istihdamda yer alabilmeleri için hükümetler bazı yöntemler kullanmaktadır.

Literatürde engellilerin istihdamına yönelik yedi yöntem bulunmaktadır. Bunlar, kota sistemi, korumalı işyerleri, kişisel çalışma yöntemi, işverenlerin zorunluluk olmadan engelli istihdamı, evde çalışma, kooperatif çalışma yöntemi ve sadece engellilerin çalıştırıldığı seçilmiş işlerde istihdamdır. En yaygın uygulanan sistem kota sistemidir (Orhan, 2011, s. 34-35). Son dönemlerde, İngiltere, ABD gibi ülkelerde bu sistem uygulamadan kaldırılmış olsa da Avrupa Birliği ülkelerinde temel engelli istihdam yöntemidir (Orhan, 2013, s. 37). Bu yöntemlerin nasıl kullanıldığı ve etkinliği ise tartışma konusudur.

İşverenler, engelli bireyleri istihdam yükü olarak algıladıklarını ve küresel rekabette verimli istihdam zorunluluğu olmasından dolayı engellilerden yeterli verim alamadıklarını, iş süreçlerinde engelli bireyleri değerlendirmede zorluklar yaşadıklarını, engelli bireylerin meslek ve eğitim açısından işe uygun gönderilmediğini, işletmelerin cezai sorumluluktan kurtulmak amacıyla engelli bireyi işe aldığı ve bu kişileri gerçekte çalıştırmadan ücretini ödediğini belirtmektedir. Engelli bireyler ise, kendilerine ve engel durumlarına uygun işlerin teklif edilmediğinden ve işletmelerin işe alımda kendilerini oyaladığını, samimi olmadıklarından memnun değildir (Öztürk, 2012, s. 23). Uygulamadaki bu sorunlar, yukarıda sayılan engelli istihdamındaki sorunları destekler niteliktedir.

Çalışma hayatından itibaren, cinsiyetçi üretim ve istihdam örüntüleri, kadının eğitimsizliği nedeniyle ekonomik bağımsızlığını elde edememesi, kadına yönelik şiddete etkin çözümler üretilmemesi, cinsel pratiklerde çifte standart uygulanması, kadının cinselliğini kontrol noktasında kadına yönelik şiddetin sebeplerinin oluşturulması, kadının yaşam haklarının ellerinden alınması gibi temel insan hakları ihlalleri gerçekleşmektedir. Ataerkil kurumlar aracılığıyla; din, eğitim ve medya gibi alanlarda kadınların ataerkil ve cinsiyetçi bakış açısında maruz kalması ve kadınların bu bağlamda deneyimlediği olaylar, zorluklar ve problemleri ortaya çıkarmaktadır (Buz, 2009, s. 64, Arat, 1996, s. 47).

Tüm bu bakış açıları ve uygulamadaki sorunlar sonucunda, engelli kadın bireyler üretici olmayan bireyler olarak görülmekte ve çalışma hayatında kendine yer bulamamakta, yer bulduğunda ise birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Engelli kadınların çalışma hayatında yer alıp, üretim sürecine katılması ise engelli erkeklere göre çok daha zordur.

OECD'nin işgücü araştırmalarına göre, işgücü piyasalarını etkileyen sistematik değişiklikler, engelli çalışanlar için yeni zorluklar yaratmaktadır. Bu değişiklikler sonucunda,

engelli bireylerin, engelli olmayan bireylere göre daha düşük eğitim seviyesine sahip olması, işgücü piyasasında engelli bireyleri daha dezavantajlı konuma getirmektedir (OECD, 2010, s. 27).

WHO'nun 51 ülkede yaptığı araştırmaya göre, engelli kadınların % 19.6'sı istihdamda iken, engelli erkeklerde bu oran % 52.8'dir. Bu oran engelli olmayan erkeklerde % 64.9, engelli olmayan kadınlarda ise % 29.9'dur (WHO, 2011, s. 237). Oranlar incelendiğinde, tüm gruplar içerisinde engelli kadınların istihdam oranı en düşüktür.

Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması da engelli kadınların, engelli erkeklere nazaran daha az çalışma hayatında yer aldığını ortaya koymuştur. Araştırmada, engelli kadınların % 4.6'sı istihdamda iken, erkek engelli bireylerin % 21.4'ü istihdamdadır (TÜİK, 2011, s. 10). Engelli erkek istihdam oranı, engelli kadın istihdam oranının neredeyse 5 katıdır.

Trabzon'da engelli kadınlarla yapılan başka bir araştırmaya göre, gelir getiren bir işte çalışan kadın oranı %25.5 iken, çalışmayan kadın oranı ise %74.5'tir. Çalışma fırsatına sahip olan engelli kadınlar ise, kendilerini şanslı hissetse de işyerinde bazı sorunlar yaşadığını belirtmiştir (Altuntaş Duman ve Doğanay, 2017, s. 27).

Engelli kadınların istihdam edilmede karşılaştığı engeller, ilk olarak işe giriş aşamasında başlamaktadır. Bu engeller ise genel ve bireysel engellerdir. Genel engeller; endüstrileşme ile değişen iş yapısına uyum sağlayamama, bireylerin bedenleri üzerinden değerlendirilmesi ve engelli kadınların bu bağlamda dışlanması, toplumsal hayatta erişilebilirlik⁶ problemlerinin varlığıdır. Bireysel nedenler ise; ailenin engelli kadının toplumda var olmasını engelleyici tutumları, engelli kadının yeterli eğitim alamaması ya da hiç eğitim alamamasıdır (Tören, 2014, s. 31-36).

İş hayatına giren engelli kadınlar ise, iş hayatında büyük oranda belirlenmiş ve basit işlerde çalıştırılmakta, terfilerinde sıkıntı yaşamakta, çalışma arkadaşları ya da üstleri tarafından dışlayıcı veya kötü muameleye maruz kalmakta, erişilebilirlik sorunları yaşamaktadır (Tören, 2014, s. 36-38). Engelli kadınların istihdam girişleri de istihdam edilmeleri de başlı başına bir sorundur ve çözülmeyi beklemektedir.

3.2.4. Engelli Kadının Sağlık Sorunları

Sağlık hakkı, bireyin doğuştan kazandığı temel haklardan biridir. WHO'nun 1946 Anayasası'nda sağlık: "Bir bütün olarak fiziksel, ruhsal ve sosyal esenlik durumudur ve yalnızca hastalık ya da maluliyet yokluğu değildir. Ulaşılabilir en yüksek sağlık standartlarından yararlanma, ırk, din, siyasi görüş, ekonomik ya da sosyal durum farkı gözetilmeksizin her insanın temel haklarından biridir" şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımın önemli noktası "ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı" ifadesinin özellikle vurgulanmasıdır. Bu standart, her bireyin en kısa sürede erişip yararlanabildiği düzeyde getirilen sağlık hizmetlerini kapsamaktadır (Gürler, 2016: 109).

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi 25. Maddesine göre, sözleşmeye taraf devletler parasız veya karşılanabilir bir maliyette, cinsiyete duyarlı, diğer bireylerle eşit fırsatlarda ve kalitede, mümkün olduğunca kişilerin yaşadığı yerlerde, rehabilitasyon ve engellilerin engelleri nedeniyle ortaya çıkan ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür (Şenyurt Akdağ ve diğ. 2016, s. 32). Engelli kadınlar, birçok alanda olduğu gibi temel haklardan biri olan sağlık hakkına ulaşırken, bazı sınırlılıklar nedeniyle güçlük çekmekte ve güçlükler yapılan düzenlemelerle giderilmeye çalışılmaktadır.

⁶Erişilebilirlik: bireylerin istediği yere ve hizmete bağımsız ve güvenli ulaşım, kullanabilmesidir. Erişilebilirlik kapsamında; engelliler ve hareket kısıtlılığı bulunan bireyler için binalarda ulaşılabilirlik, şehir içi yollar, kaldırımlar ve yaya geçitlerinde ulaşılabilirlik kapsamında yapısal önlemler ve işaretlemelerin tasarımı, engelliler ve hareket kısıtlılığı bulunan bireylere yönelik toplu taşıma sistemlerinde erişilebilirlik, görme ve işitme engelliler için trafik ışıklarında sesli ikazlar ve hissedilebilir yüzeyler, demiryolu ve diğer taşıtlarda engelli yolcuların tekerlekli sandalyeleri ile seyahatine uygun vagonlar, asansörler ve kaldırma-iletme platformlarının standartlarının uygulanması bulunmaktadır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017, s. V- VI).

Engelli kadının sağlık hakkını olumsuz yönde etkileyen sınırlılıklar ise; fiziksel sınırlılıklar, ekonomik problemler, üreme sağlığı ve engellilere yönelik tutum ve davranışlar olarak ele alınabilmektedir. Fiziksel sınırlılıklar, engelli olmayan bireyler için düzenlenen fiziksel çevre ve sağlık kurumlarından kaynaklanan, engelli bireylerin özellikle engelli kadınların sağlık hakkına erişimini zorlaştıran koşulları içermektedir. Türkiye’de hala hastanelerin engelli bireyler için yeterli donanımına sahip olmadığını söylemek mümkündür. Ekonomik problemler, engelli kadınların tedavisinde kullanılacak ortez, protez, tekerlekli sandalye, görme ve işitme için kullanılacak ekipmanların edinilmesinde yaşanan sorunları içermektedir. Bu sorun istihdam problemiyle birlikte düşünülmelidir. Engelli kadının önündeki istihdam engelini kaldırılması ve sosyal güvenlik alanında yenilikler yapılması gerekmektedir. Bazı engel türlerinde kadınların günlük ihtiyaçlarını karşılamada güçlük çektiği ve başkalarının yardımına ihtiyaç duyduğu bilinmektedir. Bu durumlarda devlet desteği ve evde bakım hizmetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Gürler, 2016, s. 110-112).

Engelli kadınların büyük çoğunluğu cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkında söz sahibi olamamaktadır (Şenyurt Akdağ ve diğ. 2016, s. 32). Engelli kadınlar toplumda cinsiyetsiz olarak kabul edilmekte ve üreme hakları yokmuş gibi değerlendirilmektedir. Engelli kadınlar da tıpkı engelli olmayan kadınlar gibi, cinsel sağlık ve aile planlaması gibi konularda bilinçlendirilmeli ve destek almalıdır.

Tutum ve davranışlar bağlamında ise, sağlık personelinin engelli kadınlara uygun davranması ve nasıl davranacağına dair eğitim alması şarttır. Hastanelerde işaret dili bilen personelin olması, engellilere yardımcı olacak birimlerin kurulması engelli kadınlara geliştirilen tutum ve davranışları olumlu yönde etkileyecektir (Gürler, 2016, s. 113).

WHO’nun araştırmasında, sağlık hizmetine ihtiyaç duyan ve gerekli bakım alamayan engelli kadınlar ve engelli erkekler arasında fiziksel ve sistem açısından önemli fark olduğu saptanmıştır (WHO, 2011, s. 62).

Engelliliğe dayalı ayrımcılığın ölçüldüğü araştırmaya göre, kadınların erkeklere göre, sosyal güvencesi olanların-sosyal güvencesi olmayanlara göre, genel olarak ayrımcılık algısı yüksek olanların sağlık hizmetlerine erişiminin-genel ayrımcılık algısı daha düşük olanlara göre, daha yüksek düzeyde ayrımcılık algıladığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucuna göre, kadınlar, erkeklere göre ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir (Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1997, s. 94). Günümüzde de bu ayrımcılığın devam ettiği düşünülmektedir. Engelli kadınlar, engelli erkeklere ve engelli olmayan diğer bireylere göre, sağlık hizmetlerinden yararlanmakta daha fazla zorluk çekmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Engelli kadın, engelli olma halinin dışında, kadın olmasından kaynaklanan sorunlar yaşayan kadındır. Engelli kadınlar, hayatları boyunca farklı alanlarda engellerle karşılaşmaktadır (Jans & Stoddard, 1999, s. 14).

Tarihsel süreçte engelli kadınlara yönelik ayrıca bir düzenleme bulunmamakta, engellilik bütünsel olarak ele alınmaktadır. Engelli bireylere yönelik düzenlemeler ise BM tarafından yapılmaktadır. Ülkemizde de durum aynı olmakla birlikte, engelli hakları BM Engelli Hakları Sözleşmesi’yle düzenlenmektedir.

Engelliliğe ilişkin kuramsal yaklaşımlarda, medikal ve sosyal model karşımıza çıkmaktadır. Medikal model, engelliliği görme veya duyma bozuklukları da dahil tüm bozuklukları hastalık bakış açısıyla incelemektedir. Sosyal model ise, engelli birey önünde fiziki, sosyal ve kültürel problemlerin olduğunu öne sürmekte, medikal modelin bakış açısını genişletmektedir. Başlangıçta, sosyal model fiziksel bozulmalara sahip bireylere odaklanmış, ancak daha sonra zihinsel ve işitsel bozuklukları da içerecek şekilde genişletilmiştir (Barnes & Mercer, 1996, s. 16-17). Engelliliğe olan bakış açısının genişlemesiyle birlikte, engellilik sosyolojisi alanı ortaya çıkmıştır. Engellilik sosyolojisi, engellilik nedenlerinin bireysel, sosyal

ve maddi yönüne yönelik analizini ele almaktadır (Allan, 2010, s. 604). Engellilik sosyolojisinin yaklaşımlarından olan feminist yaklaşım engelli kadınlarla özel olarak ilgilenmiştir. Feminist yaklaşım, engelli kadını sosyal model bakış açısıyla ele almıştır.

Toplumsal cinsiyet kavramı da feminist yaklaşımın bir ürünü olarak, engelli kadının toplumda nasıl değerlendirildiği ve algılandığını ortaya koymada önemli bir yere sahiptir. Engelli kadın da tıpkı engelli olmayan kadın gibi toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak bir yaşam sürdürmeye çalışmaktadır.

Araştırmalara göre, engelli kadınlar, engelli olmayan kadınlarla karşılaştırıldığında, daha fazla duygusal, fiziksel ve cinsel istismara maruz kalmaktadır (Nosek ve diğ. 2001, s. 177). Toplumsal cinsiyet rollerinin, erkek lehine olacak şekilde belirlenmesi, kadınların toplumsal yaşamda birçok zorlukla karşılaşmasına neden olmaktadır. Engelli kadınlar da, hem engelli hem de kadın olmalarından kaynaklanan, toplumsal cinsiyet rollerinin doğurduğu sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Toplumumuzda kadın olmanın oldukça zor olduğu bilinen bir gerçektir. Türkiye'deki engelli kadınlar da toplumsal cinsiyet rollerinden ve engelli olmalarından kaynaklanan sorunlarla mücadele etmektedir. Yapılan araştırmalar da bu yargıyı destekler niteliktedir (Burcu, 2004, s. 26, Bulut ve Karaman, 2018, s. 282, Gürler, 2016, s. 53-54, Kamanlıoğlu, 2007, s. 165-166, Kurnaz Özdemir, 2010, s. 58, Masson, 2013, s. 120).

Engelli kadınlar öncelikle aile içerisinde toplumsal statü ve rollerde, daha sonraları ise eğitim hayatı, çalışma hayatı ve sağlık alanında sorunlar yaşamaktadır. Toplumun çifte dezavantajlı bireyleri arasında yer alan engelli kadınların bir kısmı toplumda var olma mücadelesi sürdürmekte iken, diğer kısmı ise yaşadığı sorunlardan dolayı dört duvar içerisinde hayatını devam ettirmektedir.

Engelli kadın, aile kurma isteği olmasına rağmen dilediği gibi bir aile kuramamakta, aile kurduğunda ise çocuk sahibi olmakta zorluk çekmektedir. Çocuk sahibi olan engelli kadınlar ise, çocuk bakma sorumluluğunu tek başına üstlenmektedir (Buz ve Karabulut, 2015, s. 31-36).

Aile içerisinde sürekli baskı altında olan engelli kadın, eğitim hayatına katılmak istediğinde aile tarafından engellenmektedir. Engelli kadının eğitim hayatında savunmasız kalacağı düşüncesi, engelli kadınların eğitim hayatına katılmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Eğitim hayatına katılan engelli kadınlar ise, okula gidip gelmede ve okulun fiziki şartlarının engelli bireylere uygun olmamasından dolayı zorluk yaşamaktadır (Arıkan, 1995, s. 10).

Eğitim hayatını tamamlamayı başaran engelli kadın çalışma hayatına girdiğinde ise, işyerinde hem cinsiyetleri hem de engelli oldukları için "çifte tehlike" ile karşı karşıya kalmaktadır. Genel olarak, kadınların işgücüne katılma olasılıkları daha düşüktür ve erkeklerden daha az kazanmaktadır (Jans & Stoddard, 1999, s. 28).

Diğer bir sorun ise, engelli kadınlar sağlık sorunlarıdır. Engelli kadınlar sağlık kuruluşlarına ulaşmakta zorluk çekmektedir. Sağlık kuruluşlarına ulaşabilen engelli bireyler ise bu kuruluşların, engelli bireyler için yeterli donanıma sahip olmamasından kaynaklanan sorunlarla karşılaşmaktadır. Engelli kadınlar cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile ilgili de sorun yaşamaktadır. Sağlık personeli ise, engelli kadınlara nasıl yaklaşacağı konusunda eğitimsiz ve bilinçsizdir (Gürler, 2016, s. 110-113, Şenyurt Akdağ ve diğ. 2016, s. 32).

Toplumun dezavantajlı kesimi olan engelli bireyler, yapılan düzenlemelere rağmen hala birçok sorunla karşılaşmaktadır. Yukarıda sayılan sorunlar tüm engelli bireyleri etkilemekle birlikte, engelli kadınları daha fazla etkilemektedir. Engelli kadının toplumda var oluşu ve hayata kazandırılması önem arz eden konulardan biridir. Bu sorunların çözümü için, yapılan düzenlemelerin ülke şartlarına uygunluğu tartışılmalı, uygun olmadığı durumlarda ülke şartlarına uygun çözümler üretilmeli, konuya yönelik düzenli denetimler gerçekleştirilmeli ve sorun tespit edilen durumlara yönelik yeni çözümler önerileri geliştirilmelidir. Yeni çözümler önerilerinin

geliştirilmesinde, konunun muhatabı olan engelli kadınların fikirlerine başvurmak, sorunları daha etkin yollarla çözmeyi sağlayacak ve engelli kadınları toplumda görünür kılacaktır. Çalışmanın sınırlılığı, teorik çerçevede yapılmış bir derleme çalışması olmasıdır. İleri araştırmalar için öneri ise, sadece engelli kadınların sorunları ve bu soruna çözüm yollarının uygulamalı olarak araştırılması olabilir. Sorunların tespiti ve çözümüyle toplumda kendine yer edinen engelli kadınlar toplumda aktif olarak yer alabilecek ve iç dünyalarında mutlu insanlar olarak hayatlarını sürdürebileceklerdir.

Kaynakça

- Abadan Unat, N. (1992). Kadın araştırmalarının neden, amaç ve kapsamı. Arat, N. (haz.) *Türkiye’de kadın olgusu* içinde (s. 15-28) İstanbul: Say Yayınları.
- Abberley, P. (1987). The concept of oppression and the development of a social theory of disability. *Disability, Handicap and Society*, 2(1), 5-19.
- Abberley, P. (1998). The spectre at the feast: Disabled people and social theory. Shakespeare, T. (Ed.) in. *The disability reader: social science perspectives*. (s. 79-93). Newyork: Cassell.
- Allan, J. (2010). The sociology of disability and the struggle for inclusive education. *British Journal of Sociology of Education*, 31(5), 603-619.
- Altuntaş Duman, N. & Doğanay, G. (2017). Toplumsal dışlanma pratikleri üzerinden Trabzon’da engelli kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 1-48.
- Arat, N. (1996). Türkiye’de kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları zorlukların sosyo-kültürel nedenleri. Arat, N. (haz.) *Türkiye’de kadın olmak* içinde (s. 43-54). İstanbul: Say Yayınları.
- Arıkan, Ç. (2009). *Türkiye’de görme özürlü kadınlar ve kadına yönelik şiddet*. http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/turkiyede_gorme_ozurlu.pdf (Erişim tarihi: 03.12.2018).
- Arıkan, Ç. (2018). *Sosyal model çerçevesinde özürlülüğe yaklaşım*. http://www.manevisosyalhizmet.com/wp-content/uploads/2009/08/sosyal_model_ozurluler.pdf (Erişim tarihi: 03.11.2018).
- Barnes, C. & Mercer, G. (1996). Exploring the divide. Barnes, C & Mercer (Ed), *Exploring the divide: illness and disability* içinde. G. Leeds: The Disability Press.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Birleşmiş Milletler. (2006). *Engellilerin haklarına ilişkin sözleşme*. www.un.org/disabilities/documents/natl/turkey.doc (Erişim tarihi: 02.11.2018).
- Bulut S. & Karaman H.B. (2018). Engelli bireylerin cinsel, fiziksel ve duygusal istismarı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19(2), 277-301.
- Burcu, E. (2004). Görme özürlü öğrencilerin eğitimlerine ilişkin düşünceleri ve sorunları: Ankara örneği. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 4(2), 23-47.
- Burcu, E. (2015). *Engellilik sosyolojisi*. Ankara: Amı Yayıncılık
- Burcu, E. (2015a). Türkiye’de yeni bir alan: Engellilik sosyolojisi ve gelişimi. *Sosyoloji Konferansları*, No: 52, 2015-2, 319-341.
- Burcu, E. (2017). Türkiye’de engelli bireylerin dezavantajlı konumlarına engellilik sosyolojisinin eleştirel tavrıyla bakmak. *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), Temmuz-Aralık, 107-125.
- Buz, S. & Karabulut, A. (2015). Ortopedik engelli kadınlar: Toplumsal cinsiyet çerçevesinde bir çalışma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 25-45.

- Buz, S. (2009). Feminist sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(2), 53-65.
- Doltaş, D. (1992). Batı'daki feminist kuramlar ve 1980 sonrası Türk feminizmi. Arat, N. (haz.) *Türkiye'de kadın olgusu* içinde (s. 51-73). İstanbul: Say Yayınları.
- Engelli Kadın Derneği. (2014). *Türkiye'de engelli kadına yönelik şiddet raporu*.
- Engelli Kadın Derneği. (2015). *Ayrımcılık ve engelli hakları*. Ankara.
- Engelli Kadın Derneği. (2016). *Toplumsal cinsiyet eşitliği ve engelli kadın*. Ankara.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü. (2017). *Erişilebilirlik izleme ve denetleme formları*. Ankara.
- Engelliler Hakkında Kanun. (2005, 1 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete* (9463).
- Garland-Thomson (2001). *Engellilere yönelik feminist çalışmalar*. Kadın Politika Çalışmaları Merkezi Yayını.
- Garland-Thomson, R. (2011). Sakatlığın dahil edilmesi, feminist kuramın dönüştürülmesi. B. Dikmen, Sibel Y ve Ş. Yıldırım (Der), *Sakatlık çalışmaları- sosyal bilimlerden bakmak* içinde (s. 521-548). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Gürler, S. (2016). *Engelli kadınların insan hakları*. Astana Yayınları: Ankara.
- Jans, L. & Stoddard, S. (1999). *Chartbook on women and disability in the United States..* Washington, DC: National Institute on Disability and Rehabilitation Research.
- Kamanlıoğlu, M (2007). *Feminist perspektifte özürlü kadına bakışın sosyolojik değerlendirmesi üzerine kuramsal bir çalışma* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karabulut, A. (2017). *Ataerkil ideolojinin toplumsal cinsiyet çerçevesinde ortopedik engelli kadın ve erkeklerin deneyimlerine yansımaları* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Karataş, K. & Gökçearslan Çifci, E. (2010). Türkiye'de engelli kadın olmak: Deneyimler ve çözüm önerileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13), 147-153.
- Kurnaz Özdemir, D. (2010). *Ortopedik engelli kadınların sorun ve beklentileri: Tuzla ilçesi örneği* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kutner, G. N. (2007). The Sociology of Disability. Bryant C.D. & Peck D.L. (Ed), *21st Century sociology* içinde (s. 98-105). Thousand Oaks: SAGE.
- Masson, D. (2013). Femmes et handicap. *Recherches Féministes*, 26(1), 111-129.
- Nosek, M. A. Foley, C. C. Hughes, R. B. & Howland, C. A. (2001). Vulnerabilities for abuse among women with disabilities. *Sexuality and Disability*. 19(3), 177-189.
- OECD. (2010). *Sickness, disability and work- breaking the barriers*.
- Okur, N. ve Erdugan F.E. (2010). Sosyal haklar ve özürllüler: Özürllülük modelleri bağlamında tarihsel bir değerlendirme, II. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, içinde (ss. 245-263). Denizli: Petrol-İş Yayını.
- Oliver, M. (1999), Capitalism, Disability and Ideology. R. J. Flynn, R. A. Lemay (Ed), *A Quarter-Century of Normalization and social role valorization: evaluation and impact*, içinde (s. 163-175). Canada: University of Ottawa Press,
- Orhan, S. (2011). *Türkiye'de özürllü dostu istihdam politikaları (durum analizi ve öneriler)* (Doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- Orhan, S. (2013). *Türkiye’de özürlü dostu istihdam politikaları (durum analizi ve öneriler)*. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayını.
- Öztürk, M. (2012). *Türkiye’de engelli gerçeği raporu*. İstanbul: Canda Özür Olmaz Derneği.
- Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (1997). *Özürlülüğe dayalı ayrımcılığın ölçülmesi araştırması*. Ankara: ÖZİDA Yayını.
- Pekin Deklarasyonu. (1995). *Dördüncü dünya kadın konferansı*. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf> (Erişim tarihi: 05.12.2018).
- Siebers, T. (2001). Disability in theory: From social constructionism to the New Realism of the body. *American Literary History*, 13(4), 737-754.
- Şenyurt Akdağ, & Gizem T.A. & Temur Şimşekcan, N. & Özlem, K. (2016). *Toplumsal cinsiyet eşitliği ve engelli kadın*. Ankara: Engelli Kadın Derneği.
- ŞÖNİM Nedir? (2018). <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/siddet-onleme-ve-izleme-merkezi> (Erişim tarihi: 03.12.2018).
- Thomas, C. (2007). *Sociologies of disability and illness: Contested ideas in disability studies and medical sociology*. London: Red Globe.
- Tören, Z. (2014). *Kamuda çalışan engelli kadınların problemleri* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TÜİK. (2011). *Özürlülerin sorun ve beklentileri araştırması*. Ankara.
- Vernon, A. (1998). Multiple Oppression and the Disabled People’s Movement. *The Disability Reader: Social Science Perspectives*. Ed. Shakespeare, T. London: Continuum.
- World Health Organization. (2011). *World Report on Disability*. Malta.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

İş bölümünün, Sosyal Politika ve Toplumsal Dayanışma Açısından Sosyolojik Çözümlemesi

Sociological Analysis of the Division of Labor in terms of Social Policy and Social Solidarity

Dr. Aziz ŞEKER¹

Öz

Sosyal teoride iş bölümü olgusu, Durkheim sosyolojisinin önemli anahtar kavramlarından biridir. Durkheim'e göre modern toplum organik dayanışmanın arttığı, iş bölümüne ve meslekleşmeye dayalı bir toplum modelidir. Küreselleşme süreciyle birlikte yeni kavramsallaştırmalarla tanımlanmaya çalışılan modern sonrası toplumlarda da iş bölümünün önemini ve mesleklerin toplumsal etkileşimdeki işlevlerini korumaya devam ettiğini gözlemlemekteyiz. Durkheim'in temel varsayımına göre, iş bölümünün yaygınlığı bir toplumun gelişmişlik göstergeleri arasında yer alır. Ayrıca iş bölümü toplumsal bütünleşme açısından da önemli bir yöne sahiptir. Bu anlamda toplumsal dayanışmaya ve bütünleşmeye katkı veren iş bölümünün, sosyal politikanın gelişimine ve toplumsal korumaya olumlu yansıdığını söyleyebiliriz. Bu çalışma, Durkheim'in iş bölümüne atfettiği özelliklerden yola çıkarak; sosyal politika ile sosyal dayanışma açısından iş bölümünün sosyolojik işlevi ve önemini irdelemek amacıyla yapılmıştır. Ayrıca çalışmanın iş bölümü ve sosyal politika arasındaki ilişkiyi ortaya koymak açısından yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Emile Durkheim, iş bölümü, sosyal politika, toplumsal dayanışma

Makale Türü: Derleme

Abstract

The phenomenon of division of labour in social theory is one of the important key concepts of Durkheim's sociology. According to Durkheim, modern society is a society model based on division of labour and professionalization, where organic solidarity increases. In the post-modern societies that are tried to be defined by the new conceptualizations with the globalization process, we observe the importance of the division of labour and the functions of the professions in social interaction are maintained. Durkheim's basic assumption suggests that the prevalence of division of labour is one of the indicators of development of a society. In addition, the division of labour has a major importance in terms of social integration. In this respect, it is possible to argue that the division of labour, which contributes to social solidarity and integration, has a positive impact on the development of social policy and social protection. Based on the characteristics Durkheim attributed to division of labour, this study aims to elaborate the sociological function and importance of the division of labour in terms of social policy and social solidarity. Furthermore, the study is thought to be enlightening in terms of revealing the relationship between division of labour and social policy.

Keywords: Emile Durkheim, division of labour, social policy, social solidarity

Paper Type: Review

¹Amasya Üniversitesi, shuaziz@gmail.com

Atf için (to cite): Şeker, A. (2020). İş bölümünün, sosyal politika ve toplumsal dayanışma açısından sosyolojik çözümlemesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 20-27.

Giriş

Toplumsal yapıyla ilgili analizlerde evrenselliği bulmaya ve evrensellik üzerinden bir toplumbilim inşa etmeye çalışan Durkheim'in, ulus devlet olmaya çalışan bütün kültürel-siyasal-dini birlikteliklere, ideolojik bir umut olduğu en azından bir olanaklar alanı açmaya çalıştığı bilinmektedir. Bu özelliğiyle Durkheim, sosyolojinin de kurucuları arasında kabul edilmektedir. Durkheim'in modern toplumların yapısını anlamaya dönük; iş bölümü, toplumsal dayanışma biçimleri, toplumsal uyum, toplumsal bütünleşmenin toplum açısından önemi, toplumsal düzen gibi kavramları ele alınarak; bunların sağlıklı bir toplum ya da iyi bir toplum olmaya katkıları üzerine yapılan tartışmalar, Durkheim sosyolojisinin güncelliğini koruduğunu göstermektedir. Durkheim sosyolojisi, toplumsal yapı söz konusu olduğunda iş bölümü, dayanışma tipleri ve sosyal düzen kavramları ile daha çok ön plana çıkmaktadır. Pozitivist yaklaşımı, bilimsel argümanlarının dayanakları arasında gören Durkheim, toplumsal gerçeği ele alırken, bu bilimsel yöntemin olanaklarıyla toplumu ve bireyi anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır. Bilimsel yöntemi gereğince, Durkheim için toplum bir tür organizmadır ve bu organizmanın her parçası, kendine özgü bir işlevi yerine getirir. Toplum kendi için kendiliğinden var olan, bireylerin boyun eğdiği, kendine özgü yasalara sahip olan işlevsel bir bütündür. Toplumsal organizma, yapısını ve görevini kendiliğinden değiştiren ve yeni uyumlar arayan bir iç dinamiğe sahiptir. Ancak, karşılıklı ve uyumlu bir bağımlılığa gereksinmesi olduğu için söz konusu değişim, sistematik bir bütün içinde sınırlandırılmıştır (Durkheim, 1985, s. 10). Toplumsal organizmanın sağlıklı işleyişi ise toplumun organik dayanışmaya doğru evrilmesinde anlam ve bütünlük kazanır.

Durkheim'in eserlerinde iki ana tema bulunmaktadır: Birincisi, toplumsal olanın bireysel olan üzerindeki önceliğidir ve ikincisi, toplumun, bilimsel olarak incelenebileceği fikridir. Bu temalardan ikisi tartışılmaya devam ettiği için Durkheim bugün hâlâ ilgi uyandırıcıdır (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s. 76). Durkheim özellikle toplumsal bütünlüğün önemi ve onun bireysel bilinç üzerindeki belirleyiciliğini vurgulama eğilimindeyken, sosyal gerçeklik, işlev, nedensellik, genellik gibi sui generis kavramlar üzerinde çalışmalar yapmıştır. Toplum çözümlemelerinde, pre-modern toplumlardaki mekanik dayanışmanın yanı sıra modern toplumlardaki organik dayanışmanın toplumlar için işlevi üzerindeki çalışmaları ve görüşleri geniş bir literatür oluşturmaktadır. Ona göre sosyoloji, iyi bir toplumun yeniden inşasına dair tartışmalarda ve sosyal sorunların çözüm yollarıyla ilgili konularda bilim kimliğiyle bizlere yardımcı olabilir (Mazman, 2008, s. 67-83). Durkheim'in bu anlamda altını çizdiği nokta, "toplum-topluluk gerçekliğinin" önemidir. Toplum ve bilimsel bakış açısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda bir bilimin gelişmesi, ele aldığı sorunları çözmeye yönünde gösterdiği ilerlemeyle belli olur. Toplumbilimsel yöntem de toplumsal olguların nesnelere gibi, yani bireyin dışındaki gerçeklikler gibi incelenmesi gerektiği temel ilkesi üzerine oturur. Çünkü toplumlar olmadan toplumbilim olamaz; yalnızca bireylerin bulunması halinde toplum olamaz (Durkheim, 1992, s. 15-18).

Durkheim'in iş bölümü kavramı, toplumsal yapıyı etkileyen olguların toplumsal yönleriyle ele alınması gerektiği yönündeki tezleri, iyi işleyen ya da sosyal sorunlarını çözebilen, refah içindeki toplum düşüncesine bizleri götürür. Bu anlamda sosyal politikanın, 21. yüzyılda toplumları iyileştirici yönüne baktığımızda, Durkheim'in bu çözümlemeye sunduğu teorik zenginlik göz ardı edilmemelidir. Öyle ki sosyal politikanın amacı, son kertede toplumun esenliğini sağlamaktır. Durkheim'i desteklercesine, iş bölümüne dayalı organik dayanışma toplumlarının gelmiş olduğu nihai aşamadır. Bu niteliğiyle, özünde her toplumsal kurum gibi sosyal politika bile bir evrim içinde oluşmuştur. Yoksullara, yaşlı bireylere ve çocuk gibi güçsüzlere, engellilere ve toplumsal koruma gereksinimi içine düşmüş diğer insanlara yardımlardan başlayarak, kişisel ve toplumsal dayanışmalara kadar uzanmış ve kapitalist çağın doğuşuyla birlikte sosyal sınıfların ilişkilerine ve devletin yeni görevler yüklenmesine dönük boyutlara kadar gelmiştir (Talas, 1990, s. 5). Bu yolda toplumun uzmanlaşmış olması, insan gücünün toplumsal katılımı ve çalışma yaşamında meslekleşmesi ise, toplumsal yarar ve düzen açısından her şeyin ötesinde sağlıklı bir planlamanın yapılmasıyla mümkün olmuştur. Bu

değerlerle gelişen toplumlarda toplumsal özyapının işlevi, belli bir toplum içindeki insansal gücü bu toplumun sürekli işlemesi amacı için biçimlendirip yönlendirmektir ki, bireyin varlık sorunu da ancak bu yolla aşılabılır. Çünkü toplumsal esenliğe katkı veren birey, toplumsal organizma içinde üstlendiği rol ölçüsünde fail olabilmektedir (Durkheim, 1985, s. 14; Fromm, 1989, s. 96).

1. Toplumsal İşbölümü ve Sosyal Politika

İşbölümünün ortaya çıkışı, insanlık tarihinde uzun dönemleri kapsamaktadır. Mevcut anlamına ve rolüne ulaşması bir birikimin ürünüdür. Toplumsal uyuma katkısı ve toplumsal faydası düşünüldüğünde, iş bölümü, yalnızca ekonomi dünyasına özgü değildir. Onun artan etkisi toplumun en değişik alanlarında görülebilmektedir. Siyasal, yönetsel ve yargısal işlevler gittikçe daha çok uzmanlaşmaktadır. Sanatsal ve bilimsel alanlarda dahi durum böyledir. İşbölümü hakkında varılacak yargı ne olursa olsun, onun toplumsal düzenin en önemli temellerinden biri olduğu ve giderek daha çok o duruma geldiği herkes tarafından çok iyi anlaşılmaktadır. İşbölümünün her gün daha büyük ölçülerdeki gelişmesinin sonucunda, toplumsal dayanışma biçim değiştirmektedir. Dolayısıyla iş bölümünü nesnel biçimde değerlendirmenin tek ölçütü, onu önce kendi başına ve tümünden kuramsal olarak incelemek, ne işe yaradığını ve neye dayalı olduğunu araştırmak, kısacası onun hakkında olabildiğince tam bir görüş sahibi olmaktır. İşbölümünün gelişmesinde toplumsal-ekonomik koşulların ağırlıklı bir payı bulunmaktadır. İşlevsellik açısından bakıldığında iş bölümünün, toplumsal yapının gelişimine bağlı olarak insanlar için gerçek gereksinimlerin belirlediği bir yönde yetkinleştiği görülmektedir. Durkheim'e göre iş bölümü olgusu, çalışanların üretim güç ve becerisini artırırken; toplumların düşünsel ve maddi gelişmesinin zorunlu gereği ve uygarlığın kaynağı olarak kabul edilmektedir (Durkheim, 2014, s. 61-64-69-76). Bu özelliğiyle çalışma yaşamı üzerindeki ahlâki etkisinden söz edilebilir. Çalışma yaşamını ve dezavantajlı gruplara yönelik yapılacakları düzenleyen sosyal mevzuat ve sosyal politika ilişkisi bakımından, iş bölümünün birtakım toplumsal kuralların oluşumuna ve toplumsal işlevin sürdürülmesine yansımaları göz ardı edilemez.

Toplumsal yapıda iş bölümünün giderek gelişmesiyle, mekanik dayanışma yerini başka türde bir dayanışmaya bırakır: organik dayanışmaya. Bireyler farklı görevler üstlenmeleri sebebiyle farklılaşırlar; buna bağlı olarak, bireysel irade bağımsızlaşıp, gelişirken, toplu irade de o ölçüde, etkinliğini kaybeder. Bu toplumda, farklı görevlerin karşılıklı organik ilişkisi, bireyi topluma, toplumu da bireye giderek daha fazla bağlar. İşbölümü, böylece, toplu iradenin yerini almış, çağdaş toplum bütünlüğünü sağlayıcı bir rol üstlenmiştir. İş bölümünün çağdaş toplumlarda ulaştığını bildiğimiz ileri düzeye bakarak, toplumsal yapıyı bütünleştirip birliğini sağlayacağını düşünebiliriz (Durkheim, 1985, s. 12; 2014, s. 89). İşbölümünün sosyal politikanın amacına uygun tarzda toplum bütünlüğüne katkısı burada sosyolojik bir değer kazanmaktadır. Elbette meslek örgütlerinin rolleri gereği, organik dayanışma açısından toplumsal bütünleşmeye maddi ve manevi etkileri söz konusudur. Kısaca bu içerikteki bir dayanışmanın gelmiş olduğu aşama, toplumsal kurumlara; din, ekonomi, aile, hukuk, sosyal refah vb. başta olmak üzere özeldir toplumsal koruma uygulamalarına yani sosyal politika pratiklerine olumlu anlamda yansımaktadır.

2. Meslek Örgütleri ve Organik Dayanışma

İşbölümünün ilerlemesine bağlı olarak meslek kümelerinin çağdaş halkların toplumsal örgütlenişi ile siyasal örgütlenişe yansımalarını Durkheim, ahlâki etkilerinden yola çıkarak şöyle değerlendirmektedir:

“Biz meslek grubunda her şeyden önce bireylerin bencilliklerini sınırlayabilecek, çalışanların yüreklerine daha güçlü bir topluluk dayanışması duygusu koyabilecek, sanayi ve ticaret ilişkilerinde güçlünün haklılığı yasaasının bunca kaba biçimde uygulanmasını engelleyebilecek ahlâki bir etki gücü görüyoruz. Meslek dernekleri, tarihin pek büyük bölümünde, ahlâk çöküntüsüne yol açmak şöyle dursun, ahlâki bir rol yerine getirmişlerdir. Mesleki örgütün siyasal örgütlenişimizin temeli ya da

temellerinden biri olmaya aday olduğunu bile düşünebiliriz” (Durkheim, 2014, s. 21-31-49).

Toplumlar ilerledikçe, meslek örgütlerinin yapısı değişmektedir. Örneğin sanayileşmenin büyük toplum kesimlerine kapsamlı yansımalarıyla birlikte ortaya çıkan sosyal devlet arayışları, 20. yüzyılda farklı bölgelerde benzer hizmetler veren loncaların işlevlerini yitirip yerini daha büyük meslek örgütlenmelerine bırakmasının gerekçelerini beraberinde getirmiştir. Meslek örgütlerinin toplumsal yapının temel öğelerinden biri olduğunu hatta “kalıcı bir kurum” olduğunu savunan Durkheim için, gözetilmesi gereken düşünce “toplumsal yapının genel sağlığına” yüklediği önemde anlam bulmaktadır. Buradan hareket edildiğinde, toplumun sağlığı/toplumun esenliği doğrultusunda, ekonomik ve sosyal koşullara bağlı sorunların çözümünde meslek örgütlerinin yapıcı rol alabilecekleri ifade edilebilir.

3. Sosyal Politika ve Toplumsal Bütünleşme

Sosyal politika, bugünkü geniş anlamıyla, bir ülkede çeşitli toplumsal sorunların çözümü ya da yol açtığı zararların en aza indirilmesine ilişkin uygulanan politika ve önlemler bütünü olarak belirtilmektedir (Koray ve Topçuoğlu, 1995, s. 1). Sosyal politika yer yer ideolojik bir argüman gibi ileri sürülse bile ortaya çıkış koşulları ve genel amacıyla toplumsal bir olgudur. Çünkü toplumun büyük çoğunluğunu kapsayıcı iyileştirici hizmetlerden oluşmaktadır. Bu özelliğiyle, çalışma yaşamı başta olmak üzere toplumsal yaşamı düzenleyici yönlere sahip olduğu düşüncesi, yasa yapıcıların ve uygulayıcıların dikkatinden kaçmamıştır. Bunun yanında toplumsal koruma ve sosyal hizmet ihtiyacı bulunan yaşlılar, engelliler, yoksullar gibi çok sayıda sosyal refah alanı da sosyal politikanın odaklandığı konular arasında yer almaktadır.

Günümüzde küresel risklerin ve sosyal sorunların yoğunlaştığı koşullarda, küresel sosyal politikalar oluşturmak adına Durkheim, toplumsal düzenin sürekliliği gözetildiğinde, referans alınması gereken bir yerde durmaya devam etmektedir. Bu minvalde sosyolojinin bir uygulama alanı kabul edilen sosyal politika olgusunun, çalışma sosyolojisiyle etkileşimi Durkheim’in toplumsal olguları ele alış yöntemiyle değerlendirilebilir. Aynı zamanda bir sosyal reformist kabul edilen Durkheim’de bir toplumsal olgu, herhangi bir toplumsal çıkarı belli bir genellikle biraz karşılıyorsa, toplum içinde meydana gelen hemen hemen bütün fenomenler için bu nitelime kullanılır. Bireysel olgulardan çok farklı sui generis bir gerçeklik oluştururlar. Belirli bir yaptırma dayanırlar. Bu olgular sosyolojinin gerçek alanını oluştururlar. Yoksulluk, intihar, göç, aile, engellilik, suç, işsizlik, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, çocuk refahı, şiddet, yaşlılık gibi olguları bu açıdan ele almak mümkündür. Sosyal politika işte bu ve buna benzer toplumsal olgular alanında düzenleyicidir. Sosyal teori bilimsel yöntem ışığında bu olguların tanımını, nedenlerini, sonuçlarını, kavramsallaştırmasını, sınıflandırılmasını ve çözümlenmesini yapar. Durkheim’e göre toplumbilimci/sosyolog, ne zaman, herhangi bir toplumsal olgular sınıfını araştırmaya girişirse, onları bireysel tezahürlerinden ayrılmış olarak ortaya çıktıkları bir yandan incelemeye çalışmalıdır. Nesnel olmalıdır (Durkheim, 1985, s. 74). Onun ifade edişiyile, “olağandışı olan, sayrıl (patolojik) olgular”ın ele alınması sosyolojik açıdan zorunludur. Organik dayanışmalı toplumlarda sosyal politika belirginken daha gerilere gidildiğinde toplumların gelişmişlik aşamalarına göre dayanışmadan ne anlaşıldığı değişmektedir. Bu nedenle dayanışma konusu sosyolojinin inceleme alanına girmektedir. Bu, ancak toplumsal etkileri aracılığıyla iyi anlaşılabilir bir olgudur (Durkheim, 2014, s. 94). Örneğin mekanik dayanışmanın toplumsal yapıya etkilerine bakıldığında, suç, hukuk, sosyal yardımlaşma, ailenin işlevleri, toplumsal organizasyon gibi temel yaşamı içeren süreçlerin nasıl bir yön aldığı ortaya çıkar. Mekanik dayanışmanın somutluk bulduğu toplumlarda yani uygarlıkça aşağı durumdaki toplumlarda hukuk, yalnızca ceza hukukundan oluşuyorsa, dinsel hukuk her zaman bastırıcı nitelikteyse, daha doğrusu toplumsal dayanışmanın-ortak bilincin kurgulanışı bu yöndeysse, bu orjinli toplumlarda sosyal dayanışmanın, sosyal sorunlara bakış açısı sosyal hukuk gelişmediği için toplum liderleri gibi güçler ve komşuluk ilişkilerince belirlenen özelliktedir. Dinin başat olduğu bu toplumlarda, sosyal sorunlara bakış açısında hayırseverlik temelli bir anlayış vardır. İnsana yardım mesleklerinin henüz ortaya çıkmadığı koşullarda, yoksul insanların sorunlarının çözümünde

flantropik güdülerin yönlendirdiği hayırseverlik davranışı egemenken, sosyal yardımın dağıtımını bu dönemlerde en yaygın haliyle din ve toplum liderleri yapmıştır. Bu tür bir sosyal yardım dağıtım biçimi, Weber'in kavramsallaştırmasıyla, sanayileşmeyle rasyonelleşen ve bürokratikleşen devlet yapısıyla yerini daha gelişmiş mekanizmalara bırakmıştır. Aynı zamanda bu dönem, endüstri kapitalizminin dünya ekonomisinin, temsil ettiği toplumsal düzenin, onu meşrulaştırır ve onaylar görünen fikirlerin ve inançların (akıl, bilim, ilerleme ve liberalizm) gösterdiği muazzam ilerlemeleri niteler (Durkheim, 2014, s. 108; Hobsbawm, 2012, s. 15; Şeker, 2015, s. 11).

Konuyla ilgili şöyle bir çıkarsama yapmak mümkündür: Tarihin kuşku götürmez biçimde saptadığı bir gerçek varsa, o da dininin toplumsal yaşamın gittikçe daha küçük bir alanını kapsamakta olmasıdır. Başlangıçta her yere uzanıyordu; toplumsal olan her şey dinsel, bu iki sözcük aynı anlama geliyordu. Sonra azar azar siyasal, ekonomik, bilimsel işlevler dinsel işlevden özgürleşip kendi başlarına oluşmaya koyuluyor ve gittikçe daha belirginleşen bir dünyasal özellik kazanıyorlardı. Sonuçta iş bölümünün, toplumsal dayanışmanın önde gelen kaynağı olduğundan, aynı zamanda ahlâk düzeninin temeli olması aslında sosyal politikanın ortaya çıkış koşullarını beraberinde getiriyordu (Durkheim, 2014, s. 207-456). Toplumsal değişme ve ilerlemeye kaynaklık eden faktörlerden birisi olarak gün yüzüne çıkan iş bölümü, toplumu rasyonelleştirmenin yanı sıra işlevsel kılmakta, uzmanlaştırmakta daha ötesinde ortaya çıkış koşullarını beslediği sosyal politikanın kurgulanacağı bir çalışma alanını beraberinde getirmektedir. Bu yolda toplumsal yarara hizmet eden bir ahlâk anlayışı eğer sosyal adaletle kimlikleşiyor ise birey-toplum bütünlüşmesine katkısı göz ardı edilemez.

Genel bir değerlendirmede bulunmak gerekirse, Durkheim'e göre iş bölümü tamamıyla modern bir olgu değildir; fakat geleneksel toplumlarda daha ilkel ve genellikle cinsel iş bölümüyle sınırlıdır. İşbölümünde uzmanlaşma modern sanayi üretiminin sonucudur. İşbölümündeki farklılaşmanın, kolektif bilincin/vicdanın yaygınlığında azalmaya yol açması, sosyal politikanın bir gereksinim olarak ortaya çıkış dinamiklerini beslemiştir. Çünkü organik toplum, insanın haklarını ve değerini vurgulayan ahlâki idealler ortaya çıkarmıştır. Meslek gruplarının varlığı ise bu süreci pekiştirmiştir (Giddens, 2014, s. 131-139). Dolayısıyla iş bölümünden doğan organik dayanışmanın hâkim olduğu toplumlarda, iş bölümü ilerledikçe meslek tiplerinin sayısı artmış, yazılı hukuk toplumlar açısından onarıcı hâl almış ve toplumsal değişme bağlamında olumlu yönde bir gelişme olmuştur. Toplumsal sözleşme ve ortak bilincin, Roma'nın On İki Levha Yasası'ndan günümüze kadar, toplumlardaki yeri de değişmiştir. Hukuk seküler nitelik kazanıp ve din toplumsal yaşam üzerindeki temel belirleyiciliğini yitirdikçe, yalnızca ibadethanelere çekildikçe organik dayanışmanın toplum üzerindeki etkisine daha net tanıklık edilmiştir. Toplumsal ilerlemenin gelmiş olduğu düzey, kendi dinamiğinde toplumsal dayanışmanın organik bir özellik kazandığı gerçeğidir. Açıkçası yeni toplum tipinin, organlarıyla birlikte bu duruma uygunluk göstermesidir. Durkheim'in öngörüsüyle başlangıçta, dayanışmanın hemen hemen tek biçimi görülen mekanik dayanışmanın giderek alanını yitirmesi ve organik dayanışmanın yavaş yavaş üstün duruma gelmesi tarihin bir yasasıdır (Durkheim, 2014, s. 172-213). Bu tarihi yasaya göre, toplumsal organizmanın gereksinimleriyle bir toplumsal olgu arasındaki ilişki, o toplumsal olgunun işlevini belirler. Toplumsal bir olgunun nedeni bir başka toplumsal olgudur ve bu sonuncunun işlevi de zorunlu olarak, toplumsal bir işlemdir, çünkü toplumsal açıdan yararlıdır. Sosyolog organik dayanışmayı yeniden kurabilmek amacıyla işe karışmalıdır, patolojik-sayrıl olanı yok etmenin çarelerini göstermelidir. Devletin görevi organik dayanışmayı sağlamaktır. Devlet, demokratik organizasyonun vazgeçilmez unsurudur. Devletin görevi yığınların bilinçsiz isteklerini yerine getirmek değil, kesinlikle bu isteklerden bağımsız olan toplumsal gerçekliğin gereksinimleri doğrultusunda, doğru, ussal, özgün hedefler göstermektir. Devlet, ekonomik yaşamı denetleyip, düzenliyorsa, zorunlu olarak toplumdur (Durkheim, 1985, s. 11-13-17-18-21).

Bu noktada devletin toplumsal çabası, bütün toplumsal kesimleri ele aldığı tek tek bireyleri aşar ve nedensellik ilişkileri kapsamında bir dinamiğe sahip her bir toplumsal olguyu

genel hatlarıyla görür. Toplum belirleyicidir, devlet ise belirleyici olan toplumun sağlıklı işleyişinde, organik dayanışmanın-ış bölümünün önemini kavradığı için toplumun refahına değer katacak düzenlemelere doğrudan ya da dolaylı müdahalelere kapı aralayabilir. Sosyal politikanın önemi burada bütünlük ve netlik kazanmaktadır. Organik dayanışmanın başat olduğu uzmanlaşmış toplum tiplerinde biliyoruz ki, mekanik dayanışma toplumlarına göre sosyal refah alanları özellikle sosyal mevzuatın ilgi alanına giren çalışma yaşamı, göç, suçluluk, kentleşme, aile hukuku, insan hakları, halk eğitimi, sağlık, çocuk, kadın, engellilik, sosyal yardım, yaşlılık, halk sağlığı vb. toplumun geniş kesimlerini ilgilendiren konularda devletin toplum adına düzenleyici rolü ya da yükümlülükleri belirginleştirilmiştir. Toplumsal gereksinimler ölçüsünde kamu hukuku işlevsel olmuştur. Böylece toplum kendi yönünden, üyelerini artık üzerinde haklara sahip olduğu nesnelere halinde değil, kendisiyle vazgeçemeyeceği bir biçimde işbirliği yapan ve kendilerine karşı ödevlerle yükümlü olduğu varlıklar gibi görmeyi öğrenir (Durkheim, 2014, s. 269).

Günümüzde gelinen süreç toplumların iş bölümüne dayalı organik dayanışmalı toplumlara doğru değiştiği, bunun en olumlu getirisinin ise insana ve topluma bakışta, sosyal sorunları çözüşte sosyal politika odaklı evrensel bir yaklaşımın benimsenmiş olduğudur. Bu yaklaşımın felsefi özünde, insani ilişkiler öteki kişinin refahı ve iyiliği için duyulan bir sorumluluk temelinde yürütüldüğü oranda ahlâkiliğini korurken (Bauman, 2015a, s. 81), insanın değerli ve onurlu bir varlık olduğu tezi, yalnızca insan hakları aktivistlerinin savunduğu bir düşünce olmamış, toplumsal bütünleşme adına dünyanın büyük bir çoğunluğunun üzerinde uzlaşma sağladığı bir çalışma alanı ortaya çıkarmıştır.

Sonuç ve Öneriler

İnsan, tarihsel değişme ve sosyal gelişme süreçleri açısından bakıldığında, tarih içinde çok büyük şeyler pahasına daha karmaşık, daha üretken toplum biçimlerine yükselmiştir. Şüphesiz ki, bunun bir bedeli olmuştur. Üretken toplumun paylaşılan refahının yanında ortaya çıkan ayrı iş kolları, iş bölümü ve sınıf ayrılıkları yüzünden sadece doğaya değil, insan kendi kendine de yabancılaşmıştır. Geleneksel sorunlarla birlikte bir dizi yeni sosyal sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Toplumun aldığı bu karmaşık biçim insan ilişkilerinin bölünmesi demektir; özetle toplumsal zenginliğin artması, birçok bakımdan insan yoksulluğunun derinleşmesiyle sonuçlanmıştır. Başka bir ifade ile insanlar, sosyal refahın yanı sıra sosyal eşitsizliği icat etmekle kalmayıp, birçok başarısız denemenin ardından, tarihte ilk defa günümüzde bunu kendi kendine devridaim yapabilecek hale getirmeye hiç olmadığı kadar yaklaştılar. Sosyal eşitsizliğin acı gerçekleri toplumdaki herkes için kötü olmaktadır (Fischer, 1993, s. 40, Bauman, 2015b, s. 16-20). Toplumun esenliği bundan doğrudan olumsuz etkilenmektedir. Toplumsal bütünleşme ve sosyal iyilik halini yükseltmek için evrensel deneyimlere odaklanmak gerekir. Bu nedenle sosyal politika uygulamasında sosyal disiplin aktörlerinin hem bilim insanı hem de meslek elemanı olarak rolü, ifade edilen saptamalar neticesinde, sosyal patolojilerin/sosyal sorunların çözümüyle yakından ilişkilidir. Aynı şekilde “iş bölümünü toplumsal uyumun kaynağı kılan” ve “dayanışmayı toplumun varlık koşullarından biri gören” Durkheim’in görüşlerinin altını çizerek diyebiliriz ki, iş bölümüne dayalı organik toplumlarda sosyal politikanın, toplumun sağlıklı işleyişi yönünden bir etkileşim alanı ortaya çıkarabilmiş olduğudur. Bu anlamda Durkheim’in yazıları bilimsel saygınlığa ilişkin sağlam iddiası ile gelişmiş endüstriyel devletin gecikerek ortaya çıkışıyla yüzleşen sorunların ikna edici bir açıklamasının özgün bileşimini sunmuştur (Giddens, 2011, s. 187). Bunlar arasında iş bölümünün varlığı ve mesleki birliklerin gelişimi, Durkheim’in tezleriyle değerlendirildiğinde, sosyal politika yönüyle toplumsal dayanışmanın ve toplumsal bütünleşmenin önemini artmasını da sağlayacaktır. Bu, günümüzde sosyal yardım anlamında mekanik dayanışmanın giderlerinin arttığı gerçeğini göz ardı edeceğimiz anlamına gelmemelidir. Toplumun refahı için kolektif giderleri, toplumsal bütünleşmeye katkı sağlarken, maliyetleri sürekli arttıracaktır. Küresel eşitsizliklerin yoğunlaşması ile sosyal sorunların başka mecralara akması, bu maliyetleri çoğaltacaktır. Örneğin insan haklarına, dünya sisteminin bazı kesimlerinde diğerlerinden daha

çok uyulmaktadır. Bunun doğru olduğundan kuşku yok. Ne var ki bu hakların daha az sorun oluşturur görüldüğü ülkelerde bile hâlâ bütün bir iç bölge ya da nüfusun bütün bir tabakasında haklar düzenli bir biçimde ihlal ediliyor. Ve şu anki dünya sistemimizde nüfusun azalan değil, artan bir oranını oluşturan dünya göçmenleri o insan haklarından kötü bir ün yapacak ölçüde yoksunlar (Wallerstein, 2012, s. 115). Bu olumsuzluklar, diğer sosyal sorunlarla ekleneneceği için sosyal politikanın giderlerini de büyük boyutlarda etkileyecektir. Dolayısıyla sosyal huzursuzluklar karşısında, çağın koşullarıyla birlikte değerlendirilecek Durkheim’ci sosyal reformcu bir yaklaşım önemini korumaya devam edecektir. Bu nedenle mekanik dayanışmanın maliyeti, hayırseverlik odaklı geleneksel sosyal yardımlara yüklenirken, organik dayanışmanın maliyetinin sosyal politikaya yüklenmesini tarihsel-sosyal arka planıyla birlikte okumak gerekir.

Son tahlilde Durkheim, çağdaş sosyal teoride çok önemli izler bırakan ünlü bir sosyologdur. Bir sosyologların Durkheim’i vardır, bir sosyal antropologların Durkheim’i vardır, bir kriminologların Durkheim’i vardır, bir sosyal psikologların Durkheim’i vardır, bir eğitim sosyologlarının, bir ekolojistlerin, bir bilgi sosyolojisinin Durkheim’i vardır. Bir de yakın zamanların yapısalcılarının, öncüleri saydığı Durkheim vardır. Tıpkı Comte gibi, sosyal düzensizlikten (social disorder) endişe duyan ve nefret eden Durkheim’e göre, sosyal düzensizlikler modern dünyanın zorunlu bir parçası değildir ve sosyal reformlarla azaltılabilir. Durkheim, Kant’dan miras aldığı “ahlâki zorunluluk” düşüncesini iyice geliştirerek ve çağdaş toplumlara uygulayarak, kendinden sonra gelen ve özellikle toplumsal düzen konusuna ağırlık veren çok sayıda sosyal teorisyeni etkilemiştir (Kızılçelik, 1994, s. 212-213). Durkheim’in sosyal reform düşüncesinin 21. yüzyıla yansması, sosyal politika ve meslek birliklerinin işlevinin yanında devlet müdahalesinin toplumsal esenliğe katkısını görmemiz adına yeni kapılar açmaktadır. Bu bağlamda sosyal teorinin, sosyal sorunlarla ilgili yapılacak çalışmalarda, sosyal politikaya yol gösterici olduğu bilinmektedir. Başka bir ifadeyle toplumsal esenlik ya da toplumun geliştirilmesi konusu her dönem tartışılmaya devam edilirken, sosyolojik bilginin ve *sosyolojik düşünmenin* sosyal politikayı değiştirmedeki rolü, işlenmeye devam edecektir. Kısaca sosyolojiyi de içinde barındıran sosyal teorinin gereksinim duyduğu şey, bir yandan insan yaşamının belirli toplumsal koşullar altında serpilememesini eleştirirken, öte yandan da haz, yaratıcılık ve özerklikle ilgili alternatif yaşam biçimlerine yönelik insani ihtiyaç ve arzuları savunabileceği çok-bakış açılı yaklaşımlardır (Bottomore, 2000, s. 359, Coleman, 1997, s. 671-696, Elliot, 2017, s. 428-429). Toplum ve birey var olduğu sürece, bu sosyal reformcu yaklaşımları içselleştirmiş bir bilimsel anlayış, iş bölümü, sosyal politika ve toplumsal dayanışmadan hareketle sosyal sorunların çözümünde yeni stratejiler belirlemek için düşünsel ve tarihsel bir zorunluluk olarak ağırlığını sürdürecektir.

Kaynakça

- Bauman, Z. (2015a). *Sosyolojik düşünmek* (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2015b). *Azınlığın zenginliği hepimizin çıkarına mıdır?* (H. Keser, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bottomore, T.B. (2000). *Toplumbilim* (Ü. Oskay, Çev.). İstanbul: Der Yayınları.
- Coleman, J. (1997). Sosyolojik çözümleme ve sosyal politika. R. Nisbet ve T. Bottomore (Ed), *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* içinde (671-696). (M. Tuncay, A. Uğur, A. Kartal vd., Çev.), Ankara: Ayraç Yayınları.
- Durkheim, E. (1985). *Toplumbilimsel yöntemin kuralları* (C. B. Akal, Çev.). İstanbul: BFS Yayınları.
- Durkheim, E. (1992). *İntihar* (Ö. Ozankaya, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.
- Durkheim, E. (2014). *Toplumsal iş bölümü*. (Ö. Ozankaya, Çev.). İstanbul: Cem Yayınları.

- Elliot, A. (2017). *Çağdaş sosyal teoriye giriş* (S. T. Afşar, A. Ö. Boyacıoğlu vd. Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Fischer, E. (1993). *Sanatın gerekliliği* (C. Çapan, Çev.). Ankara: Verso Yayınları.
- Fromm, E. (1989). *Yeni bir insan yeni bir toplum* (N. Arat, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Giddens, A. (2011). *Sosyolojinin savunusu* (İ. Kaya, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Giddens, A. (2014). *Kapitalizm ve modern sosyal teori*, (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2012). *Sermaye çağı*, (M. S. Şener, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Kızılçelik, S. (1994). *Sosyoloji teorileri*. Konya: Emre Yayınları.
- Koray, M. ve Topçuoğlu, A. (1995). *Sosyal politika*. Bursa: Ezgi Yayınları.
- Mazman, İ. (2008). Max Weber and Emile Durkheim: A comparative analysis on the theory of social order and the methodological approach to understanding society. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (1), 67-83.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji kuramları* (H. Hülür, Çev.). Ankara: De Ki Yayınları.
- Şeker, A. (2015). *101 Soruda sosyal çalışma ve sosyal hizmetler*. Ankara: Sabev Yayınları.
- Talas, C. (1990). *Toplumsal politika*. Ankara: İmge Yayınları.
- Wallerstein, I. (2012). *Tarihsel kapitalizm ve kapitalist uygarlık* (N. Alpay, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

En Erken Devirlerden Türk Mezarlarına Ölü Yakımı Uygulaması

Cremation from the Earliest Periods to Turkic Graves

Dr. Öğr. Üyesi Elvin YILDIRIM¹

Öz

Türklerin binlerce yıllık mezar gömü üslubu olarak inhumasyon uygulamasını kullandıkları, atalar kültü inanışına göre ölülerini kurganlara gömdükleri bilinmektedir. Diğer taraftan Türkler arasında ölü yakımının uygulanıp uygulanmadığı meselesi üzerine tartışmalar mevcuttur. Çin kaynakları Türklerin ölü yakımı uygulamasını yaptıklarını ifade etmektedirler. Arkeolojik olarak da Türklerde ölü yakımı uygulamasının kullanıldığı görülmektedir. Böylece yazılı kaynaklar ve maddi kültür unsurları birbirlerini desteklemiş bulunmaktadır. Türklerin yurt tuttuğu engin bozkır coğrafyasında Ural havalisinden Hakasya topraklarına kadar Srubna-Andronovo Kültürü döneminden Karasuk Kültürü ve Tagar-Taştık Kültürü ve beraberinde Türk boylarının sahneye çıkışı ve uyguladıkları ölü gömme uygulamalarını mezar envanterleri üzerinden inceleyerek, kremasyon uygulamasının en erken hangi dönem kullanıldığının ve ne zaman terk edildiğinin cevaplarını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kremasyon, inhumasyon, Türkler, ritüel, Andronovo

Makale Türü: Araştırma

Abstract

It is known that Turks used inhumation as a burial style for thousands of years and buried their dead to kurgans according to ancestor cult belief. On the other hand, there is controversy among researchers that whether the Turks practiced the cremation (which is another ritual) or not. Written sources state that Turks were practicing cremation. Cremation is seen in Turks according to archaeological studies. Thus, written sources and material culture elements supported to each other. From the period of Srubna-Andronovo Culture to Karasuk Culture and Tagar-Tashtik Culture in the vast steppe geography, where the Turks kept their homeland, from the Ural region to the Khakassia territory, the emergence of the Turkic tribes and the burial practices they applied and the cremation practices will be examined according to grave inventories.

Keywords: Cremation, inhumation, Turks, ritual, Andronovo

Paper Type: Research

¹Istanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, elvinyildirim@aydin.edu.tr

Atıf için (to cite): Yıldırım, E. (2019). En erken devirlerden Türk mezarlarına ölü yakımı uygulaması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 28-37.

Giriş

En erken devirlerden itibaren insanlar ölülerinin anısını yaşatmak adına defin merasimi geleneklerini uygulamışlardır. Bu gelenekler içerisinde inhumasyon² uygulamaları ve kremasyon³ uygulamaları bulunmaktadır. Bu iki gelenek farklı toplumlar tarafından türlü şekilde uygulanmışlardır. Türkler yaygın olarak ölüyü değerli eşyaları ile birlikte doğrudan kurgan olarak adlandırılan höyük mezarlara gömmüşlerdir. Tarihi döneme göre bu kurgan tipi mezarlarda farklı uygulamaya yöntemleri kullanılmıştır. Bazı dönemlerde boyutları çok büyük kurganlar yapılmış, bazen de yapılan mezarların hem çaplarında hem de höyük yüksekliğinde küçülme gözlenmiştir. Bölgeden bölgeye kurgan ve mezarların yapımında kullanılan malzemelerde farklılıklar gözlenmiştir. Orman sıklığının geniş olduğu sahalarda kütük mezar kabirleri yapılırken, ağaç bakımından fakir bölgelerde ise geniş levha şeklinde granit ve şist tipi kayalardan mezar odaları kurulmuştur. Kimi kurganların höyükleri taş ve kayalarla yükseltilirken, kimi kurganlar höyük bakımından zayıf ve alçak düzenlenmişlerdir.

Bununla birlikte Türklerde farklı mezar gömü uygulamalarına tesadüf edilmektedir (Çoruhlu, 2004, s. 244-268): doğrudan gömme, mumyalayarak gömme, kremasyona tabi tutma vb. gibi. Türk mezar gömü üslubunda mumyalama uygulamasının bulunması oldukça dikkat çekicidir. Bu uygulamanın misallerine İskitler döneminde Altaylarda bulunan Pazırık (Durmuş, 2004, s. 23; Heredotos, IV, s. 220; Ögel, 2003, s. 63) kurganlarında ve İskitler dönemine ait diğer kurgan gruplarında, Hun kurganlarında (Karamürsel, 2002, s. 78; Ögel, 2004, s. 64) ve hatta Koş Agaç-JanaAul'daki (Hudyakov ve Koçayev, 1997, s. 11) Türk mezarlarında tesadüf edilmiştir. Mumyalama tekniğinin İslam'ın kabulünün ardından nadir de olsa Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde de kullanıldığı görülmektedir (Karamürsel, 2002, s. 78). İnhumasyon ve mumyalama dışında Yakut Türklerinde görülen ve 19. yy'a kadar devam ettirilen ölülerin ağaçlar üzerine, *aransasa* (Duranlı, 2018, s. 208) konulması uygulaması da oldukça dikkat çekicidir. Fakat en yaygın şekilde Türkler mezar gömü üslubu olarak ölülerini mezar çukuruna doğrudan gömme/inhumasyon uygulamışlar ve mezar üstünü bir höyük ile kapatmışlardır. Bu uygulamalar miladi X-XI. yy'da dahi Türkler arasında tatbik edilmiş, İbni Fazlan, İbni Rüsteh, Mervezi ve Gerdizi gibi Arap müelliflerin eserlerinde hatta Bizans kaynaklarından Theophylaktos Simokatta'da ayrıntıları ile zikredilmiştir (İbn Fazlan Seyahatnamesi, 1995, s. 40; Roux, 2011, s. 3; Şeşen, 2001, s. 174, Marvazi:33)⁴.

Yöntem

En erken Devirlerden Türk Mezarlarına Ölü Yakımı başlıklı çalışmamızda hem arkeologların kazı çalışmaları sonrası yaptıkları çalışmalar hem de onların elde ettikleri bulgular üzerine tarihçilerin ve diğer bilim adamlarının yaptıkları araştırma eserleri incelenmiştir. Bu bakımdan çalışma Neolitik dönemden Tunç Çağı ve Demir Çağına ve Türklerle kadar olan geniş bir zaman aralığını kapsamakta ve bu dönemlere ait ölü yakımı uygulamaları üzerine arkeolojik kazılarda elde edilen buluntuların değerlendirilmesi ve konu üzerine görüşlerin neler olduğunu tespit etmeye yönelik bir çalışma olmuştur. Çok erken dönemlerden itibaren bir gelenek olarak sürdürülen ölü yakımı uygulamasının Türkler arasında da kullanıldığı kaynaklara ve arkeolojik buluntulara göre tespit edilmiştir.

Türk mezar gömü üslubu olarak tatbik edilmiş bir diğer uygulama ise ölü yakımı/kremasyon sonrası gömmedir. Kremasyon ölümden sonraki yaşayla ilişkilendirilmektedir. Buna göre yeryüzüne bağlı kalan fiziksel kalıntılar kül şeklinde gökyüzüne yükselir ve orada bulunmaya devam ederdi (Binford, 1971, s. 12). Çin kaynaklarında

² Ölü'nün beden bütünlüğünün korunarak gömülmesi.

³ Ölü'nün bedeninin yakılması uygulaması.

⁴ Ayrıca tarihi kaynaklardaki ölü yakımı uygulamaları ve ateş kültü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Recep Yaşa, "Eski Türk Cenaze Törenlerinde Ölü Yakma Âdeti", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi/Journal Of Turkish History Researches*, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel Sayısı, Yıl/Vol.4, Sa/No.1, Bahar/Spring 2019, s. 275-295.

Göktürklerin ölü gömme ritüelleri arasında kremasyon uygulaması zikredilmiştir fakat bu uygulama ne kadar yaygın idi veya her ölünün bedeni yakılır mıydı? sorularının cevabını sadece arkeolojik çalışmalar verebilmekte fakat bazı durumlarda meselelere net bir açıklama getirememektedirler. Bu uygulamanın varlığı hem yazılı kaynaklar hem de arkeolojik kazılarla ortaya konulmuş olmasına rağmen ilim adamları tarafından farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezarlar kavimlerin ve daha sonraki dönemlerdeki halkların tarihlerini araştırma konusunda vazgeçilmez kaynaklardır. Bu kaynaklar aracılığı ile etnik gruplar arasındaki farklılıklar ortaya konulmakta ve söz konusu etnik grupların özellikleri belirlenebilmektedir. Rudenko, mezarların etnik meseleleri aydınlatmasının önemini ifade ettikten sonra, “*mezarlara her zaman belirleyici bir unsur olarak bakılmaması gerektiğini çünkü kavimlerin gelişme sürecinde bazen köklü değişiklikler gerçekleşebileceğini, defin merasiminin bundan etkilenmesine bile şartlara göre aynı dönemde farklı defin şekillerinin gerçekleşebileceğini*” ifade etmektedir (Rudenko, 1952, s. 33). Bu duruma göre aynı soydan gelen, aynı dili konuşan, aynı kültüre sahip milletler yaşadıkları süreçte farklı sebeplerle mezar gömü geleneklerinde farklılığa gidebilirlerdi. Kronolojik açıdan aynı döneme ait mezarlarda inhumasyon uygulaması uygulanırken karbon testleri ile aynı döneme ait olduğu belirlenen mezarlarda kremasyon yapıldığı da tespit edilmiştir. Neden farklı uygulamalara gidildiği hakkında tam olarak konuşmak doğru olmayacaktır. Fakat ölü yakımının uygulandığı mezarların belli bir kesime uygulandığına dair görüşler de mevcuttur.

Hudyakov ve Tabaldiyev eski Türklere ait mezarlarda ölü yakımı uygulamasının tamamen kabul edilemeyeceğini, bunun için daha fazla veriye ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte M. P. Gryaznov, L. N. Gumilev, L. P. Potapov ve A. S. Surazakov gibi ilim adamları Türklere ait kremasyon uygulamasının varlığını desteklemişlerdir (Hudyakov ve Tabaldiyev, 2009, s. 23)⁵. Türklerin bu uygulamayı kullandıkları apaçık ortada olsa da (Biçurin, 1950, s. 230), Muzio, Türklere ait ölü yakımı uygulamasını çelişkili bulduğunu belirterek, bunu “*Eğer ki, çok eski dönemlere ya da belirli ama çok iyi tespit edilmiş bir bölgeye atfen değilse, Çinlilerin cesetlerin yakılmasına dair ifadeleri geleneklerle çalışmaktadır*” (Muzio, 2002, s. 126) şeklinde ifade etmiştir. Bu durumda Muzio, arkeolojik olarak ortaya konulmuş bir durum ile çalışmaktadır. J. P. Roux, Türklere kesin olarak görülen ölü yakımının Hunlardan miras kalmadığını ifade eden ilim adamlarındandır (Roux, 2011, s. 275). Noin-Ula kurganlarında ölü yakımına tesadüf edilmemesi bu uygulamanın Hunlar arasında kısmen de olsa uygulandığı gerçeğini değiştirmez. Çünkü Hun dönemine ait Kazakistan bozkırında tespit edilen Novonikol, Kenes, Berlik ve Yavlenka Hun-Sarmat mezarlarında kremasyon izlerine tesadüf edilmiştir (Botalov, 2007, s. 101)⁶. Bunun gibi örnekleri Türklerin yayıldıkları saha boyunca genişletmek mümkündür.

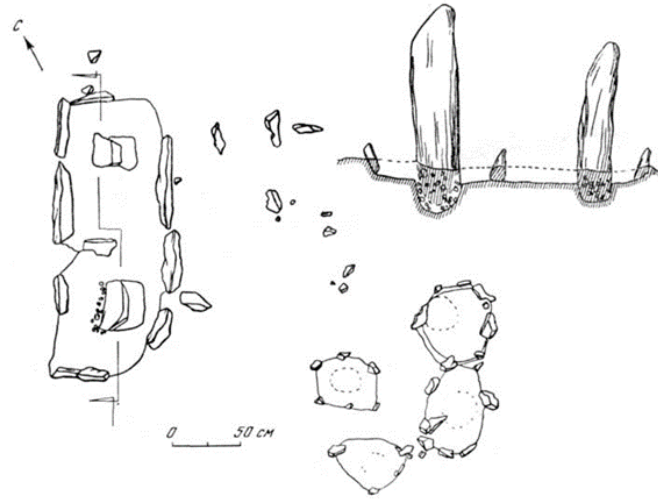
Ölü yakımı uygulaması devlet yöneticilerine de uygulanmış, bu durum tarihi kaynaklara da kaydedilmiştir. Yeni Tang Kitabı 140a’ya göre Doğu Türkleri Kağanı Heyli Çinliler tarafından esir alındıktan sonra 634 yılında ölmüş ve öldükten sonra göçebelere göre yakılıp külleri Ba Irmağı’nın sol tarafına dökülmüştür (Biçurin, 1950, s. 256). Heyli’nin de bir kağan olarak yakıma tabi tutulması, bazı kremasyon uygulanmış mezarların envanter bakımından zengin olması, bu mezarlardaki maddi kültür unsurunun Türklere ait olduğunun tespiti sonrasında Türklerin elit kesimine kremasyon uygulamasının yapıldığı fikrinin ortaya konulmasına sebep olmuştur. O halde ölü yakımının bulunduğu mezarların nispeten az olması, kremasyon uygulamasının toplumun her kesimine tatbik edilir bir uygulama olmadığını göstermektedir. D. G. Savinov, her türlü barbarizasyona rağmen bu uygulamanın Türklerin elitlerinde korunduğunu ifade etmiştir (Savinov, 2004, s. 57).

⁵ Söz konusu müverrihler ölü yakımını tamamen kabul etmeseler de Türklerin ölü yakımı uygulamalarını terk etme sebebi olarak toplum yapısındaki çok parçalı etnik karakterin olmasına bağlamaktadırlar.

⁶ Ayrıca Güney Zaural bölgesindeki Hun-Sarmat dönemine ait kremasyon uygulanan mezar çukurlarında, mezar dolgusunda sabit közler, yanmış kalıplar ve küller tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. E. O. Şimanskiy, “Kurgan s Ognennim Ritualam Yujnogo Zauralya (Gunno-Sarmatskoye Vremya)”, *Materiali XLVII Regionalnoy (III. I vsrossiyskoy s mejdunarodnim uçastiem) arheologo-etnografiçeskoj konferentsii studentov i molodih uçenih Sibiri i Dalnego Vostoka (3-7 Aprelya 2007)*, Novosibirsk, 2007, s. 130

Yazılı kaynaklarda ölü yakımı uygulaması açıkça zikredilmiştir. Buna göre kremasyon uygulaması Göktürkler dönemi için Çin kaynaklarında “Ölülerin yakıldığı, küllerinin gömüldüğü, ölülerin yakılmak için uygun zamanı beklediği” ve “uğurlu bir gün seçip ölüyü bindiği ata bindirip gündelik kullandığı eşyalarla beraber yakarlar, küllerini toplayıp uygun bir zamanda gömerler” (Gan, 2000, s. 363; Kapusuzoğlu, 2015, s. 510) ifadeleri ile karşımıza çıkmakta ve ölüler yakıldıktan sonra “küllerin gömülme işi eğer ölüm ilkbaharda veya yazın gerçekleşmişse otlar ve yapraklar sararınca, sonbaharda veya kışın olmuşsa bitkilerin büyüüp açması beklenirdi ve küllerin gömülmesinden sonra taşları üst üste yığarak tepesine bir direk dikerlerdi (Diyarbakırlı, 1953, s. 56) şeklinde tasvir edilmektedir. Arkeolojik buluntular bakımından Türklere ait ölü yakımı ve sonrasında gömme uygulamasının uygulandığı mezarlara Tuva, Altay, Moğolistan, Kazakistan ve Yenisey havzisinde rastlanmıştır (Graç, 1968, s. 212).

Şekil 1. Tuva Khachy-Khovu’da Türklere ait ölü yakımı tespit edilmiş mezar çizimi

Kaynak: (Graç, 1968, s. 209.)

Hudyakov her ne kadar Türklere ait ölü yakımı meselesine şüphe ile bakılması gerektiğini ifade etmiş olsa da kremasyon uygulamasının bulunduğu Türk mezarlarından birini bizzat kendisi kazmıştır. Hudyakov tarafından IX.-X.yy’a tarihlendirilmiş Yenisey Havzası’ndaki Türk dönemine ait Tepsey III kurganındaki 9 numaralı mezar kremasyon yapılmış atlı mezardır (Savinov, 2004, s. 37). Atlı kremasyon yapılmış bir Türk mezar örneğine Doğu Kazakistan Yukarı İrtiş boyunda Zevakin’de tesadüf edilmiştir. Söz konusu ölü yakımı mezar dışında gerçekleşmiş ve kalıntılar envanterle birlikte mezara bırakılmıştır. Bu mezardan insan iskelet kalıntıları ve 2 adet at kafatası elde edilmiştir (Arslanova, 1972:57). Tıpkı kaynakların ifade ettiği gibi ölü yakıma tabi tutulmuş ve ardından kalıntıları mezara konulmuştur. Böylece arkeolojik buluntu ile kaynakların ifadesi birbirini doğrulamıştır.

M.Ö 3. yy’a ait Çin kaynaklarında Hunların “ölülerini iki katlı tabuta koyarak gömdükleri” (Karamürsel, 2002, s. 77) zikredilmiş olsa da yukarıda da ifade edildiği üzere arkeoloji çalışmaları sonucunda Hun kurganlarında kremasyon izleri tespit edilmiştir. Bu uygulamanın ilerleyen dönemlerde terk edildiği de yine Çin kaynaklarında zikredilmektedir. Bu durum “bir zamanlar ölülerini yakma alışkanlığında olan Türklere, şimdi onları toprağa gömüyor ve mezar dikiyorlar” şeklinde kaydedilmiştir (Roux, 2001, s. 274).

Kremasyon uygulaması Orhun Abidelerinde adları zikredilen (Ergin, 2009)⁷, esas anayurtları Kögmen Dağları’nın kuzeyi ve Yenisey’in kollarından Kem Havzası olan Kırgızlarda ve Baykal çevresini yurt tutan Kurikanların mezar geleneklerinde bulunmaktadır. Baykal

⁷ KT, doğu, 4-BK, Doğu, 5.

çevresinde VI.-X. yy. arasına tarihlendirilen ve Yassı Taş Mezar Kültürü içine dâhil edilen; Kurikanlara ait çadır şeklindeki mezarlarda istikrarlı bir şekilde kremasyon yapıldığına dair örnekler mevcuttur (Aseev,1980, s.180, Etnogenez, 2010, s. 110). Xin Tang Shu'da Kırgızların ölümlerini yakıp, ertesi yıl kemiklerini toplayarak gömdüklerinden bahsedilmektedir (Eberhard, 1996, s. 69). Ölü yakımı ritüeli “*Biri ölünce yüzlerini kesmezler. Sonra ceset yakılır, külleri ve kemikleri bir yıl sonra toprağa gömerler*” şeklinde betimlenmiştir (Taşağıl, 2004, s. 5). Kırgızlara ait ölü yakımının uygulandığı en geniş kurganlara Tuva'da bulunan Tora-Tal-Artı mezarlığında tesadüf edilmiştir. IX. ve X. yy.'a tarihlenen mezarların Tuvayı hâkimiyetleri altına alan Kırgız savaşılarına ait oldukları ifade edilmektedir (Neçeva, 1966, s. 141).

Bu durumda Türklerde açıkça görülen kremasyon uygulamasının Türklerinde yüz yıllarca meskûn oldukları Orta Asya coğrafyasındaki en erken uygulanma döneminden itibaren ve Türklerle bağlantılarını ortaya koyarak ifade etmeye çalışalım:

1. En Erken Dönemden İtibaren Kremasyon'a Bakış

Bu uygulamanın Türk tarihi ve kültüründe bir yeri olduğu açıktır ve yukarıda delilleri ile kısaca ortaya konulmuştur. Orta Asya coğrafyasında ölü yakımı uygulamalarının en erken ne zaman görüldüğü meselesini açıklığa kavuşturmak için öncelikle Neolitik dönemden başlamak icap etmektedir. Bu bakımdan ilk önce Güney Sibirya Yenisey havalisi ve Altaylarda hâkim bir kültür dönemi olan ve Neolitik veya Eneolitik döneme ait olup olmadığı tartışmaları süren, evropoid bir ırkın temsil ettiği Afanasyevo Kültürü döneminden başlamak uygundur. Tüm Yenisey Havalisi, Rusya-Çin ve Moğolistan Altayları boyunca yayılmış ve yerel formlarının da olduğu düşünülen⁸ Afanasyevo Kültürü'nde kremasyon uygulaması tatbik edilmemiştir (Vadetskaya, Polyakov ve Stepanova, 2014, s. 221). Söz konusu dönemde ölü yakımı uygulamasının varlığına yönelik algı Kiselev'in sadece 2 yanık kemik bulması üzerine oluşmuştur (Kiselev, 1951, s. 29). Bunun dışında Afanasyevo geleneğinde kremasyon izlerine tesadüf edilmemiştir.

Güney Sibirya dairesi boyunca geniş açıdan meseleye bakmak gerekirse Baykal Gölü çevresinde hâkim olan kültür dönemlerinde kremasyon uygulaması mevcuttur. Bölgede kremasyon uygulamasının görüldüğü kültür dönemlerinin başında Serov Kültürü gelmektedir (Çirkin, 2019, s. 39). Fakat Serov Kültürü'nün tüm Güney Sibirya boyunca etkili olmadığı göz önünde bulundurulursa, Baykal çevresinde etkin olmuş bir dönem olarak kremasyon uygulamasının geniş olarak tüm bölgeyi etkisi altına alabileceği bizce mümkün görünmemektedir çünkü bu etki sadece yayılmacı, daha baskın taşıyıcılar tarafından gerçekleştirilebilirdi. Afanasyevo kültürü sonlarına doğru bölgeye gelen ve Afanasyevo dönemine eş zamanlı olarak; onun kadar erken döneme tarihlenemese de aynı dönemde aynı topraklarda yaşadığı bilinen ve Afanasyevo toplumunu kendi içinde eriten veya göçe tabi tutan Okunevo (M.Ö. II. bin yıl) toplumuna ait kültür dönemi görülmektedir. Oldukça büyük ebatlardaki stelleri ile meşhur olan Okunevo toplumunun mezarlarının tamamına yakınında inhumasyon uygulaması görülmekte olup, kremasyon yapıldığına dair az sayıda örnek mevcuttur (Çirkin, 2019, s. 98). Bölgede Okunevo Kültürü'nün hâkimiyetinin yükselişe geçtiği dönemde batıdan, en erken mezar ve yerleşim kalıntılarında Ural havalisinde ulaşılan Andronovo Kültürü toplumunun sızmaları başlamış ve Yenisey boyunca yayılmışlardır. Bu kez bu sahayı terk etmek zorunda kalanlar ise Mongoloid özellikleri bulunan Okunevo toplumu olmuştur. Savinov, İskit Kültürü'nün temelini atanların Tuva'ya çekilen Okunevo ahalisinin olduğunu iddia etmektedir (Savinov, 2004, s. 115).

Batıdan doğuya doğru Kazak Bozkırı boyunca Altay ve Tanrı Dağları sistemi ve Yenisey havalisine giriş yapıp, doğuda en son Yenisey havalisini meskûn tutan ve antropolojik olarak

⁸ Bir kısım ilim adamı tarafından Çemurçek Kültürü Afanasyevo Kültürü'nün yerel bir formu olduğunu düşünürken bir diğer taraf ise özgün bir kültür olduğu ifade etmektedirler.

Türklerle bağlantısı tespit edilmiş⁹, Evropoid Andronovo toplumunun mezar gömü geleneğinde kremasyon uygulaması bulunmaktadır. Türk tarihi ve Bozkır Kültürü'nün teşekkülü açısından büyük önem arz eden Srubna (Posrednikov ve Kravets, 1954, s. 384)-Andronovo (Alayeva, 2005, s. 283) Kültürü döneminde ölü yakımı ve sonrasında defin merasiminin gerçekleştirildiği arkeoloji çalışmalarıyla ortaya konulmuştur. Söz konusu döneme ait mezar kazı çalışmalarında ölü yakım işleminin mezar dışında yapıldığı ve ardından kalıntıların mezara bırakıldığı tespit edilmiştir. Andronovo Kültürü mensuplarının Altay havalisi bozkır ve orman-bozkır alanlarında tespit edilen kremasyon tipi mezar gömü oranı % 4'tür. Bu oranın %0,6'sı çiftlere (karı-koca) ait mezarlardır. Bununla birlikte hem inhumasyon hem de kremasyon uygulanmış mezarlar vardır ki onların oranı da %0,7'dir (Fedoruk, 2017, s. 1072-1074)¹⁰. Batı Sibiryaya orman bozkır bölgesinde ise sonuçlar daha farklı oranlarda karşımıza çıkmaktadır. Baraba ovasının batısında %90 inhumasyon-%10 kremasyon uygulanırken, doğu kesiminde ise %90 kremasyon-%10 inhumasyon uygulaması yapılmıştır (Çirkin, 2019:119). Bu durum Andronovo Kültürü'nün farklı safhalarına ait olmalarından ileri gelmektedir. Lisakovsk mezarlığı örneğinden yola çıkacak olursak, aynı mezarlıktaki Andronovo Kültürü'nün Alakul (Kremasyon %14-inhumasyon %86) ve Federovo (kremasyon %93-inhumasyon %7) safhalarının kremasyon ve inhumasyon verilerinin farklı olduğunu görebiliriz (Usmanova, 1991, s. 91). Bu durum toplumdaki elit, öncü bir gurubun varlığı ve bu uygulamanın ona aidiyeti durumuyla açıklanabilir.

Kazakistan coğrafyasında Andronovo halkı tarafından ölü yakımı uygulaması Tunç Çağının son aşamasında artık büyük oranda bırakılmıştır ve yeni bir evreye geçilerek Begaz Dandıbay Kültürü vücuda getirilmiş fakat kremasyon uygulaması tamamen terk edilmemiştir. Yenisey havalisinde son zamanlarını yaşayan Andronovo kültürü Geç Tunç Çağı zamanında Karasuk Kültürü ile eş zamanlı olarak bölgede bulunmuştur. Gryaznov, Novojenov, Korenyako ve Çlenova gibi pek çok ilim adamı Andronovo Kültürü ve Karasuk Kültürü arasında devam niteliği bakımından ilişkiler bulunduğunu ifade etmişlerdir (Çlenova, 1983, s. 30; Gryaznov, 1952, s. 130; Korenyako, 1990, s. 28; Novojenov, 2013, s. 325). Bu ilişkiler özellikle Andronovo Kültürü'nün son dönemlerine ait mezarlarda, Begaz Dandıbay özellikli abidelerde görülmektedir.

Kiselev, Karasuk Kültürü dönemleri mezarlarında ölü yakımının bulunduğunu ve G. P. Sosnovskiy'nin 1927'de ve 1932'de geç Karasuk dönemine ait bir mezarda ölü yakımı uygulamasının izlerini bulduğunu bildirmektedir (Kiselev, 1951, s. 112). Karasuk Kültürü döneminin ardından ölü yakımı uygulamasına Tagar Kültürü'nde tesadüf edilmektedir. Vadetskaya, Tagar Kültürü'nün Erken Saragaş safhasının erken mezarlarında 10 ile 20 kişi arasında değişen kişilerin büyük mezarların mezar odalarına yerleştirildikten sonra “yerinde yakım” adı verilen uygulamanın yapıldığını belirtmektedir (Vadetskaya, 1986, s. 83). Bu tip uygulamalar Taştık Kültürü UybatÇaa-tas mezar örneğinde de tesadüf edilmiştir (Evtyuhova, 1948, s. 5; Vasilev, 2016, s. 31; Okladnikov, 1959, s. 40). Bununla birlikte Taştık Kültürü döneminde hem inhumasyon hem de kremasyon uygulaması mevcuttur. Taştık Kültürü'nün erken Batenev (I. IV. yy.) ve Tepsey (V.-VII. yy.) safhalarında her iki uygulama birlikte görülmektedir (Korneev, 2009, s. 164). Hatta bu dönemde mumyalama uygulaması da mevcuttur. Kazakistan'da VI.-VIII. Yy'a ait Türk mezarlarında ve Elantağ'da VIII.-X. yy'a tarihlendirilen mezarlarda kremasyon uygulamasının kullanıldığı, bu mezarların “bıyıklı kurganlar” olarak adlandırılan kurgan grubunun mezar yapı üslubu ile benzerlikler taşıdığı tespit edilmiştir (Botalov, 2007, s. 191). Bıyıklı kurganlar ise İssedon/Sakalara atfedilmektedir (Akişev-Kuşaev, 1963, s. 134) ve Kazakistan boyunca yayılan bu “Parlak Sakalar”ın ataları genetik ve kültürel açıdan Andronovo halkı ile özdeşleştirilmektedirler (Grakov, 2006, s. 302). Akişev ve Kuşaev Heredotos'un

⁹ Erken Türk mezarlarından Arısı yakınlarındaki Şignak-Say'daki VI.-VII. Yüzyıl Kengeres mezarlarındaki yetişkin erkeğin Evropoid Andronovo tipinde, kadının ise Andronovo'ya yakın brakisefal tipte olduğu görülmektedir. Bkz. Ginzburg, V. V., “Material k Antropologii Drevnego Naseleniya Yujnogo Kazahstana”, SA XXI., Ed. A. Ya. Bryusov, Moskva-Leningrad, 1954, s. 384.

¹⁰ Yedisu Bölgesi Ası platosunda (M.Ö. XII-XI.) Kulsay, Turgen, Kızıl Bulak, Oy Jaylu'da bulunan aynı döneme ait mezarlarda hem inhumasyon hem de kremasyon uygulaması kullanılmıştır. Bkz. Hulio Bendezu Sarmiento, *Pogrebalne Sorujeniya dlya Kremirovannih Ostanokov Epohi Bronzi v Semireçya (Kazahstane)*, Edit. H. B Sarmiento-P. Selye, Mejdunarodny Institut Tsentralno Aziatskih İssledovani/UNESCO, Semerkant/Paris, 2013, s. 123.

Aristeas'tan naklen verdiği bilgilere göre İssedonları Çin kaynaklarında zikredilen Wu-sunlarla¹¹ eşleştirmektedirler (Akişev ve Kuşaev, 1963, s. 18). Yaşar Çoruhlu da bu dönemin Hsiug-nu devrine giriş olarak ifade etmektedir (Çoruhlu, 2016, s. 188). Bir diğer görüşe göre ölü yakımı âdeti Wu-sunların yayılmış oldukları sahada Kimeklerin¹² yönetici tabakasına ve Türk Kültürü'nün kuvvetle etkisi altında kalmış Samoyedlere bağlanmaktadır (Balınt, 1986, s. 22).

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak en erken dönemden itibaren Orta Asya coğrafyasında kremasyon uygulaması mevcut olup en geniş yayılım sahasına ve uzun soluklu bir tarihi periyoda hâkim bir kültür dönemi olan Andronovo Kültürü döneminden Türklerin tarih sahnesine çıkışına kadar izleri takip edilen Karasuk Kültürü, Tagar ve Taştık Kültürü, İskitler, Hunlar ve nihayetinde Türklerde ölü gömü ritüelleri arasında kremasyon/uygulanmıştır. Türklerle antropolojik ve kültürel bağları sebebiyle bu uygulamanın Andronovo Kültürü döneminden kaldığını düşünmekteyiz. Bu uygulama Andronovo Kültürü döneminde yüksek oranlarda kullanılmasına rağmen her mezarda kullanılmamıştır. Türklerde de kremasyon uygulaması olmasına rağmen bu uygulama her kişi için uygulanmamıştır. Kaynaklarda bu uygulamanın Heyli gibi bir kağana ve arkeolojik kazılar sonucu Kırgız askeri beylerine ait olduğu düşünülen gruba uygulanmış olması. Bu uygulamanın toplumun elit kesimine uygulandığı fikrinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere toplumlar arasında mezar gömü üslubunda farklılıklara gidilebileceği belirtilmiştir. Bu duruma göre ölü gömme ritüelleri arasında farklı uygulamaların aynı kronolojik dönemde olsalar bile tercih edilebilir. Misal olarak Andronovo Kültürü dönemlerinin erken safhalarında ölü yakımı uygulaması yaygın olarak kullanılırken aynı döneme ait mezarlarda inhumasyon uygulamasının yapıldığı da görülmektedir¹³.

Hint Avrupalılara atfedilmek istenen Andronovo Kültürü'nde ateş ve güneş kutsaldı ve bunun izleri ölü yakımı olarak mezar gömü üslubuna yansımıştır. Türkler Gök Tanrıya inanıyorlardı fakat ateş Türkler için kutsaldı ve onun kutsallığı hem Çin kaynakları hem Arap kaynakları hem de Bizans kaynaklarından Theophylaktos Simokatta tarafından nakledilmiştir. Ateşin eski her şeyi temizlediği ve kötü ruhları kovduğu inancı oldukça önemlidir. Bu anlayış özellikle İslam coğrafyacılarının kaynaklarında zikredilmektedir. Ateşe kutsallık atfeden Türklerin ataları olarak gördüğümüz, antropolojik olarak da Türklerle bağlantıları olan Andronovo Kültürü toplumu kremasyon geleneğini Türklerin yurt tuttuğu coğrafyaya getirmiş ve torunları olan Türk boylarına kısmen de olsa bu geleneğin geçmesine sebep olmuşlardır.

Kaynakça

- Akişev, K. A. – Kuşaev, G. A. (1963). *Drevnyaya Kultura Sakov i Usuney Reki ili*. Alma-Ata.
- Alayeva, İ. P. (2005). Obryad Truposojjeniya v Pogrebalnih Pamyatnikah Srubno-Alakulskoy Kontaktnoy Zoni Yujnogo Zauralya. *Voprosu İstorii i Arheologiyi Zapadnogo Kazahstana*, Vıp. 4, Uralsk.
- Arslanova, F. H. (1972). Kurgan s Truposojjeniem v Verhnem Priİrtiše. *Poiski i Raskopki v Kazahstane*, Alma-Ata: 56-76.

¹¹ Wu-sunların etnik kimliği üzerine ilim adamları tarafından farklı görüşler dile getirilmiştir. Bu görüşler arasında onların İndo-Germenler topluluğu mensubu olduğunu savunanlar olduğu gibi, kullandıkları unvanlar, yaşam tarzları vb. sebeplerle Türk olduklarını iddia eden ilim adamları da mevcuttur. Bkz. İlhami Durmuş, "Vusunlar", *Türkler*, Ankara, 2002, s. 788. Ögel ise kesin bir ifade ile Wu-sunların Hsiug-nuların yani Hunların mensup oldukları ırk ve kültürden olduklarını belirtmektedir. Bkz. Bahaeddin Ögel, "Çin Kaynaklarına Göre Wu-sun'lar ve Siyasi Sınırları Hakkında Bazı Problemler", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sa:4, 1948, s. 278.

¹² IX. ve X. yy'da İrtiş boylarında yaşamış bir Türk kavmi bkz. Faruk Sümer, "Kimek", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara, 2002, s. 25-26.

¹³ Yedisu Bölgesi Ası platosunda (M.Ö. XII-XI.) Kulsay, Turgen, Kızıl Bulak, Oy Jaylu'da bulunan aynı döneme ait mezarlarda hem inhumasyon hem de kremasyon uygulaması kullanılmıştır. Bkz. Hüllo Bendezu Sarmiento, *Pogrebalne Sorujeniya dlya Kremirovannih Ostankov Epohi Bronzi v Semireçya (Kazahstane)*, Edit. H. B. Sarmiento-P. Selye, Mejdunarodny Institut Tsentralno Aziatskih İssledovaniı/UNESCO, Semerkant/Paris, 2013, s. 123.

- Aseev, İ. V. (1980). *Pribykalye v Sredniye Veka (Po Arheologičeskim Dannım)*. İzdatelstvo Nauka, Novosibirsk.
- Biçurin, N. Y. (1950). *Sobraniye Svedeniy o Narodah, Obitavşih v Sredney Azii v Drevniye Vremena*. T. I, Moskva-Leningrad.
- Binford, L. R. (1971). Martuary practises: Their study and their potential/approaches to the social dimensions of martuary practices. *Memory Of The Society For American Archeology*, 25, 6-29.
- Botalov, S. G. (2007). *Gunmı i Tyurki (İstoriko-Arheologičeskaya Rekonstruksiya)*. Çelyabinsk.
- Csanat, B. (1986) VI.-VIII. yüzyıllarda iç Asya ve Orta Asya'daki Türk tipi arkeoloji anıtları. *Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü*, 24(1), 7-32.
- Çirkin, S. (2019). *Güney Sibirya arkeolojisi ve Şamanizm*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Çlenova, N. L. (1983). Osnovı Hronologii Andronovskih Pamyatnikov Federovskogo Tipa. *Bronzoviy Vek Stepnoy Polosi Uralo-İrtişskogo Mejdureçya*, Edit. N. Ya. Merpert-G. B. Zdanoviç, 22-35.
- Çoruhlu, Y. (2004). Eski Türklerde ölüm. *Cogito*, 40, 244-268.
- Çoruhlu, Y. (2016). *Eski Türklerin kutsal mezarları Kurganlar*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Eberhard, W. (1996). *Çin'in Şimal komşuları*. (N. Uluğtuğ, Çev.). Ankara: TTK.
- Ergin, M. (2009). *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Etnogenez i Kulturogenез v Baykalskom Regione (Srednevekovye)*, (2010). Edit. P. B. Konovalov, Ulan-Ude.
- Evtyuhova, L. A. (1948). *Arheologičeskiye Pamyatniki Yeniseyskih Kirgızov (Hakasov)*, Abakan.
- Diyarbakirli, N. (1953). Türklerde mezar yapısı ve defin merasimi. *Türk Kültür Araştırmaları Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan*, Ankara: 53-61.
- Duranlı, M. (2018). Saha Türklerinde Şaman mezarları ve bu mezarlarla bağlantılı anlatılar. Muvaffak Duranlı- Ramazan Kemal Haykıran (Ed), *I. Uluslararası Türk İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, (207-213). Aydın.
- Durmuş, İ. (2002). Vusunlar. *Türkler*, Ankara: 782-788.
- Durmuş, İ. (2004). İskitlerde ölü gömme geleneği. *Milli Folklor*, 61, 21-29.
- Fedoruk, O. A. (2017). Pogrebalnyı Obryad Andronovskoy Kulturi na Territorii Stepnogo i Lesostepnogo Altaya: Osnovnie Harakteristiki. *V (XXI) Vserossiyskii Arheologičeskii Syezd*, Barnaul, 1072-1074.
- Grakov, B. N. (2006). *İskitler*. (A. Batur, Çev.). İstanbul: Selenge Yay.
- Heredotos, (2004). *Heredot Tarihi*. (M. Ökmen, Çev.). İstanbul: İş Kültür Yay.
- Gan, L. (2000). Göktürklerde gelenekler ve dini inançlar. (E. Sarıtaş Çev.). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IV, 361-374.
- Ginzburg, V. V. (1954). Material k Antropologii Drevnego Naseleniya Yujnogo Kazahstana. *SA XXI.*, Ed. A. Ya. Bryusov, Moskva-Leningrad: 379-396.
- Graç, A. D. (1968). Drevneyşiyе Tyurkskiye Pogrebeniya s Sojjeniyem v Tsentralnoy Azii. *İstoriya, Arheologiya i Etnografiya Sredney Azii*, Moskva.

- Gryaznov, M. P. (1952). Pamyatniki Karasukskogo Etapa v Tsentralnom Kazahstana. *SA XVI*, Edit, M. İ. Artamanov, Moskva: 129-163.
- Hudyakov, Yu. S. –Koçaev, B. A. (1997). Drevnetyurkskiye Mumifitssirovannoye Zahorenneye v Mesnosti Çatır u s. Jana-Aul v Gornom Altaye. *Humanitarnie Nauki v Sibiri*, 3, 10-18.
- Hudyakov, Yu. S. -Tabaldiyev, K. Ş. (2009). *Drevniye Tyurki na Tyan-şanye*, Edit. V. İ. Molodin, Novosibirsk.
- İbn Fazlan Seyahatnamesi*, (1995). (R. Şeşen, Çev.). İstanbul: Bedir Yay.
- Kapusuzoğlu, G. (2015). Çin kaynaklarına göre Türk kültür çevresinde evlenme ve cenaze gelenekleri. *TAD*, 34(58), 507-522.
- Karamürsel, A. (2002). Türklerde mezar geleneği. *Türkler*, 3, Ankara.
- Kiselev, S. V. (1951). *Drevnyaya İstoriya Yujnoy Sibiri*, İzdatelstvo Akademiyi Nauk SSSR, Moskva.
- Korenyako, V. A. (1990). O Sotsiologičeskoj İnterpretatsii Pamyatnikov Bronzovogo Veka (Pogrebeniya Dandıbay-Begazinskogo Tipa). *SA*, No:2, Ed. S. A. Pletneva, Moskva, 28-41.
- Korneev, Yu. S. (2009). Pogrebalnyı Obryad Naseleniya Taştıkskoy Kulturu: Tipologiya i Lokalniye Variantı Dlya Sklepov. *Vestnik NGU*, T.8, Vıp.5, 164-173.
- Muzio, C. L. (2002) “Erken dönem Türklerinde defin işlemleri”, *Türkler*, C.3, Ankara.
- Neçaeva, L. G. (1966). *Pogrebeniya s Truposojjeniyem Mogilnika Tora-Tal-Artı*. Moskva-Leningrad.
- Novojenov, V. A. (2013). Drevneyşie Kuznetsı Evraziiskoy Stepı (Karasukskaya Kultura i Proishojdeniya Begazı-Dandıbayevskogo Fenomena. *Dalalık Evraziyanın Begaz Dandıbay Medenieti*, Edit. A. Z. Beysunov, Almatı: 321-329.
- Okladnikov, A. P. (1959). *Ancient population of Siberia and its culture*. Published by Peabody Museum Cambridge Massachutes.
- Ögel, B. (1948). Çin kaynaklarına göre Wu-sun’lar ve siyasi sınırları hakkında bazı problemler. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 6(4), 259-278.
- Ögel, B. (2003). *İslamiyetten önce Türk kültür tarihi*. Ankara: TTK.
- Posrednikov, V. A.- Kravets, D. P. (1992). K Voprosu ob Obryade Krematsii u Srubnih Plemen Donbassa. *Donetskiy Arheologičeskiy Sbornik*, Vıp. 1, Donetsk.
- Roux, J. P. (2001). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. (A. Kazancıgil, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yay.
- Roux, J. P. (2011). *Eski Türk mitolojisi*. (M. Y. Sağlam, Çev.). Ankara: BilgeSu Yay.
- Rudenko, S. İ. (1952). *Dağlık Altay buluntuları ve Altaylar*. (A. İsina, Çev.). Moskva-Leningrad: SSCB İlimler Akademisi Yay.
- Sarmiento, H. B. (2013). *Pogrebalnie Sorujeniya dlya Kremirovannih Ostankov Epohi Bronzi v Semireçya (Kazahstane)*, Edit. H. B Sarmiento- P. Selye, Mejdunarodniy İstitut Tsentralno Aziatskih İssledovaniı/UNESCO, Semerkant/Paris.
- Savinov, D. G. (2004). Naseleniya Srednego Yeniseya v Epohu Slojeniya Skotovodçeskih Obşetv (III. tıs. do. n.e.-seredina I tıs. n.e.). *Journal Of Turkic Sivilization Studies*, Bişkek: 107-133.
- Sharaf Al-Zamān Tāhur Marvazı on China, The Turks and India*, Arapça’dan İngilizceye tercüme ve açıklamalar. V. Minorsky, The Royal Asiatic Society, London: 1942.
- Sümer, F. (2002). Kimek. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara, 25-26.

- Şeşen, R. (2001). *İslam coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk ülkeleri*. TTK, Ankara.
- Şimanskiy, E. O. (2007). Kurganı s Ognennım Ritualam Yujnogo Zauralya (Gunno-Sarmatskoye Vremya). *Materialı XLVII Regionalnoy (III. İ vserossiyskoy s mejdunarodnim uçastiem) arheologo-etnografiçeskoj konferentsiistudentov i molodih uçenih Sibiri i Dalnego Vostoka (3-7 Aprelya 2007)*, Novosibirsk: 130-132.
- Taşgıl, A. (2004). *Çin kaynaklarına göre eski Türk boyları*. Ankara: TTK Yay.
- Usmanova, E. P. (1991). Andronovskiy Pogrebalny Obryad i Problema Hronologii i Periodizatsii. *Problemi Hronologii i Periodizatsii Arheologiçeskih Pamyatnikov Yujnoy Sibiri (Tezisi Dokladov k vse soyuznoy Nauçnoy Konferentsii 3-5 aprelya 1991)*, Barnaul, 90-93.
- Vadetskaya, E. B. (1986). *Arkheologičeskiye Pamyatniki v Stepyakh Srednego Yeniseya*. Nauka, Leningrad.
- Vadetskaya, E. B. – Polyakov, A. V. – Stepanova, N. F. (2014). *Svod Pamyatnikov Afanasevskoy Kulturi*, Azbuka, Barnaul.
- Vasilev, S. A. (2016). Taştıkskii Kompleks na Mnogosloynoy Stoyнке Uy II v Zapadnom Sayana. *Arheologiçeskiye Vesti* 22, Edit. E. N. Nosov, Saint-Petersburg: 31-34.
- Yaşa, R. (2019). Eski Türk cenaze törenlerinde ölü yakma adeti. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi/Journal Of Turkish History Researches, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel Sayısı*, 4(1), 275-295.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Osmanlı Polis Teşkilatı'nda Otomobil

Car in Ottoman Police Department

Dr. İbrahim YILMAZ ¹

Öz

Otomobil 1904 yılından sonra Osmanlı ülkesine girmeye başlamıştır. Otomobilin asayiş hizmetlerine yapabileceği katkıların farkına varan Osmanlı polis teşkilatı, 1910'lu yılların başlarından itibaren öncelikle başkentte, devam eden süreçte ise taşra vilayetlerde otomobil kullanmaya başlamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartlar, otomobilin dönemin şartlarına göre oldukça yüksek olan maliyeti, teşkilatı zorlamasına rağmen merkez ve taşra iş birliğiyle bu sorunlar aşılmaya çalışılmıştır. Otomobil, teşkilata daha etkin görev yapma imkânı sunarken bir taraftan da yeni ihtiyaçları beraberinde getirmiştir. Yeni dönemin en önemli ihtiyaçlardan birisi olan şoför temin etme hususunda öncelikle teşkilat içinde otomobil kullanabilecek personel bu işte görevlendirilirken zaman zaman teşkilat dışından da şoför çalıştırma yoluna gidilmiştir. Devamında ise polis okullarında şoförlük eğitimi verilerek soruna kökten çözüm üretilmiştir. Bu çalışmada, teşkilatın otomobil temin etme süreçlerinin nasıl işlediği, otomobilden beklentilerinin neler olduğu, kullanım alanları ve sağladığı faydalar incelenmekte, ayrıca otomobilin kullanılmaya başlanmasıyla ne tür sorunların ortaya çıktığı ve bu sorunlara ne gibi çözümler üretildiği üzerinde durulmaktadır. Otomobil, polis teşkilatı için yeni bir gelişme olduğundan mevzuat düzenlemelerine de yansımalarının olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla otomobille ilgili ne tür kuralların getirildiği de araştırılan konulardandır. Osmanlı polis teşkilatının, asayiş hizmetleri için hayati önemde olan yeni duruma uyum çabalarını inceleyen çalışma, 1912-1921 yılları arasını kapsamakta olup sınırlı sayıdaki ikinci el kaynaklar ile arşiv belgelerinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, polis, otomobil, asayiş, araç

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The automobile first arrived in the Ottoman Empire in 1904. Realizing the contributions it could make to public security services, the Ottoman police organization began to use the automobile in the execution of its duties primarily in the capital city and in provincial cities in the ongoing process, starting from the early 1910s. Although the economic conditions of the country and the high cost of the automobile for the conditions of the period challenged the organization, the police force tried to overcome these problems with the cooperation of central and provincial organizations. The automobile has brought along new requirements while providing the organization with the opportunity to work more effectively. With regard to providing drivers, which was one of the most important demands of the new period, primarily in-house employees, who could drive, were assigned to this duty, although outsourced labour was also resorted to, from time to time. Afterwards, a fundamental solution was created by providing driver education in police schools. In this study, how the automobile procurement processes of the organization are handled, their expectations of the cars, usage areas and benefits are examined, and what kind of problems arose with the introduction of the automobile and what solutions were produced to these problems are discussed as well. Since the automobile was a new development for the police organization, it was inevitable that it would have an effect upon the legislation arrangements of the organization. Therefore, what kind of rules regarding the automobile are introduced is among the subjects investigated. The study, which examines the efforts of the Ottoman police organization to adapt to the new situation that was vital for the public security services,

¹ Emniyet Genel Müdürlüğü, ibrahim.yilmaz70@hotmail.com

Atf için (to cite): Yılmaz, İ. (2019). Osmanlı Polis Teşkilatı'nda otomobil, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 38-48.

covers the period between 1912-1921 and a limited number of second-hand sources and archival documents have been utilized.

Keywords: Ottoman, police, car, public order, vehicle

Paper Type: Research

Giriş

Polisiye hizmetlerin önleyici ve suç sonrası olmak üzere iki temel çalışma alanı vardır. Bunlardan suç sonrası polislik, işlenen suçtu aydınlatarak şüphelilerini adli makamlara teslim etme konusuna yoğunlaşırken önleyici polislik, suçları henüz oluşmadan engellemeyi hedeflemektedir. Polis teşkilatının sorumlu olduğu alanda bu iki görevi tam olarak yerine getirerek kamu düzenini sağlayabilmesi için sorumluluk bölgesinde alan hakimiyeti kurabilmesi, olaylara en seri şekilde müdahale edebilmesi, gerektiğinde en uç noktalara kuvvet sevk edebilmesi, kaçan şüphelileri uygun vasıtalarla takip edebilmesi gerekmektedir. Tüm bunları başarabilmesi için de uygun ulaşım araçlarına ihtiyacı vardır.

İlk defa 1845 yılında kurulan Osmanlı polis teşkilatı bir yıl sonra lağvedilerek yerini tekrar zaptiye teşkilatına bırakmıştır. 1879 yılında Zaptiye Müşirliğinin teşkilat yapısındaki değişikliklerle polis teşkilatı tekrar hayat bulmuştur. 1894 yılında 15 vilayette, H.1316 (M.1898/99) yılında ise pek çok vilayette görev başındaydı (Alyot, 2008: 92, 177, 184; Tongur, 1940: 165-167).

Osmanlı polis teşkilatı kendisine verilen görevleri yaya devriyelerle ifa ederken zaman içerisinde at ve bisikletten de faydalanmış, hatta polis okullarında bisiklet eğitimi verilmiştir. At ise ulaşım aracı olarak polis teşkilatına hizmet vermiş, hatta zaman içerisinde müstakil süvari karakollarıyla kurumsal yapıda da kendisine yer bulmuştur (Yılmaz, 2017: 141, 143, 197).

XX. yüzyıl başlarında otomobil dünyada hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Öyle ki 1906 yılında Amerika, Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya'da toplam 180.000 kadar otomobil üretilmiştir (Yılmaz, 2019: 347). Otomobilin Osmanlı ülkesine ilk girme teşebbüsü ise 1904 yılında olmuştur. Marsilya'dan gelen bir gemiyle getirilen otomobilin (Engin, 2002: 26) ülkeye girişi konusunda gümrük mevzuatında bir düzenleme olmadığından idare oldukça zorlanmıştır. Sonuçta Meclis-i Vükela'da alınan karar gereğince İstanbul sokaklarının bu gibi araçların gidip gelmelerine müsait olmadığı gerekçesiyle ülkeye girmesine izin verilmemiştir (BOA.BEO.2417/181256). Böylece otomobilin İstanbul'a ilk girme teşebbüsü olumsuz neticelenmiştir. Fakat zamanla otomobil ülkeye girmeye ve 1908'den sonra sayısı artmaya başlamıştır. 1908-1914 yılları arasında İstanbul'da büyük kısmı devlete ait olmak üzere 100-150 arasında otomobil olduğu tahmin edilmektedir. I. Dünya Savaşı'nda Almanlarla yapılan ittifak, otomobil sayısının da artmasını sağlamış, hatta bu dönemde İstanbul'da bir eğitim taburu ve şoför eğitim kursu açılmıştır (Engin, 2002: 27, 28).

Bu çalışma, otomobilin Osmanlı polis teşkilatına girişi ve özellikle taşrada yaygınlaşmasıyla başlamaktadır. Devamında, teşkilatın otomobili hangi alanlarda kullandığı ve süreçte karşılaşılan sorunlar ile üretilen çözümler ortaya konmakta, son olarak ise otomobil konusuyla ilgili olarak teşkilat içinde oluşturulan mevzuat ele alınmaktadır.

1. Otomobilin Osmanlı Polis Teşkilatına Giriş ve Yaygınlaşma Süreci

Arşiv kayıtların tetkikinden en erken Mayıs 1912 itibariyle İstanbul polis teşkilatında otomobil kullanılmakta olduğu anlaşılmaktadır (BOA.DH.EUM.THR.104/61). Taşra vilayetlerinde ise bu konudaki en erken kayıt, aynı yılın eylülüne ait olup Selanik polis teşkilatı adına İstanbul vilayetince satın alınan otomobille ilgilidir (BOA.DH.EUM.MH. 40/9). Ekim 1913'te ise Aydın vilayeti polis teşkilatı ile Dersaadet Polis Mektebi için birer otomobil satın alınmıştır (BOA.DH.EUM.LVZ.10/82). Üzerinde tarih bulunmayan fakat içeriğine göre Balkan Savaşları sonrası ile I. Dünya Savaşı'nın bitmesinden önceki bir döneme tarihlenebilecek bir

belgeye göre tüm Osmanlı taşrasında devlete ait (cevap alınmayan ve okunamayan 3 vilayet hariç) sadece 17 motorlu araç bulunmaktadır. Bunlardan 11 adedi mülki amirliklere, 2'si Edirne Muhacir İdaresi'ne, 3'ü Edirne Sanayi Mektebine, sadece 1 adedi ise Aydın Polis Müdüriyetine aittir (Yılmaz, 2019: 351).

Osmanlı polis teşkilatına girişi bu şekilde olan otomobilin zaman içerisinde hem başkentte sayısı artmış hem de taşrada yaygınlaşmıştır. 10 Aralık 1914 itibariyle İstanbul Polis Müdüriyetinde otomobil bulunmakta olup (BOA.DH.EUM. MH.32/45) 12 Kasım 1917 itibariyle sayısı üçtür (BOA.DH.EUM. LVZ. 40/81). İstanbul polis teşkilatı 1 Ocak 1919'da da aynı sayıyı muhafaza etmektedir (BOA.DH.EUM.LVZ.45/51). Mart 1915 itibariyle Konya (BOA.DH.EUM.MH.99/105; BOA.DH.EUM.MH.110/33), Aralık 1915 itibariyle Adana (BOA.DH.EUM.MH.269/13), Nisan 1916 itibariyle Kala-i Sultani (Çanakkale) (BOA.DH.EUM.MH.127/9), Eylül 1918 itibariyle Beyrut (BOA.DH.EUM.LVZ.43/110) polis teşkilatları otomobilden faydalanmaktadır. Bunlar dışında bazı vilayetler de otomobil temin etme çabalarına girmişlerdir. Örneğin Suriye Polis Müdüriyeti 10 Mart 1913 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine yazdığı bir yazıda, 120 liraya bir otomobil satın almayı planladıklarını, kendilerinin bu miktarın 60 lirasını karşılayabileceğini, kalan 60 liranın ise merkezden karşılanmasını talep etmektedir. Fakat Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti verdiği cevapta, savaş hali dolayısıyla Maliye Nezaretinin aciliyeti olmayan konulardaki harcamaları yasakladığını, bu sebeple istenilen ödeneğin gönderilemeyeceğini ifade etmektedir (BOA.DH.EUM.MH.52/20). Kudüs polis teşkilatı ise Kudüs merkez ve Yafa şehirleri için birer otomobil ihtiyacı olduğunu 27 Kasım 1913'te Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine bildirmektedir (BOA.DH.EUM.MH.70/89).

Otomobiller konusunda satın alma usulleri ve fiyatları incelenmesi gereken konulardandır. 1912'de İstanbul ve Selanik polis teşkilatları için satın alınan otomobillerde ihale yöntemi yerine pazarlık usulü kullanılmıştır (BOA.DH.EUM.MH.40/9). 1913 yılında Aydın Polis Müdüriyeti ile Dersaadet Polis Mektebi için satın alınması düşünülen iki adet otomobilin tedarik edilmesi sürecinde de ihale yönteminin kullanılmaması için Sadareten izin istenilmektedir. Gerekçe olarak ise konunun aciliyeti ve bir fabrika malı satın alınırken açık eksiltme usulü kullanılmasının mümkün olmaması gösterilmekte olup talebin "...*emsali misüllü iş bu otomobillerin dahi bila münakasa mübayaasına müsaade-i nezaretpenahilerinin izin buyurulması istirhamına cüret kılındı...*" (BOA.DH.EUM.MH.67/45) cümlesiyle tamamlanması otomobil satın alma süreçlerinde ihale yönteminin kullanılmadığının göstergesidir. Polis teşkilatı için satın alınması düşünülen ya da satın alınan otomobiller incelendiğinde oldukça farklı fiyatlarda oldukları görülmektedir. İstanbul Polis Müdüriyeti için 1 Haziran 1912'de satın alınması planlanan iki otomobilden her biri için 450 lira ödeneğe ihtiyaç duyulmaktadır (BOA.DH.İD.83/46). Aynı yılın eylül ayında Selanik Polis Müdüriyeti adına İstanbul Valiliği tarafından bir adet otomobil 260 liraya satın alınmıştır (BOA.DH.EUM.MH. 40/9). 10 Mart 1913 tarihinde Suriye Polis Müdüriyeti için satın alınması düşünülen otomobil için 120 lira gerektiğinden yukarıda bahsedilmişti (BOA.DH.EUM.MH.52/20). Aydın Polis Müdüriyeti ile Dersaadet Polis Mektebi için 18 Ekim 1913 tarihinde satın alınan ve yukarıda zikredilen otomobillerden Aydın vilayeti için alınan 295,14 liraya, polis okulu için alınan ise 150 liraya mal olmuştur (BOA.DH.EUM.LVZ.10-82). 1921'e gelindiğinde ise İstanbul polis teşkilatı adına satın alınması planlanan üç adet yaralı taşıma aracından her birisi için 3.400 lira ödenmesi gerekmektedir (BOA.DH.EUM.AYŞ.56/25). Görüldüğü gibi 1912 ve 1913 yıllarında vilayet polis teşkilatları için satın alınan veya alınması düşünülen otomobiller 120, 260 ve 450 liradır. Bu farkın marka değişikliklerinden, 1921 yılında bir adet yaralı taşıma otomobili için ödenmesi gereken 3.400 liranın ise araç cinsi ve zamanla fiyatların artmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Dönemin polis teşkilatları için satın alınan otomobiller marka açısından da farklılıklar göstermektedir. Konya Valiliği tarafından verilen ve 8 Şubat 1915 itibariyle Konya Polis Müdüriyetinin kullandığı otomobil ile Adana Valiliği tarafından verilen ve 5 Aralık 1915

itibariyle Adana Polis Müdüriyetinin kullandığı otomobiller Ford markadır (BOA.DH.EUM.MH.269/13; BOA.DH.EUM.MH.110/33). İstanbul polis teşkilatının 12 Kasım 1917 itibariyle kuvvesinde bulunan 3 otomobilden birisi Şarvek, birisi Düdiyök Bütük (?), sonuncusu ise Delüne Pelvil (?) marka olup bu araçların beygir gücü ise sırasıyla 12, 24 ve 30'dur (BOA.DH.EUM.LVZ.40/81). Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin 4 Eylül 1920 tarihi itibariyle sahip olduğu otomobil ise Pejo markadır (BOA.BEO.EUM.MH.210/67). Ağustos 1921'de İstanbul polis teşkilatı için satın alınması düşünülen ve her biri için 3.400 lira ödenek talep edilen otomobiller ise Bens (?) markadır (BOA.DH.EUM.AYŞ.56/25).

2. Osmanlı Polis Teşkilatında Otomobil Kullanma Süreci

Osmanlı polis teşkilatında otomobilden beklenen faydaların günümüzdeki beklentilerle birebir örtüştüğü otomobil temin sürecindeki yazışmalarda açıkça görülmektedir. Bunlar, olaylara daha hızlı müdahale, gerektiğinde en uç noktalara kuvvet sevki, merkezden uzaktaki birimlerle daha sıkı bir irtibat ve çıkarılacak otomobilli devriyelerle sorumluluk sahasında alan hakimiyetini daha iyi sağlamaktır. Örneğin, Dahiliye Nezaretinin iki otomobil talebiyle 10 Temmuz 1920 tarihinde Sadarete yazdığı yazıda otomobillere “*Rumeli cihetinde asayiş ve inzibatın bir kat daha temini ve Arnavutköy'den Büyükdere'ye kadar olan sevhil ve dahilin gece ve gündüz tarassut ve teftişi ve istenilen bir noktaya istenildiği zamanda kuvvet sevki için...*” ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir (BOA.BEO.4642/348094). Aynı şekilde İstanbul Polis Müdüriyeti, 3 Ekim 1921 tarihinde, Dahiliye Nezaretine yazdığı yazıda başkentte asayişin sağlanmasının gün geçtikçe daha da önemli hale gelmekte olduğunu, asayişi sağlamak için polisin devamlı ve kararlı bir görev yürütmesi gerektiğini belirttikten sonra bu alanda başarının en önemli faktörünün hız olduğunu, ellerinde bulunan ve tamir edilemeyecek derecede arızalı olan üç otomobilin yerine üç yeni otomobil verilmesi gerektiğini ifade etmektedir (BOA.DH.EUM.LVZ.53/39). Polis teşkilatınca 28 Temmuz 1914 itibariyle kuvvet sevki için kullanılan otomobillerinden birisi Ek1'de görülmektedir (Polis Mecmuası, sayı: 25).

Taşra polis teşkilatlarının otomobil talep yazılarında da benzer gerekçeler bulunmaktadır. Örneğin Suriye Polis Müdürü, teşkilatı için satın almayı planladığı otomobille ilgili 10 Mart 1913 tarihli ödenek talep yazısında, otomobilin “*Şam şehrinde polis vazifelerinin teftişi ve hadizat-ı zabıtaya derhal yetişebilmek için...*” gerekli olduğundan bahsetmektedir (BOA.DH.EUM.MH.52/20). Yine Kudüs polis teşkilatından 27 Kasım 1913 tarihinde yazılan bir yazıda ise Kudüs'ün tarihi bir şehir olduğu belirtildikten sonra, şehrin hemen her yerinde mukaddes mekanlar bulunduğu, yıl boyunca devam etmekle birlikte özellikle yılın son aylarında yoğun bir şekilde icra edilmekte olan ayinlere katılmak üzere Osmanlı toprakları ya da yabancı ülkelerden ortalama 40-50.000 civarında ziyaretçinin geldiği, bu ayinlerden bir kısmı şehir merkezinde yapılırken, bir kısmının şehre üç, dört saatlik bir mesafede bulunan Beytü'l Lahim, Eriha gibi nahiyelerde yapıldığı, gerek bu bölgelere gidiş-gelişlerde gerekse ayinler esnasında asayişin sağlanması ve ziyaretçilere yardım etmek için ilgili yerlere kuvvet sevk etmek üzere Kudüs merkezde bir otomobil bulunmasının gerekli olduğu ifade edilmektedir. Yazının devamında ise Yafa kazasının bir sancak kadar geniş ve etrafı portakal bahçeleriyle çevrili olduğundan devriyelerde kullanmak ve bilhassa portakal bahçeleri arasına devriye çıkarmak üzere Yafa'da da bir otomobile ihtiyaç bulunduğu ifade edilmektedir (BOA.DH.EUM.MH.70/89).

Günümüzden farklı olarak İstanbul polis teşkilatı yukarıda bahsedilen hususların dışında bir amaçla da otomobil arayışına girmiştir. Dönemin uygulamasına göre polis teşkilatında görevli doktorlar kurum hekimliğinin yanı sıra, suçüstü hallerinde veya tramvay kazaları gibi durumlarda adli tabip olarak da görevliyidiler. Fakat ulaşım araçlarının yetersizliğinden dolayı bu görevlerine zamanında yetişemediklerinden ilk yardım yapılamayan ağır yaralıların birçoğu hayatlarını kaybetmekte, bir kısım yaralıları ise at arabası gibi gayrisihhi vasıtalarla hastanelere sevk edildiklerinden hayati tehlikeye girmektedirler. İstanbul polis teşkilatı hem doktorları olay yerine hızlı bir şekilde ulaştırabilmek hem de yaralıları hastanelere uygun bir araçla yetiştirebilmek için 8 Aralık 1918 tarihinde Dahiliye Nezaretine bir yazı yazarak askeriyeden veya Hilal-i Ahmer Cemiyetinden bir aracın kendilerine verilmesini talep etmiştir (BOA.DH.EUM.LVZ.44/99). Bu

girişimde başarılı olunamamış olacak ki Haziran 1921’de de yaralı taşıma aracı talebi tekrar edilmektedir. Bu süreçte de Sıhhiye Nezareti, belediye gibi kurumlarla yapılan yazışmalardan netice alınmayınca satın alma yoluna gidilerek Bens marka üç araç için tanesi 3.400 liradan toplam 10.200 lira ödenek talep edilmiştir (BOA.DH.EUM.AYŞ.56/25).

Otomobilin Osmanlı polis teşkilatına girmesiyle çözülmesi gereken sorunlardan birisi şoför bulmak olmuştur. Çözüm olarak şoförlük yapabilen personel ihtiyacı olan yerlerde görevlendirme, teşkilat dışından şoför temin etme gibi usuller denenmiştir. Bu meyandan olmak üzere Suriye polislerinden olup şoförlük yapabilen Sait ve Hilmi Efendiler İstanbul’da şoför olarak istihdam edilmişlerdir (BOA.DH.EUM.MH.182/35). Teşkilat dışından şoför tayin etme uygulaması ise I. Dünya Savaşı sırasında bütçedeki kısıtlamalar sebebiyle geçici olarak durdurulmuştur (BOA.DH.EUM.MH.182/35). Bu soruna köklü bir çözüm üretmek adına İstanbul polis okulu müfredatına, *Motorlu Nakliye Vasıtalarının Sevki ve İdaresi* isminde bir ders konarak (Tongur, 1946: 266) Ek 2’de görüleceği üzere öğrencilere otomobil başında uygulamalı eğitimler verilmiştir (Polis Mecmuası, 14 Şubat 1914, sayı: 14).

1913-1916 arasında polis teşkilatındaki şoförler 600 kuruş maaşla görev yapmaktadırlar (BOA.DH.EUM.MH.70/11; BOA.DH.EUM.MH.251/41; BOA.DH.EUM.MH.127/9). Bu miktar polis maaşlarıyla aynı düzeyde olup dönemin şartlarında oldukça teknik bir iş yapan şoförler için yeterli görülmemektedir. Aydın Polis Müdürü, 30 Aralık 1914’te Emniyet-i Umumiye Müdürlüğüne yazdığı bir yazıda, şoförlerin polis maaşıyla istihdamının, istihdam edilenlerin ise idaresinin zorlaşmakta olduğunu, bu nedenle şoför maaşlarının artırılması gerektiğini ifade etmektedir (BOA.DH.EUM.MH.95/85).

Osmanlı polis teşkilatının otomobil konusunda çözüm üretmesi gereken sorunlardan birisi de araçların benzin, yağ, lastik gibi giderleriyle tamirat masraflarının karşılanmasıdır. Otomobilin teşkilata yeni girmesinden dolayı İstanbul polis müdürlüğü sormuş olacak ki Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü 5 Mayıs 1912 tarihinde yazdığı bir yazıda otomobil yakıt ve tamir masraflarının bütçede bulunan sandal, motor tahsisatından ödenmesi gerektiğini bildirmektedir (BOA.DH.EUM.MH.35/14). Bu yazı doğrultusunda otomobille ilgili ödemelerin bütçenin 167. fasıl, 6. maddesindeki *sandal, motor, otomobil, istimbot* kaleminden yapıldığı görülmektedir (BOA.DH.EUM.MH.192/100; BOA.DH.EUM. MH.204/20).

Osmanlı polis teşkilatının otomobil satın alırken katlanmak zorunda kaldığı fiyat farklılıkları yakıt ve tamirat ücretlerinde de kendini göstermektedir. 28 Haziran 1914 itibarıyla Aydın vilayetinde bir adet otomobil bulunmakta ve 700 kuruş daimî gider (benzin, yağ vb.), ortalama 200 kuruş tamirat ücreti olmak üzere aylık olarak toplam 900 kuruşluk masrafı bulunmaktadır (BOA.DH.EUM.MH.87/48). 1919 yılına gelindiğinde ise Emniyet-i Umumiye Müdürlüğündeki yine bir adet otomobilin yakıt ve tamirat masrafları olarak toplam 169.428,30 kuruş ödenmiştir (BOA.DH.EUM.MH. 207/50). İstanbul Polis Müdürlüğünün uhdesinde bulunan otomobiller için 1918 yılında yaptığı masraflar ise aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1. İstanbul Polis Müdürlüğü otomobil masrafları (1918)

	Yıllık sarfiyat (kuruş)
Tamirat masrafları	10.460
Çeşitli levazım ücreti	21.441
Benzin ve yağ ücreti	145.000
Lastik ücreti	211.600
Toplam	388.501

Kaynak: BOA.DH.EUM.MH.198/59

Tablo 1'de görüldüğü gibi otomobille ilgili giderlerin en büyük kısmını, benzin ve yağ ücretinden de fazla olan lastik ücreti oluşturmaktadır. En az gider ise tamirat masrafları kaleminde.

Polis teşkilatının otomobiller konusunda çözüm bulması gereken bir başka sorun da benzin temin etmek olmuştur. İstanbul'da 9 Aralık 1918 itibarıyla benzin askeri depodan alınmakta fakat her defasında değişik bahanelerle zorluklar çıkarılmaktadır (BOA.DH.EUM. 6.Şb.46/34). Bu zorlukları aşmak için yapıp yapılmadığı bilinmese de 1919, 1920 yıllarında piyasada benzin satan tüccardan bu ihtiyaç giderilmektedir. Örneğin 5 Temmuz 1919 tarihli bir yazıda Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti otomobili için Abdurrahman Sukuti Efendi'den pazarlık suretiyle satın alınan benzin ücretinin ödenmesi istenirken (BOA.DH.EUM.MH. 192/100), 25 Şubat 1920 tarihinde ise yine Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti otomobili için İbrahim Efendi'den pazarlık suretiyle satın alınan dört teneke benzinin toplam 1.300 kuruş tutan ücretinin ödenmesi talep edilmektedir (BOA.DH.EUM. MH. 204/20).

İstanbul'daki polis otomobillerinin tamirat işlerinde de hem Harbiye Nezareti Nakliye Şubesi bünyesinde bulunan Ahırkapı'daki tamirhaneden faydalanılmakta (BOA.BEO.EUM.MH. 210/67) hem de piyasadaki ustalardan hizmet alınmaktadır (BOA.DH.EUM.MH.192/100; BOA.DH.EUM.LVZ. 47/132). Piyasadan hizmet satın alınacağı durumlarda oldukça ayrıntılı bir mukavelename düzenlenmektedir. 1 Haziran 1919 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine ait otomobilin tamir edilmesi için Mısırlı Mehmet Muhsin'le yapılan mukavelename (Ek 3) aşağıdaki gibidir (BOA.DH.EUM.LVZ. 47/132).

- 1- Otomobilin motorunun tamamen ve müceddeden tamiri
- 2- Dört adet tekerlek... ve parmaklıklarının müceddeden tebdili
- 3- Vantilatörün yeniden tebdili
- 4- Radyatörün müceddeden tebdili
- 5- Bir adet fenerin tamiri
- 6- Debriyajın tamiri
- 7- Frenlerin tamiri
- 8- Tentenin tamiri
- 9-Buji ve kabloların müceddeden tebdili
- 10-Vites levyesinin tamiri

1-Emniyet-i Umumiye Dairesine ait otomobilin ber veçhi bala bazı aksamının müceddeden tebdili ve bazı kısmının tamiratını 2 Haziran 335 tarihine müsadif pazartesi gününden itibaren 15 gün zarfında imal ve tamiratını taahhüt ederim.

2-Tamirat ve tebdilatın bedeli 17.000 kuruştan ibarettir.

3-Müddet-i mezkure zarfında teslim idemediği takdirde beher gün için 5 lira tenzil icra olunacaktır.

4-Ücret-i tamiriye olarak taahhüt edilmiş meblağdan 10.000 kuruş peşinen tediye edilmiş ve mütebaki 7.000 kuruş otomobilin teslimini müteakip tesviye olunacaktır.

5-İş bu mukavele iki nüsha olarak tanzim ve teaddi edilmiştir. 1 Haziran 335.

..... Makinist ve otomobil tamircisi Mısırlı Mehmet Muhsin (Mühür)

Mukavelename özetle; motorun tamamen yenilenmesini, tekerlekler, vantilatör, radyatör, buji ve kabloların değiştirilmesini; far, debriyaj, tente, vites kolu ile frenlerin tamir edilmesini öngörmektedir. Yapılacak işler sayıldıktan sonra ise toplam bedelin 17.000 kuruş olduğu, bunun 10.000 kuruşunun peşin ödendiği, 2 Haziran 1919 tarihinden itibaren 15 gün içerisinde tamiratın

bitirilmesi gerektiği, bu süre zarfında bitirilmediği takdirde geciken her gün için ücretten 5 lira indirim yapılacağı hükme bağlanmaktadır.

3. Otomobille İlgili Mevzuat

1910'lu yılların başından itibaren teşkilatta otomobilin kullanılmaya başlanmasıyla konuyla ilgili mevzuatın da oluşmaya başladığı görülmektedir. 3 Ekim 1914 tarihinde *Emniyet-i Umumiyyeye Ait Otomobillerin Cihet ve Suret-i İsti'malleri Hakkında Talimatname* isiminde bir metin yayımlanmıştır (BOA.DH.EUM.MH.90/35). Söz konusu talimatname aşağıdaki hükümleri içermektedir.

1-Emniyet-i Umumiyyeye ait olan otomobillerden birer adedi Dahiliye Nazırı ile Emniyet-i Umumiye Müdürü'ne mahsus olup bunlar Emniyet-i Umumiye Levazım Dairesine kayıtlı bulunacaktır. Ayrıca Dersaadet, Beyoğlu ve Üsküdar polis müdürlerine de birer otomobil tahsis edilecek, bu otomobiller ile Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin başkaca ihtiyaçları ve gerektiğinde kuvvet sevki için kullanılan diğer iki otomobil ilgili polis müdürlüklerinin garajlarında bulunacaktır. Bunların dışındaki otomobiller Emniyet-i Umumiye Levazım Dairesince muhafaza edilecektir.

2-Otomobillerin daimi masraf, tamirat ücreti, şoför maaşı vb. giderleri Emniyet-i Umumiye bütçesindeki ilgili fasıldan karşılanacak ve her otomobil için yalnız bir şoför istihdam edilecektir. Dahiliye Nazırı'na ait olan otomobil için ise sadece şoför ücretiyle garaj masrafı ödenecektir.

3-Otomobillerden kuvvet sevki için kullanılanlar resmi hizmetlerdeki gerçek bir ihtiyaç üzerine geçici olarak diğer daireler tarafından kullanıldığı takdirde, kullanım süresince daimi giderleri kullanan daireye ait olacaktır. Diğer otomobillerin bu şekilde başka yerlerde kullanılması ancak Dahiliye Nazırı'nın iznine bağlıdır.

4-Şoförler kullandıkları otomobillerin kat ettiği mesafe ile harcadığı benzin miktarını her gün deftere kaydedecektir. Emniyet-i Umumiye Müdürü'ne ait otomobilin defteri Levazım Dairesince, polis müdüriyetlerine ait olanlar ise hesap memurlarınca kontrol edilecek, defterler bittiğinde zikredilen yerlere teslim edilecektir.

5-Şoförler otomobili için gerekli olan malzeme ile yapılması gereken tamiratı doğrudan ya da hesap memurları aracılığıyla öncelikle Emniyet-i Umumiye Levazım Şubesine müracaat ederek veyahut Levazım Şubesinin onayı üzerine hesap memurları vasıtasıyla yaptıracaktır.

6-Taşra polis müdürlüklerinden lüzum görülenler için tedarik edilmiş, bağış ya da başka bir suretle teşkilata kazandırılmış olan otomobillerin resmi hizmetlerden doğan her türlü masrafı Emniyet-i Umumiye bütçesinden karşılanacak ve onların şoförleri de yukarıda zikredilen defteri tutacak ve hesap memurlarına ibraz edeceklerdir.

7-Otomobillerin üzerinde bulunan teferruatı da diğer demirbaş eşya gibi seleften halefe devir ve teslim edilecektir.

8-Sadece asayiş hizmetlerinde kullanılan otomobiller ile polis müdürlerine tahsis olunan otomobillerin diğer daireler namına kullanılması yasak olup ancak zaruret hallerinde polis müdürünün otomobile olan ihtiyacını müşküle atmamak üzere geçici olarak valiler tarafından kullanılması uygundur. Bu durumda otomobillerin benzin, yağ gibi masrafları ile kullanımdan doğan tamirat masrafları valilere aittir.

9-Otomobillere kadın ve çocukların bindirilmesi katiyen yasaktır. Bu kuralı ihlal eden şoförlerin memuriyetlerine derhal son verilecektir.

Görüldüğü gibi talimatname; otomobillerin tahsis edilebileceği makamları, masrafların karşılanma şekillerini, otomobiller için satın alınması gereken malzeme için takip edilecek

usulleri, şoförlerin sorumluluklarını, diğer daireler için tahsis şartlarını hükme bağlamaktadır. Son maddesinde ise görev dışında kullanılmasını yasaklamakta ve bu konuda memuriyetten çıkarma gibi son derece sert bir müeyyide getirmektedir. Talimatname belli şartlarda valilere otomobil tahsis edilebileceğini hükme bağlamakla birlikte, bu otomobillerde polislerin şoför olarak görevlendirilmesi Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin 14 Ekim 1914 tarihli yazısıyla yasaklanmıştır (BOA.DH.EUM.MH. 90/35).

Otomobille ilgili bir diğer mevzuat ise *Polis Elbise ve Diğer Levazımı Nizamnamesi*'dir. Tam tarihi tespit edilemeyen fakat Kasım 1915'te müsveddesinin teşkilata gönderilerek fikir istenmesi göz önüne alındığında bu tarihe yakın bir zamanda yürürlüğe girmiş olması gereken Nizamname'de otomobil ve şoför elbiseleri hakkında bazı düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre; otomobil şoförlerine numunesine uygun olarak kullanım süresi bir yıl olan iç çamaşırı, ceket, gocuk, gözlük, tozluk, yün kalpak, pantolon, potin, eldiven ile kullanım süresi iki sene olmak üzere kaput verilecektir. Ceketin her iki yakasında "*polis şoförü*" ibaresi ve otomobil numarası yazılı madeni bir plaka takılacaktır. Ayrıca otomobilin bakım ve tamirati sırasında giymek üzere bir takım iş elbisesi de verilecektir. Nizamnamenin devamında ise şoförlerin otomobilleri usulü çerçevesinde, iyi şekilde sevk ve idare etmeleri gerektiği, kendi kusurundan dolayı otomobile bir zarar geldiğinde tazmin etmek zorunda olduğu, dikkat ve kayıtsızlığı devam eden şoförlerin görevlerine son verileceği, otomobil ve garajların temizliğinden şoförlerin sorumlu olduğu, görevli olduğu dairenin en büyük amiri ya da bu işle görevlendirdiği yetkilinin izni olmadıkça otomobile kimseyi bindiremeyeceği hususları kayıt altına alınmaktadır (Çebitürk, 2009: 132-146).

Nizamnamede geçen, şoförün kendi kusurundan dolayı otomobile bir zarar geldiğinde ödemesi kuralıyla ilgili olarak şoförlerden taahhütname alınmaktadır. Örneğin 1 Nisan 1920 tarihinde, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti şoföründen "*Bundan böyle makine aksamında zuhuru melhuz bulunan arızadan dolayı şayet sebebiyeti tarafımdan vuku bulacak olursa her bir mesuliyeti tarafıma ait olduğunu kabul ider yalnız kaza suretle veyahutta makineyi istimal ittiğim esnada kendi kendine bir sakıtlık vukuundaki arızadan dolayı bir güne mesuliyet kabul iderim bu da bir mütehasısın vireceği raporundan mübeyyin ittikten sonra mesuliyeti kabul ideceğime işbu ...vaz'ı imza iderim*" şeklinde bir taahhütname alınmıştır. Bu imzayla şoför, otomobilde meydana gelen ve kendi kusurundan kaynaklanan arıza durumunda her türlü mesuliyeti kabul ettiğini, kaza veya otomobili kullandığı esnada kendi kendine bir arıza oluşması halinde bir uzmanın vereceği rapordan kendisinin kusurlu olduğu anlaşılırsa yine mesuliyeti kabul edeceğini beyan etmektedir (BOA.DH.EUM. LVZ. 50/81).

Sonuç

1904 yılından sonra Osmanlı devlet ve toplum hayatına girmeye başlayan otomobilin polisiye hizmetlerdeki öneminden dolayı, Osmanlı polis teşkilatı 1910'lu yılların başından itibaren otomobil edinmeye başlamıştır. Teşkilatın otomobilden beklentileri genel olarak olaylara daha hızlı müdahale edebilme; istenilen yerlere, istenilen zamanda kuvvet sevk edebilme, devriyeler vasıtasıyla sorumluluk bölgesinde alan hakimiyetini sağlama, teftişler aracılığıyla merkezden uzaktaki birimleriyle daha sıkı irtibat kurabilmedir.

Osmanlı polis teşkilatının, otomobille tanışması, 1912 yılında İstanbul Polis Müdüriyeti ile başlamış, aynı yıl Selanik Polis Müdüriyeti ile devam etmiş, teşkilat hem merkezde hem de taşrada hızla bu yeni gelişmeye ayak uydurma çabalarına girmiştir. Bu çabaların sonucunda 1910'lu yılların ikinci yarısında Aydın, Konya, Adana, Beyrut vilayetleri ile Kala-i Sultani Mutasarrıflığı polis teşkilatları otomobilden faydalanmakta olup diğer bazı vilayetler de otomobil satın alma süreçlerini başlatmış durumdadır. Otomobil kullanmaya başlayan vilayetlerdeki polis teşkilatlarının, önleme ve suç sonrası müdahale alanında artık daha etkin olacağı açıktır.

Teşkilatın otomobille tanışması birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Otomobile yakıt temini, gerektiğinde tamirat yaptırılması ve şoför istihdamı öncelikle çözümü gereken sorunlardır. Yakıt temini ve tamirat, başlangıçta ordunun imkanlarıyla giderilirken zamanla piyasadan da

faýdalanılmaya başlanılmıştır. Şoför istihdamı konusunda ise şoförlük yapabilen personelin gereken yerlerde görevlendirilmesi, teşkilat dışından şoför görevlendirme gibi yöntemlerle çözüm oluşturulmaya çalışılmıştır. Soruna esastan bir çözüm üretmek adına ise polis okulları müfredatına şoförlük eğitimi konmuştur. 18 Ekim 1913 gibi daha otomobilin teşkilata girdiği ilk dönemlere rastlayan bir tarihte Dersaadet Polis Mektebi için de bir otomobil satın alınması teşkilatın şoför yetiştirmeye verdiği önemin sonucu olduğu gibi tüm birimleriyle yeniliklere uyum sağlama kabiliyetinin de göstergesidir.

Teşkilatın otomobille tanışması ve ortaya çıkan sorunlar, yeni mevzuat düzenlemelerini de gerekli kılmıştır. Bu süreçte otomobillerin kullanılma şartları düzenlenmiş, otomobillerle ilgili yapılacak harcamalar için takip edilecek usuller belirlenmiş ve uygulamada karşılaşılan sorunlarla ilgili çözümler üretilmiştir. Otomobillerin resmi hizmetler dışında kullanılması yasaklanarak ihlal edenlere yönelik sert müeyyideler getirilmiştir. Otomobille ilgili mevzuat çıkarılarak bu alanda günü birlik, geçici ve değişken çözümler yerine ülke çapında yeknesak uygulamalara geçilmiş olmaktadır.

Kaynaklar

- Algot, H. (2008). *Türkiye’de zabıta, tarihi gelişim ve bugünkü durum*. (II. Baskı), Ankara: Kozan Ofset.
- BOA. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi) DH. (Dahiliye Nezareti) EUM. (Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti).6Şb. (6. Şube belgeleri) 46/34.
- BOA. DH. EUM. LVZ. (Levazım kalemi belgeleri)10/82, 40/81, 43/110, 44/99, 45/51, 47/132, 50/81, 53/39.
- BOA. DH. EUM. MH. (Muhasebe kalemi belgeleri) 32/45, 35/14, 40/9, 52/20, 67/45, 70/11, 70/89, 87/48, 90/35, 95/85, 99/105, 110/33, 127/9, 182/35, 192/100, 198/59, 204/20, 207/50, 210/67, 251/41, 269/13.
- BOA.BEO. (Bab-ı Ali evrak odası belgeleri) 2417/181256, 4642/348094
- BOA.DH. İD. (İdari kısım belgeleri) 83/46.
- BOA.DH.EUM.AYŞ. (Asayiş kalemi belgeleri)56/25.
- BOA.DH.EUM.THR. (Tahrirat kalemi belgeleri) 104/61.
- Çebitürk, H. (2009). *Osmanlı’dan Cumhuriyete polis mevzuatı* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Devellioğlu, F. (1986). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik sözlü*. Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi.
- Engin, V. (2002). Otomobil İstanbul’da. *Popüler Tarih*, 17, 26-29.
- Polis Mecmuası, 14 Şubat 1914, 14:325; 28 Temmuz 1914, 25:579.
- Tongur, H. (1946). *Türkiye’de genel kolluk, teşkil ve görevlerinin gelişimi*. Ankara: Kanaat Basımevi.
- Yılmaz, İ. (2015). Osmanlı polis okulları: Eğitim. *SÜTAD*, 38, 103-130.
- Yılmaz, İ. (2017). *Selmanik polis tarihi (1876-1912)* (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yılmaz, İ. (2019). Osmanlı Devleti’nin son döneminde trafik ve trafik kazaları. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(36), 341-368.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Ekler

Ek 1. Kuvvet sevki için kullanılan otomobillerinden birisi

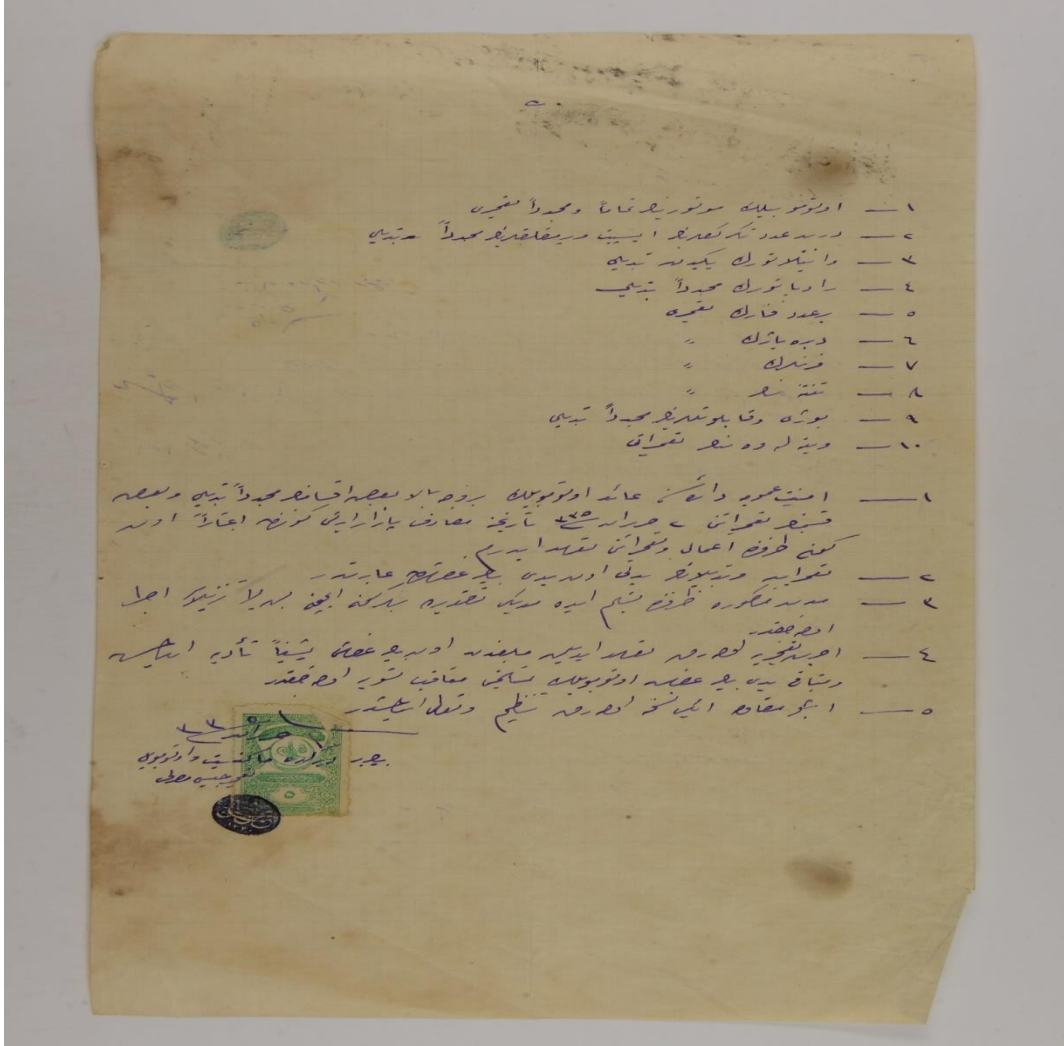
(Polis Mecmuası, 28 Temmuz 1914, sayı: 25).

Ek 2. Polis okulu öğrencileri otomobil eğitiminde

(Polis Mecmuası, 14 Şubat 1914, sayı: 14)

Ek 3. Emniyet-i Umumiyyeye ait otomobilin tamir edilmesi için Mısırlı Mehmet Muhsin'le yapılan mukavelename.

(BOA.DH.EUM.LVZ. 47/132)

Lise Öğrencileri İçin Analitik Düşünme Ölçeği Geliştirme Çalışması

Developing Analytical Thinking Scale for High School Students

Prof. Dr. Gürbüz OCAK¹, Ferat PARK²

Öz

Bu çalışmada lise öğrencilerinin analitik düşünme düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın örneklemini, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında, Afyonkarahisar ilinde öğrenim gören 297 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmada karma yöntemlerden olan keşfedici ardışık desen kullanılmıştır. Bu çalışmada 24 maddelik beşli likert tipinde lise öğrencileri için analitik düşünme ölçeği geliştirilmiştir. Ölçek 1. faktörde (bilgiyi özümseme) 0.449 - 0.734 arasında faktör yükleri olan 10 madde, 2. faktörde (ayrıntılara dikkat etme) 0.590 - 0.772 arasında faktör yükleri olan 6 madde, 3. faktörde (çözümleme) 0.617 - 0.769 arasında faktör yükleri olan 4 madde ve 4. faktörde (çalışma stratejisi) 0.646 - 0.758 arasında faktör yükleri olan dört alt faktörden oluşturulmuştur. Geliştirilen ölçeğin alt boyutlarının cronbach alfa katsayıları 0.867, 0.840, 0.774 ve 0.741 ve ölçeğin tüm güvenilirlik katsayısı 0.908 olarak hesaplanarak güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırma sonucunda 24 maddelik, 4 alt boyuta sahip, 5'li likert tipinde ve güvenilir bir ölçek elde edildiği söylenebilir. Araştırmanın son bölümünde doğrulayıcı faktör analizi çalışmaları gerçekleştirmiş ve uyum iyiliği indekslerinin mükemmel ve kabul edilebilir düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Analitik düşünme, lise öğrencileri

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, analytical thinking levels of high school students is tried to be determined. The sample of the research is 297 high school students in Afyonkarahisar city center in 2017-2018 academic year. The exploratory sequential pattern, which is a mixed method in research. It creates a 5-point Likert-type scale consisting of 24 items to obtain the data. The scale has four factors, 10 items with factor loads between 0.449 and 0.734 in factor 1 (factor assimilation), 6 items with factor loads between 0.590 and 0.772 in factor 2 (attention to detail), 0.617 - 0.769 in factor 3 (analysis) It is composed of 4 factors with factor loads and four sub-factors with factor loads between 4 and 4 factors (working strategy) between 0.646 and 0.758. The cronbach alpha coefficients 0.867, 0.840, 0.774 and 0.741 indicate that it is reliable to calculate the cronbach alpha coefficient 0.908 for the overall reliability of the scale. In the research, a reliable scale with 24 items, 4 sub-dimensions, 5-point likert type can be obtained. It is in excellent and acceptable condition.

Keywords: Analytical thinking, high school students

Paper Type: Research

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gocak@gmail.com.

²Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, feratpark@gmail.com.

Giriş

İnsanoğlunun dünyaya geldiği günden itibaren düşünmeye olan ihtiyacı artmaktadır. Her bir düşünme yeni bir düşünme biçimine olan ihtiyacı arttırmaktadır. Öyle ki gerek yaşamı süresince karşılaştığı problemlerin çözümünde zihinsel bir süreç olan düşünme faaliyetini gerçekleştirmek zorundadır. Problemlerin çeşitliliği arttıkça düşünme biçimleri de değişmektedir. Eleştirel düşünme, yansıtıcı düşünme, analitik düşünme vb. her biri yeni bir problemin çözümünde etkili olan düşünme biçimleridir. Problemlere göre şekillenen düşünme biçimleri zihinsel faaliyetlerin çeşitlenmesine ve bunun da bir eğitim ihtiyacı olarak gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu durum eğitim alanında zihinsel becerilere odaklı eğitimi gündeme getirmiştir. Günümüzde öğrenciler bir bütün olarak ele alınmakta ve yapılan eğitim etkinlikleri öğrencilerin başta zihinsel olmak üzere tüm beceri alanlarını üst düzeyde geliştirmeye odaklanmaktadır. Zihinsel becerilerin kalbinin düşünme ve sorgulama olduğu, düşünme ve sorgulamanın, bireyin zihinsel işlem ve süreçlerini harekete geçirdiği, problem çözme, karar verme ve kavramlaştırma becerilerini geliştirdiği belirtilmektedir (Güneş, 2012). Düşünme sorgulamayı gerektirir, sorgulama araştırma ve yaratıcılığı geliştirir. Düşünmenin olduğu yerde saplantılar olmaz, ancak yorgunluk olur, yenilik olur.

Düşünme: “İçinde bulunulan durumu anlayabilmek amacıyla yapılan aktif, amaca yönelik zihinsel bir süreçtir” (Cüceloğlu, 1999). Analitik düşünme ise, “Bütünün parçalarına ayrılması, onların yeniden tanımlanması ve sınıflandırılmasına yönelik işlemleri kapsamaktadır. Çözümlemeye dayalı bir düşünme biçimidir.” (Güneş, 2012). Analitik düşünme becerisine sahip olan bireyler, bir problemin çözümüne ulaşmayı hedefledikleri zaman problemin belirgin parçalarını ve özelliklerini düşünebilmektedir (Malloy ve Jones, 1998). Detaylara odaklanan analitik bireyler ardışık ve sıralı olarak problemleri çözüme kavuşturmaktadır. Analitik düşünebilen öğrenciler problemleri alt problemlere ayırabilmekte, süreç içindeki adımları tanımlayabilmekte ve yapmayı varsaydıkları her adımı anlatabilmektedirler (Dewey, 2007). Sternberg (2006) analitik düşünmeyi dört basamaklı olarak ele almaktadır. 1) Bir problemi önce parçalara ayırmak ve ayrılan parçaları anlamlandırmak, 2) Problemin oluşma nedenlerini ve çözüm basamaklarını açıklamak, 3) Toplanan bilgi ve olaylar arasında karşılaştırma yapmak, 4) Ortaya çıkan verileri değerlendirmek ve eleştirerek sonuca ulaşmak.

Özetle, analitik düşünebilen bireyler, bir durum ya da bilginin neyi ne biçimde etkileyebileceğini veya ne gibi sonuçlar ortaya koyabileceğini görebilmektedirler. Analitik düşünme becerisine sahip olan bireyler fırsatları görebilmekte, krizleri önleyebilmekte veya kriz ortamında hızlı ve doğru bir şekilde çözebilmektedirler (Parlar, 2016). Bundan dolayı da bireylerin analitik düşünce becerilerinin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Analitik düşünce becerilerine yönelik yurtiçinde yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların bazılarından aşağıda bahsedilmektedir.

Umay ve Arıol (2011) öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmalarında, bütüncül ve analitik düşünme stillerinin matematik problemlerini çözme performansları ve seçilen çözüm yolları üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda bütüncül ve analitik düşünme stiline sahip öğretmen adaylarının problem çözme performanslarının istatistiksel olarak farklılık göstermediğini saptamışlardır.

Sebetçi ve Aksu (2014) bilgisayar programcılığı eğitimi alan öğrencilerin mantıksal ve analitik düşünme becerilerinin programlama dilleri başarısı üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında, öğrencilerin analitik ve mantıksal düşünme becerilerinin programlama başarılarını artırdığını belirlemişlerdir.

Akkuş-Çakır ve Senemoğlu (2016) üniversite öğrencilerinin analitik düşünme beceri düzeylerini incelemek ve bu becerilerin gelişimini etkileyen etmenleri belirlemek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında, üniversite öğrencilerinin analitik düşünme becerilerini düşük

seviyede olduğunu tespit etmişler ve üniversitede alınan eğitimle analitik düşünme becerilerinin geliştiğini, ancak istenilen düzeye erişilemediği sonucuna varmışlardır.

İncelenen araştırmalarda, analitik düşünme becerisi alanlara göre farklı sonuçlar göstermektedir. Bu nedenle güvenilir sonuçlara ulaşabilmek için analitik düşünme becerisine yönelik daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırmalarda da öncelikle bireylerin analitik düşünme becerilerinin doğru biçimde ölçülmesi, ardından diğer değişkenlerle ilişkilerine bakılması gerekmektedir. Lakin yapılan araştırmaların genellikle durum saptamaya yönelik olduğu, ölçek olarak yabancı kökenli ölçeklerin tercih edildiği görülmektedir. Ülkemiz alanyazınında ise ölçek olarak Umay ve Arıol(2011)'ün çalışmalarında kullandıkları "Problem Çözerken Bütüncül ve Analitik Düşünme Ölçeği" dikkat çekicidir. Bunun dışında ölçek geliştirme açısından analitik düşünme becerilerine yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın analitik düşünme becerilerini saptamaya yönelik alanyazındaki bu boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

1. Yöntem

Bu çalışma kapsamında, lise öğrencilerinin analitik düşünme düzeylerini belirlemeye yönelik bir ölçeğin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmanın yöntemi, nitel ve nicel veri toplama tekniklerinin beraber kullanıldığı karma yöntemdir. Karma yöntem kapsamında ilk olarak nitel veriler toplanarak nicel verilerin desteklendiği keşfedici ardışık desen olarak tasarlanmıştır (Creswell ve Plano Clark, 2011). Araştırma süreci, ölçek geliştirme hazırlanan görüşme sorularıyla toplanan nitel veriler; toplanan verilerin analizine ve alanyazına uygun olarak maddelerin yazılması ve uygulanarak elde edilen verilerin analizi ve yorumlanması devam edecektir. Bu araştırmanın nitel basamağı tekli durum çalışması (Creswell, 2013), nicel basamağını ise tarama çalışması (Fraenkel, Wallen, ve Hyun, 2011) olarak desenlenmiştir. Bu çalışmadaki durum, lise öğrencilerinin analitik düşünme düzeyleridir.

Çalışmanın katılımcıları, toplanacak verilerin özelliğine ve toplanma şekline göre farklı örnekleme yöntemleri ile belirlenmiştir. Çalışmada yararlanılan örnekleme yöntemi ve örnekleme Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Lise öğrencileri için analitik düşünme ölçeğini geliştirmek amacıyla belirlenen örneklem

Veri toplama aracı	Örnekleme Yöntemi	Örneklem
Yazılı görüş formu	Kolay ulaşılabilir örnekleme	12
Ön uygulama (maddelerin anlaşılabilirliği)	Kolay ulaşılabilir örnekleme	20 lise öğrencisi (9., 10., 11. Ve 12. Sınıf)
Pilot uygulama (madde analizleri)	Kolay ulaşılabilir örnekleme	324 lise öğrencisi (9., 10., 11. Ve 12. Sınıf)

Tablo 1'e göre, analitik düşünme ile ilgili kategorilerin belirlenmesi için Afyonkarahisar il merkezinde lise düzeyinin çeşitli seviyelerinde 2017-2018 eğitim öğretim yılında öğrenim görmekte olan 12 lise öğrencisine "Analitik Düşünme Görüş Formu" uygulanmıştır. Analitik Düşünme Görüş Formu aracılığıyla toplanan verilerin analizi neticesinde çeşitli kategoriler elde edilmiştir. Kategoriler doğrultusunda madde havuzu oluşturularak uzman görüşüne başvurulmuş ve ölçeğe son hali verilmiştir. Bu maddelerin anlaşılabilirliğinin kontrolü için Afyonkarahisar il merkezinde lise düzeyinin çeşitli seviyelerinde 2017-2018 eğitim öğretim yılında öğrenim görmekte olan 20 öğrenciye okutturulmuştur. Gelen dönütler dikkate alınarak pilot uygulama Afyonkarahisar ilinin çeşitli semtlerinde kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenen 2017-2018 öğretim yılında çeşitli devlet okullarının farklı lise seviyelerinde öğrenim gören 324 öğrenciye uygulanmıştır. Ancak ölçeği yönergeye uygun ve samimi bir şekilde doldurmayan 27 lise öğrencisinin verileri değerlendirme dışı bırakılmıştır. Öğrenciler için Ö1, Ö2, Ö3... şeklinde devam eden kodlar kullanılarak 297 öğrenciden elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Bu bilgilerin ışığında, araştırmaya katılan lise öğrencilerinin, analitik düşünme düzeylerine ilişkin yeterli seviyede bilgi ve görüş aktarabilecek düzeyde oldukları düşünülmektedir.

1.1. Katılımcılar

Genel bir kural olan, değişken sayısının beş katı olması gereken örneklem sayısı için, özellikle faktörler güçlü ve belirgin olduğu durumlarda, 100 ile 200 arasındaki örneklem büyüklüğü yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2002). Araştırmada veriler, 2017-2018 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar merkeze bağlı liselerde öğrenim görmekte olan 324 lise öğrencisinden toplanmıştır. Yönergeye uygun ve samimi şekilde doldurulmadığı düşünülen 27 lise öğrencisinin ölçeği değerlendirme dışında tutulmuştur. Araştırmaya katılmayan ölçekler çıkarıldığında, 297 adet lise öğrencisinden elde edilen veriler üzerinden çalışma yürütülmüştür. Seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden, uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 73 kişi 9. sınıf, 138 kişi 10. sınıf ve 86 kişi 11. sınıf olmak üzere 169 kadın ve 128 erkek öğrenci katılmıştır.

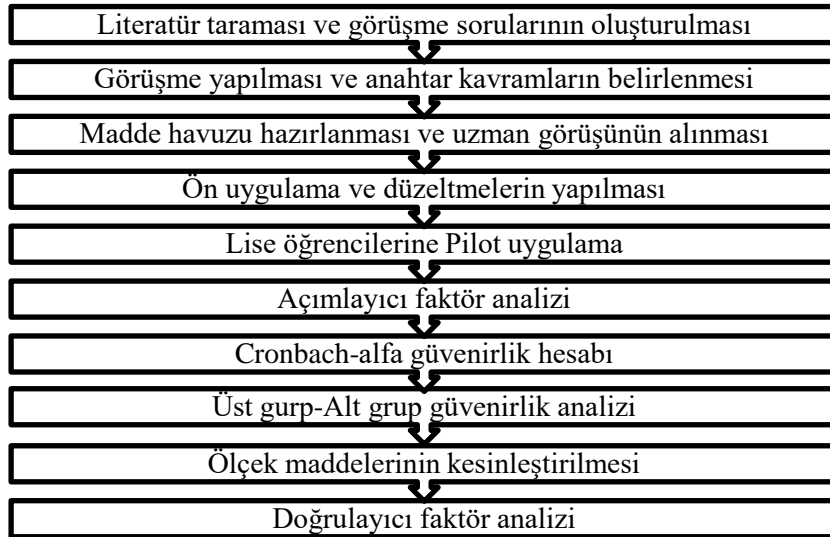
Tablo 2. Öğrencilerin demografik bilgilerinin dağılımı

Demografik Özellikler	N
9. Sınıf	73
10. Sınıf	138
11. Sınıf	86
Toplam	297

1.2. Ölçme Aracının Geliştirilmesi

Lise öğrencilerinin analitik düşünme düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilen bu ölçek, 5'li likert tipindedir. Ölçeğin maddelerine verilen tepkiler uygun değil seçeneğinden tamamen uygun seçeneğine doğru beş dereceden oluşmaktadır. Ölçekten alınan puan yükseldikçe analitik düşünme artışı gözlemlenmektedir. Ölçeğin geliştirilmesi için yapılanlar aşamalı olarak aşağıda başlıklar olarak belirtilmiş ve aşamaları şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Ölçme aracının geliştirilme aşamaları

1.2.1. Nitel Veriler

Tablo 3. Lise öğrencileri için analitik düşünme ölçeğinin geliştirilmesinde kullanılan nitel süreç ve ürünler

	Nitel Veri Toplama	Nitel Veri Analizi	Ölçme Aracını Geliştirme
Süreçler	Kolay ulaşılabilir örnekleme	Açık Kodlama	4 kategoriye ölçeğin alt faktörleri olarak ele alma
	Analitik düşünmeye yönelik görüşme formu	Kategori Oluşturma	Madde havuzu oluşturulması Maddelerin anlaşılabilirlik kontrolü
Ürünler	Görüşme formu dokümanları	Kodlanmış Doküman	39 maddelik pilot uygulama formu
		Analitik Düşünmeye İlişkin 4 Altboyut	

Çalışmanın ilk kısmında lise öğrencilerinin analitik düşünme düzeylerini betimlemek amacıyla Analitik Düşünme Görüş Formu hazırlanmıştır. Formun geliştirilmesinde, 3 uzmanın görüşlerine başvurularak Tablo 3’de yer verilen 5 açık uçlu soru 12 adaya ayrı ayrı sorulmuştur. Elde edilen veriler, 3 eğitim programları alanında uzman kişi ile içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, analiz edilen verilerin kapsamındaki temel konuları ve temel konu alanlarına dahil olan özel alt konu alanları oluşturmak için yararlanılan kategorileştirme sistemidir (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

Araştırmada nitel veriler, daha önce nitel veri incelemesi yapmış olan üç kişi tarafından birbirinde bağımsız olarak incelenerek kodlanmıştır. Her katılımcının cevapları üçer defa gözden geçirilerek uzmanların oluşturdukları kodlar bir araya getirilmiş ve karşılaştırma yapılmıştır. Kategori ve isim olarak uyumsuz olan kodlarda yeniden yapılan incelemeyle birtelikelik sağlanmıştır. Bu süreç sonunda, uzmanlar arası uyum katsayısı, “Güvenirlilik = Görüş birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100” formülüyle %85 olarak hesaplandığı görülmektedir. Güvenirlilik katsayısı %70 in üzerinde olduğu için ölçeğin madde yazma kategorilerinin güvenilir şekilde oluşturulduğu söylenebilir (Miles ve Huberman, 1994; akt: Ocak, G, Ocak, İ. ve Saban, 2013).

1.2.2. Nicel Veriler

Tablo 4. Lise öğrencileri için analitik düşünme ölçeğinin geliştirilmesinde kullanılan nicel süreç ve ürünler

	Nicel Veri Toplama	Nicel Veri Analizi	Yorumlama
Süreçler	Ölçeğin pilot uygulaması	Açımlayıcı faktör analizi	Faktörler altına düşen maddelerin yorumlanması
		Madde analizleri	Nitel verilerin doğrulanma seviyelerinin belirlenmesi
		Ölçeğin güvenirliliği	
		Doğrulamayı faktör analizi	
Ürünler	Sayısal puanlar	Faktör yükleri Oransal etken varyansı	Boyutların tanımı Lise öğrencilerine yönelik analitik düşünme düzeylerini belirlemek için geçerlik ve güvenirlilik sağlanmış bir ölçme aracı
		Madde- toplam korelasyonu Ortalama Standart sapma Skewness- Kurtosis Cronbach’s alfa	

Öğrencilerin Analitik Düşünme Görüş Formuna verdikleri cevaplar doğrultusunda elde edilen dört kategoriye uyumlu bir biçimde uzman görüşleri dikkate alınarak ölçek maddeleri yazılmıştır. Bu kapsamda bir madde havuzu oluşturulmuştur. Ölçekteki maddelerin derecelendirilmesi için 5'li Likert tipinde bir derecelendirme kullanılmıştır. Buradaki yüksek puanlar, analitik düşünme düzeyinin yüksek olduğunu temsil etmektedir.

Maddeler anlaşılabilirliği ve amaca uygunluğu açısından daha önce ölçek geliştirme dersi almış ve çalışma yapmış olan uzmanların incelemesine sunulmuştur. Uzman dönütlerine göre, havuzdaki maddelerin bazıları çıkarılmış veya değiştirilerek pilot uygulamaya hazır 39 madde belirlenmiştir. Pilot uygulama için belirlenen 39 madde anlaşılabilirliğin sağlanabilmesi adına yeniden uzman görüşüne sunulmuştur. Gerekli düzeltmelerden sonra, ölçek maddelerinin anlaşılabilirliğini test etmek için 20 lise öğrencisine maddeler uygulanmıştır. Uygulama esnasında öğrenciler gözlenmiş ve verdikleri dönütlere göre düzenlenen tüm maddeler anlaşılır hale getirilmiştir.

Araştırma kapsamında geliştirilen ölçek, Afyonkarahisar il genelindeki devlet okullarının lise düzeyinin çeşitli sınıf seviyelerinde (9., 10., 11., 12. sınıf) öğrenim gören 324 öğrenciye uygulanmış ve daha önce bahsedilen sebeplerle 297 kişiden toplanan cevaplar analiz edilmiştir. Elde edilen verilere, açımlayıcı faktör analizi (AFA), madde analizleri ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. İlk olarak ölçek maddelerinin açımlayıcı faktör analizine uygunluğunun tespit edilmesi için Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) ve Bartlett's Test of Sphericity (BTS) testinden elde edilen bulgular incelenmiştir. Benzer şekilde ölçekteki maddelerin ayırt edicilik düzeylerinin belirlenmesi için %27'lik alt-üst grup karşılaştırmaları yapılarak düzeltilmiş madde toplam korelasyonu hesaplanmıştır. Her altboyut için gruplar arasındaki farkların belirlenmesi amacıyla t-testi yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğinin tespiti Cronbach alfa katsayısıyla geçerliliğinin tespiti ise doğrulayıcı faktör analizi ile yapılmıştır.

1.2.3. Madde Havuzunun Oluşturulması

Öncelikle literatür taraması ile, analitik düşünme ile ilgili çalışmalar incelenmiştir (Çelik, Gürpınar, Başer ve Erdoğan, 2015; Umay ve Arıol, 2011; Akkuş-Çakır ve Senemoğlu, 2016; Hacıömeroğlu, E. S., Hacıömeroğlu, G., Güzel ve Kula, 2014; Fidan, 2018; Kavak, Kazancı Sunaoglu ve Taner, 2017; Parlar, 2016). Yapılmış olan literatür taraması sonucu analitik düşünmenin, yeni fikir ve projeler üretme isteği, bir problem durumuna farklı çözüm yolları aramayı sevmeye, ayrıntılarla ilgilenme, yeni/özgün fikirler üretme, tablolarla çalışmaktan zevk alma kategorize etme, kanıtlamayı sevmeye, problemlerin farkına varma, neden- sonuç ilişkisi kurma, analiz etme isteği şeklinde anahtar kavramlar oluşturulmuştur. Bu aşamadan sonra lise öğrencileri ile benzer özellik taşıyan 12 öğrenciye anahtar kavramlar kapsamında, 5 açık uçlu soru sorulmuştur. Sorular tablo 5'te listelenmiştir.

Tablo 5. Literatür taraması sonucu belirlenen anahtar kavramlar kapsamında sorulan açık uçlu sorular

SORULAR	
1	Sizce analitik düşünmek ne demektir?
2	Analitik düşünmeyi etkileyen faktörler nelerdir?
3	Analitik düşünmek günlük hayatımızda ne işimize yarar?
4	Analitik düşünme becerimizi nasıl geliştirebiliriz?
5	Analitik düşünen bireylerin özellikleri nelerdir?

Öğrencilere sorulan açık uçlu sorulara alınan cevaplara göre anahtar kavramlar oluşturulmuş ve anahtar kavramlar ile madde yazılmasına başlanmıştır ve soru havuzu oluşturulmuştur. Madde havuzunda 39 madde oluşturulmuştur.

Görüşme sorularından alınan cevaplar ve literatür taraması sonucu analitik düşünmeye yönelik; yeni fikir ve projeler üretme isteği, bir problem durumuna farklı çözüm yolları aramayı sevmeye, ayrıntılarla ilgilenme, yeni/özgün fikirler üretme, tablolarla çalışmaktan zevk alma

kategorize etme, kanıtlamayı sevme, problemlerin farkına varma, neden- sonuç ilişkisi kurma, analiz etme isteği şeklinde anahtar kavramlar oluşturulmuştur.

Oluşturulan anahtar kavramlardan problem çözümüne yönelik irdeleme, sonuçların sağlanmasını yapma, problem durumunu anlama, çözüm için gerekli bilgilere ulaşma, neden sonuç ilişkisi kurma, problemlerin farkına varma altında hazırlanan maddeler bilgiyi özümseme olarak adlandırılan 1. alt boyutu oluşturmuştur. Problem durumunu dikkatle inceleme, ayrıntılarla ilgilenme, analiz etme isteği altında hazırlanan maddeler ayrıntılara dikkat etme olarak adlandırılan 2. alt boyutu oluşturmuştur. Bir problem durumuna farklı çözüm yolu arama, olası sonuçlar üzerinde durma, kanıtlamaya yönelim altında hazırlanan maddeler bilgiyi çözümlenme olarak adlandırılan 3. alt boyutu oluşturmuştur. Yeni fikir ve projeler üretme, tablolarla çalışmaktan zevk alma, kategorize etme, planlı çalışma altında hazırlanan maddeler çalışma stratejisi olarak 4. alt boyutu oluşturmuştur.

2. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde yapılan analizlere ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

2.1. Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktör analizi aynı yapıyı ya da niteliği ölçen değişkenleri bir araya toplayarak ölçmeyi az sayıda faktör ile açıklamayı amaçlayan bir istatistiksel tekniktir (Büyüköztürk, 2017). Eğer değişkenler arası ilişkiler sorgulanarak, yeni bir yapı konmaya çalışılıyorsa bu tür faktör analizine açıklayıcı faktör analizi denir (Can, 2017). Hazırlanan ölçeğin yapısal özelliklerini belirleyebilmek için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır.

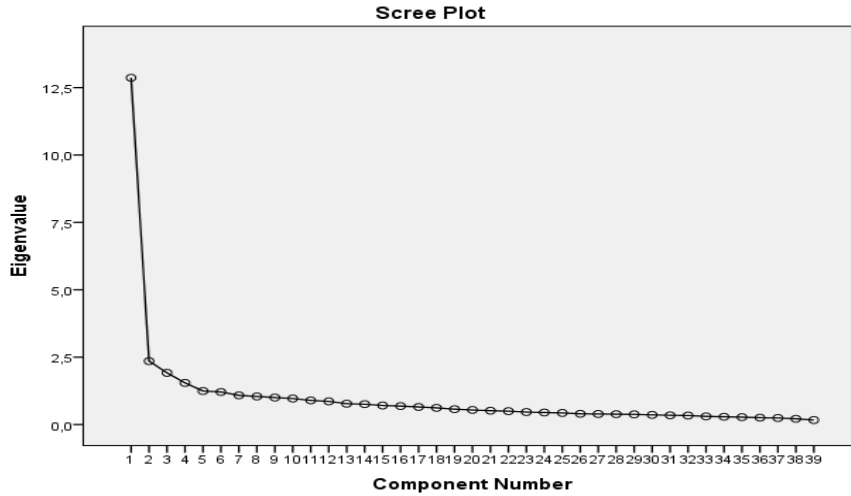
Yapılan ön analizler sonucunda; örneklem oluşturma uygunluğu için, KMO (Kaiser – Meyer – Olkin) değerine bakılmış ve 0.921 hesaplanmıştır. Örneklem oluşturma uygunluğu için bu değer 0,7'den büyük olması istenir. Ölçeğin bütünlüğü için bakılan Barlett testi sonucu ise anlamlı çıkmıştır [$p=0.000$, $p<0.050$]. Ölçeğin bütünlüğü için bu değer anlamlı çıkması istenir. Faktör analizi sırasında, çıkarılan maddelerden sonra KMO (Kaiser – Meyer – Olkin) değeri 0.897'e düşmüştür. Yapılan ilk analiz ve son analizlerdeki KMO ve Barlett testi sonuçları tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. İlk analiz ve son analiz KMO ve Barlett Testi sonuçları

İlk Analiz Sonuçları			Son Analiz Sonuçları		
Kaiser–Meyer–Olkin değeri			Kaiser–Meyer–Olkin değeri		
Barlett	Approx. Chi-Square	5409.476	Barlett	Approx. Chi-Square	2916.337
Testi	Df	741	Testi	df	276
	Sig.	0.000		Sig.	0.000

Ayrıca ön analizler sonucunda 9 adet faktör bulunmuştur. Bulunan 9 faktör toplam varyansın %62.232'sini açıklamaktadır. Maddelerin faktör sayısına ilişkin çizgi grafiği aşağıda verilmiştir.

Şekil 2. Lise Öğrencilerinin Analitik Düşünme Ölçeğinin Çizgi Grafiği

Analiz sürecinde dik döndürme yöntemlerinden yaygın olarak kullanılan varimax yöntemi kullanılmıştır. Dik döndürme yöntemi, maddelerin birbiriyle ilişkili bir durumu mevcut olmadığı ve verilerin kolay kontrol edilebilir birimlere ayırarak veri azaltmak durumu söz konusu olduğunda kullanılır (Ho, 2006; akt: Can, 2017). Analiz verilerine göre, ölçekteki bazı maddelerin birden fazla faktöre yüklendiği ve bazı maddelerin faktör yüklerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Faktör yükleri, en büyük iki değeri arasındaki fark 0.10'dan az ve faktör yükleri 0.40'dan küçük olan 18 madde adım adım faktör analizi yenilenecek şekilde ölçekten çıkarılmıştır (Büyüköztürk, Şekercioğlu ve Çokluk, 2018). Maddeler çıkarıldıktan sonra, faktör analizi sonucunda 4 alt boyut elde edilmiştir. Lise öğrencilerinin analitik düşünme ölçeğinin, varimax döndürme sonrası birinci alt boyut %19,324; ikinci alt boyut %14,337; üçüncü alt boyut %10,674 ve dördüncü alt boyut %10,117 olarak toplam varyansa katkı sağlamıştır. Dört alt boyutta yer alan maddelerin toplam varyansı açıklama oranı %54.452'dir. Scherer, Wiebe, Luther ve Adams'a (1998) göre, sosyal bilimlerde açıklanan varyansın % 40 ile % 60 arasında olması yeterli olarak kabul edilir (akt: Tavşancıl, 2005). Lise öğrencilerinin, analitik düşünme ölçeğinin açıkladığı toplam varyans tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Lise öğrencileri analitik düşünme ölçeğinin açıkladığı toplam varyans (total variance explained) tablosu

Component (Maddeler)	Initial Eigenvalues (Öz Değerler)			Extraction Sums of Squared Loadings (Karesi Alınan Yüklerin Toplam Çıkarımı)			Rotation Sums of Squared Loadings (Karesi Alınan Yüklerin Döndürme Toplamı)		
	Total (Toplam)	% of Variance (Varyans)	Cumulative % (Birlikim)	Total (Toplam)	% of Variance (Varyans)	Cumulative % (Birlikim)	Total (Toplam)	% of Variance (Varyans)	Cumulative % (Birlikim)
1	8,008	33,366	33,366	8,008	33,366	33,366	4,638	19,324	19,324
2	2,013	8,389	41,775	2,013	8,389	41,755	3,441	14,337	33,661
3	1,686	7,023	48,778	1,686	7,023	48,778	2,562	10,674	44,335
4	1,362	5,675	54,452	1,362	5,675	54,452	2,428	10,117	54,452
5	,996	4,151	58,604						
6	,903	3,763	62,367						
7	,841	3,505	65,871						
8	,788	3,283	69,154						
9	,748	3,115	72,269						
10	,704	2,932	75,201						
11	,675	2,814	78,015						
12	,610	2,544	80,559						
13	,579	2,412	82,971						
14	,503	2,094	85,065						
15	,459	1,914	86,979						
16	,448	1,866	88,844						
17	,426	1,774	90,618						
18	,405	1,687	92,306						
19	,379	1,580	93,885						
20	,346	1,444	95,329						
21	,331	1,380	96,709						
22	,282	1,175	97,884						
23	,272	1,113	99,017						
24	,236	,983	100,000						

Tablo 8. Lise öğrencileri analitik düşünme ölçeğinin döndürülmüş bileşenler matrisi (rotated component matrix) tablosu

Maddeler	Component (Bileşenler)			
	1	2	3	4
A1	,734			
A2	,696			
A3	,677			
A4	,668			
A5	,650			
A6	,647			
A7	,608			
A8	,538			
A9	,485			
A10	,449			
B1		,772		
B2		,768		
B3		,711		
B4		,657		
B5		,652		
B6		,590		
C1			,769	
C2			,711	
C3			,685	
C4			,617	
D1				,758
D2				,731
D3				,676
D4				,646

Birden fazla faktörü bulunan ölçeklerde, varimax rotasyon tekniği kullanılması uygundur (Büyüköztürk, 2002). Ölçekte faktörlerin, aralarında ilişkisiz, bağımsız olduğu kabul edilerek varimax dik döndürme tekniği kullanılmıştır (Saraçlı, 2011). Tablo 8 incelendiğinde, döndürme sonrası 1. faktörde 10 maddenin, 2. faktörde 6 maddenin, 3. faktörde 4 maddenin ve 4. faktörde 4 maddenin bulunduğu görülmektedir. Faktör yükleri için, 0.30-0.60 arası yük değerleri orta düzeyde büyüklükler olarak tanımlanırken, 0.60 ve üstü yük değerleri yüksek olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2002). Ölçekte yer alan 24 maddeye ilişkin faktör yük değerleri 0.449 – 0.772 arasında değişmektedir. 1. faktörde 0.449 – 0.734, 2. faktörde yük değerleri 0.590 – 0.772, 3. faktörde yük değerleri 0.617 – 0.769 ve 4. faktörde yük değerleri 0.646 – 0.758 arasında değişmektedir. Ölçekteki yük değerleri incelendiğinde genel olarak yüksek durumda olduğu söylenebilir.

Yapılan analizler sonucunda ölçeğin dört alt boyutlu olduğu ve bu durumun ölçeğin hazırlanması aşamalarında görüşme sorularına alınan cevaplar ve literatür taraması sonucu oluşturulan alt boyutları yansıttığı görülmektedir.

Ölçeğin geliştirilmesi aşamasında araştırmaya katılan öğrencilerden üst ve alt grupta yer alanların cevapları ilişkisiz t testi ile karşılaştırılmıştır. Faktör analizi sonucunda belirlenen tüm maddelerin alt ve üst grup farkının anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9. Lise öğrencileri analitik düşünme ölçeğinin 1. alt boyutuna (bilgiyi özümseme) ait geçerlik-güvenirlilik analizi sonuçları

Maddeler	Varimax Faktör Yüğü	Ortak Faktör Varyansı	Madde Toplam Korelasyon Katsayısı	t	p	
Bilgiyi Özümseme	A1	,734	,616	,624	-9,82	0,00
	A2	,696	,537	,549	-8,41	0,00
	A3	,677	,613	,630	-10,28	0,00
	A4	,668	,460	,444	-6,91	0,00
	A5	,650	,503	,576	-9,30	0,00
	A6	,647	,494	,543	-8,53	0,00
	A7	,608	,477	,544	-9,99	0,00
	A8	,538	,340	,442	-7,78	0,00
	A9	,485	,377	,543	-10,15	0,00
	A10	,449	,360	,535	-8,13	0,00

Tablo 10. Lise öğrencileri analitik düşünme ölçeğinin 2. alt boyutuna (ayrıntılara dikkat etme) ait geçerlik-güvenirlilik analizi sonuçları

Maddeler	Varimax Faktör Yüğü	Ortak Faktör Varyansı	Madde Toplam Korelasyon Katsayısı	t	p	
Ayrıntılara Dikkat Etme	B1	,772	,661	,520	-10,43	0,00
	B2	,768	,678	,558	-11,27	0,00
	B3	,711	,597	,539	-10,84	0,00
	B4	,657	,556	,554	-11,77	0,00
	B5	,652	,556	,531	-9,63	0,00
	B6	,590	,451	,528	-10,71	0,00

Tablo 11. Lise öğrencileri analitik düşünme ölçeğinin 2. alt boyutuna (bilgiyi çözümlleme) ait geçerlik-güvenirlilik analizi sonuçları

Maddeler	Varimax Faktör Yüğü	Ortak Faktör Varyansı	Madde Toplam Korelasyon Katsayısı	t	p	
Bilgiyi Çözümlleme	C1	,769	,686	,537	-10,12	0,00
	C2	,711	,615	,480	-9,11	0,00
	C3	,685	,577	,504	-8,55	0,00
	C4	,617	,579	,568	-10,33	0,00

Tablo 12. Lise öğrencilerinin analitik düşünme ölçeğinin 2. alt boyutuna (çalışma stratejisi) ait geçerlik-güvenirlik analizi sonuçları

Maddeler	Varimax Faktör Yüğü	Ortak Faktör Varyansı	Madde Toplam Korelasyon Katsayısı	t	p	
Çalışma Stratejisi	D1	,769	,686	,537	-10,12	0,00
	D2	,711	,615	,480	-9,11	0,00
	D3	,685	,577	,504	-8,55	0,00
	D4	,617	,579	,568	-10,33	0,00

Her bir faktöre ve toplama ait iç tutarlık katsayıları hesaplanmış ve yüksek bulunmuştur. Lise öğrencilerine uygulanan analitik düşünme ölçeğinden elde edilen puanlar büyükten küçüğe doğru sıralanmış ve sıralanmış puanlara göre üst %27'lik (n = 80) ve alt % 27'lik (n = 80) iki grup oluşturulmuştur. Tablo 9, 10, 11 ve 12 incelendiğinde, ölçekte yer alan her bir maddenin puanlarına göre belirlenen üst %27'lik ve alt %27'lik gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda tüm maddelerde anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir (p < .05). Her faktörün açıkladığı varyans ve alfa katsayıları tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13. Lise öğrencilerinin analitik düşünme ölçeğinin ve alt faktörlerinin açıkladığı madde sayısı, varyans oranları ve iç tutarlık katsayıları

Faktörler	Madde Sayısı	Açıkladığı Varyans	Alfa
Faktör 1 (bilgiyi özümseme)	10	% 19,32	0,867
Faktör 2 (ayrıntılara dikkat etme)	6	% 14,33	0,840
Faktör 3 (çözümleme)	4	% 10,67	0,774
Faktör 4 (çalışma stratejisi)	4	% 10,11	0,741
Toplam	24	% 54,45	0,908

Tablo 13 incelendiğinde, her bir faktörün açıkladığı varyans oranı sırasıyla yüzde 19.32, yüzde 14.33, yüzde 10.67 ve yüzde 10.11 olmak üzere toplam yüzde 54.45'tür. 1. faktörün (Bilgiyi Özümseme) alfa katsayısı 0.867, 2. faktörün (Ayrıntılara Dikkat Etme) alfa katsayısı 0.840, 3. faktörün (Bilgiyi Çözümleme) alfa katsayısı 0.774, 2. faktörün (Çalışma Stratejisi) alfa katsayısı 0.741 'tir. Ölçeğin toplam alfa değeri ise 0.908'dir. Bu durumda lise öğrencilerinin analitik düşünme ölçeğinin oldukça yüksek güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 14. Lise öğrencilerinin analitik düşünme ölçeğinin iç tutarlılık katsayıları (Split-half)

Cronbach' Alpha		N	Correlation Between Forms	Spearman-Brown Coefficient		Guttman Split-Half Coefficient
Part1	Part2			Equal Length	Unequal Length	
,869	,847	24	,644	,783	,783	

Ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayılarının yanı sıra ikiye bölme (Split-half) yöntemi ile de güvenilirliği araştırılmıştır. Ölçek iki gruba ayrılmıştır. Güvenilirlik kat sayıları gruplar için sırasıyla .869 ve .847 olarak bulunmuştur. Her iki grubun güvenilirlik katsayılarının birbirine yakın olduğu ve iyi düzeyde olduğu söylenebilir. Bu değerler maddelerin birbirini izleyen nitelikte düzenlendiğini ifade etmektedir. İki grup arasında pozitif yönde ve orta düzeyde doğrusal bir ilişki bulunmuştur (r: .644). Ayrıca Guttman ve Spearman-Brown katsayıları da Split-half yöntemi ile yapılan güvenilirlik analiz sonuçlarında yer almıştır (Guttman: .783; Equal-length: .783; Unequal-length: .783). Sonuç olarak elde edilen veriler değerlendirildiğinde, lise öğrencilerinin analitik düşünme düzeylerini belirlemek için geliştirilen ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 15. Lise öğrencilerinin analitik düşünme ölçeğinin alt faktörlerine ilişkin ortalama ve korelasyon katsayıları

Faktörler	N	X	1.Faktör	2.Faktör	3.Faktör	4.Faktör
1.Faktör	297	39,85	-	-	-	-
2.Faktör	297	21,63	,524	-	-	-
3.Faktör	297	15,25	,574	,484	-	-
4.Faktör	297	13,77	,432	,400	,340	-

Tablo 15 incelendiğinde, lise öğrencilerinin analitik düşünme ölçeğiyle ilgili korelasyon katsayısı, faktörler arasında anlamlı ve orta düzeyde ilişkinin olduğunu göstermektedir.

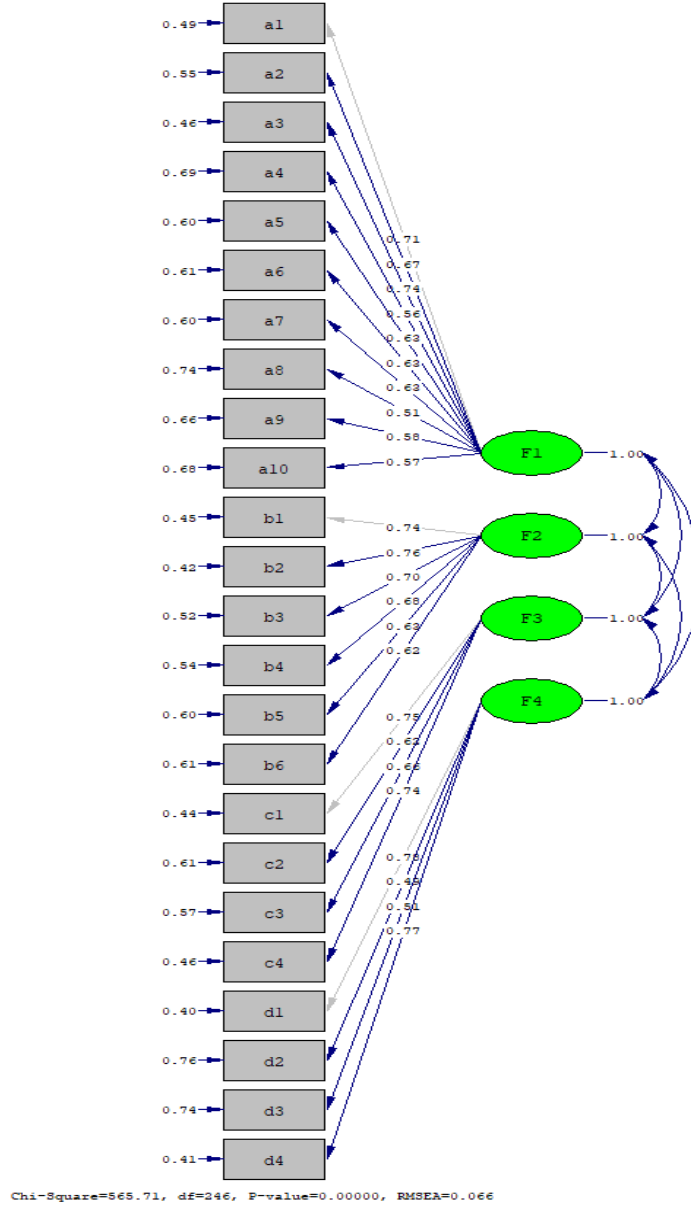
2.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Bu bölümde açımlayıcı faktör analizi yapılan Analitik Düşünme Ölçeği birinci ve ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

2.2.1. Birinci Sıralı Doğrulayıcı Faktör Analizi

DFA analizi doğrultusunda, GFI'nin 0.86, AGFI' nin 0.83, SRMR uyum indeksinin 0.058, NNFI'nın 0.96, CFI'nın 0.96 olduğu sonucuna varılmıştır. GFI, AGFI, NNFI ve CFI indekslerinin 0.90'dan daha fazla olması, RMR değerinin ise 0.08'den daha düşük olması iyi uyum olduğunu göstermektedir (Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Ulrich ve Lehrmann, 2008; Jöreskog ve Sörbom, 1993; Tabachnick ve Fidell, 2001; Brown, 2006). Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen analizler doğrultusunda ortaya çıkan modele ait grafik Şekil 3' de verilmiştir.

Şekil 3. Lise Öğrencileri analitik düşünme ölçeği için birinci sıralı dfa modeli ve madde faktör bağıntıları

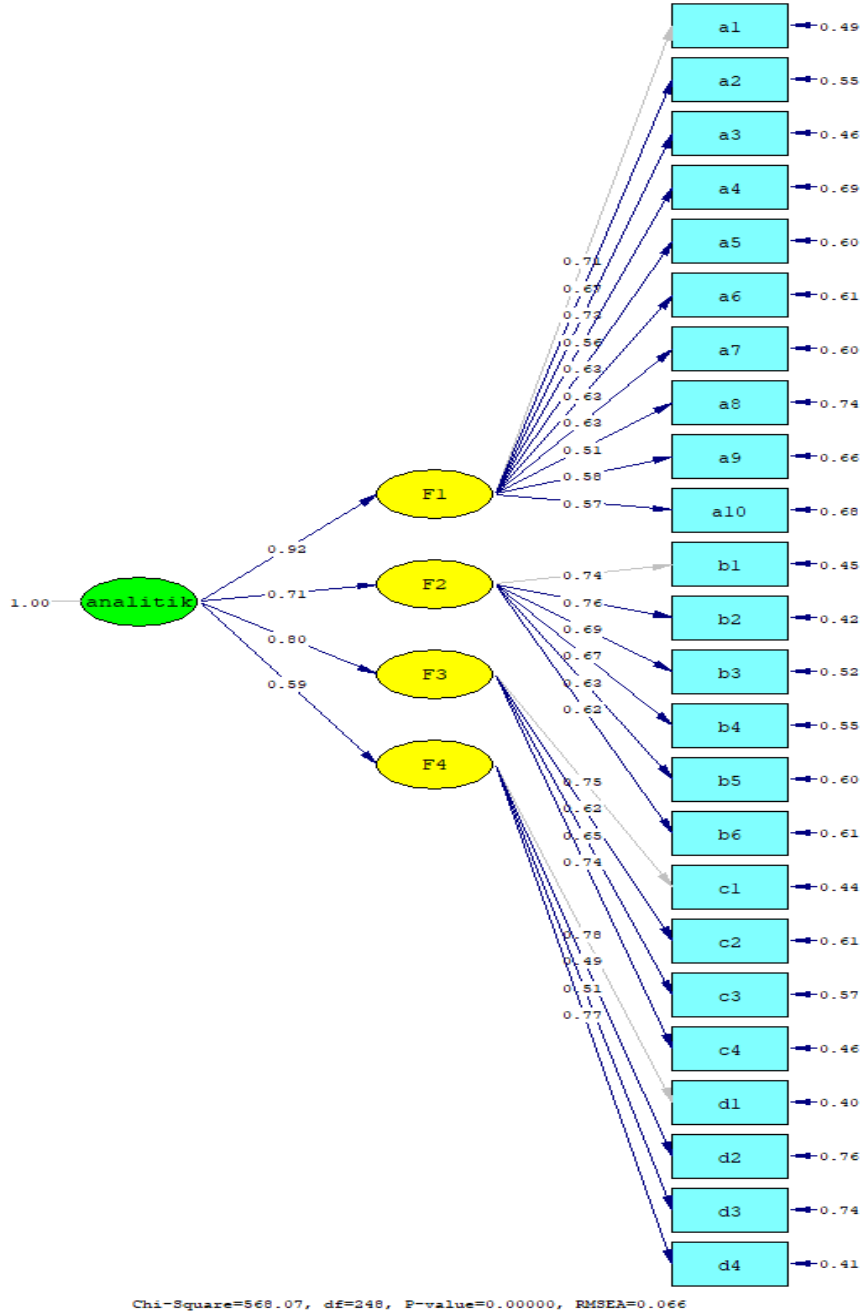

2.2.2. İkinci Sıralı DFA ve Faktöriyel Geçerlik

Yapılan analizler doğrultusunda lise öğrencileri için analitik düşünme ölçeği dört alt boyutunun ayrı ayrı değerlendirilebileceği sonucuna varılmıştır. Ancak lise öğrencileri için analitik düşünme ölçeği, alt ölçekleri ile tek bir genel yapıyı oluşturması ve toplam bir analitik düşünme puanı vermesi de beklenmektedir. Bu amaçla, lise öğrencileri için analitik düşünme ölçeğinin alt ölçekleri ile tek bir analitik düşünme yapısına yönelme durumu ve faktöriyel geçerliğinin belirlenmesi için ikinci sıralı DFA (Second CFA) yapılmıştır (Byrne, 1998). Yine lise öğrencileri için analitik düşünme ölçeği dört alt boyutu ile tek analitik düşünme ortak yapısını oluşturduğunu test etmek için kurulan model DFA ile test edilmiştir. İkinci sıralı DFA sonuçları incelendiğinde, lise öğrencileri için analitik düşünme ölçeği 24 maddesinin, faktör yüklerinin 0.49 ile 0.76 aralığında değer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Grafikte yer alan t değerleri incelenmiş ve uyumsuz bir değere rastlanmamıştır. Uyumsuz bir değer olmaması, örtük değişkenler ve değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu göstermektedir ($p < 0,05$)

(Şimşek, 2007). Yapılan ikinci sıralı DFA sonucu, lise öğrencileri için analitik düşünme ölçeğinin 24 maddesi alt boyutların yanı sıra tek bir genel analitik düşünme yapısını da ölçebileceğini göstermektedir. Yapılan analizlerin ardından ortaya çıkan grafik Şekil 4' de verilmiştir.

Şekil 4. Lise öğrencileri analitik düşünme ölçeği ikinci sıralı DFA modeli ve madde faktör bağıntıları

(Boyutlar; Bilgiyi Özümseme, Ayrıntılara Dikkat Etme, Çözümleme ve Çalışma Stratejisi)

Lise öğrencileri analitik düşünme ölçeği için yapılan ikinci düzey DFA analizinde χ^2 değerinin 565.71, serbestlik derecesinin 246 olarak bulunmuştur. Bu iki veri birbirine

bölündüğünde x^2/sd (635.14/249) sonuç 2.29 elde edilmiştir. Tablo 16 incelendiğinde elde edilen değerin kabul edilebilir uyum gösterdiği söylenebilir (Kline, 2011).

Tablo 16. Analitik düşünme ölçeği ölçüm modeline ait hesaplanan uyum indeksleri

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Hesaplanan Modele Ait Uyum İndeksleri	
1	$^1x^2/sd$	$0 \leq x^2/sd \leq 2$	$2 \leq x^2/sd \leq 3$	2.29
2	2AGFI	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$.83
3	3GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$.86
4	3CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$.96
5	3NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI \leq .95$.93
6	3NNFI (TLI)	$.95 \leq NNFI$ (TLI) ≤ 1.00	$.90 \leq NNFI$ (TLI) $\leq .95$.96
7	3RFI	$.95 \leq RFI \leq 1.00$	$.90 \leq RFI \leq .95$.92
8	3IFI	$.95 \leq IFI \leq 1.00$	$.90 \leq IFI \leq .95$.96
9	4RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$.06
10	4SRMR	$.00 \leq SRMR \leq .05$	$.05 \leq SRMR \leq .10$.05
11	5PNFI	$.95 \leq PNFI \leq 1.00$	$.50 \leq PNFI \leq .95$.83
12	6PGFI	$.95 \leq PGFI \leq 1.00$	$.50 \leq PGFI \leq .95$.71

Kaynaklar: ¹(Kline, 2011), ²(Schermelleh-Engel ve Moosbrugger, 2003), ³(Baumgartner ve Homburg, 1996; Bentler, 1980; Bentler ve Bonnet, 1980; Mars, Hau, Artelt, Baumert ve Peschar, 2006), ⁴(Browne ve Cudeck, 1993), ⁵(Hu ve Bentler, 1999), ⁶(Meyers, Gamst ve Guarino, 2006).

Lise öğrencileri için analitik düşünme ölçeğinin dört alt boyutu (bilgiyi özümseme, ayrıntılara dikkat etme, çözümlene ve çalışma stratejisi) ele alındığında tek bir analitik düşünme temel yapısını oluşturduğunu kontrol etmek amacıyla uygulanan model DFA aracılığıyla test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda NNFI=0,96; CFI=0,96; IFI=0,96 ve RMSEA=0.06 uyum indeksleri olarak elde edilmiştir. Tablo 16'da gösterilen uyum indeksleri ile elde edilen uyum indeksleri karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma işlemi doğrultusunda ölçek maddelerinin ilgili alt boyutların yanı sıra temel analitik düşünme yapısıyla olan modelinin doğrulandığı sonucuna varılmıştır.

Tartışma

Literatür taraması sonucunda Umay ve Arıol (2011), bütüncül ve analitik düşünme stillerinin matematik problemlerini çözebilme düzeyleri ve bu stillerin seçilen çözüm yolları üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu incelemeyi amaçlamışlardır. Sebetçi ve Aksu (2014), mantıksal ve analitik düşünme becerilerinin programlama dilleri başarısı üzerindeki etkisinin belirlenmesini amaçlamışlardır. Akkuş-Çakır ve Senemoğlu (2016), üniversite öğrencilerinin analitik düşünme beceri düzeylerini incelemek ve bu becerilerin gelişimini etkileyen etmenleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Bahsedilen araştırmalar göz önüne alındığında analitik düşünme düzeyleri üzerine farklı yöntem ve teknikte araştırmalar yapılmış fakat bu alandaki ölçeklerin sınırlılığı sebebiyle yapılan araştırmalar nicel olarak desteklenemediği söylenebilir.

Geliştirilen ölçek, istatistiksel analiz sonuçlarına göre, alan yazında lise öğrencilerinin analitik düşünme düzeylerini ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir ölçek olarak kullanılabilir niteliktedir. Literatürde yer alan araştırmaların çoğunun, genellikle farklı alanlarda durum saptamaya yönelik olduğu veya ölçek olarak farklı kültürlerde geliştirilmiş yabancı kökenli ölçeklerin tercih edildiği görülmektedir. Bu çalışmada 21. yy becerileri arasında yer alan ve son yıllarda problem çözme alanında yoğun kullanılması önerilen düşünme türlerinden biri olan analitik düşünmeye ilişkin durum tespitinin yapılabilmesi açısından önemli olan "Analitik düşünme Ölçeği" geliştirilmiştir. Lise öğrencilerinin analitik düşünme düzeylerinin belirlenmesi açısından kullanılabilir düzeyde bir ölçek olarak değerlendirilebilir. Ölçek maddelerinden elde edilen toplam puan, lise öğrencilerinin analitik düşünme düzeyleri belirlemek amacıyla yapılan gözlem sonuçlarıyla da örtüşme durumları incelenerek öğrencilerin analitik düşünme düzeylerine ilişkin güvenilir kararlar verilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada lise öğrencilerinin analitik düşünme düzeylerini belirlemek amacıyla 5’li likert tipinde “Lise Öğrencileri Analitik Düşünme Ölçeği” geliştirilmiştir. Başlangıçta 39 maddeden oluşan deneme ölçeğine yönelik yapılan analizler sonunda ölçekten 15 madde çıkarılmıştır. 324 lise öğrencisine uygulanan bu ölçek dört faktör ve 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerine uygulanan korelasyon tekniği ile elde edilen madde toplam korelasyon sonuçları, alt üst grup ortalamaları farkına dayalı elde edilen t testi sonuçları, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları 24 maddelik lise öğrencileri analitik düşünme ölçeğinin uygun düzeylerde sonuçlara sahip alt boyutlarıyla birlikte analitik düşünmeyi ölçmeye uygun maddelerden oluştuğunu göstermektedir. Lise öğrencileri analitik düşünme ölçeğine ilişkin yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucunda, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu kabul edilebilir sonuçlara ulaşılmıştır. 24 maddeden oluşan ölçeğin geneli için Cronbach alpha katsayısı 0.908 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınabilecek minimum puan 24, maksimum puan 120’dir. Birinci faktör bilgiyi özümseme, ikinci faktör ayrıntılara dikkat etme, üçüncü faktör bilgiyi çözümlenme ve dördüncü faktör çalışma stratejisi şeklinde isimlendirilmiştir. Açıklayıcı faktör analizinden elde edilen yapıyı doğrulamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen uyum indeksleri, açıklayıcı faktör analizi ile elde edilen yapının doğrulandığını göstermektedir.

Hair, Anderson, Tatham ve Black (1998)’e göre t değerlerinin -1,96 ve +1,96 değerleri arasında olduğu görülerek veri setinde uyumsuz bir değer görülmemiştir.

Bu araştırmaya ek olarak aşağıdaki öneriler sunulmaktadır.

- Geliştirilen ölçekle lise öğrencilerinin analitik düşünme düzeyleri belirlenmesi üzerine uygun çalışmalar yapılabilir,
- Öğrenciler ile yapılacak gözlem ve görüşmeler sonucunda analitik düşünme düzeyini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen faktörler hakkında araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akkuş-Çakır, N. ve Senemoğlu, N. (2016). Yükseköğretimde analitik düşünme becerileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1487-1502.
- Baumgartner, H. ve Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. *International Journal of Research In Marketing*, 13(2), 139-161.
- Bentler, P. M. (1980). Multivariate analysis with latent variables: Causal Modeling. *Annual Review of Psychology*, 31(1), 419-456.
- Bentler, P. M. ve Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88(3), 588.
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New Jersey: Guilford Publications.
- Browne, M. W. ve Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. *Sage Focus Editions*, (154), 136-136.
- Byrne, B. M. (1998). *Structural equation modeling with lisrel, prelis, and simplis: Basic concepts, applications and programming*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, (32), 470-483.

- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. (23.Baskı). Ankara: Pegem Yayınevi.
- Can, A. (2017). *Spss ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi* (5.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. ve Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research* (2nd Edition). Thousand Oaks: Sage.
- Creswell, J. W. (2013). Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni (3. Baskıdan Çeviri). (Çeviri Editörleri: M. Bütün ve S.B. Demir). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Cüceloğlu, D. (1999). *İyi düşün doğru karar ver*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Çelik, H., Gürpınar, C., Başer, N., ve Erdoğan, S. (2015). Öğrencilerin analitik düşünme becerisinin gelişimi üzerine fen bilgisi öğretmenlerinin görüşleri. *Akademik Platform*, 396-408
- Çokluk, Ö. Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dewey, R. A. (2007). Psychology: an introduction (<http://www.intropsych.com>)
- Fidan, M. (2018). Nitel araştırmalar ve düşünümsellik: Bir kritik analitik düşünme pratiği. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 1(2), 23-35.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., ve Hyun, H. H. (2011). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages.
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. *TÜBAR (XXXII)*, 127-146.
- Hacıömeroğlu, E. S., Hacıömeroğlu, G., Güzel, E., ve Kula, S. (2014). Türev ve İntegral problemlerinin çözümünde görsel, analitik ve harmonik çözüm tercihleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (22), 108-119.
- Hooper, D., Coughlan, J. ve Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria Versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Jöreskog, K. G. ve Sörbom, D. (1993). *Lisrel 8: Structural equation modeling with the simplex Command Language*. Lincolnwood, IL: Scientific Software International.
- Kavak, B., Kazancı Sunaoğlu, Ş. ve Taner, N. (2017). Yeniliği benimseyen kategorilerinin bütüncül ve analitik düşünme açısından farklılıkları: Akıllı telefonlar için bir inceleme. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, (20), 179-200
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York, NY: Guilford Press.
- Malloy, C. E. ve Jones, M. G. (1998). An investigation of African American students' mathematical problem solving. *Journal for Research In Mathematics Education*, 2(29), 143-163.
- Meyers, L. S., Gamst, G. ve Guarino, A. J. (2006). Data screening. *Applied Multivariate Research-Design and Interpretation*, (1), 43-73.
- Ocak, G., Ocak, İ. ve Saban, A. (2013). Sınıf öğretmenlerinin fen ve teknoloji derslerindeki yansıtıcı düşünme eğilimlerinin değerlendirilmesi. *Uludağ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 161-184.

- Parlar, H. (2016). Sınıf öğretmenlerinin kritik ve analitik düşünme becerilerinin-eğilimlerinin incelemesi: İstanbul Ümraniye örneği, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, (26), 1-28.
- Saraçlı, S. (2011). Faktör analizinde yer alan döndürme metotlarının karşılaştırılması incelenmesi üzerine bir uygulama. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 1(3), 22-26.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Sebetçi, Ö. ve Aksu, G. (2014). Öğrencilerin mantıksal ve analitik düşünme becerilerinin programlama dilleri başarısına etkisi. *Journal of Educational Sciences & Practices*, 13(25), 65-83.
- Sternberg R J. (2006). The Rainbow Project: Enhancing the SAT through assessments of analytical, practical, and creative skills. *Intelligence*, (34), 321-350
- Şimşek, Ö.F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş*. Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2001). Principal components and factor analysis. *Using Multivariate Statistics*, (4), 582-633.
- Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, A. E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Ulrich, H. F. ve Lehrmann, E. P. (2008). *Telecommunications Research Trends*. New York, NY, USA: Nova Science Publishers Inc.
- Umay, A. ve Ariol, Ş. (2011). Baskın olarak bütüncül şekilde düşünenler ile baskın olarak analitik stilde düşünenlerin problem çözme davranışlarının karşılaştırılması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(11), 27-37.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Ek: Lise Öğrencilerinin Analitik Düşünme Ölçeği

Lise Öğrencilerinin Analitik Düşünme Ölçeği		Uygun Değil	Çok Az Uygun	Kısmen Uygun	Çoğunlukla Uygun	Tamamen Uygun
1.	Bir problemin çözümü için gerekli olan bilgileri belirlerim	①	②	③	④	⑤
2.	Karşıma çıkan problem veya konularla ilgili bilgileri irdelerim	①	②	③	④	⑤
3.	Ulaştığım sonuçların birbiriyle karşılaştırarak tutarlılıklarını kontrol ederim	①	②	③	④	⑤
4.	Bir proje üzerinde çalışırken önce genel amacını anlamaya çalışırım	①	②	③	④	⑤
5.	Bir işe veya çalışmaya başlamadan önce, onu nasıl yapacağımı anlamaya çalışırım.	①	②	③	④	⑤
6.	Araştırma yaparken yeterince bilgi topladığımdan emin olurum	①	②	③	④	⑤
7.	Problem çözerken kullandığım bilgilerin doğruluğunu araştırırım.	①	②	③	④	⑤
8.	Günlük hayatımda karşıma çıkan problemlerin farkına varırım.	①	②	③	④	⑤
9.	Kavramlar ve konular arasında neden-sonuç ilişkisi kurarım	①	②	③	④	⑤
10.	Problem hakkındaki bilgi eksikliğini araştırarak ortadan kaldırıyorum	①	②	③	④	⑤
11.	Konuların genel yönlerinden ziyade detaylarıyla ilgilenirim	①	②	③	④	⑤
12.	Ayrıntılara dikkat etmeyi gerektiren konular üzerinde çalışırım	①	②	③	④	⑤
13.	Çalışmaların genel etkileri yerine basamaklarına ve detaylarına daha fazla dikkat ederim.	①	②	③	④	⑤
14.	Problem veya konuların sadece genel sonucunu değil alt boyutlarını da araştırırım	①	②	③	④	⑤
15.	Daha çok görevleri dikkat gerektiren işlerde çalışırım	①	②	③	④	⑤
16.	Çözümünde, işlem basamaklarını kendim oluşturacağım problemler üzerinde daha çok çalışırım	①	②	③	④	⑤
17.	Farklı fikirleri kontrol eder ve farklılıkları birbirleri ile karşılaştırırım	①	②	③	④	⑤
18.	Çözümlerimde birden fazla ispat kullanırım	①	②	③	④	⑤
19.	Soruna ilişkin olası sonuçları göz önünde bulundururum	①	②	③	④	⑤
20.	Bir problem durumunu açık ve net bir şekilde ifade ederim	①	②	③	④	⑤

21. Problemi çözmeden önce kendime çalışma planı yaparım	①	②	③	④	⑤
22. Ders çalışırken, anlayamadığım problemlerde tablolar oluşturarak çözümlerim	①	②	③	④	⑤
23. Çalışmaya başlamadan önce konuları kategorilere ayırırım	①	②	③	④	⑤
24. Problemi çözmeden önce hangi adımları izlemem gerektiğini belirlerim	①	②	③	④	⑤

Erken Düşünme Becerilerine Yönelik Türkiye’de Yapılan Bilimsel Çalışmaların İncelenmesi

Investigation of Scientific Studies Performed in Turkey on Early Thinking Skills

Şule BİLGİÇ¹, Prof. Dr. Adalet KANDIR²

Öz

Bilimsel araştırmaların ön plana çıktığı 21.yüzyıl toplumları için problem çözme, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme ve etkili karar verme becerilerine sahip bireylerin varlığı önem kazanmaktadır. Evrensel değerler haline gelen bu yeterlilikler düşünme becerilerinin önemini vurgulamaktadır. Düşünme becerileri için erken dönemler kritik öneme sahiptir. Araştırma erken düşünme becerilerine yönelik Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmaların incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi için ilgili bilimsel alan yazınına Ulusal Tez Merkezi ve Google Akademik veri tabanlarından ulaşılmıştır. Erken düşünme becerilerine ve erken düşünme becerileriyle doğrudan ilişkili olan problem çözme becerisi, yaratıcı düşünme becerisi, eleştirel düşünme becerisi ve karar verme becerisine yönelik Türkiye’de yapılan 2002 yılı ve sonrası makaleler, yüksek lisans tezleri ve doktora tez çalışmaları doküman olarak kabul edilmiştir. Dokümanlar analiz edildiğinde problem çözme becerileriyle ilişkili çalışmaların diğer alt becerilerden daha fazla sayıda olduğu tespit edilmiştir. Problem çözme becerilerinde ‘sosyal problem çözme’ boyutunun üzerinde durulduğu görülmüştür. Yaratıcı düşünme becerileri çalışmalarında farklı yaklaşımlar, etkinlikler, aile, çevre etkenlerine yer verilmiştir. Eleştirel düşünme ve karar verme becerileri konusunda çocuklarla yapılan herhangi bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Tez çalışmalarının büyük bölümünün 2010 yılı ve sonrasına ait olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Düşünme becerisi, problem çözme, yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, karar verme

Makale Türü: Derleme

Abstract

For the 21. century societies where scientific researches is at the forefront, the existence of individuals with problem solving, critical thinking, creative thinking and effective decision-making skills gains importance. These qualifications which have become universal values; express the importance of thinking skills. Early periods are critical for development of thinking skills. The purpose of this research is to examine scientific studies on early thinking skills in Turkey. Research data was collected by document review. Data/research for document analysis has been obtained from the National Thesis Center and Google Scholar databases. The documents in this research are related to early thinking skills and associated with early thinking skills such as problem-solving skills, creative thinking skills, critical thinking skills and decision-making skills. Documents; consisted of articles master’s theses and doctoral dissertations conducted in Turkey in 2002 and later. When the documents are analyzed, studies on problem solving skills were detected to be more numerous than other sub-skills. It was found that the problem-solving skills was mostly focused on "social problem solving" dimension. Different approaches, activities, family and environmental factors are included in creative thinking skills studies. Any studies regarding critical thinking and decision-making skills studied with children. It was seen that most of the thesis dissertation conducted in 2010 or later.

¹Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, su-le91@hotmail.com.

²Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, akandır@gmail.com.

Atf için (to cite): Bilgiç, Ş. ve Kandır, A. (2019). Erken düşünme becerilerine yönelik Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmaların incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 69-84.

Keywords: Thinking skill, problem solving, creative thinking, critical thinking, decision making

Paper Type: Review

Giriş

Toplumların şekillenmesinde ve gelişmesinde toplumu oluşturan bireyler etkilidir. Dijital teknolojilerin ve bilimsel çalışmaların ön plana çıktığı 21.yüzyıl toplumları için problem çözen, yaratıcı çözümler üreten, eleştirel ve bütünsel bakış açısına sahip bireylerin varlığı önem kazanmaktadır. Evrensel değerler haline gelen bu yeterlilikler zihinsel bir süreç olan ve desteklenip geliştirilmesi son derece önemli olan ‘düşünme’ olgusu ile ilişkilidir (Beyer, 1987, s. 27).

Değişen yaşam koşullarına bağlı olarak yaşadığımız çağda bilgiyi; pasif olarak alan, edilgen bireyler ile düşünen, sorgulayan, anlamlandıran ve ilişkilendiren bireyler arasındaki mesafenin gittikçe arttığı görülmektedir. Yapılan yeni araştırmalar yaşama uyum konusunda ön koşul sayılan becerilerden olan düşünsel eylemlerin önemsenme gerekçelerinden birisinin insanların bu becerilerden yoksun olması durumu olduğunu ortaya çıkarmıştır (Karsantık, 2016, s. 179). Oysaki başarılı toplumların düşünceye, düşünmeye yönelik becerilere ve bu becerilerin desteklenmesine verdiği önem ile eğitim politikalarına yön verdiği bilinmektedir.

Amaçlı ve bilinçli biçimde yapılan bilgiyi anlamlandırma ve anlama çabası olan ‘düşünme’ eyleminin, zihindeki şemaları kullanmakta etkililiği sağlayan, farklı çözümlere odaklı ve bireylere özstrateji yolları yaratan beceriler olarak tanımlanan düşünce becerilerinden oluşan karmaşık ve sistematik bilişsel bir süreç olduğu görülmektedir (Emer, 2007, s. 18; Nickerson, 1988, s. 120; Trochim, 2001).

Kapsam ve yeterlilikler bakımından yaşam boyu kullanılan bilişsel, sosyal ve duygusal birçok beceriyle ilişkili olan düşünme becerilerinin; derin, mantıksal ve matabiliş düşünme, bilimsel ve teknolojik okur yazarlığın yanı sıra özgüven, özsaygı, empati gibi psikososyal becerileri desteklediği belirlenmiştir. Ayrıca Başarılı Zeka Kuramının temel becerilerinden uygulamalı düşünmenin çevreye uyum sağlama gibi önemli bir psikososyal beceriyi kapsadığı bilinmektedir (Jones, 2008, s. 21; Sternberg ve Grogorenko, 2004, s. 48; Tok, 2008, s. 109).

Bilişsel birçok beceri gibi düşünme becerileri için de erken dönemler kritik öneme sahiptir. Çocuklara erken yıllarda verilen düşünme eğitiminin; sorgulama, muhakeme etme, eleştirme, karşılaştıkları problemlere özgün ve etkili çözüm yolları bulma, karar verme stratejisi kazanma gibi birçok becerinin gelişiminde destekleyici rolü olduğu bilinmektedir. Ayrıca beyin gelişiminin ve beyindeki sinaptik bağların yoğun olarak şekillendiği yaşamın diğer gelişim dönemlerine temel oluşturacak erken çocukluk döneminde düşünme becerileri ve ilişkili diğer beceriler olan eleştirel düşünme becerisi, yaratıcı düşünme becerisi, problem çözme becerisi, karar verme becerisinin desteklenmesi son derece önemlidir.

İlgili literatür incelendiğinde düşünme becerilerinin öğretmen, öğrenci-çocuk ve aile üzerinde önemli etkilerini saptayan çalışmalarla birlikte çocuklara yönelik çalışma sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Çocuklarla ilgili sınırlı sayıda olan çalışmalarda düşünme becerilerinin, erken çocukluk döneminden itibaren kazandırılmasının gerekliliğine, düşünmenin ve düşünme becerilerinin öğretilmesine ve uygulanabilirliğine vurgu yapılmaktadır (Akbaba ve Kaya, 2015, s. 149; Kalkan Ay, 2014, s. 4). Bu bağlamda; erken çocukluk dönemi düşünme becerileri programlarına temel teşkil edecek, çocukların düşünme becerileri yönünden incelenmesi konusunda bilgi sunacak ve erken düşünme becerilerinin gelişimine öncülük edecek bütünsel bir anlayışla hazırlanmış, kapsamlı çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Araştırma ilgili alan yazında bu yöndeki boşluğu doldurması; orijinal, bilimsel bir çalışma olarak literatüre

katkı sağlaması ve gelecekte yapılacak araştırmalara, okul öncesi program geliştirme çalışmalarına ışık tutması açısından önemlidir.

Erken düşünme becerilerine yönelik Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmaların incelenmesini amaçlayan bu araştırmanın; erken düşünme becerilerine ilişkin yurt içindeki genel eğilim ile konunun derinliğini hakkında bilgi vermesi, bu alanda çalışma yapacak uzmanlara bakış açısı kazandırması ve literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

2. Yöntem

Erken düşünme becerilerine yönelik Türkiye’de yapılan ve Türkçe yayınlanan bilimsel çalışmaların incelenmesini amaçlayan bu araştırma betimsel niteliktedir. Araştırma verilerinin toplanmasında nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelenmesi kullanılmıştır. Nitel model, üzerinde çalışılan konuyu derinlemesine incelemeyi amaçlayan bir yöntemdir (Karataş, 2015, s. 68). Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 191).

Araştırmada, Türkiye’de yapılan, Türkçe yayınlanan 2002-2017 yıllarını kapsayan ve Ocak-Şubat 2018 tarihlerinde ulaşılan erken düşünme becerilerine yönelik bilimsel çalışmalardan doktora yüksek lisans tezleri ve makaleler doküman olarak kabul edilmiştir.

Doktora- yüksek lisans tezlerine ve makalelere Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Tez Arşivi ve Google Akademik veri tabanlarından çalışmanın amacıyla ilişki olduğu belirlenen düşünme becerileri ve alt boyutlarına ilişkin “düşünme becerisi, problem çözme, yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, karar verme” anahtar sözcükleri ile tarama yapılarak ulaşılmıştır.

Araştırmada erken düşünme becerilerine yönelik Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmalar kapsamında on doktora tezi, on iki yüksek lisans tezi, yedi makale incelenmiştir. Veri tabanlarından “*düşünme becerisi*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada bir yüksek lisans tezi ve bir makale tespit edilmiştir. “*Problem çözme*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada on yedi tez çalışması, iki makale bulunmuştur. Tez çalışmalarının sekizi doktora tezi, dokuzu yüksek lisans tezidir. “*Yaratıcı düşünme*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada üç tez çalışması, dört makale bulunmuştur. Tez çalışmalarının bir tanesi doktora iki tanesi yüksek lisans tezidir. “*Karar verme*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada bir yüksek lisans tezi bulunmuştur. Yüksek lisans tezleri kapsamında yer alan karar verme becerisine ilişkin Çok Amaçlı Karar Verme Konusunda Yeni Yaklaşımlar ve Okul Öncesi Eğitime İlişkin Bir Uygulama konulu tez taramada görülmekle birlikte tezin kendisine ve erken karar verme becerisine yönelik verilerine ulaşılamadığı için araştırma dışında bırakılmıştır. “*eleştirel düşünme*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada konuya ilişkin tez ve makaleye rastlanmamıştır.

Scott ‘a göre dokümanların geçerlik ve güvenilirlik özelliklerinde dört ölçüt esas alınmaktadır. Bunlar: (1) Dokümanın gerçek olması, (2) doğruluğu içerecek şekilde inanılır olması, (3) taklitten uzak olması ve (4) güncel anlamı içermesidir (aktaran İnci, Akpınar ve Kandır, 2017, s. 499). Dokümanların ölçütlere uygunluğunun saptanmasında araştırmacılar tarafından detaylı incelemeler yapılmıştır. Bu noktada kaynakların gerçekliği ve doğruluğu farklı veritabanlarından ve basılı yayınlardan karşılaştırmalı olarak araştırılarak sağlanmıştır. Aynı zamanda dokümanların taklitten uzak olması ve güncel anlamı içermesi konusunda çalışmalar orijinallik ve güncellik bakımından araştırmacılar tarafından analiz edilmiştir ve 2002-2017 yıllarını kapsayan dokümanlar araştırma kapsamına alınmıştır. Daha sonra seçilen dokümanların içerik analizi yapılmıştır.

Nitel araştırmalarda geçerliliği sağlamada önemli etkenlerin başında, bulunan verilerin ayrıntılı rapor edilerek sonuçlara ulaşılma yollarının açıklanması gelir (Yıldırım, 2010, s. 82). Bu çalışmada geçerliliği sağlamak için verilerin araştırılma sürecinin ve raporlanan verilerin detaylı biçimde sunulması hedeflenmiştir. Çalışmanın güvenilirliğinin, toplanan verilerin

araştırmacılar tarafından ayrı analiz edilerek incelenip sonrasında birlikte sentezlenerek sağlanması amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamına alınan yüksek lisans-doktora tezleri ve makaleler doküman incelemesinin beş aşaması dikkate alınarak toplanmıştır (Şimşek, 2009, s. 43):

(1) *Dokümanlara ulaşma* olan ilk basamakta ihtiyaç duyulan dokümanlar ve bu dokümanlara nasıl ulaşılacağı belirlenmiştir. Buna göre araştırmada ihtiyaç duyulan dokümanlar düşünme becerileri ve düşünme becerilerini alt becerileri olan problem çözme, yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, karar verme becerilerinden yola çıkılarak saptanmıştır. Kullanılacak olan dokümanlardan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarına Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Tez Arşivi ve Google Akademik veri tabanları ile ulaşılmıştır. Makaleler ise Google Akademik veri tabanından tarama yapılarak elde edilmiştir. Belirlenen dokümanlar pdf formatında dosyalararak bilgisayara kaydedilmiştir.

(2) *Orijinalliğin kontrol edilmesinde*, araştırmacıların ulaştığı dokümanların veri kaynağı olarak kullanılıp kullanılmayacağı çalışmanın geçerliği ve güvenilirliğini sağlamak açısından incelenmiştir. Dokümanların gerçekliği veya sahte olma durumu, üzerlerinde bir değiştirme olup olmadığı araştırmacılar tarafından kontrol edilmiştir. Uygun olmadığı tespit edilen çalışmalar araştırma örnekleminde çıkarılmıştır.

(3) *Dokümanların incelenmesi ve anlaşılması*, aşamasında araştırmada yer alacak çalışmalar araştırmacılar tarafından anlaşılabilir olarak özümsemiştir. Tez ve makaleler düşünme becerileri ve alt becerileri olan problem çözmeye, yaratıcı düşünmeye, eleştirel düşünmeye ve karar vermeye göre gruplara ayrılmıştır. Sonrasında dokümanların yılı, konusu, yöntemi ve bulgularına yönelik düzenlenip bilgisayara word belgesi olarak kaydedilmiştir.

(4) *Verilerin analiz edilmesinde* içerik analizine ve betimsel istatistiklere yer verilmiştir. İçerik analizi verileri belli kavramlar ve temalar dahilinde bir araya getirmeyi ve yorumlamayı gerektirir. Araştırmacılar verilerin içerik analizinde, konular ve temaları dikkate alarak betimlemeler ve kodlamalar yapmıştır. Sonrasında göstergelere dayanarak açıklama, çıkarımda ve yorumda bulunma, tartışma aşamaları gerçekleştirilmiştir. Betimsel istatistikler; araştırma kapsamına alınan bilimsel çalışmaların doktora tezi, yüksek lisans tezi, makale olma durumu, temalarda kullanılan frekans ve yüzde gibi etmenler açısından yapılmıştır (Arıkan, 2011, s. 27; Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 197).

(5) *Verilerin kullanılması* doküman incelemesinin son basamağıdır. Bu aşamada araştırmada elde edilen bulgular araştırmacılar tarafından analiz edilip yorumlanmıştır. Literatüre ışık tutması beklenen bilgiler ve öneriler yer almıştır.

2. Bulgular ve Tartışma

Düşünme becerileri kapsamında erken yıllara ait Türkiye’de yapılan çalışmaların dünyaya oranla niceliksel olarak oldukça az olduğu dikkat çekmektedir. Ancak son yıllarda düşünme becerileri ve özellikle alt becerilerine ilişkin erken çocukluk dönemi çalışmalarının sayısında artış olduğu görülmektedir.

Araştırmanın amacı olan erken düşünme becerilerine yönelik Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmaların incelenmesi kapsamına alınan araştırmalar doğrudan düşünme becerilerine yönelik çalışmalar ve düşünme becerilerinin; problem çözme becerisi, yaratıcı düşünme becerisi, eleştirel düşünme becerisi, karar verme becerisi alt boyutlarına göre temalandırılmış ve kodlanmıştır. Belirlenen araştırmalar analiz edilmiş ve alan yazın ışığında tartışılmıştır.

Tablo 1. Araştırma kapsamına alınan ve analiz edilen doktora tezlerinin dağılımı

Kod	Tez Adı	Üniversite/İl	Yıl
DT1	Çocuklar İçin Sosyal Beceri Eğitim Programının 6 Yaş Çocukların Sosyal Problem Çözme Becerilerine Etkisi	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya	2008
DT2	Anasınıfına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Yaratıcı Düşünme Becerilerine Drama Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi	Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara	2009
DT3	Proje Yaklaşımının Anasınıfına Devam Eden Çocukların Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi	Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara	2012
DT4	Sosyal Problem Çözme Eğitiminin Altı Yaş Çocuklarının Matematik Becerilerine Etkisi	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya	2013
DT5	Psikososyal Gelişim Temelli Eğitim Programının Anasınıfına Devam Eden Çocukların Duygusal Zekalarına ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi	Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara	2015
DT6	Sosyal Beceri Eğitimi Programı ile Desteklenmiş Montessori Yönteminin Anaokulu Çocuklarının Duyguları Anlama ve Sosyal Problem Çözme Becerilerine Etkisi	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya	2015
DT7	Okul Öncesi Çocukların Problem Çözme Sürecinde Teknoloji Destekli Şematik Düzenleyicilerin Kullanımına Yönelik Bir Durum Çalışması	Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara	2016
DT8	48-72 Aylık Çocuklara Yönelik Sosyal Problem Çözme Becerileri Ölçeği'nin Geliştirilmesi	Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul	2016
DT9	Problem Çözme Eğitim Programının Anasınıfına Devam Eden Çocukların Problem Çözme Becerileri İle Kişiler Arası Problem Çözme Becerilerine Etkisi	Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara	2016

Erken düşünme becerileri ve ilişkili becerilerden; problem çözme becerisi, yaratıcı düşünme becerisi, eleştirel düşünme becerisi ve karar verme becerisine yönelik yapılan araştırmada bulunan dokuz doktora tez çalışması Tablo 1’de yer almaktadır. Veri tabanlarından “*düşünme becerisi*”, “*Eleştirel düşünme*” ve “*Karar verme*” anahtar sözcükleri ile yapılan taramada doktora tezine rastlanmamıştır. “*Yaratıcı düşünme*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada bir doktora tezi, “*problem çözme*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada sekiz doktora tezi tespit edilmiştir (Dereli, 2008; Can Yaşar, 2009; Oğuz, 2012; Giren, 2013; Kayılı, 2015; Şahin, 2015; Alemdar Coşkun, 2016; Çetin, 2016; Yılmaz, 2016).

Doktora tez konuları yıllara göre incelendiğinde 2002-2007 yıllarında erken düşünme becerileri ile doğrudan ilişkili çalışma bulunamamıştır. 2008 yılından itibaren araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Yapılan araştırmalar erken dönem yaratıcı düşünme ve problem çözme becerileriyle ilişkilidir.

Erken çocuklukta problem çözme çalışmaların çocukların problem çözme becerisi-süreci ve bilişsel gelişimle ilişkili olan sosyal problem çözmeye yönelik olduğu görülmektedir. Çetin (2016, s. 2) çalışmasında bireyin sahip olması gereken beceriler olarak nitelendirdiği problem çözme becerisini, üst düzey düşünme becerilerinin temeli olarak ele almıştır. Bu durum ise erken düşünme becerileri konusunda problem durumu ve alternatif çözüm arayışı bileşenlerinin sahip olduğu kritik rol ile ilişkilendirilebilir. Nitekim bu kritik rolün etkisiyle günümüzde düşünme becerilerini geliştirmeye ve desteklemeye yönelik çalışmalarda problem çözme ve problemlere nitelik-nicelik bakımından etkili çözümler bulma etkinlikleri yaygınlaşmaktadır.

Erken çocukluk döneminde yaratıcı düşünme becerisi ile ilgili çalışmalar son derece az olduğundan bu çalışmalara yönelik boşluk dikkat çekmektedir. Can Yaşar (2009, s. 28) araştırmasında çocukların bilgiyi yaratıcı bir biçimde düzenlediği ve bu düzenlemenin en iyi düzeyine çocukluğun ilk yıllarında ulaşıldığı bilgisine yer vermektedir.

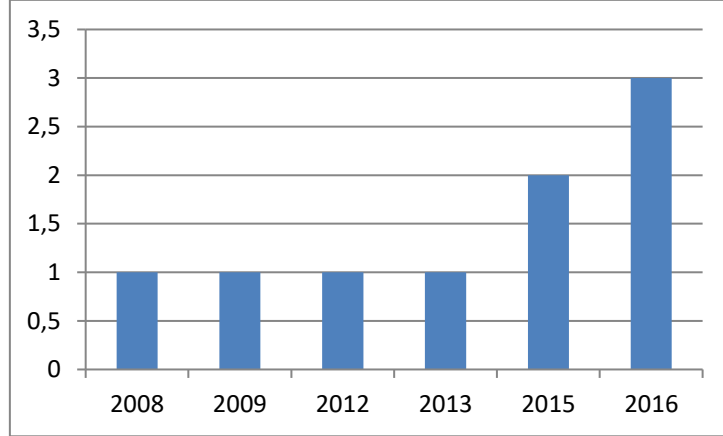
Araştırmada analiz edilen doktora tezlerinin büyük kısmı (DT1, DT3, DT4, DT5, DT6, DT7, DT8, DT9) erken düşünme becerilerinden *problem çözme becerisini* vurgulamaktadır. Erken dönemde problem çözme becerilerine yönelik olan doktora tezlerinin bir kısmı (DT1, DT4, DT6, DT8, DT9) sosyal problem çözme ve kişiler arası problem çözme boyutlarına değinmektedir. İlgili araştırmalarda sosyal/kişiler arası problem çözme becerilerini destekleyici eğitim programı çalışmalarına ve ölçek geliştirme çalışmasına, farklı yöntemlerin bu becerilere etkisine ve bu boyutların diğer becerilere etkisine ilişkin çalışmalara yer verildiği görülmektedir. Araştırmaların ortak vurgusunun bu becerilerin; yaşamın ilk yıllarından itibaren desteklenmesi gereken, kazanılıp/kazanılamamasının yaşamın diğer gelişim dönemlerine olumlu/olumsuz etkisi olan ve yaşam boyu süren beceriler olmasıdır. Ayrıca çalışmaların çoğunda çocuklarda sosyal beceriler ile problem çözme gibi bilişsel becerilerin ilişkisel olarak incelendiği görülmektedir. İlgili çalışmalar analiz edildiğinde çocuklarda bilişsel ve akademik beceriler ile sosyal beceriler arasında olumlu ilişki olduğu erken çocukluk döneminde sosyal beceri eğitimi alan çocukların sosyal problem çözme becerilerinde pozitif ilerleme kaydedildiği söylenebilir. Erken dönemde problem çözme becerilerine yönelik olan diğer doktora tezlerinin (DT3, DT5, DT7) bir tanesi programa dayalı, bir diğeri yaklaşıma dayalı ve bir tanesi de teknoloji temelli şematik düzenleyicilerin etkisine yönelik problem çözme becerisini incelemiştir. Tezlerde ortak vurgu çocuklarda problem çözenin küçük yaşlardan itibaren görüldüğü ve desteklenebilir bir beceri olduğudur. Çünkü çocuklar için her durum, her eylem, her oyun problem olabilir. Ayrıca çocuklara fırsat verildiği zaman probleme ilişkin fikirlerini ortaya koyma becerisine sahip oldukları belirtilmekle birlikte bu konuda çevrenin çocuğa karşı tutumunun önemi de vurgulanmaktadır. Bununla birlikte çalışmalarda çocuklarda problem çözme sürecinin desteklenmesi konusunda onlarla problemin varlığına ilişkin konuşmanın yani problemi tanımlamanın son derece önemli olduğu bilgisi yer almaktadır.

Araştırmada analiz edilen doktora tezlerinin diğer kısmını (DT2) erken düşünme becerilerinden *yaratıcı düşünme becerisi* oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında yer alan doktora tezleri yönetsel olarak incelendiğinde ise; çalışmaların birçoğunun deneme modelinde yapıldığı ancak nitel ve nicel verilerin yer aldığı karma modelde de araştırmanın yer aldığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen doktora tezlerinin yıllara göre dağılımı Şekil 1’de gösterilmiştir.

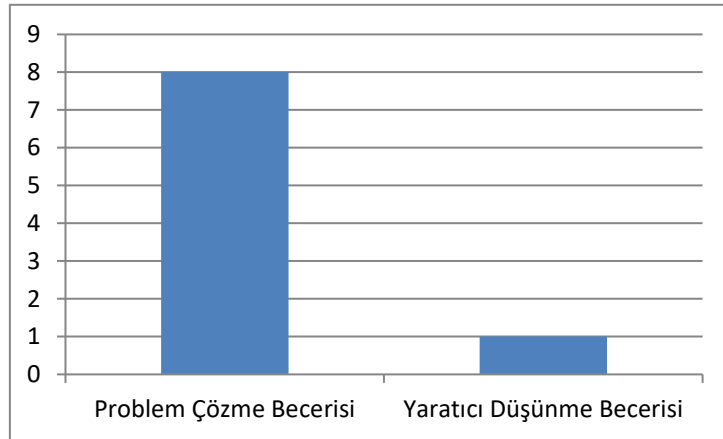
Şekil 1. Doktora tezlerinin yıllara göre dağılımı

Şekil 1 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan doktora tezlerinin %11,1’inin 2008 yılına, %11,1’inin 2009 yılına, %11,1’inin 2012 yılına, %11,1’inin 2013 yılına, %22,2’sinin 2015 yılına, %33,3’ünün 2016 yılına ait olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamına alınan doktora tezlerinin temalara göre dağılımı Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Doktora tezlerinin temalara göre dağılımı

Şekil 2 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan doktora tezlerinin tema bakımından %11,1’ini yaratıcı düşünme becerisinin, %88,9’unu problem çözme becerisinin oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 2. Araştırma kapsamına alınan ve analiz edilen yüksek lisans tezlerinin dağılımı

Kod	Tez Adı	Üniversite/İl	Yıl
T1	6 Yaş Grubu Anasınıfı Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi	Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu	2007
T2	İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Problem Çözme Stratejilerini Kullanabilme Düzeyleri	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa	2009
T3	Erken Çocukluk Dönemindeki Çocukların (60-72 Ay) Düşünme Düzeylerinin ve Okul Öncesi Öğretmenlerinin Düşünme Eğitimi ile İlgili Tutumlarının İncelenmesi	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale	2010
T4	6 Yaş Grubu Çocuklarda Genel Problem Çözme Becerilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları	Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara	2012
T5	Montessori Yönteminin Okul Öncesi Dönemde Öğrencilerin Yaratıcı Düşüncelerine Etkisi	Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak	2012
T6	60-72 Aylık Çocukların Duyguları Anlama Becerilerinin Sosyal Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya	2012
T7	5-6 Yaş Grubu Çocukların Akran İlişkilerinin Sosyal Problem Çözme Becerisi Açısından İncelenmesi	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya	2013
T8	Reggio Emilia Temelli Projelerin Anaokuluna Giden Çocukların Yaratıcı Düşünme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi	Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara	2014
T9	Yönlendirilmiş Beyin Fırtınası (Scamper) Tekniğine Dayalı Eğitimin Beş Yaş Çocuklarının Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi	Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara	2014
T10	60-72 Aylık Çocukların Sosyal Problem Çözme Becerilerinin ve Akran İlişkilerinin İşitsel Muhakeme ve İşlem Becerileri Açısından İncelenmesi	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya	2014
T11	Annelerin Duygu Sosyalleştirme Davranışları İle Çocukların Benlik Algısı ve Sosyal Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi	Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara	2015
T12	Öğretmen ve Ebeveyn Tutumlarının Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi	Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Karabük	2015

Erken düşünme becerileri ve ilişkili becerilerden; problem çözme becerisi, yaratıcı düşünme becerisi, eleştirel düşünme becerisi ve karar verme becerisine yönelik yapılan araştırmada bulunan on iki yüksek lisans tez çalışması Tablo 2’de yer almaktadır. Veri tabanlarından “*eleştirel düşünme*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada yüksek lisans tezine ulaşılamamıştır. “*düşünme becerisi*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada bir, “*yaratıcı düşünme*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada iki, “*problem çözme*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada dokuz, “*karar verme*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada bir yüksek lisans tezi tespit edilmiştir (Tavlı, 2007; Çelebioğlu, 2009; Mutlu, 2010; Arslan, 2012; Şahintürk, 2012; Yılmaz, 2012; Özmen, 2013; Akar Genç, 2014; Akkaya Ersan, 2014; Yiğitalp, 2014; Begde, 2015; Özkan, 2015). Yüksek lisans tezleri kapsamında yer alan karar verme becerisine ilişkin *Çok Amaçlı Karar Verme Konusunda Yeni Yaklaşımlar ve Okul Öncesi Eğitime İlişkin Bir Uygulama* konulu tez taramada görülmekle birlikte tezin kendisine ve erken karar verme becerisine yönelik verilerine ulaşılamadığı için araştırma dışında bırakılmıştır (İpekçi Çetin, 2002).

Yüksek lisans tez konuları yıllara göre incelendiğinde erken düşünme becerileri ile doğrudan ilişkili 2002-2007 yılları arasında çalışma bulunamamıştır. 2007 yılında bir yüksek lisans tezi bulunmuştur. Özellikle 2010 yılından itibaren araştırmaların artmaya başladığı görülmektedir.

Erken dönemde düşünme ile doğrudan ilişkili olan Mutlu’nun (2010, s. 23) araştırmasında çocukların erken çocuklukta düşünme eylemi ile ilgilendikleri, sorgulama yaptıkları ve orijinal düşünceler üretebildikleri yer almaktadır. Bu durum çocukların gelişimsel özelliklerinden merak duygusundan kaynaklanabilir. Çünkü erken çocukluk yıllarında çocuklar henüz keşfettikleri çevreye ve olaylara ilgili, onları keşfetmeye meraklıdır. Çocuklar bu merak duygusunu düşünerek, soru sorarak, sorgulama ve muhakeme yaparak eylemleştirirler. İşte bu noktada düşünme becerileri devreye girer. Çocukları düşünmeye teşvik etmede ve düşünme becerilerini desteklemede erken çocukluk döneminde yaşadıkları deneyimler son derece önemlidir.

Düşünme becerilerinin geliştirilmesinde önemli unsurlardan biri de çocukların karşılaştıkları problemleri çözme becerisi kazanmasıdır. Araştırmanın örnekleminde yer alan problem çözmeye yönelik çalışmaların ortak yönü bu becerinin erken yaşlarda kazandırılmasının kritik rol oynamasıdır.

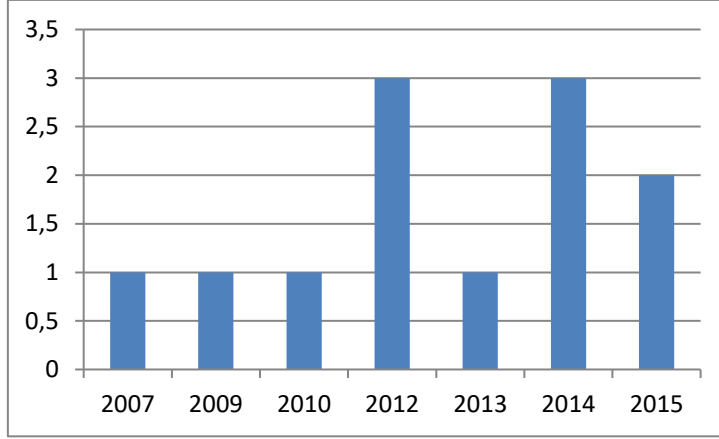
Çocuklar için problem çözme becerisi gibi önemli bir diğer beceri olan yaratıcı düşünme becerisi ile ilgili Tablo 2 ‘de yer alan araştırmalar farklı okul öncesi yaklaşımlar ile yaratıcı düşünme becerisi arasında ilişki kurmuştur. Bu araştırmaların ortak yönü ise ele aldığı yaklaşımın okul öncesi dönem yaratıcı düşünme becerisine etkisini araştırılmasıdır.

Araştırmada analiz edilen yüksek lisans tezlerinin büyük kısmının (T1, T2, T4, T6, T7, T9, T10, T11, T12) erken düşünme becerilerinden *problem çözme becerisini* vurguladığı görülmektedir. Erken dönemde problem çözme becerilerine yönelik olan yüksek lisans tezlerinin bir kısmı (T6, T7, T10, T11) sosyal problem çözme boyutuna ilişkindir. Erken dönemde problem çözme becerilerine yönelik olan diğer yüksek lisans tezlerinin (T1, T2, T4, T9, T12) bir tanesi karşılaştırmalı, bir tanesi düzeyssel, bir diğeri tekniğe dayalı, bir tanesi öğretmen ve ebeveyn tutumunun etkisine yönelik, bir tanesi de geçerlik güvenirlik belirlemeye ilişkin problem çözme becerisini incelemiştir. Araştırmada analiz edilen yüksek lisans tezlerinin diğer kısmını (T5, T8) erken düşünme becerilerinden *yaratıcı düşünme becerisi* oluşturmaktadır. Araştırmada analiz edilen yüksek lisans tezleri arasında (T4) doğrudan erken düşünme becerilerine yönelik olan bir çalışma da yer almaktadır.

Araştırma kapsamında yer alan yüksek lisans tezleri yöntemsel olarak incelendiğinde ise; çalışmaların yarısından çoğunun tarama modelinde olduğu ancak nicel ve nitel verilerin yer aldığı karma model de araştırmaların da bulunduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen yüksek lisans tezlerinin yıllara göre dağılımı Şekil 3’te gösterilmiştir.

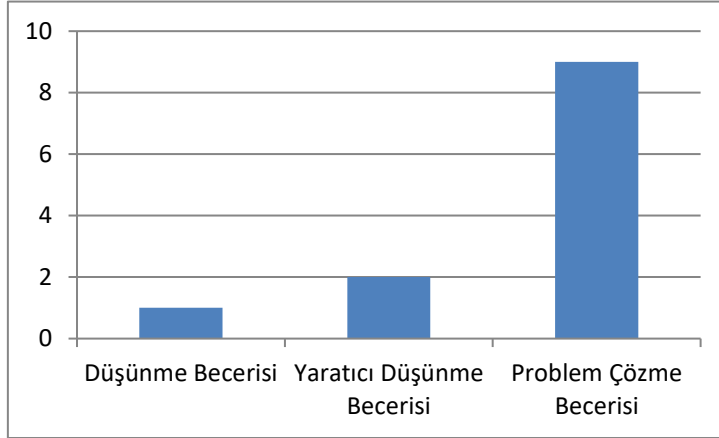
Şekil 3. Yüksek lisans tezlerinin yıllara göre dağılımı

Şekil 3 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan yüksek lisans tezlerinin %8,4’ünün 2007 yılına, %8,4’ünün 2009 yılına, %8,4’ünün 2010 yılına, %25’inin 2012 yılına, %8,4’ünün 2013 yılına, %25’inin 2014 yılına, %16,7’sinin 2015 yılına ait olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamına alınan yüksek lisans tezlerinin temalara göre dağılımı Şekil 4’te gösterilmiştir.

Şekil 4. Yüksek lisans tezlerinin temalara göre dağılımı

Şekil 4 incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen yüksek lisans tezlerinin temalara göre %8,3’ünü düşünme becerisi, %16,6’sını yaratıcı düşünme becerisi ve %75’ini problem çözme becerisi oluşturmaktadır.

Tablo 3. Araştırma kapsamına alınan ve analiz edilen makalelerin dağılımı

Kod	Makale Adı	Yıl
M1	Okul Öncesi Dönemde Kişiler Arası Bilişsel Problem Çözme Becerilerinin Geliştirilmesi	2005
M2	Okul Öncesi Dönemde Düşünme Becerilerinin Gelişmesinde Yaratıcı Bir Süreç Olarak Drama	2006
M3	Annelere İlişkin Bazı Değişkenlerin 5-6 Yaş Çocuklarının Yaratıcı Düşüncelerine Etkisi	2007
M4	Erken Çocukluk Döneminde Düşünme Becerilerinden Planlama ve Derin Düşünmenin Geliştirilmesi	2007
M5	Yaratıcı Düşünme Becerilerinde Okul Öncesi Eğitimin Etkisi	2010
M6	Altı Yaş Çocuklarının Yaratıcı Düşünme Becerilerine Sosyo-Ekonomik Düzey ve Anne Baba Öğrenim Düzeyinin Etkisinin İncelenmesi	2011
M7	Çocuklar İçin Sosyal Problem Çözme Ölçeği'nin 6 Yaş Grubu İçin Türkiye Uyarlaması ve Okul Öncesi Davranış Problemleri ile Sosyal Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler	2013

Erken düşünme becerileri ve ilişkili becerilerden; problem çözme becerisi, yaratıcı düşünme becerisi, eleştirel düşünme becerisi ve karar verme becerisine yönelik yapılan araştırmada bulunan yedi makale çalışması Tablo3'te yer almaktadır. Veri tabanlarından “*eleştirel düşünme*” ve “*karar verme*” anahtar sözcükleri ile yapılan taramada araştırma ile doğrudan ilişkili makale bulunamamıştır. “*Düşünme becerisi*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada bir, “*yaratıcı düşünme*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada dört, “*problem çözme*” anahtar sözcüğü ile yapılan taramada iki makale tespit edilmiştir (Anlıak ve Dinçer, 2005; Can Yaşar ve Aral, 2010; Can Yaşar ve Aral, 2011; Dağlıoğlu ve Çakır, 2007; Dereli İman, 2013; Erbay ve Çağdaş, 2007; Tuğrul, 2006).

Makale konuları yıllara göre incelendiğinde 2002-2004 yılları arasında erken düşünme becerileri ile doğrudan ilişkili çalışma bulunamamıştır. Literatür taramasında 2005, 2006 yıllarına ait birer makale, 2007 yılına ait iki makale ve 2010, 2011 ve 2013 yıllarında birer makale tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar erken düşünme becerisi ile erken çocukluk dönemi yaratıcı düşünme ve problem çözme becerileriyle ilişkilidir.

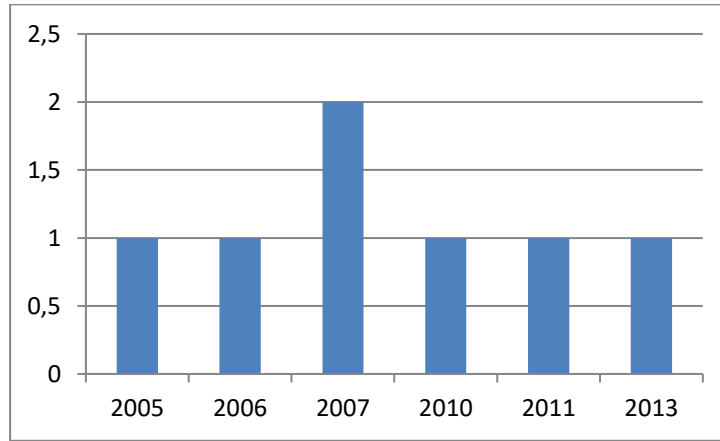
Tablo 3'te yer alan makalelerden yaratıcı düşünme becerisine yönelik çalışmalar incelendiğinde; çocuklarda yaratıcı düşünme becerisine yönelik makalelerden ikisi aileye ilişkin farklı değişkenlerin etkisine, biri okul öncesi eğitimin etkisine yer vermiştir. Bir diğer makalede ise çocukların düşünme becerisinde yaratıcı süreçlerden dramının etkisi anlatılmıştır.

Tablo 3'te yer alan makalelerden problem çözme becerisine yönelik olanlar incelendiğinde çocuklarda, kişilerarası bilişsel problem çözme ve sosyal problem çözme boyutlarının incelendiği görülmektedir. Literatür incelendiğinde sosyal problem çözme ve kişilerarası problem çözme kavramları birçok kaynakta birbiri yerine kullanılmaktadır. Ancak bazı kaynaklarda sosyal problem çözme ve kişilerarası problem çözme yetileri problem çözme becerisinin farklı boyutları olarak incelenmiştir.

Araştırmada analiz edilen makalelerin büyük kısmının (M2, M3, M5, M6) erken düşünme becerilerinden *yaratıcı düşünme becerisini* vurguladığı görülmektedir. Araştırmada analiz edilen makalelerin diğer kısmının (M1,M7) erken düşünme becerilerinden *problem çözme becerisini* vurguladığı görülmektedir. Erken dönemde problem çözme becerilerine yönelik makaleler sosyal problem çözme ve kişiler arası problem çözme boyutuna ilişkindir. Araştırmada analiz edilen makaleler arasında (M4) doğrudan erken düşünme becerilerine yönelik olan bir çalışma da yer almaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen makalelerin yıllara göre dağılımı Şekil 5’te gösterilmiştir.

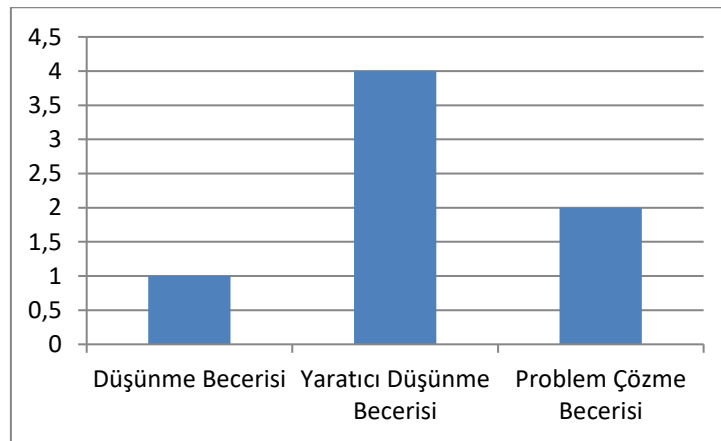
Şekil 5. Makalelerin yıllara göre dağılımı

Şekil 5 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan makalelerin %14,3’ünün 2005 yılına, %14,3’ünün 2006 yılına, %28,5’inin 2007 yılına, %14,3’ünün 2010 yılına, %14,3’ünün 2011 yılına, %14,3’ünün 2013 yılına ait olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen makalelerin temalara göre dağılımı Şekil 6’da gösterilmiştir.

Şekil 6. Makalelerin temalara göre dağılımı

Şekil 6 incelendiğinde araştırma kapsamına alınana makalelerin temalara göre %14,3’ü düşünme becerisi, %28,6’sı problem çözme becerisi, %57,1’i yaratıcı düşünme becerisi temasından oluşmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma kapsamında yapılan analiz sonuçlarından yola çıkılarak erken düşünme becerilerine ilişkin bilimsel çalışmaların yıllar içinde daha da önem kazandığı söylenebilir. Çeşitli disiplinlerin erken düşünme becerilerini farklı boyutlardan ele almış olması literatürü zenginleştirmektedir ancak yeterli görülmemektedir. Erken düşünme becerilerine ilişkin daha fazla sayıda bilimsel araştırmaya gereksinim duyulmaktadır.

Erken düşünme becerilerine yönelik Türkiye’de 2002-2017 yıllarında Türkçe yapılan bilimsel çalışmaların incelenmesini amaçlayan bu araştırmadan elde edilen sonuçlara ilişkin öneriler aşağıda verilmiştir:

- Erken problem çözme boyutuna yönelik lisansüstü tezlerin daha fazla sayıda olduğundan hareketle özellikle erken çocukluk döneminde eleştirel düşünme ve karar verme becerilerine ilişkin daha fazla araştırma yapılabilir.
- Düşünme becerileri birbiri ile ilişkili birçok beceriyi kapsadığından erken düşünme becerilerine yönelik tüm alt becerileri kapsayıcı bilimsel araştırmalara yer verilebilir.
- Nitel ve nicel veriyi dikkate alan karma desenlerde araştırmalar yapılabilir.
- Erken düşünme becerilerinin farklı disiplinlerle ilişkilendirilmesine yönelik daha fazla araştırma yapılabilir.
- Farklı yaş gruplarındaki çocukların düşünme becerisini belirlemeye yönelik ölçme araçları geliştirilebilir.

Kaynakça

- *Akar Gençer, A. (2014). *Reggio Emilia temelli projelerin anaokuluna giden çocukların yaratıcı düşünme becerilerine etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=Regg%C4%B1o+Em%C4%B11%C4%B1a+temelli+projelerin+anaokuluna+giden+%C3%A7ocuklar%C4%B1n+yarat%C4%B1c%C4%B1+d%C3%BC%C5%9F%C3%BCnme+becerilerine+etkisinin+incelenmesi+&btnG=.
- Akbaba, A. ve Kaya, B. (2015). Okul öncesi öğrencilerinin düşünme becerilerinin gelişmesine yönelik öğretmen görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), 148-160.
- *Akkaya Ersan, G. (2014). *60-72 Aylık çocukların sosyal problem çözme becerilerinin ve akran ilişkilerinin işitsel muhakeme ve işlem becerileri açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=60-72+Ayl%C4%B1k+%C3%A7ocuklar%C4%B1n+sosyal+problem+%C3%A7%C3%B6zme+becerilerinin+ve+akran+ili%C5%9Fkilerinin+i%C5%9Fitsel+muhakeme+ve+i%C5%9Flem+becerileri+a%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan+incelenmesi+%28Y%C3%BCksek+lisans+tezi%29.+&btnG=.
- *Alemdar Coşkun, M. (2016). *Problem çözme eğitim programının anasınıfına devam eden çocukların problem çözme becerileri ile kişiler arası problem çözme becerilerine etkisi* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- *Anlıak, Ş. ve Dinçer, Ç. (2005). Okul öncesi dönemde kişiler arası bilişsel problem çözme becerilerinin geliştirilmesi. *Eğitim Araştırmaları*, (20), 122-134.
- *Anlıak, Ş. ve Dinçer B. (2006). Okul öncesi dönemde düşünme becerilerinin gelişmesinde yaratıcı bir süreç olarak drama. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(2), 99-110.
- Arıkan, R. (2011). *Araştırma yöntem ve teknikleri*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

- *Arslan, A. (2012). *6 yaş grubu çocuklarda genel problem çözme becerilerini değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Ay, G. K. (2014). *Okul öncesi eğitim kurumları yönetici ve öğretmenlerinin düşünme becerilerinin öğretime yönelik görüşleri* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://www.ulusaltezmerkezi.net/okul-oncesi-egitim-kurumlari-yonetici-ve-ogretmenlerinin-dusunme-becerilerinin-ogretime-yonelik-gorusleri/122/>.
- *Begde, Z. (2015). *Öğretmen ve ebeveyn tutumlarının okul öncesi dönem çocuklarının problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=%C3%96%C4%9Fretmen+v e+ebeveyn+tutumlar%C4%B1n%C4%B1n+okul+%C3%B6ncesi+d%C3%B6nem+%C3%A7ocuklar%C4%B1n%C4%B1n+problem+%C3%A7%C3%B6zme+becerilerine+etkisinin+incelenmesi+&btnG=.
- Beyer, B. K. (1987). *Practical strategies for the teaching of Thinking*, Boston: Allyn and Bacon.
- *Can Yaşar, M. (2009). *Anasınıfına devam eden altı yaş çocuklarının yaratıcı düşünme becerilerine drama eğitiminin etkisinin incelenmesi* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- *Can Yaşar, M. ve Aral, N (2010). Yaratıcı düşünme becerilerinde okul öncesi eğitimin etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 3(2), 201-209.
- *Can Yaşar, M. ve Aral, N (2011). Altı yaş çocuklarının yaratıcı düşünme becerilerine sosyo-ekonomik düzey ve anne baba öğrenim düzeyinin etkisinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(1), 137-145.
- *Çelebioğlu, B. (2009). *İlköğretim birinci sınıf öğrencilerinin problem çözme stratejilerini kullanabilme düzeyleri* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- *Çetin, E. (2016). *Okul öncesi çocukların problem çözme sürecinde teknoloji destekli şematik düzenleyicilerin kullanımına yönelik bir durum çalışması* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- *Dağlıoğlu, H. E. ve Çakır, F (2007). Erken çocukluk döneminde düşünme becerilerinden planlama ve derin düşünmenin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 32(144), 28-35.
- *Dereli, E. (2008). *Çocuklar için sosyal beceri eğitim programının 6 yaş çocukların sosyal problem çözme becerilerine etkisi* (Doktora tezi). Erişim adresi: https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=%C3%87ocuklar+i%C3%A7in+sosyal+beceri+e%C4%9Fitim+program%C4%B1n%C4%B1n+6+ya%C5%9F+%C3%A7ocuklar%C4%B1n+sosyal+problem+%C3%A7%C3%B6zme+&btnG=.
- *Dereli İman, E. (2013). Çocuklar için sosyal problem çözme ölçeği'nin 6 yaş grubu için türkiye uyarlaması ve okul öncesi davranış problemleri ile sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(1), 479-498.
- Emer, A. (2007). *İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin düşünme becerileri öğretime ilişkin görüşleri* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- *Erbay, F. ve Çağdaş, A. (2007). Annelere ilişkin bazı değişkenlerin 5-6 yaş çocuklarının yaratıcı düşüncelerine etkisi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 58-79.
- *Giren, S. (2013). *Sosyal problem çözme eğitiminin altı yaş çocuklarının matematik becerilerine etkisi*. (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. *TÜBAR*, 32, 127-146.
- İnci, M. A., Akpınar, Ü. ve Kandır, A. (2017). Dijital kültür ve eğitim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 493-522.
- İpekçi Çetin, E. (2002). *Çok amaçlı karar verme konusunda yeni yaklaşımlar ve okul öncesi eğitime ilişkin bir uygulama*, (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Jones, H. (2008). Thoughts on teaching thinking: perceptions of practitioners with a shared culture of thinking skills education. *The Curriculum Journal*, 19(4), 309-324.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Karsantık, Y. (2016). *Öğretmen adaylarının düşünme becerilerine ve düşünme becerilerinin öğretimine ilişkin görüşleri* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- *Kayılı, G. (2015). *Sosyal beceri eğitimi programı ile desteklenmiş montessori yönteminin anaokulu çocuklarının duyguları anlama ve sosyal problem çözme becerilerine etkisi* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- *Mutlu, E. (2010). *Erken çocukluk dönemindeki çocukların (60-72 ay) düşünme düzeylerinin ve okul öncesi öğretmenlerinin düşünme eğitimi ile ilgili tutumlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Nickerson, R. S. (1988). On improving thinking through instruction. *Review Of Research In Education*, 15, 3-57.
- *Oğuz, V. (2012). *Proje yaklaşımının anasınıfına devam eden çocukların problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- *Özkan, H. K. (2015). *Annelerin duyu sosyalleştirme davranışları ile çocukların benlik algısı ve sosyal problem çözme becerilerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=Annelerin+duyu+sosyalle%2C5%9Firme+davran%2C4%2C5%9Flar%2C4%2C5%9File+%2C3%A7ocuklar%2C4%2C5%9Fbenlik+alg%2C4%2C5%9Fve+sosyal+problem+%2C3%A7%2C3%B6zme+becerilerinin+incelenmesi+&btnG=.
- *Özmen, D. (2013). *5-6 yaş grubu çocukların akran ilişkilerinin sosyal problem çözme becerisi açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Scott, J. (1990). *A Matter of record*. Cambridge: Polity Press.
- Sternberg, R. J. ve Grigorenko, E. (2004). Successful intelligence in the classroom. *Theory Into Practice*, 43(4), 274-280.
- *Şahin, H. (2015). *Psikososyal gelişim temelli eğitim programının anasınıfına devam eden çocukların duygusal zekalarına ve problem çözme becerilerine etkisi* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- *Şahintürk, Ö. (2012). *Montessori yönteminin okul öncesi dönemde öğrencilerin yaratıcı düşüncelerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Şimşek, H. (2009). Eğitim tarihi araştırmalarında yöntem sorunu. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 33-51.

- *Tavlı, B. S. (2007). *6 yaş grubu anasınıfı öğrencilerinin problem çözme becerilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Tok, E. (2008). *Düşünme becerileri eğitimi programının okul öncesi öğretmen adaylarının eleştirel, yaratıcı düşünme ve problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Trochim,W. (2001).Bill Trochim's Center for Social Research Methods. <https://www.livescience.com/21569-deduction-vs-induction.html> (Erişim tarihi:12.2.2018).
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, K. (2010). Nitel Araştırmalarda Niteliği Arttırma. *İlköğretim Online*, 9(1), 79-92.
- *Yılmaz, E. (2012). *60-72 aylık çocukların duyguları anlama becerilerinin sosyal problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- *Yılmaz, E. (2016). *48-72 aylık çocuklara yönelik sosyal problem çözme becerileri ölçeği'nin geliştirilmesi* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- *Yiğitalp, N. (2014). *Yönlendirilmiş beyin fırtınası (scamper) tekniğine dayalı eğitimin beş yaş çocuklarının problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Halk Eğitim Merkezlerinde Çalışan Bireylerin Rekreatif Etkinliklere Katılımlarına Engel Olan Faktörlerin İncelenmesi (Kocaeli İli Örneği)

Examination of Factors that Prevent Participation of Trainers Working in Public Education Centers in Recreational Activities (Kocaeli City Case)

Fatmanur ÖZTÜRK¹, Doç. Dr. Betül BAYAZIT²

Öz

Bu araştırmada, Kocaeli Halk Eğitim Merkezi'nde eğitmen olarak çalışmakta olan bireylerin rekreatif etkinliklere katılımlarına engel olan faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada betimsel tarama modelinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya, Kocaeli Halk Eğitim Merkezi'nde hem sözleşmeli hem de kadrolu olarak çalışmakta olan 147'si kadın 57'si erkek olmak üzere toplam 204 eğitmen gönüllü olarak katılım sağlamıştır. Alexandris ve Carroll (1997) tarafından geliştirilen, Türkçe uyarlaması, geçerlik ve güvenilirlik çalışması Karaküçük ve Gürbüz (2006) tarafından yapılan "Boş Zaman Engelleri" ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, toplam 6 alt boyut ve 27 maddeden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan boş zaman engelleri ölçeğinden elde edilen verilerin frekans ve yüzde değerleri alındıktan sonra parametrik testlerden bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA testi uygulanmıştır. Anlam düzeyi 0.05 olarak alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre, halk eğitim merkezinde çalışan eğitmenlerin rekreatif etkinliklere katılımını etkileyen faktörlerde ölçeğin alt boyutları incelendiğinde ortalamalarının orta düzeye yakın, ancak yüksek olduğu ve boş zaman engellerine maruz kaldığı görülmektedir. Ölçekten elde edilen puan ortalamalarının en yüksek ortalaması tesis yetersizliği boyutunda görülürken en düşük ortalama arkadaş eksikliği boyutunda görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, boş zaman engelleri, halk eğitim merkezi, eğitmen

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this research is the examine the factors that prevent the participation of trainers working in Kocaeli Public Education Centers in recreational activities. The study group a total of 204 trainers, 147 of whom are women and 57 of whom are men working both contracted and staffed voluntarily participated in this research. "Leisure Time Barriers" scale, which was developed by Alexandris and Carroll (1997) and adapted to Turkish and validity and reliability study was performed by Gurbuz and Karakuçuk (2006), was used in this research. The scale consists of 6 sub-dimensions and 27 substances. After the frequency and percentage values of the data obtained from the leisure time barriers used in the research, Independent sample t-test and ANOVA test from parametric tests were applied. The significance level was taken as 0.05. According to the results, when the sub-dimensions of the scale were examined in the factors affecting the participation of trainers working in public education center in recreational activities, it is seen that their averages are close to medium level but they are high, and they are exposed to leisure time barriers. The highest average of the mean scores obtained from the scale was found to be because of the shortage of facilities and the lowest average was found to be the lack of friends.

Keywords: Recreation, leisure barriers, public education center, trainer

Paper Type: Research

¹Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, ozturkfatmanur92@gmail.com

²Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, bayazitbetul@gmail.com

Atf için (to cite): Öztürk, F. ve Bayazit, B. (2019). Halk eğitim merkezlerinde çalışan bireylerin rekreatif etkinliklere katılımlarına engel olan faktörlerin incelenmesi: Kocaeli ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 85-105.

1. Giriş

Geçmişten günümüze toplumların yaşam kalitesinin önemli belirleyicilerinden birisi olan zaman kavramı, bazı kişilere göre önemsizce harcanan bazı kişilere göre ise değerli bir yerde bulunup, tasarruf etmenin yollarının arandığı soyut bir kavramdır (Arslan, 2013, s. 1-2). Alın yazın incelendiğinde zaman kavramı ile ilgili birçok tanım karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımların geneline baktığımızda zamanla ilgili geçmişten geleceğe doğru olayların birbiri ardına devam ettiği, bireylerin kendi kontrolleri dışında olan, durmadan devam eden bir süreç gibi bazı temel kavramları içerdiği görülmektedir (Tutar, 2007, s. 19-21).

Farklı farklı etkinliklere göre dağılım yaptığımız zaman kavramının, alt başlıklarından biri olan boş zaman kavramı ise kişilerin yaşamında daha özgür olma kaynaklarından biridir. Birçok insan boş zaman aktivitelerine kendi isteğiyle katılır, çünkü aktiviteler kişinin daha özgür hissettiği, ilgi çekici ve kişilerin motive olmasını sağlayan alanlardır (Caldwell, 2005). Özellikle de çalışan kesimler açısından boş zaman, yoğun çalışma temposunun olumsuz etkilerinden sıyrılarak toplumla bütünleşmeye yardımcı olan (Aytaç, 1994) ve değeri gittikçe artan bir yaşam hakkı olarak düşünülmektedir (Güngörmüş, 2007). Boş zaman aktiviteleri denildiğinde yürüyüş yapma, alışveriş yapma, egzersiz yapma gibi bazı aktiviteler ya da arkadaşlarla sosyalleşme ile geçirilen zaman olarak bilinmektedir (Alghenaim, 2013). Buna ek olarak günlük hayatın uyku, dinlenme ve çalışma dışında kalan, bireyin istediği gibi kullanabileceği zaman olarak da ifade edilebilir (Karaküçük, 1999, s. 94-97).

Bireylerin temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra kendilerine ayırabildikleri zaman olarak değerlendirilen boş zaman temel olarak üç fonksiyona sahiptir (Sezik Tanyeri, 2008),

1. **Dinlenme Fonksiyonu:** Boş zamanı en fazla karakterize eden dinlenme, yeniden elde etme ya da çalışma sonrası oluşan stres ve yorgunluğun uzaklaştırılması ile bedensel yıpranmaları ve sinir gerilimlerini ortadan kaldırmaya yardımcı olan bir rol üstlenmiştir (Karaküçük, 2005).
2. **Gelişim Fonksiyonu:** İnsan düşüncelerini, günlük yaşamdaki eylemlerin sıradanlığından kurtaran, daha geniş sosyal katılımı sağlayan, bireyin kişiliğini geliştirmesine ve göstermesine fırsat veren aynı zamanda da çıkarıcı olmayan etkinlikleri içermektedir (Karaküçük, 2005.)
3. **Eğlenme Fonksiyonu:** Kişilerin boş zamanını değerlendirip aynı zamanda rahatlamaları açısından eğlenme fonksiyonu önemli bir yere sahiptir (Ayhan, 2017). Spora ve eğlenceye olan ilgi her geçen gün giderek artmakta ve buna paralel olarak kişilerin sağlıklarına, duygusal, fiziksel ve psikolojik ruh hallerine verdikleri önemde artmaktadır (Horner ve Swarbrooke, 2005).

Günümüzde hem iş hayatının sorumlulukları hem de diğer zorunlu etkinliklerin yoğun geçmesi sebebiyle ortaya çıkan yorgunluk hissiyatı sonucu, kişilerin boş zamanlarında rekreasyonel etkinliklere yönelerek yaşamları da vazgeçilmez duruma gelmiş, dinlenme ve rahatlama aracı olarak yeniden toparlanma sağlayacak bir yardımcı halini almıştır (Tel ve Kökaslan, 2008).

Rekreasyon; sadece boş zamanda yapılan, kişiye göre bir amacı bulunan, kişisel olarak tatmin ve isteğe bağlı şekilde gönüllülük esasına dayalı, farklı birine devredilemeyen, kişiyi canlandıran ve mutluluk veren, aktif ve pasif olarak yapılabilen, her türlü fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal tüm etkinlikler olarak tanımlanabilir (Güngörmüş, 2007). Kişiler bu tür aktiviteler sonucunda hayatın monotonluğundan kurtularak farklı deneyimler kazanırlar. (Tütüncü ve Aydın, 2014). Rekreasyon, boş zamana göre daha dar bir ifadedir ve eğlence anlayışını yansıtmaktadır. Tüm bu kavramlara bakıldığında önemli olan, boş zaman kavramının diğerlerinden daha geniş bir olayı ifade etmesidir. Boş zaman esnasında eğlenceli tecrübelerle sahip olma boş zamana katılım gösterenlerin asıl amacıdır (Dalay, 2018). Günümüzde rekreasyon ve spor hemen hemen aynı

çağrışımlarda bulunan terimlerdir. Rekreatif spor aktiviteleri her geçen gün daha popüler bir hal almaktadır (Sekot, 2013).

Rekreatif sporun en geniş alanlarından olan spor, ilgi çekici ve farklı seçenekleri olan etkinliklerdir. Spordaki aktivite çeşitliliği, macera, hırs, azim, kendini keşfetme duygularının ortaya çıkmasının yanı sıra sağlık açısından da olumlu katkıları olduğu bilinmektedir (Has, 2016). Sporun sağlık yönünden önemli nitelikleri sahip olması, her kesime uygun olması, kolay ulaşılabilir olması sportif rekreatif sporun baskın yönleri arasındadır. Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan toplumsal kalabalık, trafik sorunu, ses kirliliği ve stres bireylerin boş zamanlarında rahatlayıp canlanmaları için sportif rekreatif aktivitelere katılmaya yönlendirmiştir (Şahin ve Kocabulut, 2014).

Rekreatif etkinliklerin günlük hayatta bireyler üzerinde mutlu hissetme, memnuniyet duyma, hoşnut olma gibi faydalar sağladığı bilinmektedir. Rekreatif etkinliklere katılımın sağladığı bu olumlu tutuma rağmen, kişilerin çeşitli engellere maruz kalarak kendileri için oldukça önemli olan bu tür aktivitelere katılım gösteremedikleri görülmektedir. Rekreatif engel kavramı, bireylerin boş zamanlarında rekreatif aktivitelere katılımları esnasında karşı karşıya kaldıkları engel ya da sınırlandırmalar olarak tanımlanmaktadır (Karaküçük ve Gürbüz, 2007).

Crawford ve Godbey (1987)'in geliştirdikleri ve engelleri sınıflandırdıkları modele göre; bireyin boş zaman aktivitelerine katılımı üç ana faktör tarafından engellenir.

Bu faktörler şu şekildedir (Crawford ve Godbey, 1987, s. 119-127);

1. **Bireysel faktörler:** Bireysel faktörlerde bahsedilen bireylerin psikolojik durumları ve tutumlarıdır. Kişinin kendi yeteneklerinin farkında olması seviyesini bilmesi, aktiviteye karşı tutumu ve aktiviteye uygun olup olmadığını algılaması sonucu aktiviteye verilebilecek etkidir.
2. **Bireylerarası faktörler:** Bireyler arasındaki etkileşimin yada bireyler arasındaki iletişimin neticesidir. Aktiviteye katılım için bir arkadaş bulmak, para ve vakit gibi faktörlerdir.
3. **Yapısal faktörler:** Önemli faktörlerden biri olan yapısal faktörler ulaşım, tesislerin kalitesi ve erişilebilirliği bireyin karşılaşabileceği yapısal engeller karşımıza çıkmaktadır.

Boş zamanlarda sportif rekreatif aktivitelere katılmak için ayrılan zamana engel olan diğer faktörler genellikle kişinin kendi kontrolü dışında oluşan tesis ve malzeme yetersizliği, kişinin çalıştığı kurumdaki mesai saatlerinin fazla olması, öğrenciler için ders saat yükünün fazla olması, ders saatleriyle kullanılacak rekreatif tesislerin kullanım saatlerinin uyumsuzluğu, cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, eğitim seviyesi, bilinçsiz spor eğitimi verilmesi ve bunun sonucunda belli alışkanlıkların oturmaması, katılım ücretlerinin yüksek olması gibi faktörler sayılabilmektedir (Ergül, 2008). Genel itibariyle tüm engeller düşünüldüğünde en büyük engelin zaman eksikliği olabileceği üzerinde durulabilir (Ayhan, 2017).

Alan yazın tarandığında rekreatif etkinliklere katılımın önündeki engellere yönelik araştırmaların genellikle üniversite (Ekinci ve diğerleri, 2014; Emir, 2012; Polat, 2017; Şahin ve Kocabulut, 2014) öğrencileri ile gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Ayrıca çalışan bireylerle yapılan çalışmalar da mevcuttur (Dalay, 2018; Has, 2016; Öztürk, 2013; Sabancı, 2016). Has (2016) yapmış olduğu çalışmada sağlık sektöründe çalışanların boş zamanlarında rekreatif etkinliklerine katılımlarının önündeki engelleri belirlemeye çalışmış; Öztürk (2013), sanayi çalışanlarının rekreatif aktivitelere katılımlarının örgütsel bağlılık ve tükenmişlik düzeylerine etkisini araştırmıştır. Dalay (2018) ve Sabancı (2016) ise öğretim elemanları ile benzer amaç doğrultusunda çalışmalarını yürütmüşlerdir.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda mevcut araştırma, yapılan çalışmalardan farklı olarak halk eğitim merkezinde farklı branşlarda eğitmen olarak görev yapan bireylerle yürütülmüştür. Son

dönemlerde artış gösteren ve bir hayli önem kazanan halk eğitim merkezlerindeki iş imkânları doğrultusunda çalışan eğitimcilerin iş hayatı dışındaki alanda sportif açıdan bazı değişkenler bakımından nasıl engellerle karşılaştığının belirlenmesinin yapılacak yeni çalışmalar için kaynak olacağı ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

Halk Eğitim Merkezinde eğitimci ve usta öğretici olarak çalışmakta olan bireylerin rekreatif etkinliklere katılımlarına engel olan faktörlerin incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri geçmişte ya da varlığını sürdüren bir durumu olduğu şekli ile betimlemeyi ve açıklamayı amaç edinen araştırmalar için uygun bir modeldir (Karasar, 2011, s. 77).

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Merkezde sözleşmeli 442, kadrolu 24 olmak üzere toplam 466 eğitimci görev yapmaktadır. 2018-2019 yılında Kocaeli Halk Eğitim Merkezi'ne bağlı olarak merkez ve ilçede hem sözleşmeli hem de kadrolu olarak çalışmakta olan 147'si kadın 57'si erkek olmak üzere toplam 204 eğitimci ve usta öğretici gönüllü olarak katılmıştır. Çalışma grubuna ait demografik özellikler sırası ile sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların branşına yönelik frekans ve yüzde değerlerine ilişkin dağılımı

Branş	N	%
Spor	59	28,9
Müzik	17	8,3
Sahne	10	4,9
Mesleki Gelişim	8	3,9
Dikiş	30	14,7
Öğretmen	36	17,6
El Sanatları	34	16,7
Programlama	10	4,9
Toplam	204	100,0

Tablo 1'de, araştırmaya katılan katılımcıların çoğunun mesleğinin spor ile ilgili olduğu (%28,9), yarıya yakının öğretmen (%17,6) ve el sanatları (%16,7) mesleklerine sahip oldukları belirtilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların cinsiyet ile ilgili frekans ve yüzde değerlerine ilişkin dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kadın	147	72,1
Erkek	57	27,9
Toplam	204	100,0

Tablo 2' de, araştırmaya katılan katılımcıların 147'sinin (%72,1) kadın, 57'sinin (%27,9) erkek olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların yaş ile ilgili frekans ve yüzde değerlerine ilişkin dağılımı

Yaş	N	%
20-27	41	20,1
28-35	50	24,5
36-43	57	27,9
44-51	31	15,2
52-59	20	9,8
60 yaş ve üzeri	5	2,5
Toplam	204	100,0

Tablo 3' te, araştırmaya katılan katılımcıların 20-27 yaş aralığını 41 kişi (%20,1) , 28-35 yaş aralığını 50 kişi (%24,5), 36-43 yaş aralığını 57 kişi (%27,9), 44-51 yaş aralığını 31 kişi (%15,2) , 52-59 yaş aralığını 20 kişi (%9,8) ve 60 yaş ve üzeri yaş aralığını 5 kişi (%2,5) oluşturmaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Medeni Durum ile İlgili Frekans ve Yüzde Değerlerine İlişkin Dağılımı

Medeni Durum	N	%
Evli	119	58,3
Bekar	68	33,3
Boşanmış	9	4,4
Diğer	8	3,9
Toplam	204	100,0

Tablo 4' te, araştırmaya katılan katılımcıların 119 kişi (%58,3) evli bireyler, daha sonra 68 kişi (%33,3) bekar bireyler, sonrasında 9 kişi (%4,4) boşanmış bireyler ve en azını da 8 kişi olarak (%3,9) diğer grubuna ait bireyler oluşturmaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların çocuk sayısı ile ilgili frekans ve yüzde değerlerine ilişkin dağılımı

Çocuk Sayısı	N	%
Çocuk yok	90	44,1
1 çocuk	38	18,6
2 çocuk	68	33,3
3 çocuk	8	4,1
4 çocuk ve üzeri	0	0
Toplam	204	100,0

Tablo 5'te, araştırmaya katılan katılımcılardan çocuk sahibi olmayan 90 kişi (%44,1), 2 çocuk sahibi olan 68 kişi (%33,3), 1 çocuk sahibi olan 38 kişi olduğu (%18,6), 4 çocuk ve üzerinde çocuğa sahip olan hiç bir katılımcının olmadığı görülmüştür.

Tablo 6. Katılımcıların toplam geliri ile ilgili frekans ve yüzde değerlerine ilişkin dağılımı

Toplam Gelir	N	%
2000TL ve altı	117	57,4
2001TL-3000TL	47	23,0
3001TL-4000TL	16	7,8
4001TL-5000TL	14	6,9
5001TL ve üzeri	10	4,9
Toplam	204	100,0

Tablo 6'da, araştırmaya katılan katılımcılardan 117 kişi (%57,4) 2000 TL ve altında gelire sahip oldukları, 47 kişi (%23,0) 2001-3000 TL arasında gelire sahip oldukları, 16 kişi (%7,8) 3001-4000 TL arasında gelire sahip oldukları, 14 kişi (%6,9) 4001- 5000 TL arasında gelire sahip oldukları, 10 kişinin (%4,9) 5001TL ve üzeri gelire sahip oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların eğitim düzeyi ile ilgili frekans ve yüzde değerlerine ilişkin dağılımı

Eğitim Düzeyi	N	%
Lise Mezunu	70	34,3
Lisans	93	45,6
Lisans Üstü	11	5,4
Diğer	30	14,7
Toplam	204	100,0

Tablo 7’de araştırmaya katılan katılımcıların neredeyse yarısı olan 93 kişi (%45,6) lisans mezunu, 70 kişi (%34,3) lise mezunu, 30 kişi (%14,7) diğer grubunda, 11 kişi ise (%5,4) lisansüstü eğitim almış kişiler olarak bulunmuştur.

Tablo 8. Katılımcıların Çalışma Yılı ile İlgili Frekans ve Yüzde Değerlerine İlişkin Dağılımı

Çalışma Yılı	N	%
1-3 yıl	72	35,3
4-6 yıl	44	21,6
7-9 yıl	20	9,8
10 yıl ve üzeri	68	33,3
Toplam	204	100,0

Tablo 8’de, araştırmaya katılan katılımcıların çalışma yıllarında 1-3 yıl arasında 72 kişi (%35,3), 10 yıl ve üzeri çalışan 68 kişi (%33,3), 4-6 yıl arasında çalışan 44 kişi (%21,6) ve 7-9 yıl arasında çalışan 20 kişi (%9,8) şeklinde olduğu görülmüştür.

Tablo 9. Katılımcıların boş olduğu saatler ile ilgili frekans ve yüzde değerlerine ilişkin dağılımı

Boş Saat	N	%
1-3 saat	130	63,7
4-6 saat	58	28,4
7-9 saat	11	5,4
10 saat ve üzeri	5	2,5
Toplam	204	100,0

Tablo 9’ da araştırmaya katılan katılımcılardan 130 kişi (%63,7) gün içerisinde 1-3 saat aralığında boş zamanı olduğu, 58 kişi (%28,4) gün içerisinde 4-6 saat aralığında boş zamanı olduğu, 11 kişi (%5,4) gün içerisinde 7-9 saat aralığında boş zamanı olduğu, 5 kişi (%2,5) 10 saat ve üzerinde boş zamanın olduğu görülmüştür.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma sürecinde kullanılan veri toplama araçları sırası ile sunulmuştur.

2.2.1. Kişisel Bilgi Forumu

Bu bölümde araştırmaya katılan katılımcıların branş, cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, toplam geliri, eğitim düzeyi, çalışma yılı, boş saatleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

2.2.2. Boş Zaman Engelleri Ölçeği

Araştırmada veri kaynağı olarak Alexandris ve Carrol (1997) tarafından geliştirilen, “Boş Zaman Engelleri” ölçeği kullanılmıştır. 29 madde 7 alt boyuttan oluşan ölçeğin Türk Toplumuna için geçerlik ve güvenilirlik çalışması ise Karaküçük ve Gürbüz (2006) tarafından yapılmıştır. Orijinal ölçekte yer alan 2 maddenin (10,11) faktör yükleri 0,40’ in altında olduğu için ölçeğin Türkçe versiyonundan çıkarılmıştır. Faktör analizi sonuçları ölçeğin Türkçe versiyonu için bireyleri Boş Zaman Engellerini belirlemeye iten, (1) “zaman ve ilgi eksikliği”, (2) “birey psikolojisi”, (3) “bilgi eksikliği”, (4) “ulaşım sorunu”, (5) “tesis yetersizliği” ve (6) “arkadaş

eksikliği” gibi 6 alt boyuttu ölçmeye yönelik 27 maddeden oluşmaktadır. Bireylerin Boş Zaman Engelleri, “Kesinlikle Önemsiz (1)” ve “Önemsiz (2)”, “Önemli (3)”, ve “Çok Önemli (4)” şeklinde 4’lü likert tipi ölçek üzerinde değerlendirilmektedir. Zaman ve ilgi eksikliği” 21, 22, 23, 24, 25, 26 ve 27. maddelerden, “birey psikolojisi” 1, 2, 3, 4, 5 ve 6. maddelerden, “bilgi eksikliği” 7, 8 ve 9. maddelerden, “ulaşım sorunu” 14, 15, 16 ve 17. maddelerden, “tesis yetersizliği” 10, 11, 12 ve 13. maddelerden ve “arkadaş eksikliği” ise 18, 19 ve 20. maddelerden oluşmuştur. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları alt boyutlarda 0,67 (zaman) ile 0,82 (bilgi eksikliği) arasında bulunmuştur. Toplam ölçek iç tutarlılık katsayısı ise 0,84 olarak hesaplanmıştır. Yapılan bu çalışmada ise toplam ölçek Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları 27 madde 6 alt boyut için 0,90 olarak bulunmuştur.

2.3. Veri Toplama Süreci

Çalışma için Kocaeli Milli Eğitim İl Müdürlüğü’nden ve Kocaeli Halk Eğitim Merkezi’nden gerekli izinler alındıktan sonra, kurs merkezleri tek tek gezilmiş olup araştırma ve ölçekler ile ilgili gerekli açıklamalar katılımcılara yapılmıştır. Eş zamanlı olarak Google formlar da oluşturulan online veri toplama aracı, Halk Eğitim Merkezi’nden tüm öğretmenlere mesaj yolu ile gönderilmiş ve ulaşılabilirlik artırılmaya çalışılmıştır. Bir formun doldurulması yaklaşık 15 dakika sürmüştür. Uygulamalar öğretmenlerin anket formuna gönüllü katılımı sonucu tamamlanmıştır. Tamamlanan ölçekler incelenmiş ve öğretmenler tarafından tam olarak doldurulmayan ölçekler çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler, SPSS 21.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan boş zaman engelleri ölçeğinden elde edilen verilerin frekans ve yüzde değerleri alındıktan sonra parametrik testlerden olan bağımsız örneklem t testi (Independent sample t-test) ve ANOVA testi uygulanmıştır. Katılımcıların boş zaman engelleri ölçeğinden aldıkları puanın cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumu bağımsız t testi; mesleki branş, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, aylık ortalama gelir, eğitim düzeyi, meslekte çalışma yılı, günlük ortalama boş denebilecek saat aralığı farklılaşma durumları ise OneWay ANOVA, varyans analizi sonucu homojenlik durumuna göre Post Hoc testlerinden Tukey testi ile analiz edilmiştir. Anlam düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

3. Bulgular

3.1. Katılımcıların Boş Zaman Engellerinin Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Boş zaman engellerinin her bir boyutuna ilişkin öğretmenlerin ölçme aracından aldıkları puanlarla ilgili olarak; aritmetik ortalama (\bar{X}), minimum-maksimum puanları ve standart sapma (SS) değerleri Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Boş zaman engelleri boyutlarının ortalama, minimum- maksimum puanları ve standart sapma değerleri

Özellikler	N	Min	Max	\bar{X}	SS
Zaman ve ilgi eksikliği	204	1,86	4,00	2,89	,439
Birey psikolojisi	204	1,00	4,00	2,81	,634
Bilgi eksikliği	204	1,00	4,00	3,04	,734
Ulaşım sorunu	204	1,75	4,00	3,09	,591
Tesis yetersizliği	204	1,50	4,00	3,17	,519
Arkadaş eksikliği	204	1,00	4,00	2,52	,649

Tablo 10’da görüldüğü üzere, öğretmenlerin ölçme aracına verdikleri cevaplara bakıldığında en fazla ortalamanın (\bar{X} =3,17) tesis yetersizliği, en az ortalamanın ise (\bar{X} =2,52) arkadaş eksikliği boyutunda olduğu belirlenmiştir. Genel ortalamalara bakıldığında ise zaman ve ilgi eksikliği,

birey psikolojisi, bilgi eksikliği, ulaşım sorunu, tesis yetersizliği ve arkadaş eksikliği boyutlarında boş zaman engellerinin orta düzeyin üzerinde olduğu söylenebilir.

3.2. Katılımcıların Boş Zaman Engellerinin Mesleki Branş Değişkeni Açısından Farklılaşma Durumu Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Eğitmenlerin boş zaman engellerinin mesleki branş değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin yapılan tek yönlü OneWay ANOVA sonuçları değerleri Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Halk eğitim merkezlerinde çalışan eğitimcilerin boş zaman engellerinin mesleki branş değişkenine ilişkin OneWay ANOVA sonuçları

Boyutlar	Gruplar	Branş	N	\bar{X}	SS	F	p
Zaman ve ilgi eksikliği	1	Spor	59	2,95	,487	1,248	,279
	2	Müzik	17	2,92	,361		
	3	Sahne	10	2,72	,326		
	4	Mesleki Gelişim	8	3,00	,534		
	5	Dikiş	30	2,98	,444		
	6	Öğretmen	36	2,83	,392		
	7	El sanatları	34	2,87	,426		
	8	Programlama	10	2,62	,432		
	9	Toplam	204	2,89	,439		
Birey psikolojisi	1	Spor	59	2,74	,754	1,273	,265
	2	Müzik	17	2,67	,610		
	3	Sahne	10	2,73	,850		
	4	Mesleki Gelişim	8	2,97	,449		
	5	Dikiş	30	2,98	,465		
	6	Öğretmen	36	2,79	,534		
	7	El sanatları	34	2,96	,595		
	8	Programlama	10	2,50	,593		
	9	Toplam	204	2,81	,634		
Bilgi eksikliği	1	Spor	59	3,02	,797	1,121	,351
	2	Müzik	17	2,94	,648		
	3	Sahne	10	2,96	,881		
	4	Mesleki Gelişim	8	2,95	,966		
	5	Dikiş	30	3,18	,676		
	6	Öğretmen	36	2,97	,709		
	7	El sanatları	34	3,26	,623		
	8	Programlama	10	2,66	,702		
	9	Toplam	204	3,04	,734		
Ulaşım sorunu	1	Spor	59	2,94	,588	1,583	,142
	2	Müzik	17	3,07	,635		
	3	Sahne	10	3,02	,606		
	4	Mesleki Gelişim	8	2,96	,589		
	5	Dikiş	30	3,31	,468		
	6	Öğretmen	36	3,05	,632		
	7	El sanatları	34	3,25	,484		
	8	Programlama	10	3,05	,872		
	9	Toplam	204	3,09	,591		

Tesis yetersizliği	1	Spor	59	3,21	,526	,362	,923
	2	Müzik	17	3,13	,625		
	3	Sahne	10	3,27	,570		
	4	Mesleki Gelişim	8	3,28	,507		
	5	Dikiş	30	3,15	,433		
	6	Öğretmen	36	3,09	,555		
	7	El sanatları	34	3,19	,480		
	8	Programlama	10	3,05	,586		
	9	Toplam	204	3,17	,519		
Arkadaş eksikliği	1	Spor	59	2,55	,679	1,854	,079
	2	Müzik	17	2,80	,697		
	3	Sahne	10	2,53	,592		
	4	Mesleki Gelişim	8	2,20	,711		
	5	Dikiş	30	2,71	,572		
	6	Öğretmen	36	2,48	,582		
	7	El sanatları	34	2,44	,628		
	8	Programlama	10	2,10	,720		
	9	Toplam	204	2,52	,649		

Tablo 11’de boş zaman engellerinin her boyutunun ortalamalarına bakıldığında, zaman ve ilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=3,00$) ve tesis yetersizliği boyutunda ($\bar{X}=3,28$) mesleki gelişim eğitmenlerinin ortalamalarının daha yüksek olduğu, birey psikolojisi boyutu ($\bar{X}=2,98$) ve ulaşım sorunu boyutunda ($\bar{X}=3,31$) dikiş eğitmenlerinin ortalamalarının daha yüksek olduğu, bilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=3,26$) el sanatları eğitmenlerinin ortalamalarının yüksek çıktığı, arkadaş eksikliği boyutunda ($\bar{X}=2,80$) ise müzik eğitmenlerinin ortalamasının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Boyutların genel toplam ortalamalarında ise en yüksek ortalamanın tesis yetersizliği boyutunda ($\bar{X}=3,17$) olduğu görülmektedir. Mesleki branş değişkenine göre hiçbir alt boyutta anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

3.3. Katılımcıların Boş Zaman Engellerinin Cinsiyet Değişkeni Açısından Farklılaşma Durumu Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Eğitmenlerin boş zaman engellerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin yapılan bağımsız t-testi sonuçları Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Halk eğitim merkezlerinde çalışan öğretmenlerin boş zaman engellerinin cinsiyet değişkenine ilişkin t- testi sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	S.S.	sd	t	p
Zaman ve ilgi eksikliği	Kadın	147	2,91	,440	202	,908	,365
	Erkek	57	2,85	,439			
Birey psikolojisi	Kadın	147	2,89	,602	202	2,620	,009
	Erkek	57	2,63	,680			
Bilgi eksikliği	Kadın	147	3,11	,666	202	2,025	,044
	Erkek	57	2,88	,871			
Ulaşım sorunu	Kadın	147	3,18	,536	202	3,882	,000
	Erkek	57	2,84	,657			
Tesis yetersizliği	Kadın	147	3,21	,487	202	2,031	,044
	Erkek	57	3,05	,581			
Arkadaş eksikliği	Kadın	147	2,54	,647	202	,522	,602
	Erkek	57	2,49	,661			

Tablo 12’de boş zaman engellerinin her boyutunun ortalamalarına bakıldığında, zaman ve ilgi eksikliği boyutunda kadınların ortalamasının (\bar{X} =2.91) , erkeklerin ortalamasından (\bar{X} =2.85), birey psikolojisi boyutunda kadınların ortalamasının (\bar{X} =3.11), erkeklerin ortalamasından (\bar{X} =2.63) , bilgi eksikliği boyutunda kadınların ortalamasının (\bar{X} =3.11) erkeklerin ortalamasından (\bar{X} =2.88), ulaşım sorunu boyutunda kadınların ortalamasının (\bar{X} =3.18), erkeklerin ortalamasından (\bar{X} =2.84), tesis yetersizliği boyutunda kadınların ortalamasının (\bar{X} =3.21), erkeklerin ortalamasından (\bar{X} =3.05) , arkadaş eksikliği boyutunda kadınların ortalamasının (\bar{X} =2.54), erkeklerin ortalamasından (\bar{X} =2.49) daha yüksek olduğu görülmüştür. Araştırmada boş zaman engelleri alt boyutlarından olan birey psikolojisi, bilgi eksikliği boyutunda, ulaşım sorunu boyutunda ve tesis yetersizliği boyutlarında kadınların lehine anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.05$).

3.4. Araştırmaya Katılan Eğitimcilerin Boş Zaman Engellerinin Yaş Değişkeni Açısından Farklılaşma Durumu Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Eğitimcilerin boş zaman engellerinin yaş değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin yapılan tek yönlü OneWay ANOVA sonuçları değerleri Tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13. Halk eğitim merkezlerinde çalışan eğitimcilerin boş zaman engellerinin yaş değişkenine ilişkin OneWay ANOVA sonuçları

Boyutlar	Gruplar	Yaş	N	\bar{X}	S.S.	F	p
Zaman ve ilgi eksikliği	1	20-27 yaş	41	2,80	,434	,589	,709
	2	28-35 yaş	50	2,92	,434		
	3	36-43 yaş	57	2,91	,483		
	4	44-51 yaş	31	2,95	,306		
	5	52-59 yaş	20	2,89	,522		
	6	60 yaş ve üzeri	5	2,77	,458		
		Toplam		204	2,89		
Birey psikolojisi	1	20-27 yaş	41	2,81	,657	,947	,452
	2	28-35 yaş	50	2,71	,594		
	3	36-43 yaş	57	2,92	,598		
	4	44-51 yaş	31	2,74	,717		
	5	52-59 yaş	20	2,95	,618		
	6	60 yaş ve üzeri	5	2,60	,769		
		Toplam		204	2,81		
Bilgi eksikliği	1	20-27 yaş	41	2,95	,683	,794	,555
	2	28-35 yaş	50	3,02	,837		
	3	36-43 yaş	57	3,19	,613		
	4	44-51 yaş	31	3,04	,692		
	5	52-59 yaş	20	2,91	,850		
	6	60 yaş ve üzeri	5	2,86	1,120		
		Toplam		204	3,04		
Ulaşım sorunu	1	20-27 yaş	41	3,10	,630	1,160	,330
	2	28-35 yaş	50	3,05	,597		
	3	36-43 yaş	57	3,19	,460		
	4	44-51 yaş	31	3,12	,593		
	5	52-59 yaş	20	2,88	,693		
	6	60 yaş ve üzeri	5	2,80	,591		
		Toplam		204	3,09		
Tesis yetersizliği	1	20-27 yaş	41	3,18	,580	1,096	,364
	2	28-35 yaş	50	3,19	,596		
	3	36-43 yaş	57	3,19	,462		

	4	44-51 yaş	31	3,22	,372		
	5	52-59 yaş	20	3,02	,549		
	6	60 yaş ve üzeri	5	2,75	,353		
		Toplam	204	3,17	,519		
Arkadaş eksikliği	1	20-27 yaş	41	2,52	,699	,260	,934
	2	28-35 yaş	50	2,52	,628		
	3	36-43 yaş	57	2,52	,651		
	4	44-51 yaş	31	2,63	,622		
	5	52-59 yaş	20	2,45	,677		
	6	60 yaş ve üzeri	5	2,40	,722		
		Toplam	204	2,52	,649		

Tablo 13’de boş zaman engellerinin her boyutunun ortalamalarına bakıldığında, bilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=3,19$) ve ulaşım sorunu boyutunda ($\bar{X}=3,19$) 36-43 yaş arasındaki öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu, zaman ve ilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=2,95$), tesis yetersizliği boyutunda ($\bar{X}=3,22$) arkadaş eksikliği boyutunda ($\bar{X}=2,63$) 44-51 yaş arasındaki öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu, birey psikolojisi boyutunda ($\bar{X}=2,95$) 52-59 yaş arasındaki öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. . Boyutların genel toplam ortalamalarında ise en yüksek ortalamanın tesis yetersizliği boyutunda ($\bar{X}=3,17$) olduğu görülmektedir. Yine genel ortalamalara bakıldığında en düşük ortalamanın ise arkadaş eksikliği boyutunda ($\bar{X}=2,52$) olduğu belirlenmiştir.

3.5. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Boş Zaman Engellerinin Medeni Durum Değişkeni Açısından Farklılaşma Durumu Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Eğitmenlerin boş zaman engellerinin medeni durum değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin yapılan tek yönlü OneWay ANOVA sonuçları değerleri Tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 14. Halk eğitim merkezlerinde çalışan öğretmenlerin boş zaman engellerinin medeni durum değişkenine ilişkin OneWay ANOVA sonuçları

Boyutlar	Gruplar	Medeni Durum	N	\bar{X}	S.S.	F	p
Zaman ve ilgi eksikliği	1	Evli	119	2,91	,451	,466	,707
	2	Bekar	68	2,86	,435		
	3	Boşanmış	9	2,96	,333		
	4	Diğer	8	2,76	,444		
		Toplam	204	2,89	,439		
Birey psikolojisi	1	Evli	119	2,86	,617	2,466	,063
	2	Bekar	68	2,72	,670		
	3	Boşanmış	9	3,20	,576		
	4	Diğer	8	2,52	,382		
		Toplam	204	2,81	,634		
Bilgi eksikliği	1	Evli	119	3,05	,723	1,376	,251
	2	Bekar	68	2,97	,791		
	3	Boşanmış	9	3,48	,412		
	4	Diğer	8	3,16	,563		
		Toplam	204	3,04	,734		
Ulaşım sorunu	1	Evli	119	3,07	,591	1,655	,178
	2	Bekar	68	3,08	,605		
	3	Boşanmış	9	3,50	,559		
	4	Diğer	8	2,93	,395		
		Toplam	204	3,09	,591		

Tesis yetersizliği	1	Evli	119	3,17	,506	1,436	,233
	2	Bekar	68	3,10	,532		
	3	Boşanmış	9	3,44	,325		
	4	Diğer	8	3,31	,703		
	Toplam		204	3,17	,519		
Arkadaş eksikliği	1	Evli	119	2,51	,635	,613	,607
	2	Bekar	68	2,51	,694		
	3	Boşanmış	9	2,48	,580		
	4	Diğer	8	2,83	,563		
	Toplam		204	2,52	,649		

Tablo 14’de boş zaman engellerinin medeni durum değişkeni açısından her boyutunun ortalamalarına bakıldığında zaman ve ilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=2,96$), birey psikolojisi boyutunda ($\bar{X}=3,20$), bilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=3,48$), ulaşım sorunu boyutunda ($\bar{X}=3,50$) ve tesis yetersizliği boyutunda ($\bar{X}=3,44$) boşanmış olan öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek çıktığı, arkadaş eksikliği boyutunda ise ($\bar{X}=2,83$) diğer grubunda olan öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Boyutların genel toplam ortalamalarında ise en yüksek ortalamanın tesis yetersizliği boyutunda ($\bar{X}=3,17$) olduğu görülmektedir. Yine genel ortalamalara bakıldığında en düşük ortalamanın ise arkadaş eksikliği boyutunda ($\bar{X}=2,52$) olduğu belirlenmiştir. Buna göre boşanmış olan kişilerin evli, bekâr ve diğer kategorisinde yer alan kişilere göre boş zaman engellerinin daha fazla olduğu söylenebilir.

3.6. Katılımcıların Boş Zaman Engellerinin Çocuk Sahibi Olma Değişkeni Açısından Farklılaşma Durumu Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Eğitmenlerin boş zaman engellerinin çocuk sahibi olma değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin yapılan tek yönlü OneWay ANOVA sonuçları değerleri Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 15. Halk eğitim merkezlerinde çalışan öğretmenlerin boş zaman engellerinin çocuk sahibi olma değişkenine ilişkin OneWay ANOVA sonuçları

Boyutlar	Gruplar	Çocuk Sahibi	N	\bar{X}	S.S.	F	p
Zaman ve ilgi eksikliği	1	Çocuk Sahibi Değilim	90	2,85	,456	1,879	,134
	2	1 çocuk	38	2,85	,448		
	3	2 çocuk	68	2,94	,391		
	4	3 çocuk	8	3,19	,534		
	Toplam		204	2,89	,439		
Birey psikolojisi	1	Çocuk Sahibi Değilim	90	2,75	,653	1,564	,199
	2	1 çocuk	38	2,77	,643		
	3	2 çocuk	68	2,88	,571		
	4	3 çocuk	8	3,18	,808		
	Toplam		204	2,81	,634		
Bilgi eksikliği	1	Çocuk Sahibi Değilim	90	3,01	,724	1,346	,261
	2	1 çocuk	38	2,99	,699		
	3	2 çocuk	68	3,06	,775		
	4	3 çocuk	8	3,54	,561		
	Toplam		204	3,04	,734		
Ulaşım sorunu	1	Çocuk Sahibi Değilim	90	3,16	,605	2,064	,106
	2	1 çocuk	38	2,98	,632		

	3	2 çocuk	68	3,01	,540		
	4	3 çocuk	8	3,40	,533		
	Toplam		204	3,09	,591		
Tesis yetersizliği	1	Çocuk Sahibi Değilim	90	3,17	,538	1,254	,291
	2	1 çocuk	38	3,17	,590		
	3	2 çocuk	68	3,12	,451		
	4	3 çocuk	8	3,50	,443		
	Toplam		204	3,17	,519		
Arkadaş eksikliği	1	Çocuk Sahibi Değilim	90	2,52	,727	,630	,597
	2	1 çocuk	38	2,49	,529		
	3	2 çocuk	68	2,51	,577		
	4	3 çocuk	8	2,83	,854		
	Toplam		204	2,52	,649		

Tablo 15'te boş zaman engellerinin her boyutunun ortalamalarına bakıldığında zaman ve ilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=3,19$), birey psikolojisi boyutunda ($\bar{X}=3,18$), bilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=3,54$), ulaşım sorunu boyutunda ($\bar{X}=3,40$), tesis yetersizliği boyutunda ($\bar{X}=3,50$) ve arkadaş eksikliği boyutunda ($\bar{X}=2,83$), 3 çocuk sahibi olan öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek çıktığı görülmüştür. Buna göre 3 çocuk sahibi olan bireylerin diğer bireylere göre boş zaman engellerinin daha fazla olduğu söylenebilir.

3.7. Katılımcıların Boş Zaman Engellerinin Gelir Değişkeni Açısından Farklılaşma Durumu Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Eğitmenlerin boş zaman engellerinin gelir değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin yapılan tek yönlü OneWay ANOVA sonuçları değerleri Tablo 16'da sunulmuştur.

Tablo 16. Halk eğitim merkezlerinde çalışan öğretmenlerin boş zaman engellerinin gelir değişkenine ilişkin OneWay ANOVA sonuçları

Boyutlar	Gruplar	Gelir	N	\bar{X}	S.S.	F	p
Zaman ve ilgi eksikliği	1	2000 TL ve altı	117	2,87	,426	1,003	,407
	2	2001-3000TL	47	2,98	,493		
	3	3001-4000TL	16	2,76	,429		
	4	4001-5000TL	14	2,87	,407		
	5	5001TL ve üzeri	10	3,00	,368		
	Toplam		204	2,89	,439		
Birey psikolojisi	1	2000 TL ve altı	117	2,83	,602	,553	,697
	2	2001-3000TL	47	2,86	,653		
	3	3001-4000TL	16	2,64	,849		
	4	4001-5000TL	14	2,67	,532		
	5	5001TL ve üzeri	10	2,85	,704		
	Toplam		204	2,81	,634		
Bilgi eksikliği	1	2000 TL ve altı	117	3,05	,727	,367	,832
	2	2001-3000TL	47	3,05	,739		
	3	3001-4000TL	16	2,91	,774		
	4	4001-5000TL	14	3,21	,780		
	5	5001TL ve üzeri	10	2,93	,766		
	Toplam		204	3,04	,734		
Ulaşım sorunu	1	2000 TL ve altı	117	3,16	,556	1,305	,270
	2	2001-3000TL	47	3,03	,598		
	3	3001-4000TL	16	2,96	,618		

	4	4001-5000TL	14	2,85	,670		
	5	5001TL ve üzeri	10	3,02	,767		
	Toplam		204	3,09	,591		
Tesis yetersizliği	1	2000 TL ve altı	117	3,20	,489	1,655	,162
	2	2001-3000TL	47	3,04	,545		
	3	3001-4000TL	16	3,28	,561		
	4	4001-5000TL	14	3,33	,496		
	5	5001TL ve üzeri	10	3,00	,634		
	Toplam		204	3,17	,519		
Arkadaş eksikliği	1	2000 TL ve altı	117	2,48	,688	,987	,416
	2	2001-3000TL	47	2,60	,626		
	3	3001-4000TL	16	2,37	,619		
	4	4001-5000TL	14	2,64	,530		
	5	5001TL ve üzeri	10	2,76	,417		
	Toplam		204	2,52	,649		

Tablo 16’da boş zaman engellerinin her boyutunun ortalamalarına bakıldığında zaman ve ilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=3,00$) ve arkadaş eksikliği boyutunda ($\bar{X}=2,76$) 5001TL ve üzeri gelire sahip olan öğretmenlerde daha yüksek çıktığı, birey psikolojisi boyutunda ($\bar{X}=2,86$) 2001-3000 TL arasındaki gelire sahip olan öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu, bilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=3,21$) ve tesis yetersizliği boyutunda ($\bar{X}=3,33$) 4001-5000TL arasındaki gelire sahip olan öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu, ulaşım sorunu boyutunda ($\bar{X}=3,16$) 2000TL ve altı gelire sahip olanların ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna göre öğretmenlerin gelir düzeylerinin çok yüksek ya da çok düşük olması boş zaman engelleri boyutları arasında farklı görülse de tam olarak bir belirleyicilik görülmediği yorumu yapılabilir.

3.8. Katılımcıların Boş Zaman Engellerinin Eğitim Düzeyi Değişkeni Açısından Farklılaşma Durumu Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Eğitmenlerin boş zaman engellerinin eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin yapılan tek yönlü OneWay ANOVA sonuçları değerleri Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 17. Halk eğitim merkezlerinde çalışan öğretmenlerin boş zaman engellerinin eğitim düzeyi değişkenine ilişkin OneWay ANOVA sonuçları

Boyutlar	Gruplar	Eğitim Durumu	N	\bar{X}	S.S.	F	p
Zaman ve ilgi eksikliği	1	Lise Mezunu	70	2,98	,414	1,847	,140
	2	Lisans	93	2,85	,421		
	3	Lisans Üstü	11	2,94	,429		
	4	Diğer	30	2,80	,530		
	Toplam		204	2,89	,439		
Birey psikolojisi	1	Lise Mezunu	70	2,85	,631	,420	,739
	2	Lisans	93	2,78	,649		
	3	Lisans üstü	11	2,96	,487		
	4	Diğer	30	2,78	,653		
	Toplam		204	2,81	,634		
Bilgi eksikliği	1	Lise Mezunu	70	3,19	,675	1,489	,219
	2	Lisans	93	2,98	,754		
	3	Lisans Üstü	11	2,87	,637		
	4	Diğer	30	2,96	,813		
	Toplam		204	3,04	,734		
Ulaşım sorunu	1	Lise Mezunu	70	3,15	,532	,667	,573
	2	Lisans	93	3,04	,603		

	3	Lisans Üstü	11	3,22	,719		
	4	Diğer	30	3,06	,646		
		Toplam	204	3,09	,591		
Tesis yetersizliği	1	Lise Mezunu	70	3,18	,423		
	2	Lisans	93	3,19	,576		
	3	Lisans Üstü	11	3,22	,493	,744	,527
	4	Diğer	30	3,04	,549		
		Toplam	204	3,17	,519		
Arkadaş eksikliği	1	Lise Mezunu	70	2,53	,588		
	2	Lisans	93	2,52	,650		
	3	Lisans Üstü	11	2,48	,821	,024	,995
	4	Diğer	30	2,54	,745		
		Toplam	204	2,52	,649		

Tablo 17’de boş zaman engellerinin her boyutunun ortalamalarına bakıldığında zaman ve ilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=2,98$) ve bilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=3,19$) lise mezunu olan öğretmenlerin ortalamalarının yüksek olduğu, birey psikolojisi boyutunda ($\bar{X}=2,96$), ulaşım sorunu boyutunda ($\bar{X}=3,22$) ve tesis yetersizliği boyutunda ($\bar{X}=3,22$) lisansüstü eğitim durumunda olan öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu, arkadaş eksikliği boyutunda ise ($\bar{X}=2,54$) diğer grubunda yer alan öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçlardan hareketle özellikle de lisansüstü eğitim yapan kişilerin boş zaman engeli boyutları açısından biraz daha fazla engelle karşılaştıkları söylenebilir.

3.9. Katılımcıların Boş Zaman Engellerinin Çalışma Yılı Değişkeni Açısından Farklılaşma Durumu Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Eğitmenlerin boş zaman engellerinin çalışma yılı değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin yapılan tek yönlü OneWay ANOVA sonuçları değerleri Tablo 18’de sunulmuştur.

Tablo 18. Halk eğitim merkezlerinde çalışan öğretmenlerin boş zaman engellerinin çalışma yılı değişkenine ilişkin OneWay ANOVA sonuçları

Boyutlar	Gruplar	Çalışma Yılı	N	\bar{X}	S.S.	F	p
Zaman ve ilgi eksikliği	1	1-3 yıl	72	2,82	,452		
	2	4-6 yıl	44	2,87	,397		
	3	7-9 yıl	20	2,86	,484	2,023	,112
	4	10 yıl ve üzeri	68	3,00	,429		
		Toplam	204	2,89	,439		
Birey psikolojisi	1	1-3 yıl	72	2,85	,608		
	2	4-6 yıl	44	2,68	,651		
	3	7-9 yıl	20	2,65	,593		
	4	10 yıl ve üzeri	68	2,91	,650	1,679	,173
		Toplam	204	2,81	,634		
Bilgi eksikliği	1	1-3 yıl	72	2,94	,780		
	2	4-6 yıl	44	3,03	,835		
	3	7-9 yıl	20	3,05	,575	,982	,402
	4	10 yıl ve üzeri	68	3,16	,650		
		Toplam	204	3,04	,734		
Ulaşım sorunu	1	1-3 yıl	72	3,09	,605		
	2	4-6 yıl	44	3,03	,588		
	3	7-9 yıl	20	3,18	,584	,287	,835
	4	10 yıl ve üzeri	68	3,09	,590		
		Toplam	204	3,09	,591		
	1	1-3 yıl	72	3,16	,545	1,192	,314

Tesis yetersizliği	2	4-6 yıl	44	3,14	,563		
	3	7-9 yıl	20	3,00	,421		
	4	10 yıl ve üzeri	68	3,24	,482		
	Toplam		204	3,17	,519		
Arkadaş eksikliği	1	1-3 yıl	72	2,56	,655	2,345	,074
	2	4-6 yıl	44	2,31	,570		
	3	7-9 yıl	20	2,48	,679		
	4	10 yıl ve üzeri	68	2,63	,663		
	Toplam		204	2,52	,649		

Tablo 18’de boş zaman engellerinin her boyutunun ortalamalarına bakıldığında zaman ve ilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=3,00$), birey psikolojisi boyutunda ($\bar{X}=2,91$), bilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=3,16$), tesis yetersizliği boyutunda ($\bar{X}=3,24$) ve arkadaş eksikliği boyutunda ($\bar{X}=2,63$) 10 yıl ve üzeri yıl çalışan öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu, ulaşım sorunu boyutu ($\bar{X}=3,18$) 7-9 yıl arasında çalışan öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre 10 yıl ve üzerinde çalışan bireylerin boş zaman engellerine daha çok maruz kaldıkları söylenebilir.

3.10. Katılımcıların Boş Zaman Engellerinin Boş Saat Değişkeni Açısından Farklılaşma Durumu Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Eğitmenlerin boş zaman engellerinin boş saat değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin yapılan tek yönlü OneWay ANOVA sonuçları değerleri Tablo 18’de sunulmuştur.

Tablo 19. Halk eğitim merkezlerinde çalışan öğretmenlerin boş zaman engellerinin boş saat değişkenine ilişkin OneWay ANOVA sonuçları

Boyutlar	Gruplar	Boş Saat	N	\bar{X}	S.S	F	p	Anlamlı Fark
Zaman ve ilgi eksikliği	1	1-3 saat	130	2,96	,445	3,014	,031	1-3
	2	4-6 saat	58	2,78	,381			
	3	7-9 saat	11	2,71	,592			
	4	9 saat ve üzeri	5	2,80	,216			
	Toplam		204	2,89	,439			
Birey psikolojisi	1	1-3 saat	130	2,91	,644	2,987	,032*	1-2
	2	4-6 saat	58	2,63	,549			
	3	7-9 saat	11	2,71	,760			
	4	9 saat ve üzeri	5	2,63	,616			
	Toplam		204	2,81	,634			
Bilgi eksikliği	1	1-3 saat	130	3,14	,696	2,089	,103	-
	2	4-6 saat	58	2,87	,771			
	3	7-9 saat	11	2,96	,887			
	4	9 saat ve üzeri	5	2,80	,649			
	Toplam		204	3,04	,734			
Ulaşım sorunu	1	1-3 saat	130	3,20	,562	4,511	,004*	1-2
	2	4-6 saat	58	2,88	,607			
	3	7-9 saat	11	3,00	,651			
	4	9 saat ve üzeri	5	2,80	,370			
	Toplam		204	3,09	,591			
	1	1-3 saat	130	3,24	,503	3,420	,018	

Tesis yetersizliği	2	4-6 saat	58	3,06	,505	
	3	7-9 saat	11	3,04	,545	
	4	9 saat ve üzeri	5	2,70	,670	
	Toplam		204	3,17	,519	
Arkadaş eksikliği	1	1-3 saat	130	2,56	,659	,560
	2	4-6 saat	58	2,45	,642	
	3	7-9 saat	11	2,39	,680	
	4	9 saat ve üzeri	5	2,60	,434	
	Toplam		204	2,52	,649	

Tablo 19’da boş zaman engellerinin her boyutunun ortalamalarına bakıldığında zaman ve ilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=2,96$), birey psikolojisi boyutunda ($\bar{X}=2,91$), bilgi eksikliği boyutunda ($\bar{X}=3,14$), ulaşım sorunu boyutunda ($\bar{X}=3,20$) ve tesis yetersizliği boyutunda ($\bar{X}=3,24$) 1-3 saat arasında boş vakitleri olan öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek çıktığı, arkadaş eksikliği boyutunda ($\bar{X}=2,6$) 9 saat ve üzeri boş vakitleri olan öğretmenlerin ortalamalarının daha yüksek çıktığı görülmüştür. Bu bulguya göre boş vakitleri az olan kişilerin daha çok boş zaman engeli yaşadıkları yorumu yapılabilir.

Araştırmada boş zaman engelleri ölçeği zaman ve ilgi eksikliği ($F=3,014$; $p<0.05$) ve birey psikolojisi boyutunda ($F= 2,987$; $p<0.05$) alt boyutlarında 1-3 saat aralığında boş saati olanlar lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Boş zaman engelleri ölçeği alt boyutlarından olan ulaşım sorunu boyutunda 1-3 saat aralığında boş vakitleri olan kişilerle 4-6 saat aralığında boş vakitleri olan kişiler arasında 1-3 saat aralığı boş olanlar lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($F= 4,511$; $p<0.05$). Ayrıca boş zaman engelleri alt boyutlarından tesis yetersizliği boyutunda 1-3 saat aralığı boş vakitleri olan kişiler 9 saat ve üzeri aralığında boş vakitleri olan kişiler arasında 1-3 saat aralığında olanlar lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. ($F= 3,420$; $p<0.05$).

Tartışma

Halk eğitim merkezlerinde çalışmakta olan bireylerin rekreatif engellerini (boş zaman engelleri) tespit etmek amacıyla yürütülen bu çalışmada elde edilen sonuçlar sırası ile sunulmuştur.

Halk eğitim merkezinde çalışmakta olan öğretmenlerin boş zaman engelleri ölçeğinin alt boyutları incelendiğinde ortalamalarının orta düzeye yakın, ancak yüksek olduğu ve boş zaman engellerine maruz kalındığı sonucuna varılmıştır. Ölçekten elde edilen puan ortalamalarının en yüksek ortalaması tesis yetersizliği boyutunda ($\bar{X}=3,17$) görülürken en düşük ortalama arkadaş eksikliği boyutunda ($\bar{X}=2,52$) görülmüştür.

Araştırmadan elde edilen bu bulgu, çeşitli örneklem grupları üzerinde konu ile ilgili yapılan çalışmalardan elde edilen bulgularla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Has’ın (2016) yapmış olduğu sağlık sektöründe çalışanların boş zamanlarında rekreasyon etkinliklerine katılımlarının önündeki engellerin belirlenmesine yönelik çalışmada rekreatif etkinliklere katılımın önündeki engellerin genellikle tesis yetersizliği ile ilgili olduğu ve arkadaş eksikliği alt boyutunun çok fazla engel oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Emir (2012)’in çalışmasında da benzer biçimde rekreatif etkinliklere katılımın önündeki engellerin genellikle tesis ve zaman yetersizliği ile ilgili olduğu sonucuna varılmıştır.

Adayların boş zaman engellerinin mesleki branş, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, aylık geliri, eğitim düzeyi, meslekte çalışma yılı açısından anlamlı bir farklılık göstermediği, boş zaman engellerinin bazı alt boyutlarının cinsiyet ve boş zaman değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırmada mesleki branş değişkenine göre mesleki gelişim eğitmenleri, dikiş eğitmenleri, el sanatları eğitmenleri ve müzik eğitmenlerinin ortalamalarının diğer branşlara göre daha yüksek çıktığı sonucuna varılmış ve bu bulgudan hareketle eğitmenlerin daha çok boş zaman engeli ile karşılaştıkları söylenebilir.

Araştırma bulguları cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde boş zaman engellerinin tüm alt boyutlarında kadınların erkeklere oranla ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüş, buna göre kadınların boş zaman engellerinin erkeklerden daha fazla olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak birey psikolojisi boyutunda, bilgi eksikliği boyutunda, ulaşım sorunu boyutunda ve tesis yetersizliği boyutlarında kadınların lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Sabancı (2016) yapmış olduğu çalışmada cinsiyet değişkenine göre akademisyenlerin, boş zaman engelleri ölçeği, zaman ve ilgi eksikliği, birey psikolojisi, bilgi eksikliği, ulaşım sorunu alt boyutlarına ait puan ortalamalarının kadın akademisyenler lehine, arkadaş eksikliği alt boyutuna ait puan ortalamalarının ise erkek akademisyenler lehine anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermiştir. Özşaker (2012) tarafından yapılan bir araştırmada ise üniversite öğrencilerinin boş zaman aktivitelerine katılmama nedenleri incelenmiş ve boş zamanlara katılımı engelleyen faktörler arasındaki alt boyutlar ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Araştırma yaş değişkeni açısından incelendiğinde boş zaman engelleri ölçeğinin alt boyutlarından olan tesis yetersizliği özellikle de 44-51 yaş arası bireyler açısından en yüksek ortalamaya sahiptir. Buna göre yaş değişkeninin tüm boyutlar açısından anlamlı bir farklılık göstermediği görülse de genel olarak ortalamasının üzerinde olduğu söylenebilir. Has (2016)'ın çalışmasına göre yaş değişkeni açısından tesis ve arkadaş eksikliği alt boyutlarında anlamlı fark görülmüş ancak, bireysel psikolojisi, bilgi eksikliği, zaman ve ilgi eksikliği alt boyutlarında anlamlı fark görülmemiştir. Yapılan bazı çalışma sonuçlarında da yaş değişkeninin boş zaman engellerinin bazı alt boyutlara göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (Emir, 2012; Polat, 2017; Sabancı, 2016).

Araştırmada medeni durum değişkeninin anlamlı bir fark göstermediği görülse de birçok alt boyutta boşanmış kişilerin, evli, bekâr ve diğer kategorisinde yer alan kişilere oranla ortalamasının daha yüksek çıktığı görülmüştür. Bekâr olanların ortalamalarının ise diğer gruplar arasında en düşük olduğu tespit edilmiştir. Yapmış olduğumuz çalışmayı destekler nitelikte olan Öztürk'ün (2013) yapmış olduğu sanayi çalışanların medeni durumlarına bakıldığında bekâr olanlar evli olanlara göre daha fazla rekreatif etkinliklere katıldıkları sonucuna varılmıştır. Dalay'ın (2018) öğretim elemanlarının rekreatif faaliyetlerine katılımlarının engellenmesine ilişkin alt boyutların düzenli fiziksel aktiviteye katılım durumları ve katılımcıların medeni duruma göre karşılaştırılmasında, tüm alt boyutların toplam puanlar bakımından bu iki değişkene göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmamızın bulgularının aksine Sabancı (2016) çalışmada boş zaman engelleri ölçeğinin bazı alt boyutlarının bekar akademisyenler lehine anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Çocuk sayısı değişkeni açısından yapmış olduğumuz araştırma sonuçları 3 çocuk sahibi olan kişilerin daha fazla boş zaman engeli yaşadığını gösterse de gruplar arasında bir anlamlı farklılık bulunmamıştır. Çocuk sahibi olmayan bireylerin ise birçok boyutta rekreatif bir engel yaşamadıkları tespit edilmiştir. Bu istatistikler doğrultusunda çocuk sayısı arttıkça kişinin rekreatif etkinliklere katılma engelinin de artış gösterebileceği söylenebilir.

Araştırma bulguları incelendiğinde aylık toplam gelir düzeyinin anlamlı bir fark göstermediği ancak zaman ve ilgi eksikliği boyutunda ve arkadaş eksikliği boyutunda 5001TL ve üzeri gelire sahip olan eğitmenlerde daha yüksek çıktığı, birey psikolojisi boyutunda 2001-3000TL arasındaki gelire sahip olan eğitmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu, bilgi eksikliği boyutunda ve tesis yetersizliği boyutunda 4001-5000TL arasındaki gelire sahip olan eğitmenlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu, ulaşım sorunu boyutunda 2000TL ve altı gelire sahip olanların ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Çalışmamızı destekler nitelikte

olan Dalay' ın (2018) çalışması öğretim elemanlarının rekreasyonel faaliyetlerine katılımlarının engellenmesine ilişkin alt boyutların aylık gelir durumuna göre karşılaştırılmasında, toplam puanlar bakımından aylık gelir durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Dong ve Chick (2012) altı şehirde karşılaştırmalı olarak yaptıkları çalışmada para faktörünün boş zaman engelleri kapsamında en fazla dikkat çekilen faktör olduğunu belirtmişlerdir.

Mevcut araştırmada bir diğer değişken olan eğitim düzeyi değişkenine göre boş zaman engeli ortalamalarının en yüksek lisansüstü eğitim durumunda olan kişilerde görülmüştür. Eğitim seviyesi arttıkça kişilerdeki boş zaman engelini arttırdığı bunun sebebi olarak da eğitim yoğunluğunun fazla olması gösterilebilir. Buna rağmen gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Has (2016) ve Öztürk (2013) yapmış olduğu çalışmada, bizim çalışmamızın aksine bazı alt boyutlar arasında anlamlı fark tespit etmiş ve eğitim seviyeleri arttıkça boş zaman engellerin azaldığı sonucuna ulaşmıştır.

Meslekte çalışma yılı bakımından araştırma sonuçlarında anlamlı bir fark görülmemiştir. Ancak 10 yıl ve üzerinde çalışan bireylerin diğer gruptaki bireylere nazaran daha az rekreatif etkinlikte bulunduğu tespit edilmiştir. Has (2016) çalışmasında zaman, alt boyutunda anlamlı fark tespit etmiş ancak diğer boyutlarda anlamlı bir fark olmadığını söylemiştir.

Günlük boş denebilecek zaman değişkeni açısından araştırmada ulaşılan sonuçlar zaman ve ilgi eksikliği, birey psikolojisi, ulaşım sorunu, tesis yetersizliği alt boyutlarında 1-3 saat arasında boşluk olan bireylerin lehine anlamlı farklılık göstermiştir. Buna göre 1-3 saat aralığında boş zamana sahip olan bireylerin rekreatif etkinliklere katılma konusunda sıkıntı yaşadıkları söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada katılımcıların rekreatif etkinliklere katılımını etkileyen faktörlerde ölçeğin alt boyutları incelendiğinde ortalamalarının orta düzeye yakın, ancak yüksek olduğu ve boş zaman engellerine maruz kaldığı görülmektedir. Ölçekten elde edilen puan ortalamalarının en yüksek ortalaması tesis yetersizliği boyutunda görülürken en düşük ortalama arkadaş eksikliği boyutunda görülmüştür.

Çalışmanın sonuçları göz önüne alındığında halk eğitim merkezlerinde çalışmakta olan öğretmenlerin son zamanlarda gittikçe artması sebebiyle benzer çalışmalar yapılabilir, daha fazla örneklem grubuna dahil edilebilir. Yine aynı çalışma farklı illerdeki halk eğitim merkezlerinde uygulanarak geniş çaplı çalışma yürütülebilir ve öğretmenlerin illere göre durumları tespit edilebilir buna göre tespit edilen noktalar geliştirilebilir. Öğretmenlerin boş zaman engellerini en aza indirmek ve sportif rekreatif etkinliklere katılmaları için çeşitli teşvik edici bilgilendirmeler ve yönlendirmeler yapılabilir. Kurum içi belirli zamanlarda aktiviteler ve spor turnuvaları düzenlenerek geleneksel hale getirilebilir.

Kaynakça

- Alghenaim, K. F. (2013). *Recreating urban space in Saudiarabia: private sector participation in leisure, sportsand recreation* (Published doctoral dissertation). Middle Tennessee State University.
- Arslan, S (2013). *Serbest zaman- rekreasyon ve serbest zaman eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ayhan, C. (2017). *Aktif sporcuların rekreatif etkinliklere katılımlarına engel oluşturabilecek faktörlerin yaşam tatmini ve yaşam kalitesi üzerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- Aytaç Ö. (1994, Kasım). *Modern toplumda boş zaman olgusu*. Dünya’da ve Türkiye’de sosyolojik gelişmeler. I. Ulusal Sosyoloji Kongresi’nde sunulan bildiri (3-5 Kasım 1993 İzmir), Sosyoloji Derneği Yayınları, (1):341-356.
- Caldwell, L. L. (2005). Leisureandhealth: why is leisuretherapeutic?. *British Journal of Guidance & Counselling*, 33(1), 7-26.
- Crawford D. ve Godbey, G. (1987). Reconceptualizing barriers to family leisure. *Leisure Sciences* 9, 119-127.
- Dalay, Y. (2018). *Akademik personelin rekreasyonel faaliyetlere katılımlarını engelleyen faktörlerin belirlenmesi (Batman Üniversitesi örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Batman Üniversitesi, Batman.
- Dong E. ve Chick G. (2012). Leisureconstraints in Sixchinesecities. *Leisure Science*, 34, 417–435.
- Ekinci, E., Kalkavan, A., Üstün, D. ve Gürbüz, B. (2014). Üniversite öğrencilerinin sportif ve sportif olmayan rekreatif etkinliklere katılımlarına engel olabilecek unsurların incelenmesi. *Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-13.
- Emir, E. (2012). *Rekreatif etkinliklere katılımın önündeki engellerin belirlenmesi: üniversite öğrencileri örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Ergül, O.K. (2008). *Üniversite gençliğinin sportif rekreasyon etkinliklerine yönelik ilgileri ve katılma düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Güngörmüş, H.A. (2007). *Özel sağlık spor merkezlerinden hizmet alan bireyleri rekreasyonel egzersize güdüleyen faktörler* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Has, F. (2016). *Sağlık sektöründe çalışanların boş zamanlarında rekreasyon etkinliklerine katılımlarının önündeki engellerin belirlenmesi (Osmaniye ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Horner, S. ve Swarbrooke, J. (2005). *Leisuremarketing: A Global Perspective (Paperback)*. 1st Edition. Oxford: ElsevierButterworth-Heinemann
- Karaküçük, S. (1999). *Rekreasyon, boş zamanları değerlendirme, kavram kapsam ve bir araştırma*. Ankara: Seren Matbaacılık Yayınları.
- Karaküçük, S. (2005). *Rekreasyon: boş zamanları değerlendirme*. Ankara: Gazi Kitabevi
- Karaküçük, S. ve Gürbüz, B. (2006, Kasım). The reliability and validity of the Turkish version of" leisure constraints questionnaire(In Proceedings). *9th International Sport Sciences Congress*, Muğla, Turkey.
- Karaküçük, S. ve Gürbüz, B. (2007). *Rekreasyon ve kent(li)leşme*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Kitabevi.
- Özşaker, M. (2012). Gençlerin serbest zaman aktivitelerine katılamama nedenleri üzerine bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 14(1), 126- 131.
- Öztürk, H. (2013). *Sanayi çalışanlarının rekreatif aktivitelere katılımlarının örgütsel bağlılık ve tükenmişlik düzeylerine etkisi (Gaziantep uygulaması)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Polat, C. (2017). *Üniversite öğrencilerinin rekreasyonel etkinliklere katılım engellerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi (Kütahya ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

- Sabancı, G. (2016). *Öğretim elemanlarının rekreasyonel faaliyetlere katılımlarını engelleyen faktörlerin belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Sekot, A. (2013). Physicalactivities as a part of leisure in Czechsociety. *Journal of Human Sportand Exercise*, 8(2), 261-270.
- Sezik Tanyeri, Ö. (2018). *Bireylerin rekreatif etkinliklere bilinçli katılımlarının farklı parametrelerle incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Şahin, İ. ve Kocabulut, Ö. (2014). Sportif rekreasyon aktivitelerine düzenli katılımı engelleyen faktörlerin incelenmesi: Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma, *Journal of Recreationand TourismResearch*, 1(2), 46-67.
- Tel, M. ve Köksalan, B. (2008). Öğretim üyelerinin spor etkinliklerinin sosyolojik olarak incelenmesi (Doğu Anadolu örneği), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 261-278.
- Tutar, H. (2007). *Zaman yönetim*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tütüncü, Ö. ve Aydın, İ. (2014). Toplum ve açık hava rekreasyon faaliyetleri: ABD örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 118-120.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Karşılaştırmalı Analizi (2005-2017-2018)*

Comparative Analysis of Social Studies Curricula (2005-2017-2018)

Prof. Dr. Nurdan KALAYCI¹, Sefa Burak BAYSAL²

Öz

Bu araştırmada 2005, 2017 ve 2018 sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu öğretim programları; programların genel yapısı, kazanımlar, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme boyutları açısından karşılaştırılmıştır. Araştırmanın modeli betimseldir ve doküman inceleme tekniği kullanıldığından nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Araştırmanın veri kaynağını 2005-2017-2018 yıllarında MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından yayımlanan sosyal bilgiler öğretim programları oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, doküman inceleme tekniğinin aşamalarına göre analiz edilmiştir. Veri toplama sürecinde Öğretim Programları Analiz Formu ve Karşılaştırmalı Doküman Analiz Formu olmak üzere iki farklı form kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre programların genel yapısı incelendiğinde 2005 programında yer alan komisyon listesi, Türk Milli Eğitiminin amaçları, vizyon ve temel yaklaşım gibi bölümlerin 2017 ve 2018 programlarında yer almadığı saptanmıştır. Kazanım boyutunda 2005 programında tüm sınıf düzeyleri için toplam 174 kazanım yer alırken; 2017 programında 134; 2018 programında ise 131 kazanım yer aldığı saptanmıştır. Beceri ve değerler incelendiğinde ise 2005 programında yer alan yaratıcı düşünme becerisinin yenilikçi düşünme becerisi olarak değiştirildiği, değerlerde ise 2005 programında yer alan hoşgörü, misafirperverlik değerlerinin 2017 ve 2018 programlarından çıkarıldığı; 2005 programında yer almayan eşitlik ve tasarruf değerlerinin 2017 ve 2018 programına eklendiği belirlenmiştir. İçerik boyutunda 2005 programında yer alan dokuz öğrenme alanının 2017 ve 2018 programında yediye düşürüldüğü saptanmıştır. Eğitim durumları boyutu incelendiğinde 2005 programında her bir kazanımla ilgili etkinlik örneklerine yer verilirken; 2017 ve 2018 programlarında herhangi bir etkinlik örneğine yer verilmediği saptanmıştır. Değerlendirme boyutu incelendiğinde 2005 programında ölçme araçları ayrıntılı bir biçimde açıklanmış ve örneklere yer verildiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, öğretim programı, program geliştirme, program değerlendirme

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this research, it is aimed to make a comparative analysis of Social Studies Curricula of 2005, 2017 and 2018. In accordance with this purpose, each Social Studies Curricula has been analyzed by comparing in terms of the dimensions of the overall structure of the curricula, acquisitions, content, teaching-learning activities and assessment. The model of the research is descriptive and has the characteristics of qualitative research. The data source of the research consists of Social Studies Curricula which was published by Ministry of National Education's Board of Education in the years of 2005, 2017 and 2018. The findings of the study were structured by analyzing according to the principles of document analysis technique. In these analyzes, two different forms were used: The Curriculum Analysis Form and the Comparative Document Analysis Form. According to the findings obtained from the study, when the overall structure of the curricula was examined, it was determined that the sections included in the 2005 curricula such as the list of commissions, objectives of Turkish National Education, vision and basic

¹Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, nurdankal@yahoo.com.

²Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, burakbaysal13@outlook.com.

*Bu araştırma 13-15 Eylül 2018 tarihinde Kuşadası'nda düzenlenen 2. Uluslararası Eğitim Araştırmaları ve Öğretmen Eğitimi Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Atf için (to cite): Kalaycı, N. ve Baysal, S. B. (2019). Sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi (2005-2017-2018). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 106-129.

approach were not included in the 2017 and 2018 curricula. In the dimension of acquisition, it was determined that while there were totally 174 acquisitions for all class levels in the 2005 curriculum, there were 134 acquisitions in the 2017 curriculum and 131 acquisitions in the 2018 curriculum. When skills and values are examined it was found that the creative thinking skill was changed to innovative thinking skill in 2005 curriculum, in values, the values of tolerance and hospitality included in the 2005 curriculum were excluded from the 2017 and 2018 curricula and also the values of equality and saving not included in 2005 curriculum were added to 2017 and 2018 curricula. In the dimension of content, number of learning areas were reduced from 9 to 7 in 2017 and 2018 curricula. When the dimension of teaching-learning activities was examined, it was determined that while the 2005 curriculum included examples of the activities related to each acquisition, the 2017 and 2018 curricula did not include any example of activities related to any acquisition. When the dimension of assessment was examined, it was found that the measurement tools were explained in detail and included examples in the 2005 curriculum.

Keywords: Social studies, curriculum, curriculum development, curriculum evaluation

Paper Type: Research

Giriş

Eğitim-öğretim faaliyetlerinin temel amacı, çağın gerekleri de dikkate alınarak akademik bilgi, beceri ve değerleri kazanmış bireyler yetiştirmektir. Özellikle 21. yüzyıl becerileri olarak bilinen ancak her yüzyılda geçerli olan yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme gibi temel becerilerin yanı sıra dünyada önem kazanan eşitlik, adalet, barış, saygı, hoşgörü gibi değerlerin tüm bireyler tarafından içselleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu beceri ve değerler, bireylerin 21. yüzyıl istihdamında pay sahibi olabilmelerinin yanında (Uluyol ve Eryılmaz, 2015) bireysel gelişimlerine ve toplumsal gelişmeye katkı sağlayabilmeleri açısından oldukça önemlidir. Öğrencilerin sahip olması beklenen bilgi, beceri ve değerler, eğitim kurumları ve özellikle eğitim/öğretim programları aracılığıyla kazandırılır.

Eğitim programlarının kapsamında farklı derslere ait öğretim programları yer almaktadır. İlkokul ve ortaokul kademelerinin eğitim programında yer alan en önemli derslerden biri Sosyal Bilgiler dersi. Sosyal Bilgiler dersinin en önemli amaçlarından bazıları 2018 sosyal bilgiler öğretim programında şu şekildedir;

- 1. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri,*
- 2. Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları,*
- 3. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri (Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 2018).*

Barr'a (1997) göre sosyal bilgiler dersinin iki temel amacı vardır. Bunlar; bireylerin dünyayı anlamasını ve sorumlu birer vatandaşlar olarak topluma katılmalarını sağlamaktır. Ancak sosyal bilgiler dersinin içeriği ve pedagojisi, çeşitli sosyal ve politik olaylardan büyük ölçüde etkilenmektedir (Ross, Mathison & Vinson, 2014).

1. Sosyal Bilgiler Dersi

İlkokul kademesinde 4. sınıfta ve ortaokul kademesinde 5, 6 ve 7. sınıfların ders programlarında haftada üç ders saati olarak yer almaktadır. Bu ders temelde; hak ve sorumluluklarını bilen, yaşamları boyunca karşılaştıkları problemlerin çözümünde en uygun çözüm yollarını bulabilen, yaşamının her alanında etkin, üretken, demokratik Türk vatandaşları yetiştirmeyi amaçlayan ilk ve ortaokuldaki en önemli derslerden biridir (Akdağ, 2009; Akpınar ve Kaymakçı, 2012; Hayırsever, 2010; Kılıçoğlu, 2014).

Sönmez (2005), sosyal bilgiler dersini, toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci olarak tanımlarken, Kabapınar (2014) ise tarih, coğrafya, psikoloji, antropoloji, sosyoloji gibi sosyal bilimlerin pedagojik bir anlayışla öğrenciler için yalınlaştırılmış biçimi şeklinde tanımlamaktadır. Sosyal bilgilerin doğası ve içerisinde barındırdığı disiplinler açısından en genel tanım ise Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS) (1994) tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre sosyal bilgiler, öğrencilerin vatandaşlık yeterliklerini kazandırmak ve geliştirmek için sosyal ve beşeri bilimlerin bütünleştirilmesinden doğmuş disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Sosyal bilgiler öğretiminin temel amacı, birbirine bağımlı günümüz dünyasında kültürel çeşitliliği tanıyan ve benimseyen demokratik toplumun vatandaşları olarak genç kuşakların, yerel, bölgesel, ülke çapında ve küresel olarak karşılaşılan sorunlar hakkında toplumun yararı ve mutluluğu için bilgi temeline dayalı rasyonel karar verme yeteneklerini geliştirmektir. Stanley ve Nelson (1986) sosyal bilgiler eğitimi “zaman ve mekan içindeki tüm insan girişimlerinin çalışması” olarak tanımlayarak bu dersin bireylerin tüm yaşamlarını etkileyebilecek nitelikte geniş kapsamlı bir ders olduğunu belirtmiştir.

Sosyal bilgiler dersinin Türk eğitim sistemindeki gelişimi Çatak’ın (2016) belirttiği gibi 1926 yılında “Yurt Bilgisi” adıyla programda yer almış 1962 yılında “Tarih”, “Coğrafya” ve “Yurttaşlık Bilgisi” dersleri birleştirilerek “Toplum ve Ülke İncelemeleri”, 1968 yılında “Sosyal Bilgiler”, 1985-86 eğitim öğretim döneminde “Milli Tarih”, “Milli Coğrafya” ve “Vatandaşlık Bilgisi” olmak üzere üçe ayrılmıştır. Sosyal Bilgiler ayrı bir ders olarak ilk defa 1968 yılında yayınlanan eğitim programında yer almıştır (Kan, 2010; Çatak, 2016). 1997 yılında tekrar tek bir ders olarak “Sosyal Bilgiler” adını almış ve aynı isimle devam etmektedir.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programı bu ismi ile ilk olarak 1968 uygulamaya konulmuş 1998, 2005, 2017 ve 2018 yıllarında çeşitli değişim ve gelişmelerle uygulanmıştır. Türk eğitim sisteminde yaşanan değişim ve gelişimlerden diğer bütün dersler gibi sosyal bilgiler dersi de etkilenmiş ve gelen her yeni anlayış çerçevesinde bazen gelişme bazen ise sadece değişme göstermiştir. Özellikle son yıllarda benimsenen ilerlemecilik eğitim felsefi akımı ile birlikte öğretim programları öğrencileri merkeze alan, öğretmenin öğrencilere gerçek yaşamla ilgili öğrenme yaşantıları kazandırma amacıyla rehberlik ettiği, problem çözme başta olmak üzere temel becerileri edinmelerini amaçlayan yapılandırmacı yaklaşıma dayalı olarak geliştirilmiştir (Arslan, 2009; İlhan Beyaztaş, Kaptı ve Senemoğlu, 2013).

2. Program Geliştirme ve Değerlendirme

Planlı eğitim ve öğretim sürecinin temelde öğrenci, öğretmen ve program olmak üzere üç temel ögesi bulunmaktadır ve bu üç öge ülkenin belirlenen hedeflerine ulaşma çabasında birbirleri ile etkileşim halindedir. Bu öğelerin herhangi birinde meydana gelebilecek bir bozukluk, zayıflık, verimsizlik veya yanlış işleyiş bütün bir sistemin verimliliğini düşürecektir (Üstüner, 2004). Bu üç temel öğeden biri olan programlar yoluyla eğitim kurumlarında toplumların gereksinim duyduğu niteliklere sahip bireyler yetiştirilmektedir. Ulusal ya da uluslararası düzeyde nitelikli, ülkenin kalkınması ve gelişmesine katkı sağlayacak, toplum ve kültürün korunması ve gelişmesini amaçlamaya dönük olacak şekilde eğitim programlarının geliştirilmesi gerekmektedir (Özdemir, 2009). Eğitim programları alanının öncülerinden olan Bobbitt (2017) eğitim programını çocuk ve gençlerin yetişkin yaşamında yapılması gerekenleri yapabilme becerisini geliştirmek ve her açıdan yetişkin olabilmeleri için yapmaları ve deneyimlemeleri gerekenlerin toplamı olarak açıklamıştır. Bunun yanı sıra Oliva ve Gordon (2018) programı; bir program, plan, içerik ve öğrenme yaşantıları olarak tanımlanmıştır.

Program geliştirmenin tanımı irdelendiğinde okul içinde veya dışında Milli Eğitimin ve okulun amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla eğitim programının hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme boyutlarına yönelik yapılan çalışmaların tümü olarak ifade edilebilir (Demirel, 2015; Varış, 1988). Buna ek olarak program geliştirmenin aslında program değerlendirmeyi de kapsadığı görüşünü savunan tanımlamalarda mevcuttur (Erden, 1998; Ertürk, 1975; Gültekin, 2017; Taba, 1962). Bu görüş doğrultusunda programların geliştirilmesi

kadar değerlendirilmesi de belirlenen genel ve özel hedeflere ulaşmada önemlidir. Diğer bir ifade ile program geliştirme sürecinde programın değerlendirilmesi programın da etkililiğinin artırılması için gereklidir.

Değerlendirme (evaluation) kavramının Latince köklerinin “güçlendirmek” veya “sağlamlaştırmak” olduğuna ilişkin yapılan yorumlara (Gitlin & Smyth, 1989) dayalı olarak program değerlendirme; mevcut-yeni geliştirilecek olan programları daha güçlü/sağlam hale getirme çalışmaları olarak düşünülebilir.

Program değerlendirme temel olarak aşağıda belirtilen üç amaca hizmet etmektedir;

1. Programın uygulanma sürecinin etkililiği hakkında yargıda bulunma (Erden, 1998; Klenowski, 2010; Marsh & Willis, 2007, Uşun, 2012, Varış, 1988).
2. Programın değerini-yeterliliğini ortaya koymak (Ertürk, 1975, Scriven, 1983).
3. Program geliştirme sürecine veri sağlamak (Erden, 1998) amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Bu bağlamda değerlendirme, program hazırlama ve geliştirme çalışmalarının ayrılmaz bir parçasıdır. Eğitim programının etkililiği hakkında veri toplama, toplanan verileri programın etkililiğinin işaretçileri olan ölçütlerle karşılaştırıp yorumlama, öğrencilerin başarısını saptama özetle programın etkililiği hakkında yargıya varma süreci ve programın niteliğini artırma olarak ifade edilebilir (Doğan, 1982; Erden, 1998; Ertürk, 1975; Ornstein & Hunkins, 1988; Stufflebeam, 1971).

Okullarda uygulanan öğretim programlarının değerlendirme sürecinde veriler sistematik bir şekilde dokümanlar, öğretmenler, öğrenciler, veliler ve iş dünyası gibi farklı paydaşlardan toplanabilir. Ancak program değerlendirme Millî Eğitim Bakanlığı dışındaki farklı kurumlarda uygulanacaksa, paydaşlar programın uygulandığı gruba göre farklılık gösterecektir. Bu süreçte alınan sonuçlar veya dönütler programın geliştirilmesi için kullanılır (Varış, 1988).

Değerlendirme sonunda programın etkili olduğu belirlenmişse, programın daha nitelikli olması yönünde çalışmalar yapılabilir. Programın etkili olmadığı belirlendiği durumlarda ise programın etkililiğinin artırılması için geliştirme çalışmalarına başlanır (Gökmenoğlu, 2014). Bu kapsamda program değerlendirme, eğitim programlarının veriye dayalı geliştirilmesini ve daha etkin hale getirilmesini sağlamaktadır. Her bir program geliştirilirken mutlaka değerlendirme yapılarak başlanmalıdır. Bu değerlendirme süreci şeffaf olmalıdır. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) İzleme ve Değerlendirme Daire Başkanlığı bu süreci açık, sistematik ve bilimsel ilkelere uygun olarak gerçekleştirmelidir. Bu açıklama sadece TTKB ile sınırlı değildir. Bir başka kurum ve kuruluşun program geliştirme ve değerlendirme çalışmaları aynı şekilde açık, sistematik ve bilimsel ilkelere uygun olmalıdır. Ayrıca bütün kurumlar ve kuruluşlar bu konuda yapılmış olan bilimsel çalışma sonuçlarından yararlanmalıdır ve bilimsel çalışmaları desteklemelidir. Program geliştirme çalışmaları yapılırken komisyonlar program değerlendirme çalışmalarının sonuçlarından yararlanmalıdır.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Alanyazın tarandığında 2005 ve 2017 sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının karşılaştırıldığı iki çalışma (Çoban ve Akşit, 2018; Koçoğlu ve Aydın, 2017; Tay, 2017) bulunmaktadır. 2018 programı ile ilgili program değerlendirme konusunda yalnızca bir çalışmaya (Sözen ve Ada, 2018) ulaşılmıştır. 2017 ve 2018 yıllarında yayınlanan öğretim programlarının değerlendirildiği çalışmaların yetersiz olması, programın daha iyi ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi, değerlendirilmesi ve zamanın şartlarına göre geliştirilmesi açısından bu alanda ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak araştırmanın amacı 2005-2017-2018 yıllarında geliştirilen ve uygulanan sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizinin yapılmasıdır. Bu çalışma, özellikle sosyal bilgiler eğitimi üzerine çalışan alan uzmanları, bu alanda çalışmayı hedefleyen araştırmacılara veri kaynağı ve örnek bir çalışma olacağından önemlidir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu

Başkanlığı ve öğretim programlarının hazırlanmasında görev alan diğer birimlere programlar hakkında veri kaynağı olacağından önemlidir.

Bu çalışmada 2005-2017-2018 yıllarında geliştirilen ve uygulanan sosyal bilgiler öğretim programlarının (SBÖP) karşılaştırmalı analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda programların genel yapısı, kazanım, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme boyutları analiz edilerek karşılaştırılmıştır.

Bu temel amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında biçimsel özellikler, genel amaçlar, vizyon ve temel yaklaşım bölümleri nasıl yapılandırılmıştır?
2. Programlarda kazanım boyutu nasıl yapılandırılmıştır?
 - 2.1. Kazanımlar nicelik olarak nasıl farklılık göstermektedir?
 - 2.2. Öğrenme alanları ve kazanım oranları nasıl farklılık göstermektedir?
3. Programlarda beceri, değer ve kavramlar nasıl farklılık göstermektedir?
4. Programlarda içerik boyutu nasıl yapılandırılmıştır?
 - 4.1. Öğrenme alanları, Atatürkçülük ile ilgili konu ve kazanımlar nasıl farklılık göstermektedir?
5. Programlarda eğitim durumları boyutu nasıl yapılandırılmıştır?
 - 5.1. Strateji, yöntem, teknik, etkinlik örneği ve materyal örneklerine yer verilmesi nasıl farklılık göstermektedir?
6. Programlarda değerlendirme boyutu nasıl yapılandırılmıştır?

4. Yöntem

4. 1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretim programları tam ve dikkatli bir biçimde analiz edildiğinden bu çalışmanın modeli betimseldir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013). Çalışmada 2005-2017-2018 sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırılması ve analiz edilmesinde doküman incelemesi tekniği kullanıldığından araştırma nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi yöntemlerin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

4. 2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini yayınlanmış tüm sosyal bilgiler öğretim programları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise 2005, 2017 yıllarında uygulanmış, 2018 yılında uygulanmaya başlanan ve halen uygulanan sosyal bilgiler öğretim programları oluşturmaktadır. Çalışmada, amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bir çalışmada gözlem birimlerini belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere, ya da durumlar oluşturabilir (Büyüköztürk vd. 2013). Bu örnekleme yöntemindeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu örnekleme yönteminin ilkelerine uygun olarak daha önce uygulanmış olan programlara kıyasla önemli değişiklikleri içermesi nedeniyle 2005 programı ve 2017 ve 2018 programları seçilmiştir. Ayrıca bu programların seçiminde diğer bir ölçüt ise programların şu anda ve yakın geçmişte uygulanmış olan programlar olmasıdır.

4. 3. Veri Kaynağı

Araştırmanın veri kaynağı olan dokümanları, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın internet sayfasında, öğretim programları bölümünde yayınlanan sosyal bilgiler öğretim programları oluşturmaktadır (<http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx>). İlgili dokümanlardan yalnızca 2018 sosyal bilgiler öğretim programına ulaşılabilmektedir. 2005 ve 2017 Programları Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı internet sayfasından kaldırılmış ancak araştırmacılar tarafından kaldırılmadan önceki bir tarihte arşivlenmiştir. 2017 sosyal bilgiler öğretim programı sadece 4. ve 5. sınıflarda uygulanmıştır (MEB,2017).

4. 4. Verilerin Toplanması

Araştırmada verilerin toplanması aşağıda belirtilen doküman incelemesi tekniğinin aşamaları dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir.

- 1- Dokümanlara Ulaşma: Sosyal bilgiler öğretim programlarına kişisel arşivden ve ilgili kurumun internet sayfasından ulaşılmıştır.
- 2- Özgünlüğü Kontrol Etme: Dokümanlar ilgili kurumun internet sayfasından yani resmi bir kurumdan elde edildiğinden orijinaldir.
- 3- Dokümanları Anlama: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı sayfasından indirilen 2018 programı ve kaldırılmadan önceki bir tarihte indirilen 2017 programı ile 2005 yılı basılı programından elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak incelenerek verilerin doğruluğu kontrol edilmiştir.
- 4- Veriyi Analiz Etme: Dokümanlar araştırmacılar tarafından analiz birimleri bağlamında karşılaştırılarak doküman analiz formları ile incelenmiştir.
- 5- Veriyi Kullanma: Yapılan analiz sonuçları iki program geliştirme uzmanı ile paylaşılarak uzman görüşü alınmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

4. 5. Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri, araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan alt amaçlara ve doküman analiz yönteminin ilkelerine göre analiz edilmiştir. Araştırmanın analiz birimini "vizyon", "temel yaklaşım", "genel amaçlar" bölümleri ile "kazanımlar", "içerik", "eğitim durumları" ve "değerlendirme" boyutları oluşturmaktadır. Bu analizlerde araştırmacılar tarafından geliştirilen iki farklı form kullanılmıştır. İlk form her bir sosyal bilgiler öğretim programının dört boyutunun analiz edildiği "Öğretim Programı Analiz Formu", iki satır ve analiz sonuçlarının yer aldığı beş sütundan oluşmaktadır. Bu form 2005-2017-2018 programları için ayrı ayrı doldurulmuştur. İkincisi ise üç farklı sosyal bilgiler öğretim programının karşılaştırıldığı üç ana sütun ve iki satırdan oluşan Karşılaştırmalı Doküman Analiz Formudur. Bu form ile Öğretim Programı Analiz Formundan elde edilen veriler analiz edilerek programlar karşılaştırılmıştır. Formların geliştirilmesi sürecinde bir program geliştirme uzmanından formların öğretim programları konusunda yeterli veriyi sağlaması konusunda görüş alınmıştır. Analiz sürecinde iç geçerliliğinin sağlanmasında bulguların kendi içinde tutarlı ve anlamlı olup olmadığı konusunda program geliştirme uzmanı olan yazarlar dışında bir başka program geliştirme uzmanı ve sosyal bilgiler eğitimi alan uzmanı olmak üzere iki uzmandan görüş alınmıştır. Bu süreçte uzmanlarla bulguların %10'u paylaşılmış ve incelemelerine sunulmuştur. İncelemeler sonucunda uzmanlarla tartışılmış ve bulgulara son şekli verilmiştir.

5. Bulgular ve Tartışma

Sosyal bilgiler öğretim programlarında biçimsel özellikler, genel amaçlar, vizyon ve temel yaklaşım bölümleri nasıl yapılandırıldığına ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

5. 1. Programların Genel Yapısı

5. 1. 1. Biçimsel Özellikler

Programların biçimsel özellikler açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Programların biçimsel özelliklerinin karşılaştırılması

	2005	2017	2018
Komisyon Listesi	✓	X	X
Türk Milli Eğitiminin Amaçları	✓	X	X
Genel Amaçlar	✓	✓	✓
Vizyon	✓	X	X
Temel Yaklaşım	✓	X	X
Bireysel Gelişim ve Öğretim Programları	X	X	✓
Programın Yapısı			
-Kazanımlar			
-Beceriler	✓	✓	✓
-Değerler			
Temel Yeterlilikler	X	✓	✓
Öğrenme-Öğretme Süreçleri/Programın Uygulanması			
	✓	✓	✓
Rehberlik	X	✓	X
Ölçme ve Değerlendirme	✓	✓	✓
Müze Eğitimi	✓	X	X
Gazete Kupürleri	✓	X	X
Kaynakça	✓	X	X
Sözlük	✓	X	X
Sayfa Sayısı	293	32	29

Tablo 1 incelendiğinde, SBÖP’lerin biçimsel özellikleri açısından çeşitli farklılıklara sahip oldukları saptanmıştır. Bu farklılıklar ayrıntılı incelendiğinde 2005 programında yer alan komisyon liste, Türk Milli Eğitiminin amaçları, vizyon, temel yaklaşım, müze eğitimi, gazete kupürlerinden yararlanma, kaynakça ve sözlük gibi bölümlerin 2017 ve 2018 programlarında yer almadığı belirlenmiştir. Bir öğretim programında bu bölümlerin yer alması son derece önemlidir. Daha önce yayınlanan programlar incelendiğinde bu bölümlerin yer aldığı görülmektedir. Komisyon listesinin olmaması bir yazarın veya şairin eserlerini anonim bir şekilde okuyucuya sunması gibidir. Bir çalışmayı hangi alan uzmanlarının ve kimlerin yaptığının belirtilmesi geçmişten bu yana uygulanan bir yaklaşımdır. Böyle bir uygulamaya neden başvurulduğu anlaşılamamaktadır.

Bunun yanında rehberlik bölümü 2005 ve 2018 programlarında yer almazken, 2017 programında yer almaktadır. Rehberlik bölümünün bir programda yer alması son derece kıymetliyken, son programda yer almaması önemli bir eksiklik olarak söylenebilir. 2018 programında ise Bireysel Gelişim ve Öğretim Programları bölümünün 2005 ve 2017 programlarında yer almadığı saptanmıştır. Sayfa sayılarında ise 2005 programının içerisinde barındırdığı ayrıntılar ve açıklamalar ile 293 sayfa, 2017 programının 32 sayfa ve son olarak 2018 programının 29 sayfa olduğu saptanmıştır. Bruner, “Bir konunun yapısını kavramak, onu ilgili diğer birçok şeyin kendisiyle anlamlı bir şekilde ilişkilendirilmesini sağlayacak şekilde anlamaktır. Yapıyı öğrenmek, aslında, bir şeyin nasıl ilişkili olduğunu öğrenmektir” demiştir (Oliva ve Gordon, 2018). Bu açıdan değerlendirildiğinde doğru ve bilimsel temelde yapılandırılan içerik boyutu, konu alanı özelinde anlamlı ve bütüncül bir öğrenme gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır.

Öğretim programı özetinde veya tam metinde hem ne öğretileceğini hem de dersin nasıl işleneceğine yönelik işlevsel öneriler içerir (Oliva ve Gordon, 2018).

5. 1. 2. Genel Amaçlar

Programların genel amaçlar açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Programların genel amaçlarının karşılaştırılması

Genel Amaçlar	2005	2017	2018
1. Özgür bir birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varır.	✓	✓	✓
2. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.	✓	✓	✓
3. Atatürk İlke ve İnkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; lâik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.	✓	✓	✓
4. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.	✓	✓	✓
5. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, milli bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder.	✓	✓	✓
6. Yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklar.	✓	✓	✓
7. Ekonominin temel kavramlarını anlayarak, kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde ulusal ekonominin yerini kavrar.	✓	✓	✓
8. Meslekleri tanır, çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli olduğuna inanır.	✓	✓	✓
9. Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirler, değişim ve sürekliliği algılar.	✓	✓	✓
10. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanır.	✓	✓	✓
11. Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlakı gözetir.	✓	✓	✓
12. Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşler ileri sürer.	✓	✓	✓
13. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, lâiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak, yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.	✓	✓	✓
14. İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir.	✓	✓	✓
15. Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanır (2005).	Değişmiş	Değişmiş	Değişmiş
16. Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanır (2017 ve 2018).	Değişmiş	Değişmiş	Değişmiş
17. Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir.	✓	-	-
18. Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.	✓	-	-
19. Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları.	-	✓	✓
20. Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları.	-	✓	✓
21. Millî, manevî değerleri temel alarak ve evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri.	-	✓	✓

Tablo 2'ye göre SBÖP'lerin "Genel Amaç" bölümleri incelendiğinde 2005 programında yer alan iki maddenin 2017 ve 2018 programlarından çıkarıldığı, bir maddenin değiştirildiği; bunun yanında 2017 ve 2018 programlarına 2005 programında yer almayan yeni üç maddenin eklendiği saptanmıştır. Buna göre 2005 programında yer alan;

17. Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir,

18. Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlar arası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder,

maddeleri 2017 ve 2018 programlarında yer almamaktadır. Kızılcıoğlu (2007) çalışmasında öğrencilerin harita okuryazarlığı becerisine sahip olmalarının dünya üzerindeki fiziki ve beşeri yayılımları/oluşumları anlamada ve mekânsal analiz becerisinin diğer bütün derslerdeki başarıyı arttırdığını belirtmektedir. Sosyal bilgiler dersinde harita, tablo, grafik kullanma, düzenleme ve geliştirme becerilerini kazandırma temel amaçlardandır. 2017 ve 2018 programlarında bu temel amaçların yer almadığı saptanmıştır. Bu bulgu sosyal bilgiler dersinin temel amaçları ile ters düşmektedir.

Diğer yandan 2017 ve 2018 programlarında yer alan;

19. *Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları,*
20. *Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları,*
21. *Milli, manevi değerleri temel alarak ve evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri,*

maddeleri 2005 programında yer almamaktadır. Tanrıverdi'nin (2009) ilköğretim programlarını sürdürülebilir çevre eğitimi açısından değerlendirdiği çalışmasında çevre eğitimine ilişkin Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen ve Teknoloji derslerinde iç içe geçmiş kazanımların yer aldığı ve bu derslerde çevre eğitimi ya da sürdürülebilirlik olarak ayrı bir ünite veya öğrenme alanının yer almadığı saptanmıştır. Bunun yanında Akengin ve İbrahimoglu'nun (2015) 2005 İlköğretim programındaki çevre eğitimi araştırdıkları çalışmalarında sosyal bilgiler dersi programının çevre eğitime ilişkin içerik konusunda yetersiz kaldığı saptanmıştır. Belirtilen her iki araştırmada çevre ve sürdürülebilir çevre anlayışına ilişkin ortaya konulan yaklaşım 2017 ve 2018 sosyal bilgiler programlarında aynı şekilde devam etmektedir. Çevre eğitimi, sosyal bilgiler dersinin amaçları düşünüldüğünde çevreye duyarlı, doğa sevgisini kazanmış bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Burada temel amaç bireylerde çevre konusunda kalıcı davranış değişiklikleri oluşturmak, bireylerin çevre sorunlarının çözümüne aktif katılımlarını sağlamak ve onları bu konuda bilinçlendirmek olmalıdır. Ayrıca çevre eğitimi sadece örgün eğitim kurumlarıyla kısıtlı olmamalı, yaşam boyu öğrenme kapsamında yaygın olarak toplumun tüm kesimlerine verilmelidir. Bu anlamda programlar yetersiz kalmaktadır.

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılması hedeflenen becerilerin en önemlilerinden biri olan eleştirel düşünme becerisi öğrencilere okulda eğitim ve öğretim programları yoluyla kazandırıldığında, öğrenciler toplumsal yaşamda daha anlamlı yaşayabilir, sorgulayabilir ve buna bağlı olarak karşılaştıkları problemlere çözüm getirebilirler (Aladağ, 2015). Bu nedenle 2017 ve 2018 programlarında yer alan genel amaçlara öğrencilerin eleştirel düşünme becerisine sahip olmalarına ilişkin maddenin eklenmesi bu programlar için olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak Hayırsever ve Kısakürek (2019) araştırmalarında sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan eleştirel düşünme becerisinin, öğrencilere kazandırılmasında, ders kitaplarının çoğunlukla “kısmen yeterli” olarak görülmesinin, bir ders kitabının değerlendirilmesinden daha fazla bir sonuç olduğunu, bu sonucun gelecekte o toplumu oluşturacak vatandaşların eleştirel düşünebilme becerilerini göstermede de “kısmen” yeterli olabileceğinin eleştirisini yapmışlardır.

2005 programında “Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanma” şeklinde yer alan madde, 2017 ve 2018 programlarında “Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri” şeklinde değiştirilerek yazılmıştır. Görüldüğü üzere bu madde 2017 ve 2018 programlarında daha kapsamlı ele alınmıştır. Çünkü sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilme becerisi bir birey ve vatandaş için önemli beceriler arasındadır.

5. 1. 3. Vizyon/Temel Felsefe

Programların vizyon/temel felsefe açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Programların vizyon/temel felsefelerinin karşılaştırılması*

	2005	2017	2018
21. yüzyıla uygun olarak çağdaş	✓	-	-
Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş	✓	-	-
Türk tarihini ve kültürünü kavramış	✓	-	-
Sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri benimsemiş	✓	-	-
Haklarını bilen	✓	-	-
Temel demokratik değerlerle donanmış	✓	-	-
Sosyal katılım becerileri gelişmiş	✓	-	-
Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı	✓	-	-
Kendisiyle ve toplumuyla uyum içinde olan	-	✓	-
Bir yandan milli, diğer yandan evrensel değerleri içselleştirmiş	-	✓	-
Öz güven sahibi	-	✓	-
Fikirlerini, beğenilerini sunabilen	-	✓	-
Eğlenerek ve ilgi alanlarını geliştirerek öğrenen	-	✓	-
Estetik değerlere uzak olmayan, estetik hazın izini süren, estetik bakış açısına sahip	-	✓	-
Yüksek motivasyona sahip	-	✓	-
Mutlu	-	✓	-
Kendi hayal gücünü ortaya koyabilen	-	✓	-
Hayatın tek yönlü işleyişini kendi tasarımları ile zenginleştiren	-	✓	-
Kültürel varlıklarla ilgili bilgili ve yaşadığı döneme ait belirli bir tarih bilincine sahip	-	✓	-
Öğrenmenin sadece okul mekanları ve sınıflarla sınırlı olmadığı, bütün hayatı kapsadığı fikrini temele alan	-	✓	-
İnsan haklarına saygılı	✓	✓	-
Kişi hak ve hürriyetine saygılı, uzlaşmacı	✓	✓	-
Yaşadığı çevreye duyarlı	✓	✓	-
Doğa bilinciyle desteklenen bir çevre anlayışına sahip	✓	✓	-
Bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren)	✓	✓	-
Eleştirel düşünme becerileri gelişmiş	✓	✓	-

*Tabloda italik yazılan maddeler 2017 programında yer alan maddeler, koyu yazılan maddeler ise 2005 ve 2017 programlarında ortak olan maddeleri belirtmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde 2005 programında yer alan “Programın Vizyonu” isimli bölüm, 2017 programından çıkarılmış ve yerine “Öğretim Programının Temel Felsefesi” bölümü eklenmiştir. 2018 programında ise sosyal bilgiler dersine yönelik bir vizyon/felsefe başlığı veya bu bölümlere karşılık gelen herhangi bir bölümün olmadığı saptanmıştır. Programlarda vizyon bölümünün yer alması o dersle birlikte yetiştirilmek istenen birey özelliklerinin ortaya konması ve sosyal bilgiler dersinde öğretim programları yoluyla kazandırılması beklenen özelliklerin genelini ifade etmesi açısından önemlidir. Ancak 2018 programı bu açıdan eksiklikler içermektedir.

2005 programında yer alan çağdaş, Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, haklarını bilen ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ifadelerinin 2017 ve 2018 programlarında yer almaması sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık aktarımı yönünün eksik kalmasına neden olabilir.

Her üç programda yer alan benzer ifadeler incelendiğinde 2017 programında kendisiyle ve toplumuyla uyum içinde, bir yandan milli diğer yandan evrensel değerleri içselleştirmiş, özgüven sahibi, kültürel varlıklarla ilgili bilgili ve yaşadığı döneme de belirli bir tarih bilinciyle bakabilen ifadeleri yer alırken 2005 ve 2018 programlarında bu açıklamalara benzer ifadeler yer almamaktadır. Öğretim programlarında ortak olarak yer alan ifadeler incelendiğinde 2005 ve 2017 programlarında insan haklarına saygılı olma, çevre duyarlılığı, eleştirel düşünme ve sosyal katılım becerileri ile ilgili maddelerin ortak olarak yer aldığı saptanmıştır.

5. 1. 4. Temel Yaklaşım

Programların temel yaklaşım açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Programların temel yaklaşımlarının karşılaştırılması

Temel Yaklaşımları	2005	2017	2018
Yaşama etkin katılma	✓	-	-
Doğru karar verme	✓	-	-
Sorun çözmeyi destekleme ve geliştirme	✓	-	✓
Yapılandırmacı yaklaşımı önemseme	✓	-	-
Bilgi ve beceriyi dengeleme	✓	-	-
Yaşantıları ve bireysel farklılıkları dikkate alarak çevreyle etkileşime olanak sağlama	✓	-	✓
Değer ve beceri kazandırma	-	-	✓
Sade ve anlaşılır bir yapıda olma	-	-	✓
Sarmal bir yaklaşımı benimseme	-	-	✓
Harmonik bir yaklaşımı benimseme	-	-	✓
Diğer disiplinlerle bütünleşme	-	-	✓

Tablo 4 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretim programlarında yer alan temel yaklaşım bölümünün 2005 programında aynı başlık altında yer aldığı, 2017 programında temel yaklaşım bölümüne karşılık gelen bir bölümün yer almadığı tespit edilmiştir. Buna rağmen 2018 programında temel yaklaşım bölümünün yer almadığı ancak temel yaklaşıma karşılık gelebilecek ifadelerin program içerisinde farklı bölümlerde yer aldığı saptanmıştır. 2017 Programında temel yaklaşım bölümü/ifadeleri yer almadığından temel yaklaşım bölümü 2005 ve 2018 programları bazında karşılaştırılmıştır. Bu doğrultuda 2005 programında bireylerin yaşama etkin katılımını, doğru karar vermesini, sorun çözmeyi sağlayan yapılandırmacı bir anlayışla bilgi ve beceriyi dengeleyen, öğrencilerin çevre ile etkileşimine olanak sağlayan bir yaklaşımın benimsendiği tespit edilirken; 2018 programında değer ve beceri kazandırma hedefli, sade ve anlaşılır bir yapıda sarmal ve harmonik bir yaklaşımın benimsendiği ve diğer disiplinlerle bütünleşmiş bir anlayışın vurgulandığı saptanmıştır. Ancak 2018 programında belirtilen harmonik yaklaşım ifadesi ile kastedilen husus anlaşılmamaktadır. Çünkü alanyazın incelendiğinde program geliştirmenin bilimsel yapısı içerisinde harmonik bir yaklaşım türü bulunmamaktadır. Her iki programda da ortak olarak benimsenen bir yaklaşım olmamakla birlikte, 2005 ve 2018 programlarında problem çözen öğrencilerin yetişmesini sağlamak amacıyla ve bireysel farklılıkları dikkate alan bir yaklaşımla hazırlandığı programlarda belirtilmiştir.

5. 2. Kazanımlar

Sosyal bilgiler öğretim programlarında kazanım boyutunun nasıl yapılandırıldığına ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

Programların kazanım boyutunun nicel olarak karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Programlarda yer alan kazanımların nicelik olarak karşılaştırılması

Sınıf	2005	2017	2018
4.Sınıf	46	33	33
5.Sınıf	46	34	33
6.Sınıf	43	35	34
7.Sınıf	39	32	31
Toplam	174	134	131

Tablo 5 incelendiğinde 2005, 2017 ve 2018 programlarında kazanım sayılarında değişikliklerin olduğu saptanmıştır. Buna göre 2005 programında tüm sınıf düzeyleri için toplam 174 kazanım; 40 kazanım azaltılarak 2017 programında 134 kazanım, 2018'de ise üç kazanım azaltılarak 131 kazanım indirilmiştir. Kazanım sayılarında en fazla azalmanın olduğu sınıf düzeylerinin ise 13 kazanım ile 4. ve 5. sınıfların olduğu saptanmıştır. Çoban ve Akşit (2018) 2005 ve 2017 programlarını karşılaştırdıkları çalışmalarında, 2005'ten 2017'ye geçişte kazanımların nicel olarak azaltıldığı ancak içerik ve yoğunluk açısından iki program arasında bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yine aynı çalışmaya göre 2005 programında yer alan kazanımlardan bazıları 2017 programında kazanım açıklamaları olarak yer almış ve bazı kazanımlar birleştirilmiştir. Bu durum kazanımların binişik hale dönüşmesine neden olabilir. Ancak kazanımların oluşturulmasında dikkat edilmesi gereken en önemli ölçütlerden biri kazanımların binişik değil, birbirini tamamlayıcı şekilde bitişik olması gerektiğidir (Sönmez, 2015). Diğer yandan kazanım sayılarının bu denli azaltılması ve özellikle 2017 ve 2018 programlarında kazanımların yoğunluğunun artırılması haftalık ders saati düşünüldüğünde öğrencilerin konuları anlama konusunda zorlanabilecekleri şeklinde yorumlanabilir.

Programlarda yer alan kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları

Öğrenme Alanı	4. Sınıf			5.Sınıf			6.Sınıf			7.Sınıf			Toplam		
	2005	2017	2018	2005	2017	2018	2005	2017	2018	2005	2017	2018	2005	2017	2018
Birey ve Toplum	6	5	5	4	4	4	6	5	5	6	4	4	22	18	18
Kültür ve Miras	6	4	4	6	5	5	9	6	5	8	5	5	29	20	19
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	8	6	6	7	5	5	7	4	4	5	4	4	27	19	19
Bilim, Teknoloji ve Toplum	6	5	5	6	5	5	5	4	4	5	4	4	22	18	18
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	7	5	5	7	6	6	6	6	6	6	6	6	26	23	23
Etkin Vatandaşlık*	-	4	4	-	4	4	-	6	6	-	5	4	-	19	18
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler**	5	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	-
Güç, Yönetim ve Toplum**	4	-	-	5	-	-	5	-	-	5	-	-	19	-	-
Küresel Bağlantılar	4	4	4	6	5	4	5	4	4	4	4	4	19	17	16
Toplam	46	33	33	46	34	33	43	35	34	39	32	31	174	134	131

* Bu öğrenme alanı 2017 ve 2018 programlarında yer almaktadır.

** Bu öğrenme alanları yalnızca 2005 programında yer almaktadır.

Tablo 6'ya göre programlarda yer alan kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları incelendiğinde Birey ve Toplum öğrenme alanında 2005 programına göre 2017 ve

2018 programlarından 4. ve 6. sınıfta birer kazanım azaltıldığı, 7. Sınıfta iki kazanım azaltıldığı ve 5. Sınıfta kazanım sayısının aynı kaldığı saptanmıştır. Tüm sınıf düzeyleri için programlar karşılaştırıldığında en fazla azalmanın 10 kazanımla Kültür ve Miras; 8 kazanımla İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanlarında olduğu saptanmıştır. En az azalma ise üçer kazanımlar Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı ile Küresel Bağlantılar öğrenme alanında olduğu saptanmıştır.

Diğer yandan 2005 Programında yer alan Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler öğrenme alanı ile Güç, Yönetim ve Toplum öğrenme alanları birleştirilerek 2017 ve 2018 Programlarına Etkin Vatandaşlık olarak eklenmiştir. 2005 programında toplam 29 kazanımın yer aldığı bu öğrenme alanları, 2017 ve 2018 yılında 18 kazanıma kadar indirilmiştir. Sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık aktarımı yönü düşünüldüğünde ise Gürel'in (2016) çalışmasında belirttiği üzere vatandaşlık dersi konularının soyut olması ve eğitimin yüzeysel veriliyor olması dersin vatandaşlık aktarımı yönünde başarıya ulaşamamasında etkili olmaktadır. Bu yüzeysellikte programın içerik boyutunun yanı sıra kazanımlarında etkisi olabilmektedir.

5. 3. Beceriler, Değerler ve Kavramlar

Sosyal bilgiler öğretim programlarında beceri, değer ve kavramların nasıl yapılandırıldığına ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

5. 3. 1. Beceriler

Programların beceriler açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Programlarda becerilerin karşılaştırılması

2005	2017	2018
Eleştirel düşünme	Eleştirel Düşünme	Eleştirel düşünme
Yaratıcı düşünme	Yenilikçi Düşünme	Yenilikçi düşünme
İletişim	İletişim	İletişim
Araştırma	Araştırma	Araştırma
Problem çözme	Problem çözme	Problem çözme
Karar verme	Karar verme	Karar verme
Bilgi teknolojilerini kullanma	Dijital okuryazarlık	Dijital okuryazarlık
Girişimcilik	Girişimcilik	Girişimcilik
Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma	Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma	Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma
Gözlem	Gözlem	Gözlem
Mekânı algılama	Mekânı algılama	Mekânı algılama
Zaman ve kronolojiyi algılama	Zaman ve kronolojiyi algılama	Zaman ve kronolojiyi algılama
Değişim ve sürekliliği algılama	Değişim ve sürekliliği algılama	Değişim ve sürekliliği algılama
Sosyal katılım	Sosyal katılım	Sosyal katılım
Empati	Empati	Empati
	Çevre okuryazarlığı	Çevre okuryazarlığı
	Finansal okuryazarlık	Finansal okuryazarlık
	Harita okuryazarlığı	Harita okuryazarlığı
	-	Hukuk okuryazarlığı
	İş birliği	İş birliği
	Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme	Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme
	Kanıt kullanma	Kanıt kullanma
	Konum analizi	Konum analizi
	Medya okuryazarlığı	Medya okuryazarlığı
	Öz denetim	Öz denetim
	Politik Okuryazarlık	Politik okuryazarlık
	Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama	Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama
Toplam 15	Toplam 26	Toplam 27

Tablo 7'ye göre programlarda yer alan beceriler incelendiğinde, 2005 programında toplam 15 beceri, 2017 programında 26 beceri ve 2018 programında 27 becerinin yer aldığı saptanmıştır. 2005 programında yer alan yaratıcı düşünme becerisi 2017 ve 2018 programlarında yenilikçi düşünme becerisi olarak isim değiştirerek yer almaktadır. Özellikle yaratıcı düşünme becerisinin yenilikçi düşünme becerisi ile değiştirilmesi bazı olumsuz durumları beraberinde getirebilir. Türkiye çeşitli kuruluşlar ve araştırma şirketlerinin raporlarında yaratıcılık kategorisinde dünya ortalamasının altında yer almaktadır (Global Innovation Index, 2017; Martin Prosperity Institute, 2015). Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile yaratıcı düşünme arasındaki doğru orantı düşünüldüğünde Türkiye'nin yaratıcı ve inovatif ve eleştirel düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerine daha fazla önem vermesi gerekmektedir. Ancak programlarda gerçekleşen isim değişikliği, bu beceriler için yeterli önemin gösterilmemesi üst düzey düşünme becerilerinin kazandırılmasında önemli engellerden biridir. Diğer yandan 2005 programında yer alan bilgi teknolojilerini kullanma becerisinin, 2017 ve 2018 programlarında dijital okuryazarlık becerisi ve medya okuryazarlığı becerisi olarak iki beceri şeklinde yenilendiği saptanmıştır.

Hukuk okuryazarlığı becerisi ise 2005 ve 2017 programlarında ifade edilmemesine karşın 2018 programında ilk kez yer almıştır. Buna karşın hukuk okuryazarlığı becerisi doğrudan verilecek beceriler olarak kazanımlarda yer almamaktadır. Patil ve Lavanya (2012) çalışmalarında öğrencilerin hukuk okuryazarlığı becerisini kazanmalarının onlara daha iyi bir öğrenci olma ve ülkelere karşı sorumlu bireyler olmalarında yardımcı olacağını belirtmektedir. Beceriler listesinde olmasına rağmen hiçbir öğrenme alanında hukuk okuryazarlığı becerisinin olmaması 2018 programı için olumsuz bir durumdur. Sabancı ve Karaman Kepenekçi'nin (2018) Sosyal bilgiler eğitimi lisans programı kapsamında verilen hukuk eğitiminin etkililiğinin araştırdıkları çalışmalarında öğretmen adaylarının lisans düzeyinde verilen hukuk eğitimini kısmen yeterli buldukları ve bu alanda daha sonra kendilerini geliştirmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçtan hareketle sosyal bilgiler öğretim programında yetersiz kalan hukuk okuryazarlığı becerisi, lisanstan itibaren hukuk eğitimi konusunda iyi yetişmeyen öğretmenler ile birlikte kazandırılması zor beceriler arasına girmektedir. Programlarda öğrencilere kazandırılması hedeflenen becerilerle, okulların mevcut altyapısı, dersi verecek öğretmenlerin beceri kazandırmadaki yeterlilikleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Diğer yandan 2017 ve 2018 programlarına harita okuryazarlığı becerisinin eklenmesi Sosyal Bilgiler dersi için olumlu bir durumken, 2005 programında yer alan “bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir” maddesinin 2017 ve 2018 programlarından çıkarılması bir çelişkidir. Programın genel amaçları ile diğer bölümlerin birbirini desteklemesi dersin hedeflerine ulaşması için gereklidir.

2017 ve 2018 sosyal bilgiler öğretim programlarında yer alan “Öğretim Programında Temel Beceriler” başlığı altında Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) ve Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (AYÇ) ile uyumlu ve hayat boyu öğrenme kapsamında her bireyin kazanması beklenen sekiz anahtar yeterlilik bulunmaktadır. Bu yeterlilikler Tablo 8'de listelenmiştir.

Tablo 8. Programlarda temel yeterliliklerin karşılaştırılması

Temel Yeterlilikler	2005	2017	2018
Ana dilde iletişim	-	✓	✓
Yabancı dillerde iletişim	-	✓	✓
Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler	-	✓	✓
Dijital yetkinlik	-	✓	✓
Öğrenmeyi öğrenme	-	✓	✓
Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yeterlilik	-	✓	✓
İnisiyatif alma ve girişimcilik algısı	-	✓	✓
Kültürel farkındalık ve ifade	-	✓	✓

Tablo 8 incelendiğinde Temel Yeterlilikler bölümünde Sosyal Bilgiler dersi ile doğrudan ilişkili olarak sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yeterlilik ve kültürel farkındalık yeterliliğinin yer aldığı söylenebilir. Otuz, Kayabaşı ve Ekici'nin (2018) çalışmalarında 2017 sosyal bilgiler öğretim programında beceri listesinde verilen 26 becerinin 22'si temel yeterlilikler ile yakın ilişkili bulunmuştur. Bu sonuç ile 2017 ve 2018 öğretim programlarında kazandırılması hedeflenen beceriler ile temel yeterliliklerin çoğunlukla birbiriyle ilişkili biçimde yapılandırıldığı söylenebilir. Temel yeterlilikler öğrencilere kazandırılmak istenen bilgi, beceri ve tutumların birleşimi olarak tanımlanabilir. Bu yetkinliklerin kazandırılması ise bireylerin bireysel ve toplumsal hayattaki gelişimleri için önem arz etmektedir.

5. 3. 2. Değerler

Programların değerler açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Programlarda değerlerin karşılaştırılması

DEĞERLER	2005	2017	2018	DEĞERLER	2005	2017	2018
Adalet	✓	✓	✓	Hoşgörü	✓	-	-
Aile birliğine önem verme	✓	✓	✓	Misafirperverlik	✓	-	-
Bağımsızlık	✓	✓	✓	Özgürlük	✓	✓	✓
Barış	✓	✓	✓	Sağlıklı olmaya önem verme	✓	-	-
Bilimsellik	✓	✓	✓	Saygı	✓	✓	✓
Çalışkanlık	✓	✓	✓	Sevgi	✓	✓	✓
Dayanışma	✓	✓	✓	Sorumluluk	✓	✓	✓
Duyarlılık	✓	✓	✓	Tasarruf	-	✓	✓
Dürüstlük	✓	✓	✓	Temizlik	✓	-	-
Estetik	✓	✓	✓	Vatanseverlik	✓	✓	✓
Eşitlik	-	✓	✓	Yardımseverlik	✓	✓	✓

Tablo 9'a göre programlarda yer alan değerler incelendiğinde 2005 Programında yer alan hoşgörü, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik değerlerinin 2017 ve 2018 programlarında yer almadığı, 2017 ve 2018 programlarına ise eşitlik ve tasarruf değerlerinin eklendiği saptanmıştır. Ancak adalet değerinin 2017 ve 2018 programlarında doğrudan verilecek değer olarak kazanımlarda yer almadığı tespit edilmiştir. Gömleksiz ve Cüro'nun (2011) çalışmalarında sosyal bilgiler dersi öğretim programının öğrencilere saygılı olma duygusunu kazandırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada saygılı olma duygusunun kazandırılmasında etkili olan değerler saygı, hoşgörü, adalet ve dürüstlük olarak belirtilmektedir. Bu doğrultuda 2017 ve 2018 programlarından hoşgörü değerinin çıkarılmasının, öğrencilerde saygı gelişiminin sağlanması konusunda aksaklıklara neden olabileceği söylenebilir. Ayrıca 2005 sosyal bilgiler öğretim programında "Değer Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar" başlığı altında "Değer Açıklamak", "Ahlaki Muhakeme", "Değer Analizi" ve "Gözlem Yoluyla Değer Öğretimi" gibi değer öğretim yaklaşımları ayrıntılı bir biçimde örneklerle desteklenerek açıklanmıştır.

5. 3. 3. Kavramlar

Programların kavramlar açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Programlarda kavramların karşılaştırılması

	2005	2017	2018
Anlam Çözümleme Tablosu	✓	-	-
Kavram Ağı	✓	-	-
Kavram Haritası	✓	-	-

Tablo 10'a göre 2005 sosyal bilgiler öğretim programları incelendiğinde "Kavramlar" başlığı altında kavramın ne olduğuna ait bilgilerin yanında anlam çözümleme tabloları, kavram ağları ve kavram haritaları gibi kavram öğretim teknikleriyle ilgili detaylı bilgi ve örneklere yer verilmiştir. Ayrıca bölüm sonunda her sınıf düzeyinde giriş, geliştirme ve pekiştirme düzeylerinde programlarda yer alan kavramların listeleri yer almaktadır. 2017 ve 2018 öğretim programlarında ise hiçbir sınıf düzeyi için böyle bir bölüme yer verilmemiştir. Doğanay (2002), Sosyal Bilgiler derslerinin ezberden kurtarılıp, yaşamı anlamlı bir bütün olarak algılamaya dayalı bir ders olarak görülebilmesi için, öğretimin kavram ve genelleme odaklı olması gerektiğini vurgulamaktadır (Alkış, 2014). Bunun yanında öğretmenin genel olarak öğrenme yöntemiyle ilgili bilgisi ve öğretimi kılavuzlama becerisi dolaylı olarak öğrencinin kavram geliştirmedeki erişimini büyük ölçüde etkiler (Ülgen, 1988). Bu açıdan değerlendirildiğinde 2017 ve 2018 programları öğretmene kavram öğretimi konusunda kılavuzluk etmesi bakımından eksik kalabilir. Çünkü kavramlar düşünce sürecimizin çok önemli parçalarıdır ve tüm düşünme becerilerinin temelinde yer alırlar (Yılmaz, 2008; Yılmaz ve Çolak, 2012).

5.4. İçerik

Sosyal bilgiler öğretim programlarında içerik boyutunun (öğrenme alanları, Atatürkçülük ile ilgili konu ve kazanımlar) nasıl yapılandırıldığına ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

5.4.1. Öğrenme Alanları

Programların öğrenme alanları açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Programlarda öğrenme alanlarının karşılaştırılması

Öğrenme Alanları	Öğretim Programları		
	2005	2017	2018
Birey ve Toplum	✓	✓	✓
Kültür ve Miras	✓	✓	✓
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	✓	✓	✓
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	✓	✓	✓
Zaman, Süreklilik ve Değişim	✓	-	-
Bilim, Teknoloji ve Toplum	✓	✓	✓
Etkin Vatandaşlık	-	✓	✓
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	✓	-	-
Güç, Yönetim ve Toplum	✓	-	-
Küresel Bağlantılar	✓	✓	✓
Toplam	9	7	7

Tablo 11'e göre sosyal bilgiler öğretim programlarında öğrenme alanları incelendiğinde 2005 programında dokuz, 2017 ve 2018 programında yedi öğrenme alanı olduğu saptanmıştır. Öğrenme alanları programlara göre ayrıntılı incelendiğinde 2005 programında yer alan ve diğer tüm öğrenme alanları içinde yer alan öğrenme alanı olan Zaman, Süreklilik ve Değişim öğrenme alanının 2017 ve 2018 programlarında yer almadığı saptanmıştır. Bununla birlikte 2005 programında 4. ve 5. sınıf düzeylerinde yer alan Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler öğrenme alanı ile tüm sınıf düzeylerinde yer alan Güç, Yönetim ve Toplum öğrenme alanı birleştirilerek

2017 ve 2018 programlarında tüm sınıf düzeyleri için Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı adını almıştır. Sosyal bilgiler dersi demokratik değerleri benimsemiş vatandaşlar olarak öğrencilerin topluma uyum sağlamalarını ve bu konuda edindikleri bilgi ve birikimleri yaşama geçirebilecekleri donanımları kazandırmayı sağlayan bir derstir (Merey, 2014). Bu nedenle vatandaşlık eğitimi ile doğrudan ilişkili öğrenme alanlarının kazanım sayılarının azaltılarak tek bir öğrenme alanında toplanması, programda vatandaşlık konusunun derinliğinin azaltılması olarak da yorumlanabilir.

5. 4. 2. Atatürkçülük İle İlgili Öğrenme Alanı, Konu ve Kazanımlar

Programların Atatürkçülük temasına göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Programlarda Atatürkçülük ile ilgili öğrenme alanı, konu ve kazanımların karşılaştırılması

	2005			2017			2018		
	Öğrenme Alanı	Konu	Kazanım	Öğrenme Alanı	Konu	Kazanım	Öğrenme Alanı	Konu	Kazanım
4. Sınıf	4	8	19	-	-	-	-	-	-
5. Sınıf	3	27	17	-	-	-	-	-	-
6.Sınıf	7	16	15	2	-	2	-	-	-
7.Sınıf	3	8	8	1	-	1	1	-	1

Tablo 12’ye göre Atatürkçülük ile ilgili öğrenme alanı, konu ve kazanımlar incelendiğinde 2005 programında ara disiplin olarak Atatürkçülük temasına ilişkin yoğun bir içerik mevcutken, 2017 ve 2018 programlarında bu temanın içerik olarak dikkat çekici bir biçimde azaltıldığı saptanmıştır. 2017 sosyal bilgiler öğretim programında bütün sınıf düzeyleri için Atatürk adının geçtiği tek kazanım 7. Sınıf 6. Öğrenme Alanı: Etkin Vatandaşlık 2. Kazanım: “Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar” şeklinde olduğu tespit edilmiştir. 2018 sosyal bilgiler öğretim programında yalnızca 7. Sınıfta bir öğrenme alanı ve bir kazanım Atatürkçülük konusu ile ilişkilendirilmiştir. 2018 programında yer alan tek kazanım 2017 programında yer alan kazanım ile aynıdır. Çelikkaya, Esen ve Kürümlüoğlu (2018) “2005 ve 2017 sosyal bilgiler programı 4.ve 5. sınıf ders kitaplarında Atatürk ve Atatürkçülük” isimli araştırmalarında 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında Atatürk ve Atatürkçülük konusuna ilişkin görsellerin sayısında 2005’ten 2017’ye ciddi bir azalma olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ders kitaplarının öğretim programlarının uygulanmasında bir araç olduğu ve programların bir yansıması olduğu düşünüldüğünde bu araştırma ile paralellik gösterdiği saptanmıştır. Ülkemizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ilkökul ve ortaokul düzeyinde ayrıntılı işlendiği tek ders olan sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında giderek azaltılması milli bilincin ve değerlerin kazandırılmasında bir engel olarak değerlendirilebilir. Bir ülkenin kurucu liderinin öğretim programlarından çıkarılması, etkin vatandaşlar yetiştirme açısından da olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

5. 5. Eğitim Durumları

Sosyal bilgiler öğretim programlarında eğitim durumları boyutunun nasıl yapılandırıldığına ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Programların eğitim durumları boyutu açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13. Programlarda eğitim durumlarının karşılaştırılması

Eğitim Durumları	2005	2017	2018
Strateji	-	-	-
Yöntem	-	-	-
Teknik	-	-	-
Etkinlik örneği	✓	-	-
Araç-Gereç /Materyal örneği	-	-	-

Tablo 13 incelendiğinde eğitim durumları boyutu açısından programlarda önemli eksiklikler saptanmıştır. Her üç program da strateji, yöntem, teknik gibi konularda öğretmene nasıl ders işleyeceği ile ilgili kılavuzluk etmesi bakımından yetersizdir. Üç program karşılaştırıldığında ise 2005 programında yer alan etkinlik örnekleri ve materyal örnekleri, 2017 ve 2018 programında yer almamaktadır. Bir öğretim programında olması gereken dört boyuttan biri olan eğitim durumları boyutu öğretmene öğretim sürecinde rehberlik etmesi açısından önemli yer tutar. Sosyal bilgiler öğrenme – öğretme süreci aktif olduğunda etkilidir (Doğanay, 2008). İltter (2018)'in yaptığı çalışmasında öğretmenlerin çoğunluğunun Sosyal Bilgiler dersinde öğrenme-öğretme sürecinde etkileşimli veya bağımsız öğrenmeyi destekleyen öğrenci merkezli öğrenme yaklaşımları yerine öğretmen denetimi aracılığıyla bilgi geçişini yansıtan bir öğretim tarzıyla daha geleneksel bir öğretim anlayışını benimsedikleri tespit edilmiştir. Alanyazında da öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan sorunlar üzerine bu yorumu destekleyici araştırmalara rastlanmıştır (Adıgüzel, 2009; Karacaoğlu ve Acar, 2010; Karadağ, Deniz, Korkmaz ve Deniz, 2008; Rençber, 2008). Tüm bu sonuçlar doğrultusunda 1998 yılından itibaren vurgulanan yapılandırmacı yaklaşımın gerçek anlamda uygulanmamasının en temel nedenlerinden biri olarak; öğretim programlarının öğretmene yol gösterici olmaması yorumu yapılabilir.

5. 6. Ölçme ve Değerlendirme

Sosyal bilgiler öğretim programlarında ölçme ve değerlendirme boyutunun nasıl yapılandırıldığına ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

Programların ölçme ve değerlendirme boyutu açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 14'de sunulmuştur.

Tablo 14. Programlarda ölçme ve değerlendirmenin karşılaştırılması

Ölçme ve Değerlendirme Araçları	2005	2017	2018
Öz Değerlendirme	✓	✓	-
Tutum Ölçeği	✓	-	-
Dereceli Puanlama Anahtarı	✓	✓	-
Performans Değerlendirme	✓	-	-
Kavram Haritası	✓	-	-
Proje Değerlendirme Ölçeği	✓	-	-
Sözlü Sunum	✓	-	-
Proje	✓	-	-
Akran Değerlendirme	✓	✓	-
Öğrenci Ürün Dosyası (Portfolyo)	✓	-	-
Sözlü Sunum	✓	-	-
Kısa Cevaplı Testler	✓	-	-
Hazırbulunuşluk Testleri	-	✓	-
Gözlem	✓	✓	-
Görüşme Formları	✓	✓	-
Yetenek Testleri	-	✓	-
İzleme/Ünite Testleri	-	✓	-
Otantik Görevler	-	✓	-
Açık Uçlu Sorular	✓	✓	-
Yapılandırılmış Grid	-	✓	-
Tanılayıcı Dallonmuş Ağaç	-	✓	-
Kelime İlişkilendirme	-	✓	-
Grup Değerlendirme	✓	✓	-
Dönem Sonu Sınavları	-	✓	-
Uygulama Sınavları	-	✓	-

Tablo 14'e göre 2005 sosyal bilgiler öğretim programı ölçme ve değerlendirme boyutu açısından incelendiğinde, 4 ve 5. sınıflar için programda 26 sayfa ölçme ve değerlendirmeye yönelik açıklamaya yer verilmiştir. Bu açıklamalarda Öz Değerlendirme, Tutum Ölçeği, Dereceli Puanlama Anahtarı vb. örnek ölçme araçlarına yer verilerek ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. 2017 sosyal bilgiler öğretim programı incelendiğinde değerlendirme boyutu ile ilgili yaklaşık iki sayfalık açıklamaya yer verilmiştir. Bu açıklamalarda Değerlendirme Uygulamaları (Tanıma- İzleme- Sonuç Odaklı) grafik şeklinde açıklanmış, ölçme araçları bir paragrafta açıklanmıştır. Kullanılması önerilen örnek ölçme araçlarının sadece isimlerine yer verilmiştir. Ancak 2017 programında Tanılayıcı Dallonmuş Ağaç, Yapılandırılmış Grid vb. gibi farklı ölçme araçlarının sadece isimlerine yer verilmiştir.

2018 sosyal bilgiler öğretim programı incelendiğinde değerlendirme boyutu ile ilgili yarım sayfa kadar açıklamaya yer verilmiştir. Bu açıklamalarda tüm öğrencilerin aynı şekilde değerlendirilmesinin uygun olmayacağından esnek bir ölçme ve değerlendirme anlayışına vurgu yapılmıştır. Ancak herhangi bir ölçme aracının ismi veya örneğine yer verilmemiştir. Sosyal bilgiler dersinin amaçlarına ulaşmasında en önemli faktörlerden biri öğrencilerin derse aktif katılımıdır. Bu nedenle sosyal bilgiler dersinde öğrenci başarısının yalnızca geleneksel ölçme ve değerlendirme teknikleriyle ölçülmesi aktif öğrenme, yapılandırmacılık ve çoklu zekâ gibi yaklaşımlarla örtüşmemektedir (Yalçınkaya, 2015). Bu yüzden sosyal bilgiler dersinin ölçme ve değerlendirme boyutunda tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme araçlarının yapılandırılarak uygulanması değerlendirme açısından önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde 2017 programı tamamlayıcı ölçme araçlarına yer vermesi açısından olumlu bir örnek olarak kabul edilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Her üç program incelendiğinde 2005 programının daha bilimsel bir anlayışla hazırlandığı, öğretmene kılavuzluk etme konusunda nispeten daha yeterli olduğu belirlenmiştir.

Diğer yandan 2017 ve 2018 programlarında ise bir programda olması gereken ölçütler dikkate alındığında bazı eksiklikler saptanmıştır. Bu eksiklikler kazanım sayılarının büyük ölçüde azalması, eğitim durumu boyutunda 2005 programında yer alan ve öğretmene yol gösterici nitelikte olan etkinlik örneklerinin 2017 ve 2018 programlarından kaldırılması, ölçme ve değerlendirme boyutunda 2005 programında yer alan örnek ölçme ve değerlendirme araç ve tanımlarının 2017 ve 2018 programlarından kaldırılması olarak belirlenmiştir.

Öğretim programları, öğrencilerin eğitim ve öğretim faaliyetleri boyunca onlara yaşamlarını devam ettirmeleri, topluma uyum sağlamaları ve yaşadıkları toplumu geliştirmelerini sağlayacak olan bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasında önemli rol oynamaktadır. Hem daha önce uygulanan hem de uygulanmakta olan öğretim programlarının güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi, mevcut öğretim programlarının niteliğinin artırılmasına ve dolayısıyla ülkenin eğitimdeki nihai amaçlarına ulaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Öğretim programları Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirlemiş olduğu hedefleri gerçekleştirmek için en önemli yapılardan biridir ve yetiştirilmek istenen nitelikli insan tipinin yetiştirilmesi için en önemli araçtır. İlkokul ve ortaokul programları; haklarını bilen, sosyal yaşama aktif olarak katılımlarını sağlayan, sorumluluklarını yerine getiren, doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen, insan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini bilen ve kavrayan bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (MEB, 2018). Bu gerekçelerle ilkokul ve ortaokul programlarında yer alan sosyal bilgiler dersinin öğretim programı dikkatli bir şekilde değerlendirilmeli ve program geliştirme aşamaları temele alınarak geliştirilmelidir. Program değerlendirme çalışmaları düzenli aralıklarla yapılmalıdır. Aksi halde programların amaçlarına ulaşmasında sorunlar kaçınılmazdır. Çünkü eğitim programları öğrenen kişide yoğun bir bilinç/ farkına varma düzeyi oluşturmayı hedeflemektedir. Aynı kaygı ile eğitim programları da kendi bilinç ve farkına varma sürecini program değerlendirme ile gerçekleştirecektir. Bir programın en büyük şansı uygulama süreci hakkında aldığı dönütlerdir. Bilimsel temele dayalı olarak geliştirilen bir programın yine bilimsel bir temele dayandırılarak değerlendirilmesi ise eğitim sistemi için bir gerekliliktir. En değerli insan "kendini bilir" kadim sözü program değerlendirenlerin düsturu olmalıdır.

Eğitim/öğretim programlarının uzun aralıklarla geliştirilmesi bilim, kültür, teknoloji gibi alanlarda yaşanan değişim ve ilerlemelerin programlara yansıtılması konusunda olumsuzluklara neden olabilir. 2005 yılında geliştirilen ve uygulamaya konulan sosyal bilgiler dersi öğretim programından sonra 2017 ve son olarak 2018 yılında geliştirilip uygulanmaya başlanan programlar arasındaki süreçte yaşanan boşluk programların güncel olması ilkesi ile ters düşmektedir. Yine bu süreçte öğretim programlarında yapılan değişiklikler program geliştirme çalışmaları için yeterli olamamaktadır. Bu yüzden program geliştirme çalışmaları bilimsel ilkelere uygun bir şekilde daha kısa aralıklarla yapılmalıdır.

Eğitim ve öğretim programlarının geliştirme çalışmalarında, programların planlama, tasarım düzenleme aşamalarında, bundan önceki program geliştirme anlayışları ve modelleri esin kaynağı olabilir (Çoban, 2017). Bu yüzden ilgili kurumlar tarafından programlar geliştirilirken daha önce hazırlanmış programlar ve bu programların değerlendirme çalışmaları dikkate alınmalıdır. Ülkemizde son yıllarda program geliştirmenin temel ilkelerinden giderek uzaklaşan bir anlayışla geliştirilen öğretim programlarının amacına ulaşması ise olası görünmemektedir.

Sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi ve değerlendirilmesini amaçlayan bu araştırmanın yapılacak olan program geliştirme çalışmalarına katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca bu araştırmanın bulguları program değerlendirme ile ilgili çalışma yapacak araştırmacılara örnek oluşturabilir. Diğer yandan araştırmacılar bu öğretim programları ile ders kitapları arasındaki bağlantıyı analiz eden çalışmalar yapabilir.

Ülkenin her alanda ihtiyacı olan vatandaşların yetiştirilmesi ve refah düzeyinin artmasında eğitim sisteminin önemi düşünüldüğünde, program geliştirmenin büyük bir titizlikle

gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Pinar'ın (2004) belirttiği üzere eğitim programları geçmişimiz hakkında hatırlamak istediklerimizi, şimdiki zamanda inandıklarımızı, gelecek için ümitlerimizi iletir.

Kaynakça

- Adıgüzel, A. (2009). Yenilenen ilköğretim programının uygulanması sürecinde karşılaşılan sorunlar. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(17),77-94.
- Akdağ, H. (2009). İlköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi (Konya ili örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 1-14.
- Akengin, H. ve İbrahimoglu, Z. (2015). 2005 İlköğretim programında çevre eğitimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (32), 106–119.
- Akpınar, M. ve Kaymakçı, S. (2012). Ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarına karşılaştırmalı bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 605-626.
- Aladağ, S. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde beceriler. R. Sever (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 307-348). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Alkış, S. (2014). Sosyal bilgilerde kavram öğretimi. M. Safran (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 69-92). Ankara: Pegem Yayınları.
- Arslan, A. (2009). *Felsefeye giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Barr, H. (1997). Defining social studies. *Teachers and Curriculum*, 1, 6-13.
- Bobbitt, J. F. (2017). *Eğitim Programı*, (Çev: M. E. Rüzgar), Ankara: Pegem Yayınları.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Ç., E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Çatak, M. (2016). Sosyal bilgiler programlarının tarihi gelişimi. S. Şimşek (Ed.). *Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenleri için sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 1-24). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çelikkaya, T., Esen, Z. ve Kürümlüoğlu, M. (2018). 2005 ve 2017 Sosyal bilgiler programı 4.ve 5. sınıf ders kitaplarında Atatürk ve Atatürkçülük. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (10), 118-136. DOI: 10.20860/ijoses.429939.
- Çoban, A. (2017). Program geliştirmenin tarihsel temelleri. B.Oral ve T. Yazar (Ed.), *Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme* içinde (s. 119-50). Ankara: Pegem Yayınları.
- Çoban, O. ve Akşit, İ. (2018). 2005 ve 2017 Sosyal bilgiler öğretim programlarının öğrenme alanı, kazanım, kavram, değer ve beceri boyutları açısından karşılaştırılması. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(1), 479-505.
- Demirel, Ö. (2015). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Doğan, H. (1982). *Analiz ve program hazırlama*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Erden, M. (1998). *Eğitimde program değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ertürk, S. (1975). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Yelken-tepe Yayınları.
- Gitlin, A. and Smyth, J. (1989). *Teacher evaluation: educative alternatives*. London: Falmer Press.

- Global Innovation Index. (2017). *The global creativity report* <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report> (Erişim tarihi: 30.12.2018).
- Gökmenoğlu, T. (2014). Geniş açı: modeller ve yaklaşımlar açısından Türkiye’de program değerlendirme çalışmaları. *International Journal of Curriculum and Instructional Studies*, 4(7), 55-70.
- Gömleksiz, M. N. ve Cüro, E. (2011). Sosyal bilgiler dersinde yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-134.
- Gültekin, M. (2017). Program geliştirmeye ilişkin temel kavramlar. B. Oral ve T. Yazar (Ed.), *Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme* içinde (s. 2-40). Ankara: Pegem Yayınları.
- Gürel, D. (2016). Sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ilkökul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşlerinin karşılıklı olarak incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(3), 641-660.
- Hayırsever, F. (2010). *Sosyal bilgiler ders, öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarının sosyal bilgiler öğretim programında kazandırılması hedeflenen temel beceriler açısından değerlendirilmesi* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Hayırsever, F. ve Kısakürek, M. A.(2019). Sosyal bilgiler ders kitabının öğrencilere eleştirel düşünme becerisini kazandırması açısından değerlendirilmesi. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(3), 627-646.
- İlhan Beyaztaş, D., Kaptı, S. B. ve Senemoğlu, N. (2013). Cumhuriyetten günümüze ilkökul/ilköğretim programlarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 46(2), 319-344.
- İlter, İ. (2018). Öğretmenlerin sosyal bilgiler derslerinde öğretim yöntemleri ve uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(1), 1-29.
- Kabapınar, Y. (2014). *Kuramdan uygulamaya sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Kan, Ç. (2010). A.B.D ve Türkiye’de sosyal bilgilerin tarihsel gelişimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 663-672.
- Karacaoğlu, Ö. C., ve Acar E. (2010). Yenilenen programların uygulanmasında öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 45-58.
- Karadağ, E., Deniz, S., Korkmaz, T., ve Deniz, G. (2008). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı: sınıf öğretmenleri görüşleri kapsamında bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 383-402.
- Kılıçoğlu, G. (2014). Sosyal bilgiler tanımı, dünyada ve ülkemizde gelişimi ve önemi. M. Safran (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 3-16). Ankara: Pegem Yayınları.
- Kızılçaoğlu, A. (2007). Harita becerilerine pedagojik bir bakış. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 341-358.
- Klenowski, V. (2010). Curriculum Evaluation: Approaches and Methodologies. P. Peterson, E. Baker, & B. McGaw (Ed.), *International Encyclopedia of Education* in. Oxford: Elsevier Press.
- Koçoğlu, E. ve Aydın, M. (2017). Alan uzmanlarına göre 2017 sosyal bilgiler programının 2005 programı çerçevesinde analizi. *International Journal of Social Science Research*, 6 (1), 61-74.
- Marsh, C. and Willis, G. (2007). *Curriculum: Alternative Approaches, Ongoing Issues* (4th Ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson/Merrill Prentice Hall.

- Martin Prosperity Institute. (2015). *The global creativity index* <http://martinprosperity.org/content/the-global-creativity-index-2015/> (Erişim tarihi: 30.12.2018).
- Merey, Z. (2014). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde vatandaşlık ve insan hakları. M. Safran (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 719-742). Ankara: Pegem Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). *Sosyal bilgiler öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Sosyal bilgiler öğretim programı*. <http://ttkb.meb.gov.tr> (Erişim tarihi: 14.09.2017).
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal bilgiler öğretim programı*. <http://ttkb.meb.gov.tr> (Erişim tarihi: 08.06.2018).
- Milli Eğitim Bakanlığı (Temmuz, 2017). İlkokul (4. sınıf), ortaokul ve imam hatip ortaokulu (5-7. sınıflar) sosyal bilgiler dersi öğretim programı. *Tebliğler Dergisi*, 80(2718), 1613.
- N.C.S.S (1994). *Expectations of excellence: curriculum standards for social studies*. Washington DC. National Council for the Social Studies.
- Oliva, P. F. and Gordon, W. R. (2018). Program ve öğretimin tanımlanması. İçinde: *Program Geliştirme* (Çev: K. Gündoğdu), Ankara: Pegem Yayınları.
- Ornstein, A. C. and Hunkins. F. P. (1988). *Curriculum: foundations, principles and issues*. New Jersey: Prentice Hall Press.
- Otuz, B., Kayabaşı, G. B. ve Ekici, G. (2018). 2017 Sosyal bilgiler dersi öğretim programının beceri ve değerlerinin anahtar yetkinlikler açısından analizi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(4), 944-972.
- Özdemir, S. M. (2009). Eğitimde program değerlendirme ve Türkiye’de eğitim programlarını değerlendirme çalışmalarının incelenmesi. *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 126-149.
- Patil, S.S. and Lavanya, C. (2012). A study on legal literacy among secondary school students. *Indian Streams Research Journal*. 2(7), 1-4 DOI:10.9780/22307850, <http://oldisrj.lbp.world/UploadedData/1190.pdf>.
- Pinar, W. F. (2004). *Studies in curriculum theory. what is curriculum theory?*. Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Rençber, İ. (2008). *Yeni ilköğretim programının uygulanmasında karşılaşılan sorunlara ilişkin müfettiş, yönetici ve öğretmen görüşleri* (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ross, E. W., Mathison, S. and Vinson, K. D. (2014). Social Studies Curriculum and Teaching in the Era of Standardization. In: *The Social Studies Curriculum: Purposes, Problems, and Possibilities* (Ed: E. W. Ross), Albany: State University of New York Press.
- Sabancı, O. ve Karaman Kepenekçi, Y. (2018). Sosyal bilgiler eğitimi lisans programı kapsamında verilen hukuk eğitiminin etkililiği. *Journal of Human Sciences*, 15(2), 1261-1277.
- Scriven, M. (1983). The Methodology of Evaluation. In: *Educational Evaluation: Theory and Practice* (Ed: B. Worthen ve J. Sanders), Belmont, CA: Wadsworth Press.
- Sönmez, V. (2005). *Hayat ve sosyal bilgiler öğretimi öğretmen kılavuzu*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2015). *Program geliştirmede öğretmen elkitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Sözen, E. ve Ada, S. (2018). 2005 ve 2018 4. Sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının (SBDÖP) karşılaştırılması. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 6(1), 53-71.
- Stanley, W. B. and Nelson, J. L. (1986). Social education for social transformation. *Social Education*, 50, 528-533.
- Stufflebeam, D. L. (1971). The Relevance of the CIPP Evaluation Model for Educational Accountability. *Journal of Research and Development in Education*, 5, 19-25.
- Taba, H. (1962). *Curriculum development: theory and practice*. New York: Harcourt, Brace & World Press.
- Tanrıverdi, B. (2009). Sürdürülebilir çevre eğitimi açısından ilköğretim programlarının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(151), 89-103.
- Tay, B. (2017). 2005 Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile 2017 sosyal bilgiler dersi taslak öğretim programının karşılaştırması. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 27(8), 461-487.
- Uluçol, Ç. ve Eryılmaz, S. (2015). 21. yüzyıl becerileri ışığında Fatih Projesi değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 209-229.
- Uşun, S. (2012). *Eğitimde program değerlendirme: süreçler, yaklaşımlar ve modeller*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ülgen, G. (1988). *Eğitim psikolojisinde kavram geliştirme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Üstüner, M. (2004). Geçmişten günümüze Türk eğitim sisteminde öğretmen yetiştirme ve günümüz sorunları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(7), 63-82.
- Varış, F. (1988). *Eğitimde program geliştirme teori ve teknikler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Yalçınkaya, E. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde ölçme ve değerlendirme. R. Sever (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 411-451). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, H. (2008). *İlköğretim birinci kademe 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde kavram haritalarının kullanılmasının başarıya etkisi* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yılmaz, K. ve Çolak, R. (2012). Sosyal bilgiler öğretiminde kavram haritaları kullanımının öğrencilerin tutum, akademik başarı ve bilgilerinin kalıcılık düzeylerine etkisi. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, 1(1), 1-14.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

2018 Yılı Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programının Alan Bilgisi, Genel Kültür ve Pedagoji Dersleri Açısından Analizi*

Analysis of 2018 Geography Teacher Education Undergraduate Program in terms of Scientific Field Knowledge, General Culture and Pedagogy Courses

Doç. Dr. Mustafa SAĞDIÇ ¹

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de 2018 yılında uygulamaya konulan Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programını Öğretmenlik Meslek Bilgisi, Genel Kültür, Alan Bilgisi, Alan Eğitimi ve Öğretmenlik Uygulaması dersleri bağlamında önceki program ile karşılaştırarak değerlendirmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi sonucunda elde edilen bulgular içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Elde edilen bazı bulgular şunlardır: Alan bilgisi ile alana ilişkin öğretimi içeren dersler Alan Eğitimi başlığında toplanmıştır. Bu kapsamdaki derslerin ders saatleri ve kredileri önemli ölçüde azaltılmıştır. Buna karşılık Öğretmenlik Meslek Bilgisi derslerinin ders saatleri ve kredileri büyük ölçüde arttırılmıştır. Genel kültür derslerinin kapsamında da önemli değişiklikler söz konusudur. Öğretmenlik uygulaması dersi Öğretmenlik Uygulaması I ve Öğretmenlik Uygulaması II dersi olarak iki döneme çıkartılmıştır. Ancak öğretmenlik uygulamasına bir basamak teşkil eden Okul Deneyimi dersi ise programdan kaldırılmıştır. Lisans programlarının toplam kredileri 165’den 148’ye, toplam ders saati ise 182’den 157’ye çekilmiştir. Ayrıca programda seçmeli derslere %25 oranında yer verilmiş, seçmeli ders çeşitliliği arttırılmış ve Bologna sürecine uyum sağlanmıştır. 2018 programı önceki programa göre merkezi bir yaklaşımın ürünü olarak yerel farklılıkları önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Elde edilen bulgular ilgili literatür ile tartışılmış ve alana yönelik bazı öneriler geliştirilmiştir. Bu kapsamda yeni öğretmen yetiştirme lisans programları ile ilgili akademik çalışmaların artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya eğitimi, yeni lisans programı, öğretmen yetiştirme

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The purpose of this study is to evaluate the geography teacher education program in the context of scientific field knowledge related to geography, professional teaching knowledge, general culture, geography education and teaching practice lessons implemented since 2018 in Turkey and containing important changes according to the previous program. In this study, document analysis method which is one of the qualitative research methods is used. The findings were analyzed by using descriptive analysis technique. It is seen that the new geography program is concerned with creating a standard in the faculties of education. The scientific field knowledge related to geography and teaching of geography were collected in the title of scientific field education. Hours and credits values of scientific field courses related to geography have been significantly reduced. On the other hand, the course hours and credits values of the teaching courses have been increased significantly. There are significant changes in the scope of general culture courses. Teaching practice was added to two semesters as Teaching Practice I and Teaching Practice II. However, the School Experience course, which constitutes a step in the teaching practice, has been removed from the program. The total credits of the undergraduate programs were reduced from 156 to 147 and the total course hours from 170 to 154. In addition, 25% of elective courses

* Bu çalışmanın bir bölümü 13.12.2019 tarihinde İstanbul’da düzenlenen 6. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, msagdic@yildiz.edu.tr.

Atf için (to cite): Sağdıç, M. (2019). 2018 yılı coğrafya öğretmenliği lisans programının alan bilgisi, genel kültür ve pedagoji dersleri açısından analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 130-144.

were given in the program, the diversity of elective courses was increased and the process was adapted to the Bologna process.

Keywords: Geography education, undergraduate program, teacher training

Paper Type: Research

Giriş

Türkiye’de modern anlamda ilk coğrafya eğitimi Osmanlı Döneminde başlamıştır. 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devletinin Batı karşısındaki savaşlarda aldığı ağır yenilgiler, Avrupa’daki teknik gelişmelere ilginin artmasına ve de coğrafya biliminin askeri stratejinin bir aracı olarak görülmesine neden olmuştur. Bu kapsamda Avrupa’daki teknik gelişmeleri Osmanlı topraklarına taşımak maksadıyla askeri okullar açılmış ve bu okulların programlarında coğrafya ve harita bilgisi derslerine de yer verilmiştir. Askeri okullarla başlayan modernleşme girişimlerini Tanzimat Döneminde sivil alana da taşımak ve devlete memur yetiştirmek amacıyla açılan rüşdiyelerin programlarında da coğrafya dersleri vardır (Yeşiltepe, 2010, s. 32-35). Tanzimat döneminde çoğunluğu batıdaki eserlerin tercümesi olan çok sayıda coğrafya ders kitabı yazılmıştır. 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile dönemin ilkokulları olan Sıbyan Mekteplerinde de Elifba, Kur’an-ı Kerim, Tecvid, İlm-i Hâl, Ahlak, Sarf-ı Osmanî, İmlâ, Kıraat, Hesap, Hüsn-i Hat ve Mülahhas Tarih-i Osmanî dersleri ile beraber Muhtasar Coğrafyayı Osmanî dersleri de yer almıştır (Baltacı, 1999, s. 447). Yine 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile açılması kararlaştırılan idadi ve sultanilerin programlarında da coğrafya dersleri vardır. Cumhuriyet döneminde de 1962 yılına kadar ilkokuldan liselere kadar hemen her kademedeki müstakil coğrafya dersleri programlarda yer almıştır. Coğrafya dersleri erken Cumhuriyet döneminde ilkokul, ortaokul ve liselerde okutulmakta iken, günümüzde ise lise ve dengi okullarda bir genel kültür dersi olarak okutulmaktadır. Ayrıca liselerin sosyal bilimler ve edebiyat şubelerindeki ders programlarında bir uzmanlık dersi olarak daha yoğun şekilde yer almaktadır.

Coğrafya derslerini okutacak coğrafya öğretmenlerinin yetiştirilmesi Osmanlı’dan günümüze önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1838’de devlete memur yetiştirmek amacıyla kurulan orta düzeyli rüşdiye mekteplerinin öğretmen ihtiyacını karşılamak için 1948’de, üç yıllık öğrenim süresine sahip ilk öğretmen okulu olan *Darülmualimîn* açılmış, öğretim programında *Usûl-i ifade ve talim ve lisan-ı Farsî, riyâziyât, fenn-i hesap, hendese, mesaha ve heyet* derslerinin yanı sıra *coğrafya* derslerine de yer verilmiştir (Gündüz, 2016, s. 239-240). 1869 *Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi* ile Osmanlı Devletinde öğretmen yetiştirme konusu tekrar gündeme gelmiş ve bu kapsamda 1891 yılında idâdî ve sultanilerin öğretmen ihtiyacını karşılamak için *Darülmualimîn-i Ali* açılmıştır. *Darülmualimîn-i Ali*, Cumhuriyet dönemindeki adıyla Yüksek Muallim Mektebi ya da Yüksek Öğretmen Okulu, 1978 tarihine kadar çeşitli değişikliklere rağmen lise ve dengi okullara öğretmen yetiştiren bir kurum olarak Türk eğitim tarihinde yerini almıştır (Eşme, 2001). 1925 Yüksek Muallim Mektebi Talimâtnameinde okulun eğitim süresinin dört yıl olduğu ve yedi bölümden oluştuğu bildirilmiştir: *Edebiyat, Felsefe-İctimâiyât, Tarih-Coğrafya, Riyâziyat, Fizik-Kimya, Tabiat, Sanâyi-i Nefîse*. İlk üç yıl alan derslerinin üniversitede alınmasından sonra, son sene staj dönemine ayrılmıştır (Maarif Vekâleti, 1927). 1908’den itibaren *Dârülmualimîn-i Âlî* öğrencilerinin bazı dersleri *Dârülfünûndan* almaya başlaması, Türkiye’de öğretmen eğitiminde üniversite etkisi açısından bir milat olarak değerlendirilebilir. *Dârülmualimîn-i Âlî* ile *Dârülfünun* arasında başlayan bu ilişki bir süre sonra, *Dârülmualimîn-i Âlî*’nin kapatılmasına ve derslerin tamamen *Dârülfünun*’da verilmeye başlamasına neden olmuştur. Ancak bu uygulamanın da öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin aksamasına neden olduğu gerekçesiyle, yoğun eleştiriler yapılmış ve 1911’de *Âlî* şubesi *Dârülfünûndan* ayrılarak dersler yeniden *Dârülmualimîn*’de verilmeye başlamıştır (Satı, 1918). 1915 öğretim yılında *Âlî* şubesinin alan dersleri programı, öğrencilerin sınav ve sınıf geçme usûlleri *Dârülfünun*’un yönetmeliğine tâbi tutularak günümüzde de önemli bir tartışma konusu olan öğretmen yetiştirmede Eğitim

Fakülteleri ile Fen-Edebiyat Fakülteleri arasındaki rol çatışmalarının temelleri atılmıştır. Esasen o günden günümüze kadar öğretmen yetiştirmede Eğitim Fakülteleri ile Fen-Edebiyat Fakülteleri arasında sağlıklı bir ilişki kurulamamıştır. Alan bilgisi derslerinin üniversiteden alınmasına ilişkin sözü edilen uygulama Cumhuriyet döneminde de uzun bir süre devam etmiştir.

1915 yılında Darulfünun bünyesinde coğrafya bölümünün kurulması, Türkiye’de coğrafya biliminin gelişiminde önemli bir dönüm noktasıdır. Coğrafya bölümünün kurulması coğrafya eğitiminin gelişmesinde ve coğrafya biliminin gerçek anlamıyla bir akademik disiplin haline gelmesinde çok önemli bir rol üstlenmiştir. Diğer yandan 1946 yılında çıkarılan üniversiteler yasası ile öğretim üyelerinin üniversite dışında görev almasının yasaklanması Yüksek Öğretmen Okullarını derin bir şekilde etkilemiştir. Çünkü bu yasa gereğince öğretim üyelerinin Yüksek Öğretmen Okulları ile ilişkilerinin kesilmesi, bu okulların toplum nezdindeki itibarının hızla azalmasında etkili olmuştur (Aycan, 2015, s. 62).

Yüksek Öğretmen Okullarında Tarih ve Coğrafya şubesi bazen tek bölüm olarak yer almış, bazen de iki ayrı bölüm olarak kurumsallaştırılmıştır. İki ayrı bölüm olarak yapılandırıldığı durumlarda da tarih bölümlerinde coğrafya, coğrafya bölümlerinde de tarih derslerine önemli bir yer ayrılmıştır. Maksat bu uygulama ile yetişecek öğretmenlerin hem tarih hem de coğrafya derslerini okutabilmelerini sağlamaktır. Tarih ve coğrafya dersleri tek bir öğretmen tarafından yürütülmekte, öğretmen atamaları için yapılan sınavlarda bu iki dersten ortak sınav yapılmakta ve öğretmen adayının bu iki dersi de okutabilme niteliğine sahip olması istenmektedir (Maarif Vekilliği, 1939, s. 18). Tarih ve coğrafya derslerinin tek bir öğretmen tarafından okutulmasına ilişkin uygulama, önemli sorunlara neden olmasına rağmen uzun süre devam etmiştir.

1960’lı yıllarda Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin Sosyal Bilgiler olarak birleştirilmesi nedeniyle 1967-1968 yılından itibaren eğitim enstitülerine bağlı edebiyat bölümünün sosyal bilgiler kısmında sosyal bilgiler öğretmenleri yetiştirilmeye başlanmıştır (Bayram, 2003). Eğitim enstitülerinin 1978-1979 yılından itibaren dört yıllık yüksek öğretmen okullarına dönüştürülmesi ile Sosyal Bilgiler bölümü kaldırılarak yerine Tarih-Coğrafya ve Coğrafya-Tarih bölümleri kurulmuştur (Ercan, 2009). 1980 Askeri Darbesi siyasi, sosyal ve ekonomik hayatın yanı sıra eğitimde de önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda 1982 Anayasası ile Yüksek Öğretim Kurumunun (YÖK) kuruluşunun ardından 1983’de çıkartılan 2809 sayılı yasa ile öğretmen yetiştiren tüm kurumlar Milli Eğitim Bakanlığından alınarak üniversite bünyesine verilmiştir. Böylece Yüksek Öğretmen Okulları Eğitim Fakültelerine dönüştürülmüştür. Öğretmen yetiştirme sorumluluğunun üniversitelere devredilmesi, öğretmen yetiştirmenin bir uzmanlık alanı haline gelmesi ve bu alanda bilimsel bilgi üretilmesi ve birikim sağlanması adına önemli bir adım olmuştur (Özoğlu, 2010, s. 11).

1983 yılından itibaren eğitim fakülteleri yeniden yapılandırılmış, yeni kurulan Sosyal Bilgiler Bölümü içinde Tarih Eğitimi ve Coğrafya Eğitimi programlarına yer verilmiştir (Öztürk, 2006, s. 17-20). Ayrıca Tarih ve Coğrafya Eğitimi programlarının Sosyal Bilgiler dersinin öğretmenliğini yapabilecek yeterlikleri kazandıracak şekilde belirlendiği vurgulanmıştır (YÖK, 2007, s. 42). 1998’de Eğitim Fakülteleri bünyesinde Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı’nın kurulması ile Tarih ve Coğrafya Öğretmenlikleri programları da yeniden düzenlenmiştir. Bu süreçte ilk ve ortaokullardaki Sosyal Bilgiler derslerinin de yürütmesi amacıyla konulmuş Tarih dersleri Coğrafya Öğretmenliği programlarından kaldırılmış ve Coğrafya Öğretmenliği programları sadece lise ve dengi okullar için öğretmen yetiştirmeye başlamıştır.

1997 yılında 8 yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretime geçilmesi ile beraber Eğitim Fakülteleri yeniden yapılandırılmış ve öğretim programları güncellenmiştir. Aynı yıl içinde ortaöğretim fen ve ortaöğretim sosyal alan öğretmenliği bölümleri kurulmuş ve ortaöğretime öğretmen yetiştirme programlarının süresinin tezsiz yüksek lisans düzeyine yükseltilmesine

karar verilmiştir (YÖK, 1998). Dolayısıyla ortaöğretim alan öğretmenliği lisans programları için 3,5 yıl alan bilgisi ve 1,5 yıl öğretmenlik meslek bilgisi ve alan eğitimi dersleri şeklinde düzenlenme yapılmıştır. Bu düzenleme Fen Edebiyat Fakülteleriyle Eğitim Fakültelerinin özellikle ortaöğretim alan öğretmenliği programlarında birlikte çalışmalarını gerektirmiştir. Böylece öğrencilerin mezuniyeti için 5 yıla çıkarılan lisans öğrenimi süresince ilk 7 yarıyılta alan derslerini Fen Edebiyat Fakültelerinden, sonraki üç yarıyılta da Öğretmenlik Meslek Bilgisi derslerini Eğitim Fakültelerinden almaları gerekmiştir. Ayrıca diğer fakülte mezunları arasından belirli kriterler ve kontenjan dahilinde tezsiz yüksek lisans programlarına öğrenci alınmasının yolu açılarak pedagojik formasyon uygulamasına son verilmiştir. Bu kapsamda önceki sistemde 18-21 kredi/saat olan öğretmenlik meslek bilgisi dersleri, 36-39 kredi/saat çıkarılmış ve uygulama derslerine daha fazla zaman ayrılmıştır (Özyar, 2001).

2010-2011 yılından itibaren diğer fakülte mezunları için uygulanan tezsiz yüksek lisans programları kapatılmış ve 2014-2015 öğretim yılından itibaren de ortaöğretim alan öğretmenliği programlarının öğrenim süresi 5 yıldan 4 yıla düşürülmüştür. Böylece diğer fakülte mezunlarının ortaöğretim alan öğretmeni olabilmeleri için tekrar pedagojik formasyon uygulamasına başlanmıştır.

Eğitim fakültelerinin öğretim programlarındaki en son güncelleme 2018 yılında yapılmıştır. Bu güncellemede yapılmasında; alan eğitimine yönelik derslerle, öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin yeniden oluşturulması ve programlarda bunlara ağırlık verilmesi, öğretmenlik uygulamasının daha geniş bir zamana yayılması ile güncellenen ilk ve orta öğretim ders programlarıyla uyum sağlanması gibi nedenler etkili olmuştur. Alan bilgisi derslerinin sayısı ve kredisinin azaltılması, çok bilen öğretmenlerden ziyade öncelikle iyi ahlaklı, rol model, mesleki değer ve idealleri içtenlikle özümsemiş ve benimsemiş öğretmenlere ihtiyaç olduğu varsayımına dayandırılmıştır (YÖK, 2018, s. 6).

1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı Türkiye’de 2018 yılında uygulamaya konulan yeni Coğrafya öğretmenliği lisans programını alan bilgisi, alan eğitimi², meslek bilgisi, genel kültür ve öğretmenlik uygulaması dersleri bağlamında değerlendirmektir. Bu kapsamda yeni program önceki programlarla karşılaştırılarak incelenmiştir. Alan yazını incelendiğinde bu kapsamda bir çalışmaya rastlanmamıştır.

2. Alt Problemler

1. 2018 Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programında alan bilgisi derslerine ne düzeyde yer verilmiştir? Önceki program ile ne gibi farklılıklar içermektedir?

2. 2018 Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programında, alanın öğretimine ilişkin derslere ne düzeyde yer verilmiştir? Önceki program ile ne gibi farklılıklar içermektedir?

3. 2018 Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programında, öğretmenlik meslek bilgisi derslerine ne düzeyde yer verilmiştir? Önceki program ile ne gibi farklılıklar içermektedir?

4. 2018 Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programında, genel kültür derslerine ne düzeyde yer verilmiştir? Önceki program ile ne gibi farklılıklar içermektedir?

5. 2018 Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programında okul uygulamalarına ne düzeyde yer verilmiştir? Önceki program ile ne gibi farklılıklar içermektedir?

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi süreci beş aşamadan oluşmuştur; (1) dokümanlara ulaşma,

² 2018 programlarında alan bilgisi ile alana ilişkin eğitimi içeren dersler Alan Eğitimi başlığında toplanmıştır. Ancak bu çalışmada konunun daha iyi anlaşılması için Alan Bilgisi dersleri ayrı başlıkta değerlendirilmiştir.

(2) orijinalliğin kontrol edilmesi, (3) dokümanların anlaşılması, (4) verilerin analiz edilmesi ve (5) verilerin kullanılması (Forster, 1995, s. 151-152). Doküman incelemesinde elde edilen verilerin çözümlenmesinde toplanan dokümanların araştırmanın tek veri setini mi oluşturacağı, ya da gözlem ve görüşme gibi diğer veri toplama yöntemlerine gereksinim duyulup duyulmayacağına karar verilmesi önemli bir aşamadır. Bu sırada Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programları ve ders içeriklerinin tek veri seti olmasına karar verilmiştir.

1. Verilerin Toplanması

1980 sonrasında Yüksek Öğretim Kurumu tarafından uygulamaya konulan *Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programları* ve ders içerikleri araştırmanın temel veri kaynağını oluşturmuştur. 1980 sonrasında esas alınmasında, 1983’de çıkartılan bir yasa ile öğretmen yetiştiren tüm kurumların Milli Eğitim Bakanlığında alınarak üniversite bünyesine verilmesi ve bu tarihin öğretmen yetiştirmede bir dönüm noktası olması etkili olmuştur. Bu kapsamda 1983 Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programı, 1998 Coğrafya Öğretmenliği Lisans ve Tezsiz Yüksek Lisans Programı, 2013 Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programı, 2017 Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programı ile 2018 Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programı incelenmiştir.

2. Verilerin Analizi

İlgili dokümanlardan elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. İçeriğin analizi sırasında metin içeriklerinin ortak yönlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu süreçte, ilgili dokümanlar aracılığıyla elde edilen verilerin kavramsallaştırılması, bu kavramlara göre mantıksal bir çerçeve oluşturulması ve verileri açıklayan temaların oluşturulması planlanmıştır. Böylece verilerin içindeki gizil gerçeklerin ortaya çıkarılması mümkün olabilecektir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 227). Yine bu süreçte ilgili programlar ve ders içerikleri karşılaştırılarak farklılıkları ve benzerlikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 1980 sonrası Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programları ve ders içerikleri derinlemesine incelenmiştir. 2018 yılı Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programı ve ders içeriklerinin önceki programlar ve ders içerikleri ile benzerlikleri ve farklılıkları belirlenmiştir.

Son aşamada öğretmen yetiştirme programlarının temel ayaklarını oluşturan *alan bilgisi, alan eğitimi, öğretmenlik meslek bilgisi, genel kültür dersleri ve okul uygulamaları* olarak 5 alt tema belirlenmiştir. İlgili temalar çerçevesince programlar ve ders içerikleri arasındaki farklılıkların nedenleri ve elde edilen bulgular, ilgili literatür aracılığıyla tartışılmış alana özgü değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu bağlamda Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programının ve ders içeriklerinin olumlu ve olumsuz yönleri değerlendirilerek bazı önerilerde bulunulmuştur.

Bulgular

Öğretmen yetiştirme işi; öğretmenlik meslek bilgisi de denilen pedagoji bilgisi, alan bilgisi ve genel kültür olmak üzere üç temel ayak üzerine inşa edilmektedir (Stengel ve Tom, 1996, s. 593). 1982 yılında düzenlenen XI. Millî Eğitim Şûrasında Türkiye’deki eğitim fakültelerinde okutulan lisans derslerinin %62,5’sinin Alan Bilgisi derslerine, %25’inin Öğretmenlik Meslek Bilgisi (uygulama dâhil) derslerine ve %12,5’inin Genel Kültür derslerine ayrılması önerilmiştir (YÖK, 2007, s. 20). Bu kapsamda hazırlanan 1983-1984 Coğrafya öğretmenliği programında toplam 211 saat ders bulunmaktadır. Bu derslerin %60,7’si Alan Bilgisi derslerine ayrılmıştır. Alan Bilgisi derslerinin de %45,5’i (96 saat) coğrafya derslerine, %15,2’si (32 saat) tarih derslerine aittir. Öğretmenlik Meslek Bilgisi dersleri toplam ders saatinin %11,4’ünü (24 saat) oluşturmaktadır. Bu dersler içinde Alan Eğitimi kapsamında sadece 3 saatlik (%1,4) *Coğrafya ve Sosyal Bilgiler Öğretim Yöntemleri* adlı bir ders yer almaktadır. Öğretmenlik Uygulaması ise sadece 1 ay olarak planlanmıştır. Genel Kültür dersleri ise toplam derslerin %26,5’ini (56 saat) oluşturmaktadır. Genel Kültür kapsamındaki derslerin %57,1’ini (32 saat) Yabancı Dil dersi oluşturmuştur (YÖK, 2007, s. 163).

Öğretmen yetiştirme işinin Eğitim Fakültelerine geçmesinin ardından ikinci kapsamlı program güncellemeleri 1997’de 8 yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretime geçilmesi nedeniyle Eğitim Fakültelerinin yeniden yapılandırılması sürecinde gerçekleştirilmiştir. 1998’deki bu güncelleme; ders sayıları, ders içerikleri ve öğretmenlik uygulamalarında fakülteler arasında bir standardın olmaması, ders içeriklerinin ilköğretim ve ortaöğretim okullarındaki ders içerikleri ile yeterince uyumlu olmaması, dersler arasında mantıksal bir ilişkinin yeterince kurulamaması, uygulama derslerinin büyük ölçüde göz ardı edilmesi, alan öğretimine ilişkin derslerin yetersiz olması, programlarda yeni açılan derslerin öğretmenlik alanının gereksinimlerinden ziyade alan bilgisi öğretim elemanlarının çalışma alanları ile ilgili olması ve bu nedenle ders sayısının gereğinden fazla artması, öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin sadece teorik derslerden oluşması ve uygulamanın büyük ölçüde ihmal edilmesi, seçmeli derslere yeterince zaman ayrılmaması ve okul uygulamaları ile programın uyumlu olmaması gibi günümüzde de büyük ölçüde çözümlenemeyen sorunlara dayandırılmıştır (YÖK,1998, s. 4). Ayrıca 1998’de ortaöğretim alan öğretmenlikleri tezsiz yüksek lisans düzeyine yükseltilmiştir. 1998-1999 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlayan ilgili yönetmeliğe göre ortaöğretim alan öğretmenleri için iki tür program uygulanmıştır. Birincisine göre (3,5+1,5 yıl) Eğitim Fakültesinde Coğrafya Öğretmenliğini kazanan öğrenciler ilk yedi yarıyıl derslerini Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünden alıp, başarı ile tamamladıktan sonra, lisans kademesinin son yarıyılında eğitim fakültesinde alan eğitimi ve öğretmenlik uygulaması derslerini alarak lisans diploması almaya hak kazanmaktadırlar. Ardından yine bu öğrenciler enstitüdeki coğrafya öğretmenliği tezsiz yüksek lisans programına doğrudan kaydedilerek en çok iki yarıyıldaki tezsiz yüksek lisans mezunu olabilmektedirler. Bu seçenek, Eğitim Fakülteleri ile alan fakültelerinin ortaklaşa yürüttüğü tezsiz yüksek lisans programını ifade etmektedir. İkinci uygulama ise (4+1,5 yıl) üniversite sınavında Fen- Edebiyat fakültesi Coğrafya bölümünü kazanıp, bu bölümü başarıyla tamamlayan ve öğretmen olmak isteyen öğrencilerden tezsiz yüksek lisans şartlarını sağlayanlar için uygulanan ve lisans mezuniyetinden sonra en çok üç yarıyıl süren bir tezsiz yüksek lisans programıdır. Bu uygulamalardan ilki lisans öğretiminin başından itibaren bir ortaöğretim alan öğretmenliği programı olup öğrenciler lisans programlarına eğitim fakültesinin öğrencisi olarak kayıt hakkı elde etmişlerdir.

1998 programı 1983’deki programa göre alan bilgisi, pedagoji bilgisi ve genel kültür dersleri bağlamında önemli farklılıklar içermektedir. İlk yedi yarıyıldaki alınan derslerin tamamı alan bilgisi ve genel kültür dersleri olup, Fen Edebiyat Fakültesinin ilgili bölümünden alınmaktadır. Fen Edebiyat Fakülteleri arasında ortak bir program olmadığından fakülteler arasında toplam kredilerde farklılıklar söz konusudur. Bununla beraber ortalama yedi yarıyıldaki 140-150 kredilik bir ders alınmaktadır. Bu derslerin yaklaşık %15’lik kısmı (20-25 kredi) genel kültür derslerine ayrılmıştır. Tezsiz yüksek lisans derslerinde ise ülke genelinde ortak bir program söz konusu olup Öğretmenlik Meslek Bilgisi, Alan Eğitimi ve Öğretmenlik Uygulamasını kapsayan 45 kredilik bir ders programı uygulanmıştır. Dolayısıyla toplam derslerin yaklaşık % 25’i Öğretmenlik Meslek Bilgisi derslerine aittir. Ayrıca programda Alan Eğitimi dersleri Meslek Bilgisi dersleri kapsamında değerlendirilmiştir. Yine Meslek Bilgisi derslerinin içindeki Özel Öğretim Yöntemleri I ve II, Konu Alanı Ders Kitabı ile Öğretmenlik Uygulaması dersleri alan eğitimi dersleri olarak ayırt edilebilir. Bu dersler toplam kredinin % 7,5’ini, Öğretmenlik Meslek Bilgisi derslerinin ise yaklaşık % 30’unu oluşturmuştur.

1998 yılındaki kapsamlı güncellemesinin ardından 2006 tarihli YÖK Genel Kurulundaki alınan karar gereğince Eğitim Fakülteleri programları yeniden güncellenmiştir. Ancak bu güncelleme ilköğretim programları ile sınırlı tutulmuştur. 2010 yılında Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans programları uygulamadan kaldırılmış ve Ortaöğretim Alan Öğretmenliği programlarındaki Öğretmenlik Meslek Bilgisi dersleri birinci sınıftan son sınıfa kadar tüm yıllara dağıtılmıştır. 2014 yılında ise Yüksek Öğretim Kurumu’nun aldığı bir kararla Ortaöğretim Alan öğretmenliklerinin süresi 5 yıldan 4 yıla indirilmiştir. Böylece diğer fakülte mezunları için daha önceden var olan pedagojik formasyon uygulamasına tekrar başlanmıştır.

En son güncellemeler ise 2018 yılında gerçekleşmiştir. Bu kapsamda tüm öğretmen yetiştirme programları güncellenmiştir. Yeni Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programı, önceki öğretim programına göre önemli değişiklikler ihtiva etmektedir. 2018 öncesinde özellikle Ortaöğretim Alan Öğretmenlikleri programında genel bir standart söz konusu olmadığından haftalık ders saati, ders kredisi ve AKTS değerleri üniversiteler ve fakülteler arasında farklılık göstermektedir. Ancak 2018 programlarda ulusal krediler ve AKTS değerleri tüm fakülteler için sabitlenmiş ve derslerin dönemlerinin de değiştirilmesine kesin olarak izin verilmeyeceği belirtilmiştir (YÖK, 2018, s. 20). Dolayısıyla 2018 programlarının ülke genelinde standart bir uygulamayı zorunlu kılması, bu güncellemelerin en önemli özelliklerinden biridir.

Tablo 1. 2017 ve 2018 coğrafya öğretmenliği lisans programlarının karşılaştırılması

	2017 Programı					2018 Programı				
	T	U	K	SAAT	YÜZDE	T	U	K	SAAT	YÜZDE
Meslek Bilgisi	31	16	39	47	20	44	12	50	56	34
Alan Eğitimi	91	14	98	105	66	69	4	71	73	48
Genel Kültür	26	4	28	30	14	26	2	27	28	18
TOPLAM	148	34	165	182	100	139	18	148	157	100

2018 öncesinde ortalama ders kredileri ve saatleri düşünüldüğünde Coğrafya Öğretmenliği lisans programlarının toplam kredi sayıları 165 iken 2018'de 148'e indirilmiştir. Toplam ders saati ise 182'den 157'e çekilmiştir. Dolayısıyla toplam krediler ortalama 17 kredi, toplam ders saatleri ise 25 saat azaltılmıştır (YÖK, 2018, s. 19). Bu kapsamda Öğretmenlik Meslek Bilgisi dersleri önemli ölçüde artırılmıştır. Meslek Bilgisi derslerinin saatleri 47'den 56'ya; kredileri ise 39'dan 50'ye çıkarılmıştır. Ayrıca Meslek bilgisi derslerinin içeriklerinde de önemli değişiklikler söz konusudur.

1. Öğretmenlik Meslek Bilgisi Derslerindeki Yeni Düzenlemeler

Öğretmenlik Meslek Bilgisinin ağırlığı 2017 programında %20 iken 2018 programında %34'e çıkarılmıştır. Öğretmenlik Meslek Bilgisi derslerinin 2018 programında ders saati ve kredisinin önemli ölçüde artırılması yeni programın en dikkat çeken özelliklerinden birisidir. Önceki programda Öğretmenlik Meslek Bilgisi dersleri içinde Eğitim Bilimine Giriş, Sınıf Yönetimi, Eğitim Psikolojisi, Öğretim İlke ve Yöntemleri, Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi, Ölçme ve Değerlendirme, Rehberlik, Türk Eğitim Tarihi, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı, Özel Öğretim Yöntemleri I ve II, Program Geliştirme, Özel Eğitim, Okul Deneyimi, Öğretmenlik Uygulaması, Seçmeli I ve Seçmeli II dersleri vardır. 2018 Coğrafya Öğretmenliği programında ise Öğretmenlik Meslek Bilgisi dersleri; Eğitime Giriş, Öğretim İlke ve Yöntemleri, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi, Sınıf Yönetimi, Eğitim Felsefesi, Eğitim Psikolojisi, Eğitim Sosyolojisi, Eğitimde Araştırma Yöntemleri, Öğretim Teknolojileri, Türk Eğitim Tarihi, Eğitimde Ahlak ve Etik, Öğretmenlik Uygulaması 1 ve 2, Okullarda Rehberlik, Özel Eğitim ve Kaynaştırma, Seçmeli I, Seçmeli 2, Seçmeli 3, Seçmeli 4, Seçmeli 5 ve Seçmeli 6 derslerinden oluşmuştur.

Önceki programdaki Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı dersi programdan kaldırılmış, yerine Öğretim Teknolojileri adlı yeni bir ders konulmuştur. Ayrıca Materyal Tasarımı adlı seçmeli bir ders oluşturulmuştur. Ölçme ve Değerlendirme dersinin adı Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, Rehberlik dersinin adı Okullarda Rehberlik, Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin adı Eğitimde Araştırma Yöntemleri dersi olarak değiştirilerek içeriği de bu kapsamda yeniden düzenlenmiştir. Özel Öğretim Yöntemleri dersleri, Öğretmenlik Meslek Bilgisi dersleri kapsamında, Alan Eğitimi dersleri kapsamına aktarılmış, ismi Coğrafya Öğretimi 1 ve Coğrafya Öğretimi 2 olarak değiştirilerek içeriği yeniden oluşturulmuştur. Özel Eğitim dersi, Özel Eğitim ve Kaynaştırma olarak güncellenmiştir. Okul Deneyimi dersi kaldırılarak Öğretmenlik Uygulaması dersi iki dönem olarak yeniden düzenlenmiştir. Eğitim Bilimine Giriş dersi Eğitime Giriş olarak değiştirilmiş ve içeriği güncellenmiştir. 2017 programındaki Eğitim Psikolojisi dersinin yanı sıra Eğitim Sosyolojisi ve Eğitim Felsefesi

dersleri zorunlu dersler olarak programa eklenmiştir. Ayrıca Eğitimde Ahlâk ve Etik dersi yeni eklenen dersler arasındadır.

Öğretmenlik Meslek Bilgisi ile ilgili seçmeli derslerin sayısı da önemli ölçüde arttırılmıştır. Öğretmenlik Meslek Bilgisi seçmeli ders havuzuna daha önceki programlarda hiç yer almayan çok sayıda yeni ders eklenmiştir. 2018 programındaki Öğretmenlik Meslek Bilgisi seçmeli dersleri; Açık ve Uzaktan Öğrenme, Çocuk Psikolojisi, Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu, Eğitim Hukuku, Eğitim Antropolojisi, Eğitim Tarihi, Eğitimde Drama, Eğitimde Program Dışı Etkinlikler, Eğitimde Program Geliştirme, Eğitimde Proje Hazırlama, Eleştirel ve Analitik Düşünme, Hastanede Yatan Çocukların Eğitimi, Kapsayıcı Eğitim, Karakter ve Değer Eğitimi, Karşılaştırmalı Eğitim, Mikro Öğretim, Müze Eğitimi, Okul Dışı Öğrenme Ortamları, Öğrenme Güçlüğü, Öğretimi Bireyselleştirme ve Uyarlama, Sürdürülebilir Kalkınma ve Eğitim, Yetişkin Eğitimi ve Hayat Boyu Öğrenme dersleridir.

2. Alan Bilgisi ve Alan Öğretimi Derslerindeki Yeni Düzenlemeler

2018 Coğrafya Öğretmenliği lisans programında alan ve alan eğitimi dersleri birlikte değerlendirilerek “Alan Eğitimi” başlığı altında ele alınmıştır. Oysa önceki programlarda alanın öğretimine ilişkin dersler alan dersleri yerine, öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca yeni programda Alan Eğitimi başlığı altındaki derslerin saatleri 105’den 73’e; kredileri ise 98’den 71’e düşürülmüştür. Ders saatlerinde 32 saatlik bir azalma söz konusudur. Alan Eğitimi başlığı altında toplanan derslerin 2018 programında dramatik bir şekilde azaltılması yeni programın en dikkat çeken yanlarından birisidir.

Eski programda doğrudan Alan Bilgisi dersleri 96 saat iken, alana ilişkin öğretimi içeren dersler 9 saattir. Doğrudan Alan Bilgisi dersleri toplam kredinin yaklaşık %60’ını, alanın öğretimine ilişkin dersler ise toplam kredinin yaklaşık %5’ini oluşturmuştur. Yeni programda ise Alan Bilgisi dersleri 61 saate düşürülmüştür. Bu dersler içinde 4 saatlik bir uygulama dersi yer almaktadır. Alanın öğretimine ilişkin dersler ise 12 saat olup, hepsi teorik derstir. Alan Eğitimi kapsamındaki derslerin %84’ü Alan Bilgisi dersi, %16’sı ise alanın öğretimine ilişkin derslerdir. Dolayısıyla yeni Coğrafya Öğretmenliği programında alanın öğretimine ilişkin derslerin toplam kredi içindeki oranı kısmen arttırılmıştır.

Önceki programda alanın öğretimiyle ilgili dersler; Alan Eğitiminde Araştırma Projesi ve Coğrafya Ders Kitapları İncelemeleri dersleridir. Yeni programda alanın öğretimi ile ilgili Özel Öğretim Yöntemleri derslerinin başına “Coğrafya” ibaresi getirilmiş ve içerik buna göre düzenlenmiştir. Öğretmenlik Meslek Bilgisi dersleri kapsamındaki Özel Öğretim Yöntemleri dersleri yeni programdan kaldırılmıştır. Yeni Coğrafya Öğretmenliği lisans programındaki alanın öğretimine ilişkin dersler: Coğrafya Öğretimi 1, Coğrafya Öğretimi 2, Coğrafya Öğrenme ve Öğretim Yaklaşımları ve Coğrafya Öğretim Programları dersleridir. Ayrıca Alan Eğitimi seçmeli dersleri arasında da alanın öğretimine ilişkin dersler yer almaktadır. Bu dersler: Coğrafya Ders Kitabı İncelemesi, Coğrafya Öğretiminde Materyal Tasarımı, Çevre Eğitimi, Eğitimde Harita Uygulamaları ve Sınıf İçi Öğrenmelerin Değerlendirilmesi dersleridir.

Alan Bilgisi ders saatleri ve kredilerinin dramatik bir şekilde azaltılması 2018 programının en dikkat çeken ve eleştiriye en açık yönünü oluşturmaktadır. Eski programda Alan Bilgisi derslerinin adları, içerikleri, kredileri ve saatleri konusunda üniversitelere geniş bir esneklik tanınmış olduğundan önemli farklılıklar söz konusudur. Ayrıca önceki Coğrafya lisans programlarında Coğrafyanın hemen hemen tüm bilim dalları ile ilgili ayrı ayrı derslere yer verilmiştir. 2018 öncesi Coğrafya Öğretmenliği lisans programlarında yer alan dersler; Coğrafyaya Giriş, Harita Bilgisi I ve II, Jeomorfoloji I ve II, Klimatoloji I ve II, Hidrografya I ve II, Bitki Coğrafyası I ve II, Toprak Coğrafyası, Nüfus Coğrafyası, Yerleşme Coğrafyası, Türkiye Fiziki Coğrafyası I ve II, Ekonomik Coğrafya I ve II (Bazı üniversitelerde bu derslerin yerine Ulaşım Coğrafyası, Sanayi Coğrafyası, Enerji Coğrafyası, Turizm Coğrafyası, Tarım Coğrafyası gibi Ekonomik coğrafyanın alt dalları ile ilgili dersler lisans programında yer almıştır), Siyasi Coğrafya, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Türkiye Ekonomik Coğrafyası, Kıtalar

Coğrafyası I ve II, Coğrafya Araştırma Teknikleri, Çevre Sorunları, Coğrafi Bilgisi Sistemleri, Türk Dünyası Coğrafyası, Türkiye Bölgeler Coğrafyası, Doğal Afetler I ve II ve Doğal Kaynaklar gibi derslerdir. Yeni programda tüm fakültelerde Alan Bilgisi dersleri standart hale getirilmiştir. Bu dersler: Coğrafyaya Giriş, Harita Bilgisi, Beşeri Coğrafya I ve II, Fiziki Coğrafya I ve II, Ekonomik Coğrafya I ve II, Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası I ve II, Coğrafi Bilgi Sistemleri I ve II, Türkiye'nin Fiziki Coğrafyası, Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Siyasi Coğrafya, Çevre Sorunları, Afetler ve Afet Yönetimi ve Arazi Çalışmaları dersleridir. Dolayısıyla yeni programda Jeomorfoloji, Klimatoloji, Hidrografya, Bitki Coğrafyası, Toprak Coğrafyası, Matematik Coğrafya, Nüfus Coğrafyası, Yerleşme Coğrafyası, Tarım Coğrafyası, Sanayi Coğrafyası ve Turizm Coğrafyası gibi Coğrafyanın bilim dalları ile ilgili dersler zorunlu dersler arasından çıkartılmıştır. Bu bilim dallarına ait konular Fiziki Coğrafya I ve II, Beşeri Coğrafya I ve II ve Ekonomik Coğrafya I ve II dersleri içerisinde birleştirilmiştir. Yeni programdaki Arazi Çalışmaları dersi 4 saatlik bir uygulama dersi olarak planlanmıştır. Coğrafi Bilgi Sistemleri I ve Coğrafi Bilgi Sistemleri II dersleri 2'şer saatlik teorik ders olarak tasarlanmış ve uygulama saatlerine yer verilmemiştir.

Alan bilgisi ve alan öğretimine ilişkin seçmeli dersler YÖK tarafından oluşturulmuştur. Bu seçmeli dersler içinde Bitki Coğrafyası, Kültürel Coğrafya, Matematiksel Coğrafya, Türkiye Turizm Coğrafyası ve Yakın Çevrenin Mekânsal Analizi dersleri Alan Bilgisi dersleridir. Coğrafya Ders Kitabı İncelemesi, Coğrafya Öğretiminde Materyal Tasarımı, Çevre Eğitimi ve Eğitimde Harita Uygulamaları dersleri alanın öğretimine ilişkin derslerdir. Sınıf İçi Öğrenmelerin Değerlendirilmesi ve Ekonomi ve Finans Okuryazarlığı dersleri ise esasen Alan Eğitimi kapsamında değildir. Sınıf İçi Öğrenmelerin Değerlendirilmesi dersi Öğretmenlik Meslek Bilgisi dersleri kapsamında bir ders olarak değerlendirilebilir. Ekonomi ve Finans Okuryazarlığı dersi ise Genel Kültür dersleri arasına alınabilir.

Alan Eğitimi seçmeli ders havuzuna yeni ders eklenebilmesi de belirli prosedürlere tabi tutulmuştur. Bu kapsamdaki yeni bir ders, üniversitenin ilgili kurullarının onayı ve Yüksek Öğretim Kurumu'nun izni doğrultusunda eklenebilmektedir. Ayrıca Alan Eğitimi seçmeli ders havuzuna en fazla 6 ders eklenebilmekte ve bu derslerin de alanın öğretimi ile ilgili olması şart koşulmaktadır.

3. Genel Kültür Derslerindeki Yeni Düzenlemeler

Öğretmen yetiştirme için üç temel ayağından biri de Genel Kültür boyutudur. 2018 programında Genel Kültür dersleri ile ilgili önemli düzenlemeler söz konusudur. Zorunlu Genel Kültür derslerinden Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 1 ve 2, Türk Dili 1 ve 2, Yabancı Dil 1 ve 2 dersleri programda yerini korumuştur. Bilgisayar I ve Bilgisayar II adlı 2'şer saatlik dersler programdan kaldırılarak Bilişim Teknolojileri adlı 3 saatlik yeni bir ders programa eklenmiştir. 2018 programında Genel Kültür kapsamındaki dersler ile ilgili en önemli değişiklikler seçmeli dersler ile ilgilidir.

Genel kültür seçmeli dersleri ile ilgili tüm fakülte için ortak bir seçmeli ders havuzu oluşturulmuştur. Bu dersler eğitim fakültelerinin tüm programları için ortak derslerdir. 2018 programındaki Genel Kültür seçmeli dersleri: Bilim Tarihi ve Felsefesi, Bilim ve Araştırma Etiği, Mesleki İngilizce, Bağımlılık ve Bağımlılıkla Mücadele, Ekonomi ve Girişimcilik, İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi, Beslenme ve Sağlık, İnsan İlişkileri ve İletişim, Geleneksel Türk El Sanatları, Sanat ve Estetik, Kariyer Planlama ve Geliştirme, Medya Okuryazarlığı, Türk İşaret Dili, Türk Sanatı Tarihi, Kültür ve Dil, Türk Halk Oyunları, Türk Musikisi ve Türk Kültür Coğrafyası dersleridir. Genel Kültür seçmeli ders havuzuna Yüksek Öğretim Kurumunun onayı olmaksızın, üniversitenin ilgili kurullarının onayı ile yeni bir ders eklenebilmektedir. Genel kültür dersleri için fakülte yönetimi tarafından bir koordinatörlüğün oluşturulması istenmiştir. Öğretmenlik Meslek Bilgisi dersleri ile Genel kültür dersleri için farklı programlardan öğrencilerin her dönem seçebileceği şekilde haftalık ders programlarının oluşturulması ve

derslerin dönemlerinin fakülteler tarafından değiştirilememesi programların sağlıklı bir şekilde devam ettirilebilmesi için gerekli görülmüştür.

4. Öğretmenlik Uygulaması Derslerindeki Yeni Düzenlemeler

Önceki programdaki Okul Deneyimi dersi programdan kaldırılmıştır. Buna karşılık yeni programda Öğretmenlik Uygulaması iki döneme çıkartılmıştır. Öğretmen adaylarının okullarda yaptığı uygulama süresi Okul Deneyimi dersinin öğretim programından kaldırılmasından dolayı esasen değişmemiştir. Bu süre son iki yarıyılı kapsayacak şekilde iki dönem ile sınırlıdır. Öğretmen adayları 4 yıllık lisans programının ancak son yılında okullarda uygulama yapabilmektedir. Ayrıca Öğretmenlik Uygulaması 1 dersi, Öğretmenlik Uygulaması 2 dersinin ön koşullu dersi olarak düzenlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

2018-2019 Eğitim-Öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlayan yeni öğretmen yetiştirme programında toplam krediler ve ders saatleri önceki programlara göre azaltılmıştır. Önceki programlarda açılan bazı derslerin öğretmen adaylarının ilgi ve ihtiyaçlarından çok öğretim elemanlarının akademik yönelimleri ve tercihleri doğrultusunda şekillenmesi ve bu nedenle de ders sayıları ve zorunlu kredi yükünün gereğinden fazla artması programların güncellenme gerekçeleri arasındadır (YÖK, 2018, s. 12). Ayrıca öğretmen yetiştirme programlarında ders saatlerinin azaltılmasının öğretmen adaylarının kişisel gelişimlerine daha fazla zaman ayırabilmeleri, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılabilmeleri ve okullardaki öğretmenlik uygulamalarına daha kolaylıkla gidebilmeleri açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

2018 Coğrafya Öğretmenliği lisans programındaki en dikkat çeken değişiklik Alan Bilgisi ders saatleri ve kredilerinin dramatik bir şekilde azaltılmasıdır. Önceki programda toplam kredilerin yaklaşık %60'ı doğrudan Alan Bilgisi ile ilgilidir. Yeni programda ise doğrudan alan bilgisi ile ilgili dersler toplam kredinin yaklaşık %41'ini oluşturmaktadır. Programın içinde Alan Bilgisi derslerinin sayısının bu denli azaltılması; Coğrafya Öğretmenliği mezunlarının Kamu Personeli Seçme Sınavında (KPSS) başarısız olmalarına, bilgi eksikliğini gidermek için daha fazla dersanelere yönelmelerine ve Fen Edebiyat Fakültesi mezunlarına kıyasla alan bilgisi açısından belirgin şekilde yetersizliğin ortaya çıkmasına ve öğretmen yetiştirme lokomotifini taşıyan Eğitim Fakültelerine olan güvenin azalmasına neden olabilir. Nitekim Türkiye'de öğretmen atamalarının ön şartı olan KPSS sınavlarındaki soruların % 40'ı doğrudan alan bilgisi sorularından oluşmaktadır. Yine bu sınavların öğretmen adayları üzerinde oluşturduğu psikolojik baskı onların fakültedeki dersleri ikinci plana atarak daha fazla dersanelere yönelmelerine de neden olabilecektir. Ayrıca 2018 yılında güncellenen Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Coğrafya Öğretmenliği Özel Alan Yeterlilikleri kapsamında en fazla yer, alan bilgi ve becerilerine ayrılmıştır (MEB, 2018).

2018 Coğrafya Öğretmenliği programındaki Jeomorfoloji, Klimatoloji, Bitki Coğrafyası, Hidroğrafya, Toprak Coğrafyası, Nüfus Coğrafyası, Yerleşme Coğrafyası, Sanayi Coğrafyası, Tarım Coğrafyası, Ulaşım Coğrafyası ve Turizm Coğrafyası gibi Coğrafyanın bilim dalları ile ilgili konuların Fiziki Coğrafya I ve II, Beşeri Coğrafya I ve II ve Ekonomik Coğrafya I ve II dersleri içerisinde birleştirilmesi diğer önemli bir tartışma konusudur. Coğrafyanın bilim dallarına ilişkin temel bilgilerin öğretmen adaylarına kazandırılmasında yeni derslerin yetersiz olduğu iddialar arasındadır. Ayrıca bu bilim dallarının bir veya ikisi üzerinde uzmanlaşan öğretim elemanlarının yeni derslerdeki tüm konuların öğretilmesinde yetersiz kalabileceğinden endişe edilmektedir. Yine Türkiye'de öğretim elemanlarının bu tür disiplinler arası dersleri birlikte yürütmeye henüz hazır olmadıkları, öğretim programlarının bir dersin farklı öğretim elemanları tarafından birlikte yürütülebilmesine uygun olarak oluşturulmadığı ve de disiplinler arası uygulamalar için bazı prosedürel engellerin söz konusu olduğu bilinmektedir. 2018 programındaki Coğrafi Bilgi Sistemleri I ve Coğrafi Bilgi Sistemleri II dersleri Coğrafya eğitiminde Coğrafi Bilgi Sistemlerinin artan önemi de dikkate alındığında; Arazi Çalışmaları

dersi ise coğrafya bilimine ilişkin teorik bilgilerin uygulanması ve öğretmen adaylarının bu konudaki eksikliklerinin giderilmesi açısından olumlu revizyonlar olarak değerlendirilebilir.

Bologna sürecine uyum kapsamında 2018 programındaki derslerin en az %25'inin seçmeli olma zorunluluğu sağlanmıştır. Önceki programlarda seçmeli ders konusunda fakülteler arasında önemli farklılıklar söz konusudur. Bazı programlarda bir, hatta iki seçimlik dersin yer aldığı; kiminde ise herhangi bir seçimlik dersin olmadığı, bazı seçmeli derslerin de zorunlu-seçmeli derslere dönüştüğü ve seçmeli ders havuzlarında benzer içerikli, mükerrer çok sayıda dersin bulunduğu belirlenmiştir (Küçükahmet, 2007, s. 215). 2018 programında bu sorunların çözümü adına bölümlerin dersleri belirleme yetkisi büyük ölçüde kaldırılmış ve daha merkeziyetçi bir anlayışla YÖK tarafından Meslek Bilgisi, Alan Eğitimi ve Genel Kültür dersleri ile ilgili ayrı ayrı seçmeli ders havuzları oluşturulmuş ve seçmeli derslerin okutulduğu süre altı döneme çıkartılmıştır. Derslerin YÖK tarafından belirlenmesi, bu dersleri yürütebilecek öğretim elemanı sorununu da beraberinde getirmektedir. Hiçbir eğitim modelinin, o modeli işletecek insan kaynağının niteliğinin üzerinde hizmet üretemeyeceği bir gerçektir (Ataç, 2003, s. 1). Meslek Bilgisi ve Genel Kültür seçmeli derslerinin bütün fakülte öğrencilerine açılması ile sözü edilen öğretim elemanı sorunu en aza indirilerek fiziki alt yapı kaynaklarının verimli kullanılması hedeflenmiştir.

2018 programında toplam kredilerin % 18'i Genel Kültür derslerine ayrılmıştır. Öğretmen adaylarının bir alanda uzmanlık bilgisine sahip olmasının yanı sıra; bireyi, toplumu ve dünyayı ilgilendiren konularda geniş bir dünya görüşüne ve genel kültüre sahip olmaları beklenmektedir (Çelikten ve diğerleri, 2005, s. 221). Ayrıca öğretmen adayları genel kültür bakımından yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmektedirler (Yılmaz, 2009, s. 40). Yeni programda Genel Kültür dersleri ile ilgili en önemli değişiklikler seçmeli dersler ile ilgili olmuştur. Genel kültür seçmeli derslerini farklı programlardan öğrencilerin her dönem seçebileceği şekilde ders programlarının oluşturulması için fakülte içinde bir koordinatörlüğün oluşturulması istenmektedir. Öğretmen yetiştirme programlarında hangi tür Genel Kültür derslerinin yer alması gerektiği önemli bir tartışma konusudur. Ayrıca programda yer alan Genel Kültür seçmeli dersleri ile Öğretmen adaylarının KPSS sınavlarında karşılaştıkları Genel Kültür konuları arasında önemli farklar söz konusudur. KPSS sınavlarının Genel Kültür konuları çoğunlukla Tarih, Türkiye Coğrafyası ve Vatandaşlık Bilgileri kapsamındadır. Yeni programda Genel Kültür derslerinin oluşturulmasında KPSS Genel Kültür konuları yeterince dikkate alınmamıştır. Ayrıca yeni programda seçmeli ders havuzundaki derslerin önemli bir bölümünün yürütülmesinde Eğitim Fakültelerinin öğretim elemanı yetersizliği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de ve dünyada üniversitelerdeki temel alan bilgisi ve genel kültür dersleri esasen Fen-Edebiyat ya da Temel Bilimler fakültelerinde verilmektedir. Örneğin ABD'de alan bilgisi ve genel kültür derslerini bu fakültelerden almadan öğrenciler öğretmen yetiştirme programlarına dâhil edilmemektedir (Özcan, 2011, s. 75). Öğretmen yetiştirmenin üçayağından ikisi olan temel alan bilgisi ve genel kültür derslerinin hemen hemen tamamının Eğitim Fakülteleri bünyesinde yapılmaya çalışılması sürdürülebilir bir yaklaşım değildir. Dolayısıyla başta Fen-Edebiyat fakülteleri olmak üzere diğer fakültelerle etkili bir iletişimin sağlanması, eğitim fakültelerinin de yapısı ve içeriğinin yeniden tartışılması ve bu konuda daha kapsamlı bir bakış açısının oluşturulması tekrar önemli hale gelmektedir. Mevcut durum eğitim fakültelerinin ikinci bir tür Fen Edebiyat Fakültesine dönüşmesi tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Öğretmen yetiştirmenin üçayağı olan temel alan bilgisi, gelen kültür ve pedagoji bilgisinin tamamının Eğitim Fakültelerinin sorumluluğunda olması genel kültür ve alan bilgisi yetersiz öğretmenlerin yetişmesine de neden olmaktadır. Genel kültür ve alan bilgisi yetersiz bir öğretmen adayının ise çok iyi bir öğretmenlik meslek eğitimi alması söz konusu olamamaktadır (Özcan, 2011, s. 72).

2018 programlarının en dikkat çeken özelliklerinden biri de Öğretmenlik Meslek Bilgisi derslerinin sayısının ve ağırlığının artırılmasıdır. Yeni lisans programında yer alan meslek

bilgisi derslerinin tamamına yakınının teorik derslerden oluştuğu ve bazı derslerin ise hâlihazırda yüksek lisans düzeyinde okutulan dersler olduğu dikkat çekmektedir. Özel Öğretim Yöntemleri derslerinin programdan kaldırılması ve yerine doğrudan Coğrafyanın öğretimine ilişkin derslerin programa konulması olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Coğrafya Öğretmenliği programında alanın öğretimine ilişkin olarak zorunlu dersler kapsamında Coğrafya Öğretimi 1, Coğrafya Öğretimi 2, Coğrafya Öğrenme ve Öğretim Yaklaşımları ve Coğrafya Öğretim Programları dersleri yer almıştır. Ayrıca seçmeli ders olarak Coğrafya Ders Kitabı İncelemesi, Coğrafya Öğretiminde Materyal Tasarımı, Çevre Eğitimi, Eğitimde Harita Uygulamaları ve Sınıf İçi Öğrenmelerin Değerlendirilmesi dersleri alanın öğretimine ilişkin olarak programa yeni konulan dersler arasındadır. 2018 yılı programlarına ilişkin yönergede (YÖK, 2018, s.18) alanın öğretimi ile ilgili önceki programda sadece 3 kredilik bir ders varken (Özel Öğretim Yöntemleri 2) yeni programda ders sayısının ve kredisinin dört katına kadar artırıldığı ifade edilmiştir. Ancak yine YÖK'nun güncel Pedagojik Formasyon yönergesi madde 7'de eski programdaki Özel Öğretim Yöntemleri, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı ve Öğretmenlik Uygulaması dersleri alan eğitimi ve öğretimine özgü dersler olarak tanımlanmaktadır. Bu çelişkili tanımlamalar ve fakültelerdeki önceki uygulamalar da dikkate alındığında 2018 Coğrafya Öğretmenliği Lisans programında alanın öğretimine ilişkin derslerin ilgili yönergede belirtildiği kadar arttırılmadığı düşünülmektedir. Ayrıca Öğretmenlik Meslek Bilgisi ve Alan Bilgisi kapsamındaki teorik bilgilerin ilgili alanda uygulanması kapsamındaki alanın öğretimine ilişkin derslerin çoğunlukla uygulama derslerinden oluşması beklenirken, bu derslerin çoğunluğunun teorik olarak yeni programda yer aldığı görülmektedir. 2018 programında Alan Bilgisi kapsamındaki teorik dersler dramatik bir şekilde azaltılırken, buna karşılık Eğitim Bilimleri kapsamındaki teorik derslerin saatleri ve kredileri artırılmıştır. Dolayısıyla yeni öğretmen yetiştirme lisans programları uygulama derslerinin eksikliği ile ilgili genel eleştirilere yeterince cevap verememiştir. Ayrıca uygulama derslerine yeterince yer verilmemesi edinilen bilgiler ile gerçek dünya arasında pamuk ipinden bir bağ oluşturmaktadır (Calderhead, 1997, s. 18). Yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarının da uygulamalı derslerin az ve yetersiz olmasından şikâyet ettiği belirlenmiştir (Akhan, 2015, s. 272; Tonga, 2012, s. 780).

2018 programının güncellenme gerekçelerinden birisi de öğretmenlik uygulamalarının daha geniş bir zamana yayılması ve öğretmen adaylarının uygulama okullarında geçirdiği sürenin artırılmasıdır (YÖK, 2018, s. 11). Öğretmen yetiştirme programlarının ilk yılından itibaren aday öğretmenlerin gözlem, okula uyum ve bir öğretmenin gün içerisinde okulda yapacağı çalışmaları öğrenme gibi deneyimler kazanması, nitelikli öğretmen yetiştirmenin önemli koşullarındandır (Maaske, 1955, s. 21). 1997 Coğrafya Öğretmenliği tezsiz yüksek lisans programında Okul Deneyimi I, Okul Deneyimi II ve Öğretmenlik Uygulaması adlı üç ders ile okul uygulamaları üç döneme yayılmış, ancak daha sonra okul-fakülte işbirliğinde yaşanan sorunlar nedeniyle okul uygulamaları iki döneme düşürülmüştür. 2018 güncellenmesinde ise Okul Deneyimi dersinin kaldırılarak Öğretmenlik Uygulaması dersinin iki döneme çıkartılması ile esasen öğretmen adaylarının uygulama okullarında geçirdiği süre değişmemiştir. Öğretmen adaylarının lisans eğitimlerinin ilk üç yılında uygulama okullarından uzak kalması, Türkiye'de öğretmen yetiştirmenin önemli sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Oysa okul uygulamalarının sayısının artırılması ve aday öğretmenlerin lisans öğrenimlerinin ilk yıllarından itibaren okullarda deneyim kazanabilmelerinin sağlanması gerekir (Tonga, 2012, s. 796). 2018'de Okul Deneyimi dersi, işlevsel ve etkili bir biçimde gerçekleştirilemediği gerekçesiyle kaldırılmıştır. Oysa Okul Deneyimi dersi öğretmen adaylarının okul ortamına uyum sağlaması ve öğretmenlik uygulamalarına bir basamak teşkil etmesi açısından önemlidir. Akhan (2015, s. 285) yaptığı çalışmada Okul Deneyimi dersi hakkında öğretmen adaylarının olumlu görüşe sahip olduklarını tespit etmiştir. Ayrıca Okul Deneyimi dersi kapsamında yaşanan sorunlar esasen Öğretmenlik Uygulamaları dersi için de söz konusudur. Aday öğretmen fazlalığından dolayı fakültelerin uygulama okulu bulmakta bazı sıkıntılar yaşadığı da bilinen bir gerçektir. Esasen temel sorun, öğretmen yetiştirme yetki ve

sorumluluğunun Yüksek Öğretim Kurumuna devredilmesinden bugüne Eğitim Fakülteleri ile öğretmenleri istihdam eden MEB arasında etkili bir işbirliğinin gerçekleştirilememiş olmasıdır (Özoğlu, 2010, s. 30). Bu temel sorunun çözümü ve okul uygulamalarının daha işlevsel ve etkili hale getirilmesi için 2018 yılında Öğretmenlik Uygulaması Yönergesi ve Fakülte-Okul İşbirliği Kitabı güncellenmiştir. Ayrıca ilgili sorunların çözümünde uygulama süresinin azaltılması yerine öğretmenlik programlarının kontenjanlarının düşürülmesi bir çözüm yolu olarak görülmektedir.

Günümüzde öğretmen yetiştirme programlarını en fazla etkileyen konulardan birisi de öğretim teknolojilerindeki akıl almaz gelişmelerdir. Ancak 2018 programında bu gelişmelere paralel bir şekilde öğretim teknolojilerine yeterince yer verilmediği düşünülmektedir. Önceki programdaki Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme dersi kaldırılmış ve yerine Öğretim Teknolojileri adıyla 2 saatlik bir zorunlu ders konulmuştur. Ancak alan öğretimi kapsamındaki Materyal Tasarımı dersi seçmeli ders haline getirilmiştir. Oysa her öğretmen adayının alanına ilişkin geleneksel ya da dijital materyal geliştirme konusunda uzmanlaşması beklenmektedir. Ayrıca önceki programdaki Bilgisayar I ve Bilgisayar II dersleri 2018 programlarından kaldırılarak Bilişim Teknolojileri adlı tek bir derse düşürülmüştür.

Sonuç olarak 2018 Coğrafya Öğretmenliği Lisans Programının olumlu ve olumsuz yönlerinin tartışıldığı bu araştırmanın nihayetinde bazı öneriler ortaya konulmuştur:

- Alan Bilgisi ve Genel Kültür derslerinin etkili ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için Fen-Edebiyat vb. fakültelerle etkili bir koordinasyon sağlanmalıdır. Bu konuda sorumluluk paylaşımı adına kapsamlı düzenlemelere ihtiyaç vardır.
- Okul Deneyimi dersinin içeriği güncellenerek daha işlevsel hale getirilmeli ve öğretmen adaylarının okul uygulamalarına daha erken başlamaları sağlanmalıdır. Ayrıca öğretmen adaylarının uygulama okullarında geçirdikleri süre artırılmalıdır. Bu kapsamda MEB ile daha etkili bir işbirliği geliştirilmelidir.
- Öğretim teknolojilerine ilişkin derslerin programda ağırlığı artırılmalıdır.
- Fiziki Coğrafya I ve II, Beşeri Coğrafya I ve II, Ekonomik Coğrafya I ve II gibi dersler coğrafyanın çok farklı konularını içerdiğinden, farklı öğretim elemanları tarafından birlikte yürütülebilmesinin olanakları araştırılmalıdır.
- Öğretmen yetiştirme lisans programındaki ders içerikleri ile öğretmen atamaları için yapılan KPSS sınav konularının içerikleri arasındaki derin farklar giderilmelidir.
- Öğretmenlik Meslek Bilgisi kapsamında özellikle seçmeli ders havuzunda yer alan ve lisansüstü düzeyde okutulması gereken bazı teorik dersler lisans programlarından kaldırılmalı, alanın öğretimine ilişkin uygulamalı derslere daha fazla yer verilmelidir.
- Öğretmen yetiştirme lisans programları üzerindeki baskının azaltılması ve öğretmenliğin daha nitelikli hale getirilmesi için tezli yüksek lisans vb. alternatifler daha fazla tartışılmalıdır.
- Üniversite sınav yerleştirmelerinde Alan Bilgisi, Öğretmenlik Meslek Bilgisi ve Genel Kültür dersleri bağlamında özellikle öğretim elemanları açısından yetersiz olan fakülte ya da bölümlere kontenjan verilmemelidir.

Yeni öğretmen yetiştirme lisans programıyla ilgili akademik çalışmalar arttırılmalıdır.

Kaynakça

- Akhan N. E. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgiler lisans programı üzerine düşünceleri. *International Journal of Social Science*, 32, 267-289.
- Ataç, E. (2003). 21. Yüzyılda öğretmen eğitimi: Türkiye’de öğretmen eğitiminin değerlendirilmesi konulu panelde yaptığı açılış konuşması. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 1-31.
- Aycan, Ş. (2015). Liselere öğretmen yetiştirmede geri adım: Yüksek öğretmen okullarından pedagojik formasyon kurslarına. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi* 2(2), 61-72.
- Baltacı, C. (1999). *Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim*, Türkler. C.XI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Baskan, G. A. Aydın, A. ve Madden, T. (2006). Türkiye’deki öğretmen yetiştirme sistemine karşılaştırmalı bir bakış. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15(1), 35-42.
- Bayram, Ö. (2003). *Türkiye’de ilköğretime (6-7-8) branş öğretmeni yetiştirilmesi ve sosyal bilgiler öğretmenliği ile sosyal bilgiler dersi programlarının gelişimi (1946-1982)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Çelikten, M., Şanal, M., ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 207-237.
- Calderhead, J. (1997). *Öğretmenlerin uzmanlığının tanınması ve geliştirilmesi: 21. Yüzyıl bekleyen sorunlar*. Uluslararası Dünya Öğretmen Eğitimi Konferansında Sunulmuş Bildiri, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Ercan, B. (2009). *Türkiye’de ilköğretim II. kademeye sosyal bilgiler öğretmeni yetiştirme sistemleri (1923-2008)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Eşme, İ. (2001). *Yüksek öğretmen okulları*. İstanbul: Bilgi- Başarı Yayınevi.
- Forster, N. (1994). The analysis of company documentation, in C. Cassell and G. Symon, qualitative methods in organizational research: A practical guide. London: Sage Publications.
- Gündüz, M. (2016). *Maariften eğitime*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Karasu Avcı, E. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programı ile ilgili görüşleri. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(27),756-786.
- Kaymakçı, S. (2012). Sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programlarının içerik değerlendirmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi* 2(1), 45-61.
- Küçükahmet, L. (2007). 2006-2007 Öğretim yılında uygulanmaya başlanan öğretmen yetiştirme lisans programlarının değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 203-218.
- Maârif Vekâleti (1927). *Maârif düsturu-I*. İstanbul: Milli Matbaa.
- Maarif Vekillliği (1939). *Tebliğler Dergisi. Cilt I*. Ankara: Maarif Matbaası.
- Maaske, R. J. (1955). *Türkiye’de öğretmen yetiştirme hakkında rapor*. Ankara: Maarif Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2015). *PISA (Uluslararası öğrenci değerlendirme programı), 2015 Türkiye ulusal raporu*. Ankara: MEB Ölçme Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğü. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmeni özel alan yeterlikleri*. 173-183, Erişim adresi: <http://www.oygm.meb.gov.tr>.
- Özcan, M. (2011). *Bilgi çağında öğretmen eğitimi, nitelikleri ve gücü bir reform önerisi*, Ankara: Türk Eğitim Derneği, Yayın No: 11687.
- Özoğlu, M. (2010). Türkiye’de öğretmen yetiştirme sisteminin sorunları. *Seta Analiz 17*, Erişim adresi: www.setav.org.
- Öztürk, C. (2006), *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası* (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özyar, A. (2001). Türkiye’de öğretmen yetiştirme politikaları. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi 2*(21), 21-25.
- Satı Bey (1918). Meşrutiyetten sonra Maârif Tarihi. *Muallim*, 2(19), 654-665.
- Stengel, B. S. ve Tom, A. R. (1996). *Changes and choices in teaching methods*. Frank B. Murray (Ed), *The teacher educator’s handbook: Building a knowledge base for the preparation of teachers* (s. 593-619) içinde. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Tonga, D. (2012). Sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programının değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi 10*(4), 780-803.
- Yeşiltepe, D.S. (2010). *Osmanlı Döneminde coğrafyanın müfredatta yer alması ve hazırlanan ilk ders kitapları* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK). (1998). *Eğitim fakültesi öğretmen yetiştirme lisans programları*. Erişim adresi: <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar>.
- Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK). (2018). *Öğretmen yetiştirme lisans programları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK). (2006). *Eğitim fakültelerinde uygulanacak yeni programlar hakkında açıklama*. Erişim adresi: <http://www.yok.gov.tr>.
- Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK). (2007). *Öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri 1982-2007*. Erişim adresi: .
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2009). Lisans düzeyinde sosyal bilgiler eğitiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri: Öğretmen adaylarının görüşleri. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 31-53.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

An Application of the Portfolio Investment Choices with Multi-Purpose Decision Making Methods in Emerging Countries

Gelişmekte Olan Ülkelerde Çok Amaçlı Karar Verme Yöntemiyle Portföy Yatırım Tercihi Üzerine Bir Uygulama

Doç. Dr. Sibel FETTAHOĞLU¹, Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖZCAN²,

Havva KOCAMAN³

Abstract

In this study, it is aimed to guide in foreign investors' decisions on portfolio investment decisions by using multi-purpose decision making techniques. To this end, G7 countries were identified as investors. As countries to be invested, selected countries in the Balkans were included in the analysis. Criteria used during the analysis are economic and locally defined as two main factors and their sub-factors. AHP method was used as multi-purpose decision making techniques to determine the weight of the criteria and MOORA was used to determine the Balkan country to be invested. As a result, findings show that for making investment decision to a country, country's GNP amounts, commercial climate and investment freedom about the country are the most effective factors but geographic distance and information cost factors are the least effective factors.

Keywords: MOORA, AHP, portfolio investment decision, asset allocation

Paper Type: Research

Öz

Bu çalışmada, yabancı yatırımcıların portföy yatırım kararlarında çok amaçlı karar verme tekniklerini kullanarak yatırımcılara yol gösterilmesi amaçlanmıştır. Bunu gerçekleştirmek için G7 ülkeleri yatırımcılar olarak belirlenmiştir. Çalışmada yatırım yapılacak ülke olarak Balkan ülkeleri seçilmiştir. Analizde kullanılan kriterler, ekonomik ve yerel olmak üzere iki ana faktör ve bunların alt faktörleri şeklinde belirlenmiştir. AHP yöntemi, çok amaçlı karar verme tekniklerinde kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesinde, MOORA yatırım yapılacak Balkan ülkesinin belirlenmesinde kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre bir ülkeye yatırım kararı verirken en etkin faktörler o ülkenin gayrisafi milli hasılası, ticari iklimi ve yatırım serbestliği olarak belirlenirken coğrafi mesafe ve iletişim maliyetleri en az etkili faktörler olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: MOORA, AHP, portföy yatırım kararı, varlık dağıtımı

Makale Türü: Araştırma

¹Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, stopdemir@kocaeli.edu.tr.

²Kocaeli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, burcu.ozcan@kocaeli.edu.tr.

³Kocaeli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, havva.kocaman@msn.com.

Atf için (to cite): Fettahoğlu, S., Özcan, B. ve Kocaman, H. (2019). Gelişmekte olan ülkelerde çok amaçlı karar verme yöntemiyle portföy yatırım tercihi üzerine bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 145-162.

Introduction

At the beginnings of 1960s asset allocation was unexplored and Markowitz (1952, s.77-91) indicated asset allocation as diversification affect in portfolio investments. In 1970s, process of removing controls and limitations was started in domestic markets especially in USA and UK and then a lot of emerging countries accelerate adaptation with stability and structural adjustment programs (Başoğlu, 2000, s. 89). In 1980s “financial globalization” process started to take place. In this process, controls over national financial markets have gradually been lifted, allowing the capital to freely circulate among countries, and foreign exchange rates are left to fluctuate.

From the 1990s, international capital has shifted to developing countries and brought changes in the economies and financial markets of countries. Thus, international capital and portfolio investments have been increased rapidly in these countries. Instead of commercial bank credits which had the largest share at international capital markets in 1970s portfolio investments composed which include bonds and stocks.

Businesses or individuals have a lot of choices in decision making process. So, in this situation there are some problems about to decide which choice creates more effective outputs. To make decision more easily and to terminate uncertainty Multi-Objective Decision Making methods (MODM) are created. The main purpose of MODM is evaluation of choices under the same conditions at the same time and also being guide for users.

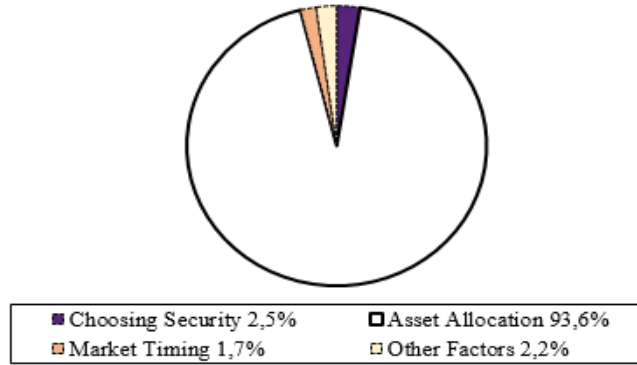
Investors have made investments in a variety of developing countries, taking advantage of globalization effect. Thus, they have lifted both the risks arising from portfolio investments and raised the expected return rates. However, the most important factor in making an international portfolio investment decision is the country in which the portfolio investment should be made. Because this factor directly influences the risks that investors will assume and the benefits they will achieve.

1. Asset Allocation in Portfolios

Portfolio is defined as an asset which has measurable, distinctive and related themselves qualifications that investors want to reach some aims (Demirtaş & Güngör, 2004, s.103). Because of financial liberalization, political-economic developments, rapid improvement in technology and easy access to knowledge occurred international financial markets investment approach was changed. Portfolio management is defined as changing portfolios or buy and sell portfolio’ assets under changing economic conditions. As a result of Markowitz’s diversification affect (1952, s.77-91) and Brinson et al (1986, s.39-48) study about strategic asset allocation, institutional investors implemented the asset allocation on their portfolio management.

Asset allocation is defined as a process which is distributed investment tools like stock, bond, liquids and real estates to investments according to aims (Fettahoğlu, 2016, s.144). This process which the basic of investment policy is a part of portfolio management and there is no importance about investors’ type, individual or institutional.

Figure 1. Asset allocation effects on portfolio return

Source: Kılıçarslan, (2008, s.7)

Figure 1 shows the model about asset allocation's effect on traditional portfolio return. In Figure 1, it can be seen that portfolio return was affected by asset allocation which had the biggest share (%93,6) in all the other factors. Asset allocation includes in orderly %2,5 ratio financial instrument prefers, %2,2 ratio other factors and %1,7 ratio market timing.

The basic aim of the asset allocation is increasing total return of portfolio at the same risk level or decreasing total portfolio risk for reaching the target return level (Kılıçarslan, 2008, s.13). Successful asset allocation necessitates combining of the suitable asset classes and suitable real estates with good timing and favourable ratio. The biggest advantage of asset allocation is improving portfolio's return/risk exchange. So, it gives an idea to investors about which risk level creates which return level.

Portfolio investments generally include that government bonds or corporate bonds and stocks. Investors want to obtain profits and capital gains from bonds and stocks due to undertake some risks such as political risk, exchange risk, country risk and information risk. Investors make diversification through domestic and international securities for hedging from risks (Elbir, 2010, s.18).

Some indicators about making decision which country is suitable for portfolio investment are considered by international investors like as emerging countries' growing potentials and low correlation coefficients. These features provide better return/risk equilibrium for international investors in enlarge portfolio because of diversification (Korkmaz et al., 2013, s.119). Investors undertake risk less than domestic portfolios with diversification on international portfolios.

Globalization on financial markets created institutional and individual investors who want to make investments in international markets as international portfolios. According to Global Financial Stability Report prepared by IMF traditionally a lot of investors firstly distributed their wealth to stocks and bonds at the same time allocated them geographically but generally they prefer domestic investments (Kılıçarslan, 2008, s.77).

2. Aim of the Study

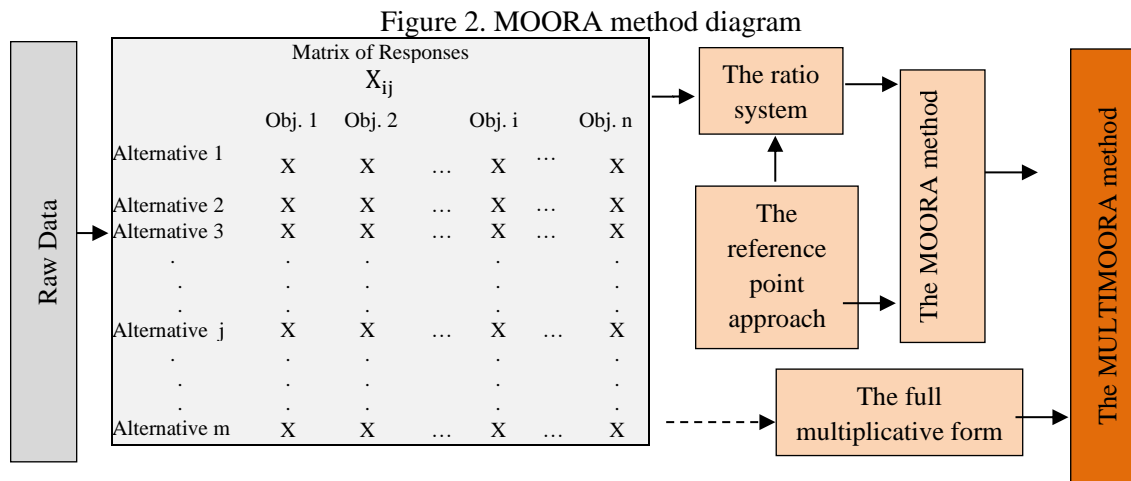
The aim of the study is to determine which Balkan Countries (Croatia, Slovakia, Romania, Greece, Bulgaria and Turkey) are suitable to choose about portfolio investment for foreign investors from G7 countries (US, Japan, Germany, UK, France, Italy and Canada). For this purpose, two main factors were determined which called economic and local factors to make decision about portfolio investments. Economic factors consist of Gross National Product (GNP), cost of information, amount of import and amount of export. Local factors include geographic distance, commercial climate and investment freedom (Abid & Bahloul, 2011, s.2198). Firstly, Analytic Hierarchy Process (AHP) which is one of the MODM was

implemented to determine criteria' weights. Later, MOORA algorithm which is other MODM was used to sort Balkan countries according to criteria' weights. Thus, Balkan country which is in the first line in sorting was determined as the best country to invested portfolio in the view of G7 countries.

3. Methodology

3.1. MOORA

The MOORA (the Multi-Objective Optimization on the basis of Ratio Analysis) method was developed by Willem Karel M. Brauers & Edmundas Kazimieras Zavadskas who pioneered methods with studies in 2003. As a whole for the first time, it was introduced to the world of science with the studies 'Control and Cybernetics' in 2006 (Brauers & Zavadskas, 2006, s.446). This method is the process of optimizing concurrently two or more opposed attributes/purposes under certain constraints. It is used to improve different applications in order to assist decision making problems. The relation between the MOORA methods in the literature is shown in Figure 2.

Source: Brauers, & Zavadskas (2012, s.8)

MOORA - Ratio System: This method begins with preparation of initial matrix (X). Initial matrix is as shown in Equation (1).

$$X = \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \dots & X_{2n} \\ X_{31} & X_{32} & \dots & X_{3n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ X_{m1} & X_{m2} & \dots & X_{mn} \end{bmatrix}_{m \times n} \quad (1)$$

Matrix normalization is applied to perform how of the each goal value corresponding to each alternative is dividing by the square root of the sum of the squares of these values. The equation which is used for matrix normalization is shown as follows:

$$x_{ij}^* = \frac{X_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m X_{ij}^2}} \quad i = 1, 2, \dots, m \text{ and } j = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

Normalized goal values in the table are determined as maximum or minimum and aggregated among themselves. The collected minimum goal values are subtracted from the collected maximum goal values. The equation can be seen in the following:

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n x_{ij}^* \quad j = 1, 2, 3, \dots, g \quad (3)$$

$$j = g+1, g+2, g+3, \dots, n$$

In the other step, the values of y_i^* are ranked in descending order. According to this ranking process, first-ranked alternative is considered to be the most suitable option.

MOORA - Reference Point Approach: In addition to MOORA Ratio system, the maximal purpose reference points (r_j) are determined for each purpose between alternatives according to the best value in the case of maximization (maximum point) with the lowest value in the case of minimization (minimum point). The equation is given as follow:

$$d_{ij} = |r_j - x_{ij}^*| \quad i = 1, 2, \dots, m \quad \text{and} \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

This new matrix is as shown “Tchebycheff Min-Max Metric” in Equation

$$\min_i \{ \max_j (|r_j - x_{ij}^*|) \} \quad (5)$$

Equation (5) is discovered the best value for each alternative and then the alternatives are arranged in ascending order. First-ranked alternative from the obtained rankings is considered to be the best option.

MOORA - Importance Coefficient Approach: If a goal has more or less emphasis than another, normalized value of the alternative is multiplied by the importance coefficient (Brauers et al., 2010, s.618) as shown in Equation (6).

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g w_j x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n w_j x_{ij}^* \quad (6)$$

The calculated y_i^* value is ranked as descending order. According to this ranking, first-ranked alternative is evaluated to be the most convenient option. Furthermore, Equation (7) can be written as Equation (4) with only difference is adding importance coefficient into the formula as shown in following equation:

$$d_{ij} = w_j |r_j - x_{ij}^*| \quad (7)$$

MOORA - Full-Multiplication Form Approach: Brauers & Zavadskas (2010, s.613-640) have developed a full multiplication version of the MOORA method. In this approach, each alternative is multiplied by the maximization purpose data and divided by the multiplication of data for minimization purposes. x_{ij} values according to the full-multiplication form approach are normalized by using the Equation (8).

$$U_i = A_i / B_i \quad (8)$$

$$A_i = \prod_{j=1}^g x_{ij}, \quad i=1, 2, \dots, m. \quad (8.1)$$

$$B_i = \prod_{j=g+1}^n x_{ij}, \quad i=1, 2, \dots, m. \quad (8.2)$$

The calculated U_i values are ranked as descending order and first-ranked alternative is evaluated as the most convenient option.

Multi - MOORA Approach: Multi-MOORA approach was introduced first by Brauers & Zavadskas in early 2010 and it is successfully implemented in the solution of many problems. This method is a summary of MOORA with full-multiplication form of other approaches. It provides a solid performance ranking with time series analysis. Multi-MOORA is not a stand-alone method. It gives summaries about ranking with other MOORA methods.

3.2. AHP

The AHP (Analytic Hierarchy Process) method is a Multi-Purpose Decision Making Technique which was developed by Thomas L. Saaty in the 1970s. AHP is often used in different cases; such as complex decision problems, calculating relative importance values of alternatives and the criteria weights of the alternatives as a result of binary comparison of

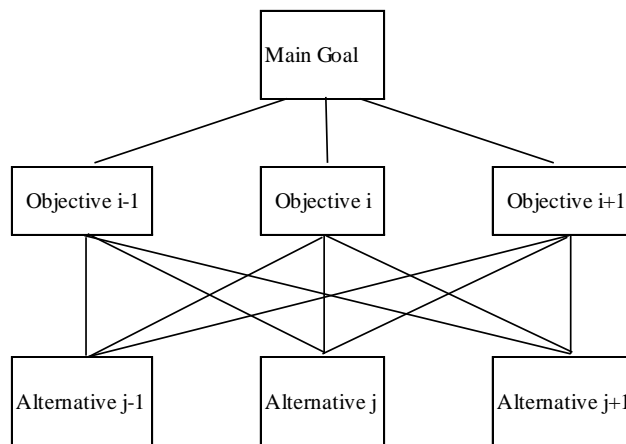
alternatives and criteria, sorting according to the relative importance values of alternatives and selecting the best alternative.

The AHP is a mathematical method that evaluates both qualitative and quantitative variables and also considers the priorities of the group or individual with the views of the experts on the decision criteria (Dağdeviren et al., 2004, s.132).

The following steps are used in the implementation of the AHP method:

Step 1: Creating the Hierarchical Structure: First, the goal of the study and criteria which suitable with the goals are determined and then the sub-criteria are identified. The main goal is located at the top of the hierarchical structure, middle level includes objectives and the lowest level consists of the alternatives (Saaty, 2008, s.85). The general structure of the Analytic Hierarchy Process is shown in Figure 3.

Figure 3. The general structure of the AHP

Source: Dalalah et al. (2010, s.568)

Step 2: Determining Binary Comparison Matrices and Superiority: The (nxn) dimensional binary comparison matrixes are formed in order to comparison alternatives and criteria among themselves and determining importance levels (Saaty, 1990, s.12). Binary comparison matrix about AHP is shown in Equation (9).

$$A = \begin{bmatrix} 1 & a_{21} & \cdots & a_{n1} \\ 1/a_{21} & 1 & \cdots & a_{n2} \\ 1/a_{31} & 1/a_{32} & \cdots & a_{n3} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 1/a_{n1} & 1/a_{n2} & \cdots & 1 \end{bmatrix}_{n \times n} \quad (9)$$

1-9 importance scales which proposed by Saaty (2008, s.86) are used to prepare the matrix. It can be seen in Table 1.

Table 1. 1-9 Importance scale comparison measure

Importance Grade	Description	Explanation
1	Equal importance	Activities contribute equally to objective.
3	Moderate importance	Experience and judgment slightly favor one activity over another.
5	Strong importance	Experience and judgment strongly favor one activity over another.
7	Very strong importance	An activity is strongly favored. Its dominance demonstrated in practice.
9	Absolute importance	Evidence favoring one activity over another is the highest possible order of affirmation.
2, 4, 6, 8	Intermediate values	It is the value between two consecutive judgments to be used when specialization is needed.

Source: Saaty (2008, s.86)

Step 3: Determination of Relative Importance Vector: The binary comparison matrix is normalized. The priority values of the criteria are obtained (Kuruüzüm & Atsan, 2001, s.87). Equation (10) and Equation (11) which is used for this process are given as the following:

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \quad i=1, 2, 3, \dots, n \quad (10)$$

$$w_i = \frac{(\sum_{j=1}^n b_{ij})}{n} \quad j = 1, 2, 3, \dots, n \quad (11)$$

Step 4: Calculation of Matrix Consistency: The Consistency Ratio (CR) formula introduced by Saaty is used in measuring the consistency and it is expected to be smaller than 0.10 (Supçiller & Çapraz, 2011, s.8). The equation used in the calculation of the consistency ratio is given in Equation (12).

$$CR = CI/RI \quad (12)$$

For the calculation of the matrix consistency, previously Consistency Index (CI) must be calculated. Calculation of CI is given in Equation (13).

$$CI = \frac{(\lambda_{\max} - n)}{(n-1)} \quad (13)$$

The other variable used to calculate the consistency rate is the Random Index (RI) value which is dependent on the number of "n" decision alternatives. The large number of alternatives makes it difficult for the matrix to produce consistent results (Kwiesielewicz & Uden, 2004, s.713-719). Therefore, RI values can be calculated for up to 15 dimensional matrixes. Random index values are shown in Table 2.

Table 2. Random index

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
RI	0	0	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57	1,59

Source: Sarıçalı & Kundakcı (2016, s. 50)

If $CR > 0.10$, it is accepted that the comparison matrix is inconsistent. In this situation, the comparison matrix is revisited, and the necessary arrangements are made for its consistent (Şalvarcı & Manap, 2016, s. 255).

Step 5: Finding Priority Value: A priority value is obtained for each alternative multiplying the importance weights of the criteria and alternatives. Sum of these values is equal to 1. The alternative with the highest value is chosen as the best for the decision problem (Dağdeviren & Eren, 2001, s. 44).

3.3. Data and Sampling

Portfolio investments which effected from globalization increase rapidly. Developed countries in international markets invest frequently on developing countries. New participants like investors in the global markets also prefer to invest in the developing countries. The

number of investors in the developed countries have increased and also equilibrium between risk-expected rates of return in developing countries affected by this situation. Consequently, correlation rates in the developing countries show differences according to previous years and the yields rates of investors begins to decrease at the same time. Therefore, developed countries which have strength economies started international investment for searching the new investment zones. There are two important questions that investors ask themselves when looking for new investment zones. These are;

- Which region should be invested?
- Which countries in the selected region are to be invested?

We selected Balkan region for portfolio investment in the study. Advantages of the Balkans as investment region are in the following (Çolak, 2012, s.2-3):

- Central Europe become increasingly saturated in terms of foreign investments;
- Geographical location;
- Transition to market economy does not take long time like political transition;
- Balkans were the most reforming region in terms of attracting foreign capital in the mid-2000s;
- Some legislation and the realization of reforms in the framework of alignment with the EU;
- Countries which have the lowest rate of corporate tax in Europe are located in this geography,
- The presence of incentives provided by the state such as tax exemptions, subsidies and reduction of bureaucracy (Şaban, 2015, s.42);
- There are some bilateral and multilateral free trade agreements and privatizations with Balkan region.

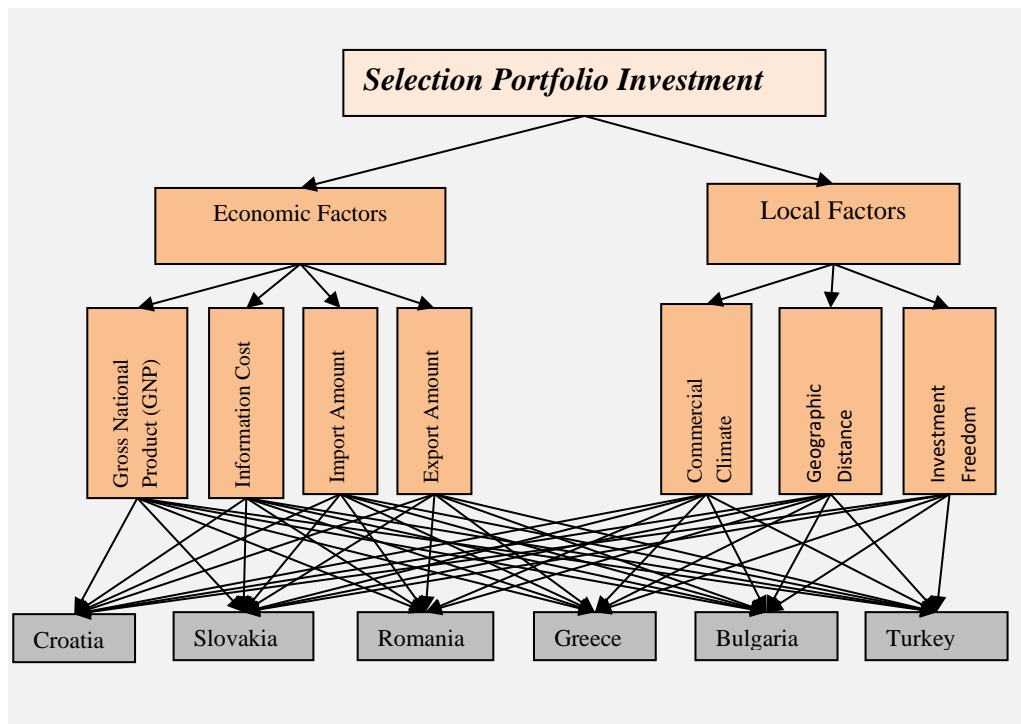
Disadvantages of the Balkans as investment region are in the following (Çolak, 2012, s.4):

- The weakness of the Balkan countries in creating a "scale economy";
- The stability in the countries which are located in Balkan region is weaker than other transitional countries;
- Market size is small,
- Potential company merger and takeovers are in low level;
- Investors' concern about political and economic instability.

The aim of the study in the framework of all this information can be defined as determination of investors from G7 Countries (USA, Japan, Germany, England, France, Italy, Canada) will invest on portfolio investment to developing Balkan countries (Croatia, Slovakia, Romania, Greece, Bulgaria, Turkey).

Figure 4 indicates AHP's main and sub factors for the analysis. In the analysis, economic and local factors were determined as main factors and the others were determined as sub factors. Numerical data about the evaluation of the Balkan countries are real values that for each criterion from 2012 to 2017. We achieved variables from IMF, Heritage, Beri Index Score Table and World Bank. We evaluated alternative countries according to the following criteria:

Figure 4. Model of selection portfolio investment

Criterion 1: Gross National Product

Distribution of the GNP amounts of the countries by years, are added into analysis in billion US dollars.

Criterion 2: Investment Freedom

Investment freedom means open investment environment that providing high entrepreneurial opportunity and more efficiency, economic activity and job creation opportunity. Effective investment environment established with transparency is an environment encourages with innovation and competition. Individual and institutional investors are free to invest, but they should also take care of the investment climate provided to them while taking investment decisions. The rating points for the countries' investment freedom are in Table 3:

Table 3. Investment freedom

Balkan Countries	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Croatia	70	75	80	80	75	75
Slovakia	75	75	80	80	75	75
Romania	80	80	80	80	75	75
Greece	60	65	60	60	60	60
Bulgaria	55	55	55	65	65	70
Turkey	70	65	70	75	75	75

Source: Heritage. (<http://www.heritage.org/index/explore.aspx?nomobile&view=by-region-country-year>. Accessed 1 May 2018)

Criterion 3: Geographic Distance

Geographic distance data calculated as kilometer (km) between Balkan and G7 countries' capitals are given in the Table 4:

Table 4. Geographical distance between Balkan and G7 countries' capitals (Km)

Balkan Countries	G7 Countries						
	The USA	Japan	Germany	England	France	Italy	Canada
Croatia	6.885,1	9.401,8	777,9	1.319,9	1.067,1	511,6	6.687,9
Slovakia	6.837,7	9.113,9	543,9	1.280	1.099,1	818,8	6.612,3
Romania	7.653,8	8.900,7	1.307,4	2.093,9	1.885,8	1.157,1	7.423,2
Greece	7.887,8	9.526,1	1.776,1	2.356,4	2.066,8	1.022	7.716,1
Bulgaria	7.581,5	9.208,9	1.329,2	2.012,9	1.764,3	900,3	7.377,2
Turkey	8.360,6	8.781,7	2.009,5	2.796,4	2.572,8	1.702,7	8.130,3

Source: GeoDataSource, 2018

Criterion 4: Commercial Climate

Commercial climate factors like countries' business investment environments, infrastructures, bureaucracies, etc. were digitized by utilizing Beri Index Table and these values are in the Table 5:

Table 5. Commercial climate points

Balkan Countries	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Croatia	5,86	5,86	6,33	6,33	6,33	6,33
Slovakia	6,94	6,94	7,20	7,20	7,2	7,2
Romania	5,80	5,80	6,47	6,47	6,47	6,47
Greece	5,86	5,86	5,69	5,69	5,69	5,69
Bulgaria	6,05	6,05	6,48	6,48	6,48	6,48
Turkey	6,05	6,05	6,55	6,55	6,55	6,55

Source: The Scribd. (<https://tr.scribd.com/document/268550703/BER-2014>. Accessed 1 May 2018)

Criterion 5: Information Cost

Information cost which was calculated in US dollars as international phone call minute fee can be seen in Table 6:

Table 6. Balkan countries' information cost

Balkan Countries	Croatia	Slovakia	Romania	Greece	Bulgaria	Turkey
Phone Charge	8 cent	3 cent	2 cent	2 cent	6 cent	4 cent

Source: The Google (<https://www.google.com/voice/b/0/rates?hl=en&p=hangout>. Accessed 1 May 2018)

Criterion 6: Import Amount

The mean of import amount which is made from G7 countries to Balkan region for the period of 2012-2017 are added into analysis in million US dollars.

Criterion 7: Export Amount

The mean of export amount which is made from G7 countries to Balkan region for the period of 2012-2017 are added into analysis in million US dollars.

4. Results

AHP matrix values were determined before starting to analysis. While determining the matrix values which were used in this study, 1 -9 importance scale comparison measure in the

Table 1 were utilized and they were determined decision-makers who are researcher this study. Thus, binary comparison matrix was created. The binary comparison matrix was normalized and then criteria' importance weights with the normalized values were created as in Table 7:

Table 7. Criteria' importance weights

Criteria	Importance Weights (%)
GNP	0,28
Cost of information	0,03
Import amount	0,06
Export amount	0,07
Geographic distance	0,03
Commercial climate	0,43
Investment freedom	0,11

CR was found 0,07 and because of this value was less than 0,1, binary comparisons of criteria were accepted as consistent. If Table 7 analyzed, it can be seen that commercial climate founded as 0,43 was the most important criteria in the all criteria for decision making process about portfolio investment in a country. Importance of the other criteria ordered as GNP, investment freedom, export and import amounts. For MOORA algorithm, If criteria' importance weights are under or above 0,06, these criteria indicated as min or max, respectively.

For analyzing investor decision better, we used all MOORA techniques in the literature. Initial matrix for MOORA algorithm which included G7 countries, Balkan Countries, criteria and their min max values are in the tables. In the study, we made analyses in G7 countries for the USA were showed detailed as an example.

After determining initial matrix, normalization process was implemented for each country. Normalization process for the USA is in Table 8:

Table 8. Normalized matrix values (The USA example)

The USA	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
	Max	Max	Min	Max	Min	Min	Max
Croatia	0,06	0,44	0,37	0,40	0,69	0,06	0,03
Slovakia	0,11	0,44	0,37	0,46	0,26	0,27	0,03
Romania	0,22	0,45	0,41	0,40	0,17	0,24	0,08
Greece	0,22	0,35	0,43	0,37	0,17	0,14	0,07
Bulgaria	0,06	0,35	0,41	0,41	0,52	0,07	0,03
Turkey	0,94	0,41	0,45	0,41	0,35	0,92	0,99

After normalization, maximum values were subtracted from minimum values and results were sorted as descending order. Ranking results which were achieved from ratio system can be seen in Appendix Table 14. The USA example is showed in Table 9:

Table 9. Ratio system's ranking results (The USA example)

The USA	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	Score	Rank
	max	max	min	max	min	min	max		
Croatia	0,06	0,44	0,37	0,40	0,69	0,06	0,03	-0,20	6
Slovakia	0,11	0,44	0,37	0,46	0,26	0,27	0,03	0,14	4
Romania	0,22	0,45	0,41	0,40	0,17	0,24	0,08	0,33	2
Greece	0,22	0,35	0,43	0,37	0,17	0,14	0,07	0,28	3
Bulgaria	0,06	0,35	0,41	0,41	0,52	0,07	0,03	-0,15	5
Turkey	0,94	0,41	0,45	0,41	0,35	0,92	0,99	1,04	1

According to Table 9, Turkey is the most favorable investment country for the USA. Turkey is in the first rank for all G7 countries. If Appendix Table 14 examined, Romania for the USA, Germany, England and Canada; Greece for Japan; Slovakia for Italy; Romania and Greece for France are in the second rank after Turkey as investment countries.

Reference Point Approach is the second technique about MOORA. In this technique, for each criteria reference points are determined. Reference values can be seen in Table 10 in the following:

Table 10. Reference values

The USA	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
	max	max	min	max	min	min	max
Croatia	0,06	0,44	0,37	0,40	0,69	0,06	0,03
Slovakia	0,11	0,44	0,37	0,46	0,26	0,27	0,03
Romania	0,22	0,45	0,41	0,40	0,17	0,24	0,08
Greece	0,22	0,35	0,43	0,37	0,17	0,14	0,07
Bulgaria	0,06	0,35	0,41	0,41	0,52	0,07	0,03
Turkey	0,94	0,41	0,45	0,41	0,35	0,92	0,99
	0,94	0,45	0,37	0,46	0,17	0,06	0,99

After determining reference values, normalized values' deviation from reference values are calculated. Then each alternatives' maximize values are calculated and these values are ranked as ascending order. Reference point approach's results for the USA can be seen in Table 11. All G7 countries' reference point approach rank results are in Appendix Table 14.

Table 11. Reference point approach's ranking results (The USA example)

The USA	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	Max.	Rank
	max	max	min	max	min	min	max		
Croatia	0,88	0,01	0,00	0,06	0,52	0,00	0,96	0,96	4 or 5 or 6
Slovakia	0,83	0,01	0,00	0,00	0,09	0,21	0,96	0,96	4 or 5 or 6
Romania	0,72	0,00	0,04	0,06	0,00	0,18	0,92	0,92	2 or 3
Greece	0,72	0,10	0,06	0,09	0,00	0,08	0,92	0,96	2 or 3
Bulgaria	0,88	0,10	0,04	0,05	0,35	0,01	0,96	0,96	4 or 5 or 6
Turkey	0,00	0,04	0,08	0,05	0,17	0,86	0,00	0,86	1

If examined Table 11, it can be seen that Turkey is the most favorable investment country according to the USA. According to reference point approach's results which can be seen in Appendix Table 14, Turkey is in the first rank for the USA, Japan, Germany and Italy. Romania is in the first rank for Canada and England. Greece and Romania are in the first rank for France. So, in this approach investor countries prefer different investment countries. To make solution to this problem, importance weights(w_i) are created for criteria.

To calculate importance weights' values, criteria weights which determined by AHP method were used. Importance coefficient approach's ranking results can be seen in Table 12 and analysis results about G7 countries can be examined in Appendix Table 14.

Table 12. Importance coefficient approach's ranking results (The USA example)

The USA	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	Max.	Rank
	max	max	min	max	min	min	max		
Weights	0,28	0,11	0,03	0,43	0,03	0,06	0,07		
Croatia	0,24	0,00	0,00	0,03	0,02	0,00	0,06	0,24	5 or 6
Slovakia	0,23	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,06	0,23	4
Romania	0,20	0,00	0,00	0,02	0,00	0,01	0,06	0,20	2 or 3
Greece	0,20	0,01	0,00	0,04	0,00	0,00	0,06	0,20	2 or 3
Bulgaria	0,24	0,01	0,00	0,02	0,01	0,00	0,06	0,24	5 or 6
Turkey	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01	0,05	0,00	0,05	1

If Table 12 examined, ranking results for the USA is the same as reference point approach's results show that Slovakia is in the fourth rank. Importance weights approach's ranking results show that Turkey is in the first rank and Croatia and Bulgaria are the last rank for G7 countries to make investment. Results can be seen in Appendix Table 14.

Full-Multiplication Form Approach is the fourth technique about MOORA. According to Full-Multiplication Form Approach's results, Turkey is in the first rank for the USA, Japan, Germany, England, Italy and Canada. But Greece is in the first preference for France as an investment country.

The last technique is Multi-MOORA which includes all other MOORA techniques as ratio system, reference point approach, importance coefficient approach and full-multiplication form approach. Multi-MOORA makes new ranking according to alternative ranking results' dominance. Turkey is in the first rank for the USA. At the same time Turkey is in the first rank for Japan, Germany, England, France, Italy and Canada as investment country. Ranking results for the USA can be seen in Table 13:

Table 13. Multi-MOORA method's ranking results (The USA example)

The USA	The Ratio System	Reference Approach	Point Importance Coefficient Approach	Full Multiplication Form Approach	Multi-MOORA Method
Croatia	6	4 or 5 or 6	5 or 6	5	5 or 6
Slovakia	4	4 or 5 or 6	4	4	4
Romania	2	2 or 3	2 or 3	3	2 or 3
Greece	3	2 or 3	2 or 3	2	2 or 3
Bulgaria	5	4 or 5 or 6	5 or 6	6	5 or 6
Turkey	1	1	1	1	1

Conclusion

Nowadays, because of global asset allocation preferred by a lot of institutional investors, developed countries search new investment zones. If foreign capital increases in to a country, risk and expected return will change, exchange-rates will be volatile and investors' earning will decrease in the country.

In this study, the USA, Japan, Germany, England, France, Italy and Canada which identified as developed countries chosen as investor countries to make decisions about asset allocation and finding new investment zones. Balkan region was determined as investment zone. Literature review about the study was analyzed and determined criteria. These criteria considered in the process of choosing countries in Balkan region. At the end total we chose six countries; Croatia, Slovakia, Romania, Greece, Bulgaria and Turkey; from Balkan region.

Because of more than one alternative and country existence, to make transaction simplicity and to evaluate all alternative at the same time into analyses MODM technique was decided. AHP and MOORA techniques which preferred mostly in literature were chosen as MODM technique in the study.

In the study, AHP was used for determining criteria's weights and MOORA was used for making investment decision. According to ratio system Turkey is in the first rank for all G7 countries but Croatia and Bulgaria are in the last rank. Reference point approach showed that Turkey is in the first rank for the USA, Japan, Germany and Italy; Romania is in the first rank for England and Canada. Romania and Greece are in the first rank for France. Croatia and Bulgaria are in the last rank for the USA, Japan, Germany, France and Italy. Turkey and Croatia are in the last ranks for England; Croatia and Slovakia are in the last ranks for Canada in this method. Croatia is in the last ranks for all G7 countries as shown in Appendix Table 14. According to full multiplication form approach Greece is in the first rank for France; Turkey is in the first rank for all other G7 countries. We used Multi-MOORA for obtaining general results and to make relations between methods. Multi-MOORA makes new ranking according to alternative ranking results' dominance. According to Multi-MOORA, Turkey is in the first rank as an investment country. After Turkey, classification is Greece, Romania, Slovakia, Croatia and Bulgaria. The ranking obtained as a result of analysis for all G7 countries is shown in Appendix Table 14. In Appendix Table 14, the ranking found with all MOORA methods can be seen separately.

For making investment decision to a country, country's GNP amounts, commercial climate and investment freedom about the country are the most effective factors but geographic distance and information cost factors are the least effective factors.

References

- Abid, F. & Bahloul, S. (2011). Selected MENA countries attractiveness to G-7 investors. *Economic Modelling*, 28(5), 2197-2207.
- Başoğlu, U. (2000). Finansal serbestleşme ve uluslararası portföy yatırımları [Financial liberalisation and international portfolio investments]. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 87-99.
- Brauers, W. K. M. & Zavadskas, E. K. (2006). The MOORA method and its application to privatization in a transition economy. *Control and Cybernetics*, 35(2), 445-469.
- Brauers, W. K. M. & Zavadskas, E. K. (2012). Robustness of MULTIMOORA: a method for multiobjective optimization. *Informatica*, 23(1), 1-25.
- Brauers, W. K. M., Ginevicius, R. & Podvezko, V. (2010). Regional development in Lithuania considering multiple objectives by the MOORA method. *Technological and Economic Development of Economy*, 16(4), 613-640.
- Brinson, G., Hood, L. & Beebower G. (1986). Determinants of portfolio performance. *Financial Analysts Journal*, July/August, 39-48. doi: <https://doi.org/10.2469/faj.v51.n1.1869>

- Çolak, Ö. F. (2012). Balkan ülkelerine yönelik sermaye hareketleri: Bulgaristan Örneği [Capital movements towards the Balkan countries: The case of Bulgaria]. Ö. F. Çolak (Ed), *Avrupa Birliğine giriş sürecinde Balkanlarla ilişkiler ve Türkiye ekonomisi*. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Dağdeviren, M. & Eren T. (2001). Tedarikçi firma seçiminde Analitik Hiyerarşi Prosesi ve 0-1 hedef programlama yöntemlerinin kullanılması [Analytical hierarchy process and use 0-1 goal programming methods in selecting supplier firm]. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16(2), 41-52. <https://doi.org/10.17341/gummfd.36633>
- Dağdeviren, M. Akay, D. & Kurt M. (2004). İş değerlendirme sürecinde Analitik Hiyerarşi Prosesi ve uygulaması [Analytical hierarchy process and its implications in job evaluation process]. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19(2), 131-138. Doi: <https://doi.org/10.17341/gummfd.81697>
- Dalalah, D. AL-Oqla, F. ve & Hayajneh M. (2010). Application of the analytic hierarchy process (AHP) in multicriteria analysis of the selection of cranes. *Jordan Journal of Mechanical and Industrial Engineering*, 4(5), 567-578.
- Demirtaş, Ö. & Güngör, Z. (2004). Portföy yönetimi ve portföy seçimine yönelik uygulama [Portfolio management and an implication for portfolio selection]. *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 1(4), 103-109.
- Elbir, C. (2010). *Yabancı sermaye hareketlerinin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye üzerine bir uygulama* (Yüksek lisans tezi) [The impact of foreign capital movements on economic growth: An application on Turkey, Master Thesis]. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Fettahoğlu, A. (2016). *Portföy yönetimi* [Portfolio management]. İzmit: Umuttepe Yayınevi.
- GeoDataSource. (www.geodatasource.com/distance-calculator)
- Heritage. (<http://www.heritage.org/index/explore.aspx?nomobile&view=by-region-country-year>) (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2018).
- International Monetary Fund (2018), Total portfolio investment table. <http://data.imf.org/regular.aspx?key=60587815> (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2018).
- International Monetary Fund (2018). Exports table. <http://data.imf.org/regular.aspx?key=61013712> (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2018).
- Kılıçarslan, İ. N. (2008). *Global varlık dağıtımında gelişen piyasaların rolü* (Yüksek lisans tezi) [The role of emerging markets in global assets distribution, Master thesis]. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Korkmaz, T., Aydın, N. & Sayılğan G. (2013). *Portföy yönetimi* [Portfolio management]. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisi.
- Kuruüzüm, A. & Atsan, N. (2001). Analitik hiyerarşi yöntemi ve işletmecilik alanındaki uygulamaları [The analytic hierarchy process approach and its applications in business]. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 83-105.
- Kwiesielewicz, M. & Uden, E. V. (2004). Inconsistent and contradictory judgements in pairwise comparison method in the AHP. *Computers and Operations Research*, (31), 713-719. [https://doi.org/10.1016/S0305-0548\(03\)00022-4](https://doi.org/10.1016/S0305-0548(03)00022-4)
- Markowitz, H. (1952). Portfolio selection. *The Journal of Finance*, 7(1), 77-91. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1952.tb01525.x>
- Saaty, T. L. (1990). How to make a decision: a analytic hierarchy process. *European Journal of Operational Research*, (48), 9-26. [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(90\)90057-I](https://doi.org/10.1016/0377-2217(90)90057-I)

- Saaty, T. L. (2008). Decision Making with the analytic hierarchy process. *International Journal of Services Sciences*, 1(1), 83-98.
- Şaban, M. (2015). *Balkan ülkelerinde yabancı yatırımların borsa endeksi üzerine etkisi: Makedonya örneği* (Yüksek lisans tezi) [The effect of foreign investments on the stock market index in the Balkan Countries: Example of Macedonia, Master Thesis]. Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Şalvarcı, T. N. & Manap, D. G. (2016). Hizmet sektöründeki personelin seçiminde AHP ve Vikor yönteminin kullanımı: özel hastaneler açısından bir Uygulama [Use of AHP and VIKOR method in personnel selection in the service sector: An investigation in terms of private hospitals]. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (44), 249-262.
- Sarıçalı, G. & Kundakçı, N. (2016). AHP ve Copras yöntemleri ile otel alternatiflerinin değerlendirilmesi [Evaluation of hotel alternatives with AHP and COPRAS methods]. *International Review of Economics and Management*, 4(1), 45-66. <http://dx.doi.org/10.18825/irem.00736>
- Supçiller, A. A. & Çapraz, O. (2011). AHP-Topsis yöntemine dayalı tedarikçi seçimi uygulaması [Supplier selection application based on AHP-topsis method]. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 12(13), 1-22.
- The Google. <https://www.google.com/voice/b/0/rates?hl=en&p=hangout> (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2018).
- The IMF. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/weoselgr.aspx> (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2018).
- The Scribd. <https://tr.scribd.com/document/268550703/BER-2014> (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2018).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Appendix

Appendix 1. Multi-MOORA method's ranking results for all G7 countries

G7 Countries	Balkan Countries	The Ratio System	Reference Point Approach	Importance Coefficient Approach	Full Multiplication Form Approach	Multi-MOORA Method
The USA	Croatia	6	4 or 5 or 6	5 or 6	5	5 or 6
	Slovakia	4	4 or 5 or 6	4	4	4
	Romania	2	2 or 3	2 or 3	3	2 or 3
	Greece	3	2 or 3	2 or 3	2	2 or 3
	Bulgaria	5	4 or 5 or 6	5 or 6	6	5 or 6
	Turkey	1	1	1	1	1
JAPAN	Croatia	6	6	5 or 6	6	6
	Slovakia	3	3	4	4	4
	Romania	4	2	2 or 3	3	3
	Greece	2	4	2 or 3	2	2
	Bulgaria	5	5	5 or 6	5	5
	Turkey	1	1	1	1	1
GERMANY	Croatia	5	5 or 6	5 or 6	5	5
	Slovakia	3	4	4	4	4
	Romania	2	2 or 3	2 or 3	3	3
	Greece	4	2 or 3	2 or 3	2	2
	Bulgaria	6	5 or 6	5 or 6	6	6
	Turkey	1	1	1	1	1
ENGLAND	Croatia	5	5 or 6	5 or 6	4	5
	Slovakia	4	3	4	5	4
	Romania	2	1	2 or 3	3	3
	Greece	3	2	2 or 3	2	2
	Bulgaria	6	4	5 or 6	6	6
	Turkey	1	5 or 6	1	1	1
FRANCE	Croatia	5	5 or 6	5 or 6	5	5
	Slovakia	4	4	4	4	4
	Romania	2 or 3	1 or 2	2 or 3	3	3
	Greece	2 or 3	1 or 2	2 or 3	1	2
	Bulgaria	6	5 or 6	5 or 6	6	6
	Turkey	1	3	1	2	1
ITALY	Croatia	5	5 or 6	5 or 6	5	5
	Slovakia	2	4	4	4	4
	Romania	4	2 or 3	2 or 3	3	3
	Greece	3	2 or 3	2 or 3	2	2
	Bulgaria	6	5 or 6	5 or 6	6	6
	Turkey	1	1	1	1	1
CANADA	Croatia	6	6	5 or 6	6	6
	Slovakia	4	5	4	5	4
	Romania	2	1	2 or 3	3	2

	Greece	3	2 or 3	2 or 3	2	3
	Bulgaria	5	2 or 3	5 or 6	4	5
	Turkey	1	4	1	1	1

Kurumsal Yetkinlik ile Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkide Müşteri Kurum Özdeşleşmesi ve Algılanan Olumsuz Duyurumun Etkisine Yönelik Bir Araştırma

An Investigation on the Effects of Customer-Company Identification and Perceived Negative Publicity on the Relationship between Corporate Ability and Purchase Intention

Dr. Öğr. Üyesi Aslı TOLUNAY KUŞÇU¹, Doç. Dr. Merve KOÇOĞLU SAZKAYA²,
Dr. Öğr. Üyesi Burçak VATANSEVER DURMAZ³

Öz

Bu çalışmada, bir işletmenin çok çeşitli özelliklerini özetleyen soyut boyutlar toplamı olan kurumsal yetkinlik ile müşterilerin satın alma niyeti arasındaki ilişkide müşteri kurum özdeşleşmesinin ve algılanan olumsuz duyurumun rolleri üzerinde durulmuştur. Bahsi geçen kavramlar arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla araştırma, bir vakıf üniversitesinde yüksek lisans eğitimi alan ve çalışma hayatında olan kişiler üzerinde gerçekleştirilmiş ve veri toplamada Türk tüketicileri tarafından bu kavramlar ile ilişkilendirilebileceği düşünülen ve kısa bir süre önce olumsuz bir duyurum yapılmış olan bilinirliği yüksek bir otomotiv işletmesi kullanılmıştır. Elde edilen verinin incelenmesinde yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, kurumsal yetkinlik ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide müşteri kurum özdeşleşmesinin tam aracılık etkisi olduğunu göstermekte ve müşteri kurum özdeşleşmenin önemine dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, bu çalışmada, algılanan olumsuz duyurumun satın alma niyetini olumsuz yönde etkilediği ve buna bağlı olarak da kurumsal yetkinlik ve satın alma niyeti arasındaki ilişkiyi azalttığı, dolayısıyla olumsuz duyurumun kurumsal yetkinlik ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Genel olarak çalışmanın sonuçları müşteriler tarafından yetkin bulunan bir kurumda dahi gerek müşterilerde oluşan olumlu algının sonucunda gerçekleşen müşteri kurum özdeşleşmesinin olumlu etkisini, gerekse olumsuz duyurumların algısının satın alma niyetine olan olumsuz etkisini göstermektedir. Çalışmanın sonunda sonuçlar doğrultusunda kurumlara müşteri kurum özdeşleşmesini ve olumsuz duyurumları yönetmeleri doğrultusunda öneriler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal yetkinlik, müşteri kurum özdeşleşmesi, algılanan olumsuz duyurum, satın alma niyeti

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This study investigates the roles of consumer-company identification and perceived negative publicity within the relationship between perceived corporate ability which is the sum of the various intangible aspects that summarize a company's characteristics and consumers' purchase intention. Graduate students of a private university, who are also actively working at an organization, were approached and a well-

¹Yeditepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, asli.kuscu@yahoo.com.

²Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, merve.kocoglu@marmara.edu.tr.

³Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, burcak.vatansever@gss.bau.edu.tr.

Atıf için (to cite): Tolunay Kuşçu, A., Koçoğlu Sazkaya, M. ve Vatansever Durmaz, B. (2019). Kurumsal yetkinlik ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide müşteri kurum özdeşleşmesi ve algılanan olumsuz duyurumun etkisine yönelik bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 163-179.

known automobile company which has recently undergone a negative publicity incident and therefore can be associated with the concepts in the study was used to collect data. Structural equation modeling was used to analyze the proposed relationships. Results of the study indicate that consumer-company identification fully mediates the relationship between corporate ability and purchase intention and highlight the importance of identification. Moreover, the study demonstrates that perceived negative publicity has a negative influence on purchase intention and weakens the impact of corporate ability on purchase intention. In general, results of the study show that there is not only a positive influence of identification raised by positive associations but also a negative impact of negative publicity on consumers' purchase intention even in the case of a company with high corporate ability. The study concludes with some suggestions to companies on managing identification and negative publicity.

Keywords: Corporate ability, consumer-company identification, perceived negative publicity, purchase intention

Paper Type: Research

Giriş

İşletmeler müşteriler sayesinde var olurlar. Müşteriler tarafından beğenilmeyen, ürünleri satın alınmayan işletmelerin varlıklarını devam ettirmeleri mümkün değildir. İşletmelerin başarısı ve devamı açısından çalışmalar bu sebeple bu noktada müşteri davranışlarına yönelmiş ve müşterilerin satın alma niyetlerini ve bunları etkileyen unsurları irdelemeye başlamıştır. İşletmelerin müşterilerin zihnindeki yeri, bir başka deyişle işletmenin müşterilerdeki itibarı müşterilerin satın alma kararını etkilemekte (Labay ve Kinneer, 1981), müşteri sadakatini arttırmakta ve dolayısıyla işletmelerin başarısında önemli bir yer teşkil etmektedir (Herbig ve Milewicz, 1995). Bir başka ifadeyle, müşterilerin işletmelere yönelik müspet bir algı beslemeleri müşterilerin kararlarını olumlu yönde etkileyerek satın alma isteklerini ve sonuç olarak satın almalarını arttırabilmektedir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalarda itibarın stratejik bir kaynak olarak finansal başarıdaki önemi vurgulanmıştır (Deephouse, 2002). İşletme imajı ya da itibarı müşterilerin çeşitli kaynakları kullanarak (deneyim, reklam, ağızdan ağıza pazarlama) derledikleri bilgileri işletmenin tutarlılığı ve güvenilirliği gibi özellikleri açısından değerlendirmeleri sonucunda uzun dönemde oluşturdukları (Bennett ve Rentschler, 2003) işletmeye yönelik algılarının tümüdür (Weiwei, 2007). Bu sebeple itibarı oluşturan ve etkileyen birçok faktör sıralanabilmektedir. Brown ve Dacin (1997) itibarı kurumsal yetkinlik ve kurumsal sosyal sorumluluk boyutlarından oluşan bir kavram olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede bir işletmenin itibarını ve de sonrasında müşterinin satın alma kararını o işletmenin etik kurallara uygun davranması, ürünlerinin kalitesi, üretim uzmanlığı, müşteri odaklılığı, yenilikçilik gibi unsurları içeren kurumsal yetkinliği etkilemektedir (Berens, Van Riel ve Rekom, 2007). Ayrıca yapılan çalışmalar müşterilerin satın alma davranışlarını müşterinin kurum ile özdeşleşmesinin de etkilediğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle, kurumun müşteriler tarafından algılanan değerleriyle, müşterilerin değerleri arasında uyum olduğunda, müşterilerin o işletmeye ya da o işletmenin ürünlerine yönelik bağlılığı ve satın alma davranışı da artabilmektedir.

Ancak bir işletmenin itibarını yönetmek hiç de kolay değildir. Son dönemlerde müşterilerin kendi aralarında ve işletme ile kolaylıkla irtibata geçebilmeleri olumlu yönlerinin yanında olumsuz bazı sonuçlar da doğurmuştur. Bunlardan en önemlisi işletme hakkında çıkan olumsuz haberlerin hızlı bir şekilde yayılması ve oluşan olumsuz tanınırlığın işletme hakkındaki müşteri algısını etkilemesidir (Dawar ve Pillutla, 2000). Örnek olarak, yapılan araştırmalara göre işletmelere veyahut ürünlerine yönelik müşteriler nezninde herhangi bir olumsuz bir duyum oluştuğunda, müşterilerin satın alma davranışı olumsuz yönde değişebilmektedir (Um, 2013). Bir başka ifadeyle, müşterilerin işletmelere yönelik olumsuz bilgiye sahip olmaları işletmeler üzerinde yıkıcı bir etkiye sebebiyet verebilir. Ancak yine yapılan çalışmalar özellikle krizlerde kurumsal itibarın değerini de vurgulamaktadır (Fombrun, Van Riel ve Van Riel, 2004). Bu sebeple işletmeler müşterilerin kendilerine yönelik olumlu bir algıya sahip olmalarını önemsemekte ve ürün, fiyat, dağıtım gibi pazarlama karması elemanlarına ek olarak günümüz

iletişim çağında yaşanan gelişmeler doğrultusunda çeşitli iletişim araçlarından yararlanarak bu algıyı yönetmeye ve müşterilerin satın alma kararlarını olumlu yönde etkilemeye çalışmaktadır.

Bu bağlamda müşterilerin satın alma niyetleri incelendiğinde fiyat, ürün ve benzeri faktörlerin yanında işletme davranışlarının müşterideki etkisini inceleyen çalışmalar literatürde sıklıkla yer almaktadır (Creyer, 1997). Bu çalışmada, önceki çalışmaların aksine ve farklı olarak, üç şekilde literatüre ve firmalara fayda sağlanması hedeflenmiştir. Öncelikle, işletme ve ürünleri açısından olumlu çağrışımlar oluşturulması ve bu çağrışımların desteklenmesi stratejisinin sonucu olarak müşterilerin zihinlerinde yer bulan kurumsal yetkinlik kavramı (Brown ve Dacin, 1997) ile müşteri satın alma niyeti arasındaki ilişki incelenmektedir. Kurumsal yetkinlik kavramı işletme itibarı açısından önem teşkil eden bir olgudur ve müşterilerde satın almayı tetikleyeceği düşünülmektedir (Marquina ve Morales, 2012; Zarei ve Maleki, 2018). Ancak literatürde bu ilişkiyi inceleyen kısıtlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Buna ek olarak, bu çalışmalar iki kavram arasındaki direkt ilişkiyi incelemektedir. Oysaki, günümüzde konusunda yetkin olarak algılanan birçok firmanın hedef kitleleri tarafından çevrelerine vermek istedikleri imaja uymamaları sebebi ile ya da duyulan olumsuz bir haber sebebi ile tercih edilmedikleri bir gerçektir. Dolayısıyla bu çalışmada işletme imajı ile müşteri imajı arasındaki uyumdan oluşan müşteri-kurum özdeşleşmesinin önemi vurgulanmak istenmektedir. Son dönemde önem kazanan bir diğer konu ise olumsuz haberlerin müşteri kurum ilişkisine etkisidir. Olumsuz haberlerin müşteri satın alma isteğine olumsuz etkisi olduğu tartışma götürmezdir (Zhu ve Chang, 2012). Ancak müşterilerin bu haberleri nasıl algılayıp yorumladıkları ve kendileri tarafından yetkin bulunan bir firmada satın alma niyetleri üzerinde ne seviyede etkili olacağı literatürde tartışılan önemli bir konudur (Sohn ve Lariscy, 2015). Dolayısıyla bu çalışmada kurumsal yetkinlik ve satın alma niyeti arasındaki ilişkide müşteri kurum özdeşleşmesinin ve olumsuz tanınırlığın rolü üzerinde durulmakta ve gerek literatüre gerekse firmalara katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

1. Literatür Taraması

1.1. Kurumsal Yetkinlik

Kurumsal yetkinlik (*corporate ability*), “işletmenin çıktılarının üretim ve teslimindeki uzmanlığıdır” (Assiouras, 2012, s. 145; Berens ve diğerleri, 2007, s. 234; Brammer, Hongwei ve Kamel, 2015, s. 326; Feldman ve Vasquez-Parraga, 2013, s. 102; Kim, 2013 :158; Kim, Kim ve Sung, 2014, s. 344; Walsh ve Bartikowski, 2013, s. 989; Zhou, Poon ve Huang, 2012, s. 46). Literatürde ilk olarak Brown ve Dacin (1997) tarafından işletmenin oluşturduğu çağrışımlar altında bahsedilen kurumsal yetkinliği, Luo ve Bhattacharya (2006) ise bir işletmenin hali hazırda pazara sunduğu ürünlerinin kalitesini artırma ya da ürünlerde yenilikler oluşturma açısından uzmanlığı ve yeterliliği olarak tanımlamıştır. Daha geniş bir başka ifadeyle ise kurumsal yetkinlik, bir işletmenin çok çeşitli özelliklerini özetleyen soyut boyutlar toplamıdır. Bu özellikler arasında, çalışanların uzmanlıkları, işletmenin üretim uzmanlığı, ürün kalitesi, müşteri odaklılığı, yenilikçiliği, araştırma ve geliştirmede uzmanlığı ve satış sonrası servise yönelik hizmetleri bulunmaktadır (Becker-Olsen, Cudmore ve Hill, 2006; Berens ve diğerleri, 2007; Feldman ve Vasquez-Parraga, 2013; Kim, 2013; Xie, 2014). Brown ve Dacin (1997)’e göre ise kurumsal yetkinlik tüketici davranışlarını olumlu yönde etkilemekte sosyal sorumluktan dahi daha etkilidir.

İşletmelerin kurumsal yetkinliklerini kavramsallaştırmak ve işlevselleştirmek için birçok çerçeve mevcut olsa da, genel olarak işletmenin ürün üretme ve sunma konusundaki uzmanlığını tanımlayan üç temel özellik benimsenmiştir. Bunlar: ürün kalitesi, teknolojik inovasyon ve sektördeki liderliktir (Feldman ve Vasquez-Parraga, 2013). Bu özelliklere sahip olan ve dolayısıyla müşteriler ve kamuoyu tarafından kurumsal yetkin olarak algılanan işletmelerin ürünlerine güvenildiği ve müşterilerin bu işletmeleri kendilerine yakın gördükleri söylenebilir (Lin, Chen, Chiu ve Lee, 2011). Müşteriler işletmelerin kurumsal yetkinliği ile ilgili bilgilere, işletme raporları, medya ve online kanallardan erişebilmekte ve böylece işletmenin yetkinliği hakkındaki algılarını oluşturabilmektedirler (Zhou ve diğerleri, 2012).

Bunun yanı sıra, kurumsal yetkinlik işletmelerde, özellikle çalışanlar açısından tehlikesiz, güvenli ve rahat bir ortam sağlanması olarak da değerlendirilmektedir (Brammer ve diğerleri, 2015). Bu sebeple kurumsal yetkinlik, kişilerin iş teklifini kabul etme kararlarını dahi etkilemektedir. Bir başka ifadeyle, kişiler kurumsal yetkinliğinin düşük olduğu işletmelerde iş güvenliğinin olmadığını ya da özsayılarının olmayacağını düşünerek iş tekliflerini kabul etmeyebilirler (Berens ve diğerleri, 2007).

Aynı zamanda, kurumsal yetkinlik işletmelerin küresel başarısı ve sektörel liderlikleri hakkında da mesajlar içerir (Kim ve diğerleri, 2014). Bir işletmenin kurumsal yetkinlikleri hakkında sahip olunan bilgi, sadece müşterilerin satın aldıkları ürünlere yönelik müşterilerin satın alma davranışlarını etkilemez. İşletmenin genel olarak değerlendirilmesinde de önemli bir etki yaparak (Brown ve Dacin, 1997), o işletmenin hisse senedinin alınıp alınmamasına ya da o işletmeye iş başvurusu yapılıp yapılmamasına da etki eder. Örneğin bir yatırımcı, risk almamak için işletmenin kurumsal yetkinlikleri doğrultusunda yatırım kararını verir. Bu sebeple yatırım yapmak istediğinde, bulunduğu hizmet kolu ve sunduğu ürünlerde yeterince yetkin olarak gördüğü işletmeye yatırım yapmayı tercih eder. Dolayısıyla işletmelerin kurumsal yetkinlikleri, işletmelerin finansal performanslarını dolaylı yollardan da etkilemektedir (Berens ve diğerleri, 2007; Becker-Olsen ve diğerleri, 2006; Xie, 2014).

1.2. Müşteri Kurum Özdeşleşmesi

Tajfel (1978) sosyal kimliğin, sosyal gruplar ya da kişinin sosyal grup üyeliği üzerinden şekillenen ve bu üyelik doğrultusunda oluşan değer ve duygusal önemlerle birlikte kişinin benliğinin bir parçası olduğunu belirtmektedir. Turner (1985) tarafından geliştirilen Kendini Kategorileştirme Teorisi (*Self-categorization Theory*) ile Sosyal Kimlik Teorisi (*Social Identity Theory*) (Tajfel ve Turner, 1985) kapsamında bireyin sosyal olarak kendini ve çevresini tanımlaması sonucu aralarında oluşan olumlu bağı aktaran özdeşleşme kavramı literatürde çeşitli şekillerde sıkça yer bulmuştur. Kavramın ilk kullanıldığı şekillerinden biri olan örgütsel özdeşleşme, örgütsel davranış teorisi altında örgüt ile çalışan arasında “başarı ve başarısızlık durumlarını da içeren, ait olma ya da birlik olma algılayışı” (Ashforth ve Mael, 1989, s. 23) olarak tanımlanmıştır. Cheney ve Tompkins (1987, s. 6)’e göre kimlik uyumunu ifade eden ve “örgütün amaçlarıyla bireysel amaçların bütünleştiği bir süreç” (Hall, Schneider ve Nygren, 1970) olan örgütsel özdeşleşme durumunda kişi çalıştığı örgüt ile kendini bir bütün olarak görmekte ve kendi kimliğini bu örgütün kimliği ile tanımlamaktadır (Mael ve Ashforth, 1992). Bu olumlu kimlik bütünlenmesi sonucunda, kişi kendi hakkında da daha olumlu değerlendirmeler yapmakta ve bu durum kişinin kendine olan saygısını da olumlu yönde etkilemektedir (Wegge, Van Dick, Fisher, Wecking ve Moltzen, 2006).

Örgütsel özdeşleşmeden yola çıkarak kavram, müşteri-kurum arasındaki özdeşleşmeye aktarılmış ve kimliği müşteri tarafından değerlendirildiğinde cazip bulunan işletmeler ile müşteriler arasında özdeşleşme (*consumer-company identification*) olduğu öngörülmüştür (Dutton, Dukerich ve Harquail, 1994; Keh ve Xie, 2009). Bhattacharya ve Sen (2003)’e göre kişilerin bir işletme ile özdeşleşmeleri için o işletmede çalışmalarına gerek yoktur. Edwards ve Peccei (2007, s. 26)’ye göre örgütsel özdeşleşme kavramı “duygusal ve bilişsel” olarak algılanan bir bağıdır. Aynı şekilde müşteriler de işletme ile “duygusal ve bilişsel” bağlar kurmaktadır. Aherne, Bhattacharya ve Gruen (2005)’nin çalışmasında bahsedildiği üzere, müşteriler işletmelerin imajlarını pazara sundukları ürünler, satış elemanları, kültür ve benzeri şekilde algılanan işletme özellikleri üzerinden değerlendirip bunun sonucunda olumlu sonuçlar elde ettiklerinde özdeşleşme gerçekleşmektedir. Ayrıca yine aynı yazarlara göre, müşteri ile işletme ve ürünleri arasında sık temas olduğunda müşteriler kendilerini işletmeye daha yakın hissetmekte ve kolay özdeşleşmektedirler. Örgütsel özdeşleşmenin çalışanların bağlılığına, ekstra rol davranışı ve ekstra performansa etkisi olması gibi (Van Knippenberg, Van Dick ve Tavares, 2007), müşteri-kurum arasında yaşanan duygusal özdeşleşmede de müşterilerin, bağlılık (Keh ve Xie, 2009) ve satın almaya (Aherne vd., 2005) ek olarak kendilerinden beklenmeyen olumlu

davranışlar sergiledikleri saptanmıştır (Devrani ve Tüzün, 2008; Keh ve Yie, 2009; Lii ve Lee, 2012).

1.3. Algılanan Olumsuz Duyurum

Duyurum (*publicity*), güvenilen bir bilgi kaynağından gelen bilgileri ifade eder (Ahluwalia, Burnkrant ve Unnava, 2000; Gendel-Guterman ve Levy, 2017). Olumsuz duyurum (*negative publicity*) ise haberlerde çıkan genel anlamda kötü bilgilerdir (Hoye ve Lievens, 2005; Liu, Lischka ve Kenning, 2018). Bu bağlamda, kavram “bir ürün, hizmet, iş birimi ya da bireyle ilgili basılı ya da yayın organları ya da ağızdan ağıza gelen sözlerle zararlı haberler sunarak olumsuz bilgilerin dağıtılması”dır (Chung ve Jiang, 2017, s. 268). Olumsuz duyurular, performans odaklı ya da değer odaklı olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Performans odaklı olumsuz duyurum, bir işletmenin ürün arızası gibi işlevsel niteliklerini içerirken; değer odaklı olumsuz duyurum ise işletmenin genel müdürünün özel hayatına ilişkin olumsuz yaşantısı gibi sosyal ya da etik sorunları içerir (Chung ve Jiang, 2017; Pullig, Netemeyer ve Biswas, 2006). Olumsuz duyurumun etkileri ise içsel ve dışsal olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Ürünün kusurlu olması ya da yanlış pazarlama stratejileri içsel nedenlerden kaynaklı olumsuz duyuruma sebep olurken; işletmenin kontrolü dışında olan nedenlerden kaynaklı olumsuz duyurum ise dışsal olumsuz duyuruma sebep olmaktadır (Chung ve Jiang, 2017).

Algılanan olumsuz duyurum (*perceived negative publicity*) ise bu duyurumun nasıl algılandığıdır ve insanların hem kendi hem de başkalarının davranışlarını nasıl açıkladığını belirtmeye çalışan atıf teorisine dayanmaktadır (Gendel- Guterman ve Levy, 2017). İşletmenin tüm paydaşları, işletmenin yaşadığı olaylardan ve basından elde ettikleri bilgilerle kendi var olan bilgileri doğrultusunda değerlendirerek duyurum hakkında olumlu veyahut olumsuz bir algıya sahip olurlar (Zhu ve Chang, 2012). Dolayısıyla bazıları bilgi olumsuz olduğu halde bunu olumlu olarak algılayabilirken diğerlerinin duyurum ve dolayısıyla işletme veya ürünleri hakkındaki algısı olumsuz olabilir. Başka bir ifadeyle, algılanan olumsuz duyurum müşterilerin bir işletmeyi ve ürünlerini genel olarak değerlendirirken sahip olduğu olumsuz bilgileri algılama şeklidir (Ahluwalia ve diğerleri, 2000). Müşterilerin işletmelere yönelik olumsuz duyurular sonucu oluşan algıları sadece işletme ve ürünleriyle sınırlı kalmaz. Aynı zamanda insan kaynakları, finans, muhasebe, araştırma geliştirme gibi işletmenin diğer tüm fonksiyonlarına yönelik de olabilir (Ahluwalia ve diğerleri, 2000). Bu sebeple işletmelere yönelik olumsuz yorumlar, mesajlar ya da söylentiler işletmelerin ürünlerinin algısına zarar vermekte ve müşterinin satın alma isteğini ve işletmelerin satışlarını azaltmaktadır (Berger, Sorensen ve Rasmussen, 2010). Bunun yanı sıra, müşterilerin maruz kaldıkları olumsuz duyuruların etkisinin olumlu olanlar ile kıyaslandığında çok daha fazla olacağı görülmektedir (Ahluwalia ve diğerleri, 2000; Berger ve diğerleri, 2010; Chung ve Jiang, 2017; Dean, 2004; Gendel-Guterman ve Levy, 2017; Menon, Sorensen ve Rasmussen, 1999).

1.4. Satın Alma Niyeti

Satın alma niyeti (*purchase intention*), müşterilerin belirli bir ürün ya da hizmeti alma olasılığına verilen addır. Niyet sözkonusu olduğu için gerçek satın almadan değil daha sonra gerçekleşebilecek olan olası satın alma konusunda müşterinin düşüncesini belirtmektedir. Planlı Davranış Teorisinde (*Theory of Planned Behavior*) (Fishbein ve Ajzen, 1975) ifade edildiği üzere, niyetler sonucunda davranışlar oluşur. Satınalmanın gerçekleşmesinden önce satınalma niyetinin önemli bir belirleyici olarak kabul edilip edilemeyeceği alanyazında tartışılmasına rağmen, literatürde gerçekleşen satın alma yerine ve gelecekte olası beklenen satın almayı göstermesi açısından satın alma niyeti sıklıkla kullanılmaktadır (Kalwani ve Silk, 1982; Sun ve Morwitz, 2010).

2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Kurumsal yetkinlik ile satın alma niyeti arasındaki ilişkiyi değerlendiren son dönemdeki çalışmalarda, işletmelerin ürünleri ve pazara sundukları değer açısından müşteri tarafından yetkin olarak algılanmasının satın almayı önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir (Marquina ve Morales, 2012; Zarei ve Maleki, 2018). Bunun yanı sıra, bir işletmenin genel imajının müşterinin satın alma niyetine olan etkisini inceleyen çalışmalar da alanyazında sıklıkla yer bulmaktadır (Buckley, 1991). Bu çalışmalarda, müşterilerin işletmelerin sundukları değerler üzerinden işletmelerin imajını değerlendirdikleri ve bunun sonucunda ürün alıp almamaya karar verdikleri sonucuna varılmıştır (Dodds, Monroe ve Grewal, 1991; Grewal, Monroe ve Krishnan, 1998). Dolayısıyla kurumsal yetkinliğin işletmeler ile ilgili müşterilerin zihninde oluşan çağrışımların içerisinde yer aldığı ve bu çağrışımların müşterilerin ürünler hakkındaki değerlendirmelerini etkilediğini söylemek mümkündür (Brown ve Dacin, 1997; Gürhan-Canli ve Batra, 2004). Ayrıca, bireysel imaj ile satın alınan ürün ve/veya işletmenin arasındaki imaj uyumunun müşteri tercihleri üzerine etkisi de yine literatürde yer bulan bir konudur (Choi ve Huddleston, 2013; Grubb ve Hupp, 1968). Alanyazında belirtildiği üzere, müşteri kurum özdeşleşmesi, müşteri ve işletme arasındaki kimlik değerlendirmesi sonucunda müşterinin kendini işletme ile bir tutması halidir. Bu özdeşleşme sonucunda müşteriler kendilerini işletmeye daha yakın hissetmekte ve bu işletmenin ürünlerini diğer ürünlere oranla daha çok tercih etmekte ve gerekirse daha yüksek ücret ödemeyi kabul etmektedirler (Cornwell ve Coote, 2005; Keh ve Yie, 2009). Aynı zamanda, eğer müşteriler mal ya da hizmet aldıkları işletmelerin yetkin ya da uzman olduklarını düşünüyorlarsa, o işletmenin ürünlerini satın alma eğilimleri de artacaktır (Marquina ve Morales, 2012; Zarei ve Maleki, 2018). Bu bağlamda, müşterilerin yetkin olarak algıladıkları bir örgüt ile özdeşleşmek isteyecekleri ve bu özdeşleşmenin de satın alma niyetini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın ilk hipotezi aşağıdaki şekilde kurulmuştur

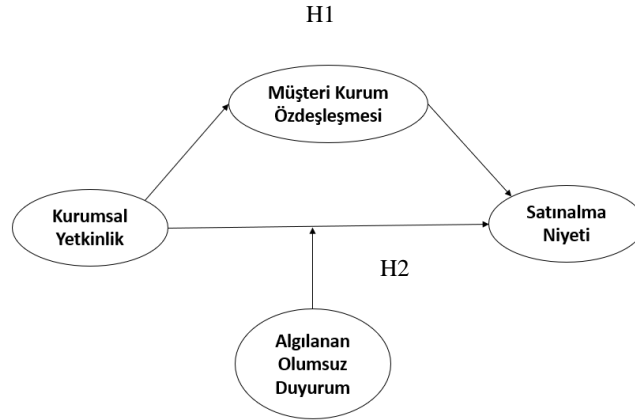
H₁: Müşteri kurum özdeşleşmesinin kurumsal yetkinlik ve satın alma niyeti arasındaki ilişkide aracılık etkisi vardır.

Literatür incelendiğinde, müşterilerin işletmeye yönelik olumsuz duyurulara maruz kalmalarının o işletmenin ürünleri ile ilgili satın alma kararı verdikleri esnada olumsuz yönde etkili olacağı görülmektedir (Ahluwalia ve diğerleri, 2000; Berger ve diğerleri, 2010; Chung ve Jiang, 2017; Dean, 2004; Gendel-Guterman ve Levy, 2017; Menon ve diğerleri, 1999). Olumsuz bir bilginin olumlu bir bilgi ile karşılaştırıldığında tüketiciler üzerinde beş kat daha etkili olduğu düşünülmektedir. Hatta bazı çalışmalara göre bu durum bağlılığı yüksek olan müşteriler için bile söz konusudur (Berger ve diğerleri, 2010; Ham, Cho ve Woo, 2012; Griffin, Babin ve Attaway, 1991; Um, 2013). Bunun yanı sıra, müşterilerin işletmelere yönelik olumsuz duyuruları dikkate almaları olumsuz bir algı yaratmakla kalmamakta, müşterilerin işletmenin kurumsal yetkinliğine yönelik de olumsuz tutuma sahip olmalarına neden olmaktadır (Lin ve diğerleri, 2011; Tsai, Lin, Ma ve Wang, 2015). Bu bağlamda, olumsuz duyurular aynı zamanda müşterilerin işletmeye yönelik algılarını da etkileyerek satın alma niyetlerini olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Daha önce alanyazında da belirtildiği üzere, müşterilerin işletme hakkında olumsuz duyurum algısına sahip olmasının nedenleri arasında işletme hakkında olumsuz bilgiye sahip olmaları ya da işletme hakkında olumlu bilgiden fazla olumsuz bilgiye sahip olmaları sayılabilir. Bu sebeple daha önce işletme hakkında olumlu bilgiye sahip olan müşteriler eğer olumsuz duyurumu olumsuz algılamaz ya da yeterli seviyede önemli bulmaz ise hala aynı işletmenin ürünlerini almayı düşünebilirler. Oysaki, aynı olumsuz duyurum yeterince negatif olarak algılanır ise yine aynı müşteri bu işletmenin ürününü almaktan vazgeçebilir. Bu doğrultuda araştırmanın ikinci hipotezi şu şekilde kurulmuştur.

H₂: Algılanan olumsuz duyurumun kurumsal yetkinlik ve satın alma niyeti arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi vardır.

Alanyazın doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma modeli

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı kurumsal yetkinlik ve satın alma niyeti arasındaki ilişkiyi güçlendirecek ve/veya azaltabilecek kavramlar üzerinden bir çalışma yürüterek alanyazına katkı sağlamaktır.

4. Yöntem

4.1. Değişkenlere İlişkin Ölçme Araçları

Çalışmada kullanılan ulusal ve uluslararası yazında geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış ölçekler detaylı bir literatür taramasından sonra belirlenmiş ve anket formu iki bölüm olacak şekilde şekillendirilmiştir. İlk bölümde katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum ve aylık gelirlerini belirlemeye yönelik ifadelerden oluşan demografik sorulara yer verilmiştir. Takip eden bölümde çalışmanın modelinde bağımsız değişken olarak belirlenen kurumsal yetkinlik Berens, Van Riel ve Van Bruggen (2005) tarafından önerilen 5 soru ile, bağımlı değişken olan satın alma niyeti Lin ve diğerleri (2011) tarafından geliştirilen 4 ifadeli ölçek ile ölçülmüştür. Lin ve diğerleri (2011) bu ölçeği Pavlou, (2003) ve Yoo ve Donthu (2001)'den esinlenerek geliştirmiştir. Müşteri kurum özdeşleşmesi için ise Lin ve diğerleri (2011) tarafından geliştirilen 5 ifadeli ölçekten yararlanılmıştır. Algılanan olumsuz duyurum Dawar ve Pillutla (2000) tarafından geliştirilen 3 ifadeli ölçek ile ölçülmüştür. Tüm ölçekler 5'li likert ölçeğine göre (1) Kesinlikle Katılmıyorum'dan (5) Kesinlikle Katılıyorum'a derecelendirilmiştir. Modelde yer alan değişkenleri ölçmek için kullanılan ifadeler ayrıca Tablo 1'de verilmiştir. Cevaplayıcıların ifadeleri daha rahat anlayabilmeleri için modelde bulunan tüm kavramların daha iyi algılanabileceği düşünülen ve anketin yapıldığı dönemden kısa bir süre önce olumsuz bir duyurum yapmış olan bir otomotiv işletmesi markası anket formunda paylaşılmış ve ifadeleri o markayı düşünerek değerlendirmeleri istenmiştir.

4.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamına İstanbul'da bir vakıf üniversitesinde yüksek lisans eğitimi alan ve aynı zamanda çalışma hayatında olan kişiler alınmıştır. Araştırmanın değişkenlerinin tespit edilebilmesi ve araştırmanın sonuçlarının genellenebilmesi için örneklemin çeşitliliğinin uygun olacağı düşünülmektedir. Bir başka ifadeyle, araştırmada ele alınan kavramlar ve kavramların test edildiği işletme dikkate alındığında, anket formunun farklı işletmelerde ve farklı sektörlerde çalışan, farklı geçmiş ve kültürlerden gelen, yaş, iş tecrübesi, gelir seviyesi gibi demografik açıdan farklılık gözeden katılımcılar tarafından cevaplanmasının geniş bir çeşitlilik oluşturacağı ve araştırma sonuçlarını zenginleştireceği düşüncesiyle yüksek lisans öğrencileri araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırmanın yüksek lisans seviyesinde yapılmasının bir diğer sebebi de bahsi geçen işletme ile ilgili olumsuz duyurumun bu kitle tarafından takip edildiği düşüncesidir.

Bu bağlamda bahsi geçen üniversitede 2018 yaz dönemi yüksek lisans programına 722 öğrencinin kaydolduğu bilgisi edinilmiştir. Ana kütle üzerinden örnek kütle hesabına göre 772 örnek büyüklüğünün %95 güven sınırları içerisinde ve %5 anlamlılık düzeyinde 251 olduğu hesaplanmıştır. Araştırma kapsamında kolayda örneklem metodu ile ulaşılan katılımcı sayısı ise 313'tür. Anket yöntemi kullanılan bu çalışmada veriler araştırmacılar tarafından sınıf ortamında dağıtılarak elde edilmiştir.

5. Bulgular

5.1. Demografik Özelliklere Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamına alınan 313 katılımcının ortalama yaşının 28,7 olduğu, standard sapması 7 olan katılımcıların yaşının 19 ile 52 arasında değiştiği saptanmıştır. Ayrıca katılımcıların diğer demografik değerlerine göre %55,8'i kadındır. Katılımcıların gelir düzeyleri incelendiğinde ise %41'inin 3000₺ ve altı, %30'unun 3001₺-5000₺ arasında, %29'unun ise 5001₺ ve üzeri aylık gelirlerinin olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların demografik bilgilerinin analizini takiben SPSS 22 ile veri analizine geçilmiş ve öncelikli olarak tüm ifadelerin ortalama ve standart sapma değerleri elde edilmiştir. Bu değerler Tablo 1'de gösterilmektedir. Sonrasında ise, analizlere faktör ve güvenilirlik analizleri ve yapısal eşitlik modeli ile devam edilmiştir.

5.2. Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırma modelinde yer alan değişkenler öncelikle açımlayıcı faktör analizine sokulmuş ve tüm değişkenler için KMO değeri 0.80 üstü olarak gözlemlendiğinden elde edilen veri grubunun faktör analizi için uygun olduğu sonucuna varılmıştır (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2011). Açımlayıcı faktör analizinde tüm faktör yükleri en düşük 0.744 ile en yüksek 0.904 arasında değiştiğinden ve faktör yapısı literatür doğrultusunda beklendiği gibi geliştiğinden bir sonraki aşama olan güvenilirlik analizine geçilmiştir. Bu aşamada müşteri kurum özdeşleşmesi ölçeğinin Cronbach Alfa değerinin var olan değerden daha güvenilir bir seviyeye yükseltilmesi için ölçeğin ilk sorusu analizden çıkarılmış ve faktör analizi ve güvenilirlik analizi tekrarlanmıştır. Güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen değerler tüm ölçeklerin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir (Durmuş ve diğerleri, 2011). Faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir. Bu değerler doğrultusunda AMOS 22 kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modeli ile analizlere devam edilmiştir.

Tablo 1. Değişkenler ve ölçme araçlarına ait bulgular

Değişkenler	Sorular	Ortalama	St. Sapma	Açımlayıcı Faktör Analizi Yükleri	Açıklanan Varyans	Cronbach Alfa Değeri	Doğrula yıcı Faktör Analizi Yükleri	AVE
Satın Alma Niyeti	“Eğer satın alma olanağı verilse xxxx markasından araba satın alırım.”	3,96	1,13	0,851	%71	0,862	0,931	%58
	“Eğer satın alma olanağı verilse gelecekte xxxx markasından araba satın alırım.”	3,88	1,10	0,851			0,951	
	“Muhtemelen yakın gelecekte xxxx markasından araba satın alacağım.”	2,78	1,22	0,833			0,521	
	“Yakın gelecekte xxxx markasından araba satın alırım diye düşünüyorum.”	2,93	1,23	0,833			0,541	
Kuru msal Yetkinlik	“xxxx’in yenilikçi ürün ve hizmetler geliştirdiğini düşünüyorum.”	3,68	0,91	0,766	%59	0,826	0,702	%49
	“xxxx’in pazara yüksek kaliteli ürünler sunduğunu düşünüyorum.”	3,75	1,07	0,836			0,802	
Müşteri Kuru m Özdeşleşmesi	“xxxx hakkında başkalarıyla konuşurken güçlü bir aidiyet hissedirim.”	3,04	1,29	Analizde n çıkartıldı	%70	0,853		
Müşteri Kuru m Özdeşleşmesi Algılan Olumsuz Duyur um	“Diğer şirketlerle karşılaştırdığımda xxxx’ın ürünlerini tercih ederim.”	3,27	1,16	0,819	%70 %77	0,853 0,852	0,811	%56 %67
	“xxxx’in kurum imajı hakkında olumluyum.”	3,71	1,05	0,836			0,818	
	“xxxx’in çalışanlarının servis verirkenki tutumları ile kendimi özdeşleştiririm.”	3,12	0,94	0,837			0,657	
	“xxxx’in yönetim anlayışı ile kendimi özdeşleştiririm.”	3,05	1,03	0,849			0,699	
Algılan Olumsuz Duyur um	“xxxx ile ilgili olumsuz haberlerin önemli olduğunu hissediyorum.”	3,45	1,18	0,829	%77	0,852	0,69	%67
	“xxxx ile ilgili haberler bana ürünlerinin birçok risk barındırdığını hissettiriyor.”	2,92	1,22	0,904			0,884	
	Olumsuz haberlerin xxxx’in ürünleri ile ilgili kalite sorunlarını tamamen açığa çıkarttığını hissediyorum.	2,96	1,20	0,901			0,863	

5.3. Doğrulamalı Faktör ve Yapısal Eşitlik Modeli Analizleri

Yapılan analizlere göre, doğrulamalı faktör analizi sonuçları açıklayıcı faktör analizi sonuçlarını destekler niteliktedir. Tüm faktör analizi yükleri istenen değerlerin üstündedir ($> 0,5$) (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2014). Ayrıca her bir değişken için açıklanan ortalama varyans (Average variance extracted-AVE) değerleri hesaplanmış ve değerlerin genel olarak beklenen değerlerin üstünde olduğu görülmüştür (Hair ve diğerleri, 2014). Kurumsal yetkinlik için elde edilen değer beklenen seviyede (0.5) olduğu ve uyum iyiliği endeksleri ($\chi^2 = 250,650$; $df=91$; $p=0,000$; $TLI=0,935$; $IFI=0,951$; $CFI=0,950$) de modeli desteklediği için analize devam edilmiştir. Doğrulamalı faktör analizi yükleri ve AVE değerleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Yapısal eşitlik modeli ile çalışmanın modelinin incelenmesinde Hayes (2013) Model 5 uygulanmıştır. Bu modelde kurumsal yetkinlik, müşteri kurum özdeşleşmesi ile kurumsal yetkinlik ve müşteri kurum özdeşleşmesinin çarpımından oluşan değer bağımsız değişkenler, satın alma niyeti bağımlı değişken ve müşteri kurum özdeşleşmesi ise aracı değişken olarak kullanılmıştır. Örnek büyüklüğünün yeterliliğini gösteren (χ^2 / df) değeri ile uyum iyiliği endeksleri (RMR, RMSEA, TLI, IFI, CFI) modelin genel değerlendirmesinin yapılmasını sağlamıştır. AMOS 22 tarafından oluşturulan çıktı (output) dosyasında önerilen “gözlenen değişkenler arasında modifikasyonlar” teori altyapısı da öngörülerek değişiklikler gerçekleştirilmiş ve tüm uyum iyiliği endekslerinin 0,9 değerinden büyük ve kabul sınırları içerisinde olduğu gözlemlenmiştir ($\chi^2 = 176,655$; $df=72$; $p=0,000$; $\chi^2 / df=2,5$, $TLI=0,930$; $IFI=0,945$; $CFI=0,945$). Ayrıca RMR (0,068) ve RMSEA (0,078) değerleri 0,08’in altındadır ve mükemmel sınırlar dahilinde olmasalar dahi kabul edilebilir değerler çerçevesindedir (Hair ve diğerleri, 2014). Sonuç olarak bulgular, yapısal modelin kabul edilebilirliğini desteklemektedir. Analiz çıktı dosyasından (output) elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur. Aracılık analizinin incelenmesinde Baron ve Kenny (1986: 1176) ve ayrıca Bootstrapping işlemi uygulanmıştır. Edinilen verilere göre; müşteri kurum özdeşleşmesi kurumsal yetkinlik ve satın alma niyeti arasındaki anlamlı ilişkiyi (0,771; $p < 0,05$) anlamsızla ($p=0,146$; $p > 0,1$) çevirmiştir. Bu sebeple müşteri kurum özdeşleşmesinin, kurumsal yetkinlik ve satın alma niyeti arasındaki ilişkide tam aracılık rolü etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Yapısal eşitlik modeli aracılık etkisi sonuçları

Değişkenler Arası İlişki	Direkt (p değeri)	Aracı ile Direkt (p değeri)	Aracı ile İndirekt (Bootstrapping) (p değeri)
Kurumsal Yetkinlik → Müşteri Kurum Özdeşleşmesi		0,863 (0,001)*	
Müşteri Kurum Özdeşleşmesi → Satın Alma Niyeti		0,501 (0,001)*	
Kurumsal Yetkinlik → Satın Alma Niyeti	0,771 (0,001)*		
Kurumsal Yetkinlik → Satın Alma Niyeti		0,161 (0,146)**	0,432 (0,001)*

* $p < 0,001$ seviyesinde anlamlı ** $p > 0,1$ seviyesinde anlamlı değil

Algılanan olumsuz duyurumun düzenleyici etkisi incelendiğinde ise satın alma niyetini negatif yönde etkilediği ve de kurumsal yetkinlik ve satın alma niyeti arasındaki ilişkiyi azalttığı, dolayısıyla kurumsal yetkinlik ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide algılanan olumsuz duyurumun olumsuz yönde düzenleyicilik etkisi olduğu tespit edilmiştir. Tablo 3’de yapısal eşitlik modelinden elde edilen değişkenler arası ilişkilere ait değerler sunulmuştur.

Tablo 3. Yapısal eşitlik modeli düzenleyici etkisi sonuçları

Değişkenler Arası İlişki	Estimate
Kurumsal Yetkinlik → Satın Alma Niyeti	0,771*
Algılanan Olumsuz Duyurum → Satın Alma Niyeti	-0,304**
Kurumsal Yetkinlik X Algılanan Olumsuz Duyurum → Satın Alma Niyeti	0,236

* p < 0,001 seviyesinde anlamlı **p < 0,01 seviyesinde anlamlı ***p > 0,1seviyesinde anlamlı

Tablo 3’de verilen bilgiler Baron ve Kenny (1986) ve Sharma, Durand ve Gur-Arie (1981)’nin düzenleyici analizi yorumlamaları doğrultusunda değerlendirilmiş ve algılanan olumsuz duyurumun kurumsal yetkinlik ve satın alma niyeti arasındaki ilişkide negatif yönde düzenleyici rolü olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda araştırmamızın her iki hipotezi de kabul edilmiştir.

6. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Kurumsal yetkinlik sosyal sorumluluk kavramı ile birlikte işletmelerin itibarını oluşturan kavramlardan biridir (Berens ve Van Riel, 2007; Brown ve Dacin, 1997). Ancak literatüre bakıldığında işletmelerin sosyal sorumlu ya da etik olarak algılanmasının tüketici davranışları üzerine olası etkilerini inceleyen birçok çalışma (Creyer ve William, 1997) olmasına rağmen, kurumsal yetkinlik ile yapılmış olan çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma hem literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hem de müşteri kurum özdeşleşmesi ve algılanan olumsuz duyurumun bu ilişkideki rolünü inceleyerek literatüre katkı sağlamayı hedeflemiştir. Bu amaçla İstanbul’da bir vakıf üniversitesinde yüksek lisans eğitimi alan ve aynı zamanda çalışma hayatında olan 313 kişiden veri toplanmış ve teorik yapı doğrultusunda oluşturulan çalışmanın modeli öncelikle açıklayıcı faktör analizi sonrasında ise doğrulayıcı faktör analizi ve en sonunda da yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Elde edilen verinin teorik yapı ile uyum sağladığı görülmüş ve sonuçların değerlendirilmesi ile çalışmaya devam edilmiştir.

Araştırmamızın sonuçlarına incelendiğinde, kurumsal yetkinlik ve satın alma niyeti arasında güçlü bir etki (0.771) bulunduğu gözlemlenmiştir. Müşteri ile kurum arasında kimlik uyumunu belirten müşteri kurum özdeşleşmesi modele dahil edildiğinde ise ilişkiyi anlamsız yöne çevirmesi sebebi ile tam aracı değişken görevi görmekte ve bu model satın alma niyetinin %25’ini açıklamaktadır. Hipotez olarak verilmemiş olsa da sonuçlar kısmında kurumsal yetkinlik ve müşteri kurum özdeşleşmesi arasındaki etkiye (0,863) ve müşteri kurum özdeşleşmesi ve satın alma niyeti arasındaki etkiye (0.501) dair sonuçların iletilmesine yer verilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda müşterilerin özellikle ürünleri konusunda yetkin olarak algıladıkları işletmeler ile kendi kimliklerini bir bütün olarak görme eğiliminde olduğu ve bu değerlendirmenin müşterinin işletmenin ürünlerini satın alma konusundaki niyetini önemli ölçüde etkilediği söylenebilir. Benlik Genişlemesi Kuramı (Aron ve Aron, 1986) kapsamında da bahsedildiği üzere, kişiler karşılarındakini onlara katabilecekleri değerler yönünde değerlendirir ve bu değerlendirmenin sonucu olumlu olur ise karşıdakini kendi benliği ile özdeşleştirerek benliğini genişletir. Çalışmamızın sonuçları müşteri ve kurumlar arası ilişkide de kurumun yetkinlik seviyesinin değerlendirilmesi sonucunda böyle bir sonuç oluştuğu yönündedir. Bu bulgular daha önce literatürde farklı bağlamlarda test edilmiş olan kurumsal yetkinlik ve satın alma arasındaki ilişkiyi (Marquina ve Morales, 2012; Zarei ve Maleki, 2018) desteklemekte ve ilerletmektedir. Buna ek olarak, kurumsal yetkinlik ile ilgili müşteride olumlu algılar oluşturmanın sadece satın alma açısından değil özdeşleşme açısından önemi de yadsınamaz. Kişinin kendi benliği ile özdeşleştirdiklerine karşı daha anlayışlı, daha affedici ve daha olumlu düşünce, duygu ve davranışlar beslediği literatürde daha önce tesbit edilmiş olup (Devrani ve Tüzün, 2008; Keh ve Yie, 2009; Lii ve Lee, 2012; Swart, Turner, Hewstone ve Voci, 2011), kurumsal yetkinlik algısının bu süreçteki etkisi de bu çalışma ile vurgulanmıştır.

Çalışmanın bir diğer bulgusu ise, olumsuz duyuruların kurumsal yetkinlik ve satın alma niyeti arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilediği şeklindedir. Olumsuz duyurular müşteride olumsuz algı yaratmakta ve müşterinin kurumu yetkin görmesinin dahi önemi kalmamaktadır. Daha önceki çalışmalarda işletme hakkında çıkan olumsuz haberlerin işletmenin ürünlerinin satın alınması olasılığını olumsuz yönde etkilediği tesbit edilmiştir (East, Hammond ve Lomax, 2008; Griffin ve diğerleri, 1991). Ancak bu çalışmalarda, olumsuz haberlerin müşteriler tarafından yetkin olarak algılanan ve pazar payı yüksek olan bir işletmenin ürünlerini satın alınmasına olan etkisi incelenmemiştir. Dolayısıyla bu çalışmada olumsuz duyuruların işletmeler üzerindeki yıkıcı etkisi ortaya çıkmaktadır. Bu bulgular doğrultusunda çalışmanın her iki hipotezi de kabul edilmiştir.

Çalışmanın sonuçları işletmelerin müşterilerde oluşturdukları genel algının önemini ve müşteri satın alma davranışına olan etkisini göstermektedir. Gerek müşterilerde oluşan olumlu algının sonucunda gerçekleşen müşteri kurum özdeşleşmesinin olumlu etkisi, gerekse olumsuz duyuruların algısının satın alma niyetine olan olumsuz etkisi bu bilgiyi desteklemektedir. Dolayısıyla işletmelere hedef kitlenin her açıdan inceleyip, ürün ve pazarlama karması açısından müşterinin tatmininin ötesinde, müşterinin olumlu olarak algılayacağı tavır ve tutumlar sergileyerek müşterilerinin özdeşleşmek isteyecekleri bir kimlik ve imaj oluşturmaya yoğunlaşmaları önerilmektedir. Ancak yine de bazı istenmeyen olumsuz gelişmeler gerçekleştiğinde de olumsuz duyuruların oluşturduğu menfi etkiden dolayı, müşteriler işletmelere yönelik olumsuz algıya sahip oldukları takdirde işletmeler paydaşlarından samimi bir şekilde özür dileyerek ve kurumsal sosyal sorumluluk projeleriyle bu algıyı yöneterek bu etkileri olumluya çevirmeye çalışabilirler (Chung ve Jiang, 2017; Vanhamme ve Grobben, 2008).

Çalışma sosyal bilimlerde sıklıkla rastlanan kısıtlara sahiptir. Sosyal bilimlerde sıkça rastlanan kısıtlardan ortak yöntem varyansının incelenmesi Harman'ın tek faktör testi ile yapılmış ve faktör analizi ile modelde bulunan tüm boyutlar öz değerleri 1'den yüksek olarak belirlenmiştir (Podsakoff, MacKenzie, Lee ve Podsakoff, 2003). Bu sebeple çalışmada ortak yöntem varyansı kısıtının bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Bunun yanında en belirgin kısıt verilerin toplanması için kullanılan örneklemdir ki bu nedenle sonuçlar hakkında genelleme yapılabilmesi için farklı bir örneklem kullanılarak veri toplanması önerilir. Bu kısıta ek olarak, otomotiv sektöründe müşteri kurum özdeşleşmesi diğer ürünlere göre daha net görülmektedir. Bu sebeple araştırmanın modelinin incelenmesinde ürünleri beğeni toplayan ve müşteri tarafından yetkin olarak algılandığı varsayılan bir otomotiv işletmesi seçilmiş ve son dönemlerde işletme hakkında çıkan olumsuz haberler doğrultusunda algılanan olumsuz kurumsal duyurumun etkisi değerlendirilmiştir. Türk müşteriler otomotiv sektörü ile ilgili olumlu/olumsuz haberleri son derece dikkatli izlemektedirler. Oysaki başka sektörlerde olumsuz haberler bu kadar dikkat çekmeyebilir veya bu derece olumsuz olarak algılanmayabileceğinden dolayı etkili olmayabilir. Dolayısıyla modelin başka ürün grupları ile tekrar edilmesi de sonuçların güvenilirliği açısından önemlidir.

Kaynakça

- Aherne, M., Bhattacharya, C. B. ve Gruen, T. (2005). Antecedents and consequences of customer– company identification: Expanding the role of relationship marketing. *Journal of Applied Psychology*, 90, 574 –585. doi:10.1037/0021-9010.90.3.574
- Ahluwalia, R., Burnkrant, R. E. ve Unnava, H. R. (2000). Consumer response to negative publicity: The moderating role of commitment. *Journal of Marketing Research*, 37(2), 203-214. doi: 10.1509/jmkr.37.2.203.18734
- Aron, A., ve Aron, E. N. (1986). *Love and the expansion of self: Understanding attraction and satisfaction*. New York: Hemisphere Publishing Corp/Harper & Row Publishers.
- Ashforth, B.ve Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization, *Academy of management review*, 14(1), 20-40. doi: 10.5465/amr.1989.4278999

- Assiouras, I. (2012). The impact of brand crises on consumer reactions: The role of corporate ability and corporate social responsibility. *American Marketing Association*, Winter ,145-153.
- Baron, R. M., ve Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6),1173-1182. doi:10.1037/0022-3514.51.6.1173
- Becker-Olsen, K.L., Cudmore, B.A. ve Hill, R.P. (2006). The impact of perceived corporate social responsibility on consumer behavior. *Journal of Business Research*, 59, 46– 53. doi: 10.1016/j.jbusres.2005.01.001
- Bennett, R. ve Rentschler, R. (2003). Foreword by the guest editors, *Corporate reputation review*, 6(3), 207-210. doi: 10.1057/palgrave.crr.1540200
- Berens, G., Van Riel, C.B. ve Van Bruggen, G.H. (2005). Corporate associations and consumer product responses: The moderating role of corporate brand dominance. *Journal of Marketing*, 69(3), 35-48. doi: 10.1509/jmkg.69.3.35.66357
- Berens, G., Van Riel, C. B. ve Rekom, J.V. (2007). The CSR-Quality trade-off: When can corporate social responsibility and corporate ability Compensate each other?, *Journal of Business Ethics*, 74, 233-252. doi: 10.1007/s10551-006-9232-0
- Berger, J., Sorensen A. T. ve Rasmussen S. J. (2010). Positive effects of negative publicity: When negative reviews increase sales. *Marketing Science*, 29(5), 815-827. doi: 10.1287/mksc.1090.0557
- Bhattacharya, C. B. ve Sen, S. (2003). Consumer-company identification: A framework for understanding consumers' Relationships with companies. *Journal of Marketing*, 67(2), 76-88. doi: 10.1509/jmkg.67.2.76.18609
- Brammer, S., Hongwei, H. ve Kamel, M. (2015). Corporate social responsibility, employee organizational identification, and creative effort: The moderating impact of corporate ability. *Group and Organization Management*, 40(3), 323-352. doi: 10.1177/1059601114562246
- Brown, T. J. ve Dacin, P. A. (1997). The company and the product: Corporate associations and consumer product responses. *The Journal of Marketing*, 68-84. doi: 10.1177/002224299706100106
- Buckley, P. G. (1991). An SOR model of the purchase of an item in a store. *ACR North American Advances*, 18, 491-500. Erişim adresi: <https://www.acrwebsite.org/volumes/7138/volumes/v18/NA-18>
- Cheney, G. ve Tompkins, P. K. (1987). Coming to terms with organizational identification and commitment. *Communication Studies*, 38(1), 1-15. doi: 10.1080/10510978709368225
- Choi, L.ve Huddleston, P. (2014). The effect of retailer private brands on consumer-based retailer equity: Comparison of named private brands and generic private brands. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 24(1), 59-78. doi: 10.1080/09593969.2013.821417
- Chung A. ve Jiang H. (2017). Handling negative publicity the influence of employing CSR communication in apology statements in reducing anger and negative word-of-mouth (NWOM). *Journal of Communication Management*, 21(3), 267-286. doi: 10.1108/JCOM-11-2016-0091
- Cornwell, T. B. ve Coote, L. V. (2005). Corporate sponsorship of a cause: The role of identification in purchase intent. *Journal of Business Research*, 58(3), 268-276. doi: 10.1016/S0148-2963(03)00135-8

- Creyer, E. H. (1997). The influence of firm behavior on purchase intention: Do consumers really care about business ethics?. *Journal of Consumer Marketing*, 14(6), 421-432. doi: 10.1108/07363769710185999
- Dawar, N. ve Pillutla, M. M. (2000). Impact of product-harm crises on brand equity: The moderating role of consumer expectations. *Journal of Marketing Research*, 37(2), 215-226. doi: 10.1509/jmkr.37.2.215.18729
- Dean D. H. (2004). Consumer reaction to negative publicity: Effects of corporate reputation, response, and responsibility for a crisis event. *Journal of Business Communication*, 41(2), 192-211. doi: 10.1177/0021943603261748
- Deephouse, D. (2002). The term 'Reputation Management': Users, uses and the trademark tradeoff corporate reputation: An eight-country analysis. *Corporate Reputation Review*, 5(1), 9-18. doi: 10.1057/palgrave.crr.1540161
- Devrani, T. ve Tüzün, İ. (2008). Müşteri vatandaşlık davranışının öncüllerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 193-208. Erişim adresi: <http://88.255.149.215/xmlui/bitstream/handle/11467/383/M00213.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Dodds, W. B., Monroe, K. B. ve Grewal, D. (1991). Effects of price, brand, and store information on buyers' product evaluations. *Journal of Marketing Research*, 307-319. doi: 0.1177/002224379102800305
- Durmuş, B., Yurtkoru, E.S., ve Çinko, M. (2011). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Dutton, J., Dukerich J. ve Harquail, C.V. (1994). Organizational images and membership commitment. *Administrative Science Quarterly*, 34, 191-206. Erişim adresi: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=181b738f-f05a-430f-936e-15375066f4c4%40pdc-v-sessmgr05>
- East, R., Hammond, K. ve Lomax, W. (2008). Measuring the impact of positive and negative word of mouth on brand purchase probability. *International Journal of Research in Marketing*, 25(3), 215-224. doi: 10.1016/j.ijresmar.2008.04.001
- Edwards, M. R. ve Peccei, R. (2007). Organizational identification: Development and testing of A conceptually grounded measure. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 16(1), 25-57. doi: 10.1080/13594320601088195
- Feldman, P.M., ve Vasquez-Parraga, A.Z. (2013). Consumer social responses to CSR initiatives versus corporate abilities. *Journal of Consumer Marketing*, 30(2), 100-111. doi: 10.1108/07363761311304915
- Fishbein, M. ve Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, Intention, and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Fombrun, C. J., Van Riel, C. B: M. ve Van Riel, C. (2004). *Fame & fortune: how successful companies build winning reputations*. New Jersey: FT Press.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis: international edition*. Harlow: Pearson Educaiton.
- Hall, D. T., Schneider, B. ve Nygren, H. T. (1970). Personal factors in organizational identification. *Administrative Science Quarterly*, 176-190. doi: 10.2307/2391488
- Ham, C-D., Cho, C-H. ve Woo, J. (2012). Positive vs. negative publicity with advertising an application of the Synergy on country brand and country-of-origin products. *International Journal of Integrated Marketing Communications*, Fall, 27-43. Erişim adresi :

<http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=3b0b5e5a-9cb6-4172-9945-7f7b1b6101ea%40sdc-v-sessmgr03>

- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis*. New York: Guilford Publications.
- Herbig, P. ve Milewicz, J. (1993). The relationship of reputation and credibility to brand success. *Journal of Consumer Marketing*, 10(3), 18-24. doi: 10.1108/EUM0000000002601
- Hoye, G. V. ve Lievens F. (2005). Recruitment-related information sources and organizational attractiveness: Can something be done about negative publicity?. *International Journal of Selection and Assessment*, 13(3), 179-187. doi: 10.1111/j.1468-2389.2005.00313.x
- Gendel-Guterman H. ve Levy, S. (2017). Consumer response to private label brands' negative publicity: A relational effect on retailer's store image. *Journal of Product & Brand Management*, 26(2), 204-222. doi: 10.1108/JPBM-05-2015-0880
- Grewal, D., Monroe, K. B. ve Krishnan, R. (1998). The effects of price-comparison advertising on Buyers' perceptions of acquisition value, transaction value, and behavioral intentions. *The Journal of Marketing*, 46-59. doi: 10.1177/002224299806200204
- Griffin, M., Babin, B.J. ve Attaway, J.S. (1991). An empirical investigation of the impact of negative public publicity on consumer attitudes and intentions. *Advances in Consumer Research*, 18, 334-341. Erişim adresi: <https://www.acrwebsite.org/volumes/7182/volumes/v18/NA-18>
- Grubb, E. L. ve Hupp, G. (1968). Perception of self, generalized stereotypes, and brand selection. *Journal of Marketing Research*, 58-63. doi: 10.1177/002224376800500107
- Gürhan-Canli, Z., ve Batra, R. (2004). When corporate image affects product evaluations: The moderating role of perceived risk. *Journal of Marketing Research*, 41(2), 197-205. doi: 10.1509/jmkr.41.2.197.28667
- Kalwani, M. U. ve Silk, A. J. (1982). On the reliability and predictive validity of purchase intention measures. *Marketing Science*, 1(3), 243-286. doi: 10.1287/mksc.1.3.243
- Keh, H.T. ve Xie, Y. (2009). Corporate reputation and customer behavioral intentions: The roles of Trust, identification and commitment. *Industrial Marketing Management*, 98, 732-742. doi: 10.1016/j.indmarman.2008.02.005
- Kim, S., (2013). What's worse in times of product-harm crisis? Negative corporate ability or negative CSR reputation?. *Journal of Business Ethics*, 123, 157-170. doi: 10.1007/s10551-013-1808-x
- Kim, S., Kim, S.-Y. ve Sung, K.H. (2014). Fortune 100 Companies' Facebook strategies: corporate ability versus social responsibility. *Journal of Communication Management*, 18(4), 343-362. Erişim adres: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JCOM-01-2012-0006/full/html>
- Labay, Duncan G. ve Kinnear, T.C. (1981). Exploring the consumer decision process in the adoption of solar energy systems. *Journal of Consumer Research*, 8(3), 271-278. doi: 10.1086/208865
- Lii, Y. ve Lee, M. (2012). Doing right leads to doing well: When the type of CSR and reputation interact to affect consumer evaluations of the firm. *Journal of Business Ethics*, 105, 69- 81. doi: 10.1007/s10551-011-0948-0
- Lin, C.P., Chen, S.C., Chiu, C.K. ve Lee, W. Y. (2001). Understanding purchase intention during product-harm crises: Moderating effects of perceived corporate ability and corporate social responsibility. *Journal of Business Ethic*, 102, 455-471. doi: 10.1007/s10551-011-0824-y

- Liu X., Lischka, H.M. ve Kenning P. (2018). Asymmetric cognitive, emotional and behavioural effects of values-related and performance-related negative brand publicity. *Journal of Product & Brand Management*, 27(2), 128–145
- Luo, X. ve Bhattacharya, C. B. Corporate social responsibility, customer satisfaction, and market Value. *Journal of Marketing*, 70(4), 1-18. doi: 10.1509/jmkg.70.4.001
- Mael, F., & Ashforth, B. E. (1992). Alumni and their Alma Mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification. *Journal of Organizational Behavior*, 13(2), 103-123. doi: 10.1002/job.4030130202
- Marquina, P. ve Morales, C. E. (2012). The influence of CSR on purchasing behaviour in Peru and Spain. *International Marketing Review*, 29(3), 299-312. doi: 10.1108/02651331211229778
- Menon, G, Jewell, R. D. ve Unnava, H.R. (1999). When a company does not respond to negative publicity: Cognitive elaboration vs. negative affect perspective. *Advances in Consumer Research*, 26, 325-329.
- Pavlou P.A. (2003). Consumer acceptance of electronic commerce: Integrating trust and risk with the technology acceptance model. *International Journal of Electronic Commerce*, 7(3), 101–134. doi: 10.1080/10864415.2003.11044275
- Podsakoff, P.M., MacKenzie, S.B., Lee, J.Y. ve Podsakoff, N.P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903. doi: 10.1037/0021-9010.88.5.879
- Pullig, C., Netemeyer, R.G. ve Biswas A. (2006). Attitude basis, certainty, and challenge alignment: A case of negative brand publicity. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 34(4), 528-542. doi: 10.1177/0092070306287128
- Sharma, S., Durand, R. M., ve Gur-Arie, O. (1981). Identification and analysis of moderator variables. *Journal of Marketing Research*, 18(3), 291-300. doi: 10.1177/002224378101800303
- Sohn, Y. J. ve Lariscy, R. W. (2015). A buffer or boomerang?-The role of corporate reputation in bad times. *Communication Research*, 42(2), 237-259. doi: 10.1177/0093650212466891
- Sun, B. ve Morwitz, V. G. (2010). Stated intentions and purchase behavior: A Unified model. *International Journal of Research in Marketing*, 27(4), 356-366. doi: 10.1016/j.ijresmar.2010.06.001
- Swart, H., Turner, R., Hewstone, M. ve Voci, A. (2011). Achieving forgiveness and trust in postconflict societies: the importance of self-disclosure and empathy, L. R. Tropp ve R. K. Mallett (Ed.), *Moving beyond prejudice reduction: pathways to positive intergroup relation* (s.181-200) içinde New York, NY: Oxford University Press.
- Tajfel, H. (1978). *Differentiation between Social groups. Study in social psychology of intergroup relation*. London: Academic Press.
- Tajfel, H. ve Turner J.C. (1985). The social identity theory of intergroup behavior. S.Worchel ve W.G. Austin (Ed), *The Psychology of intergroup relations* içinde (Vol 2). Chicago: Nelson Hall.
- Tsai, Y.-H., Lin, C.-P., Ma, H.-C., ve Wang, R.-T. (2015). Modeling corporate social performance and Job Pursuit intention: Forecasting the job change of professionals in technology industry. *Technological Forecasting and Social Change*, 99, 14-21. doi: 10.1016/j.techfore.2015.06.026

- Turner, J. C. (1985). Social Categorization and The self-concept: A social-cognitive theory of group behavior. J.Lawler (Ed), *Advances in group processes: Theory and research* içinde (Vol. 2). Greenwich, CT: JAI Press.
- Um, N-H. (2013). Effects of negative brand information: Measuring impact of celebrity identification and brand commitment. *Journal of Global Marketing*, 26, 68–79. doi: 10.1080/08911762.2013.804614
- Van Knippenberg, D., Van Dick, R. ve Tavares, S. (2007). Social identity and social exchange: identification, support, and withdrawal from the job. *Journal of Applied Social Psychology*, 37(3), 457-477. doi: 10.1111/j.1559-1816.2007.00168.x
- Vanhamme J. ve Grobbsen, B. (2009). Too Good to be True!. The effectiveness of CSR history in countering negative publicity. *Journal of Business Ethics*, 85(2), 273-283.
- Walsh, G. ve Bartikowski, B. (2013). Exploring corporate ability and social responsibility associations as antecedents of customer satisfaction cross-culturally. *Journal of Business Research*, 66,989–995. doi: 10.1016/j.jbusres.2011.12.022
- Wegge, J, Van Dick R, Fisher G. K., Wecking C. ve Moltzen K. (2006). Work motivation, organizational identification, and well-being in Call Centre Work. *Work & Stress*, 20(1), 60-83. doi: 10.1080/02678370600655553
- Weiwei, T. (2007). Impact of corporate image and corporate reputation on customer loyalty: A review. *Management Science and Engineering*, 1(2), 57-62. doi: 10.3968/j.mse.1913035X20070102.008
- Xie, Y. (2014). The Effects of corporate ability and corporate social responsibility on winning customer support: An integrative examination of the roles of satisfaction, trust and identification. *Global Economic Review*, 43(1), 73–92. doi: 0.1080/1226508X.2014.884050
- Yoo, B. ve Donthu, N. (2001). Developing a scale to measure the perceived quality of an internet shopping site (SITEQUAL). *Quarterly Journal of Electronic Commerce*, 2(1), 31-45.
- Zarei, A. ve Maleki, F. (2018). From decision to run: The moderating role of green skepticism. *Journal of Food Products Marketing*, 24(1), 96-116. doi: 10.1080/10454446.2017.1266548
- Zhou, Y., Poon, P. ve Huang, G. (2012). Corporate ability and corporate social responsibility in a developing Country: The role of product involvement. *Journal of Global Marketing*, 25,45-56. doi: 10.1080/08911762.2012.697385
- Zhu, D. H. ve Chang, Y.P. (2013). Negative Publicity effect of the business Founder’s Unethical behavior on corporate image: Evidence from China, *Journal of Business Ethics*, 117(1), 111-121. doi: 10.1007/s10551-012-1512-2

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Örgütsel Bağlılığın Tükenmişliğe Etkisi İş Tatmininin Aracılık Rolü Mersin İli Kamu Hastaneleri Hemşirelerine Yönelik Bir Uygulama*

The Effect of Organizational Commitment to Burnout the Mediating Role of Job Satisfaction an Application for Nurses in Mersin Province Public Hospitals

Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN ¹, Uz. Hemşire Hayriye ÖZKAN ²

Öz

Bu çalışmanın amacı örgütsel bağlılığın üç boyutunun, çalışanların tükenmişliklerine etkisi ve bu etkide iş tatmininin aracılık rolünün tespit edilmesidir. Söz konusu değişkenler arasındaki ilişki; faktör analizi, regresyon analizi ve sobel testleri gibi istatistiksel yöntemler ile analiz edilmiştir. Çalışmanın örneklemini Mersin ilindeki sağlık sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Bu konuda hazırlanan anket formu ile 400 çalışandan toplanan veriler kullanılarak çalışmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, örgütsel bağlılığın tükenmişliği negatif yönde etkilediği ve iş tatmininin bu ilişkide kısmi aracılık rolünün olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel bağlılık, tükenmişlik, iş tatmini

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to investigate the effect of the three dimensions of organizational commitment on the employees' burnout and the mediating role of job satisfactions on this effect. The relationship between the aforementioned variables is analyzed by using a set of statistical techniques, i.e., factor analysis, regression analysis, and sobel tests. The data used in the analysis is obtained through questionnaires filled out by 400 employees of the health sector in Mersin province. The results of the analysis indicate that organizational commitment affects burnout negatively and job satisfaction has a partial mediating role in that effect.

Keywords: Organizational commitment, burnout, job satisfaction

Paper Type: Research

* Bu çalışma H. ÖZKAN'ın T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doç. Dr. A. ÇALIŞKAN danışmanlığında tamamladığı aynı isimli yüksek lisans tezinden türetilmiş, 2.Uluslararası 12. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve gelen eleştiri ve öneriler doğrultusunda geliştirilerek makale formuna getirilmiştir.

¹Toros Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, abduallah.caliskan@toros.edu.tr,

²Toros Devlet Hastanesi, hayriye.kalinli@gmail.com.

Giriş

Günümüz koşullarında dünya uluslararası bir köy haline gelmiştir. Ülkeler arasında rekabet artmıştır. Örgütler, küreselleşmenin getirdiği rekabet ortamında varlıklarını devam ettirebilmek için rakiplerinden daha güçlü olmak durumundadır. Örgütlerin rakiplerinden güçlü olabilmesi için insan kaynağını en etkili biçimde kullanabilmeleri gerekmektedir. Örgütlerin varlıklarını sürdürebilmesi, çalışanların örgütte kalmalarına bağlıdır. Çünkü kurumlarda işi yapan insandır, bu yüzden kurumu amacına ulaştıracak olan da insandır.

Çalışanların örgütte devamlılığının sağlanabilmesi için örgütlerine olan bağlılık düzeyleri ve yaptıkları işten tatmin olma seviyeleri yüksek olmalıdır. Bu nedenle, son dönemlerde örgütler arasında artan rekabet ortamı örgütsel bağlılık, iş tatmini gibi bireylerin örgütsel çıktılarına doğrudan etki eden kavramlara olan ilgiyi artırmıştır.

İnsan kaynağının öneminin giderek arttığı sektörlerden biri de sağlık sektörüdür. Hastalara kaliteli hizmetin verilmesi ve hasta memnuniyetinin sağlanması konusunda sağlık çalışanlarının davranışlarının önemli olduğu görülmektedir. Sağlık sektöründe hastaya verilen hizmetin en önemli halkalarından birisini oluşturan hemşirelerin işlerinden tatmin olmaları ve örgütlerine bağlı olmaları hastalara verecekleri hizmet açısından önemlidir.

Hemşirelerin hastalarına verimli olabilmesi onların yaptıkları işten alacakları zevke de bağlıdır. İşini yaparken mutlu olan bir hemşirenin hastasına daha kaliteli hizmet verebileceği söylenebilmektedir. Yaptığı işi severek yapmayan, tükenmişlik yaşayan hemşirelerin verecekleri hizmetin kalitesi de düşük olacaktır. Bu kapsamda yapılacak olan bu araştırmanın amacı hemşirelerin örgütsel bağlılık ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi ve bu kapsamda iş tatmininin aracılık etkisinin gözlenmesidir. Bu çalışma ile sağlık kurumlarında görev alan aktörlerin en önemlilerinden biri olan hemşirelerin örgütsel bağlılıklarının artırılması ve sağlık kurumlarında ciddi bir sorun haline gelen tükenmişlik olgusunun giderilmesi yönünde katkı sağlanacağı değerlendirilmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık, kişinin çalıştığı örgütün amaçlarını benimsemesi, bu amaçların gerçekleştirilmesi konusunda gayret göstermesi ve örgütte çalışmaya devam etmek istemesi olarak tanımlanmaktadır (Becker, 1992; Drummond, 2000; Chen ve Francesco, 2003). Örgütsel bağlılığın kuramsal temelleri üç farklı şekilde sınıflandırılmaktadır: Örgütsel davranışların desteklediği bir yaklaşım olan tutumsal yaklaşımda bağlılık bireylerin örgüt amaç ve değerleri için fazladan çaba sarf etmek istemesi halinde oluşur (Kanter, 1968; Mowday vd., 1982; Bateman ve Strasser, 1984; O'Reilly ve Chatman, 1986). Sosyal psikologların desteklediği bir yaklaşım olan davranışsal yaklaşımda bağlılık bir davranış olarak görülür ve bireylerin geçmişteki bağlayıcı davranışlarından ötürü örgüte bağlandıklarını öne sürer (Hrebiniak ve Alutto, 1972; Salancik, 1977; Hochwarter vd., 1999). Reichers (1985)'in öne sürdüğü bir yaklaşım olan çoklu bağlılık yaklaşımında ise, örgüt içinde bulunan farklı unsurların farklı düzeylerde bağlılık türlerinin ortaya çıkabilmesine sebep olabileceği ileri sürülmektedir.

Örgütsel bağlılık konusunda yapılan çalışmalar içerisinde en geçerli ve güvenilir olan model Allen ve Meyer'in geliştirdiği örgütsel bağlılık modelidir (Arbak ve Kesken, 2005). Allen ve Meyer'e göre örgütsel bağlılık; duygusal bağlılık, devamlılık bağlılığı ve normatif bağlılık olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır (Karakaş, 2014). Allen ve Meyer'e göre duygusal bağlılıkta çalışan gerçekten örgütte kalmayı istediği için, devam bağlılığında örgütte kalmaya ihtiyaç duyduğu için, normatif bağlılıkta ise örgüte karşı sorumluluk hissettiği için örgütte kalmaktadır. Çalışan bu psikolojik durumların hepsini farklı ölçüde yaşayabilmektedir. Örneğin bazı çalışanlar örgütte kalmayı gerçekten istemektedir fakat bunu ihtiyaçları olduğundan yapmayabilir, yani zorunluluk hissetmemektedir. Sadece gönül bağı olduğu için örgütte kalmaktadır. Bazı çalışanlar

ise aslında çok istekli oldukları için örgütte kalmazlar fakat örgütte kalmaları işlerine geldiği için örgütten ayrılmazlar (Kaya, 2013).

Örgütsel bağlılık örgütlerin amaçlarına ulaşması konusunda en önemli faktörlerden birisidir. Bu yüzden varlığını sürdürmek isteyen tüm örgütler çalışanlarının örgütsel bağlılıklarını artırmak istemektedir (Çalışkan, 2015). Örgütsel bağlılık düzeyi yüksek olan çalışanlar sorun üretmemekte aksine sorun çözmektedir. Yapılan araştırma sonuçları örgütsel bağlılığı fazla olan çalışanların, görevlerini yaparken ve örgütsel amaçlara ulaşırken fazladan gayret gösterdiklerini ortaya çıkarmıştır (Çöl, 2004). Örgüte bağlılık, örgütün hedeflerine ve politikasına uygun davranmayı gerektirir. Çalışandan, kurumun çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutma, titizlikle çalışma, ihtiyaç halinde örgüte daha fazla çalışma süresi ayırma, yönetimin isteklerini tartışmasız bir şekilde yerine getirme gibi bağlılık eylemleri beklenmektedir. Örgütteki yöneticiler çalışanları örgütle özdeşleştirmek isterler. Örgütle özdeşleşen bir çalışan kurumu için daha özverili çalışacaktır. Yöneticiler için örgütle özdeşleşen çalışan bulunmaz bir nimettir (Başaran, 1982).

1.2. İş Tatmini

İş tatmini, kişinin işyeri ile ilgili duygu ve düşüncelerinin toplamı anlamına gelmektedir. Kişinin yaptığı işten memnun olması demektir (Mrayyan, 2005; Özkalp ve Kirel, 2011). İşinden tatmin olan birey olumlu duygular hissetmektedir (Çalışkan ve Pekkan, 2017). Örgütüne karşı olumlu duygular besleyen çalışan verimli çalışmaktadır (Turunç vd., 2013). İşinden tatmin olmayan çalışan ise örgütüne karşı olumsuz duygular beslemektedir (Çalışkan ve Hazır, 2012). Bu olumsuz duygular kişinin olumsuz davranmasına sebep olmaktadır (Samad, 2006; Ghazzawi, 2008). Uyumsuz davranan kişi işinden uzaklaşma, işi ile ilgili gelecek endişesi taşıma yaptığı işten şikayet etme gibi tatminsizlik belirtileri göstermektedir (Izgar, 2000; 2008).

Bir örgütle çalışanların iş doyumlarının düşük olması o örgütle işlerin yolunda gitmediğinin göstergelerinden birisidir. Bu yüzden örgüt yöneticileri çalışanların iş tatmin düzeyinin ölçülmesini önemsemektedir, istediği işi yapan çalışanlar iş hayatında verimli olabilmektedir, maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir (Tütüncü, 2000). Bu nedenle, çalışanın işinden tatmin olmasını sağlamak örgütlerin en önemli görevlerinden birisidir (Akıncı, 2002). Çalışanların iş tatmin düzeylerini etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Yaptığı iş karşılığında çalışanın alacağı ücret, çalışma arkadaşları, çalışma ortamı gibi faktörler iş tatminini etkileyen değişkenlerdendir (Garcia-Bernal vd., 2005). İş tatmini dinamik bir olgudur. Çalışan işinden tatmin oluyorken ilerleyen günlerde iş tatminsizliği yaşayabilmektedir. Bu yüzden örgüt yöneticilerinin çalışanlarının memnuniyetini belirli aralıklarla sorgulaması gerekmektedir.

1.3. Tükenmişlik

Araştırmanın son değişkeni olan tükenmişlik konusuyla ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Tükenmişlik kavramı ilk kez 1974 yılında Herbert Freudenberger tarafından tanımlanmış olup, bugüne kadar konuyla ilgili çok sayıda araştırma yapılmıştır. Freudenberger'e göre tükenmişlik, bireyin gücünün ve enerjisinin azalması, başarısızlık hali, aşırı yıpranma hali veya karşılanamayan istekler neticesinde kişilerin iç kaynaklarında meydana gelen yoksunluk durumu şeklinde tanımlanmaktadır (Freudenberger, 1974). Yapılan tanımlar içerisinde en çok ilgi gören tanımın Maslach'a ait olduğu söylenebilmektedir (Çam, 1998).

Tükenmişlik, çalışma yaşamının bir gereği olarak, farklı bireylerle yoğun iletişim halinde olan kişilerde görülen duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük bireysel başarı hali olarak da tanımlanmaktadır (Maslach ve Zimbardo, 1982). Tükenmişlik, kişinin işyerinde yaşadığı strese karşı geliştirdiği duygusal tükenme, kişinin yaptığı işe ve etrafındaki olaylara karşı duyarsızlaşması, müşteri ve örgüt yöneticilerine karşı düşük düzeyde olan kişisel başarı hissini içeren stres sendromudur (Siegall ve McDonald, 2004). Yapılan araştırma sonuçları tükenmişliğin insanlarla birebir iletişime geçilen mesleklerde daha fazla olduğunu göstermektedir. Tükenme, kişinin ne kadar fazla çalışırsa çalışsın işyerinde kendisini rahatsız eden durumda değişme

olmayacağını düşünmesi bu yüzden zorunlu olarak teslimiyet geliştirmesi olarak tanımlanabilmektedir (Baron ve West, 2007).

Tükenmişlik yaşayan çalışanlar kendilerini yorgun ve mutsuz hissedecektir. Mutsuz olan bir çalışanın vereceği hizmetin kalitesi düşecektir. Bu yüzden tükenmişlik sendromu örgütler tarafından istenmeyen olumsuz bir durumdur. Tükenmişlik hisseden kişi örgütünün amaçlarından uzaklaşmaktadır. Tükenmişlik sendromu yaşayan bir kişi insanlarla iletişimini sınırlayarak, kendisini geri çekecektir. Tükenmişlik sendromu, hemşirelik gibi doğrudan insanlara hizmet veren meslek gruplarında daha fazla görülmektedir (Kaçmaz, 2005).

2. Yöntem

Örgütsel bağlılık, tükenmişlik ve iş tatmini kavramları son dönem araştırmacılarının ilgisini çeken konular olmakla birlikte bu değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin incelendiği çalışma sayısı yetersizdir. Bu çalışma ile genel olarak, sağlık sektöründe görev yapan hemşirelerin örgütsel bağlılıklarının tükenmişlik düzeylerine etkisi ve iş tatmininin aracılık rolü açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın evrenini Mersin ilindeki sağlık sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini sağlık çalışanlarının arasından basit tesadüfi yöntem ile seçilen denekler oluşturmaktadır. Bu kurumlarda yaklaşık 2000 kişi çalışmaktadır. Ana kütlede %95 güvenilirlik sınırları içerisinde %5'lik bir hata payı dikkate alınarak örneklem büyüklüğü 322 kişi olarak hesap edilmiştir (Sekaran, 1992). Bu kapsamda kümelerle göre örnekleme yöntemiyle tesadüfi olarak seçilen toplam 500 kişiye anket uygulaması yapılması planlanmıştır. Yapılan anketlerden 434'ü geri dönmüş ve 424 tanesi analiz yapmak için uygun bulunmuştur. Yapılan uç değer analizinde değişkenlere ait normal dağılımı bozan 24 anket formu çıkartılmış ve 400 katılımcının doldurduğu anket analizlere dâhil edilmiştir.

Araştırmaya katılanlara ait demografik bilgiler aşağıda Tablo 1 ve 2'de sunulmuştur.

Tablo 1. Betimleyici istatistikler

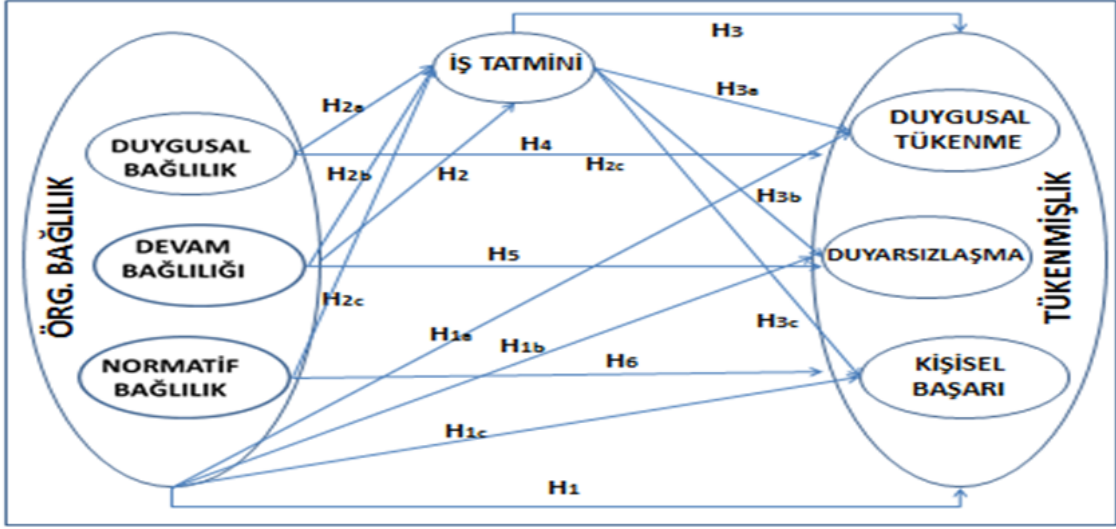
	Yaş	Hizmet Süresi(yıl)
Ortalama	35	13
St. Sapma	7,5	8,2
Minimum	18	1
Maksimum	56	35

Tablo 2. Ankete katılan kişilerin demografik özellikleri (n=400)

Değişkenler	Gruplar	Frekanslar
Cinsiyet	Kadın	275-(%68,8)
	Erkek	125 (%31,3)
Eğitim Durumu	Lise	97- (%24,3)
	Lisans	264 - (%66)
	Y. Lisans	39-(%9,8)
Medeni hal	Evli	269 - (%67,3)
	Bekar	131- (%32,8)

Örneklemden toplanan veriler doğrultusunda bir model oluşturulmuştur. Daha sonra, bu modele ilişkin istatistiksel analizlere geçilmiştir. Bu doğrultuda, araştırmada yeralan her bir değişkene ilişkin doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) yapılmış, müteakiben değişkenler arası korelasyonları tespit etmek amacıyla korelasyon analizleri yapılmıştır. Ardından yapılan hiyerarşik regresyon analizi ile tüm hipotezler ve aracılığa ilişkin hipotezlerin test edilmiştir. En son, aracılık etkilerini test etmek amacıyla Sobel testleri yapılmıştır. Oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'de sunulmuştur:

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırmanın hipotezleri ise aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir:

- H₁:** Örgütsel bağlılık tükenmişliği negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H_{1a}: Örgütsel bağlılık duygusal tükenmişliği negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H_{1b}: Örgütsel bağlılık duyarsızlaşmayı negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H_{1c}: Örgütsel bağlılık kişisel başarısızlık algısını negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H₂: Örgütsel bağlılık iş tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkiler.
H_{2a}: Duygusal bağlılık iş tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkiler.
H_{2b}: Devam bağlılığı iş tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkiler.
H_{2c}: Normatif bağlılık iş tatminini pozitif ve anlamlı olarak etkiler.
H₃: İş tatmini tükenmişliği negatif ve anlamlı olarak etkiler
H_{3a}: İş tatmini duygusal tükenmeyi negatif ve anlamlı olarak etkiler
H_{3b}: İş tatmini duyarsızlaşmayı negatif ve anlamlı olarak etkiler
H_{3c}: İş tatmini kişisel başarısızlık algısını negatif ve anlamlı olarak etkiler
H₄: Duygusal bağlılık tükenmişliği negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H₅: Devam bağlılığı tükenmişliği negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H₆: Normatif bağlılık tükenmişliği negatif ve anlamlı olarak etkiler.
H₇: Örgütsel bağlılık tükenmişlik ilişkisinde iş tatmininin aracılık rolü vardır.
H_{7a}: Duygusal bağlılık tükenmişlik ilişkisinde iş tatmininin aracılık rolü vardır.
H_{7b}: Devam bağlılığı tükenmişlik ilişkisinde iş tatmininin aracılık rolü vardır.
H_{7c}: Normatif bağlılık tükenmişlik ilişkisinde iş tatmininin aracılık rolü vardır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden ve toplam 26 sorudan oluşmaktadır. Tüm ölçeklerde cevaplar 5'li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum).

2.1. Örgütsel Bağlılık (ÖB) Ölçeği:

Örgütsel bağlılık, Meyer ve Allen (1991,1997) tarafından geliştirilen ve Boylu vd (2007) tarafından kullanılan örgütsel bağlılık ölçeği ile ölçülmüştür. Örgütsel Bağlılık Ölçeği, 17 soru ile örgütsel bağlılığın 3 boyutunu ölçümlemek üzere yapılandırılmıştır. Bu boyutlar duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık olarak isimlendirilmiştir. Birinci boyut 6, ikinci boyut 6 ve üçüncü boyut 5 soru ile ölçümlenmektedir. Boylu ve arkadaşları (2007) tarafından yapılan güvenilirlik analizleri tüm ölçek için toplam Cronbach's Alfa güvenilirlik katsayısı .85 olarak tespit edilmiştir. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach's Alfa güvenilirlik katsayısı örgütsel bağlılık (ÖB), duygusal bağlılık (DB), devam bağlılığı (DV) ve normatif bağlılık (NB) için sırasıyla .92, .71, .82, .92 olarak bulunmuştur.

2.2. İş Tatmini (İT) Ölçeği:

Sağlık sektöründe görev yapan hemşirelerin iş tatmin düzeylerini belirlemek üzere Chen ve arkadaşları (2009)'nın, Arnett (1999) ve Judge ve arkadaşları (2009)'nı referans göstererek hazırladıkları 5 maddeli ölçekten istifade edilmiştir. Bu çalışmada Chen ve arkadaşları (2009)'nın çalışmasında kullanılan ölçek Turunç ve Çelik (2012) tarafından geçerliliği yapılarak kullanılmıştır. Chen ve arkadaşları (2009) tarafından yapılan güvenilirlik analizleri Cronbach's Alfa güvenilirlik katsayısı .90'ın üstünde bulunmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin toplam sonucunda Cronbach's alfa güvenilirlik katsayısı .76 olarak bulunmuştur.

2.3. Tükenmişlik (TUK) Ölçeği:

Sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerini belirlemek için Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen ve 3 alt ölçekten oluşan 22 maddelik Maslach Tükenmişlik Envanteri kullanılmıştır. Maslach Tükenmişlik Envanterinin birinci alt ölçeği 9 maddeden oluşan "Duygusal Tükenme" (DT), ikincisi 5 maddeden oluşan "Duyarsızlaşma" (DY) ve üçüncüsü de 8 maddeden oluşan "Kişisel Başarı" (KB) alt ölçeğidir. Ergin (1993) tarafından yapılan güvenilirlik analizleri Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları sırasıyla .83, .65 ve .72 olarak tespit edilmiştir. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı Tükenmişlik (TUK), Duygusal Tükenmişlik (DT), Duyarsızlaşma (DY) ve Kişisel Başarı (KB) için sırasıyla .85, .74, .75, .71 olarak bulunmuştur.

3. Bulgular

Araştırma kapsamında öncelikle ölçeklere ilişkin doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin geçerliliği, istatistiki paket program kullanılarak test edilmiş, tespit edilen uyum iyiliği değerleri Tablo 3'de verilmiştir. Literatürde RMSEA değerinin, ise 0.10'dan düşük çıkmasının modelin gerçek verilerle uyumu için birer ölçüt olarak kabul edilmektedir. Yaklaşık ortalamaların karekökü olarak tanımlanan RMSEA değeri, 0-1 arasında değer almaktadır. 0.05'in altında ise mükemmel uyum göstermekte, 0.08'in altında ise kabul edilebilir uyum göstermektedir. Uyum iyiliği değerlerinin (GFI, AGFI, CFI, NFI, TLI ve) RMSEA) kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu tespit edilmiştir (Hair vd., 1998, Kline, 2005).

Tablo 3. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeklerin uyum iyiliği değerleri

Değişkenler	CMIN/DF	GFI	AGFI	CFI	NFI	TLI	RMSEA
1. Örgütsel Bağlılık (ÖB)	2,73	0,92	0,88	0,95	0,92	0,94	0,06
2. İş Tatmini (İT)	0,17	1,00	0,99	0,94	1,00	1,00	0,00
3. Tükenmişlik (TUK)	4,5	0,89	0,83	0,91	0,92	0,91	0,08

Not: Uyum iyiliği değer aralıkları "**kabul edilebilir**" standartlara göre düzenlenmiştir.

İkinci aşamada ise katılımcıların örgütsel bağlılıklarının, anlam, yetkinlik, özerklik ve etki boyutları ile iş tatmini ve tükenmişlik algılarının üç boyutuna ilişkin elde edilen verilerin ortalamaları, standart sapmaları ve aralarındaki korelasyonlara bakılmıştır. Bulgular Tablo 4'de sunulmuştur. Araştırmaya ilişkin analizlerin bundan sonraki adımında Baron ve Kenny (1986)

tarafından literatüre kazandırılan üç aşamalı hiyerarşik regresyon analizi ile değişkenler arasındaki aracılık etkisi araştırılmıştır.

Tablo 4. Korelasyon değerleri

Değişken	Ort.	SS.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.DT	3,66	0,9	(.74)								
2.DY	2,91	0,9	.68***	(.75)							
3.KB	2,31	0,7	.34***	.38***	(.71)						
4.TUK	2,89	0,6	.89***	.88***	.57***	(.85)					
5.İT	3,10	0,9	-.50**	-.46**	-.44**	-.56**	(.76)				
6.DB	3,18	1,1	-.49**	-.45**	-.48**	-.57**	.70***	(.71)			
7.DV	3,40	0,8	.32***	.21***	.11*	.28***	-.10*	-.23**	(.82)		
8.NB	2,91	0,9	-.46***	-.46***	-.45***	-.54***	.64***	.72***	-.13***	(.92)	
9.ÖB	3,06	0,9	-.52***	-.49***	-.51***	-.60***	.72***	.95***	-.20***	.90***	(.92)

Not: Alfa güvenilirlik katsayıları parantez içinde gösterilmiştir. *** $p < .001$, * $p < .05$

Tablo 4'te de görüldüğü gibi araştırmaya konu edilen tüm bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Bu nedenle değişkenler arasında önemli etkiler öngörülebilir. Analiz kapsamında modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığını belirlemek amacıyla doğrudanlığa (collinearity) da bakılmıştır. Elde edilen tolerans ve VIF değerleri bağımsız değişkenler arası çoklu bağlantı olmadığını doğrulayan sonuçlar vermiştir (Tolerans $> .2$, VIF < 10).

Örgütsel bağlılık ve boyutlarının (DB, DV, NB), tükenmişlik üzerine etkisini ve bu etkide iş tatmininin (İT) aracılık rolünü açıklamak amacıyla, Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen üç aşamalı regresyon analizi yapılmıştır. Bu yöntemle göre, bağımsız değişkenin bağımlı değişken ve aracı değişken üzerinde bir etkisi olmalıdır. Aracı değişken bağımsız değişkenle birlikte regresyon analizine dâhil edildiğinde, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki regresyon katsayısı düşerken, aracı değişkenin de bağımlı değişken tükenmişlik (TUK) üzerinde anlamlı etkisi sürmelidir. Bu kapsamda çalışanların İT düzeyinin aracılık rolünü belirlemek amacıyla, ÖB, DB, DV, NB, İT ve TUK arasındaki ilişkiler hiyerarşik regresyon analizleri aracılığı ile incelenmiş ve Sobel testleri yapılmıştır. Aracılık testine ilişkin bulgular Tablo 5, 6, 7 ve 8'de sunulmaktadır.

Aracılık testi kapsamında ilk aşamada bağımsız değişken örgütsel bağlılık ve tükenmişlik arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu aşamanın ilk adımında ÖB' nin TUK' u ($\beta = -.60$, $p \leq .001$) anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. İkinci adımda ÖB' nin aracılığı araştırılan İT' ye olan etkisi araştırılmıştır. Analiz sonucunda ÖB' nin İT' yi anlamlı olarak etkilediği ($\beta = .72$, $p \leq .001$) tespit edilmiştir. Bu adımda aracılığı araştırılan İT' nin TUK' a olan etkilerine de bakılarak rapor edilmiştir. İT, TUK' u ($\beta = -.56$, $p \leq .001$) anlamlı olarak etkilemektedir. Bu aşamanın son adımında ise ÖB ve aracılığı araştırılan İT birlikte analize sokulmuş ve TUK üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Bu analiz sonucunda ÖB' nin İT ile birlikte analize sokulmasıyla ÖB' nin TUK üzerindeki etkisi devam etmiş ve azalmış ($\beta = -.42$, $p \leq .001$), İT' nin da TUK üzerindeki etkisi devam etmiştir ($\beta = -.25$, $p < .001$). Bu şartların sağlanmasının ardından aracılık etkisini teyit etmek amacıyla Sobel testi yapılmış ve Sobel(z) anlamlı bulunmuştur ($z = 5.5$, $p < .001$). Bu bulgu **ÖB' nin TUK' a etkisinde İT' in kısmi aracılık rolü üstlendiğini** göstermektedir. Bu bölüm analizleri sonucunda H1, H2, H3 ve aracılık hipotezi olan H7' nin desteklendiği görülmektedir.

Tablo 5. Aracılık testi sonuçları

		β	
		İT	T
ÖB	Test 1		(H1)
	ÖB		-.60***
	R^2		.36
	F		229,1***
	Test 2	(H2)	İT→T (H3)
	ÖB	.72***	-.56***
	R^2	.52	.31
	F	447,4***	182,4***
	Test 3		(H7)
	ÖB		-.42***
	İT		-.25***
	R^2		.39
F		130,3***	
<i>Sobel Test(z)</i>			5.5***

* $p \leq .05$ ** $p \leq .01$ *** $p \leq .001$

Aracılık testi kapsamında ikinci aşamada, örgütsel bağlılık boyutlarından duygusal bağlılık (DB) ve tükenmişlik arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu aşamanın ilk adımında DB' nin TUK' u ($\beta = -.57, p \leq .001$) anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. İkinci adımda DB' nin aracılığı araştırılan İT' e olan etkisi araştırılmıştır. Analiz sonucunda DB' nin İT' yi anlamlı olarak etkilediği ($\beta = .70, p \leq .001$) tespit edilmiştir. Bu aşamanın son adımında ise DB ve aracılığı araştırılan İT birlikte analize sokulmuş ve TUK üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Bu analiz sonucunda DB' nin İT ile birlikte analize sokulmasıyla DB' nin TUK üzerindeki etkisi devam etmiş ve azalmış ($\beta = -.35, p \leq .001$), İT' nin da TUK üzerindeki etkisi devam etmiştir ($\beta = -.31, p < .001$). Bu şartların sağlanmasının ardından aracılık etkisini teyit etmek amacıyla Sobel testi yapılmış ve Sobel(z) anlamlı bulunmuştur ($z = 5.3, p < .001$). Bu bulgu DB' nin TUK' a etkisinde İT' nin kısmi aracılık rolü üstlendiğini göstermektedir. Bu bölüm analizleri sonucunda H4, H2a ve aracılık hipotezi olan H7a' nin desteklendiği görülmektedir.

Tablo 6. Aracılık testi sonuçları

		β	
		İT	T
DB	Test 1		(H4)
	DB		-.57***
	R^2		.33
	F		195,3***
	Test 2	(H2a)	
	DB	.70***	
	R^2	.49	
	F	383,9***	
	Test 3		(H7a)
	DB		-.35***
	İT		-.31***
	R^2		.38
F		120,9***	
<i>Sobel Test(z)</i>			5.3***

* $p \leq .05$ ** $p \leq .01$ *** $p \leq .001$

Aracılık testi kapsamında üçüncü aşamada, örgütsel bağlılık boyutlarından devam bağlılığı (DV) ve tükenmişlik arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu aşamanın ilk adımında DV' nin TUK' yi ($\beta = .28, p \leq .001$) anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. İkinci adımda DV' nin aracılığı araştırılan İT' ye olan etkisi araştırılmıştır. Analiz sonucunda DV' nin İT' yi anlamlı olarak etkilediği ($\beta = -.10, p \leq .05$) tespit edilmiştir. Bu aşamanın son adımında ise DV ve aracılığı

araştırılan İT birlikte analize sokulmuş ve TUK üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Bu analiz sonucunda DV' nin İT ile birlikte analize sokulmasıyla DV' nin TUK üzerindeki etkisi devam etmiş ve azalmış ($\beta = .22$, $p \leq .001$), İT' nin de TUK üzerindeki etkisi devam etmiştir ($\beta = .53$, $p < .001$). Bu şartların sağlanmasının ardından aracılık etkisini teyit etmek maksadıyla Sobel testi yapılmış ve Sobel(z) anlamlı bulunmuştur ($z = 4.3$, $p < .001$). Bu bulgu **DV' nin TUK' ye etkisinde İT' nin kısmi aracılık rolü üstlendiğini** göstermektedir. Bu bölüm analizleri sonucunda H5, H2b' nin desteklenmediği ve aracılık hipotezi olan H7b' nin desteklendiği görülmektedir.

Tablo 7. Aracılık testi sonuçları

DV	β	
	İT	T
Test 1		(H5)
DV		.28***
R^2		.07
F		33,4***
Test 2	(H2b)	
DV	-.10*	
R^2	.01	
F	4,48*	
Test 3		(H7b)
DV		.22***
İT		.53***
R^2		.36
F		113,2***
Sobel Test(z)		4.3***

* $p \leq .05$ ** $p \leq .01$ *** $p \leq .001$

Aracılık testi kapsamında son aşamada, örgütsel bağlılık boyutlarından normatif bağlılık (NB) ve tükenmişlik arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu aşamanın ilk adımında NB' nin TUK' yi ($\beta = -.54$, $p \leq .001$) anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. İkinci adımda NB' nin aracılığı araştırılan İT' ye olan etkisi araştırılmıştır. Analiz sonucunda NB' nin İT' yi anlamlı olarak etkilediği ($\beta = .64$, $p \leq .001$) tespit edilmiştir. Bu aşamanın son adımında ise NB ve aracılığı araştırılan İT birlikte analize sokulmuş ve TUK üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Bu analiz sonucunda NB' nin İT ile birlikte analize sokulmasıyla NB' nin TUK üzerindeki etkisi devam etmiş ve azalmış ($\beta = -.31$, $p \leq .001$), İT' nin de T üzerindeki etkisi devam etmiştir ($\beta = -.35$, $p < .001$). Bu şartların sağlanmasının ardından aracılık etkisini teyit etmek maksadıyla Sobel testi yapılmış ve Sobel (z) anlamlı bulunmuştur ($z = 8.4$, $p < .01$). Bu bulgu NB' nin TUK' ye etkisinde İT' nin kısmi aracılık rolü üstlendiğini göstermektedir. Bu bölüm analizleri sonucunda H6, H2c ve aracılık hipotezi olan H7c' nin desteklendiği görülmektedir.

Tablo 8. Aracılık testi sonuçları

		β		
		İT	T	
NB	Test 1		(H6)	
	NB		-.54***	
	R ²		.29	
	F		169,5***	
	Test 2	(H2c)		
	NB	.64***		
	R ²	.41		
	F	281,8***		
	Test 3			(H7c)
	NB			-.31***
	İT			-.35***
	R ²			.37
	F			118,1***
Sobel Test(z)			4.3***	

*p≤ .05 ** p≤ .01 *** p≤ .001

Bu sonuçla, regresyon analizleri ile test edilen toplam 19 hipotezin 17' si destek bulmuş, ikisi desteklenmemiştir.

4. Sonuç

Yapılan bu çalışma ile örgütsel bağlılığın ve örgütsel bağlılığın alt boyutları olan duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılığın tükenmişlik ve tükenmişliğin alt boyutlarına yani duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve azalan kişisel başarı hissine olan etkisi iş tatmininin aracılık rolü ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Mersin ili kamu hastanelerinde görev yapmakta olan hemşireler üzerinde uygulamalı bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada regresyon analizinden yararlanılarak değişkenlerin tükenmişlik üzerindeki etkileri açıklanmıştır.

Kişinin örgütünün amaç ve değerlerini kabul etmesi, bu amaçlara ulaşmak için çaba göstermesi ve örgütte kalmaya devam etmek istemesi anlamına gelen örgütsel bağlılık konusu günümüz örgüt yöneticilerinin önemle üzerinde durduğu konulardan birisidir (Durna ve Eren, 2005). Örgütüne bağlı olan bir çalışan örgütünün hedeflerini gerçekleştirmek için uğraşır ve işten ayrılmayı düşünmez. Çalışanın bu tutumu örgütler için istenen bir durumdur. Rakipleri karşısında ayakta kalabilmeyi amaçlayan örgüt yöneticileri örgütsel bağlılığı yüksek olan bireylerle çalışmayı tercih etmektedir.

Sağlık sektöründe hasta insanlara hizmet verilmektedir. Bu yüzden çalıştığı kuruma bağlılığı fazla olan hemşirelerin sayısının artırılması önemlidir. Hemşirelerin örgütsel bağlılığını artırmak için, hastanelerde çalıştıkları birim ile ilgili verilecek kararlara katılımlarının sağlanması önemlidir. Hemşirelerin örgütsel bağlılığını artırmak için, hastanelerde çalıştıkları birim ile ilgili verilecek olan kararlara katılımlarının sağlanması önemlidir. Hemşirelerin örgütlerine olan bağlılıkları belirli aralıklarla değerlendirilmelidir. Böylece kişide görülebilecek olan örgütsel bağlılık azalmasının çeşitli önlemlerle önüne geçilebilir. Zor ve yıpratıcı bir mesleği icra eden hemşirelerin ödüllendirilmesi de örgütsel bağlılığın artırılması açısından önem taşımaktadır. Çalıştığı kurum tarafından önemsendiğinin farkına varan kişi örgütüne daha çok bağlanacaktır.

Tükenmişlik sendromu; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve azalan kişisel başarı hissi alt boyutlarından oluşmaktadır (Yıldırım, 1996). Çalışmada örgütsel bağlılığın sadece tükenmişliğe etkisi incelenmemiş olup, tükenmişliğin alt boyutları da araştırılmıştır. Hastalara verilecek olan hizmetin kalitesinin artırılması için, hemşirelerin tükenmişliklerinin azaltılması gerekmektedir. Bu noktada, hemşirelerin tükenmişlik konusundaki bilgi düzeylerinin artırılması önemlidir. Böylece kişi tükenmişliğin ne olduğunu bilir, konuyla ilgili gerekli önlemleri alabilir. Bu kapsamda hemşirelere hizmet içi eğitim verilebilir, tükenmişlik hakkında farkındalık yaratılabilir. Bunun yanı sıra hemşirelerin görev yapacakları birimlere verilirken fiziksel

özelliklerine ve kapasitelerine bakılması da tükenmişlik sendromunun azalmasına yardımcı olacaktır.

Yapılan literatür taramasında örgütsel bağlılık ile tükenmişlik arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yani bireylerin örgütsel bağlılıkları arttığında tükenmişliklerinin azaldığı görülmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar da bu görüşü desteklemektedir (Güneş vd., 2009; Reilly, 1994; Salehi ve Gholtash, 2011; Singh vd., 1994). Bazı araştırma sonuçları ise örgütsel bağlılığın daha çok tükenmişliğin alt boyutları olan duygusal tükenme ve azalan kişisel başarı hissi ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadır (Leiter ve Maslach, 1988; Liu, 1996). Bazı araştırma sonuçları göre örgütsel bağlılığın sadece tükenmişliğin alt boyutu olan azalan kişisel başarı hissi üzerinde etkili olduğu söylenebilmektedir (Haley, 2003). Örgütsel bağlılık ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla Mersin İli örnekleminde kamu hastanelerinde yapılan çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda örgütsel bağlılığın tükenmişliği negatif ve anlamlı yönde etkilediği görülmüştür. Örgütsel bağlılık ve tükenmişliğin alt boyutları olan duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve azalan kişisel başarı hissi arasında da negatif ve anlamlı yönde ilişkinin olduğu ispatlanmıştır. Örgütsel bağlılığın alt boyutları ile tükenmişlik arasındaki ilişki incelendiğinde duygusal bağlılık ve normatif bağlılığın tükenmişlik ile negatif ve anlamlı yönde ilişkisinin olduğu desteklenmiştir. Ancak beklentinin tersine, devam bağlılığı ile tükenmişlik arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır. Yani devam bağlılığı tükenmişliği negatif ve anlamlı olarak etkiler görüşü desteklenmemiştir.

Örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalara bakıldığında bu ilişkinin evrensel olduğu görülmektedir. Birçok araştırma sonucuna göre örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Örgütsel bağlılık ve iş tatmininin birbirinin eş zamanlı olarak değerlendirildiği ve birbirlerini anlamlı yönde etkilediği görülmektedir. Örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Örgütsel bağlılık arttıkça iş tatmini de artmaktadır. Yapılan araştırmalar da bu görüşü destekler niteliktedir (Poyraz ve Kama, 2000; Aykaç, 2010; Karataş ve Güleş, 2010; Aktay,2010). Mersin ilinde yapılan araştırmada da bu görüşü destekler nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır. Örgütsel bağlılık artışının iş tatminini de artırdığı görülmüştür. Örgütsel bağlılığın alt boyutları ile iş tatmini arasındaki ilişki incelendiğinde duygusal bağlılık ve normatif bağlılığın iş tatminini pozitif ve anlamlı yönde etkilediği görülmüştür. Fakat devam bağlılığı ile iş tatmini arasındaki ilişkide istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar bulunamamıştır. Dolayısıyla bu hipotez desteklenmemiştir. Bu hipotezin desteklenmemesinin sebepleri olarak, devam bağlılığının, örgütten ayrılmanın maliyetinin yüksek oluşu ya da başka bir alternatif olmayışına bağlı olarak ortaya çıkan, çıkara, menfaate dayalı, zorunlu bir bağlılık olması ve çalışmaya dahil olan ve bu bağlılık türü yüksek hemşirelerin iş tatmin seviyelerinin düşük olabileceği yaklaşımı sayılabilir.

Aracı değişken olan iş tatmini ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan literatür taramasında iş tatmini ve tükenmişliğin birbirini negatif ve anlamlı yönde etkilediği görülmektedir. Konuyla ilgili yapılan araştırma sonuçları incelendiğinde benzer sonuçların olduğu görülmektedir (Wang vd., 2014; Yücel, 2013; Lee ve Ashfoth, 1993). Mersin ili örnekleminde yapılan çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Analizler sonucunda iş tatmini ve tükenmişlik arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişkinin olduğu görülmüştür. Yani sağlık sektörü için önemli bir problem sahası olarak görülen, çalışanların tükenmişlik duygularının azaltılabilmesi için iş tatminlerinin artırılması hususu bu çalışmanın önemli bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmada sadece iş tatmini ve tükenmişlik arasındaki ilişki incelenmemiş olup tükenmişliğin alt boyutları da incelenmiştir. Araştırma sonucunda iş tatmini ile duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve azalan kişisel başarı hissi negatif ve anlamlı ilişkinin olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu konuyla ilgili hipotezler desteklenmiştir. Bu değişkenlerin sağlık sektörü ve hemşireler özelinde ilk defa çalışılması, bu çalışmanın özgün yönü olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak örgütsel bağlılık ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi iş tatmini aracılık etkisi ile araştırmak amacıyla Mersin İli örnekleminde kamu hastanelerinde yapılan çalışmada

çalışmanın başlangıcında kabul edilen örgütsel bağlılık ve tükenmişlik ilişkisinde iş tatmininin aracılık rolü olduğu görüşü desteklenmiştir. Genel anlamda ispat edilen bu görüşün yanısıra örgütsel bağlılığın alt boyutları olan duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık ile tükenmişlik ilişkisinde de iş tatmininin aracılık rolü olduğu görülmüştür.

Gelecek çalışmalar için araştırmacılara önerilerden birisi örneklemin genişletilmesidir. Bu çalışma sadece Mersin ili merkez bölgesi esas alınarak yapılmıştır. Sonraki çalışmalar daha büyük bir evren esas alınarak yapılabilir. Bu şekilde bulgular daha geniş bir alana genellenebilir. Bunun yanı sıra kişiler gözlemlenerek veya kişilerle görüşülerek nitel veriler elde edilebilir. Kişilerden alınan görüşler ile uygulamada gözlemlenen davranışlar arasındaki ilişki araştırılabilir.

Kaynakça

- Akıncı, Z. (2002). Turizm sektöründe iş gören iş tatminini etkileyen faktörler: Beş yıldızlı konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Akdeniz İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 1-25.
- Aktay, D.D. (2010). *İş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki ve askeri hastanede bir uygulama, hastane ve sağlık kuruluşlarında yönetim bilim dalı* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arbak, Y. ve Kesken, J. (2005). *Sağlık hizmetlerinde sürekli gelişim için davranışsal bir yaklaşım*. 1.Baskı, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Arnett, J. J. (1999). Adolescent storm and stress, revisited, *American Psychologist*. 54(5), 317-326.
- Aykaç, A. (2010). *İş doyumunun örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baron, D. N., ve West E. (2007). The emotional costs of caring incurred by men and women in the British Labour Market. *Social Science & Medicine*, 65(10), 2160 – 2171.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Başaran, İ. E. (1982). *Örgütsel davranış*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Yayın No: 108, Ankara.
- Bateman, T. S., ve Strasser, S. (1984). A longitudinal analysis of the antecedents of organizational commitment. *Academy of Management Journal*, 27, 95-112.
- Becker, H. S. (1960). Notes on the concept of commitment. *The American Journal of Sociology*, 66(1), 32-40.
- Becker, T. E. (1992). Foci and bases of commitment: Are they distinctions worth making?. *Academy of Management Journal*, 35(1). 232-244.
- Boylu, Y., Elbeyi, P. ve Gücer, E. (2007). Akademisyenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri üzerine bir araştırma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 44(511), 55-74.
- Chen, F.C., Ku, E.C. S., Shyr Y.H., Chen F.H. ve Chou, S.S. (2009). Job demand, emotional awareness, and job satisfaction in internships: The moderating effect of social support. *Social Behavior and Personality*, 37(10), 1429-1440.
- Chen, Z. X. ve Francesco, A. M. (2003). The relationship between the three components of commitment and employee performance in China. *Journal of Vocational Behavior*, 62, 490-516.

- Çalışkan, A. ve Hazır, K. (2012). Psikolojik güçlendirmenin iş tatminine etkisinde örgütsel bağlılığın aracılık rolü. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 49-77.
- Çalışkan, A. (2015). Örgütsel adaletin örgütsel bağlılığa etkisi: Etik ikliminin aracılık rolü. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 115-141.
- Çalışkan, A. ve N. Ü. Pekkan. (2017). Psikolojik sermayenin işe yabancılaşmaya etkisinde örgütsel desteğin aracılık rolü. *İş ve İnsan Dergisi*, 4(1), 17-33.
- Çam, O. (1998). Tükenmişlik üzerine bir değerlendirme. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 14(1), 81-93.
- Çöl, G. (2004). İnsan kaynakları örgütsel bağlılık kavramı ve benzer kavramlarla ilişkisi. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6(2), 4-11.
- Drummond, H. (2000), *Introduction to organizational behavior*. New York: Oxford University Press.
- Durna, U. ve Eren, V. (2005). Üç bağlılık unsuru ekseninde örgütsel bağlılık. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(2), 201-219.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff Burnout. *Journal of Social Issues*, (30), 159-165.
- García-Bernal, J., Gargallo-Castel, A., Marzo-Navarro, M. ve Rivera-Torres, P. (2005). Job satisfaction: empirical evidence of gender differences. *Women In Management Review*, 20(4), 279-288.
- Ghazzawi I. (2008). Job satisfaction among information technology professionals in the U.S.: An empirical study. *Journal of American Academy of Business, Cambridge*, (13), 1-15.
- Güneş, İ., Bayraktaroğlu, S.; Özen ve Kutanis, R. (2009). Çalışanların örgütsel bağlılık ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki: Bir devlet üniversitesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3). 481-487.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tahtam, R. L., ve Black, C. W. (1998). *Multivariate Data Analysis (5th Edition)*. New Jersey: Prentice Hall.
- Haley, G. R. (2003). *The relationship between burnout and organizational commitment in academic oncologists* (Yayımlanmamış doktora tezi). Nova Southeastern University, Florida.
- Hochwarter, W. A. Perewe, P. L. Ferrgs, G R. Rachel, G. (1999). Commitment as an Antidote to the Tension and Turnover consequences of organizational politics. *Journal of Vocational Behavior*, 55, 277-297.
- Hrebiniak, L. G. ve Alutto, J. A. (1972). Personal and role- related factors in the development of organizational commitment. *Administrative Science Quarterly, December*, 17(4), 555- 572.
- Izgar, H. (2001). *Okul yöneticilerinde tükenmişlik*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Izgar, H. (2008). Okul yöneticilerinde iş doyum ve örgütsel bağlılık. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, (25), 317-334.
- Judge, T. A., Woolf, E. F., ve Hurst, C. (2009). Is emotional labor more difficult for some than for others? A multilevel, experience-sampling study. *Personnel Psychology*, 62(1), 57-88.
- Kaçmaz, N. (2005). Tükenmişlik (Burnout) Sendromu. *İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 68(1), 29-32.
- Kanter, R. M. (1968). Commitment and social organizations: A study of commitment mechanisms in utopian communities. *American Sociological Review*, 449-517.
- Kanter, R. M. (1977). *Men and women of the corporation*. New York: Basic Books.

- Karakaş, M. (2014). *Sağlık çalışanlarında örgütsel bağlılık: Diyarbakır Gazi Yaşargil eğitim ve araştırma hastanesi örneği* (Yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, S.; Güleş, H. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş tatmini ile örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 74-89.
- Kaya N. (2013). *İş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: bir uygulama* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guilford Press,154-186.
- Leiter, M. P. ve Maslach, C. (1988). The impact of interpersonal environment on burnout and organizational commitment. *Journal of Organizational Behavior*, 9(4), 297-308.
- Liu, H. (1996). *Burnout and organizational commitment among Staff of Publicly Funded substance abuse treatment programs* (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Maryland, College Park, Maryland.
- Maslach, C. ve Zimbardo, P. G. (1982). *Burnout-the cost of caring*, Prentice-Hall,Inc. : New Jersey.
- Maslach, C., ve Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2, 99-113.
- Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89.
- Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1997). *Commitment in the Workplace theory research and application*. California: Sage Publications.
- Mowday, R.T.Porter, L.W. ve Steers, R. M. (1982). *Employee organization linkages: The psychology of commitment absenteeism an turnover*. New York: AcademicPress.
- Mrayyan, M. T. (2005). Nurse job satisfaction and retention: Comparing Public to private hospitals in Jordan. *Journal of Nursing Management*, (13), 40-50.
- O'Reilly, C. ve Chatman, J. (1986). Organisational commitment and psychological attachment; the effects of compliance, identification and internalisation of Pro- social behaviour. *Journal of Applied Psychology*, 71(5), 492-499.
- Özkalp E ve Kirel Ç. (2010). *Örgütsel davranış*, 4. Baskı, Bursa: Ekin Yayınları.
- Poyraz, K.; Kama, B. (2008). Algılanan iş güvencesinin, iş tatmini, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 143-164.
- Reichers, E. A. (1985). A review and reconceptualization of organizational commitment. *Academy of Management Review*, 10(3), 465-476.
- Salancik, G. (1977). Commitment and the control of organizational behavior and belief. In: Staw, B. and Salancik, G., Eds., *New Directions in organizational behavior*. Chicago: St. Clair Press, 1-54.
- Salehi, M. ve Gholtasy, A. (2011). The relationship between job satisfaction, job burnout and organizational commitment with the organizational citizenship behavior among members of Faculty in the Islamic Azad university, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, (15), 306-310.
- Samad, S. (2006). Predicting turnover intentions: The case of Malaysian Government Doctors. *The Journal of American Academy of Business, Cambridge*, 8(2), 113-119.

- Sekaran, U. (1992), *Research methods for business*. Canada: John Wiley ve Sons, Inc.
- Siegal, M. ve McDonald, T. (2004). Person-organisation value congruence, burnout and diversion of resources. *Personnel Review*, 33(3), 291-301.
- Singh, J., Goolsby, J. ve Rhoads, G. (1994). Behavioral and Psychological Consequences of Boundary Spanning Bornout for customer service representatives. *Journal of Marketing Research*, (31), 558-569.
- Turunç, Ö., Türköz, T., Akkoç, İ., ve Çalışkan, A. (2013). How do innovative and entrepreneurial behaviours affect the job performance?: The moderating role of person-organisation fit. *International Journal Business Innovation and Research*, 7(5), 590- 618.
- Turunç, Ö. ve Çelik, M. (2012). İş tatmini-kişi-örgüt uyumu ve amire güven-kişi-örgüt uyumu ilişkisinde dağıtım adaletinin düzenleyici rolü. *İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(2), 57-78.
- Tütüncü, Ö. (2000). Kar amacı gütmeyen yiyecek-içecek işletmelerinde iş doyumunu analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 169-181.
- Wang, Y., Zheng, L., HU, T., Zheng, Q. (2014). Stress, Burnout, and job satisfaction case of police force in China. *Public Personnel Management*, 43(3), 1101-1112.
- Yıldırım, F. (1996). *Banka çalışanlarında iş doyumunu ve algılanan rol çatışması ile tükenmişlik arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yücel, İ. (2012). İş tatmini ile tükenmişlik duygusu arasındaki ilişki ve algılanan örgütsel desteğin bu ilişki üzerindeki etkisi sağlık sektöründe bir uygulama. *Akademik Bakış Dergisi*, 33, 1-20.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Türkiye’de Dış Borçlar Sürdürülebilir mi? ARIMA Modeli

Are External Debts Sustainable in Turkey? ARIMA Model

Ersin YENİSU¹

Öz

Dış borçlar özellikle ikinci dünya savaşından sonra az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kalkınma amacıyla kullanılan bir gelir kaynağı olmuştur. Tasarruf açığı dolayısıyla sermaye birikimi yetersiz olan Türkiye gibi ülkeler dış borçları çoğu zaman verimli ve ekonomilerin üretim gücünü arttıracak şekilde kullanamamışlardır. Mali açıklarını kapatmaya çalışan ülkeler için dış borç sarmalı zamanla söz konusu borçların sürdürülemez bir düzeye gelmesine yol açmıştır. Literatüre göre genellikle ekonomik büyüme üzerinde negatif etkileri olan dış borç anapara ve faiz ödemelerinin sürdürülebilirliği ve dış borçların etkin kullanıp kullanılmadığı günümüzde önem taşımaktadır. Nitekim bu çalışmada Türkiye’nin dış borçlarının sürdürülebilir olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmanın temel amacı Türkiye’de dış borç yapısını analiz etmek ve öngörü yöntemiyle dış borçların sürdürülebilir olup olmadığı tespit etmektir. Bunun için 1990-2016 yıllık verileri kullanılmış olup analiz aracı olarak grafiklerden, tablolardan ve ekonometrik bir yöntem olan ARIMA modelinden yararlanılmıştır. Çalışmada ARIMA modeliyle 2017-2025 yılları “Dış Borç Stoku”, “GSYİH” ve “İhracat” değerleri tahmin edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmaya göre Türkiye’de dış borçlar sürdürülebilirdir. Fakat eşik değerde bulunulması nedeniyle dış borç yönetiminde ihtiyatlı olunmasının gerektiği de açıktır. Diğer taraftan dış borç stoku konusu sadece bir ülkenin mevcut mali dengeleri üzerinde değil aynı zamanda gelecek kuşakların üzerine ekonomik bir yük getirmesi açısından da değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Dış borçlar, ekonomik büyüme, ARIMA modeli

Makale Türü: Araştırma

Abstract

External debts, especially after the Second World War, have become a source of income for the purposes of economic growth in terms of underdeveloped and developing countries. Countries with insufficient savings and insufficient capital accumulation, such as Turkey, generally not able to use external debt as efficient and to increase the production power of the economy. For countries trying to close their fiscal deficits, external debt has led to the unsustainable rise in debt over time. External debt, which is generally negative effects on economic growth according to the literature, is important nowadays when sustainability of principal and interest payments and not efficient of external debt. This study investigates whether Turkey's external debt sustainable. The main objective of the study was to analyze the structure of external debt and to determine whether external debt is sustainable by way of forecasting. For this, 1990-2016 annual data was used and graphs, tables and an econometric method ARIMA model were used as an analysis tool. In the study, the "External Debt Stock", "GDP" and "Export" values for the years 2017-2025 were estimated with ARIMA model. As a result, according to this study in Turkey external debt is sustainable. But it is also clear that external debt management should be cautious because of the threshold level. On the other hand, the external debt issue should be evaluated not only in terms of the current financial balances of an individual country but also in terms of the economic burden of future generations.

Keywords: External debts, economic growth, ARIMA model

Paper Type: Research

¹Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ersinyenisu@gmail.com.

Atf için (to cite): Yenisu, E. (2019). Türkiye’de dış borçlar sürdürülebilir mi? ARIMA modeli. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 195-213.

Giriş

Dış borçların bir ülkedeki atıl pozisyonda bulunan üretim faktörlerinin harekete geçirilebilmesi için gerekli fon kaynağı olduğu teorisyenlerce ileri sürülmektedir. Nitekim çoğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede yatırımları finanse edecek yurtiçi tasarruflar yetersizdir. Bu nedenle sermaye eksikliğinin üretici güçleri harekete geçirmekte temel sorun olduğu söylenebilir. Bununla birlikte birçok ülkede dış borçların üretici güçleri harekete geçirmede ve mevcut dengelerde oluşan açıkların kapatılmasında kullanıldığı görülmektedir. Genellikle gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru olan bu borç ilişkisinin ekonomik sebepleri olduğu kadar politik birtakım sebeplerinin de olduğu bir gerçektir. Hatta bu borç ilişkilerinin borç alan ülkelerin sömürülmesine veya ekonomik bağımlılığa yol açabileceği de ihtimal dâhilinde olabilir.

Literatürde daha ziyade borç alan ülkeler açısından dış borçların sürdürülebilirliği ve ekonomik büyümeye katkısının olup olmadığı incelenmiştir. Örneğin Afrika ülkelerinin dış borç yapısını analiz eden Muhanji ve Ojah (2011) çalışmalarında söz konusu ülkelerin dış borçlarının sürdürülebilirlik koşulu olarak daha iyi yönetimi ve etkin döviz kuru stratejisini öne sürmüşlerdir. Aynı konuyu inceleyen Çukurçayır (2014) eşbütünlüşme yöntemini kullanmış ve Türkiye’de dış borçların 1980-2010 yılları arasında sürdürülebilir olduğunu bulgulamıştır. Bununla beraber sürdürülebilirlik konusunda farklı çalışmalarda farklı bulguların olduğu görülmektedir. Diğer taraftan dış borç büyüme ilişkisini araştıran Çoban vd. (2016) dış borçların ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu bulgulamışlardır. Benzer şekilde birçok çalışmada dış borçların ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu gösteren kanıtlar vardır.

Bu çalışmanın da amacı Türkiye’de dış borçların görünümünü geçmiş ve gelecek değerleriyle ortaya koyarak sürdürülebilirlik koşulunu araştırmaktır. Bunun için grafiksel analizlerden, tablo analizlerinden ve ekonometrik bir yöntem olan ARIMA modelinden yararlanılmıştır. ARIMA modeliyle geleceğe yönelik tahminlerde bulunulabildiği için öngörü yöntemi olarak bu model seçilmiştir. Diğer taraftan çalışma 2025 yılına kadar olan döneme yönelik tahminleri içermesi ve konuyu olabildiğince tüm boyutlarıyla ele alması bakımından literatüre katkı sunabilir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde dış borçlar konusuna ilişkin teorik yaklaşımlara değinilmiştir. İkinci bölümde Türkiye’de dış borçların görünümü ve ekonomik büyümeyle ilişkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde ise literatür özeti sunulmuştur. İzleyen bölümde de veri seti ve metodoloji tanıtılmıştır. Çalışma ARIMA uygulamasının ve bulguların yer aldığı beşinci bölümle sonlandırılmıştır.

1. Teorik Çerçeve

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın finansmanında dış borçların rolü, İkinci Dünya Savaşından beri önem kazanmış ve bu tür ülkelerin kalkınmaları konusuna gelişmiş ülkelerin ilgilerinin artması ve uluslararası finans kurumlarının kurulması gelişmekte olan ülkelerin borçlanma olanağını arttırmıştır. Günümüzde, gelişmekte olan ülkelerin borçlanmalarının çoğu dış kaynaklardan ve bu ülkelerin borçlanma sorunu, dış borçlardaki önemli artışlara ilişkin olarak, gittikçe artan şekilde dikkatleri üzerinde toplamaktadır (Ataç, 2006, s. 333). Diğer bir ifadeyle, günümüzde dış borçlanma için uluslararası kurumsal yapı son derece uygundur. Nitekim sermayenin uluslararası dolaşımının önündeki engellerin giderek kalkmasından dolayı gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra gelişmiş ülkelerin de sıklıkla dış borçlanmaya gittikleri açıkça görülmektedir.

Bununla birlikte dış borç konusu teoride uzunca bir süredir tartışılmaktadır. İktisadi düşünce okullarında dış borç konusuna yaklaşımlar aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

Klasik Yaklaşım’da borçlanmaya genellikle sıcak bakılmamıştır (Pınar, 2014, s. 136). Klasikler olağanüstü dönemler dışında borçlanmaya izin vermezler. Sadece savaş, doğal afetler

ve bir ölçüde büyük bayındırlık yatırımları için borçlanmaya gidilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu sayede gelecek nesillere yüklenecek borç yükü büyük ölçekli bayındırlık yatırımlarıyla bir ölçüde telafi edilecektir (Ulusoy, 2007, s. 48). Klasik iktisadın en önemli temsilcilerinden biri olan *David Ricardo*’ya göre borçlanma, ülkelerin başka ülkeleri sömürmeleri için icat ettikleri korkunç bir silahtır. Bu nedenle borçlanmaya çok sık başvurulmamalıdır (Öztürk, 2012, s. 30). Klasiklere göre devlet bütçesi denk olmalı ve borçlanma mümkün olduğunca sınırlandırılmalıdır (Ataç, 2006, s. 6). Klasiklerin önerdiği jandarma devlet ekonominin doğal işleyişine müdahale etmemelidir ve dış borçlanma en son çare olarak görülmelidir.

Keynezyen iktisata göre ekonomi klasik iktisatçıların ifade ettiği gibi her zaman tam istihdam denge düzeyinde bulunmayacağından, ekonominin içinde bulunduğu konjoktüre göre devletin tüketim ve yatırım harcamalarını artırması (azaltması), yani efektif talebi bir araç olarak kullanması gerekmektedir (Aktan, 2004, s. 14). Keynes, politikacılara vergilemeden harcama imkânı sağlamaktadır. Artan kamu harcamalarının vergilerle değil, emisyon ve borçlanma ile karşılanması Keynezyen iktisadın mirasıdır (Öztürk, 2012, s. 64). Benzer şekilde, 1929 bunalımı sonrası ortaya çıkan eğilimler ile bazı devresel dalgalanmalara karşı istikrarı sağlamak veya uzun dönemde getirisi yüksek yatırımların finansmanı için borçlanabileceği savunulmuştur (Pınar, 2014, s. 136). Keynes’e göre devlet toplam harcamayı arttırmak için çeşitli yollarla kaynak sağlayarak elde etmiş olduğu kaynakları talebi canlandıracak şekilde piyasaya sokmalıdır (Mutluer vd., 2007, s. 20). Diğer bir deyişle dış borçlanma eksik istihdam durumunda toplam talebin artırılmasında kullanılırsa yararlı olabilir.

Monetarizm’in öncüsü Friedman, devletin büyümesi yönündeki eğilimin durdurulması için harcamalar ve vergiler üzerine anayasal sınırlamalar getirilmesini önerir. Friedman’a göre bir ekonomide para arzındaki değişimler de konjoktürü etkilemektedir. Ekonomi temelde istikrarlıdır ve piyasa kendi haline bırakıldığında kaynakların optimal dağılımı ve üretim kapasitesinin tam kullanımı sağlanacaktır. Bu nedenle devletin müdahalelerinin ekonominin istikrarını bozmaması için denk bütçe uygulanması ve parasal genişlemelerin de üretim artışıyla aynı oranda gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Ulusoy, 2007, s. 63-64). Monetaristler kısa dönemli maliye politikasının ekonomide istikrara hizmet etmekten çok istikrarı daha da bozduğunu savunmaktadır (Öztürk, 2012, s. 90). Kısacası monetaristler devletin ekonomiye müdahale etmemesini ve denk bütçe anlayışını savunduklarından dış borçlanmaya olağan dönemlerde başvurulmamasını öne sürmektedirler.

Yapısalcı Yaklaşım’ın savunucuları ekonomilerde görülen yapısal darboğazları belirleme ve analiz etme ile ilgilenmişlerdir. İnceleme konusu yapılan başlıca alanları gıda maddesi (tarımda ürün arzı) yetersizliği, ödemeler bilançosu ve bütçe sınırlamaları oluşturmuştur. Yapısalcı yaklaşım liberal ekonomi yaklaşımlarının tersine devlet müdahalesinin olduğu bir ekonomik yapıyı önermektedir. Onlara göre kökleri çok eskilere dayanan yapısal bozuklukların giderilebilmesi, kronik enflasyonla mücadele edilmesi kısaca istikrara kavuşulması için aktif müdahalenin gerekli olduğu savunulmaktadır (Ulusoy, 2007, s. 66-71). Sonuç olarak yapısalci yaklaşım savunucularına göre ekonomiye müdahale etmek için dış borçlanmaya gidilebilir fakat denk bütçe anlayışı çerçevesinde borç alımı mutlaka sınırlı olmalıdır.

Anayasal İktisat Teorisi “devletin gücü ve yetkilerinin nasıl sınırlandırılabileceğini ve nasıl sınırlandırılması gerektiğini” inceleyen bir disiplindir... Borçlanma anayasası devletin iç ve dış borçlanma şartlarını ve buna ilişkin sınırlamaları içermektedir. Mali anayasaların önemli bir alanını da Denk Bütçe Anayasası oluşturmaktadır. Anayasal iktisatçılara göre, klasik iktisadi düşüncede önemli bir yer tutan denk bütçe ilkesine geri dönülmelidir (Aktan, 2004, s. 101-111). Para politikasının yanında maliye politikası da kurala bağlanmalıdır. Bu yaklaşıma göre, mali kural yerine iradi maliye politikası izleyen siyasal iktidarların ekonomiye politize etme riski daima mevcuttur. Para basma ve borçlanma yetkilerini ellerinde bulunduran siyasal iktidarlar maliye politikasını mali istikrarı sağlamaktan daha çok yeniden seçilebilmeyi garantilemek için bir araç

olarak kullanılmaktadır (Öztürk, 2012, s. 114). Nihayetinde anayasal iktisat teorisine göre dış borçlanma mutlaka kanunlarla sınırlandırılmalıdır.

Arz Yanlı İktisat, klasik iktisadın ilklerine bağlıdır ve bu yaklaşım genelde vergi indirimleri politikasına ağırlık verdiği için aynı zamanda arz yanlı vergi politikası olarak da ifade edilmektedir. *Robert Mundell*’in başı çektiği arz yanlı iktisatçılar ekonomik istikrarsızlığın ana kaynağını üretim ve arz yetersizliği olarak görürler... Teorinin uygulama sonuçlarına bakıldığında, ABD’de toplanan vergilerden daha fazla harcanmış ve bütçe açıkları artmıştır. Bu nedenle dış borç yükü artmaya devam etmiştir (Ulusoy, 2007, s. 76-81). Minimal devlet anlayışını savunan arz yanlı iktisata göre devlet her alanda olabildiğince küçültülmelidir. Devletin ekonomik yaşamda aktif bir unsur olarak yer almaktan olabildiğince vazgeçmesi, piyasa ekonomisinin gelişmesini, piyasa ekonomisinin gelişmesi de ekonomik davranışların daha akılcı hale gelmesini sağlamaktadır (Öztürk, 2012, s. 77). Sonuç olarak, arz yanlı iktisatçılar devletin ekonomiye müdahale etmesine karşı olduklarından ve minimal devlet anlayışını savunduklarından dış borçlanmaya karşıdır.

Yeni Keynezyen Yaklaşım’a temiz olmayan piyasa modeli de denilmektedir. Yeni Keynezyenlere göre piyasaların temiz olmamasının en önemli nedeni ücret ve fiyatların yapışkanlığıdır. Ücretlerin yapışkanlığını sağlayan nedenler zımni sözleşmeler, etkin ücretler, içerdekiler dışarıdakiler vb. gibi durumlardır (Ataç, 2006, s. 25). Yeni Keynezyen teoride durgunluk ekonomide yaygınlaşmış piyasa başarısızlıklarından kaynaklanır. Yeni Keynezyenler bunun devletin ekonomiye müdahale etme gerekçesi olduğunu ileri sürerler (Ulusoy, 2007, s. 93). Yeni Keynezyen model genel olarak Keynes’in görüşlerini desteklemekte dolayısıyla toplam talebin artırılması için devletin ekonomiye müdahale etmek için dış borçlanmaya başvurulmasını uygun görmektedir.

2. Türkiye’nin Dış Borçları ve Ekonomik Büyüme

Türkiye selefî Osmanlı Devleti’nden tam anlamıyla harap olmuş ve üretici kaynakları yetersiz olan bir ülke devralmıştır. O yıllarda Batı ise sanayi devrimini gerçekleştirmiş ve ürettiği sanayi ürünleri için hammadde ve pazar arayışına girmiştir. Osmanlı Devleti’nin özellikle 19. yüzyıldan itibaren içine düştüğü bu ekonomik bunalım ülkeyi dış borç batağına doğru sürüklemiştir. İlk dış borç 1854 yılında Kırım Savaşı’nın tahribatı nedeniyle İngiltere’den alınmıştır. Osmanlı’da 1854’ten devletin yıkıldığı 1922 yılına kadar savaşlar ve ekonomik darboğazlar nedeniyle dış borçlar sürekli artmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Osmanlı’dan kalan ve Lozan Antlaşması’yla taksim edilen borç içerisindeki üzerine düşen miktarın son taksidini de ancak 1954 yılında ödeyebilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bir tarım toplumu olan Türkiye az miktardaki iç tasarruflarıyla kendi milli burjuvazisini oluşturmaya çalışmıştır. Bu yıllarda planlı ekonomi benimsenmiş, ülkede sınırlı sayıda sanayi kuruluşları millileştirilmiş ve büyük sanayi yatırımları devlet öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Kısacası milli bir ekonomi kurmak amacıyla dış borçlanmaya zorunlu kalmadıkça başvurulmamıştır. Türkiye’nin dış borç serüveninin 1950-60’lı yıllarda başladığı söylenebilir. Fakat 1980’li yıllara kadar gerek milli ekonomi gerekse planlı ekonomi nedeniyle dış borçlara başvurmak hep en son çare olarak görülmüştür. Fakat özellikle 1970’li yıllardaki petrol şokları, dünya ekonomisinde yaşanan krizler, Kıbrıs Barış Harekâtı’nın getirdiği ekonomik bunalım ve siyasal istikrarsızlıklar bütçe ve cari dengelerde açıklara sebep olmuş ve bu açıklar da dış borçlanmaya başvurularak kapatılmaya çalışılmıştır. 1980 yılından sonra ise dışa açık ekonomik kalkınma modeli benimsenmiş ve bu doğrultuda uluslararası ilişkiler ivme kazanmıştır. Bunun sonucu olarak dış borçların kompozisyonunda ve miktarında istikrarlı bir artış meydana gelmiştir. Nitekim bu yıllarda sermaye birikimi ve iç tasarrufları yetersiz olan Türkiye’de dış borçların ekonomik büyümeye katkı sağlayabileceği ortaya konulmuştur. 1990’lı yıllarda ise siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ve cari açık nedeniyle dış borçlanmaya gitme tercihi iyice belirginleşmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde ise dış borçlar diğer gelişmekte olan

ülkelerde olduğu gibi mali açıkların kapatılması için ve kalkınma aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla dış borç servis oranı Türkiye için kritik bir öneme sahip olmuştur.

Türkiye'nin 1990-2016 dış borç görünümü Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Türkiye'nin 1990-2016 dönemi dış borç görünümü (Milyon ABD doları)

	KAMU SEKTÖRÜ (I)	ÖZEL SEKTÖR (II)	TCMB (III)	TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU (I+II+III)	TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU/GS
1990	33.268	10.770	8.342	52.381	26,1
1991	35.280	11.128	7.215	53.623	26,7
1992	36.476	15.390	6.730	58.595	27,8
1993	39.640	23.579	7.293	70.512	29,6
1994	41.741	17.186	9.777	68.705	38,8
1995	42.003	21.774	12.171	75.948	33,6
1996	40.192	26.725	12.381	79.299	32,6
1997	39.068	33.523	11.765	84.356	33,2
1998	41.339	42.026	12.986	96.351	34,7
1999	44.107	48.011	11.006	103.123	40,7
2000	50.081	54.431	14.090	118.602	43,6
2001	47.129	42.112	24.351	113.592	56,5
2002	64.533	43.066	22.003	129.601	54,8
2003	70.844	48.956	24.373	144.172	45,9
2004	75.668	64.076	21.410	161.154	40,0
2005	70.411	84.920	15.425	170.757	34,2
2006	71.587	120.737	15.678	208.002	38,0
2007	73.525	160.600	15.801	249.926	36,9
2008	78.334	188.374	14.066	280.774	36,2
2009	83.513	172.023	13.162	268.698	41,5
2010	89.109	190.971	11.565	291.645	37,8
2011	94.279	200.065	9.334	303.678	36,5
2012	104.023	228.383	7.088	339.494	39,0
2013	115.945	268.505	5.234	389.684	41,0
2014	117.687	281.557	2.484	401.728	43,0
2015	113.097	281.437	1.327	395.862	46,0
2016	119.715	284.354	821	404.890	47,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 1'e göre 1990 yılında 33 milyar dolar olan kamu sektörü dış borcu yıllık ortalama % 5,34 artarak 2016 yılında 119 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde özel sektör dış borcuysa 10 milyar dolardan yıllık ortalama % 14,97 artışla 284 milyar dolara çıkmıştır. Diğer taraftan 2000-2016 yılları arası yıllık dış borç artış hızı kamu kesimi için % 6,84; özel sektör içinse % 12,95'tir. TCMB'nin dış borcuna bakıldığında 1995-2005 yılları arasında rakamın 15-20 milyar dolar seviyesine kadar çıktığı diğer yıllarda ise nispeten düşük seviyede gerçekleştiği görülmektedir. Tüm bu göstergelere göre Türkiye'de özellikle özel sektör dış borçlarının daha sonraysa kamu sektörü dış borçlarının anılan dönemdeki yıllık ekonomik büyüme oranlarının üzerinde gerçekleştiği söylenebilir. Nitekim Tablo 2.1'in son sütunundaki "Brüt Dış Borç Stoku/GSYİH" değerlerinin artış eğilimi içerisinde olması da bu saptamayı doğrular niteliktedir. Bu noktada Türkiye'nin dış borç oranlarındaki bu yüksek artışın daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için uluslararası karşılaştırmaların yapılması kaçınılmazdır. Söz konusu

karşılaştırma için gelişmekte olan BRICS-T ülkelerindeki “Dış Borç/GSYİH” oranları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. BRICS-T ülkelerinde dış borç/GSYİH oranları (2016 yılı)

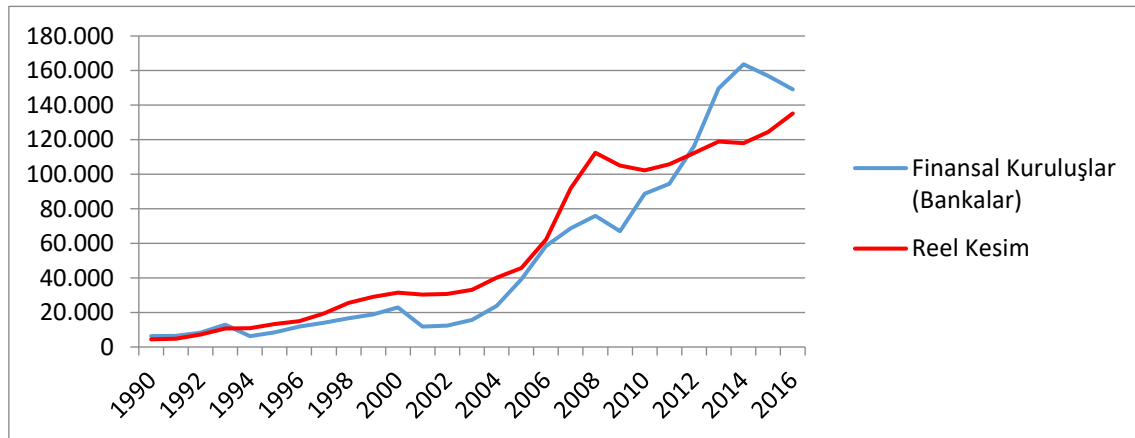
BRICS-T Ülkeleri	Dış Borç (Milyon Dolar)	GSYİH (Milyon Dolar)	Dış Borç/GSYİH (%)
1 Güney Afrika	146.040	295.456	49,4
2 Türkiye	405.656	863.711	47,0
3 Rusya	524.685	1.283.162	40,9
4 Brezilya	543.257	1.796.186	30,2
5 Hindistan	456.139	2.263.792	20,1
6 ÇHC	1.429.467	11.199.145	12,8

Kaynak: Dünya Bankası

Tablo 2’ye göre BRICS-T ülkeleri arasında Türkiye en yüksek borçlanma oranı bakımından ikinci sıradadır. Bu tabloya göre gelişmekte olan BRICS-T ülkelerinde yüksek dış borçlanma görülmektedir. Fakat Tablo’daki veriler Türkiye’nin dış borçlanma konusunda hassas bir seviyeye geldiğini de hatırlatmaktadır. Yine de ilgili Tablo’nun genel görünümüne bakılırsa dış borçlar açısından olağanüstü kötü bir durumun olmadığı ve etkin bir borç yönetimiyle Türkiye’nin dış borçlarını sürdürebilmekte başarılı olacağı ileri sürülebilir. Fakat 2017 yılı üçüncü çeyreği itibarıyla Türkiye’de “Dış Borç/GSYİH” oranının % 50’nin üzerine çıktığı düşünülürse dış borçlanma açısından Türkiye’nin BRICS-T ülkeleri arasında bugün en kötü durumda olduğu söylenebilir.

Türkiye’nin dış borçlarının genel görünümünün sunulduğu Tablo 2.1’den Türkiye’de son yıllarda özellikle özel kesim dış borçlarının ciddi bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Özel kesim dış borçları Türkiye Cumhuriyeti Hazine Müsteşarlığı’nın tanımıyla finansal kuruluşlar, özellikle bankalar ve reel kesim borçları olmak üzere iki ana başlığa ayrılır. Türkiye’nin özel kesim dış borçlarının 1990-2016 yılları arası görünümü Grafik 1’de sunulmuştur.

Grafik 1. Türkiye’de özel kesim dış borçlarının görünümü (Milyon ABD doları)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Grafik 1’den Türkiye’de özellikle 2002 yılından sonra özel kesim yani bankalar ve reel kesim dış borçlarının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Grafiğe göre dünya ekonomisinin ya da ülke ekonomisinin durgunluk dönemlerinde (2001 Türkiye ekonomik krizi, 2008 Dünya ekonomik krizi, 2015 Dünya ekonomik durgunluğu vs.) finansal kuruluşların dış borç talebi nispeten azalmakta fakat reel kesimin dış borç talebi artmaktadır. Kısacası Türkiye’de finansal

kuruluşlar ekonomideki güven unsurunu temel alarak dış borçlanmaya giderken, reel kesim zorda kaldığı dönemlerde dış borç alımına başvurmuştur. Sonuç olarak 2002 yılından sonra Türkiye’de yaşanan siyasi istikrarla ekonomiye olan güvenin artmasıyla finansal kuruluşlar ve reel kesim daha sık dış borçlanmaya başvurmuştur denilebilir.

Bir ülkede dış borçların sürdürülebilirliği açısından bir diğer önemli husus dış borcun ağırlığının kısa vadeli mi yoksa uzun vadeli mi olduğudur. Türkiye’nin 1990-2016 dönemi dış borçlarının vade ağırlıkları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Türkiye’de dış borcun kısa ve uzun vade ağırlıkları (%)

	KISA VADE		UZUN VADE	
	Dış Borç (Milyon \$)	Toplam İçindeki Pay (%)	Dış Borç (Milyon \$)	Toplam İçindeki Pay (%)
1990	9.500	18,1	42.881	81,9
1995	15.500	20,4	60.448	79,6
2000	28.301	23,9	90.301	76,1
2005	38.914	22,8	131.843	77,2
2010	77.232	26,5	214.413	73,5
2015	101.880	25,7	293.982	74,3
2016	98.009	24,2	306.881	75,8
Ortalama (%)	-	23,08	-	76,91

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 3’e göre Türkiye’nin dış borçlarının genel olarak dörtte üçü uzun vadeli kredilerden ve kalan dörtte biri de kısa vadeli kredilerden oluşmaktadır. Daha da önemlisi bu oranların son otuz yıldır benzer olduğu yani kısa veya uzun vadeli dış borç kompozisyonunda ciddi bir değişimin olmadığı görülmektedir. Diğer bir deyişle günümüzde kısa vade veya uzun vadeli dış borç ağırlığı açısından olağanüstü bir durumun söz konusu olmadığı Tablo 2.3’ten açıkça görülmektedir.

Kuşkusuz ki dış borç yönetimi açısından bir diğer önemli husus borcun hangi para biriminden (Dolar, Euro, vs.) olduğudur. Türkiye Merkezi Yönetim’in dış borç stokunun döviz kompozisyonu Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Merkezi yönetim dış borç stokunun döviz yapısı

	DOLAR (\$)		EURO (€)		YEN (¥)		SDR (IMF)		DİĞER	
	Miktar (Milyon)	Pay (%)	Miktar (Milyon)	Pay (%)	Miktar (Milyon)	Pay (%)	Miktar (Milyon)	Pay (%)	Miktar (Milyon)	Pay (%)
2003	35.292	39,7	23.229	26,1	5.247	5,9	23.478	26,4	1.601	1,8
2005	42.158	51,5	21.149	25,8	3.110	3,8	14.653	17,9	729	0,8
2010	66.515	54,9	36.348	30,0	6.447	5,3	11.065	9,1	599	0,4
2015	148.433	62,7	67.091	28,3	16.387	6,9	3.951	1,6	775	0,3
2016	191.101	65,8	74.291	25,6	19.815	6,8	4.655	1,6	330	0,1

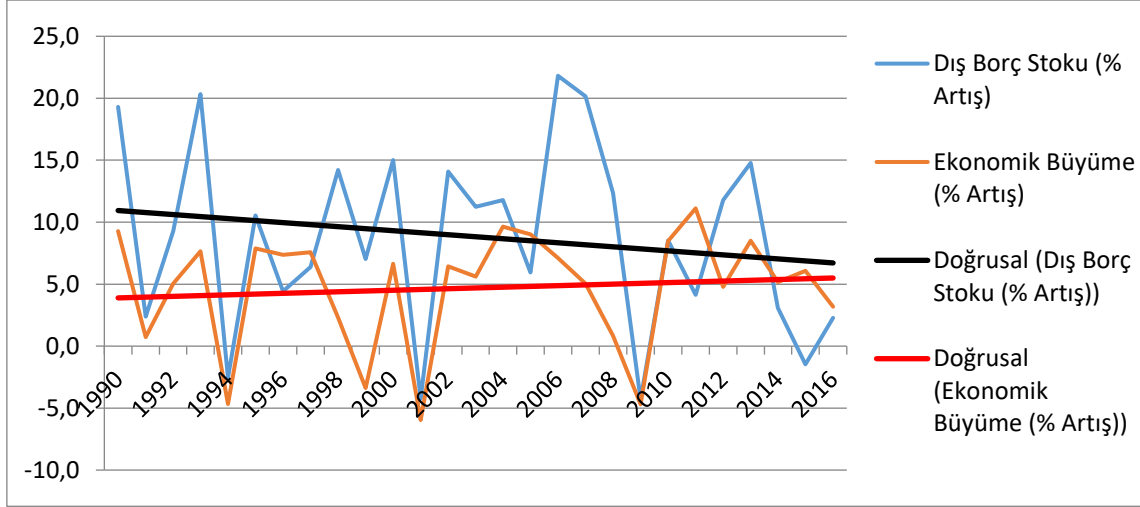
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 4’e göre Türkiye’de dış borçlar 2003 yılından günümüze “ABD doları” ağırlıklı olmuştur. Nitekim 2003 yılı dış borçları içerisinde Doların ağırlığı % 39,7 iken 2016 yılında bu oran % 65’8 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 4’e göre dış borçlar içerisinde Euro’nun ağırlığıysa

özellikle 2010 yılından sonra azalma eğilimine girmiştir. Yine geleneksel ödeme araçları olan Dolar ve Euro’nun yanı sıra Japon Yeni’nin de yaklaşık % 6 pay ile dış borç döviz birimi olarak kullanıldığı dikkati çekmektedir. Tablodan elde edilen bir diğer sonuç SDR’nin yani Uluslararası Para Fonu (IMF) tanımlı para biriminin ağırlığının IMF’ye olan borçların 2003 yılından itibaren kapatılması nedeniyle hızla azalma eğiliminde olduğudur. Son olarak Tablo 2.4’e göre diğer para birimleriyle borçlanma oranları çok düşüktür ve bu oran giderek daha da azalma eğilimindedir.

Dış borç stokunun bir ülke ekonomisi için tehlike sinyalleri verip vermediği o ülkenin ekonomik büyüme oranlarıyla karşılaştırılarak sağlıklı bir şekilde yapılabilir. Grafik 2.2’de Türkiye’de 1990-2016 yılları arası dış borç stoku ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki gösterilmiştir.

Grafik 2. Türkiye’de 1990-2016 dönemi dış borç stoku artış hızı ve ekonomik büyüme oranları

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Dünya Bankası

Grafik 2’ye göre 1990-2016 döneminde Türkiye’de dış borç artış oranı genel olarak ekonomik büyüme oranlarının üzerindedir. Bu görünüm şüphesiz ki ülke risk primini arttırmaktadır. Buna ek olarak yine genel itibarıyla dış borç artış oranlarının seyri ve ekonomik büyüme oranlarının seyri arasında benzerlik olduğu söylenebilir. Diğer taraftan anılan dönemde gerek dış borç artış oranları gerekse ekonomik büyüme oranları yüksek derecede dalgalıdır. Yani Türkiye ekonomisinde 1990-2016 yılları arasında sert ve keskin inişlerin ve çıkışların olduğu görülmektedir. Bu yüksek standart sapmaların bir kısmı “1994 Krizi” ve “2001 Krizi” gibi kısmen yerel kaynaklı olduğu gibi bir kısmı da “1998 Asya Krizi” ve “2008 Küresel Ekonomik Krizi” gibi doğrudan dış kaynaklıdır. Grafik 2’deki eğilim çizgilerine bakıldığında dış borç artış oranının (siyah çizgi) yüzde onların üzerinden yüzde beşlere kadar düştüğü, ekonomik büyüme oranlarının (kırmızı çizgi) yüzde beşler seviyesinde olduğu ve az da olsa pozitif yönde bir iyileşme olduğu görülmektedir.

3. Literatür Taraması

Dış borçların sürdürülebilirliği ve ekonomik büyümeye etkisi literatürde uzunca bir süredir incelenmektedir. Bazı çalışmalarda çeşitli ülkeler açısından dış borçların sürdürülebilir olduğu kanaatine varılmışken bazı çalışmalarda dış borçların sürdürülemez olduğu kanaatine varılmıştır. Benzer şekilde birçok çalışmaya göre dış borçlar ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde negatif etkiye sahipken, diğer çalışmalarda dış borçların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmüştür. Bununla birlikte literatüre göre dış borçların ödemeler dengesi üzerinde, kalkınma üzerinde, fiyatlar genel seviyesi üzerinde, gelir dağılımı üzerinde vs. önemli etkileri bulunmaktadır. Bu bölümde özellikle dış borçların sürdürülebilirliği ve ekonomik büyümeye etkisini konu edinen literatürden örnekler sunulacaktır.

Türkiye’de dış borçların sürdürülebilirliği konusunu araştıran Azgün’ün (2005) zamanlararası bütçe kısıtı testlerini kullandığı çalışmasında 1981-2004 dönemi incelenmiş ve sonuç olarak geri ödeme yeteneği koşulunun sağlandığı ortaya konulmuştur. Buna göre Türkiye söz konusu dönemde dış borç yönetiminde başarılıdır. Diğer bir deyişle borçlar sürdürülebilirdir.

Yavuz ve Çiçek (2006), çalışmalarında Türkiye’nin 1994-2005 dönemi dış borçlarını rasyo analizleriyle incelemiştir. Kullanılan yöntem dış borç stokunun temel ekonomik büyüklüklere oranlanmasını içermektedir. Çalışmada Türkiye’nin dış borç stokundaki artışların tek bir nedeninin var olmadığı ve ortalama olarak uluslararası kriterlerden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Azgün’ün (2005) Türkiye’de dış borçlar sürdürülebilir sonucuyla kısmen de olsa çelişmektedir.

Yılancı ve Özcan (2008), çalışmasında Türkiye’de dış borçların 1990-2007 dönemini doğrusal olmayan yöntemlerle incelemiş ve dış borçların sürdürülebilir olmadığını gösteren kanıtlara ulaşmıştır. Bu sonuç Azgün’ün (2005) çalışmasıyla çelişmekte, Yavuz ve Çiçek’in (2006) çalışmasıyla aynı doğrultudadır.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nden günümüze Türkiye’de dış borçların serüvenini inceleyen Yavuz (2009) çalışmasında 2001 yılına kadar dış borç yönetiminin etkin olmadığını ve bu tarihten sonra uygulanan mali disiplinle dış borçların uluslararası kriterler açısından makul düzeye geldiğini ve sürdürülebilir hale geldiğini vurgulamıştır.

Literatürde dış borçların nedenleri de araştırılmıştır. Nitekim Türkiye’de dış borçların belirleyicilerini ekonometrik yöntemlerle araştıran Peker ve Bölükbaş (2013), çalışmalarında 1994-2010 döneminde iç borçların ve 2001-2010 dönemindeyse kamu harcamalarının başlıca dış borç nedeni olduğunu saptamışlardır.

Diğer taraftan Akan ve Kanca (2015), çalışmalarında dış borçlarla ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkileri incelemişler ve Türkiye’de büyümeden dış borçlara doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu bulgulamışlardır. Çalışmada ayrıca varyans ayrıştırması sonucunda dış borç stokundaki değişimin enflasyon üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dış borçlanma ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen ampirik literatür özeti ise aşağıdaki tabloda (Tablo 5) sunulmuştur.

Tablo 5. Dış borç ekonomik büyüme ilişkisini araştıran ulusal ve uluslararası ampirik literatür özeti

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Dönem	Yöntem	Sonuç
A. Schclarek (2004)	24 Gelişmiş Ülke	1970-2002	Dinamik Panel Veri Analizi	Hükümet borçları ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
Bilginöglü ve Aysu (2008)	Türkiye	1968-2005	Regresyon Analizi	Türkiye’de dış borçlar uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiye sahiptir.
Uysal vd. (2009)	Türkiye	1965-2007	VAR Analizi	Dış borçlar kısa ve uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir.
Malik vd. (2010)	Pakistan	1972-2005	En Küçük Kareler	Dış borç stoku ekonomik büyüme oranları üzerinde önemli ölçüde azaltıcı bir etkiye sahiptir.
Çöğürücü ve Çoban (2011)	Türkiye	1980-2009	Eşbütünleşme ve Regresyon Analizi	Dış borçlar ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir.
C. C. Westphal ve P. Rother (2012)	12 Euro Bölgesi Ülkesi	1970-2010	Eşbütünleşme ve En Küçük Kareler	Hükümet borçları ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir.
Nawaz vd. (2012)	Pakistan	1980-2010	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	Dış borçlarla ekonomik büyüme uzun dönemde eşbütünleşiktir. Kısa dönemde iki değişken arasında çift yönlü nedensellik vardır.
Umaru vd. (2013)	Nijerya	1970-2010	En Küçük Kareler ve Granger Nedensellik	Dış borçlarla ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik vardır. Dış borçlar ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.
J. Mencinger vd. (2014)	25 Avrupa Birliği Ülkesi	1980-2010	Panel Veri Analizi	Kişi başı ekonomik büyüme oranları üzerinde dış borç oranının anlamlı bir etkisi vardır.
A. Afonso ve J. Alves (2014)	14 Avrupa Ülkesi	1970-2012	Regresyon ve Eşik (Thresholds) Etkisi Analizi	Dış borçların artması ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir.
Bal ve Rath (2014)	Hindistan	1980-2011	ARDL Sınır Testi ve ECM	Dış borçlar ile ekonomik büyüme arasında hem kısa hem de uzun dönemde ilişki vardır.
Arslan (2014)	Pakistan	1972-2010	En Küçük Kareler	Dış borçlar ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Bittencourt (2015)	Güney Amerika Ülkeleri	1970-2007	Panel Veri Analizi	Ekonomik büyüme bölgedeki dış borç oranlarını önemli ölçüde azaltmaktadır.
Gürdal ve Yavuz (2015)	Türkiye	1990-2013	Gregory-Hansen Eşbütünleşme ve Hacker ve Hatemi-J Nedensellik	Dış borçlanma ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır. Ekonomik büyümeden dış borca doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Lee ve Ling Ng (2015)	Malezya	1991-2013	Korelasyon ve Regresyon Analizi	Dış borçlar ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir.
Kutlu ve Yurttagüler (2016)	Türkiye	1998-2014	Granger Nedensellik	Dış borçlardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Siddique (2016)	Yoksul Ülkeler	1970-2007	Dinamik Panel Veri Analizi	Dış borçlar ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir.
Tülümce ve Yavuz (2017)	Türkiye	1986-2016	ARDL Sınır Testi ve VAR Analizi	Dış borçlar ve ekonomik büyüme kısa ve uzun dönemde eşbütünleşiktir. Dış borçların ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi vardır.
Akinwunmi ve Adekoya (2018)	Nijerya	1985-2015	En Küçük Kareler ve Eşbütünleşme	Dış borçlar ekonomik büyümeyi önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir.
Chirwa ve Odhiambo (2018)	10 Avrupa Ülkesi	1970-2018	Panel ARDL	Ekonomik büyüme dış borçlar üzerinde azaltıcı etki yaratmaktadır.

Tablo 5’ten de görüldüğü üzere dış borç (anapara ve faiz ödemeleri) genel olarak ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir. Buna ek olarak ekonomik büyüme performansı arttıkça dış borç stokunun da azalış eğiliminde olduğu ampirik olarak kanıtlanmıştır.

4. Veri Seti ve Metodoloji

Bu çalışma bir zaman serisi analizidir. Zaman serileri belirli bir zaman aralığında günlük, aylık, üçer aylık, yıllık vs. ölçümlenmiş veri kümeleri yardımıyla geleceği tahminlemeye yardımcı olurlar ya da seriler arasındaki nedensellik ilişkilerini incelemektedirler. Diğer bir deyişle zaman serileri analizleriyle geçmiş dönem değerlerinin doğrusal ya da doğrusal olmayan şekilde hareket edeceği varsayılarak gelecekteki değerler tahminlenebilir.

4.1. Veri Seti

Analizlerde kullanılan değişkenlerin tanımlanması ve veri kaynakları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Verilerin tanımlanması ve veri kaynakları

Değişken	Açıklama	Gözlem	Dönem (Yıllık)	Veri Kaynağı
DEBT	Dış Borç Stoku (Cari Fiyatlarla Milyon ABD Doları)	27	1990-2016	Hazine Müsteşarlığı
GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Cari Fiyatlarla Milyon ABD doları)	27	1990-2016	World Bank Data (Dünya Bankası)
EX	İhracat (Cari Fiyatlarla Milyon ABD Doları)	27	1990-2016	WTO (Dünya Ticaret Örgütü)

Çalışmada yıllık verilerle analizler yapılacaktır. Bu nedenle verilere herhangi bir mevsimsel düzeltme yapılmasına gerek yoktur. İzleyen bölümde ARIMA yöntemiyle değişkenlerin 2017-2025 dönem aralığı tahminlenecektir. Çalışmada orijinal gözlemlerin seyri tahminlendiği ve sonuç olarak serilerin oranları alınarak yorumlandığı için verilere reelleştirme işlemi uygulanmamıştır. Analizlerde E-Views paket programından yararlanılmıştır.

4.2. Metodoloji

Klasik regresyon analizi değişkenler arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Otoregresif modellerde regresyon analizini zaman serilerine uygulanmasını ifade eder. İstatistiksel analiz yöntemlerinin temeli diyebileceğimiz regresyon analizinde bağımlı değişken yani tahmini yapılacak olan değişken "Y"; X_1, X_2, \dots, X_k gibi k sayıdaki bağımsız yani açıklayıcı değişkenin bir fonksiyonudur.

$$Y = a + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k + e \quad (4.1)$$

Regresyon denkleminde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri olan modellere otoregresif modeller denir. Diğer bir deyişle bu modellerde serinin geçmiş değerlerinin bir uzantısı olduğu varsayılır. Bu çalışmada kullanılan ARIMA (Box-Jenkins) modeli de bir otoregresif modeldir. Toplam dış borçlar, ekonomik büyüme ve ihracat değişkenlerinin geçmiş değerlerinden faydalanılarak gelecek değerleri tahmin edilecektir.

ARIMA modeli otoregresif modeller (AR) ve hareketli ortalamalar modelinin (MA) bütünleşmeyi de içeren bileşimidir (Box ve Jenkins, 1976: 2-4).

Otoregresif Modeller (AR):

$$Y = \delta_1 Y_{t-1} + \delta_2 Y_{t-2} + \dots + \delta_p Y_{t-p} + e_t \quad (4.2)$$

şeklinde ifade edilirken,

Hareketli Ortalamalar Modeli (MA):

$$Y = e_t - \lambda_1 e_{t-1} - \lambda_2 e_{t-2} - \dots - \lambda_q e_{t-q} \quad (4.3)$$

şeklinde gösterilir.

Bileşik ya da entegrasyonu yapılmış modelse (ARMA) şöyle ifade edilir:

$$Y = \delta_1 Y_{t-1} + \delta_2 Y_{t-2} + \dots + \delta_p Y_{t-p} + e_t - \lambda_1 e_{t-1} - \lambda_2 e_{t-2} - \dots - \lambda_q e_{t-q} \quad (4.4)$$

Yukarıdaki eşitliklerde;

Y: Bağımlı (açıklanan) değişkendir.

$\delta_1, \delta_2, \delta_p$ = Kısmi otokorelasyonu gösteren katsayılardır. Otokorelasyon katsayısı anlamlı olduğu takdirde AR modelinin derecesini yani p’yi belirlerler.

$\lambda_1, \lambda_2, \lambda_q$ = Kısmi otokorelasyonu gösteren katsayılardır. Otokorelasyon katsayısı anlamlı olduğu takdirde MA modelinin derecesini yani q’yu belirlerler.

e_t = Modelin standart hata terimidir.

Box-Jenkins’e göre AR modelinin derecesi p ve MA modelinin derecesi q birlikte ARMA (p,q) modelini oluştururlar.

Diğer taraftan zaman serilerinin çoğunluğu durağan değildir. Box-Jenkins (ARIMA) modelinin kullanılabilmesi için serilerin ya durağan olması ya da farkları alındığında durağanlaşması gereklidir. Durağan olmayan ve d. dereceden bütünleşik olan bir zaman serisi d kez farkı alındığında durağanlaşır. Box-Jenkins’e göre ARMA (p,q) modeline serinin bütünleşme derecesi olan (d) eklendiğinde nihai modelimiz olan “Bileşik (Bütünleşik) Otoresif Hareketli Ortalama” diğer bir gösterimle ARIMA (p,d,q) elde edilir. Bütünleşme derecesinin belirlenmesi için ön bilgi olarak otokorelasyonu gösteren korelograma bakılabilir veya nihai karar için birim kök testleriyle serinin durağanlık düzeyi araştırılır (Hamzaçebi ve Kutay, 2004, s. 2-3).

5. Uygulama ve Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Türkiye’de Dış Borç Stoku (DEBT), Ekonomik Büyüme (GDP) ve İhracat (EX) değişkenlerinin durağanlık seviyelerini tespit etmek için standart birim kök testleri uygulanacaktır. Daha sonra her bir seri için en uygun ARIMA modeli belirlenip gelecek beş yıl değerleri tahminlenecektir. Son olarak da bulunan tahmin değerlerinin oranlanmasıyla Türkiye’de dış borçların sürdürülebilir olup olmadığı konusunda çıkarımda bulunmaya çalışılacaktır.

5.1. Birim Kök Testleri

Durağan olmayan zaman serilerinde ortaya çıkması muhtemel olan sahte regresyon sorununun saptanabilmesi için literatürde uzunca bir süredir ön test olarak birim kök testleri kullanılmaktadır. Bu alandaki en yaygın kullanım ADF (Düzeltilmiş Dickey Fuller) testidir. Bununla birlikte birçok çalışmada PP (Philips-Perron) testi de ADF’yi destekleyici birim kök testi olarak kullanılmaktadır.

Durağanlığın sınanması yani bütünleşme derecesinin belirlenebilmesi için serilere (DEBT, GDP ve EX) ait birim kök test sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Serilerin durağanlık sınamaları*.*.*.*.*

Model Özelliği	ADF		PP		Kritik Değerler			Sonuç	
	Seviye	1. Fark	Seviye	1. Fark	% 1	% 5	% 10		
DEBT	Trendli ve Sabitli	-1,82 [0,6639]	-3,91 [0,0266]	-1,83 [0,6577]	-3,77 [0,0352]	-4,35	-3,59	-3,23	I (1)
GDP	Trendli ve Sabitli	-2,06 [0,5425]	-4,70 [0,0048]	-2,06 [0,5425]	-4,70 [0,0048]	-4,35	-3,59	-3,23	I (1)
EX	Trendli ve Sabitli	-2,07 [0,5328]	-4,47 [0,0080]	-2,13 [0,5062]	-4,44 [0,0086]	-4,35	-3,59	-3,23	I (1)

*Kritik değerler Mackinnon (1996)'dan alınmıştır. **Köşeli parantez içindeki değerler olasılık (probability) değerleridir. *** Maksimum gecikme sayısı 6 olarak belirlenmiş ve testler Schwarz Bilgi Kriterine göre yapılmıştır.

Tablo 7'ye göre ADF ve PP testleriyle, Dış Borç Stoku (DEBT) serisinin düzey değerinde hesaplanan değer kritik değerden küçük olduğu ve olasılık değeri 0,05'ten büyük olduğu için serinin durağan olmadığını öne süren H_0 hipotezi reddedilememekte yani söz konusu serinin birim kök içerdiği görülmektedir. Yine aynı serinin birinci farkı alındığında hesaplanan değer kritik değerden büyük olduğu ve olasılık değeri 0,05'ten küçük olduğu için seri durağan değildir anlamına gelen H_0 hipotezi reddedilmekte yani serinin birinci farkında durağan olduğu sonucuna varılmaktadır. Buna göre DEBT serisi birinci farkında durağandır diğer bir deyişle I (1)'dir.

Benzer şekilde Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GDP) serisi de birinci farkında durağan yani I (1)'dir. Yine aynı koşulların geçerli olduğu İhracat (EX) serisi de I (1)'dir. Yani birinci farkında durağandır.

Serilerin bütünleşme dereceleri tespit edildikten sonra ARIMA modelinin tahminine geçilebilir.

5.2. ARIMA Modeli Tahmin Sonuçları

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin 1990-2016 yıllık verilerini içeren Dış Borç Stoku (DEBT), Ekonomik Büyüme (GDP) ve İhracat (EX) serilerinin geçmiş değerlerinden yola çıkılarak (9 yıl, 2017-2025) bir öngörü yapılacaktır. Bunun için Bütünleşik Otopregresif Hareketli Ortalama (ARIMA) metodu kullanılacaktır. Serilerin 1990-2016 dönemi yıllık gözlenen değerleri Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Serilerin gözlenen değerleri (Milyon ABD doları)

	TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU (DEBT)	EKONOMİK BÜYÜME (GDP)	İHRACAT (EX)
1990	52.381	150.676	12.959
1991	53.623	150.028	13.595
1992	58.595	158.459	14.716
1993	70.512	180.170	15.343
1994	68.705	130.690	18.106
1995	75.948	169.486	21.599
1996	79.299	181.476	23.245
1997	84.356	189.835	26.260
1998	96.351	275.769	26.881
1999	103.123	255.884	26.587
2000	118.602	272.979	27.775
2001	113.592	200.252	31.334
2002	129.601	238.428	36.059
2003	144.172	311.823	47.253
2004	161.154	404.787	63.167
2005	170.757	501.416	73.476
2006	208.002	552.487	85.535
2007	249.926	675.770	107.272
2008	280.774	764.336	132.027
2009	268.698	644.640	102.143
2010	291.645	771.877	113.883
2011	303.678	832.546	134.907
2012	339.494	873.982	152.462
2013	389.684	950.595	151.803
2014	401.728	934.168	157.610
2015	395.862	859.794	143.839
2016	404.890	863.712	142.530

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü

Değişkenlere ait en uygun ARIMA modelleri Akaike Bilgi Kriteriyle (AIC) tespit edilmiştir. Dış Borçlar (DEBT) serisi için 20 farklı deneme içersinden seçilen uygun model ARIMA(0,1,0)’dır. Ekonomik Büyüme (GDP) için seçilen en uygun modelse ARIMA (0,1,0)’dır. Benzer şekilde İhracat (EX) modeli için seçilen en uygun model de ARIMA (0,1,0) olarak tespit edilmiştir.

2017-2025 için tahmin edilen değerler Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. ARIMA modeliyle tahmini yapılan değerler (Milyon ABD doları)

	TAHMİN EDİLEN TÜRKİYE BRÜT DİŞ BORÇ STOKU (DEBT)	TAHMİN EDİLEN GSYİH (GDP)	TAHMİN EDİLEN İHRACAT (EX)
2017	438.023	923.708	147.513
2018	473.867	987.873	152.496
2019	512.645	1.056.496	157.480
2020	554.597	1.129.884	162.463
2021	599.981	1.208.371	167.446
2022	649.079	1.298.884	172.430
2023	702.195	1.292.310	177.413
2024	759.657	1.478.084	182.397
2025	821.822	1.580.759	187.380

Tablo 9’a göre 2016 yılında 404.890 milyon dolar olan Türkiye’nin dış borcunun 2017 yılında yaklaşık %8 artarak 438.023 milyon dolara çıkması tahmin edilmektedir. Yine aynı dönemde GSYİH’nin 863.712 milyondan % 7 artarak 923.873 milyona çıkması beklenmektedir. İhracatınsa 2016 yılında 142.530 milyon dolardan yaklaşık % 3 artışla 2017 yılında 147.513 milyon dolara yükselmesinin beklendiği görülmektedir. Doğrusal bir modelle oluşturulan bu sonuçlara göre Türkiye’de dış borç artışının genel olarak ekonomik büyüme artışının ve ihracat artışının üzerinde olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 10’da tahmin edilen değerlerin oranlanması görülmektedir. Çalışmanın nihai hedefinin risk faktörü açısından dış borçların sürdürülebilir olup olmadığını belirlemek olduğundan ve cari değer probleminin aşılması açısından oran analizi gereklidir. Nitekim bu sayede Türkiye’de 2017-2025 döneminde dış borçların sürdürülebilir olup olmadığı hakkında fikir sahibi olunabilir.

Tablo 10. Tahmin edilen değerlerin oranlanması

	DIŞ BORÇ STOKU/GSYİH (%)	DIŞ BORÇ STOKU/ İHRACAT (%)
2017	47,4	296,9
2018	48,0	310,7
2019	48,5	325,5
2020	49,1	341,4
2021	49,7	358,3
2022	50,0	376,4
2023	54,3	395,8
2024	51,4	416,5
2025	52,0	438,6

Tablo 10’a göre Türkiye’de “Dış Borç Stoku/GSYİH” oranının 2017 yılında % 47,4 olması beklenirken, 2025 yılında bu oranın % 52’ye çıkacağı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de dış borç artış hızının halen ekonomik büyüme hızından yüksek olması nedeniyle söz konusu oranın giderek kötüleştiği söylenebilir. Ayrıca çalışmanın ikinci bölümünde yapılan analizlere göre dış borç stoku artış hızının ekonomik büyüme hızından yüksek olmakla beraber bu yüzdeler oranının azalış eğiliminde olduğu da dikkatlerden kaçmamalıdır.

Diğer taraftan Dünya Bankası’na göre “Dış Borç Stoku/GSYİH” sınır oranı %50’dir. Bu değer üzerindeki oranlar mali açıdan yüksek risk grubunu ifade etmektedir. Maastricht Kriterleri’ne göreyse Avrupa Birliği üyeleri ve aday ülkeler için kabul edilebilir Kamu Borcu/GSYİH oranı % 60’tır. Buna ek olarak ikinci bölümde de değinildiği üzere Türkiye BRICS ülkeleri arasında söz konusu oran açısından en kötü performansa sahip olan ülkedir.

Bununla birlikte “Dış Borç Stoku/İhracat” oranına bakıldığında Dünya Bankası’nın % 275 olan eşik değerinin çok fazla üzerinde bulunduğu görülmektedir. Ve bu oran giderek daha da kötüleşmektedir. Bu gösterge Türkiye’nin ihracatının dış borçlarını döviz olarak karşılayabilme yeteneğini ölçmesi bakımından önemlidir ve ciddi şekilde olumsuz sinyaller vermektedir. Fakat bu noktada özellikle ihracat rakamlarındaki yüksek oynaklık nedeniyle tahminlerdeki hata payının yüksek olabileceği beklenildiği için bu sonucun güvenilirliği kuşkuludur. Nitekim 2017 yılında Türkiye resmi rakamlara göre 157,1 milyar dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Bu rakam çalışmadaki 147,5 milyar dolar tahminiyle önemli ölçüde farklıdır.

Sonuç

Küreselleşme sonucunda uluslararası siyasi ve ekonomik sınırlar hızla kalkmakta ve devletler arasında sermayenin akışı hızlanmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere doğru yapılan bu fon akışlarının en önemli bileşenlerinden biri de dış borçlanmadır. Dış borçlanma çağdaş dünyada kalkınma ya da ekonomik büyüme için belki de olmazsa olmazlardandır. Fakat dış borç alan ülkelerin söz konusu borçların anaparasını ve faizini geri ödeme hususunda uzun vadede olumsuz etkilendiği de bir diğer gerçekliktir.

Bilindiği üzere Türkiye uzun yıllar görece istikrarsız bir ekonomik yapıya sahip olmuştur. Popülist ve günü kurtarmaya yönelik politikalar dış borç yönetiminde de etkinliğin ve verimliliğin yitirilmesine yol açmıştır. Nitekim aslında her ülke için dış borç yönetimi siyasi amaçların üzerinde ulusal bir politika anlayışı çerçevesinde yürütülmelidir. Dahası ne yazık ki ülkeler ailesinde Türkiye gerek ekonomik gerek siyasi en riskli ülkelerden biri olduğu için ülkemizde geçmişten günümüze etkin bir dış borç yönetimini gerçekleştirmek de kuşkusuz ki oldukça zor olmuştur. Yine de bugün gelinen noktada Türkiye’de dış borç yönetiminde olağanüstü bir olumsuzluğun olmadığı fakat diğer birçok konuda olduğu gibi yüksek risk gerçeğinin karşımızda olduğu söylenebilir.

Her ne kadar Türkiye’de dış borçların sürdürülebilirliği konusunda net bir sonuca ulaşmak büyük ölçüde değer yargılarına bağlı olsa da bu çalışmada yapılan analizlere ve karşılaştırmalara göre yüksek dereceli olumsuz bir durumun olmadığı ileri sürülebilir. Bununla birlikte makroekonomik performans açısından Türkiye bugün kırılğan başka bir ifadeyle hassas bir yapıya sahip olduğu için dış borç yönetimindeki ciddiyet mutlaka korunmalıdır. Yine de bu çalışmada oluşan kanaati literatürdeki bulgularla ilişkilendirmek gerçekçidir. Nitekim bu çalışmanın sonucu Azgün’ün (2005) bulguladığı sonucu desteklemektedir. Fakat Yavuz ve Çiçek (2006) ve Yılancı’nın (2008) sonucuyla çelişmektedir. Bu farklılığın değerlendirmeye esas alınan kriterlerin farklı olmasından, farklı dönemlerin incelenmesinden ve belki de en önemlisi söz konusu yazarların değer yargılarının yani perspektiflerinin farklı olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Nihayetinde bu çalışmaya göre Türkiye’de dış borçlar sürdürülebilirdir. Fakat analiz sonuçlarına ve uluslararası kriterlere bakılırsa Türkiye’nin dış borç yönetiminde eşik noktasında olduğu diğer bir deyişle dış borç yönetiminde temkinli davranması gerektiği açıktır. Çalışmanın literatür taraması bölümünden de görüldüğü üzere dış borçların ekonomik büyümeyi negatif etkilemesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması açısından konunun Türkiye açısından hassasiyetle değerlendirilmesi zaruridir. Bu noktada dış borç stokunun gelecek nesiller üzerinde ciddi bir ekonomik yük oluşturmaması da hassasiyet gösterilmesi gereken bir diğer husustur.

Kaynakça

- Afonso, A. ve Alves, J. (2014). The role of government debt in economic growth. *ISEG-UTL Economics Department Working Paper*, 16,1-45.
- Akan, Y. ve Kanca, O. C. (2015). Türkiye’de dış borçlanma, büyüme ve enflasyon ilişkisi: var yaklaşımı (1980-2013). *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(3), 1-22.
- Akinwunmi, A. A. ve Adekoya, R. B. (2018). Assessment of the impact of external borrowing on the economic growth of the developing countries–Nigerian experience, *Asian Business Research*, 3(1), 29-40.
- Aktan, Ç. C. (2004). *Yeni iktisat okulları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.
- Arslan, M. (2014). The Role of external debt on economic growth: evidence from Pakistan economy. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(24), 140-147.
- Ataç, B. (2006). *Maliye politikası*. Eskişehir: ETAM A.Ş.
- Azgün, S. (2005). Dış borç sürdürülebilirliği: zamanlararası bütçe kısıtı testleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2),57-68.
- Bal, D. P. ve Rath, B. N. (2014). public debt and economic growth in India: a reassessment. *Economic Analysis and Policy*, (44), 292-300.
- Bilginoğlu, M. A. ve Aysu, A. (2008). Dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31), 1-23.
- Bittencourt, M. (2015). determinants of government and external debt: evidence from the young democracies of south America. *Emerging Markets Finance & Trade*, (51), 463-472.
- Box, G. E. P. ve Jenkins, G. (1976), *Time series analysis: forecasting and control*. 2nd Edition, San Francisco: Holden-Day.
- Chirwa, T. G. ve Odhiambo, N. M. (2018). The determinants of public debt in the euro area: a panel ARDL approach. *Unisa Economic Research Working Paper Series*, 1-34.
- Çoban, A., Çoban, O., Baysal Kurt, D. ve Abdou Baoua, M. M. (2016). Nijer’de dış borç ve ekonomik büyüme ilişkisi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(2), 165-182.
- Çöğürçü, İ. ve Çoban, O. (2011). Dış borç ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği (1980-2009). *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21), 133-149.
- Çukurçayır, S. (2014). Türkiye ekonomisinde dış borçların sürdürülebilirliği: eşbütünleşme analizi. *Sosyoekonomi*, (2), 9-31.
- Dünya Bankası (2019). <https://data.worldbank.org/> (Erişim tarihi: 09.10.2019).
- Dünya Ticaret Örgütü (2019). <http://stat.wto.org/> (Erişim tarihi: 09.10.2019).
- Gürdal, T. ve Yavuz, H. (2015). Türkiye’de dış borçlanma-ekonomik büyüme ilişkisi: 1990-2013 dönemi. *Maliye Dergisi*, (168), 154-169.
- Hamzaçebi, C. ve Kutay, F. (2004). Yapay sinir ağları ile Türkiye elektrik enerjisi tüketiminin 2010 yılına kadar tahmini. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, (19), 227-233.
- Hazine Müsteşarlığı (2019). <https://www.hmb.gov.tr/> (Erişim tarihi: 09.10.2019).

- Kutlu, S. ve Yurttagüler, İ. M. (2016). türkiye’de dış borç ve ekonomik büyüme ilişkisi: 1998-2014 dönemi için bir nedensellik analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 229-248.
- Lee, S. P. ve Ng, Y. L. (2015). Public debt and economic growth in Malaysia. *Asian Economic and Financial Review*, 5(1), 119-126.
- Mackinnon, J. G. (1996). Numerical distribution functions for unit root and cointegration tests. *Journal of Applied Econometrics*, (11), 601-618.
- Malik, S., Hayat, M. K. ve Hayat, M. U. (2010). External debt and economic growth: empirical evidence from Pakistan. *International Research Journal of Finance and Economics*, (44), 88-97.
- Mencinger, J., Aristovnik, A. ve Verbic, M. (2014). the impact of growing public debt on economic growth in the European Union. *Amfiteatru Economic Journal*, 16(35), 403-414.
- Muhanji, S. ve Ojah, K. (2011). Management and sustainability of external debt: a focus on the emerging economies of Africa. *Review of Development Finance*, (1), 184-206.
- Mutluer, K., Öner, E. ve Kesik, A. (2007). *Teoride ve uygulamada kamu maliyesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nawaz, M., Qureshi, M. ve Awan, N. W. (2012). does external debt causes economic growth: a case study of Pakistan. *The Romanian Economic Journal*, 15(43), 131-144.
- Öztürk, N. (2012). *Maliye politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Peker, O. ve Bölükbaş, M. (2013). Türkiye’de dış borçlanmanın belirleyicileri: ekonometrik bir analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 289-302.
- Pınar, A. (2014). *Maliye politikası teori ve uygulama*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Schclarek, A. (2004). Debt and economic growth in developing and industrial countries, *Lund University, Department of Economics Working Papers*, (34), 1-39.
- Siddique, A., Selvanathan, E. A. ve Selvanathan, S. (2016). The impact of external debt on growth: evidence from highly indebted poor countries. *Journal of Policy Modeling*, (38), 874-894.
- Tülümce, S. Y. ve Yavuz, E. (2017). Türkiye’de borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, 1034-1048.
- Ulusoy, A. (2007). *Maliye politikası*. Trabzon: Üçyol Kitabevi.
- Umaru, A., Hamidu, A. A. ve Musa, S. (2013). External debt and domestic debt impact on the growth of the Nigerian economy. *International Journal Educational Research*, 1(2), 70-85.
- Uysal, D., Özer, H. ve Mucuk, M. (2009). Dış borçlanma ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği (1965-2007). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 161-178.
- Westphal, C. C. ve Rother, P. (2012). The impact of high government debt on economic growth and its channels: an empirical investigation for the euro area. *European Economic Review*, 56(7), 1392-1405.
- Yavuz, A. (2009). Başlangıcından bugüne Türkiye’nin borçlanma serüveni: durum ve beklentiler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 203-226.
- Yavuz, A. ve Çiçek, H. G. (2006). Türkiye’nin 1994-2005 yılları arasında dış borçların dış borç rasyo analizleri ile değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 97-120.

Yıllancı, V. ve Özcan, B. (2008). External debt sustainability of Turkey: a nonlinear approach. *International Research Journal of Finance and Economics*, (20), 91-98.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Yerel Yönetişim Bağlamında Avrupa Konseyi “12 Yıldızlı Şehir”

Uygulaması ve Türkiye Yerel Yönetimleri

The Council of Europe 12 Star City Implementation in the Context of Local Governance and Local Governments of Turkey

Dr. Onur Kemal YILMAZ¹

Öz

Avrupa Konseyi yerel yönetişimin geliştirilmesi için çalışmalar ortaya koymaktadır. Bu kapsamda konseye üye ülkelerin yerel yönetimlerini “Avrupa Yerel Demokrasi Haftası” adı altında, yerel yönetişimi geliştirici etkinlikler düzenlemeleri için teşvik etmektedir. Bu etkinlik çerçevesinde faaliyet gerçekleştiren yerel yönetimlere “12 Yıldızlı Şehir” statüsü verilmektedir. Bu statü yıllık olarak verilmektedir ve statünün tekrar alınması için her yıl aynı etkinliğe tekrar katılmak gerekmektedir. Konuyla ilgili olarak bu çalışma kapsamında Türkiye’den Avrupa Yerel Demokrasi Haftası etkinliklerine katılım sağlayan ve 12 Yıldızlı Şehir statüsü alan yerel yönetimler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca ilgili yerel yönetimlerin bu etkinlik kapsamında yaptıkları çalışmalar da tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan inceleme sırasında Türkiye’den Avrupa Yerel Demokrasi Haftası etkinliklerine katılan ve 12 Yıldızlı Şehir statüsü kazanan belediyeler olduğu görülmüştür. Bunun yanında söz konusu statüyü ilk defa kazanmak için Türkiye’den farklı belediyelerin çalışmalar yaptıkları da dikkat çekmektedir. Fakat il özel idarelerinin, köy idarelerinin, STK’ların ve diğer yerel yönetişim aktörlerinin bu etkinliğe katılım sağlamadıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: 12 Yıldızlı şehir, Avrupa Yerel Demokrasi Haftası, yerel yönetişim, küresel yönetişim, ulusal yönetişim

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The Council of Europe is working to improve local governance. In this context, the Council encourages the local governments of the member countries to organize activities to promote local governance under the name of European Local Democracy Week. 12-Star City status is given to local authorities which participate this activity. This status is given annually and it is necessary to rejoin the same event every year in order to get the status again. Within the scope of this study, local governments from Turkey which participate to European Local Democracy Week and gets 12 Star City status have been tried to determined. In addition, the activities of the related local governments within the scope of this week have been tried to be determined. During the review it is determined that, there are municipalities from Turkey which participate to European Local Democracy Week and gets 12 Star City status. Besides it draws attention that, different municipalities from Turkey participate to week to win the status for the first time. However, it is determined that special provincial administrations, village administrations, NGOs and other local governance actors are not participating to this event.

Keywords: 12 Stars city, European Local Democracy Week, local governance, global governance, national governance

Paper Type: Research

¹Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, Yerel Yönetimler Programı, yilmazonurkemal@gmail.com.

Atf için (to cite): Yılmaz, O.K. (2019). Yerel yönetişim bağlamında Avrupa Konseyi “12 Yıldızlı Şehir” uygulaması ve Türkiye yerel yönetimleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 214-232.

Giriş

Yönetişim kavramı akademik çevrelerde, resmi kurumlarda, kamu idarelerinde, sivil toplum kuruluşlarında ve diğer organizasyonlarda hem ulusal hem de uluslararası seviyede tartışılan kavramlardan birisi haline gelmiştir. Yönetişimin, insanların temel hizmet ve demokratik haklarını elde etmeleri için önemli kazanımlardan bir tanesi olduğu genel kabul görmüş durumdadır. Dolayısıyla yönetişimin daha çok geliştirilmesine yönelik çalışmalar ulus altı ve ulus üstü ölçeklerde ortaya konulmaktadır. Son yıllarda özellikle yerel yönetim konusunda da önemli çalışmalar ortaya konulmaktadır. İnsanların yerel düzeyde aldıkları hizmetlerde daha çok katılımcılık sağlamaları ve söz hakkına sahip olmaları önemli bir çalışma alanı olarak görülmektedir. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu yönde somut uygulamaların sayıları her geçen gün artmaktadır. Avrupa Konseyi de bu yönde yerel yönetişimi geliştirici etkinlikler ortaya koymaktadır. Avrupa Yerel Demokrasi Haftası bunlardan birisidir ve bu etkinliğe katılım gösteren yerel yönetimlere 12 Yıldızlı Şehir statüsü verilmektedir. Avrupa Konseyi'nin 47 üye ülkesi bulunmaktadır ve bunlardan birisi de Türkiye'dir. Dolayısıyla bu çalışma ile Avrupa Yerel Demokrasi Haftası'na Türkiye'den yerel yönetimlerin katılımları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma içerisinde yanıt aranan sorular şu şekildedir;

- 1- Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen Avrupa Yerel Demokrasi Haftası'na Türkiye'den yerel yönetimler katılmakta mıdır?
- 2- Avrupa Yerel Demokrasi Haftası'na Türkiye'den hangi yerel yönetimler katılmaktadır?
- 3- Avrupa Yerel Demokrasi Haftası'na Türkiye'den katılan yerel yönetimlerin konuyla ilgili yaptıkları çalışmalar nelerdir?
- 4- 12 Yıldızlı Şehir statüsüne sahip olmak için sağlanması gereken kriterler nelerdir?
- 5- Avrupa Konseyi tarafından verilen 12 Yıldızlı Şehir statüsüne Türkiye'den hangi yerel yönetimler sahiptir?
- 6- Avrupa Yerel Demokrasi Haftası'na katılan ülkelerin yerel yönetimleri içerisinde, Türkiye'den yerel yönetimlerin katılım oranı nedir?

1. Yöntem

Çalışma kapsamındaki sorulara yanıt aranırken belgesel tarama yönteminden istifade edilmiştir. Karasar'ın belirttiğine göre belgesel tarama; var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaktır. Kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme belgesel taramanın içeriğini oluşturmaktadır (Karasar, 2012, s. 183). Dolayısıyla çalışma kapsamında doğrudan Avrupa Konseyi'nin internet siteleri incelenmiştir ve harici kaynaklara başvurulmasına gerek görülmemiştir. Bunun sebebi ihtiyaç duyulan bilgilerin en net olarak Avrupa Konseyi'nin, Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nin ve Avrupa Yerel Demokrasi Haftası etkinliğinin internet sitelerinde bulunmasıdır. Ayrıca bu konuyla ilgili yabancı literatürde kısıtlı çalışma yapıldığı, Türkçe literatürde ise henüz çalışma yapılmadığı görülmüştür. Dolayısıyla Türkçe literatüre Avrupa Yerel Demokrasi Haftası ile ilgili katkı yapmak da bu çalışmanın hedefleri arasında yer almıştır.

2. Yönetişim Kavramı

Yönetişim kavramınının 1980'li yıllardan sonra yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu tarihten sonra Birleşmiş Milletler (UN), Dünya Bankası (WB), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşlar yayınladıkları çeşitli raporlarda yönetişim kavramını kullanmışlardır. Fakat yönetişim kavramını farklı organizasyonlar hukuk, siyaset, kamu idaresi ve işletme gibi çeşitli alanlarda ortaya koyduklarından, bu kavramın tanımına dair tek bir açıklamadan söz edilememektedir. Konuya kamu yönetimi açısından bakılacak olursa, yönetişim ile kastedilenin, klasik kamu yönetimi

anlayışının dışına çıkılarak, devletin tek taraflı yönetme gücünü diğer aktörlerle paylaşması olduğu söylenebilir (Sobacı, 2007, s. 220). Birleşmiş Milletler raporuna göre yönetim kavramı yeni bir kavram değildir ve insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Aynı rapora göre yönetim kavramının temas ettiği temel nokta karar alma süreçlerini kapsamaktadır (United Nations, 2009, s. 1). Yönetim kavramının yönetim kavramıyla birlikte ele alınması konunun daha net anlaşılmasını sağlayabilir. Yönetim kavramında karar alma doğrudan yöneticiler tarafından sağlanırken, yönetimde birlikte karar almaya geçiş söz konusudur (Işık, 2010, s. 40). Dolayısıyla yönetimi en sade olarak; tek taraflı yönetim anlayışından ziyade, sonuçlardan etkilenenlerin karar alma süreçlerine katılımı olarak tanımlamak mümkündür. Bunun yanında yönetim kavramının içeriği oldukça geniştir. Türkiye Cumhuriyeti Dokuzuncu Kalkınma Planı, “Kamuda İyi Yönetişim” başlıklı Özel İhtisas Komisyonu Raporu’na göre yönetim: hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına önem veren; faaliyetlerde katılımcılığı, etkinliği ve etkililiği tesis eden; denetim mekanizması oluşturan; yerinden yönetime vurgu yapan; açıklık, saydamlık ve hesap verebilirliği mümkün kılan; liyakati ve etiği öne çıkartan; sivil toplumu merkeze alan; sivil toplum kuruluşlarının önünü açan; bağımsız yargı düzenini geliştiren; teknoloji ile uyumlu ekonomik ve siyasi düzendir (Kamuda İyi Yönetişim, 2007, s. 5).

2.1. İyi Yönetişim Prensipleri

Yönetim kavramının dünyada üst seviyelerde tartışıldığı görülmektedir. Küresel ölçekte faaliyet gösteren resmi ve gayri resmi organizasyonlar, özellikle kamu idaresi alanında toplumların kendilerini ilgilendiren meselelerde söz haklarının olması konusunda görüşler ortaya koymaktadırlar. Avrupa Birliği’nin politikalarını belirleyen ve şekillendiren Avrupa Komisyonu veya tam adıyla Avrupa Toplulukları Komisyonu (Commission Of The European Communities) da bu alanda önemli bir çalışma ortaya koymuştur. Avrupa Yönetimi: Bir Beyaz Kitap (European Governance: a White Paper) isimli bu çalışmada yönetim kavramının önemi ve AB bünyesinde neden yönetim kavramının geliştirilmesi gerektiği açıklanırken, AB bünyesinde iyi bir yönetim anlayışının sahip olması gereken temel ilkeler de açıklanmaktadır. Bu metne göre AB bünyesinde tesis edilmesi gereken iyi yönetimin ilkeleri şunlardır (Avrupa Toplulukları, 2001, s. 10);

- **Açıklık:** Tüm kurumların açık bir tarzla çalışmasını kastetmektedir. Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin ve kurumların birbirleri ile aktif iletişim içinde olmaları ve çalışmalarında halkın anlayabileceği seviyede anlaşılabilir bir dil kullanmaları önerilmektedir. Böylece kurumlara olan güvenin artacağı dile getirilmektedir.
- **Katılım:** AB politikalarının etkin bir şekilde ortaya konulabilmesi için, karar alma süreçlerinin tamamında katılımcılığın en önemli bileşen olduğu vurgulanmaktadır. Böylece kurumlara ve bu kurumlarda alınan kararlara olan inancın artacağına inanılmaktadır.
- **Hesap Verebilirlik:** AB bünyesinde yasama ve yürütme faaliyetlerinin açık bir şekilde gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Bu kapsamda AB bünyesindeki tüm kurumların faaliyetleriyle ilgili açık olmaları ve yaptıklarının sorumluluklarını almaları savunulmaktadır.
- **Etkinlik:** AB bünyesinde ortaya konulan politikaların etkin ve zamanında ortaya konulmalarını tanımlamaktadır. Bu politikaların geçmiş tecrübelerden beslenmesini ve açık hedeflerle ortaya konulmalarını gerekli görmektedir.
- **Uyum:** Ortaya konulan politikaların ve bunlara bağlı faaliyetlerin birbirleri ile uyumlu olmasını açıklamaktadır. Bu görüşe göre özellikle AB’nin büyümesi, sınırlarının genişlemesi ve bünyesindeki çeşitliliğin artması uyum konusuna olan önemi daha fazla arttırmaktadır.

Bu beş yönetim uygulaması kendi başlarına önemli alanlar olsalar da birbiri ile bütün halinde ortaya konulması gereken bileşenler olarak görülmektedirler. Böylece, Avrupa topluluğuna üye ülkelerde ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte daha demokratik yönetim sistemlerinin kurulmasının mümkün olacağı düşünülmektedir.

2.2. Kamu Yönetiminde Yönetişimin Yeri

Yönetişim, kamusal ölçekte yönetim sistemlerinin daha katılıma açık, şeffaf, hesap verebilir ve etkinliğe odaklanmasını ortaya koyduğu için; kamu yönetiminde paradigma değişimini de gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda klasik kamu yönetiminden yeni kamu yönetimi anlayışına geçiş, yönetişimin güçlendirilmesi için önemli bir basamağı oluşturmaktadır. Geleneksel kamu yönetimi anlayışı katı bir bürokrasi içerisinde dışa kapalı şekilde çalışmaların gerçekleştirilmesini benimsemektedir. Bunun yanında merkeziyetçi bir anlayışla çalışmalarını gerçekleştirmek ve hizmet anlayışı yerine kuralları uygulamak geleneksel kamu yönetiminde temel bir prensip olarak görülmektedir. Fakat özellikle 1980’lerden sonra kamu yönetimi anlayışında yaşanan paradigma değişimiyle yeni kamu yönetimi anlayışı gelişim göstermiştir. Bu kapsamda katı bürokratik örgütlenme yerine esnek örgütlenmeye gidilmesi, devletin faaliyet alanlarının küçültülmesi, performans hedeflerine göre çalışmaların gerçekleştirilmesi ve hesap verebilirliğin ön plana çıkması bu yeni kamu yönetim anlayışının temel prensipleri olmuştur (Yıldırım, 2018, s. 276-277). Geleneksel kamu yönetimi anlayışı ile yeni kamu yönetimi anlayışının detaylı karşılaştırmasını Tablo 1 üzerinden incelemek mümkündür;

Tablo 1. Geleneksel ve yeni kamu yönetimi anlayışının karşılaştırması

	Geleneksel Yönetim	Yeni Yönetim
Yapı	Katı örgüt yapısı	Esnek örgüt yapısı
	Merkeziyetçi	Adem-i merkeziyetçi
	Katı hiyerarşi	Yumuşak hiyerarşi
	Geniş merkez	Dar merkez - Geniş çevre
	Hizmet devleti	Minimal devlet
	Büyük ölçekli yapı	Küçük ölçekli yapı
	Bürokrasi yönelimli	Piyasa yönelimli
	Yönetim	İşletme
	Örgüt merkezli	Vatandaş merkezli
	Kurallara bağlı	Performans hedefli
	Sevk ve idare	Yönetişim
	Sabit ücret	Performansa bağlı ücret
	Bürokrat tipi yönetici	Girişimci yönetici
	Az yetkili yönetici	Yetkilendirilmiş yönetici
Roller İlkeler Politikalar	Gizlilik	Şeffaflık
	Hizmetlerde nicelik	Hizmetlerde kalite
	Üst yöneticiye bağlı	Çok yönlü değerlendirme
	Değerlendirme	
	Kapalı enformasyon kanalları	Açık enformasyon kanalları
	Yetkiyi toplayan	Yetkiyi paylaşan
	Risk almayan	Risk almakta istekli
	Kuralcı ve kırtasiyeci	Vizyon sahibi
	Girdi ve süreç odaklı	Çıktı ve sonuç odaklı
	Birey yönelimli	Ekip yönelimli

Kaynak: Eryılmaz, 2013, s. 58.

Kamu yönetiminde yaşanan bu paradigma değişimiyle birlikte, yeni kamu yönetimi anlayışı geliştikçe; devlet örgütlenmesinin yatay bürokrasiye yöneldiği, hesap verebilir hale geldiği, performans esaslı çalıştığı, etkinlik ve verimliliği esas aldığı, vatandaş merkezli hale geldiği ve halkın görüşlerine daha çok değer verdiği görülmektedir. Yönetişim kavramı, yönetme sorumluluğunun devletten sivil topluma kaymasına işaret ettiği için, yeni kamu

yönetimi anlayışının önemli bir parçası olarak bu süreçte gelişim göstermiştir. Bu kapsamda yönetim kavramının yeni kamu yönetimi anlayışını beslediği, yeni kamu yönetimi anlayışının da yönetimi beslediği söylenebilir. Bu durumda karşılıklı bir etkileşimden söz edilebilir. Bu etkileşim ve değişimin temelinde sivil toplum yer almaktadır. Yönetişim ve yeni kamu yönetimi anlayışı sivil toplumun daha iyi hizmet alması için geliştirilmişlerdir. Burada sivil toplumun kamu idaresine iki şekilde katılımı bulunmaktadır. İlki siyasal katılımıdır ve sivil toplumun kendini yönetecek siyasal yöneticilerini yerel-ulusal düzeyde seçmesini ifade etmektedir. Bir diğeri yönetsel katılım olup, seçim faaliyetleri dışında kamu hizmetlerine yönelik kararların alınmasına katılımıdır (Eryılmaz, 2013, s. 60-62). Bu kapsamda kamu idaresinde karar alma ve faaliyetleri geliştirme süreçlerine sivil toplumun katılmasını öngören yönetişimin, kamu idare anlayışının geleceğinde önemli bir etken olmaya devam edeceği öngörülebilir.

2.3. Kamuda Yönetişimin Uygulanma Alanı ve Yerel Yönetişim

Yönetişim kavramı insan unsuru ile ilgili olduğu için, insanın olduğu tüm yönetim sistemlerinde yönetim uygulamalarına rastlanabilmektedir. Bu kapsamda kamu idare sisteminde yönetişimin uygulanma ölçeğini küresel, ulusal ve yerel seviyede ele almak mümkündür.

- **Küresel Yönetişim:** Küresel seviyede ortak kabul edilmiş hedeflere ulaşılması için ulusal hükümetlerin, kamu kurumlarının ve sivil toplumların bir araya getirilmesini ifade etmektedir. Böylece küresel zorlukların üstesinden gelinmesi için stratejik yaklaşımla ortak enerjilerin birleştirilmesi mümkün hale gelebilmektedir (Boughton ve Bradford, 2007, s. 11). Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Birleşmiş Milletler (UN) gibi küresel organizasyonlar küresel yönetişimi tesis eden aktörler olarak tanımlanabilirler.
- **Ulusal Yönetişim:** Ulusal ölçekte tek yönlü kamu idare sisteminden ziyade; sivil toplum kuruluşlarını, özel sektörü ve doğrudan halkı yönetim süreçlerine dâhil etmeyi benimseyen yönetişim şeklidir (Özgökçeler, 2014, s. 72). Kamuda stratejik planlamaların yapılmasına halkın katılımı, e-devlet uygulamaları, vatandaş memnuniyet araştırmaları, performans programları, faaliyet raporları, denetim raporlarının halka açıklanması, bilgi edinme hakkı ve referandum gibi uygulamalar bu kapsamda değerlendirilebilirler.
- **Yerel Yönetişim:** Kamu idare sisteminde yönetişimin küresel ve ulusal seviyeden sonra en alt kademedeki uygulama alanı yerel yönetimler ölçeğinde gerçekleşmektedir. Yerel yönetimler doğrudan demokrasi okulu işlevi gördüklerinden, aynı zamanda kamu idareleri arasında yerel halkın doğrudan yönetici ve politika belirleyici olduğu kurumlardır. Dolayısıyla yerel yönetimle kastedilen; yerel nitelikli kararların alınmasında özel sektör, sivil toplum ve STK'ların birer paydaş olarak öne çıkmalarıdır. Böylece hizmetlerin sunumunda etkinliğin ve verimliliğin sağlanabileceği düşünülmektedir. Bu düzenleme içerisinde halkın temsil, denetleme ve karar almada daha çok imkâna sahip olması da hedeflenmektedir (Güven ve Alan, 2018: 842). E-belediyeçilik uygulamaları, plebisitler, bilgi edinme hakkı, kent konseyleri, belediye meclisleri, halk günleri ve kamuoyu araştırmaları gibi uygulamalar yerel yönetişimin unsurları olarak kullanılabilirler.

Yerel yönetişimin geliştirilmesi için de prensipler belirlenebilmektedir. Bu kapsamda Avrupa Konseyi doğrudan yerel yönetişimi geliştirmek için 2008 yılında 12 prensip belirlemiştir. Bu 12 prensibi uygulayan yerel idarelere Avrupa Konseyi tarafından ödül de verilmektedir. Türkçeye, "Yönetişimde Mükemmellik Avrupa Etiket" (European Label of Governance' Excellence) olarak çevrilebilecek bu ödülü almak için yerel yönetimlerin belirlenmiş 12 prensibi sağlamaları gerekmektedir. Bu prensiplere göre iyi yerel yönetim prensipleri şu şekildedir (Avrupa Konseyi, 2018a);

- **Adil Seçimler, Temsil ve Katılım:** Yerel seçimler uluslararası standartlara ve ulusal mevzuata göre ve herhangi bir sahtekârlık olmadan özgürce ve adil bir şekilde yapılmalıdır. Vatandaşlar kamu faaliyetinin merkezinde yer almalıdırlar. Tüm erkekler ve kadınlar karar alma sürecinde kendilerini doğrudan veya dolaylı temsil eden meşru ara organlar aracılığıyla ses sahibi olabilmelidirler. Geniş katılım, ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü temel hak olarak görülmelidir. Kararlar çoğunluğun isteğine göre alınırken, azınlığın haklarına ve meşru çıkarlarına saygı duyulmalıdır.
- **Duyarlılık:** Amaçlar, kurallar, yapılar ve prosedürler vatandaşların meşru beklentilerine ve ihtiyaçlarına uyarlanmalıdır. Kamu hizmetlerinin sunumunda talepler ve şikâyetler makul bir süre içerisinde yanıtlanmalıdır.
- **Etkinlik ve Verimlilik:** Sonuçlar, kararlaştırılan hedeflere uygun olmalıdır. Performans yönetim sistemleri, hizmetlerin verimliliğini ve etkinliğini değerlendirmeyi ve iyileştirmeyi mümkün kılmalıdır. Denetimler, performansın değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi için düzenli aralıklarla yapılmalıdır.
- **Açıklık ve Şeffaflık:** Kararlar, kurallara ve düzenlemelere uygun olarak alınmalı ve uygulanmalıdır. Yasalarca iyi tanımlanmış nedenlerle sınırlandırılmamış tüm bilgiler kamu erişimi olmalıdır. Kararlar, politikaların ve sonuçların bilgilerini de içerecek şekilde kamuya duyurulmalıdır.
- **Hukukun Üstünlüğü:** Yerel makamlar yasalara ve adli kararlara uymalıdır. Kurallar ve düzenlemeler, yasalara öngörülen prosedürlere uygun olarak kabul edilmeli ve tarafsız bir şekilde uygulanmalıdır.
- **Etik Davranış:** Kamu yararı bireysel çıkarların önünde olmalıdır. Her türlü yolsuzluğun önlenmesi için etkili tedbirler alınmalıdır. Çıkar çatışmaları zamanında ilan edilmelidir.
- **Yetki ve Kapasite:** Yönetişimi sağlayanların mesleki becerileri sürekli olarak geliştirilmelidir. Kamu görevlileri performanslarını sürekli iyileştirmek için motive edilmelidirler. Görevlilerin kapasitelerini geliştirmek için pratik yöntemler ve prosedürler oluşturulmalıdır.
- **Yenilik ve Değişime Açıklık:** Sorunlara yeni ve etkili çözümler aranmalı ve modern hizmet sunum yöntemlerinden yararlanılmalıdır. Yeni programları denemeye ve başkalarının deneyimlerinden öğrenmeye açık olunmalıdır. Daha iyi sonuçlar elde etmek için değişime elverişli bir iklim yaratılmalıdır.
- **Sürdürülebilirlik ve Uzun Süreli Oryantasyon:** Mevcut politikalarda gelecek nesillerin ihtiyaçları dikkate alınmalıdır. Topluluğun sürdürülebilirliği sürekli olarak dikkate alınmalıdır. Gelecek nesillere çevresel, yapısal, finansal, ekonomik veya sosyal sorunlar aktarılmamalıdır. Yerel topluluğun geleceği hakkında geniş ve uzun vadeli bir bakış açısı kullanılmalıdır.
- **Güçlü Finansal Yönetim:** Ücretler, sunulan hizmetlerin maliyetini aşmamalı ve özellikle önemli kamu hizmetlerinde talebi aşırı derecede düşürmemelidir. Faaliyetler sırasında kredi kullanımında, kaynakların kullanımında, gelirlerin kullanımında ve rezervlerin kullanımında ihtiyat gözetilmelidir. Halka danışılarak çok yıllık bütçe planları hazırlanmalıdır. Riskler, kamu-özel ortaklıklar arasında paylaşılmalıdır.
- **İnsan Hakları, Kültürel Çeşitlilik ve Sosyal Uyum:** Yerel otoritenin nüfuz alanı içerisinde insan haklarına saygı duyulmalı, korunmalı ve her hangi bir nedenle ayrımcılık yapılmamalıdır. Kültürel çeşitlilik bir kazanım olarak kabul edilmeli ve herkesin yerel toplulukta bir payının olması için çaba sarf edilmelidir. Sosyal uyum ve dezavantajlıların entegrasyonu teşvik edilmelidir.
- **Hesap Verebilirlik:** Tüm karar vericiler, toplu ve bireysel kararları için sorumluluk almalıdır. Yanlış kararlara ilgili cezalandırma yapılmalıdır. Kötü yönetime karşı etkili çözümler geliştirilmelidir.

2.4. Yerel Yönetişimin Mevzuatlarla Geliştirilmesi: Türkiye Örneği

Yerel yönetim uygulamalarını geliştirmek için mevzuatlar ortaya konulabilmektedir. Bu mevzuat uygulama örneklerini Türkiye ölçeğinde somut bir şekilde tespit etmek mümkündür. Türkiye’de yerel yönetimler belediye, il özel idaresi ve köy yönetimlerinden teşekkül ederken, bunlar arasında sahip olunan yetki ve bütçe ile en öne çıkan belediyelerdir. Belediyeler, Türkiye’de kentlerin ekonomik, sosyal ve fiziksel yönden en önemli hizmet yüklenicisidirler. Bu sorumluluklarından dolayı kentlerin sorunlarını çözmek ve geleceklerini kurgulamak doğrudan belediyelere bırakılmıştır. Dolayısıyla yerel yönetişimin en geniş ölçekte belediyelerde hayata geçirilmesi ve halkın belediyelerin çalışmalarına katılım sağlaması, yönetişimin geliştirilmesi için bir gereklilik olarak görülebilir. Bu kapsamda 5393 sayılı Belediye Kanunu, Kent Konseyi Yönetmeliği ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu yönetişimi belediyelerde mümkün kılan düzenlemelere sahiptir.

5393 sayılı Belediye Kanunu: Belediyelerin tüzel kişiliğini düzenleyen bu kanun aynı zamanda yönetişimi geliştirici düzenlemelere de sahiptir. Örneğin muhtarlar mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirleyerek, mahallesinin yaşam kalitesini geliştirmek için diğer kamu kurumlarıyla iş birliği yapmakla görevlendirilmiştir (Md. 9). Tüm vatandaşlar ikamet ettikleri yerleşim yerinin hemşehrisidir. Bu insanlar belediye karar alma süreçlerine katılma ve belediye faaliyetleriyle ilgili bilgi edinme hakkına sahiptirler. Bunun yanında belediyeler de hemşehriler arasında sosyal ilişkilerin geliştirilmesi için çalışma yapmakla görevlendirilmişlerdir (Md. 13). Belediyeler, halkın belediye hizmetleriyle ilgili görüşlerini tespit etmek için kamuoyu yoklaması yapabilirler (Md. 15). Meclis toplantı gün ve saatleri halka duyurulmalıdır ve meclis toplantıları halka açık gerçekleştirilmelidir (Md. 20). Meclis gündemi önceden halka duyurulmalıdır (Md. 21). Kesinleşen meclis kararlarının özetleri yedi gün içerisinde halka duyurulmalıdır (Md. 23). Muhtarlar, ildeki kamu kuruluşu amirleri, kamu kuruluşu niteliğindeki meslek kuruluşları, sendikalar, üniversiteler ve sivil toplum örgütlerinin temsilcileri kendi konularıyla ilgili meclis ihtisas komisyonlarına katılabilirler (Md. 24). Belediyeler tarafından hazırlanan stratejik planlar üniversitelerin, meslek odalarının ve sivil toplum kuruluşlarının görüşlerini alarak hazırlanır (Md. 41). Belediyelerde kent konseyi oluşturulmaktadır ve bu konseylerde kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, noterlerin, üniversitelerin, sendikaların, sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, muhtarların ve diğer ilgili temsilcilerin yer alması sağlanır. Kent konseyinde alınan kararlar belediye meclisinin ilk toplantısında görüşülür ve karara bağlanır (Md. 76). Belediye; eğitim, spor, sağlık, çevre ve diğer hizmetlerin gerçekleştirilmesinde; ayrıca engellilere, kadınlara, çocuklara, yaşlılara ve düşkünlere yönelik hizmetlerde halkın gönüllü katılımını sağlamaya yönelik tedbirler almalıdır (Md. 77) (5393 sayılı Belediye, 2005).

Kent Konseyi Yönetmeliği: 2006 yılında kabul edilen Kent Konseyi Yönetmeliği, kent yaşamında hemşehrilik bilincinin geliştirilmesinin yanında; dayanışma, hesap sorma, katılım, yerinden yönetim ve yönetişim ilkelerinin hayata geçirilmesini hedefleyen kent konseylerinin çalışma esaslarını düzenlemektedir. Kent konseyinin görevleri özetle şu şekildedir; yerel düzeyde katılımı ve çok aktörlü yönetişimi geliştirmek; kente yönelik stratejilerde tüm kenti kapsayan ortak akli geliştirmek; yerellik ilkesi temelinde katılımcılığı ve demokrasiyi geliştirmek; sivil toplumun gelişmesine katkıda bulunmak; gençlerin, çocukların, kadınların ve engellilerin yerel karar mekanizmalarına katılımlarını sağlamak; kent yönetiminde katılım, hesap verme ve saydamlık ilkelerini geliştirmek (Md. 6). Kent konseyleri; mülkün idare amiri veya temsilcisi, belediye başkanı veya temsilcisi, kamu kuruluşlarının temsilcileri, belediye meclis üyeleri, il genel meclis üyeleri, muhtarlar, siyasi parti temsilcileri, üniversite temsilcileri, meslek kuruluşları temsilcileri, sendika temsilcileri, baro temsilcileri ve kooperatiflerin temsilcileri üzerinden oluşturulmaktadır (Md. 8) (Kent Konseyi Yönetmeliği, 2006).

4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu: Türkiye’de vatandaşların tüm kamu kurumlarının faaliyetleriyle ilgili bilgi edinme hakkı bulunmaktadır. Bilgi Edinme Kanunu bu durumu düzenlemektedir. Kanunun amacı özetle şu şekildedir; şeffaf ve demokratik yönetimin gereği

olarak açıklık ilkesine göre kişilerin bilgi edinme hakkını düzenlemek (Md. 1). Kanun uyarınca herkes bilgi edinme hakkına sahiptir (Md. 4). Kurumlar gizli olması gerekmeyen tüm bilgileri kendilerine başvuranlara paylaşmakla yükümlüdürler (Md. 5) (4982 sayılı Bilgi Edinme, 2003).

Bu temel kanun ve yönetmeliklerin yanında Türkiye ölçeğinde belediyelerin beyaz masa uygulamaları, e-belediyecilik uygulamaları, halk günleri, mahalle toplantıları ve dilekçe uygulamaları da yerel yönetişimi geliştiren uygulamalar olarak değerlendirilebilirler.

3. Avrupa Konseyi ve 12 Yıldızlı Şehir Uygulaması

Yerel yönetişimin geliştirilmesi alanında Avrupa Konseyi'nin çalışmaları bulunmaktadır. Avrupa Konseyi'nin bir üyesi olan Türkiye de yerel yönetişimi geliştirmeyi hedefleyen bu çalışmaların bir muhatabıdır. Konuyla ilgili olarak çalışmanın bu kısmında Avrupa Konseyi ve 12 Yıldızlı Şehir uygulaması açıklanmıştır.

3.1. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi 1949 yılında kurulmuş bir uluslararası örgüttür. Temel hedefleri hukukun üstünlüğünü tesis etmek, insan haklarını güvence altına almak ve çoğulcu demokrasi ilkelerini geliştirmektir. Örgüt, II. Dünya Savaşı sonrası büyük maddi, manevi ve beşeri kaynak kaybeden Avrupa'nın yeniden bütünleşmesi amacıyla kurulmuştur. Avrupa devletleri arasında ortak sözleşmeler, çalışmalar ve kanunlar yaparak, bütünleşmeyi güçlendirmeyi amaçlamıştır (Avrupa Konseyi, 2018b). Avrupa ülkeleri üzerine çalışan örgütün şu anda 47 üyesi bulunmaktadır. Türkiye 13. üye olarak 1950 yılında örgüte katılmıştır ve günümüzde hala örgütün bir üyesi konumundadır (Avrupa Konseyi, 2018c).

3.2. Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi

Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi (Council of Europe's Congress of Local and Regional Authorities), Avrupa Konseyi üyesi olan 47 ülkede yerel ve bölgesel demokrasiyi geliştirmek üzere çalışmalarını yürütmektedir (Avrupa Konseyi, 2018ç). İlk temeli 1957 yılında “Konferans” olarak atılmış olmakla birlikte, resmi olarak 1994 tarihinde “Kongre” statüsüne dönüştürülmüştür (Avrupa Konseyi, 2018d). Kongrenin ikili bir meclis yapısı bulunmaktadır. Birisi “Yerel Yönetimler Odası” (Chamber of Local Authorities) diğeri ise “Bölgeler Odası” (Chamber of Regions) şeklindedir (Avrupa Konseyi, 2018e). Kongrenin en önemli görevlerinden birisi 1985 tarihinde imzaya açılan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın, Avrupa Konseyi üyesi 47 ülkedeki uygulamalarını izlemektir. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı bilindiği üzere Avrupa ülkelerinde yerel özerkliği tesis etmek ve geliştirmek üzere oluşturulmuş bir metindir. Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler bu metnin maddelerine imza vererek kendi ülkelerinde şartın maddelerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar (Avrupa Konseyi, 2018f). Bunun yanında Kongrenin, Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerde yerel seçimleri takip etme, yerel yönetimlerin özerklik ve demokratik çalışma prensiplerini izleme gibi görevleri de bulunmaktadır (Avrupa Konseyi, 2018g). Kongre ilgili izleme faaliyetlerini raporlar haline getirerek ilan etmektedir. Kongrenin bir diğer çalışması da Avrupa Konseyine üye 47 ülkede Avrupa Yerel Demokrasi Haftası organize etmektir.

3.3. Avrupa Yerel Demokrasi Haftası

Avrupa Konseyinin 47 üye ülkesine yönelik olarak yıllık Avrupa Yerel Demokrasi Haftası (European Local Democracy Week - ELDW) etkinliği gerçekleştirilmektedir. Etkinliğin temel amacı yerel düzeyde yerel yönetişimi/katılımı geliştirmektir. Avrupa Yerel Demokrasi Haftası her yıl 15 Ekim tarihine denk gelen haftada organize edilmektedir. Bunun nedeni 15 Ekim 1985 tarihinde imzaya açılan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı hatırlatmaktır (Avrupa Konseyi, 2018ğ). Dolayısıyla yerel yönetişimin geliştirilmesi de bu kapsamda temel bir çalışma alanı meydana getirmektedir. Avrupa Yerel Demokrasi Haftası'nın temel amacı; insanların yerel yönetimlerin çalışmalarına katılımlarını arttırmaktır. Bunun yanında hedefler ise şu şekildedir (Avrupa Konseyi, 2018h);

- Temel seviyede yerel demokratik katılımı Avrupa’da tesis etmek ve geliştirmek;
- Vatandaşların yerel yönetimlerin nasıl çalıştığı konusundaki farkındalığını artırmak;
- Avrupa genelinde yerel seçilmiş temsilcilerin ne yaptıklarını tespit etmek;
- Yerel karar alma süreçlerinde yer alma fırsatları hakkında insanları bilgilendirmek;
- Vatandaş katılımını artırmak için düzenlenen etkinliklerden üyeleri haberdar etmek;
- Üyelerin birbirlerinin deneyimlerinden fikir ve ilham almalarını sağlamak.

Avrupa Yerel Demokrasi Haftası’nda yer alan aktörler başta yerel yönetimler (yerel yönetimlere belediyeler, bölge yönetimleri, meclisler, yerel yönetim birlikleri de dâhildir) olmak üzere sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Organizasyon kapsamında yer alan aktörler bu etkinliğe ilişkin kayıt yaptırmaktadırlar ve bu organizasyonu icra edeceklerini kendi bölgelerinde halka duyurmaktadırlar. 2007 yılından beri gerçekleştirilen Avrupa Yerel Demokrasi Haftası’nın her yıl belirlenmiş tematik etkinlikleri olmaktadır. İlgili haftaya dâhil olacak aktörlerin bu etkinlikleri kayıt yaptırdıkları yılın 15 Ekim tarihine denk gelen haftada gerçekleştirmeleri kendilerinden beklenmektedir. Örneğin 2018 yılı için belirlenmiş olan tematik etkinliklerin temelinde “çocuk ve gençlere yönelik yerel yönetim etkinliklerinin yapılması” ana hedef olarak belirlenmiştir. Bunun yanında 2018 Ekim ayı için belirlenmiş olan üç yan tematik etkinlik ise şu şekildedir (Avrupa Konseyi, 2018h);

1. Yerel düzeyde istişarenin ve aktif vatandaşlığın teşvik edilmesi amacıyla diyalog imkânı ve ortamı oluşturmak.
2. İnsan hakları ve demokratik yurttaşlık konusunda eğitimler vermek.
3. Genç vatandaşların yerel kamu politikalarının geliştirilmesine katılımını teşvik etmek.

3.4. Avrupa Yerel Demokrasi Haftası Etkinliklerine Katılan Aktörler

Avrupa Yerel Demokrasi Haftası etkinliklerine 2018 yılında katılmış olan yerel aktörleri tespit etmek mümkündür. Tablo 2’de yer alan yerel aktörler arasında belediyeler, bölge yönetimleri, köy idareleri, dernekler, sivil toplum kuruluşları ve diğer organizasyonlar bulunmaktadır.

Tablo 2. 2018 Avrupa Yerel Demokrasi Haftası’na katılan yerel aktörler

Ülke	Yerel Aktör
Arnavutluk	Kamez Belediyesi
Ermenistan	Vanadzor
Belçika	Bürüksel Başkent Bölgesi Belediyeleri
Fransa	Bischwiller, Strasbourg, Commune de Grendelbruch
Gürcistan	Gürcistan Ulusal Yerel Yönetimler Birliği
Almanya	Chemnitz, Civocracy
Yunanistan	Farkadona, Katerini Gençlik Ağı
Macaristan	Cselekvö Lepseny, Macar Ulusal Yerel Yönetimler Birliği
İtalya	Associazione Volontarimini, Regione Emilia-Romagna, Association Daršana Teranga
Malta	Aktif Uluslararası Gençlik Organizasyonu
Hollanda	Vlaardingen
Polonya	Lodz
Portekiz	Amadora, Municipio de Gondomar, Municipio do Funchal, Municipio of Valongo, Municipio de Lagoa-Açores, Pias Koruma ve Yaşatma Derneği, Lizbon Gençlik Merkezi
Romanya	Medgidia, Mioveni, Ramnicu Valcea, Entegrasyon Yasası Derneği
İspanya	El Turro
İsveç	Huddinge, Södernmöre-Kalmar
Ukrayna	Fastiv, Kharkiv, Kiev, Lviv Kent Konseyi
Birleşik Krallık	Amanda Shaw, Aylesbury, Chesterfield Borough Council, Kirklees, Malvern Hills, Merton TV.

Türkiye	Ahmetbey Belediyesi, Büyükçekmece Belediyesi, Bağcılar Belediyesi, Beşiktaş Belediyesi, Edremit Belediyesi, İzmit Belediyesi, Kadıköy Belediyesi, Kahramankazan Belediyesi, Karşıyaka Belediyesi, Keçiören Belediyesi, Lüleburgaz Belediyesi, Kırklareli Belediyesi, Rize Belediyesi, Zeytinburnu Belediyesi, Maltepe Belediyesi, Sarıyer Belediyesi, Sarıyer Kent Konseyi, Marmara Belediyeler Birliği
----------------	---

Kaynak: Avrupa Konseyi, 2018i

Tablo 2’ye göre Türkiye’den yerel yönetimlerin, Avrupa Yerel Demokrasi Haftası etkinliklerine katılma konusunda diğer Avrupa yerel yönetimlerinden daha istekli oldukları görülmektedir. Bu kapsamda ilgili etkinliğe 2018 yılında Türkiye’den 18 yerel yönetim aktörü katılım gösterirken, Portekiz’den 7, Birleşik Krallık’tan ise 6 yerel yönetim aktörünün katılım sağladığı görülmektedir. Türkiye’den etkinliğe katılım sağlayan yerel yönetim (belediye) sayısının 16 olduğu göz önüne alındığında, Avrupa Yerel Demokrasi Haftası’na 2018 yılında en çok katılım sağlayan yerel yönetimlerin Türkiye’den olduğu dikkat çekmektedir.

3.5. “12 Yıldızlı Şehir” (12 Star City) Uygulaması

Avrupa Yerel Demokrasi Haftası’nda o yılın tematik etkinliklerini yerine getiren ve yerel yönetişim alanında ilgili çalışmaları yapan yerel yönetimlere “12 Yıldızlı” (12 Stars) payesi verilmektedir. 12 yıldız, Avrupa Birliği flamasında yer alan ve Avrupa Birliği’ni temsil eden yıldızlara atıf yapmaktadır. Böylece ilgili yerel yönetimin, yerel yönetişim alanında çalışmalar yapan bir yerel aktör olduğunu tescillemesi mümkün olmaktadır. Fakat bu statü yıllık olarak verilmektedir. Her yıl Avrupa Yerel Demokrasi Haftası etkinlikleri gerçekleştiren ve ilgili kriterleri yerine getiren yerel yönetimler bu unvanı tekrar alabilmektedirler. Bu 12 Yıldızlı Şehir statüsünün alınması için beş kriter belirlenmiştir ve ilgili yerel yönetimin bu beş kriteri Avrupa Yerel Demokrasi Haftası kapsamında aynı anda sağlaması gerekmektedir. Bu kriterler şu şekildedir (Avrupa Konseyi, 2018i);

1. Avrupa Yerel Demokrasi Haftası faaliyetleri için özel bir bütçe tahsis etmek. (Bu bütçe başka kurumlar tarafından da finanse edilebilir. Örneğin yerel kamu hizmeti sağlayıcıları, diğer yerel yönetimler, sponsorlar, vd.).
2. Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi tarafından kararlaştırılan Avrupa Yerel Demokrasi Haftası görsel kimliğini kullanarak bir tanıtım kampanyası gerçekleştirmek (posterler, afişler, anonslar, vd.).
3. Yılın önde gelen teması ile bağlantılı bazı özel aktiviteler gerçekleştirmek.
4. Avrupa Yerel Demokrasi Haftası’nı oluşturan etkinliklere farklı vatandaş gruplarını dâhil etmek. Özellikle belediye gençlik konseyleri ile okul öğrencilerinin katılımına önem vermek.
5. Yerel otoritelerin demokratik bir Avrupa’nın inşasında rolünü göstermek için, Avrupa çapında bir etkinlik düzenlemek. Bu kapsamda Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi’nden bir yetkili davet edilebilir ve kendisinin konuşma yapması sağlanabilir.

Bu 12 Yıldızlı Şehir statüsünü almak için, Avrupa Yerel Demokrasi Haftası’ndan ayrı olarak yerel yönetimler tarafından ayrı bir başvuru yapılmalıdır. Bu kapsamda yerel yönetimler internet üzerinden Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi’nin belirlediği internet sitesine gerekli şekil ve şartlarda başvuru yapmaktadırlar. Böylece yerel yönetişimi sağlamak adına çalıştıklarını Avrupa Birliği düzeyinde tescil edebilmektedirler. Burada faaliyetleri kabul edilen yerel yönetimler Avrupa Konseyi’nin merkezi Strasbourg’da düzenlenen bir törenle “12 Yıldızlı” statülerini almaktadırlar. İlgili yerel yönetimin bulunduğu şehir de “12 Yıldızlı Şehir” statüsü almaktadır.

4. Türkiye’de 12 Yıldızlı Şehir Statüsü Alan Yerel Yönetimler ve Uygulamaları

Avrupa Yerel Demokrasi Haftası kapsamında Türkiye’den yerel yönetimler çalışma gerçekleştirmektedirler. İçişleri Bakanlığı verilerine göre Türkiye’de 1399 belediye, 51 il özel idaresi ve 18.335 köy idaresi bulunmaktadır (İçişleri, 2018). Fakat Tablo 2’de görüldüğü üzere

bu etkinliğe Türkiye’de sadece belediyeler ilgi göstermektedir. İl özel idarelerinin, köy idarelerinin, STK’ların veya diğer yönetim aktörlerinin bu etkinliğe katılım sağlamadıkları görülmektedir. Bu etkinlikten Türkiye’deki belediyeleri haberdar etmek için Türkiye Belediyeler Birliği duyurular yapmaktadır. Ayrıca ilgili belediyelere yönelik örnek çalışmalar da bu duyurular sırasında tanıtılmaktadır (Türkiye Belediyeler Birliği, 2018). Bu kapsamda Türkiye belediyelerinden 12 Yıldızlı Şehir statüsünü daha önce alanlar ve bu statüyü almaya ilk defa aday olanlar mevcuttur. 2019 yılında, daha öncesinden alınmış olan 12 Yıldızlı Şehir statüsünü tekrar almak isteyen veya bu statüyü ilk defa 2019 yılında almak isteyen belediyelerin 2018 yılında yaptıkları çalışmalarını aşağıda sıralamak mümkündür. 2018 yılı için belirlenmiş olan tematik etkinliklerde “çocuk ve gençlere yönelik yerel yönetim etkinliklerinin yapılması” temel hedef olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla 12 Yıldızlı Şehir statüsü almak için ilgili belediyelerin 2018 Ekim ayının 15’nci gününe denk gelen haftada çocuk ve gençlere yönelik yerel yönetim etkinlikleri yapmaları gerekmiştir. 2019 yılında 12 Yıldızlı Şehir statüsünü pekiştirmek için veya ilk defa bu statüyü almak için, 2018 Ekim ayında çalışma yapan belediyelerin yaptıkları çalışmalar şu şekildedir (Avrupa Konseyi, 2018i);

Ahmetbey Belediyesi: Ahmetbey Belediyesi, Kırklareli’ne bağlı Lüleburgaz ilçesinin beldesi konumundadır. Bu konumuyla Türkiye’de 12 Yıldızlı Şehir unvanı alan ilk belde belediyesi olmuştur. 2017 yılında yaptığı çalışmalarla 2018 yılında 12 Yıldızlı Şehir unvanı alan belediye, 2019 yılında bu statüsünü korumak için 2018 yılında şu çalışmalarını yapmıştır (Avrupa Konseyi, 2018j);

- **Öğrencilerle “Ortak Akıl” Toplantısı ve Atölye Çalışması:** İlköğretim, ortaokul ve lise öğrencileri ile Avrupa Yerel Demokrasi Haftası üzerine toplantı ve atölye çalışması gerçekleştirilmiştir.
- **Gençlerin Ağız ve Diş Sağlığı:** Ahmetbey Atatürk İlköğretim Okulu ve Cumhuriyet İlköğretim Okulu öğrencilerine "Ağız ve Diş Sağlığı" eğitimi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca öğrencilere ücretsiz diş sağlığı kontrolü de yapılmıştır.
- **Sınav Stresi İle Başa Çıkma Semineri:** Lise öğrencileri bir psikolog ile sınav stresiyle başa çıkma üzerine seminer gerçekleştirmişlerdir.
- **Halk Günü Ücretsiz Sağlık Taraması:** Özel bir hastane tarafından halk pazarında ücretsiz sağlık taraması yapılmıştır.
- **Beldede Yaşayan Kadınlarla Toplantı:** Belediye başkanı beldede yaşayan kadınlarla kahvaltıda bir araya gelerek belediye faaliyetleriyle ilgili görüşme yapmıştır.
- **İmza Günü ve Fotoğraf Sergisi:** Bir roman yazarı ile imza ve söyleşi günü tertip edilmiş; beldedeki siyasi partiler ziyaret edilmiştir.
- **Kukla Gösterisi:** Ahmetbey Atatürk İlkokulu ve Cumhuriyet İlkokulu öğrencileri için kukla gösterisi tertiplenmiştir.

Büyükçekmece Belediyesi: İstanbul’un ilçelerinden olan Büyükçekmece, 2012 yılından itibaren her yıl 12 Yıldızlı Şehir statüsü almaktadır. Belediye, 2019 yılında bu unvanı tekrar elinde tutmak için 2018 yılında şu çalışmalarını yapmıştır (Avrupa Konseyi, 2018k);

- **Geleneksel Belediye Meclisi Avrupa Yerel Demokrasi Haftası Resepsiyonu:** Belediye meclisinin ekim ayı meclis toplantısında Avrupa Yerel Demokrasi Haftası ile ilgili resepsiyon düzenlenmiştir.
- **Kahvehanelerde Dijitalleşme Eğitimi:** Şehrin sınırları dâhilindeki kahvehanelerde, özellikle orta yaşlı ve yaşlı vatandaşlara akıllı telefonların kullanımı eğitimleri verilmiştir. Böylece insanların akıllı telefon uygulamalarını kullanabilmeleri ve mobil kamu hizmetlerinden yararlanabilmeleri öğretilmiştir.
- **“Seçme ve Seçilme Hakkım!” Etkinliği:** Belediyeye ait Öğrenci Çalışma Merkezi’ndeki ilköğretim öğrencilerine “Seçim, Seçme ve Seçilme” eğitimi verilmiştir. Eğitim, “nasıl aktif vatandaş olunacağı, belediyenin nasıl çalıştığı, demokrasinin

temelleri” konularına dayanmıştır. Eğitimden sonra öğrenciler sınıf başkanlarını seçmişlerdir.

- **Sivil Toplum ve Kamu Kurumları İşbirliği ile “Yönetişim”:** Büyükçekmece Belediyesi, her yıl Belediye tarafından yürütülen projeleri, faaliyetleri, yatırımları ve gelecek yıl için planlanan projeleri değerlendirmek üzere; STK’ların, özel kuruluşların ve vatandaşların seçtikleri mahalle temsilcileriyle toplantılar düzenlemektedir.

- **Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları ve Avrupa Onur Bayrağı:** Cumhuriyet Bayramı kutlamalarının bir parçası olarak yapılan yürüyüşün ardından; Büyükçekmece vatandaşları, Avrupa Konseyi tarafından verilen “Onur Bayrağı” ödül törenini izlemek için Belediye Binası önünde toplanmışlardır. Bu ödül, Belediyenin, Avrupa Yerel Demokrasi Haftası kapsamında yürüttüğü faaliyetlerini ödüllendirmek amacıyla verilmiştir.

- **“Okulum ve Şehrim için Beni Dikkate Al!” Etkinliği:** Belediyenin Öğrenci Merkezindeki öğrencilere seçimler hakkında dersler verilmiştir. Ayrıca öğrencilere yerel demokrasi, aktif vatandaşlık ve insan hakları konularında da eğitimler verilmiştir. Gençlere, belediye ile işbirliği yaparak şehirlerini yönetmeye nasıl katılabilecekleri de anlatılmıştır.

- **Öğrencilerin Belediye Başkanlarıyla Buluşmaları:** Büyükçekmece sınırları içinde bulunan Arel Üniversitesi’nden öğrenciler Belediye Başkanı ile bir araya gelmiştir. Öğrenciler yerel demokrasi, karar verme sürecinde vatandaşların katılımı ve belediyenin işleyişi hakkında sorular sormuşlardır.

- **Halkın Evi- Büyükçekmece Belediyesi Etkinliği:** Büyükçekmece Belediye Binası’nı 9-12 yaş arası ilkokul öğrencileri ziyaret etmişlerdir. Öğrenciler, Belediye Başkanı ile röportaj yaptıktan sonra, belediyenin her bir birimini ziyaret etmiş ve birimlerden hangi hizmetleri alabilecekleri konusunda bilgilendirilmişlerdir.

- **Girişimciler Açısından “Vatandaş Katılımı”:** Büyükçekmece Belediyesi tarafından koordine edilen “Yeşil Girişimcilik ve Yenilikçi İstihdam Merkezi” projesi kapsamında Türkiye, Yunanistan, Macaristan ve Litvanya’dan 40 genç, “Yeşil Girişimcilik” eğitimine katılmıştır. Bu proje sırasında katılımcılar Avrupa Konseyi ve Avrupa Yerel Demokrasi Haftası hakkında bilgilendirilmiş ve “yerel demokrasiye vatandaşların katılımını artırmak için neler yapılabilir” konusunda genç katılımcılarla bir atölye çalışması yapılmıştır.

- **Engelliler İçin Daha Kaliteli Hizmet:** Belediye çalışanlarına engelli vatandaşlara daha kaliteli hizmet verebilmeleri için eğitimler verilmektedir. Örneğin ‘İşaret Dili Eğitimi’ Halkla İlişkiler personeline işitme engelli vatandaşlarla iletişim kurabilmeleri için verilmiştir.

- **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitimi:** Belediye personeli, çalışmalarında ve projelerinde cinsiyet eşitliğine duyarlı olmaları için eğitilmiştir.

Bağcılar Belediyesi: İstanbul’un bir diğer ilçesi olan Bağcılar’ın 12 Yıldızlı Şehir statüsü bulunmaktadır. 2019 yılında bu unvanı tekrar elinde tutmak için 2018 yılında şu çalışmalarını yapmıştır (Avrupa Konseyi, 2018l);

- **Seminer Etkinliği:** Gençlerin yerel demokrasideki önemi ve Avrupa Yerel Demokrasi Haftası hakkında gençlere yönelik seminer etkinliği gerçekleştirilmiştir.

- **Gençlik Festivali Etkinliği:** Bağcılar Olimpiyat Spor Salonu’nda düzenlenen festivalde, eğitimden - spora çeşitli alanlarda başarılı olan gençler ödüllendirilmiştir.

Beşiktaş Belediyesi: İstanbul ilçesi Beşiktaş’ın 2017 yılından itibaren 12 Yıldızlı Şehir statüsü bulunmaktadır. 2019 yılında bu unvanı tekrar elinde tutmak için 2018 yılında şu çalışmalarını yapmıştır (Avrupa Konseyi, 2018m);

- **Çocuk Dostu Şehirler Semineri:** Seminer kapsamında belediye bünyesinde çalışan personele çocuk hakları ve çocukların kendi yaşamlarıyla ilgili karar alma hakları üzerine bilgilendirme yapılmıştır.

- **Beşiktaş Şehri ‘Avrupa Yerel Demokrasi Haftası’ Yürüyüşü:** Beşiktaş Belediyesi, Beşiktaşlı vatandaşların, sivil toplum kuruluşlarının, mahalle temsilcilerinin ve Belediye personelinin katılımıyla bir şehir turu düzenlemiştir. Amaç, Beşiktaş’ı simgeleyen değerlerin ve mekânların tarihi hakkında farkındalığı artırmak olmuştur.

Edremit Belediyesi: Balıkesir iline bağlı ilçe konumunda bulunan Edremit, 2018 yılında ilk defa aldığı 12 Yıldızlı Şehir statüsünü 2019’da da korumak için 2018 yılında şu etkinlikleri gerçekleştirmiştir (Avrupa Konseyi, 2018n);

- **İda Dağı’nın 4 Mevsimi - Fotoğraf Sergisi:** Edremit bölgesinin sembolik özelliklerinden olan Kazdağları’nın tanıtımını gerçekleştirmek için bir fotoğraf sergisi düzenlenmiştir.

- **Erasmus ve Gönüllülük Projeleri Bilgilendirme Toplantısı:** Belediye tarafından Balıkesir Üniversitesi öğrencilerine yönelik olarak Erasmus ve gönüllülük üzerine seminer verilmiştir. Böylece Avrupa Birliği bünyesinde nasıl gönüllü çalışmalar yapılacağı konusunda bilgilendirme gerçekleştirilmiştir.

- **Castro ve Gaeta Belediye Başkanlarının Edremit Belediye Başkanlığını Ziyareti:** Edremit Belediyesi, Avrupa Yerel Demokrasi Haftası etkinliklerini kendi bünyesinde gerçekleştirirken, diğer belediyeleri de bu haftaya katılmaya teşvik etmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda iki İtalyan belediye başkan yardımcısını, bir kültür rotası belirlemek üzere davet etmiştir.

- **Basın Toplantısı:** Vatandaşları, 2018 Avrupa Yerel Demokrasi Haftası hakkında bilgilendirmek için, Belediye Başkanı bir basın toplantısı gerçekleştirmiştir.

- **Demokrasi için Boyama Etkinliği:** Ortaokul öğrencileriyle, Down sendromlu, zihinsel ve fiziksel engelli çocukları bir araya getirerek Edremit Belediyesi’nde sergilenmek üzere bir resim yapma etkinliği gerçekleştirilmiştir.

- **4 Tekerlekli Belediye Projesi:** Vatandaşların başvuru, istek ve şikâyetlerini kayıt altına almak için, belediyenin mobil ofisi olarak kullanmak amacıyla bir minibüs restore edilmiştir ve kentin farklı noktalarında vatandaşların taleplerini iletmeleri için kullanılmaktadır.

- **Çocuk ve Gençlik Politikalarını Tasarlama Etkinliği:** Edremit Belediyesi, gelecek yıllardaki çocuk ve gençlik politikalarını doğrudan çocuklara sorarak tasarlamayı amaçlamıştır. Bu kapsamda belediye meclis salonunda bir araya getirilen çocuklara çeşitli seçenekler sunulmuş, kendilerine verilmesini istedikleri hizmetleri oylamaları istenmiştir.

- **Belediye Başkanı ile Farklı Siyasi Partilerin Gençlik Temsilcileri Yuvarlak Masa Toplantısı:** Etkinlik kapsamında Edremit ilçesinde bulunan farklı siyasi partilerin gençlik temsilcileri belediye başkanıyla bir araya gelerek, Avrupa Konseyi ilke ve değerleri hakkında konuşmuştur.

İzmit Belediyesi: Kocaeli’nin ilçesi konumunda bulunan İzmit Belediyesi, 12 Yıldızlı Şehir statüsünü ilk olarak 2016 yılında almıştır. Statüsünü 2019’da da korumak için 2018 yılında şu etkinlikleri gerçekleştirmiştir (Avrupa Konseyi, 2018o);

- **Demokrasi Duvarı:** Demokrasi Duvarı, İzmit Belediye’sine ait hizmet binalarının önünde kurulmuştur ve vatandaşların demokrasi hakkındaki düşüncelerini bu duvara yazmalarına olanak sağlanmıştır.

- **Belediye Başkanına Mektup:** Vatandaşların belediye başkanına düşüncelerini bildirmelerini sağlamak için İzmit Belediyesi bürolarının her katına bir mektup kutusu yerleştirilmiştir.

- **Çocuk Haklarını Öğrenelim:** Çocukların demokrasi hakkındaki fikirlerini dinlemek için bir etkinlik yapılmıştır. Bu toplantı sırasında çocuklar için bir resim yapma etkinliği gerçekleştirilmiştir ve demokrasi hakkında konuşulmuştur.
- **Bisiklet Turu:** Şehrin sakinlerini Avrupa Yerel Demokrasi Haftası hakkında bilgilendirmek için bir bisiklet turu düzenlenmiştir.
- **Çok Kültürlü Etkinlik:** Farklı ülkelerden gelen yabancı ülke gençlerine Belediye bünyesinde Avrupa Yerel Demokrasi Haftası tanıtılmıştır.

Kadıköy Belediyesi: İstanbul'un bir ilçesi olan Kadıköy, 12 Yıldızlı Şehir statüsünü 2017 yılında almıştır. 2019 yılında bu statüsünü korumak için 2018 yılında şu etkinlikleri gerçekleştirmiştir (Avrupa Konseyi, 2018ö);

- **Kadıköy Tiyatro Festivali:** Yerel demokrasiyi güçlendirmek ve vatandaş katılımını arttırmak için ilçede tiyatro festivali düzenlenmiştir. Festivalde 2018 yılının teması olan çocuk ve gençlikle ilgili gösterilere de yer verilmiştir. Kadıköy Tiyatro Festivali kapsamında, çocuklara ve gençlere yönelik olarak Kukla Oyun Atölyesi ve diğer gösteriler düzenlenmiştir.

Kahramankazan Belediyesi: Ankara'nın bir ilçesi konumunda bulunan Kahramankazan, ilk olarak 12 Yıldızlı Şehir unvanını 2017 yılında almıştır. Unvanını 2019 yılında tekrar korumak için 2018 yılında şu etkinlikleri gerçekleştirmiştir (Avrupa Konseyi, 2018p);

- **Kahramankazan Gençlik Konseyi ile Buluşma:** Belediye Başkanı gençlik meclisi ile bir araya gelerek haftanın önemine dair konuşma gerçekleştirmiştir.
- **Gençlik Konseyi ile "KİTABÜS" Projesi:** Belediyenin atıl durumdaki bir otobüsünün yenilenmesiyle daha öncesinden oluşturulmuş olan gezici kütüphane, ilgili hafta kapsamında da kullanılmıştır.

Karşıyaka Belediyesi: İzmir'in ilçesi olan Karşıyaka, ilk 12 Yıldızlı Şehir statüsünü 2015 yılında almıştır. Unvanını 2019 yılında tekrar korumak için 2018 yılında şu etkinlikleri gerçekleştirmiştir (Avrupa Konseyi, 2018r);

- **Saygı Müzesi:** Türkiye tarihinden önemli dönemleri vurgulayan bir şehir müzesi Karşıyaka Belediyesi tarafından açılmıştır.
- **Aktif Vatandaşlık:** Karşıyaka'da yaşayan tüm vatandaşların karar alma sürecine daha aktif katılımını sağlamak için Aktif Vatandaşlık Projesi başlatılmıştır. Dünyada yedi şehri (Karşıyaka dâhil) kapsayan "Küresel Aktif Şehir" çalışmaları kapsamında, projeye 500'den fazla gönüllü vatandaş katılmıştır.
- **Engelliler İçin Geçici Rekreasyon Merkezi:** Karşıyaka Belediyesi tarafından hayata geçirilen engelli merkezi ile engellilerin yakınları belirli saatlerde bakmakla yükümlü oldukları yakınlarını bu merkeze bırakabilmekte ve kendi başlarına zaman geçirebilmektedirler. Engelli bireyler, güvenli ve modern bir ortamda sosyalleşme fırsatı bulmaktadırlar.
- **Avrupa Yerel Demokrasi Haftası Öncesi Hazırlık Çalışmaları:** Belediye meclisinde görüşülen ve kabul edilen uygulama kapsamında haftanın önemini vurgulamak ve daha kurumsal şekilde çalışmalar gerçekleştirmek için bayraklar, afişler, tişörtler, masa bayrakları ve posterler hazırlanmıştır.

Keçiören Belediyesi: Ankara'nın ilçesi olan Keçiören de 12 Yıldızlı Şehir statüsüne sahiptir. Fakat Avrupa Konseyi'nin veya Keçiören Belediyesi'nin internet sitelerinde belediyenin bu yöndeki çalışmalarına ilişkin bir bilgilendirme bulunmamaktadır. Sadece ilgili belediyenin bu statüye sahip olduğu Avrupa Konseyi'nin internet sitesinde belirtilmektedir (Avrupa Konseyi, 2018s).

Lüleburgaz Belediyesi: Kırklareli'nin ilçesi konumunda bulunan Lüleburgaz 2014 yılından itibaren her yıl 12 Yıldızlı Şehir unvanını korumaktadır. Statüsünü 2019 yılında tekrar korumak için 2018 yılında şu etkinlikleri gerçekleştirmiştir (Avrupa Konseyi, 2018ş);

- **Fotoğraf Sergisi "Kaos":** Sanatın demokrasiyi güçlendirdiğini beyan eden Lüleburgaz Belediyesi, fotoğrafları yerel demokrasiye katkıda bulunan bir sanatçının çizim ve fotoğraf sergisini açmıştır.
- **Girişimcilik Eğitimi:** KOSGEB, Trakya Kalkınma Ajansı ve Lüleburgaz Belediyesi işbirliğinde, Lüleburgaz Yıldızları Kadın Akademisi'nde (LYKA) girişimcileri desteklemek ve geliştirmek amacıyla uygulamalı girişimcilik eğitimi verilmiştir.
- **Klasik Müzik Konseri:** Avrupa Yerel Demokrasi Haftası kapsamında Trakya Oda Orkestrası tarafından bir klasik müzik konseri verilmiştir.
- **Bisiklet Festivali:** Avrupa Yerel Demokrasi Haftası kapsamında bisiklet festivali gerçekleştirilmiştir.
- **"2019 Atatürk'ü Anlamak ve Gençlik Yılı" Çalıştayı:** Lüleburgaz Belediyesi 2019 yılını "Atatürk'ü Anlamak ve Gençlik Yılı " ilan etmiştir. Tema yılı hakkında gençlerin dâhil olduğu bir atölye çalışması düzenlenmiştir.
- **"Kadın Krallığı" Tiyatrosu:** Avrupa Yerel Demokrasi Haftası'nda, Bulgar tiyatro grubu tarafından "Kadın Krallığı" isimli bir tiyatro gösterilmiştir. Böylece iki kültür arasında bir etkileşim sağlanması hedeflenmiştir.
- **Gençler İçin Bilgilendirme Toplantısı:** Lüleburgaz Belediyesi İnsan Kaynakları Departman Müdürlüğü tarafından, eğitim için şehre gelen yeni öğrenciler şehir hayatı hakkında bilgilendirilmiştir.

Kırklareli Belediyesi: Daha öncesinden de 12 Yıldızlı Şehir unvanını almış olan Kırklareli Belediyesi, unvanını 2019 yılında tekrar korumak için 2018 yılında şu etkinlikleri gerçekleştirmiştir (Avrupa Konseyi, 2018t);

- **Belediye Başkanının Okul Ziyareti:** Belediye başkanı İstiklal Ortaokulu'nu ziyaret etmiş ve çocukları demokrasi hakkında bilgilendirmiştir.
- **Çocuk Fuarı:** Avrupa Yerel Demokrasi Haftası kapsamında öğrencilerle bir Çocuk Fuarı düzenlenmiştir.
- **"Mutlu Makas" Tiyatrosu:** İlgili hafta kapsamında çocuklar için bir tiyatro düzenlenmiştir.
- **Öğrencilerin Belediye Başkanını Ziyareti:** Belediye başkanı kendisini ziyaret eden öğrencileri demokrasi konusunda bilgilendirmiştir.
- **Engelliler İçin Dans Gecesi:** Engelli vatandaşlar için bir dans gecesi organize edilmiştir.
- **Makedonya Folklor Grubu:** Kardeş kent Makedonya'dan çocuk folklor grubu gelerek etkinlik düzenlemiştir.
- **Erasmus Öğrencilerinin Ziyareti:** Erasmus kapsamında Endonezya'dan gelen öğrenciler belediye başkanını ziyaret etmişlerdir ve Başkan tarafından ilgili haftanın önemine uygun konuşma yapılmıştır.
- **Sanat Söyleşisi:** Sanatın demokrasi içerisindeki önemini vurgulamak için ilgili hafta kapsamında bir sanat söyleşisi gerçekleştirilmiştir.
- **Avrupa'da ve Türkiye'de Yerel Demokrasi Söyleşisi:** İlgili hafta kapsamında siyasi parti temsilcileri ve eski belediye başkanlarının katılımıyla yerel demokrasi üzerine halkla bir söyleşi gerçekleştirilmiştir.

Rize Belediyesi: Karadeniz bölgesinin kenti olan Rize, 12 Yıldızlı Şehir statüsünü ilk olarak 2018 yılında almış olmakla birlikte, unvanını 2019 yılında tekrar korumak için 2018 yılında şu etkinlikleri gerçekleştirmiştir (Avrupa Konseyi, 2018u);

- **Rize'de Avrupa Günleri:** İlgili haftanın önemini vurgulamak için belediye başkanı muhtarlarla bir araya gelmiştir.
- **Demokrasi ve Çevre Etkinliği:** Çevre sorunlarını demokratik bir anlayışla çözmek için vatandaşla ve sivil toplum kuruluşlarıyla bir toplantı düzenlenmiştir.
- **Şehriniz İçin Projeler Üretin Uygulaması:** Katılımcılık anlayışı etrafında kent sakinlerinin kentleri için projeler üretmesi ve bu projelerini bir sergide halka tanıtılmaları sağlanmıştır.
- **Gençlik Demokrasisi Etkinliği:** Kentteki gençlerin demokrasi hakkındaki farkındalıklarını arttırmak için duvar boyama etkinliği düzenlenmiştir.
- **Yerel Yönetişimde Öğrencilerin Katılımı Etkinliği:** Öğrencilerin yerel yönetimlerle ilgili beklentilerini dile getirdikleri bir toplantı belediye başkanıyla birlikte gerçekleştirilmiştir.

Zeytinburnu Belediyesi: İstanbul'un bir ilçesi konumunda bulunan Zeytinburnu, daha öncesinden almış olduğu 12 Yıldızlı Şehir statüsünü 2019 yılında tekrar korumak için 2018 yılında şu etkinlikleri gerçekleştirmiştir (Avrupa Konseyi, 2018ü);

- **Gençlik Forumu:** Zeytinburnu Kız İmam Hatip Lisesi'nde göç, uyuşturucu bağımlılığı, bisiklete binme, temiz ulaşım ve gençlerin katılımcılığını tartışmak için bir forum düzenlenmiştir.
- **Gençlerle Belediye Başkanının Buluşması:** Zeytinburnu Belediye Meclisi Gençlik Meclisi, ilgili hafta münasebetinde belediye başkanıyla bir araya gelmiştir.

Maltepe Belediyesi: İstanbul'un ilçesi olan Maltepe daha öncesinden bu etkinlikte yer almamıştır ve dolayısıyla 12 Yıldızlı Şehir statüsü bulunmamaktadır. Belediye bu statüyü ilk defa 2019 yılında almak için 2018 yılında şu etkinlikleri gerçekleştirmiştir (Avrupa Konseyi, 2018v);

- **Çocukların Park Adı Belirlemesi:** Belediyeye ait 8 anaokulunda oy sandığı kurularak, yaklaşık 500 öğrenciden kendilerine sunulan önerilerden birisini seçmeleri istenmiştir.
- **Çocuk Konseyi Toplantısı:** Demokrasi etkinliği gerçekleştirmek için yaşları 3-12 arasında değişen 40 çocuk, çocuk konseyi etkinliğinde bir araya getirilmiştir.
- **Çocuk Katılımcılığı Etkinliği:** Belediye tarafından gerçekleştirilen çocuk tiyatrolarında, çocukların kendilerine sunulan alternatiflerden park ismi oylamaları sağlanmıştır. Böylece katılımcılık anlayışı çocuklara aktarılmaya çalışılmıştır.
- **Çevrimiçi Oylama:** Maltepe halkının parklarına isim verebilmesi için, internet üzerinden oylama yapılmıştır.

Sarıyer Belediyesi Kent Konseyi: İstanbul belediyesi olan Sarıyer Belediyesi'nin daha öncesinden 12 Yıldızlı Şehir statüsü bulunmamaktadır. Belediyenin kent konseyi tarafından 2018 yılında ilgili haftayla ilgili şu etkinlik gerçekleştirilmiştir (Avrupa Konseyi, 2018y);

- **Türkiye'de Dördüncü Gençlik İnternet Yönetişimi Forumu:** İnternet üzerinden yönetişimin sağlanması adına 4'üncüsü gerçekleştirilen forum 2018 yılında Sarıyer Belediyesi Kent Konseyi bünyesinde gerçekleştirilmiştir.

Sarıyer Belediyesi: Sarıyer Belediyesi, kent konseyinden ayrı olarak kendisi de ilgili hafta kapsamında etkinlik gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirdiği etkinlik şu şekildedir (Avrupa Konseyi, 2018z);

- **Çocuk Hakları Festivali:** Sarıyer Gençlik Eğitim Merkezi (SAGEM) tarafından tiyatro, müzik ve dans gösterileriyle çocuklara yönelik çocuk hakları farkındalık etkinliği gerçekleştirilmiştir.

Sonuç

Yönetişim ve yerel yönetim kavramlarının önemi her geçen gün daha çok anlaşılmaktadır. Bu kavramları hayata geçirecek uygulamalar da sürekli geliştirilmektedir. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yönetime önem verdikleri ve bunu geliştirmek için çaba içerisinde oldukları görülmektedir. Avrupa Konseyi bu uygulamalardan somut bir tanesini hayata geçirmiş durumdadır. Avrupa Yerel Demokrasi Haftası adı altında yerel yönetimi geliştirmeyi hedefleyen bu etkinlik ile 12 Yıldızlı Şehir statüsü verilmektedir. Bu etkinliğe Türkiye'den belediyelerin iştirak ettikleri görülmektedir. Fakat ilgili etkinliğe il özel idarelerinin, köy idarelerinin, STK'ların ve diğer yerel yönetim aktörlerinin katılım sağlamadıkları görülmektedir.

Türkiye'de bu statüyü daha önce almış belediyelerin, statülerini ellerinde tutmak için her yıl düzenli olarak ilgili etkinliğe tekrar katılım sağladıkları gözlemlenmektedir. Ayrıca ilk defa bu etkinliğe katılarak 12 Yıldızlı Şehir unvanı almaya çalışan belediyelerin olduğu da dikkat çekmektedir. Bu kapsamda Avrupa Konseyi tarafından ortaya konulan bu uygulamanın her geçen gün Türkiye belediyeleri tarafından daha çok benimsendiği ve Türkiye'de yerel yönetimin geliştirilmesinde bir farkındalık yarattığı sonucuna varılabilmektedir. Fakat İçişleri Bakanlığı verilerine göre Türkiye'de 1399 belediye, 51 il özel idaresi ve 18.335 köy idaresi olduğu göz önüne alınırsa; bu etkinliğe katılımın henüz düşük seviyelerde olduğu söylenebilir. Türkiye genelinde yerel yönetimi geliştirmek üzere İçişleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, Türkiye Belediyeler Birliği, Türkiye Cumhuriyeti Vilayetler Birliği, yerel yönetim birlikleri, STK'lar ve diğer resmi ve gayri resmi kurumlar tarafından hem Avrupa Konseyi'nin bu Avrupa Yerel Demokrasi Haftası etkinliğinin duyurulması hem de Türkiye merkezli yeni etkinliklerin ortaya konulması faydalı olabilir.

Kaynakça

- 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, Kabul Tarihi: 9.10.2003. *Resmi Gazete*. Tarih: 24.10.2003. Sayı: 25269.
- 5393 sayılı Belediye Kanunu. Kabul Tarihi: 3.7.2005, *Resmi Gazete*, Tarih: 13.7.2005, Sayı: 25874.
- Avrupa Konseyi (2018a). <https://www.coe.int/en/web/good-governance/12-principles-and-elope> (Erişim tarihi: 24.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018b). <https://www.coe.int/en/web/about-us/who-we-are> (Erişim tarihi: 24.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018c). <https://www.coe.int/en/web/portal/turkey> (Erişim tarihi: 24.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018ç). <https://www.coe.int/en/web/congress/overview> (Erişim tarihi: 24.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018d). <https://www.coe.int/en/web/congress/origins-and-history> (Erişim tarihi: 24.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018e). <https://www.coe.int/en/web/congress/overview> (Erişim tarihi: 24.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018f). <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/122> (Erişim tarihi: 22.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018g). <https://www.coe.int/en/web/congress/european-charter-of-local-self-government> (Erişim tarihi: 22.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018ğ). <http://www.congress-eldw.eu/en/page/157-read-more-on-eldw.html> (Erişim tarihi: 23.12.2018).

- Avrupa Konseyi (2018h). <http://www.congress-eldw.eu/en/page/159-thematic-ideas.html> (Erişim tarihi: 23.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018i). <http://www.congress-eldw.eu/en/page/122-12-star-cities.html> (Erişim tarihi: 25.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018j). <http://sedl.alnetis.fr/en/> (Erişim tarihi: 27.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018k). <http://sedl.alnetis.fr/en/566-ahmetbey/> (Erişim tarihi: 26.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018l). <http://sedl.alnetis.fr/en/428-buyukcekmece/> (Erişim tarihi: 26.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018m). <http://sedl.alnetis.fr/en/622-bagcilar-municipality/> (Erişim tarihi: 26.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018n). <http://sedl.alnetis.fr/en/505-be%C5%9Fikta%C5%9F/> (Erişim tarihi: 27.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018o). <http://sedl.alnetis.fr/en/559-edremet/> (Erişim tarihi: 27.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018p). <http://sedl.alnetis.fr/en/502-izmit-municipality/> (Erişim tarihi: 27.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018q). <http://sedl.alnetis.fr/en/479-kadikoy/> (Erişim tarihi: 28.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018r). <http://sedl.alnetis.fr/en/512-kahramankazan/> (Erişim tarihi: 28.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018s). <http://sedl.alnetis.fr/en/413-karsiyaka/> (Erişim tarihi: 28.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018t). <http://sedl.alnetis.fr/en/627-kecioren-municipality/> (Erişim tarihi: 29.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018u). <http://sedl.alnetis.fr/en/126-luleburgaz/> (Erişim tarihi: 29.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018v). <http://sedl.alnetis.fr/en/621-municipality-of-k%C4%B1rklareli/> (Erişim tarihi: 29.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018w). <http://sedl.alnetis.fr/en/571-rize/> (Erişim tarihi: 29.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018x). <http://sedl.alnetis.fr/en/651-zeytinburnu-municipality/>, (Erişim tarihi: 29.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018y). <http://sedl.alnetis.fr/en/658-maltepe-municipality/> (Erişim tarihi: 29.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018z). <http://sedl.alnetis.fr/en/660-sariyer-city-council/> (Erişim tarihi: 30.12.2018).
- Avrupa Konseyi (2018aa). <http://sedl.alnetis.fr/en/661-sar%C4%B1yer-municipality/2-463-festival-of-children-s-rights.html> (Erişim tarihi: 30.12.2018).
- Avrupa Toplulukları Komisyonu Raporu (2001). *European Governance: A White Paper*.
- Boughton, J. ve Bradford, C. (2007). Global governance: New players, new rules, finance and development. *Finance and Development*, (12), 10-14.
- Eryılmaz, B. (2013). *Kamu yönetimi*. 6. baskı, İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Güven, A. ve Alan, Ç. (2018). Türkiye’de yerel yönetim yasaları çerçevesinde yönetim anlayışının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61), 840-847.
- Işık, M. (2010). Avrupa Birliği’nin yönetim anlayışı çerçevesinde Bilgi Edinme Kanunu’nun değerlendirilmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), 39-49.

- İçişleri Bakanlığı (2018). <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx> (Erişim tarihi: 31.12.2018).
- Kamuda İyi Yönetişim (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı Özel İhtisas Raporu*. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_Kamuda%C4%B0yiY%C3%B6neti%C5%9Fimoik.pdf (Erişim tarihi: 27.12.2018)
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kent Konseyi Yönetmeliği. *Resmi Gazete*, Tarih: 8.10.2006, Sayı: 26313.
- Özgökçeler, S. (2014). Yerel kalkınmada etkin bir kavram: Yerel yönetim. “İş, Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 16(1), 67-82.
- Sobacı, M. Z. (2007). Yönetişim kavramı ve Türkiye’de uygulanabilirliği üzerine değerlendirmeler. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 219-235.
- Türkiye Belediyeler Birliği (2018). <http://www.tbb.gov.tr/basin-ve-yayin/haberler/20170719-avrupa-yerel-demokrasi-haftasi-icin-cagri> (Erişim tarihi: 25.12.2018).
- United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific Raporu (2009). “*What is Good Governance*”.
- Yıldırım, Ö. K. (2018). Türkiye’de iyi yönetim. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, (6), 273-289.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Sovyet-Çin Uyuşmazlığında ABD Faktörü

The USA Factor in the Sino-Soviet Dispute

Dr. Öğr. Üyesi Umut BEKCAN¹

Öz

Sovyet-Çin Uyuşmazlığı 1960'ların başında kesinleşti. Kuşkusuz bu durum sosyalist blokun gücüne, birliğine ve prestijine büyük zarar verdi. Bu süreçte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC/Çin) ile diplomatik ilişkiler kurdu. Çin de bu yakınlaşmaya "Sovyet tehdidini" dengelemek için olumlu cevap verdi. Bu çalışmada; ABD'nin Sovyetler Birliği (SSCB)-Çin ilişkilerinin bozuk olmasından faydalanarak Soğuk Savaş'ta SSCB'ye karşı avantaj sağlamaya çalıştığını, Çin'in ise SSCB'den tehdit algılaması sonucu ABD'yle ilişkilerini normalleştirdiğini ortaya koymak amaçlandı. Konu, Rusça ve İngilizce resmi, birincil ve ikincil kaynaklar kullanılarak incelendi. 1980'lerin ikinci yarısında Soğuk Savaş'ın gerilimi düştü. Bu süreçten kazançlı çıkan devlet ise ABD oldu. İdeolojik olarak rakibi SSCB'ye üstünlük sağladı. Sovyet-Çin ilişkileri düzeldi ama Soğuk Savaş sona ermiş, SSCB çözülüş sürecine girmişti. Artık ABD yeni uluslararası sistemin tek lideriydi.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Çin, ABD, soğuk savaş, dış politika

Makale Türü: Derleme

Abstract

The Sino-Soviet dispute was officially cemented in the early 1960s. Certainly, this situation harmed the power, unity and prestige of the socialist bloc. In this process, the United States (USA) established diplomatic relations with the People's Republic of China (PRC/China). China also responded positively to this rapprochement to balance the "Soviet threat." In this study; it was aimed to reveal that the US tried to gain advantage over the USSR in the Cold War by taking advantage of the disruption of the Soviet Union (USSR)-China relations and that China normalized its relations with the US as a result of the threat perception by the USSR. The subject is examined by using official, primary and secondary sources in Russian and English. In the second half of the 1980s the tension of the Cold War relaxed. The US benefited from this process and rivaled the ideological opponent the USSR. Soviet-Chinese relations improved but the Cold War was over and the USSR was in the dissolution process. Now the US was the only leader of the new international system.

Keywords: Soviet Union, China, The United States, cold war, foreign policy

Paper Type: Review

¹ Pamukkale Üniversitesi, İİBF, ubekcan@pau.edu.tr.

Atf için (to cite): Bekcan, U. (2019). Sovyet-Çin uyuşmazlığında ABD faktörü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 233-243.

Giriş

Çin Komünist Partisi (ÇKP) 1949'da Mao Zedung liderliğinde devrimi gerçekleştirdi ve Çin Halk Cumhuriyet kuruldu. Fakat ÇHC, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni uluslararası sisteme dahil edilmedi. Devrimden sonra Tayvan'a kaçan milliyetçi Kuomintang hükümeti (Çin Cumhuriyeti/Tayvan) Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nde varlığını/üyeliğini devam ettirdi. Diplomatik tanınma elde edemeyen Mao'nun ülkesi doğal olarak Sovyetler Birliği'ne yaslandı. ÇHC'de, SSCB'nin rehberliğinde, ekonomik, siyasi ve askeri desteği eşliğinde sosyalist inşa süreci başladı. Ne var ki bu yakın ilişkiler çok uzun sürmedi. 1956'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) 20. Kongresi'nden sonra ilişkiler yara almaya başladı. Kongre'deki Stalin'e yönelik ağır suçlamalar ile kabul edilen kapitalist ülkelerle barış içinde bir arada varolma (*mirnoye sosuşestvovaniye*) ve sosyalizme barışçı geçiş (*mirnyy perehod k sotsializmu*) kararları Çin'in/Mao'nun eleştirisine uğradı. Tedricen bozulan ilişkilerdeki temel anlaşmazlık nedeni, Çin'in Sovyetler'den farklı bir sosyalist kalkınma modeli tercih etmesi, Marksist-Leninist teoriyi ve uluslararası politikadaki gelişmeleri farklı yorumlamasıydı. SSCB'yi kendi üzerinde hegemonya kurmaya çalışmak ve vesayetçi politikalar izlemekle suçluyordu (Bekcan, 2018, s. 89-115). Ekim 1961'de SBKP'nin 22. Kongresi'nde Sovyet-Çin uyuşmazlığı kesinleşti ve açığa çıktı. Bu tarihten sonra iki ülke arasındaki çatlak daha da derinleşti. 1970'lerin başından itibaren iki ülke arasındaki uyuşmazlığa bir de "ABD faktörü" eklendi. ABD'nin, Sovyet-Çin ilişkilerinin olumsuz seyretmesine yardımcı olan önemli bir faktör olarak ortaya çıkması, Çin ile ilişkilerini geliştirmeye başlaması ve SSCB-ABD-Çin üçlü ilişkilerinde iki sosyalist ülke arasındaki uyuşmazlıktan yararlanarak kendisine avantaj sağlaması durumunu ifade etmekteydi. Bu avantaj hem ulusal çıkarları lehine hem de uluslararası komünist hareket karşısında kapitalist dünya lehine kazanımlar elde etme fırsatını içeriyordu.

Bu çalışmada; ABD'nin SSCB-Çin ilişkilerinin bozuk olmasından faydalanarak Soğuk Savaş'ta SSCB'ye karşı avantaj sağlamaya çalıştığını, Çin'in ise SSCB'den tehdit algılaması sonucu ABD'yle ilişkilerini normalleştirdiğini ortaya koymak amaçlandı. Konuyu tarihsel perspektiften ele alan bu çalışma, Soğuk Savaş'ın Türkçe literatürüne naçizane bir katkı sağlamak niyetiyle kaleme alındı. Bu bağlamda ilk olarak normalleşme öncesi Çin-ABD ilişkilerinin genel durumuna bakıldı. Ardından Çin için Sovyet tehdidinin ne manaya geldiğine değinildi. Çin-ABD ilişkilerinin normalleşmesi ve Sovyet-ABD-Çin üçlü ilişkileri incelendikten sonra Sovyet-Çin uyuşmazlığının nasıl giderildiği üzerinde duruldu.

1.Karşıtlıktan Yakınlaşmaya Çin-ABD İlişkileri

1949 Çin Devrimi'nden 1960'lı yıllara Çin dış politikası genel olarak Sovyetler Birliği'yle müttefik bir konumda, ABD karşıtı bir çizgide gelişti. Sovyetler Birliği'yle sorun yaşamaya başladığı andan itibaren dahi Çin dış politikasında ABD karşıtı çizginin devam ettiğini söylemek mümkündür. Hatta Çin, Sovyetler'i yeteri kadar ABD'ye karşıt bir politika izlememekle eleştiriyordu. Öyle ki, nükleer silahlar hususunda ABD'yle işbirliği yapmakla suçladı. 1963'teki Kısmi Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması'nın ve 1968'de imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (Non-Proliferation Treaty) dışında 1960'ların sonlarında başlayan stratejik silahların sınırlandırılması görüşmelerine ve sonrasında antlaşmalarına (Strategic Arms Limitation Talks/Treaty-SALT) kuşkuyla baktı. 1964'te ilk nükleer denemesini başarıyla gerçekleştiren Pekin, bu antlaşmaları kendi nükleer gelişimini ve genel olarak devrim mücadelesini engellemek amaçlı bir faaliyet olarak gördü. Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi Çin'e göre, ABD ve SSCB'nin nükleer silah tekeline sahip olurken diğer devletlerin barışçıl amaçlarla kullanmalarına bile izin verilmemesi anlamına geliyordu. Bu da uluslararası alanda eşit olmayan bir durum ortaya çıkarmaktaydı. Zaten söz konusu iki devletin emperyalist politikalarından dolayı silah indirimine gitmelerinin mümkün olmadığını ileri sürüyordu. Nükleer silahların yayılması konusunda bir numaralı sorumlu ülke, hali hazırda nükleer silahlara sahip ve II. Dünya Savaşı sonunda Japonya'ya atom silahıyla saldıran emperyalist ABD idi (Pillsbury, 1975, s. 7-28).

Çin'in politikası ABD karşıtı bir çizgide gelişse de ABD ile ilişkilerini geliştirme düşüncesini gündeminden çıkarmış değildi. Eylül 1954-Mayıs 1955 arasında ABD'nin desteklediği Tayvan'la yaşanan silahlı çatışmadan (I. Tayvan Boğazı Krizi) 1,5 yıl sonra ve Mao'ya göre ABD Başkanı Eisenhower'ın komünistlere karşı sertlik siyasetini sürdürme niyetinde olduğu dönemde bile Mao, (Ocak 1957'de) ABD ile ilgili şunları söylüyordu: (Zedung, 1993, s. 394-395).

“Ben hala Birleşik Amerika'yla diplomatik ilişki kurulmasının birkaç yıl ertelenmesinin daha iyi olacağı görüşündeyim. Bu bizim için daha yararlıdır. Sovyetler, Birleşik Amerika'yla Ekim Devrimi'nden 17 yıl sonra diplomatik ilişki kurdu. Ekonomik bunalımın ardından (Almanya'da) Hitler ve (ABD'de) Roosevelt'in iktidara gelişinden sonra diplomatik ilişki kuruldu. Bizim Birleşik Amerika'yla diplomatik ilişki kurmamız herhalde Üçüncü Beş Yıllık Plan'dan sonra yani kurtuluştan 18 yıl ya da daha fazla bir süre sonra olacaktır. Nasıl Birleşik Amerika'yla diplomatik ilişki kurmakta acele etmiyorsak BM'de yerimizi almakta da acele etmiyoruz. Amerika bizi eninde sonunda tanıyacak.”

Aslında, Mao'nun “bizi eninde sonunda tanıyacak” dediği ABD ile Çin elçilik düzeyinde bir temas halindeydiler. Ama bu temas 1958'deki II. Tayvan Boğazı Krizi'nden beri kesilmişti. Amerikan kamuoyunda iki taraf arasında çok daha üst seviyede ve etkili bir temasın sağlanması yönünde bir eğilim vardı. Bu bağlamda, 21 Mart 1966'da New York Times gazetesinde 198 araştırmacı ve bilim adamının imzasıyla ABD'nin Çin politikasının normalleşmesi, Çin'in kayıtsız şartsız BM'ye üye kabul edilmesi, ticari ambargo ile haberleşme ve bilgi alışverişinin önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini içeren bir yazı yayımlandı. Bu, Lyndon Johnson yönetiminde, Çin'in BM'ye alınıp alınmaması hususunda tartışmaların olduğu, SBKP'nin 23. Kongresi'ne katılmamış ve Kültür Devrimi arifesindeki Çin'in Başbakanı Çu Enlay'ın (Zhou Enlai) ABD yönetimine, iki ülke arasında dışişleri bakanlığı seviyesinde görüşmelere başlanmasını öneren bir mektup gönderdiği döneme tekabül ediyordu. Kültür Devrimi'nin radikalizmiyle zayıflayan Çin yönetimi dış dünyaya daha pragmatik bakıyor, Sovyet tehlikesini ABD tehlikesine göre daha gerçekçi görüyordu. Moskova'ya uzak dururken, ABD ile uzlaşmak için acele etmedi. Kasım 1968'deki ABD seçimlerini Richard Nixon'ın kazanması normalleşme sürecine büyük bir ivme kazandırdı. Zira Nixon Çin'in uluslararası sisteme dahil edilmesi gerektiği fikrine sahip bir politikacıydı. Nixon'ın 1967'de Foreign Affairs dergisinde yayımlanmış “Vietnam Sonrası Asya” (Asia After Vietnam) başlıklı bir makalesi vardı (Şirokov, 2009, s. 127-128). Makalede Nixon, Çin'e açılımdan, Çin'in uluslararası topluma kazandırılmasından söz ediyordu. Çin'i sonsuza kadar uluslar ailesi dışında bırakamayacaklarını, böyle büyük bir ülkenin dünyadan izole edilmesinin Çinlilerin nefretlerini besleyeceğini ve komşularını tehdit edeceğini söylüyordu (Girard, 2018). Buna karşılık, Çin'in uluslar topluluğuna girmek istemesinin ana sebebi, ABD ile iyi ilişki içerisinde olma arzusu değil, Sovyetler Birliği'nden tehdit algılamasıydı (Kissinger, 2006, s. 699-700).

1.1.Çin'e Yönelik “Sovyet Tehdidi”

Çekoslovakya'daki reform hareketlerine karşı Ağustos 1968'de SSCB'nin bu ülkeye yaptığı askeri müdahale ve sonrasında SBKP Genel Sekreteri Leonid Brejnev tarafından açıklanan ve Batı'nın Brejnev Doktrini adını verdiği Sınırlı Egemenlik Teorisi'ne² Çin büyük tepki gösterdi. Çin Haber Ajansı, müdahaleyi gaddarca olarak nitelerken, Brejnev ve SSCB Başbakanı Aleksey Kosigin'in enternasyonalizm, dostluk ve işbirliği konusunda gerçek düşüncelerinin ortaya çıktığını belirtiyordu (Jones, 1990, s. 152). Pekin, sınırlı egemenlik teorisinin, Rusya İmparatorluğu'nun faşist ve emperyalist ideolojik bir kalıntısı olduğunu öne sürdü. 1 Nisan 1969'da ÇKP'nin 9. Parti Kongresi'nde Savunma Bakanı Lin Biao “Bütün bunlar ne manaya geliyor? Onun egemenliği sınırsızken senin egemenliğin sınırlı manasına

² Teori, sosyalist bir ülkede ortaya çıkan yeni siyasi oluşumların, ülkenin sistem dışına kayması ve sosyalizmin tehlikeye düşmesi olasılığını ortaya çıkardığını ve bunun bütün sosyalist ülkeler için tehdit olduğu ve müdahale edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. 12 Kasım 1968'de Brejnev tarafından Polonya Komünist Partisi'nin 5. Kongresi'nde açıklanmıştır. (STMA, 1988: 1680).

geliyor” derken; doktrini, Nazilerin Avrupa’da Yeni Düzen (New Order in Europe) ve Japonların, Büyük Doğu Asya Eş-refahı Küresi’ne (Greater East Asia Co-Prosperty Sphere) benzetiyordu (Biao, 2004).

Çin’de Ağustos 1966’da başlayan, bürokrasiyle mücadeleyi içeren Kültür Devrimi, Mao’ya, SSCB’nin özellikle sınır anlaşmazlığından dolayı Çin’e askeri müdahalesinin (Mao’ya göre) ihtimal dahilinde görüldüğü 1960’ların ikinci yarısında Sovyetler’e sıcak baktığından şüphelendiği kişileri tasfiye etme fırsatı verdi. Sovyet müdahalesi endişesi SSCB’nin 1968’de sosyalizm yolundan saptığı gerekçesiyle Çekoslovakya’ya askeri müdahalesiyle zirveye çıktı. Buna bir de sınır çatışmaları eklendi. 1-2 Mart 1969’da Ussuri nehrindeki Damanski/Zhenbao adası üzerinde iki taraf arasında sınır çizgisi üzerinde yaşanan anlaşmazlıktan kaynaklı silahlı çatışma yaşandı. 15 Mart’ta yine aynı ada ve çevresinde ikinci bir çatışma gerçekleşti. Ardından 20 Temmuz’da Damanski’nin 3 km kuzeyinde bulunan Kirkinski adası ve 13 Ağustos’ta da Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile ÇHC’nin Sincan-Uygur Özerk Bölgesi sınırında bulunan Jalanaşkol gölü çevresi çatışmalara sahne oldu (Bekcan, 2013, s. 66; Şirokorad, 2004, s. 433-437). Çekoslovakya müdahalesi ve sınır çatışması, Mao’nun Washington’a yaklaşmasında önemi tartışılmaz bir rol oynadı (Zagoria, 1974, s. 149). Bu noktada, Çin Savunma Bakanı Lin Biao, 9. Kongre’de ABD ile SSCB’yi eşit tehlike olarak tanımlayınca SSCB-Çin uyuşmazlığından faydalanarak Çin’le buzları eritme kararı veren ABD’nin tasarladığı üçgen diplomasisinin³ temel ön şartı yerine gelmiş oldu (Kissinger, 2006, s. 681-710).

1.2.ABD Harekete Geçiyor

ABD, iki kutuplu dünyanın stratejik bir üçgene dönüştürülmesi stratejisini Temmuz 1969’dan itibaren uygulamaya başladı. Amerikalıların Çin’e seyahat yasağı kaldırıldı, 100 dolar değerinde Çin malını yurda sokmalarına ve Çin’e sınırlı miktarda Amerikan hububatı gönderilmesine izin verildi (Kissinger, 2006, s. 701-704). Çin-ABD ilişkilerinin yumuşamaya başlamasının en net göstergesi 1971’de Çin Halk Cumhuriyeti’nin BM’ye ve Güvenlik Konseyi’ne daimi üye olması ve Tayvan’ın üyelikten çıkarılmasıydı.⁴

Çin gibi büyük bir ülkeyi görmezlikten gelmenin aleyhlerine olacağını söyleyen ve ABD’nin ulusal çıkarlarıyla örtüşmediğini düşünen Başkan Richard Nixon, “Çin’i çözerek Rusları sallamay” düşünüyordu (Morgan, 2018). Nixon’ın ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger 9-11 Temmuz 1971’de Pekin’e bir ziyaret gerçekleştirdi ve ÇHC Başbakan Çu Enlay’la görüştü. Nixon’ın ziyaret talebini ilettili ve olumlu yanıt aldı (USC US-China Institute, 1971). 1972’de, 21-28 Şubat tarihleri arasında Pekin, Hangzhou ve Şangay’a bir ziyaret gerçekleştiren Nixon, ÇKP lideri Mao’yla 28 Şubat’ta Şangay’da ortak bir bildiri yayımladı. Bildiride, Çin-ABD ikili ilişkilerin normalleşmesinin bütün toplumların çıkarlarıyla uyumlu olduğu ve iki tarafın da uluslararası askeri çatışma tehlikesini azaltma arzusunu taşıdığı ifade edildi. Çin ve ABD, Doğu Asya’da hegemonya kurmama ve herhangi bir ülkenin hegemonyacı girişimine karşı harekete geçme konusunda anlaşıl. Bir başka deyişle, SSCB’den gelecek muhtemel bir tehdit karşısında ABD, Çin’i destekleyecek, Çin de SSCB’ye mesafeli duracaktı. Çin tarafı, ABD’nin Tayvan’daki silahlı güçlerini ve askeri tesislerini geri çekmeleri hususunda ısrar etti. ABD tarafı ise buna itiraz etmeyerek, nihai hedefin Tayvan’dan çekilmek olduğunu belirtti. Tayvan sorunu da dahil olmak üzere Vietnam, uluslararası uygulamalar ve ideoloji gibi konularda tarafların uyuşmayan görüşlerinin de bildiride yer alması ilginç bir durum oluşturuyordu. Yine de ikili ilişkilerde rehber niteliğindeki bu ortak bildiri, ÇHC ve ABD arasında imzalanan ilk resmi belge olma özelliğini taşıyordu (Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, 1972; Bogaturov, 2009: 351-352; Kissinger, 2006: 706). ABD

³ Üçgen diplomasisi; ABD Başkanı Richard Nixon ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’in SSCB-Çin ilişkilerinin bozuk olmasından yararlanarak, ABD’nin Çin ile ilişkilerini normalleştirmesini ve iki ülkeye karşı denge politikası güderek üstünlük kurma mücadelesini ifade etmektedir. (Kissinger, 2006, s. 681-710).

⁴ BM Genel Kurul kararının tam metni için bkz: (United Nations, 1971).

Başkanı Nixon bu ziyaretten gayet memnundu ve 1 haftalık Çin gezisini “dünyayı değiştiren hafta” olarak tanımlıyordu (USC US-China Institute, 2012)⁵.

ABD’yle yakınlaşma, Çin’in dış politika konseptinde de bazı değişiklikleri zorunlu kılıyordu. 1973’te Mao, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’a aynı amacı güttükleri süreçte birbirlerine zarar vermeyeceklerini ve Sovyet hegemonyasına karşı mücadele etmeleri gerektiğini söyledi. Şubat 1974’te Mao, Üç Dünya Teorisi’ni oluşturdu. Nisan ayında Deng Xiaoping (Deng Xiaoping) BM Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada bu teoriyi tüm dünyaya duyurdu. Teoriye göre birinci dünya devletleri, dönemin iki süper gücü olan SSCB ve ABD idi. Bu iki devlet dünyadaki diğer devletleri bir yandan siyasi olarak kontrolleri altına almakta, diğer yandan da ekonomik olarak sömürmekteydi. Sovyetler Birliği sosyal emperyalist bir devletti ve bu açıdan ABD’den bile daha tehlikeliydi. Üçüncü dünya devletleri, Latin Amerika’da, Asya’da, Afrika’da ve diğer bölgelerde bulunan gelişmekte olan devletlerdi. Bunlar tarih boyu ezilen ve sömürülen ulusları oluşturmaktaydı ve hala kolonileşmenin kalıntılarından kurtulmaya, bağımsızlıklarını perçinlemeye ve ulusal ekonomilerini geliştirmeye çalışmaktaydılar. Çin de gelişmekte olan sosyalist bir ülke olarak bu üçüncü dünya devletleri arasında yer almaktaydı. Ezilmiş halkların ve milletlerin haklı mücadelelerini sıkı bir şekilde destekliyordu. Bir süper güç değildi ve gelecekte de asla olmayacaktı. Bu iki grup arasında kalan ikinci dünya devletleri içerisinde Japonya, Avustralya, Kanada ve kalkınmış Avrupa ülkeleri giriyordu. Bu devletler kalkınmış olmalarına rağmen iki süper güçten birinin kontrolü altındaydı (Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, 1974; Cri English, 2006; Lunev, 2009, s. 291). Teoriye göre SSCB, Çin için ABD’den daha tehlikeli bir ülkediydi. Bu ABD’nin Çin’e yönelik politikasının/açılışının başarıya ulaştığını Sovyet-Çin uyumsuzluğundan iyi bir şekilde faydalandığını gösteriyordu.

2.SSCB-ABD-Çin Üçlü İlişkileri

ABD Çin’e açılınca, SSCB kendi pozisyonunu yeniden gözden geçirdi. Herhangi bir olumsuz durumda iki devleti birden karşısına almamak için ABD’yle ilişkilerinde daha ılımlı bir politika izledi. Bu tavır Soğuk Savaş’ta detant (yumuşama) döneminin havasına da uygundu. Kremlin, ABD’ye Çin’den daha çok önerecek şeyi olduğu düşüncesinden hareketle 1973 ve 1974’te Çin’e karşı Kissinger’ın deyişleriyle ittifaka benzer bir antlaşma önerdi. Brejnev’in teklifini Nixon geri çevirdi. Zira ABD, zayıfa (Çin’e) karşı güçlüyü (SSCB’yi) desteklemeyecekti. ABD’ye göre, Sovyetler Birliği’ne mevcut krizleri ılımlı hale getirme ve yeni krizler çıkarmaktan kaçınma fırsatı vermek gerekliydi. Asya’daki dengeyi bozabilecek kapasitedeki Çin’e ise Sovyet maceracılığına sınır koyarken ihtiyaç duyduğu iyi niyet sağlanacak ve böylelikle söz konusu ülke kontrol altında tutulacaktı (Kissinger, 2006, s. 708-709).

Sovyetler Birliği 1976’da SBKP’nin 25. Kongresi’nde Çin ile ilişkilerini barış içinde bir arada varolma ilkesi temelinde gördüğünü açıkladı (XXV Syezd, 1976: 435). Sovyetler, barışçı bir yaklaşım içerisinde hareket ederken aslında Çin ile ne kadar farklı yerde durduğunun da farkındaydı. Zira barış içinde bir arada varolma ilkesi, önce Lenin daha sonra SBKP’nin 20. Kongresi’nde Hruşov tarafından kapitalist devletlerle ilişkileri düzenlemeye yönelik geliştirilmişti. Bu arada ilişkilerin bozuk olma sebebinin Mao olabileceği ihtimali de, onun 1976’da ölümünün ardından ilişkilerde kayda değer bir değişme olmamasıyla boş çıktı (Quested, 1984, s. 153).

1978 yılı boyunca ABD, Çin’le resmi diplomatik ilişki kurabilmenin önündeki engelleri kaldırmaya çalıştı. Tayvan’dan askeri güçlerini çekti. Tayvan’la ilişkilerini resmi statüden gayri

⁵ Bu arada, bu dönemde (1965-1973) cereyan eden Vietnam Savaşı’nda ABD, Güney Vietnam’ı, SSCB ve Çin ise Kuzey Vietnam’ı (Vietnam Demokratik Cumhuriyeti) destekledi. Vietnam meselesi SSCB ve Çin’i yakınlaştırmadı. Aksine, deyim yerindeyse Vietnam üzerinden rekabete girdiler. ABD-Çin ilişkilerinin normalleşmesi de aradaki uyumsuzluğun derinleşmesine katkı sağlayan sebeplerden biri oldu. Diğer sebepler ve Vietnam üzerinden rekabet konusuna ilgili olarak bkz: (Bekcan, 2017, s. 440-448).

resmi statüye indirdi.⁶ Ertesi sene yürürlükten kalkacak olan 2 Aralık 1954 tarihli ABD-Tayvan ortak savunma antlaşmasını feshettiğini açıkladı. Çin-ABD diplomatik ilişkileri 1 Ocak 1979 itibarıyla kuruldu ve Den Syopin ABD'yi ziyaret eden ilk Çinli lider oldu (29 Ocak 1979). Aynı yıl Sincan'da Sovyetler Birliği'nin Orta Asya ve Moğolistan'daki roket ve nükleer silah denemelerini takip edebilmek amacıyla, Şah'ın devrilmesinin ardından İran'daki iki izleme merkezini kaybeden ABD'yle ortak elektronik izleme merkezleri inşa edildi. Fakat ABD'nin Tayvan'la ilişkilerinde fiilen pek bir değişikliğin olmaması Çin'in hoşuna gitmedi. 30 yıllık geçerlilik süresi 1980'de dolacak olan 14 Şubat 1950 tarihli SSCB-Çin Antlaşması'nın yürürlüğünü uzatmadı ama ABD'ye tepki olarak Sovyetler'e ilişkileri normalleştirme için görüşmelere başlama teklifinde bulundu. Eylül-Aralık 1979'da ilk tur görüşmeler yapılsa da iki taraf da ortak bir noktada buluşmaya hazır değildi (Korgun, 2009, s. 402-403). İlişkileri zorlayan yeni sorunlar da ortaya çıktı. Bunlardan birincisi, Vietnam'ın Kasım 1978'de Sovyetler'in onayını aldıktan sonra Aralık ayında Çin'in desteklediği Kamboçya'ya saldırması, diğeri ise Aralık 1979'da Sovyetler'in iç karışıklık içerisindeki Afganistan'a (iktidardaki sosyalist hükümete yardım etmek amacıyla) askeri müdahalede bulunmasıydı. İlkine Çin, Şubat-Mart 1979'da Vietnam'a saldırarak cevap verdi. Bu saldırının dikkat çeken en önemli noktası Çin'in hava ve deniz gücünün süper güçlerin 20 yıl gerisinde olduğunun anlaşılması olmuştu. Çin Halk Kurtuluş Ordusu kitle olarak genişti ama gücü aynı oranda fazla değildi. İkincisine tepkisi ise diplomatik nitelikte oldu. İki ülke arasında başlayan ilişkileri normalleştirme görüşmeleri askıya alındı (Whiting, 1984, s. 144, 151). Bu olay Çin'e, Sovyet karşıtı temelde manevra yapmak imkanı verdi. 1980'de Çin, ABD'den askeri malzeme almaya başladı. Ama ABD'yle ilişkilerini ilerletme konusunda şüpheleri de yok değildi. Çin-Vietnam Savaşı'nda ABD'den beklediği desteği göremedi. Ayrıca ABD (yukarıda da belirtildiği gibi) hala Tayvan'la ilişkilerini sürdürüyordu. Ağustos 1982'de ABD Dışişleri Bakanı George Shultz, Pekin'i ziyaret etti ve Tayvan'a silah sevkiyatını kesecekleri sözünü verdi ama pratikte bu söz gerçeğe dönüşmedi. Washington'un Tayvan'ın ayrı, bağımsız bir devlet olduğu yönündeki çizgisi fiilen hep devam etti. Çin, yaklaşmanın dozunu da iyi ayarlamalıydı, ileride tek taraflı ABD'ye bağımlı hale gelmemeliydi. ÇKP'nin Eylül 1982'deki 12. Kongresi'nde Genel Sekreter Hu Yaobang Çin'in kendisini hiçbir büyük güce bağlamadığını ve onun vesayeti altına girmediğini ve girmeyeceğini vurgularken ABD ile ilişkilerin siyasi ve ekonomik anlamda eşitsiz bir seviyede olmadığını net bir şekilde ifade ediyordu. Haliyle Çin-ABD yaklaşması ivme kaybetti (Bordaçev, 2009, s. 429, 441-442; Whiting, 1984, s. 150).

Çin-ABD ilişkilerindeki değişikliği dört temel faktörle açıklamak mümkündür. Birincisi, Reagan yönetimi, Carter yönetimine oranla Pekin'le daha az ilgilenmişti. Soğuk Savaş'a, Sovyetler Birliği'nin Afganistan müdahalesine odaklanmıştı. Vietnam'da yaşadığı trajedinin bir benzerini SSCB'nin Afganistan'da yaşaması için sosyalist Afgan hükümeti ve Sovyet ordusuyla savaştan bütün unsurları (Taliban) destekledi. İkincisi, Çin-SSCB gerilimi azalmaya başlamıştı ve Çin Batı'ya daha az bağımlı olmak istiyordu. Üçüncüsü, Çin ve SSCB çıkarları, SSCB ve ABD çıkarlarına göre daha uyumluydu. Dördüncüsü Çin, Batı'nın düşünce anlayışı ve değerlerinin genç nesil üzerindeki etkisinden endişe duyuyordu (Lee, 1983, s. 33). Öte yandan Çin, Washington'u hep bir pazarlık kartı olarak kullandı. Zira Sovyetler'le düşmanlığın sürmesi Washington'la ilişkileri hızlandıran bir araç oldu. Bu ise, Sovyetler'in hem ABD'ye hem de Çin'e karşı savunma önlemlerini artırması ve ekonomik bakımdan zayıflaması sonucunu doğurdu (Tucker, 1995-96, s. 518). Üçlü ilişkiler içerisinde (bu sayede) Çin; egemenliğine, güvenliğine ve çıkarlarına zarar veren SSCB ve ABD'nin yayılmacı politikalarını kontrol altında tuttu. Bunu yaparken bir yandan da gücünü, etkisini ve uluslararası statüsünü uzun dönemde geliştirmeyi başardı. Ayrıca ekonomi, ticaret, bilim ve teknoloji alanında

⁶ Çin Anayasası'na göre dünyada sadece 'Tek Çin' vardır. Tayvan eyaleti ÇHC'nin bölünmez toprağıdır. Çin ile diplomatik ilişki kurmak isteyen bir ülke, Tayvan'la diplomatik ilişkilerini tümüyle kestiğini beyan etmeli, ÇHC'nin Çin'in tek yasal hükümeti olduğunu tanımalıdır. ÇHC Hükümeti'nin herhangi bir ülkenin 'iki Çin' veya 'bir Çin bir Tayvan' gibi bir olgu yaratmaya yönelik tertiplerine tahammülü yoktur. Çin ile resmi diplomatik ilişkisi olan bir ülkenin Tayvan'la herhangi bir biçimde tekrar resmi ilişki kurması da kabul edilemez. (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2000).

modernizasyon hedefine faydası olacak şekilde iki ülkeyle birebir ilişkilerini sürdürerek kendi çıkarı için kullanmayı bildi. Genel olarak, ABD'nin Çin'e yaklaşımı siyaset ve güvenlik odaklıyken Çin'in ABD'ye yaklaşımı ekonomi odaklı oldu. Sovyet-Çin uyuşmazlığının giderildiği, ilişkilerin normalleştiği süreç ise, önce ABD'nin Çin'e stratejik ilgisinin görece azaldığı (Sovyet-Afgan savaşına odaklandığı) sonra da Soğuk Savaş'ta gerilimin düştüğü döneme denk geldi.

3. SSCB-Çin İlişkilerinde Normalleşme

SSCB-Çin arasındaki gergin ilişkileri normalleştirme çabası daha önce belirtildiği gibi 1979'da başlamış ama aynı yılın sonunda Sovyetler'in Afganistan müdahalesi, sürecin durmasına neden olmuştu. Çin'e göre, ilişkilerin normale dönmesinin önünde üç engel vardı. Birincisi sınırdaki sürekli artan Sovyet askeri yapılanması, ikincisi Sovyetler'in, Vietnam'ın Kamboçya'ya saldırısını desteklemesi, üçüncüsü ise Sovyet silahlı güçlerinin Afganistan'da bulunmasıydı (Mei, 1985, s. 75-77). Sovyetler'in söz konusu engelleri ortadan kaldırmadaki isteksizliğine rağmen Çin diyalogun sürmesinden yana olmuş ve genel olarak 1982'den itibaren ilişkilerdeki gerilim düşmeye başlamıştı. İki taraf da bu yöndeki iradelerini kamuoyuna duyurmuşlar, Çin-Sovyet ve Çin-Moğol sınırında askeri güçlerini azaltmışlardı. Bunda Mart 1982'de Brejnev'in sınırdaki güven artırıcı girişimler önerisi etkili oldu. Ekim ayında ilişkileri normalleştirme amaçlı müzakereler yeniden başladı. Çin iki süper güce karşı artık "eşit mesafe" (ravnoudalennost) politikası izliyordu. Bir başka deyişle hegemonya karşıtlığı üzerine kurduğu politikasını iki süper güçle barış içinde bir arada varolma politikasına dönüştürmüştü. ÇKP'nin 1982'deki 12. Kongresi'nde yeni konseptin altı çizildi. Çin'de, ABD'nin kendi çıkarları için Çin'i manipüle ettiği, Sovyetler'in de algılandığından daha az tehlike arz ettiği duygusu oluşmaya başladı (Bordaçev, 2009, s. 442).

Bu dönemde ABD ile ilişkilerin nispeten zayıflayıp, SSCB ile gerginliğin azalmasında -daha önce belirtilen ABD ile ilişkilerin ortaya çıkardığı sorunlar dışında- iki önemli faktör de etkili oldu. İlki, Pekin'in, Moskova'yla ilişkiler düzelmedikçe diğer Asya ülkeleriyle barışçı ilişkiler kuramayacağını düşünmesiydi. Diğeri ise, 1978 sonu 1979 başında (11. Parti Kongresi ve sonrasında), ÇKP içerisinde Den Syopin, Chen Yun ve Hu Yaobang liderliğindeki reformist grubun muhafazakarların desteğiyle Maocu gruba üstünlük sağlamasıydı (Lee, 1983, s. 29-30). Moskova, Çin'in, 1982'de bağımsız bir dış politika izlediğini beyan etmesini, ilişkileri düzeltmeye hazır olduğu sinyali olarak algıladı. İki taraf için de çatışma, gereksiz bir yük oluşturuyor, ulusal güvenlik masrafının pahalı ve verimsiz bir şekilde artmasına neden oluyordu. Çin'in ekonomik reforma başlaması da çatışmanın faydasızlığını, işlevsizliğini pekiştiriyordu. Bununla birlikte Çin, normalleşme sürecini ABD ile ilişkilerini bozmadan dikkatli bir şekilde yürüttü. Örneğin Sincan'daki (Orta Asya ve Moğolistan'daki Sovyet nükleer denemelerini) izleme merkezleri çalışmaya devam etti (Levine, 1992, s. 28-29).⁷

SSCB Dışişleri Bakanı Andrey Gromıko Eylül 1984'te BM'nin 39. Genel Kurul Toplantısı'nda Çin ile ilişkileri iyileştirme niyetinde olduklarını belirten bir konuşma yaptı. İki ülkenin aynı bakış açısına sahip olması gerektiğini, emperyalistlerin kendi iradelerini diğer ülkelere dikte ettiğini, sosyalizme karşı haçlı seferi ilan ettiklerini, sosyalizmin yüksek çıkarlarınının barış ve güvenlik adına dünya çıkarlarıyla örtüştüğünü söyledi (Gromıko, 1988, s. 135-136). Olumlu siyasi gelişmelere paralel iki ülke arasında ticari ve kültürel etkileşim de artmaktaydı. 1983'te SSCB'nin Çin'den ithalatı bir önceki yıla oranla % 116, ihracatı da % 87 oranında yükseldi. İki yönlü ticaret 1983'ten 1984'e 1 milyar dolardan 1,2 milyar dolara çıktı ve sonraki yıllarda da artmaya devam etti. Aralık 1984'te Sovyet Hükümeti Temsilcisi Ivan Arhipov'un Pekin ziyareti sırasında bilimsel ve teknik işbirliğini içeren bir anlaşma imzalandı. Anlaşma kadar önemli bir nokta, Eylül 1969'da sınır çatışmalarından sonra Kosıgin ile Çu

⁷ Shichor, Çin ve ABD'nin Sincan'da Sovyet-Afgan Savaşı sırasında Sovyetler'in aleyhine dinleme ve istihbarat toplama faaliyetinde bulduklarını, ayrıca Çin'in, söz konusu izleme merkezlerinin 1990'ların başında kapatıldığını açıkladığını ama Tayvanlı kaynakların aksini iddia ettiğini söylemektedir. (Shichor, 2004, s. 148-149).

Enlay'ın Pekin havaalanında yaptığı kısa görüşmeden beri SSCB'nin Çin'e en yüksek derecede resmi ziyareti gerçekleştirmesi ve Arhipov'un da 1950'lerde Sovyet yardım programı içinde görev almış ve Çin'in "eski dost" olarak nitelediği bir isim olmasıydı.⁸

Kısa süren, sırasıyla Yuri Andropov ve Konstantin Çernenko dönemlerinin ardından Mihail Gorbaçov, Mart 1985'te SBKP genel sekreterliğine getirildi. Dış politikada ılımlı ve sorunları giderici/çözücü bir tavır içerisinde oldu ve Çin'le de iyi ilişkiler kurma amacı güttü. SSCB-Çin sınırı bölgesinde Sovyet askeri gücü azaltıldı. Temmuz 1986'da Vladivostok'ta yaptığı konuşmada Gorbaçov, Çin'le iki eşit, egemen devlet olarak sorunları ve iyi komşuluk ortamının sağlanması adına gerekli tedbirleri konuşmak için bir araya gelmeye hazır olduklarını söyledi. Bu çerçevede Moğolistan'daki Sovyet askeri varlığı azaltılmış, Afganistan'da kısmi bir geri çekilme gerçekleşmişti. (Nguyen, 1993, s. 288; Horelick, 1986, s. 8).

Gorbaçov ve Syopin 15 Mayıs 1989'da Pekin'de Syopin'in deyişiyle "geçmiş kapatıp geleceği konuşmaya başlamak" için bir araya geldi. Buluşmada Syopin devletler arasında eşitliğin anahtar kavram olduğunu, Çin'in eşitliğe büyük önem verdiğini ve başka ülkelere küçümseyici ya da tehditkar yaklaşmadığını söyledi. Emperyalist güçlerin eski Çin'i sömürmesinden, yağmalamasından ve SSCB-Çin ilişkileriyle SBKP-ÇKP ilişkilerindeki kırılma ve dönüm noktalarından bahsetti. Geçmiş analiz etmenin geleceğe emin bir şekilde ilerlemeyi mümkün kılacağını vurguladı. Gorbaçov, Syopin'e katılarak geçmişin kötü ilişkilerinden kendilerine düşen sorumluluk payının farkında olduklarını belirtti. İki lider geçmiş geride bırakıp, Çin-SSCB ilişkilerini geleceğe yönelik geliştirmek adına somut tedbirler almaları gerektiği üzerinde hemfikir olduklarını açıkladılar (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 1989).

18 Mayıs'ta yayımlanan ortak bildiriye, bu yüksek seviyede buluşmanın iki ülke ilişkilerinin normale dönüşünün sembolü niteliğinde olduğu, ilişkilerin normalleşmesinin herhangi bir üçüncü ülkeye yönelik olmadığı veya çıkarlarına zarar vermediği belirtildi. İlişkiler egemenliğe ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, saldırmazlık, karşılıklı içişlerine karışmama, eşitlik ve ortak çıkar ilkeleri üzerine inşa edilecekti. İki taraf da aralarındaki sorunları, kara, hava, deniz yoluyla ya da üçüncü bir sınırdaş ülke (Moğolistan kastediliyor) aracılığıyla kuvvet kullanmadan ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunmadan barışçı müzakerelerle çözüme yolundaki niyetlerini beyan etti. Çin, Sovyetler'in Moğolistan'daki askeri varlığının yüzde 75'ini çekmesinden memnundu. Geri kalan kısmının da kısa zamanda çekilmesi umudunu taşıyordu. Ayrıca taraflar Vietnam'ın Eylül ayına kadar Kamboçya'daki askerlerini çekmesi konusunda hemfikirdi. İki taraf da Asya-Pasifik'te ya da dünyanın herhangi bir bölgesinde hegemonyacı bir faaliyette bulunmayacaktı. Böyle bir davranışta bulunacak ülkeye de tepki gösterecekti (Vang, 2008, s. 126-127; Levine, 1992, s. 27; Sestanovich, 1991, s. 585-586).

Böylece, iki ülke aralarındaki sorunları çözüyor, yakın ilişkilerin ve işbirliğinin önünü açıyordu. Soğuk Savaş'ta gerilimin düşmesi Gorbaçov'la birlikte Sovyet iç ve dış politikasının yaşadığı dönüşümden kaynaklanıyordu. Bu dönüşümün içeriğini kabaca glasnost (açıklık), perestroyka (yeniden yapılanma) politikaları ve ekonomide giderek kapitalizme alan açılması oluşturuyordu. Açıkçası tam da bu dönüşüm hem Soğuk Savaş'ı bitiriyor hem de Sovyet-Çin ilişkilerini iyileştiriyordu. Gorbaçov ve Syopin'in de belirttiği gibi ilişkilerinin normalleşmesi herhangi bir üçüncü ülkeye yani ABD'ye karşı güç birliği oluşturma niyeti taşııyordu. Artık bu durumda ABD'nin SSCB-Çin arasındaki sorunlarla ilgilenmesine ya da bu sorunlardan faydalanmasına gerek kalmamıştı. Zira, artık Sovyetler Birliği ideolojik olarak zayıflamış, dağılmanın eşiğine gelmişti. İçerde dönüşüm politikalarının getirdiği "rahat/uygun" ortam karşı-devrimci fikirlerin yayılmasına hizmet etmişti. Bu, Soğuk Savaş ortamında ABD liderliğindeki kapitalist batı ülkeleriyle mücadelede geç kalındığını gösteriyordu. Ama bu dönemde SSCB-Çin

⁸ Aslında bu ziyaret, Nisan 1984'teki Reagan'ın Çin ziyaretine cevap olarak Mayıs 1984'te SSCB lideri Konstantin Çernenko tarafından gerçekleştirilecekti ama o dönemde Çin-Vietnam sınır çatışmaları ve Çernenko'nun hastalığı nedeniyle gerçekleşmemişti. (Mei, 1985, s. 75-76).

ilişkilerinde oluşan olumlu hava SSCB'nin dağılması sonrasında Rusya-Çin ilişkilerine net bir şekilde yansdı.

Sonuç

ABD'nin SSCB-Çin ilişkilerini/uyuşmazlığını etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkması, temelde Çin'in Sovyetler Birliği'nden tehdit algılamasının bir sonucuydu. Sovyetler'in güvenlik endişesinin artmasına, ABD'nin de üçlü ilişkilerde iki sosyalist ülkenin çatışmasından yararlanarak ulusal çıkarları ve kapitalist blok lehine avantaj elde etmesini sağladı. Çin, SSCB'den tehdit algıladığı ya da Çin-SSCB ilişkileri gergin olduğu sürece üçlü ilişkilerde stratejik ve ideolojik açıdan kazançlı taraf oldu. Bu da uluslararası komünist hareketin zayıflamasına katkı sağlayan bir sonuç doğurdu.

Bu noktada, Sovyetler Birliği'ni sürekli başta ABD olmak üzere emperyalist ülkelerle işbirliği içinde olmakla suçlayan Çin yönetiminin ABD'yle yakınlaşması, pek de ilkeli bir dış politika gütmeyeceğinin ya da bu konuda tutarsız davrandığının bir işareti olarak değerlendirilebilir. Öte yandan bu durumu realpolitik kavramıyla açıklamak da mümkündür. Devletlerin, güçleriyle orantılı olarak ulusal çıkarlarını belirlediği ve bir dış politika izlediği yaklaşımından hareketle, Çin'in 1964'te ilk nükleer silah denemesini gerçekleştirdikten sonra (özellikle Sovyetler Birliği'ne karşı) daha özgüvenli bir dış politika izlediğini söylemek pek de yanlış bir tespit değildir. Hele 1970'lerde Sovyetler Birliği'nden algıladığı tehditten dolayı ABD ile ekonomik ve siyasi ilişkilere başlaması ve Washington'u Sovyetler'e karşı bir koz olarak kullanmasını realpolitikten başka bir kavramla açıklamak zordur. Sözün özü, iki ülkenin birbirine hep kuşkuyla yaklaşması ve ulusal çıkarlarını her şeyin üstünde tutması da uyuşmazlığı destekleyici bir rol oynadı.

Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin, ilişkilerinin gergin olduğu dönemden aldığı en önemli ders, birbirleri üzerinde hegemonyacı faaliyetlerde bulunmamak, iki bağımsız devlet olarak birbirlerinin egemen eşitliğine ve toplumların sosyo-ekonomik yapısına saygı duymak gerektiği oldu. 1980'li yıllara gelindiğinde geçmişten bu dersi iyi alan Sovyet ve Çinli yöneticiler ilişkilerini eşitlik, güven ve saygı üzerine inşa ettiler. Dış politika faaliyetlerini genel olarak bu temel çerçeve içerisinde yürütürken bir yandan da içeride ekonomik reform adı altında kapitalist dünyaya eklemleme sürecini yaşadılar. Bu durum, Marksist-Leninist teori üzerindeki yorum farkını -iki ülkede de teorinin zayıflamış olmasından dolayı- ikili ilişkilerde bir sorun olmaktan çıkarıyordu. Ekonomik reformlar ABD'yi dışlamamayı da gerektirdiğinden 1980'lerin sonuna doğru normalleşen SSCB-Çin ilişkileri, ABD'yi rahatsız etmiyordu. Zira, Soğuk Savaş'ta gerilim düşmüştü, Sovyetler dağılmaya doğru gidiyordu. Her halükarda ABD üstün pozisyonunu pekiştiriyordu. Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası sistemin tek lideri (tek kutuplu dünyanın lideri) olmuştu.

1991'de dağılan Sovyetler Birliği'nin yerini en büyük varisi Rusya aldı. Çin'le ilişkiler herhangi bir sekteye uğramadı. Aksine askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda giderek daha da gelişti, güçlendi. İki ülke 1989 ortak bildirisinin belirlediği çizgide hareket etti. 1990'lı yıllarda söz konusu bildiriye pekiştiren ve hatta işbirliğini daha ileriye götüren ortak bildirilere ve faaliyetlere imza attılar. Rusya ve Çin 1996'da ilişkilerini stratejik ortaklık seviyesine çıkardılar, 2001'de kurulan Şangay İşbirliği Örgütü'nün lokomotifleri oldular. Bu çerçevede 21. yüzyılın iyi ilişkilerinin temelini Sovyet döneminde Gorbaçov'un girişimleriyle atıldığını rahatlıkla söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Bekcan, U. (2013). *Yeni dünya düzeninde Rusya-Çin ilişkileri*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Bekcan, U. (2017). Why did the Vietnam War not decrease the tension of the Sino-Soviet dispute?. (Eds: G. Rata, M.A. Icbay, H. Arslan). *Recent Developments in sociology and social work*. Bialystok: E-BWN, 440-448.
- Bekcan, U. (2018). Sovyet-Çin uyuşmazlığını anlamak: 20. kongre'den 1963 parti mektuplarına. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 49(0), 89-115.
- Biao, L. (2004). Report to the ninth national congress of communist party of china. <http://www.marxists.org/reference/archive/lin-biao/1969/04/01.htm> (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Bogaturov, A. (2009). Stabilizatsiya mejdunarodnoy sistemı (1969-1973). Sistemnaya istoriya mejdunarodnih otnoşeniy, Tom 2, (red: A. Bogaturov), Moskva: Kulturnaya Revolyutsiya, ss. 330-373.
- Bordaçev, T., "Vozobnovleniye bipolyarnoy konfrontatsii (1980-1985)", Sistemnaya istoriya mejdunarodnih otnoşeniy, Tom 2, (red: A. Bogaturov), Moskva: Kulturnaya Revolyutsiya, ss. 420-458.
- Cri English (2006). *Chairman Mao Zedong's theory on the division of the three world and the strategy of forming an alliance against an opponent*. <http://english.cri.cn/3126/2006/09/07/269@136182.htm> (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Girard, B. (2018). *Nixon's China sell-out*. <https://thediplomat.com/2018/07/nixons-china-sell-out/> (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Gromiko, A. (1988). *Pamyatnoye*, Kn. 2, Moskva: İzdatelstvo Poliçeskoy Literaturi.
- Horelick, A. L. (1986). *Soviet foreign policy under Gorbachev. National Security Issues of the USSR*. Brussels: NATO HQ Workshop, 1-37.
- Jones, R. A. (1990). "Socialist internationalism and the Warsaw Pact intervention in Czechoslovakia", *the Soviet concept of 'limited sovereignty' from Lenin to Gorbachev: Brezhnev Doctrine*, London: Macmillan, 193-210.
- Kissinger, H. (2006). *Diplomasi* (İ. H. Kurt, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Korgun, V. (2009), Protivoreçiya razryadki i iye krizis (1974-1979). Sistemnaya istoriya mejdunarodnih otnoşeniy, Tom 2, (red: A. Bogaturov), Moskva: Kulturnaya Revolyutsiya, 373-420.
- Lee, E. (1983). Beijing's balancing act, *Foreign Policy*, ? (51), 27-46.
- Levine, S. I. (1992). Second chance in China: Sino-Soviet relations in 1990s. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 519(?), 26-38.
- Lunev, S. (2009). Stanovleniye politiki ryazryadki (1962-1968). Sistemnaya istoriya mejdunarodnih otnoşeniy, Tom 2, (red: A. Bogaturov), Moskva: Kulturnaya Revolyutsiya, ss. 278-329.
- Mei, Y. (1985). The maturing of Soviet-Chinese relations. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 481(1), 70-80.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (1989). *End the past and open up the future - the normalization of relations between China and the Soviet Union* https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18018.shtml 1 (Erişim tarihi: 18.12.2018).

- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (1974). "Chairman Mao Zedong's theory on the division of the three world and the strategy of forming an alliance against an opponent." https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18008.shtml (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (1972). *30 years of Sino-US relations*(2). https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3603_665545/t1140631.shtml (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (2000). *Principles governing the establishment of diplomatic relations with other countries*. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ljzg_665465/zgjk_665467/3575_665475/t17826.shtml (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Morgan, I. (2018). *Richard Nixon's opening to China and closing the gold window*. <https://www.historytoday.com/iwan-morgan/richard-nixons-opening-china-and-closing-gold-window> (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- Nguyen, H. P. (1993). Russia and China: the genesis of an eastern rapallo. *Asian Survey*, 33(3):285-301.
- Pillsbury M. (1975). *Salt on the dragon: Chinese views of the Soviet-American strategic balance*. Santa Monica: The Rand Corporation.
- Quested, R. K. I. (1984). *Sino-Russian relations: a short history*. Sydney: George Allen and Unwin.
- Sestanovich S. (1991). "Gorbachev's foreign policy: a diplomacy of decline", Frederic J. Fleron Jr., Erik P. Hoffman, Robbin F. Laird (Eds), *Soviet foreign policy*, New York: Adline de Gruyter, 574-589.
- Shichor, Y. (2004). "The great wall of steel: military and strategy in Xinjiang", *Xinjiang: China's Muslim Borderland*, S. Frederick Starr (Ed), New York: M.E. Sharpe, Armonk.
- STMA. (1988). *Sosyalizm ve toplumsal mücadeleler ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şirokorad, A. (2004). *Rossiya i Kitay: konflikt i sotrudniçestvo*, Moskva: Veçe.
- Şirokov, M. (2009). İnişiativı administratsii R. Niksona v otnoşeniyah Kitaya i obsjudeniye Kitayskoy politiki v pravitelstvennih krugah SŞA (Yanvar-Avgust 1969 g.). *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, No 320, 127-132.
- Tucker, N. B. (1995-96). China as a factor in the collapse of the soviet empire. *Political Science Quarterly*, 110(4), 501-518.
- United Nations (1971). 2758 (XXVI) 25 October 1971, "Restoration of the lawful rights of the People's Republic of China in the United Nations", <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 18.12.2018).
- XXV Syezd. (1976). *XXV syezd kommunistiçeskoy partii sovetского soyuza, stenografiçeskiy otçet* Tom 1, Moskva: İzdatelstvo Političeskoy Literaturı.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Kentsel Aktörlerin Sürdürülebilirlik Algıları: Q-Metodoloji

Yöntemiyle Bir Araştırma *

Sustainability Perceptions of Urban Actors: A Research with Q-Methodology Method

Dr. Öğr. Üyesi Levent MEMİŞ¹

Öz

Sürdürülebilirlik yaklaşımı, karşılaşılan toplumsal, ekonomik ve çevresel sorunlara bir çözüm aracı olarak 1970'li yıllardan itibaren gündeme gelmeye başlamış ve zaman içinde farklı konularda karşılık bularak popülerliğini artırmıştır. Sürdürülebilirlik yaklaşımının, diğer konuların (tarım, ormancılık, balıkçılık, yoksulluk gibi) yanında gündeme alındığı önemli bir alanda kentsel yerleşimlerdir. Barındırdığı nüfus ve yerleşim özelliklerinden dolayı ayırıcı yönleri bulunan kentlerde karşılaşılan sorunlara bir çözüm aracı olarak sürdürülebilirlik yaklaşımı gündeme gelmektedir. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, kentsel mekanlarda sorumluluk üstlenen aktörlerin sürdürülebilirlik algılarını ölçmek ve özelde de atık yönetimine ne derece önem verdiklerini tespit etmektir. Araştırmada, belirlenen sürdürülebilir kentsel kalkınma kriterleri üzerinden uzlaşımın ve farklılıkların, aktörler arasında nasıl bir dağılım gösterdiği inceleme konusu yapılmaktadır. Araştırmada, Q-Metodoloji yöntemi kullanılmaktadır. Belirlenen kapsam (Giresun ili) çerçevesinde araştırmaya altı STK ve yedi belediye dahil edilmiştir. Araştırmanın genel sonuçlarına göre belediyelerde, çevre ana başlığı altındaki konularda hem uzlaşmanın (enerji verimliliği, bisiklet, toplu taşıma, çevre eğitimi gibi) hem de farklılaşmanın (yeşil işletme, atık yönetimi, tarım alanları ve su kaynakları gibi) olduğu tespit edilmektedir. Diğer taraftan STK'larda da çevre başlığı altındaki konularda uzlaşım bulunurken, sosyo-kültürel ana başlığı altındaki konularda farklılaşmanın olduğu anlaşılmaktadır. Atık yönetimi bağlamında ele alındığında ise hem STK'ların hem de belediyelerin, kaynakta ayırıştırma ve geri dönüşüm dahil olmak üzere, atık yönetimi konusuna 1 ile 4 aralığında (büyük oranda) önem verdikleri anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kentsel kalkınma, kentsel aktörler, Q-Metodoloji

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The sustainability approach has started to come to the agenda as a means of solution to the social and economic problems encountered in the 1970s and its popularity has increased by finding answers on different issues over time. Urban settlements are important areas where sustainability approach is put on the agenda. The main purpose of the research is to measure the sustainability perceptions of the actors who take responsibility in urban spaces that contain the density of the population and to determine the importance they attach to waste management in particular. In this research, the distribution of the differences and consensus among the actors based on the determined sustainable urban development criteria is examined. In the research, Q-Methodology method is used with its unique structure. The data obtained by this method were analysed using PQMethod 2.0 software. The scope of the study consists of the province of Giresun. In this context, six NGOs (non-governmental organizations) and seven municipalities were included in the study. According to the general results of the research, it is determined that there are both consensus (such as energy efficiency, cycling, public transportation,

* Bu çalışma, "Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma ve Katı Atık Yönetimde Ağ Yönetimi: Giresun İli Örneği" (Sakarya Üniversitesi, SBE, 2016) başlığı altında, Prof. Dr. H. İbrahim AYDINLI danışmanlığında hazırlanan doktora tezinden türetilmiştir.

¹Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, levent_memis@hotmail.com.

Atıf için (to cite): Memiş, L. (2019). Kentsel aktörlerin sürdürülebilirlik algıları: Q-metodoloji yöntemiyle bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 244-260.

environmental education) and differentiation (such as green enterprise, waste management, agricultural areas and water resources). On the other hand, while NGOs have reached consensus on environmental issues, it is understood that there is differentiation on issues under socio-cultural main head. The consensus of CSOs on the environment reflects the results of their environment-oriented study areas. In the context of waste management, it is understood that both NGOs and municipalities give great importance to waste management in the range of 1 to 4, including separation and recycling at source.

Keywords: Sustainability, sustainable urban development, urban actors, Q-Methodology

Paper Type: Research

Giriş

İnsanın yaşamasını sağlayan kaynakların aşırı kullanımı bir takım olumsuz sonuçlarla karşılaşılmasına yol açmış ve ortaya çıkan bu durum yeni arayışlara sebep olmuştur. Bilim ve teknolojiye gelişmelerin etkisi altında kaynakların tüketildiği bu süreçte, kaynakların devamlılığına aracı olmayı öngören sürdürülebilirlik kavramı gündeme gelmiştir. Hatta zaman içinde bir yaklaşımı temsil etmeye başlamıştır. İlk aşamada çevresel sorunlar üzerinden gündeme gelen kavram, sanayi toplumunda karşılaşılan olumsuzluklarla, farklı alanlarda (çevre, nüfus, ekonomi, kentleşme, vb.) ele alınmaya başlanmıştır. Sürdürülebilirlik yaklaşımı 1960'lı yıllarda ortaya çıkan çevresel hareketlerin etkisiyle 1970'li yılların başından itibaren uluslararası düzeyde karşılık bulmaya başlamıştır. İlgi yoğunluğunun artmasıyla (bkz. Wheeler, 1996, s. 2-8) yaklaşım yaygınlık kazanmış ve farklı alanlarda gündeme gelerek popüler bir kavram haline gelmiştir (Engelmen, 2013, s. 3).

Genel olarak mevcut ekonomik yapıya da uyumluluğu yansıtan sürdürülebilirlik kavramının, öncesinde “sürdürülebilir toplum” (*sustainable community*), sonrasında ise “sürdürülebilir kalkınma” (*sustainable development*) şeklinde kullanımının yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Kavramın temel odağı; ekonomi, toplum ve çevre arasında bir dengenin kurulmasına dayanmaktadır. Diğer taraftan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, büyümenin nimetlerinden yararlanmayan ve aşırı yoksulluk içinde olan toplum kesimlerini (Kılınç, 2011, s. 16) ve gelecek kuşakları merkezine yerleştirmektedir. Fakat kavram beraberinde bir takım eleştirileri de getirmektedir. Bu bağlamda; büyüme ne kadar imkan dahilinde olacaktır?, büyümenin biçimi ne olacaktır?, gelişmekte olan ülkelerin beklentilerini karşılayabilecek midir? gibi sorulardan hareketle sahip olduğu kimi belirsizliklerin altı çizilmektedir (Fiorino, 2010, s. 583). Bunların yanında, biyolojik çeşitliliği koruma, yoksulluğu azaltıcı yöntemlerin geliştirilmesi, atıkların azaltılması, fosil yakıtlara bağlılığın azaltılması gibi zorlukların bulunduğu da dikkat çekilmektedir (Maczulak, 2010, s. 175-177).

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının önemli unsurlarından biri de mekânsal boyutudur. Mekân gündeme geldiğinde de, öncelikli yaşam mekânımızı oluşturan kentler öne çıkmaktadır. Bu noktada sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına kent mekânı üzerinden odaklanıldığında, “sürdürülebilir kentsel kalkınma” kavramı gündeme gelmektedir. Dünya nüfusunun yarısından fazlasını bünyesinde barındıran kentler; sosyal, ekonomik ve çevresel açıdan birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Adı geçen sorunları giderme ve daha iyi bir yaşam mekânı inşa etme çabasıyla kentsel düzlemde sürdürülebilirlik yaklaşımı karşılığını bulmaktadır. Fakat bu süreçte de mikro, makro ve meso düzeyde çeşitli faktörlerin etkili olduğu bilinmektedir (Zavadskas, Kaklauskas, Vainiūnas ve Saparauskas, 2004, s. 219-221). Burada üzerinde önemli durulması gereken başka bir husus ise; çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan etkileme ve etkilenme durumu bulunan farklı taraflardan (kamu, özel ve sivil toplum) aktörlerin, sürdürülebilirlik konusundaki farkındalıklarıdır. Bu olmadan sürdürülebilir bir mekân inşa etmek veya mekânı sürdürülebilir hale getirmek mümkün gözükmemektedir.

Sürdürülebilirlik yaklaşımının kentsel alanda karşılığını bulmasındaki önemli bir husus ise, kent yönetimine dâhil olan aktörlerin farkındalığı ve bilgisidir. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, kentsel mekânlarda sorumluluk üstlenen aktörlerin sürdürülebilirlik algılarını

ölçmek ve özelde de atık yönetimine ne derece önem verdiklerini tespit etmektir. Ayrıca araştırmada, belirlenen sürdürülebilir kentsel kalkınma kriterleri üzerinden uzlaşımın ve farklılıkların, aktörler arasında nasıl bir dağılım gösterdiği inceleme konusu yapılmaktadır. Araştırmada, kendine özgün yapısıyla Q-Metodoloji yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntemle elde edilen veriler PQMethod 2.0 programından yararlanılarak analiz edilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve: Sürdürülebilirlik

Genel düzeyde ele alındığında sürdürülebilirlik, uzun dönemli bir bakış açısını yansıtan (Newman ve Kenworthy, 2000, s. 109), soyut ve geniş konsept bir kavram olarak (Portney, 2003, s. 3) gündeme gelmektedir. Kavramın ilk kullanımı (*sustain*) 1290 yılına kadar geriye götürülmekle (Scoones, 2007, s. 590; Leach, Scoones ve Stirling, 2010, s. 37) birlikte, modern anlamda kullanımı 1970’li yılların başlarından itibaren gerçekleştirilen toplantılarda² ve yaşanan gelişmelerin etkisi altında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreç içinde kavramın yaygınlaşmasında çeşitli faktörlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda nüfus artışıyla gündeme gelen potansiyel sorunlar (1798 tarihli Thomas Malthus’un çalışması), çevre sorunlarını ele alan yayınlar [*The Outermost House* (1928); *Sessiz Bahar* (1962); *Uygunsuz Gerçek* (2006) vb.], STK faaliyetleri, toplantılar, özel gün (*Eart Day* gibi) kutlamaları, çevrecilik akımlarının yaygınlaşması, ekolojik yaklaşımlar, insan eylemlerinin sınırlandırılmasına yönelik çalışmalar ve 1973 yılında gerçekleşen petrol ambargosu gibi olaylar etkili olmuştur. Diğer taraftan nüfusta yaşanan artışla birlikte; sosyal eşitsizliklerin artması, kentleşme sürecinin devam etmesi, kaynaklara (enerji, su, materyaller gibi) olan talebin artması, biyolojik çeşitliliğin ve yaşam alanlarının yok olması, iklim değişikliğinin yaşanması, endüstri ve tarım alanlarında fazla enerji ve materyal tüketen üretim yöntemlerinin devam etmesi gibi değişen şartların da etkili olduğu bilinmektedir (Lehmann, 2012, s. 105).

Sürdürülebilir yaklaşımın ortaya çıkması ve benimsenerek yaygınlaşmaya başlaması sürecine genel olarak bakıldığında; endüstrileşmenin, kentleşmenin ve teknolojinin yarattığı çevresel etkilerin, 1960’larda gerçekleşen çevresel hareketlerin ortaya çıkmasına kadar önemli derecede fark edilmediği, bu nedenle “ekonomik ve çevresel sistemler” arasındaki ilişkiye dair herhangi bir vurgunun yapılmadığı görülmektedir. Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde, politik ve kurumsal değişimler gerçekleşmeye başlamıştır. Sürdürülebilirlik yaklaşımı, Stockholm Zirvesi ve BM Çevre Programı’nın 1972 yılında oluşturulmasıyla uluslararası düzeyde karşılığını bulmaya başlamıştır (Fiorino, 2010, s. 581). Bu bağlamda daha fazla dengeli bir sürdürülebilirlik için 3E: “Çevre, Ekonomi ve Adalet” (*tree “Es”*: *Environment, Economy ve Equity*) kavramlarının altı çizilmektedir (Saha ve Paterson, 2008, s. 22; Edwards, 2005, s. 21-23). Burada sürdürülebilirliğin, ne sadece ekonomiye odaklanarak, ne de sadece çevresel unsurlara odaklanarak ortaya çıkmayacağı vurgulanmakta, sürdürülebilirliğin ifade edilen 3E kavramları arasında bağlantı ve bağlılık oluşturularak ortaya çıkacağı öne sürülmektedir (Saha ve Paterson, 2008, s. 26). Bu sayede uzun süreli, gelecek kuşakları dikkate alan bir toplumsal yapı ortaya çıkabilecektir.

Tarihsel süreç içinde ortaya çıkan gelişmeler ile birlikte sürdürülebilirlik, ekonomik ve politik yapı içinde gücünü giderek artırmış, “doğa ve toplum” için iyiyi temsil eden yeni bir ahlaki değerler silsilesi ortaya çıkarmıştır (Aykan, 2014, s. 244). Gündeme gelen bu değerler; bireysel yaşamdan örgütsel yaşama, üretimden ticarete, kamusal perspektiften özel alana, kırdan kentte gibi birçok alanda iş yapma biçimini, bireylerin yaşamını etkilemektedir. Diğer taraftan sürdürülebilirliğin, tek bir değişkene veya tek bir düzleme indirgenerek gerçekleştirilmeyeceği önemle vurgulanmakta, birçok değişken ve düzlem arasındaki etkileşim/bağlantılar aracılığıyla mümkün olacağı öngörülmektedir. Sürdürülebilirlik için kentsel düzeyde; ulaşım, sağlık, eğitim, barınma gibi hususlar, bölgesel düzeyde; erişilebilir kaynaklar ve toplulukların çevresi, ulusal

² Örneğin bir kaynakta (Wheeler, 1996: 1-2) “sürdürülebilir toplum” (*sustainable society*) ifadesinin ilk kez 1974 yılında gerçekleştirilen bir konferansta (*Conference of World Council of Churches*) kullanıldığı ifade edilmektedir.

ve uluslararası düzeyde ise; enerji, gıda, sağlık, vergi gibi konular hükümet politikalarında önemli rol oynamaktadır (Edwards, 2005, s. 29).

2. Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma

Sürdürülebilirliğin ilk gündeme geldiği dönemlerde kapsamlı, topyekûn farklı bir paradigmayı yansıtan bir kavram olarak sürdürülebilir toplum (*sustainable community*) kavramının kullanıldığı anlaşılmaktadır (Portney, 2003, s. 3). Süreç içinde uluslararası oluşumların da etkisiyle sürdürülebilir kalkınma kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı; küresel, ulusal ve ulus altı düzlemde, konvansiyonel kalkınma (*conventional development*) (Eley, 2008, s. 43) veya büyüme odaklı/GSMH'ye odaklı ekonomik (Kılınç, 2011: 12) yaklaşımdan farklı bir zihniyet değişimini simgeleyen popüler bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır (Harmon, 2008, s. 94). Sürdürülebilir kalkınma, klasik kalkınma yaklaşımında ortaya çıkan sorunların (yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı eşitsizliği, doğal çevrenin tahribatı gibi), özellikle az gelişmiş ülkelerde giderilmesi vaadiyle, insan merkezli bir anlayışı benimsemektedir (Zafır, 2014, s. 244-245). Sürekli ve dengeli (sürdürülebilirlik) kalkınma şeklinde de ifade edilen sürdürülebilir kalkınma kavramı; ekonomi, toplum ve çevre arasında kurulmak istenen dengenin bir ifadesi olarak kurgulanmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 2005, s. 169). Sürdürülebilir kalkınma kavramının uluslararası alanda ifadesi ilk kez BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu'na hazırlanan ve 1987 yılında yayınlanan "*Ortak Geleceğimiz*"³ adlı yazanakta gerçekleşmiştir (Keleş ve Hamamcı, 2005, s. 169; Demir, 2013, s. 69; Kılınç, 2011, s. 17). Bu rapor ile doğal çevre, sürdürülebilir kalkınma kavramı altında ilk defa politik öncelikler arasına girmiştir (Breheny, 1996, s. 10). Yaşanan bu gelişmelerle birlikte, sürdürülebilir kalkınma kavramı; çevre sorunları, az gelişmişlik, nüfus artışı gibi politikalarda merkezi konuma gelmiştir (Zafır, 2014, s. 250).

Mekânsal boyut, ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel bileşenlerinin yanında sürdürülebilirlik için vurgulanan diğer bir husustur (Dinler, 2014, s. 181). Bu bağlamda gündeme gelen mekânsal alan ise kentlerdir. Kentler, teknolojik gelişmenin etkisi altında, özellikle 20. yy.'ın ikinci yarısından itibaren sanayinin gelişmesiyle, daha iyi yaşama arzusu veya zorunlu sebeplerle, nüfus yığınlarının yaşama alanı olarak tercih ettiği yerler olarak öne çıkmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle kentler, kırsal yaşamdan farklı olarak, yeni bir toplumsal işbölümü ile ekonomik, politik ve dinsel düzeni sağlayarak uygarlığın merkezine konumlandırılmaktadır (Bumin, 2010, s. 5-6).

Kentler, çeşitli alt sistemlerden (yol, materyaller, barınma, taşıma, enerji, hava kalitesi, ekonomi, kültür, eğitim, sağlık, eğlence kurumları gibi) oluşan yaşam alanı olarak işlev görmektedir (Cohen, 2011, s. 106-107), bünyesinde barındırdığı sakinlerine daha iyi yaşam beklentisini giderici; refah, küresel ekonomik fırsatlara erişim ve diğer birtakım olanaklar vaat etmektedir. Kentler, daha iyi yaşam alanı oluşturma sürecinde çeşitli problemlerle karşı karşıya gelmektedir. Bu bağlamda kentsel alanda ortaya çıkan *sosyal sorunlar*; büyük sosyal eşitsizlikler, yabancılaşma ve kentsel yoksulluklar (gelir yoksunluğu, suç, sosyal dışlanma, anti sosyal davranışlar gibi) şeklinde görülmektedir. *Ekonomik sorunlar*; küreselleşmenin hız kazanmasıyla kentlerin büyük sanayi kuruluşlarını ve önceki ekonomik özelliklerini kaybetmesi, girişim ve gelir adaletsizliğin artması, belediyelerin finans ihtiyacının artması, temel alt yapı ve kamusal hizmetlere erişimin azalması olarak karşılık bulmaktadır. *Çevresel sorunlar ise*; yetersiz sağlık önlemleri ve kirliliğin (atık, hava, gürültü, toprak ve su) halk sağlığını etkilemesi, küresel ısınma ve sera gazı oluşumunda kentlerin birinci derecede etkili olması, iklim değişikliği ile birlikte ortaya çıkan olumsuz durumlar (sera gazı, tarım alanlarının yok olması, kirlilik gibi), bilinçsiz arazi kullanımı, mikro klima etkisi, ısı adalarının ortaya çıkması, yeşil alanların yetersizliği, daha fazla enerji ihtiyacının duyulması, yağış miktarı ve

³ Sürdürülebilirliğe odaklanan bir çok çalışmada (Cohen, 2011, s. 1; Fiorino, 2010, s. 579; Mori ve Christodoulou, 2012, s. 95; Portney, 2008, s. 580; Portney ve Berry, 2010, s. 2; Rana, 2009, s. 507; Rydin, 2010, s. 2; Tanguay, Rajaonson, Lefebvre ve Lanoie, 2010, s. 407 vb.) kavramın çıkış noktası olarak verilen bu eser gösterilmektedir.

sıcaklığın değişmesi, kentsel düzlemden küresel ısınmayı etkileyen faktörler olarak ortaya çıkmaktadır (Çetinkaya, 2013, s. 13; Keivani, 2010, s. 7-13; Rydin, 2010, s. 11-12). İşte tüm bu gerekçelerle, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için en önemli alanlar olarak kentler önemini korumakta olup (Jenks, Burton ve Williams, 1996: 3), sürdürülebilirlik bağlamında kentlerin planlanması ve organizasyonun derinden düşünülmesi gereken bir husus olduğu ifade edilmektedir (Hiremath, Balachandra, Kumar, Bansode ve Murali, 2013, s. 555).

Sürdürülebilirlik paradigmasının kentlere uyarlanmasıyla geliştirilen sürdürülebilir kentsel kalkınma (SKK) yaklaşımı, kentsel alanda ortaya çıkan sorunları giderici/azaltıcı öneriler sunmaktadır. İlk kez 1996 HABITAT II Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde yan yana getirildiği ifade edilen (Tosun, 2010, s. 380) sürdürülebilirlik ve kent kavramlarının, ilgili literatürde bazı ortak kesişim noktaları üzerinden farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. 2000 yılında URBAN 21 başlığında Berlin'de yapılan konferansta, sürdürülebilir kentsel kalkınma, kentsel mekânda; ekolojik, kültürel, politik, kurumsal, sosyal ve ekonomik bileşenleri içeren politikalarla, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Karakurt, 2008, s. 81). Bu bağlamda farklı başlıklarda (ekonomik, sosyo-kültürel, çevresel, yönetim ve kurumsal boyutlarıyla) göstergeler öne çıkmaktadır. Ortak göstergelerin belirlenip-belirlenmeyeceğine yönelik bazı tartışmalar (Furuseth ve Lord, 1999, s. 7; Rana, 2009, s. 510-517; Scerri ve James, 2010) olmakla birlikte, sürdürülebilirlik odaklı amaç ve programların uygulanması için, sürdürülebilirlik göstergeleri önemli bir araç olarak düşünülmektedir (Harmon, 2008, s. 94). Ayrıca geniş kapsamlı toplumsal bir dönüşümü simgeleyen bu yeni kalkınma yaklaşımının gerçekleşmesinde birçok aktör ile iş birliği ve iletişim halinde olmanın gerekliliği belirtilmektedir (Agranoff ve McGuire, 2003, s. 143). Farklı yerel ve bölgesel paydaşlar ile iş birliğine gidilmesi, yapılan faaliyetlerin etkinliğini artıracak kabul edilmektedir. Ayrıca özel sektör ve diğer paydaşların katılımıyla oluşan ortaklıkların daha fazla *know-how*'a izin verdiği de ifade edilmektedir. Bu bağlamda, çeşitli aktörler ile birçok ortaklıklar kurulmakla birlikte, özel sektörün girişimci *know-how*'u ve yerel *know-how*'un, kamusal siyasi *know-how* ile birleşmesiyle özel bir değer ortaya çıkabilmektedir. Ek olarak planlama ve uygulama sürecine insanların katılımıyla, güçlü bir sahiplik ve sorumluluk değeri oluşturulmasına yardımcı olacağı da bilinmektedir (Zavadskas ve diğerleri, 2004, s. 224; *Promoting Sustainable Urban Development in EUROPE*, 2009, s. 38-39).

Sürdürülebilirliğe yönelik göstergelerin; sürdürülebilirlik odaklı politikaların beklenen ve beklenmeyen etkilerinin değerlendirilmesi ve süreçlerin takip edilmesine yardımcı olması, son gelişmeler hakkında eğitici bir role sahip olması, geçmişte yapılanları doğrulamak/değerlendirmek için bir araç olması, ayrıca devletin açıklık ve hesap verebilirliğinin yükselmesine katkı sağlaması, karar alma sürecine doğru bilginin aktarılması gibi konularda hayati öneme sahip olduğunun altı çizilmektedir (Harmon, 2008, s. 96). Diğer taraftan yararlanılan sürdürülebilir kentsel kalkınma göstergeleri; giderilmesi gereken problemlerin anlaşılması, karşılaştırmaların yapılmasında (Mori ve Christodoulou, 2012, s. 96-97), politika uygulamalarının güçlü ve zayıf yönlerinin objektif olarak değerlendirilmesinde, ilgili görevlilere bir araç sunmaktadır (Furuseth ve Lord, 1999, s. 19).

1970'li yılların başında uluslararası ölçekte gündeme gelen sürdürülebilirlik yaklaşımı, 1990'lı yılların başından itibaren kent düzleminde ele alınmaya başlanmış ve çeşitli çabalar gerçekleştirilmiştir. Bu noktada Gündem 21 Eylem Planı (1992, Yeryüzü Zirvesi, Rio) ile sürdürülebilirlik yaklaşımı daha fazla yerel düzeyde somut hale getirilerek uygulanması kolaylaştırılmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise; Avrupa Kentsel Şartı (1992), Avrupa Sürdürülebilir Kentler ve Kasabalar Konferansı (1994), HABITAT I-II-III toplantıları (1976, 1996 ve 2016), Rio+20 (2012) vb. başlıklar altında uluslararası düzeyde çabalar gösterilmeye devam edilmiştir. Diğer taraftan AB düzeyinde de; Sürdürülebilirliğe Doğru Avrupa Kentler ve Kasabalar Şartı (Aalborg Şartı) (1994), Lille Deklarasyonu (2000), Urbact (2003), Rotterdam Şartı (2004), Sürdürülebilir Toplumlar Üzerine Bristol Mutabakatı (2005), Sürdürülebilir Avrupa Kentleri için Leipzig Şartı (2007), Marsilya Bildirgesi (2008), AB Belediye Başkanları

Şözleşmesi (2008), Toledo Bildirgesi (2010), Akıllı Kentler ve Topluluklar Alanında Avrupa İnovasyon Ortaklığı (2011), Avrupa Sürdürülebilir Kentler Platformu (2013), vb. çabalar kentsel sürdürülebilirliğe katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir (Özgül, 2015, s. 117; Tağmat, 2009; Kuban, 2014, s. 31).

Görüldüğü gibi sürdürülebilirlik yaklaşımı, çok boyutlu ve çok düzlemlili bileşenleri barındırması nedeniyle uluslararası oluşumları zorunlu kılmaktadır. Başta BM ve AB olmak üzere, adı geçen oluşumlar, aldıkları kararlar ve gerçekleştirdikleri faaliyetler ile sürdürülebilir bir toplumun veya kentin oluşması için çaba sarf etmektedirler. Tamda bu noktada Cullinan (2014, s. 40), tek başına ulusal mevzuatın ve uluslararası anlaşmaların gerçekleştirilmesinin sürdürülebilir bir toplum için yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca yeryüzündeki topluluklar arasında karşılıklı olarak geliştirilen yeni bir anlayış temelinde düzenlemeler yapıldığında sürdürülebilir bir toplumun mümkün olacağı öne sürülmektedir.

3. Yöntem

Bu araştırmanın temel yöntemi, ilk kez İngiliz Fizikçi Psikolog William Stephenson tarafından 1935 yılında geliştirilen (Raje, 2007, s. 467) Q-Metodolojidir. Bu (daha çok) nitel araştırma yöntemiyle amaçlanan, ilk sıralarda yer alan aktörler ile alt sıralarda yer alan kentsel aktörlerin, kentsel sürdürülebilirliğe yönelik algılarını ölçmeye çalışılmaktadır (Akbulut ve Beren, 2012, s. 276). Aynı zamanda bu yöntem, toplumun farklı alanlarından, farklı geçmişe sahip vatandaşların, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik algıları/bakış açıları elde edilerek, dahil edici ve sosyal öğrenme yaklaşımlarından biri olarak işlev görebilme potansiyeli taşımaktadır (Doody, Kearney, Barry, Moles ve O'Regan, 2009, s. 1130). Bu yöntem sayesinde sürdürülebilirliğe yönelik kent yöneticilerin bakış açıları sistematik bir şekilde elde edilmekte ve yerel sürdürülebilirlik politikalarının uygulaması için daha iyi bir teorik açıklama getirmenin ilk aşaması olduğu kabul edilmektedir (Zeemering, 2009, s. 255). Bu yöntemin, bireylerin bir tutum geliştirdiği her bir olay⁴, olgu ve fikir için bir ölçüm aracı olarak kullanılabilmesi ifade edilmektedir (Demir ve Kul, 2011, s. 37).

Bu yöntem nitel (sübjektif görüş, algı ve davranışlara odaklanması) ve nicel (faktör analizinin uygulanması) özellikleri barındırmasına rağmen (Demir ve Kul, 2011, s. 29), bir hipotez sınama yöntemi değildir ve 25 ile 75 kişi aralığındaki katılımcıya uygulanabilmektedir (Skelcher, Sullivan ve Jeffares, 2013, s. 99; 101). Kara (2006, s. 22) da, bu yöntemin yapısı gereği cevaplayanların sayısının ya soru/cümle sayısı kadar ya da en fazla soru/cümle sayısının iki katı kadar olabileceğini vurgulamaktadır. Burada örneklem belirlenirken kentin toplumsal ve ekonomik kalkınması için çaba sarf eden, bu haliyle kentin büyüme stratejileri, çevresel düzenlemeleri ve toplumsal faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olan aktörler dikkate alınmaktadır (Zeemering, 2009, s. 12-13). Ayrıca belirtmek gerekir ki, Q-Metodolojinin sübjektif algıları ölçmeye yönelik bir yöntem olması sebebiyle, evrenin tamamını temsil etme kaygısı taşımadığı (Akbulut ve Beren, 2012, s. 276) ve farklı örneklem sayılarında gerçekleştiği görülmektedir (Gültekin, Burak ve Yaşar, 2018, s. 3218).

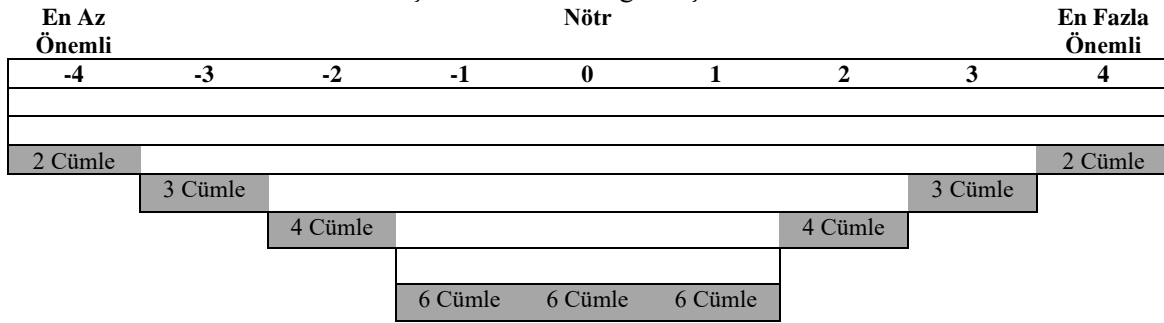
Bu çalışmada Q-Metodoloji kapsamında, aktörlerin sürdürülebilirliğe yönelik bireysel algılarını ve önem derecelerini tespit etmek amacıyla ilgili literatür⁵ ve kentlerin yerel özgün özellikleri dikkate alınarak [*yapısal tasarım yöntemi* (Demir ve Kul, 2011, s. 42)], sürdürülebilirlik yaklaşımını yansıtan 36 ifadeden/cümleden oluşan Q Dizgisi geliştirilmiştir. Katılımcılardan, geliştirilen Q-Dizgisi içinde yer alan ifadelerin önem derecesine göre (en az önemliden en fazla önemliye), -4 ile 4 arasında belirlenen sınırlılıklar çerçevesinde sıralanması istenmiştir. Sıralama esnasında "*zoraki dağılım*" tekniği tercih edilmiştir. Bu teknikle,

⁴ Ulaşım ve sosyal kapsayıcılık (Raje, 2007), sürdürülebilir kalkınma göstergelerine yönelik uzman görüşü ve halkın bakış açısını tanımlamak ve değerlendirmek (Doody ve diğerleri, 2009: 1130), feminist kadın hareketlerini medyaya yansıtması (Kara, 2006), sosyal projelerden yararlananların ve yararlanmayanların terörle mücadele algısı (Akbulut ve Beren, 2012), biyomass'dan elde edilen enerji alternatifleri üzerine paydaş diyalogunun aracı olarak (Cuppen, Breukers, Hisschemöller ve Bergsma, 2010) ve çevresel sorunlara yönelik bireylerin nasıl düşündüğü üzerinedir (Barry ve Proops, 1999)

⁵ Özellikle Zeemering, 2009'dan daha fazla yararlanılmıştır.

araştırmacı tarafından verilen şekle göre, Q-Dizini cümlelerinin dağılımının yapılması istenmektedir (Demir ve Kul, 2011, s. 48). Bu çalışmada Şekil 1’de gösterilen biçimiyle zoraki dağılım 36 ifade üzerinden gerçekleştirilmiştir. Dağılım belirlenmesinde yöntemin özellikleri dikkate alınmış (Demir ve Kul, 2011, s. 48), uç ifadeler az sayıda yer verecek biçimde hareket edilmiştir. Ayrıca bu yöntem aracılığıyla verilen cevapların nedenleri sorgulanmış ve katılımcıların diğer önemli gördüğü hususlar da not edilmiştir. Bu yöntem sayesinde, kentte bulunan ve kentin kalkınmasına katkı sağlayan aktörlerin; kalkınma konusunda hangi alanlara öncelik verdiği, verilen önceliklerin ne derece sürdürülebilirlik yaklaşımına katkı sağladığı ve böylece sürdürülebilirlik algılarının ne olduğu, taraflar dikkate alındığında hangi konularda konsensüs sağlandığı ve hangi konularda farklılıkların ortaya çıktığı, katı atıkların yönetimine ne derece önem atfedildiği tespit edilmiş olmaktadır. Ayrıca aktörler arasında sürdürülebilirlik konusunda bir farklılığın olup-olmadığı da ortaya çıkarılmaktadır.

Şekil 1. Zoraki dağılım şeması

Bu kapsamda Giresun ili örnekleminde, araştırmacının içeriği bağlamında dahil edilen altı STK⁶ ve yedi belediye⁷ yöneticisine, 36 ifade üzerinden Q-Metot yöntemi uygulanmıştır. Ayırıcı özellikleriyle bu yöntemin uygulanması fazla zaman almaktadır. Bu durum dikkate alınarak uygulama, yine belediye başkanlarının yönlendirmesiyle, belediyenin yaptığı/yapacağı işlere hâkim diğer bir yönetici (genellikle belediye başkan yardımcısı) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca uygulama esnasında yapılan tercihlerin nedenleri hakkında sorular yöneltilmiş, detaylı bilgi elde edilmeye çalışılmıştır.

Elde edilen verilerin analizinde Peter Schmolck tarafından geliştirilen PQ-Method yazılımından⁸ yararlanılmıştır. Önce STK ve belediye yöneticilerinden elde edilen veriler birlikte girilerek analiz edilmek istenmiştir. Fakat analiz neticesinde anlamlı sonuçlar elde edilemediği için STK ve belediye yöneticilerinin verileri ayrı ayrı girilerek analiz edilmiş, elde edilen sonuçlar karşılaştırmalı olarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Verilerin yorumlanmasında; Frantzi, Carter ve Lovett, 2009; Barry ve Proops, 1999; Doody ve diğerleri, 2009 ve Zeemering, 2009 eserleri referans alınmıştır. Elde edilen verilere öncelikle faktör analizi uygulanmıştır.

Analiz sonucunda elde edilen bulguların anlamlılığı, $SE=(1/\sqrt{n}).2,58$ formül ile hesaplanmıştır. Yapılan bu hesaplama ile elde edilen sonuç ve üzerindeki değerler istatistiki olarak anlamlılığı yansıtmaktadır (Demir ve Kul, 2011, s. 85).

4. Bulgular

4.1. Faktör Analizi Sonuçları

Yapılan hesaplama göre 0,433 ve üzeri değerler istatistiki olarak anlamlı kabul edilmiştir. STK’ları yansıtan faktör analizi Tablo 1’de gösterilmektedir. Yapılan analiz sonucu beş faktör ortaya çıkmış olup, dört STK’nın görüşlerinin toplandığı A faktörü ön plana

⁶ Çalışmanın kapsamı itibarıyla konusu çevre olan STK’lar (Giresun Çevre ve Kültür Derneği, Giresun Çevre Derneği, Karadeniz Doğa Koruma Federasyonu, Tirebolu Çevre, Kültür ve Turizm Derneği, Görele Çevre ve Kültür Derneği ve Yağlıdere Doğa Koruma ve Çevre Derneği) dahil edilmektedir.

⁷ Giresun, Bulancak, Piraziz, Tirebolu, Keşap, Görele ve Espiye belediyeleri.

⁸ Bkz.: <http://schmolck.userweb.mwn.de/qmethod/downpqwin.htm> (15.12.2015)

çıkılmaktadır. Diğerlerine bakıldığında, daha az bir yoğunlaşma ile; B ve C faktörünü iki STK, D ve E faktörlerinde ise bir STK'nın görüşlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Sivil toplum kurumlarının faktör analizi

QSORT	A	B	C	D	E
STK1	0.1939	<u>-0.5453X</u>	<u>0.7616X</u>	0.1733	0.2288
STK2	<u>0.8006X</u>	-0.2479	-0.2374	0.3500	-0.1045
STK3	<u>0.8543X</u>	0.1871	-0.0459	0.2621	-0.1881
STK4	<u>0.6040X</u>	0.3214	<u>0.5282X</u>	-0.3891	-0.2896
STK5	<u>0.7389X</u>	0.3248	-0.1426	-0.1768	<u>0.5446X</u>
STK6	-0.3980	<u>0.7280X</u>	0.3318	<u>0.4324X</u>	0.0690
% Expl.Var.	41	19	17	10	8

Tablo 2'de de belediyelere yönelik faktör analizi sonuçlarına yer verilmektedir. Analiz sonucunda üç faktör ortaya çıkmıştır. STK'lara kıyasla daha fazla bir yoğunlaşmanın olduğu, ilk etapta anlaşılmaktadır. Elde edilen analiz sonuçlarının içeriğine bakıldığında, altı belediye yöneticisinin görüşlerini yansıtan A faktörü ön plana çıkmaktadır. İkinci (B) grupta dört belediye yöneticisinin ifadeleri toplanmakta, üçüncü grupta ise yalnızca bir belediye yöneticisinin görüşlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Belediyelerin faktör analizi

QSORT	A	B	C
GBEL1	<u>0.7262X</u>	-0.1272	-0.3870
GBEL2	<u>0.5289X</u>	<u>0.6096X</u>	0.2159
GBEL3	<u>0.6943X</u>	<u>-0.4780 X</u>	0.1587
GBEL4	0.3277	0.0199	<u>0.8371X</u>
GBEL5	<u>0.4484X</u>	<u>-0.6981X</u>	-0.1160
GBEL6	<u>0.8154X</u>	0.1456	-0.0019
GBEL7	<u>0.4847X</u>	<u>0.5975X</u>	-0.3386
% Expl.Var.	36	21	15

Aşağıdaki yer verilen Tablo 3'te, STK ve belediyelerden elde edilen veriler sonucu analiz edilen faktörleri oluşturan ifadeler karşılaştırmalı olarak verilmektedir. Bu tabloda ayrı ayrı, STK ve belediyelerin faktör yüklerini oluşturan ifadeler yer almakta, belediye ile STK'ların uzlaşma içinde olduğu ve ayrıştığı ifadeler görülebilmektedir. Belediyelerden elde edilen faktör sonuçları incelendiğinde; 5, 7, 13, 14, 23, 25, 27, 28 ve 30 numaralı ifadelerde katılımcılar açısından belli bir uzlaşmanın varlığı anlaşılmaktadır. İfadeler incelendiğinde; dördünün çevre, üçünün sosyo-kültürel, birer tanesinin ise ekonomi ile yönetim başlığı altında yer aldığı anlaşılmaktadır. İfadeler özelinde bakıldığında ise belediyeler, sürdürülebilirlik kapsamında komşu kentler ile diyalogu kısmen önemli değil olarak görmektedirler (5). Bisiklet kullanımının yaygınlaştırılması için altyapı imkanlarının yaratılması ve teşvik edilmesi (7) ifadesine de tüm belediyeler aynı şekilde karşılık vererek kısmen önemli olduğunu belirtmiştir. İşletmelerin ve hanelerin enerji verimliliğinin teşvik edilmesi (13) ifadesine iki faktörde çok

önemli değil, bir faktörde de en az önemli konu olarak karşılık verilmiştir. Yine ele alınan ilin nüfusu ve yerleşimi dikkate alınarak toplu taşıma araçlarının gereksinimi (14) büyük oranda çok önemli değil şeklinde ifade edilmiştir. Ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacak mevcut işletmeleri ve çalışanları kaybetmemek için çaba sarf etmeyi (23), bazı katılımcılar tarafından bu durumun büyük oranda işletmenin kendi performansı ile ilişkili bir husus olduğunun altı çizilerek kısmen önemli değil şeklinde belirtilmiştir. Yine okullardaki çevresel eğitimlerin verilmesi ifadesine (25) ise kısmen önemli değil cevabı verilmiştir. Katılımcıların genellikle zaten okul müfredatlarında çevre eğitimlerinin yeterince olduğu düşünülerek bu karşılık verildiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan yerel değerlerin ön plana çıktığı kültürel/sanatsal etkinlikler (27) tüm faktör düzeylerinde kısmen önemli görülmüştür. En güçlü uzlaşının olduğu konu ise çocuklar için oyun alanlarının oluşturulmasında (28) görülmektedir. İki faktör düzeyinde en önemli konu görülürken, bir faktör düzeyinde de çok önemli olduğu belirtilmiştir. Üzerinde olumlu anlamda uzlaşma sağlanan bir başka konu ise dezavantajlı birey ve toplulukların sosyal hayata katılımı (30) konusudur. Burada da iki faktör düzeyinde çok önemli, bir faktör düzeyinde de önemli görülmüştür.

Diğer taraftan yine belediyelerden elde edilen faktör sonuçları incelendiğinde, 12, 4, 17, 21, 24, 31 ve 33 numaralı ifadelerde büyük oranda ayrı düşünüldüğü görülmektedir. Ortaya çıkan bu farklılıkların sebebi sorgulandığında, en önemli unsurun ilçe belediyelerinin nüfus ve yerleşim özellikleri ile il merkezi belediyesinin nüfus ve yerleşim özelliklerinin farklılaşmasından kaynaklandığı kanaatine varılmaktadır. Bu bağlamda yetersiz mahalleler için ulaşım hizmetleri (12) bir faktör içinde *önemli değil* şeklinde görülürken, diğer bir faktör içinde çok önemli görülebilmektedir. Yeşil işletmelerin teşvik edilmesi (4) iki faktörde nötr bir karşılık bulurken, bir faktörde en az önemli şekilde karşılık bulmaktadır. İnternet aracılığıyla kamusal erişimin artırılması (17) ifadesine bir faktörde çok önemli görülürken, diğer faktörde çok önemli değil şeklinde cevap verilmekte ve bir diğer faktörde ise kısmen önemli olarak belirtilmektedir. Dezavantajlı topluluklar ve bireyler için daha çok yeni girişimlerin ortaya çıkarılması amacıyla finansman erişiminin sağlanması (21) ifadesine bir faktörde en fazla önemli olduğu belirtilmekte, diğer iki faktörde de kısmen önemli değil ve çok önemli değil şeklinde karşılık bulunduğu anlaşılmaktadır. Ortaya çıkan atıkların çevre kirliliğine yol açamayacak şekilde yönetilmesine çaba sarf etmek (24) ifadesine ise iki faktörde çok önemli ve en fazla önemli şekilde karşılık verilirken, diğer faktörde çok önemli değil cevabı ortaya çıkmaktadır. Tarım alanlarının ve su kaynaklarının korunmasına önem göstermek (31) ifadesine de iki faktörde kısmen önemli ve nötr cevap verilirken, bir faktörde ise en az önemli karşılığı verilmiştir. Sağlığın korunması ve sağlıklı yaşama katkı sağlayacak faaliyetlerin yapılması ifadesine ise bir faktörde kısmen önemli değil, bir faktörde kısmen önemli ve diğer faktörde ise en az önemli olduğu açıklanmıştır.

Yukarıda ifade edilenler çerçevesinde belediye verilerinden hareketle elde edilen faktör sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, çevre ana başlığı altında yer alan konularda uzlaşmanın ve farklılaşmanın yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yeşil işletme, atıkların yönetimi, tarım alanları ve su kaynakları, sağlığın korunması ve sağlıklı yaşam konularında büyük oranda aynı düşünülmeyeceği; bisiklet, enerji verimliliği, toplu taşıma ve çevresel eğitim konularında ise büyük oranda aynı düşünüldüğü tespit edilmektedir

Tablo 3. Faktörlere göre sürdürülebilir kentsel kalkınma ifadelerinin ortalamaları

Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma İfadeleri	Faktörler							
	A1	A2	B1	B2	C1	C2	D1	E1
1. Yeni girişimlerin ortaya çıkması için finansman fırsatları yaratmak	-3	-2	1	-2	-1	0	1	-3
2. Yeni ürünlerin ve hizmetlerin ortaya çıkmasını teşvik etmek	-1	-4	2	-3	-4	2	2	-2
3. Bilgi teknolojileri ve telekomünikasyon altyapısının gelişmesini teşvik etmek	-2	-2	0	0	-4	0	0	-3
4. Kullanılan teknoloji, ürünün içeriği, atığın ortaya çıkmasını azaltan yapıyla yeşil işletmelerin teşvik edilmesi	2	-4	-1	0	1	0	-1	0
5. Sürdürülebilirlik yaklaşımı kapsamında komşu kentler ile	-1	0	3	-1	3	-1	3	-1

diyaloğu ve iletişimi geliştirmek								
6. Açık/yeşil kamusal alanların geliştirilmesini sağlamak	4	2	0	3	1	-1	0	2
7. Yaya ve bisiklet yolları için alt yapı geliştirmek ve kullanımı teşvik etmek	2	1	-2	1	0	1	-2	3
8. Kentte meydana gelen hırsızlık gibi olayların giderilmesi ve azaltılması için çalışmalar yapmak	-3	0	-2	-4	-2	-4	-2	-4
9. Kentsel dönüşümün, mevcut yaşayanlara ve kültürlerine zarar vermeyecek şekilde yapılmasına çaba sarf etmek	1	-1	-1	2	4	1	-1	-2
10. İşsizlerin istihdam olanağını artırmak için mesleki eğitime destek olmak	-4	2	3	0	-3	-2	3	-3
11. Yerelde üretilen ürünlerin yaygınlaşmasına katkı sağlamak	0	0	2	-2	0	1	2	-1
12. Yetersiz mahalleler için ulaşım hizmetlerinin genişlemesini sağlamak	-1	0	-2	3	0	-2	-2	-1
13. İşletmelerin ve hanelerin enerji verimliliğini teşvik etmek	2	-3	0	-4	-2	-3	0	2
14. Toplu taşıma araçlarını teşvik etmek	0	-3	-1	-2	-1	-3	-1	1
15. Eğitim yaşındaki çocukların ve gençlerin eğitim almalarını sağlamak için destek olmak	0	0	-3	-1	-1	1	-3	1
16. Biçimsel eğitimin dışında kent içinde eğitime yönelik etkinlikler yapmak	-1	-2	1	-1	-3	0	1	0
17. İnternet aracılığıyla daha fazla bilgi sağlayarak toplum kalkınması için kamusal erişimi artırmak	-1	-3	0	1	3	3	0	0
18. Kadın-erkek eşitliğinin gerçekleşmesi için çaba sarf etmek	-2	-1	1	1	-1	-2	1	4
19. Kentte bulunan kurum, kuruluş ve işletmelerin sürdürülebilir yaklaşımları benimsemelerine destek olmak	-1	0	2	-2	2	-1	2	0
20. Yeniden yatırım için iş temsilcileri ve toplum liderlerini bir araya getirmek	-3	2	4	0	1	-1	4	-2
21. Dezavantajlı topluluklar ve bireyler (engelliler, yoksullar gibi) finansman erişimini sağlamak	-2	-1	0	-3	-3	4	0	-1
22. Kent içindeki mevcut iş alanlarını güzelleştirmek, geliştirmek	0	2	0	-1	2	-1	0	-1
23. Mevcut işletmeleri ve çalışanları kaybetmemek için çaba sarf etmek	-2	-1	3	-1	-2	0	3	-1
24. Çeşitli şekillerde ortaya çıkan atıkların, çevresel kirliliğe yol açmayacak şekilde çaba sarf etmek	1	3	1	4	-1	-3	1	1
25. Okullarda çevresel eğitim için destek olmak	3	-1	-1	0	0	-1	-1	2
26. Mahalleleri geliştirecek programların gerçekleştirilmesi	1	1	-4	2	0	2	-4	3
27. Yerel değerlerin ön plana çıktığı kültürel/sanatsal etkinlikler gerçekleştirmek	0	1	1	1	4	1	1	0
28. Çocuklar için oyun alanlarının oluşmasına destek olmak	2	3	-4	4	0	4	-4	2
29. Planlama, kalkınma ve yatırım kararlarına, katılımcı olarak, vatandaşları ve STK'ları dahil etmek	1	4	4	1	-1	3	4	3
30. Dezavantajlı topluluklar ve bireylerin sağlıklı yaşamasını ve sosyal hayata katılımını artırmak için çalışmalar yapmak	1	3	-3	2	2	3	-3	0
31. Tarım alanlarının ve su kaynaklarının korunmasına önem göstermek	4	1	-1	0	1	-4	-1	4
32. Uygun fiyatlı konutlar için destek olmak	-4	-2	-2	1	1	-2	-2	-4
33. Sağlığın korunması ve sağlıklı yaşama katkı sağlayacak faaliyetler gerçekleştirmek	1	-1	-1	-4	3	1	-1	1
34. Kent ile ilgili karmaşık sorunların giderilmesi için farklı tarafların bir araya gelmesine çaba sarf etmek	3	4	2	2	2	2	2	1
35. Spor organizasyonlarına ve sportif faaliyetler için gerekli alanların oluşturulmasına destek olmak	0	1	-3	-1	1	2	-3	-2
36. Katı atıkların kaynakta ayrıştırılmasını ve geri dönüşümünü sağlamak	3	1	1	3	-2	0	1	1
% Expl. Variance	41	36	19	21	17	15	10	8

*Variance = 4.500 St. Dev. = 2.121

*A1, B1, C1, D1 ve E1 sütündeki bilgiler STK'lara; A2, B2 ve C2 sütündeki bilgiler ise belediyelere aittir.

STK'lardan elde edilen faktör sonuçları incelendiğinde, belediyelere kıyasla STK'ların dağınık bir görüntü sergilediği anlaşılmaktadır. Özellikle uzlaşıya varılmayan ifadelerde bu dağınık durum ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda; 14, 24, 34, 5, 8, 12, 19 ve 22 numaralı ifadelerde büyük oranda bir uzlaşı ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan; 2, 6, 7, 9, 10, 15, 16, 17, 8, 20, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35 ve 36 numaralı ifadelerde ise büyük oranda

uzlaşımın olmadığı anlaşılmaktadır. Uzlaşılan konularda, daha çok çevre başlığı altındaki ifadeler ön plana çıkarken, uzlaşılmayan konularda ise sosyo-kültürel ana başlığı altındaki konuların ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Çevre üzerinde uzlaşımın olması, STK'ların çevre odaklı çalışma alanlarının bir sonucunu yansıtmaktadır.

STK ve Belediyelerden elde edilen faktör verilerinin tamamına bakıldığında ise; 1, 14, 8, 32, 27, 29 ve 34 numaralı ifadelerde uzlaşıldığı; bunun yanında 10, 24, 31, 33, 18, 28, 20 ve 17 numaralı ifadelerde ise aynı düşünülmeyeceği, uzlaşılmadığı görülmektedir. Örneğin, kentte meydana gelen hırsızlık olaylarının giderilmesi ve azaltılması (8) konusunda tüm faktör düzeyinde katılımcıların büyük dilimi çok önemli değil ve en az önemli şekilde ifade etmişlerdir. Diğer taraftan planlama, kalkınma ve yatırım kararlarında farklı tarafların dahil edilmesi (29) ifadesine ise, tüm faktör düzeylerinde katılımcıların büyük oranı çok önemli ve en fazla önemli şekilde cevap vermişlerdir. Benzer şekilde atık gibi karmaşık sorunların giderilmesinde farklı tarafların bir araya getirilmesine çaba sarf etmek (34) ifadesine de tüm faktör düzeylerinde, büyük oranda önemli, çok önemli ve en fazla önemli karşılığı verilmiştir. Farklı faktör düzeylerinde uzlaşılma sağlanamayan ifadeler incelendiğinde ise, örneğin atıkların çevreye zarar vermeyecek şekilde yönetilmesi (24) ifadesine bir faktör düzeyinde çok önemli değil cevabı verilirken, diğer bir faktörde ise en fazla önemli cevabı verilmektedir. Bu durum bir katılımcı grubu faktörleri arasında görülmektedir. Yine tarım alanlarının ve su kaynaklarının korunmasına önem verilmesi (31) hususunda ise, bir katılımcı grubun oluşturduğu faktörde en fazla önemli denilirken, diğer katılımcı grubun oluşturduğu faktörlerden birinde ise en az önemli ifadesinde bulunmaktadır.

Tablo 4. Belediye yöneticilerinin kentte en az önem verdiği konular ile en fazla önem verdiği konular

	-4	+4
GBEL1	Kentsel dönüşümün, mevcut yaşayanlara ve kültürlerine zarar vermeyecek şekilde yapılmasına çaba sarf etmek (9) İnternet aracılığıyla daha fazla bilgi sağlayarak toplum kalkınması için kamusal erişimi artırmak (17)	İşsizlerin istihdam olanağını artırmak için mesleki eğitime destek olmak (10) Kent ile ilgili karmaşık sorunların giderilmesi için farklı tarafların bir araya gelmesine çaba sarf etmek (34)
GBEL2	Kentte bulunan kurum, kuruluş ve işletmelerin sürdürülebilir yaklaşımı benimsemelerine destek olmak (19) Kentte meydana gelen hırsızlık gibi olayların giderilmesi ve azaltılması için çalışmalar yapmak (8)	Yetersiz mahalleler için ulaşım hizmetlerinin genişlemesini sağlamak (12) Kentsel dönüşümün, mevcut yaşayanlara ve kültürlerine zarar vermeyecek şekilde yapılmasına çaba sarf etmek (9)
GBEL3	Toplu taşıma araçlarını teşvik etmek (14) Yetersiz mahalleler için ulaşım hizmetlerinin genişlemesini sağlamak (12)	Katı atıkların kaynağa ayrıştırılmasını ve geri dönüşümünü sağlamak (36) Yeniden yatırım için iş temsilcileri ve toplum liderlerini bir araya getirmek (20)
GBEL4	Kentte meydana gelen hırsızlık gibi olayların giderilmesi ve azaltılması için çalışmalar yapmak (8) Tarım alanlarının ve su kaynaklarının korunmasına önem göstermek (31)	Çocuklar için oyun alanlarının oluşmasına destek olmak (28) Dezavantajlı topluluklar ve bireyler (engelliler, yoksullar gibi) finansman erişimini sağlamak (21)
GBEL5	Kentsel dönüşümün, mevcut yaşayanlara ve kültürlerine zarar vermeyecek şekilde yapılmasına çaba sarf etmek (9) Uygun fiyatlı konutlar için destek olmak (32)	Tarım alanlarının ve su kaynaklarının korunmasına önem göstermek (31) Spor organizasyonlarına ve sportif faaliyetler için gerekli alanların oluşturulmasına destek olmak (35)
GBEL6	Kullanılan teknoloji, ürünün içeriği, atığın ortaya çıkmasını azaltan yapısıyla yeşil işletmelerin teşvik edilmesi (4) Yeni ürünlerin ve hizmetlerin ortaya çıkmasını teşvik etmek (2)	Kent ile ilgili karmaşık sorunların giderilmesi için farklı tarafların bir araya gelmesine çaba sarf etmek (34) Planlama, kalkınma ve yatırım kararlarına, katılımcı olarak, vatandaşları ve STK'ları dahil etmek (29)
GBEL7	Dezavantajlı topluluklar ve bireyler (engelliler, yoksullar gibi) finansman erişimini sağlamak (21) Yerelde üretilen ürünlerin yaygınlaşmasına katkı sağlamak (11)	Açık/yeşil kamusal alanların geliştirilmesini sağlamak (6) Çocuklar için oyun alanlarının oluşmasına destek olmak (28)

Tablo 5. Sivil Toplum Kurumlarının kentte en az önem verdiği konular ile en fazla önem verdiği konular

	-4	+4
STK1	Yeni ürünlerin ve hizmetlerin ortaya çıkmasını teşvik etmek (2) Bilgi teknolojileri ve telekomünikasyon altyapısının gelişmesini teşvik etmek (3)	Yerel değerlerin ön plana çıktığı kültürel/sanatsal etkinlikler gerçekleştirmek (27) Kentsel dönüşümün, mevcut yaşayanlara ve kültürlerine zarar vermeyecek şekilde yapılmasına çaba sarf etmek (9)
STK2	Yeniden yatırım için iş temsilcileri ve toplum liderlerini bir araya getirmek (20) Kadın-erkek eşitliğinin gerçekleşmesi için çaba sarf etmek (18)	Okullarda çevresel eğitim için destek olmak (25) Açık/yeşil kamusal alanların geliştirilmesini sağlamak (6)
STK3	İşsizlerin istihdam olanağını artırmak için mesleki eğitime destek olmak (10) Uygun fiyatlı konutlar için destek olmak (32)	Kent ile ilgili karmaşık sorunların giderilmesi için farklı tarafların bir araya gelmesine çaba sarf etmek (34) Açık/yeşil kamusal alanların geliştirilmesini sağlamak (6)
STK4	Bilgi teknolojileri ve telekomünikasyon altyapısının gelişmesini teşvik etmek (3) Kentte meydana gelen hırsızlık gibi olayların giderilmesi ve azaltılması için çalışmalar yapmak (8)	Kent ile ilgili karmaşık sorunların giderilmesi için farklı tarafların bir araya gelmesine çaba sarf etmek (34) Sağlığın korunması ve sağlıklı yaşama katkı sağlayacak faaliyetler gerçekleştirmek (33)
STK5	Uygun fiyatlı konutlar için destek olmak (32) Kentte meydana gelen hırsızlık gibi olayların giderilmesi ve azaltılması için çalışmalar yapmak (8)	Kadın-erkek eşitliğinin gerçekleşmesi için çaba sarf etmek (18) Tarım alanlarının ve su kaynaklarının korunmasına önem göstermek (31)
STK6	Çocuklar için oyun alanlarının oluşmasına destek olmak (28) Mahalleleri geliştirecek programların gerçekleştirilmesi (26)	Planlama, kalkınma ve yatırım kararlarına, katılımcı olarak, vatandaşları ve STK'ları dahil etmek (29) Yeniden yatırım için iş temsilcileri ve toplum liderlerini bir araya getirmek (20)

Yukarıda yer verilen Tablo 4 ve 5 de ise, çalışmamızın odağı da dikkate alınarak katılımcıların buldukları kentlerde en fazla önem verdikleri/verilmesi gerektiğini düşündükleri konular ile en az önem verdikleri/verilmesi gerektiğini düşündükleri konular bir araya derlenmiştir. Tablolar incelendiğinde en fazla önem verilen ölçütte; 9, 6, 29, 31, 34 ve 20 numaralı ifadeler belediye ve STK'lar tarafından aynı derecede karşılık bulmaktadır. Hatta *karmaşık sorunlarda farklı tarafların bir araya gelmesi* (34) iki belediye ve iki STK tarafından verilen cevaplarda daha yüksek düzeyde bir konuma sahip olmaktadır. Ortak diğer ifadelerin içeriğine bakıldığında, yönetim ve çevre başlığındaki konuların ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Bunların dışında ayrı ayrı bakıldığında belediyelerin en fazla önem verdiği diğer konular; 10, 12, 36, 28, 21 ve 35 şeklinde öne çıkmaktadır. Burada çocuklar için oyun alanları (28) en fazla önem verilen konular arasından iki katılımcının katılımıyla diğerlerinden daha fazla önem kazanmaktadır. Diğer en fazla önem verilen ifadelerin içeriğine bakıldığında; öncelikle ekonomik unsurların görüldüğü, sonrasında ise sosyo-kültürel ve çevre başlıklarının ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. STK'lar açısından en fazla önem verilen konulara bakıldığında da; 27, 25, 33 ve 18 ifadelerinin yer aldığı tespit edilmektedir. Bu ifadelerin içeriği incelendiğinde de, çevre ile sosyo-kültürel başlıkların öne çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan en az önemli görülen ölçütte ise; 2, 8 ve 32 numaralı ifadeler belediye ve STK'lar tarafından aynı derecede karşılık bulmaktadır. Yine burada da, hırsızlık (8) ve uygun fiyatlı konut (32) ifadeleri daha yüksek düzeyde konuma sahiptir. Katılımcıların verilerine ayrı ayrı bakıldığında da; belediyelerin en az önemli gördüğü diğer konular; 9, 17, 19, 14, 12, 31, 4, 21 ve 11 numaralı ifadelerde karşılık bulmaktadır. Bu ifadelerin içeriğine bakıldığında; en az önem verilen konular arasında ekonomi ve çevre ön plana çıkmaktadır. STK'lar açısından ise, en az önem verilen

konular; 3, 20, 18, 10, 28 ve 26 numaralı ifadelerdir. Bu ifadelerin türü açısından bakıldığında; ekonomi ve sosyo-kültürel unsurlar ön plana çıkmaktadır⁹.

Tablo 6. STK ve belediye yöneticileri tarafından katı atığa verilen önem

	36	24	36	24
-4				
-3	STK1			GBEL4
-2		STK1	GBEL5	
-1			GBEL1	
0		STK2	GBEL4	
1	STK5 STK6	STK6 STK5	GBEL6	GBEL3
2		STK3	GBEL7	GBEL6 GBEL1
3	STK2 STK3 STK4	STK4	GBEL2	GBEL2 GBEL5 GBEL7
4			GBEL3	

Çalışmamızda Q-Metod'a konu olan sürdürülebilir kentsel kalkınma kriterleri arasında; “Çeşitli şekillerde ortaya çıkan atıkların, çevresel kirliliğe yol açmayacak şekilde çaba sarf etmek” (24) ve “Katı atıkların kaynaktan ayrıştırılmasını ve geri dönüşümünü sağlamak” (36) ifadeleri ile atık konusuna yer verilmektedir. Aşağıda hazırlanan Tablo 6 aracılığıyla atık yönetimi odaklı inceleme yapıldığında hem STK'ların hem de belediyelerin, kaynaktan ayrıştırma ve geri dönüşüm dahil olmak üzere atık yönetimi konusuna 1 ile 4 aralığındaki dizilimde önem verdikleri anlaşılmaktadır.

Sonuç

Sürdürülebilirlik yaklaşımı, ekonomik, toplumsal ve çevresel konularda karşı karşıya gelinen sorunların giderilmesinde, uluslararası ölçekte üzerinde uzlaşma sağlanan bir çözüm aracı olarak kabul görmektedir. Sürdürülebilirlik yaklaşımı, farklı alanlarda olduğu gibi kentler açısından da potansiyel çözüm önerileri sunmaktadır. Yaklaşımın kentlere yönelik sunduğu fırsatların temel taşıyıcısı kent yönetimine dahil olan aktörlerdir. Aktörlerin algısı ve bilgisi, sürdürülebilirlik yaklaşımına kentsel düzlemde hayat kazandırmaktadır. Bu bağlamda araştırmada belediye ve STK'lardan oluşan aktörlerin sürdürülebilirlik algıları ölçülmeye çaba sarf edilmiştir. Ayrıca özelde de atık yönetimine ne derece önem verdikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Elde edilen veriler üzerinden gerçekleştirilen faktör analizlerinde, STK grubunda beş, belediye grubunda ise üç faktör ortaya çıkmıştır. Faktör detaylarına bakıldığında her iki grupta da bir faktörde yoğunlaşmanın karşılık bulduğu görülmektedir. Diğer taraftan STK'lara kıyasla belediye grubunda daha fazla bir yoğunlaşmanın olduğu tespit edilmektedir. Belediyeler arasında sırasıyla; çevre, sosyo-kültürel, ekonomi ve yönetim başlığı altındaki ifadeler üzerinde bir uzlaşımın olduğu tespit edilmektedir. Belediyeler özelinde en güçlü uzlaşma, çocuklar için oyun alanları ve dezavantajlı birey ve toplulukların sosyal hayata katılımı konusundadır. Belediyeler arasında nüfus ve yerleşim özelliklerine göre; ulaşım hizmetleri, yeşil işletmelerin teşvik edilmesi, internet aracılığıyla kamusal erişim, atık yönetimi gibi bazı hususlarda uzlaşma olmadığı tespit edilmektedir.

⁹ Bu noktada belediye web sayfalarında veya yerele odaklanan web sayfalarında inceleme yapılan kentler ile ilgili sorunların tespit edilmeye çalışıldığı anketler hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu bağlamda, incelendiği gün (19.12.2015) itibarıyla 1724 kişinin katılım gösterdiği giresunblog.com'da gerçekleştirilen anket sonuçları incelendiğinde, Giresun'un en önemli üç sorununun sırasıyla; işsizlik ve istihdam, aksu mahallesi çöp sorunu ve turizmin gelişmemesi sonucuna ulaşılmıştır. Piraziz Belediyesi web sayfasında, hangisine daha fazla önem vermeliyiz? başlıklı ankete, incelenen gün (19.12.2015) itibarıyla 217 kişi katılım göstermiş, sonuçlar ise; çevre düzenlemesi %40, turizm %25, ulaşım %12, kültürel faaliyetler % 11 ve sportif faaliyetler %7 şeklinde belirlenmiştir. Yine benzer şekilde, sizce Bulancak ilçesinin sorunları nelerdir? başlığıyla Bulancak Belediyesi web sayfası üzerinden yürütülen anketin 19.12.2015 tarihli sonuçlarına göre de; yol/kaldırım/park %44, aile için sosyal mekanlar %16,8, altyapı eksiklikleri %16,5, spor alanları&tesisler 13,4 ve kültürel etkinlikler %8,4 şeklinde ortaya çıkmaktadır.

STK'lar bağlamında faktör sonuçları incelendiğinde, daha dağınık bir görünüm tespit edilmektedir. Özellikle uzlaşmaya varılmayan hususlarda bu dağınık durum daha fazla ön çıkmaktadır. Uzlaşılan konular ise daha çok çevre başlığı altında ön plana çıkarken, uzlaşılmayan konular ise sosyo-kültürel ana başlığında ön plana çıkmaktadır. Belediye ve STK'lar birlikte ele alındığında ise; hırsızlık olaylarının giderilmesi ve azaltılması, farklı tarafların dahil edilmesi ve karmaşık sorunlarda farklı tarafların bir araya gelmesi konularında uzlaşımın varlığı tespit edilmektedir. Diğer taraftan yine her iki grup birlikte ele alındığında; atık yönetimi ve tarım alanları ve su kaynaklarının korunması konusunda uzlaşımın varlığı tespit edilememektedir. Aktörler arasında uzlaşma sağlanan ortak noktaların varlığı, iş birliklerinin gelişmesinde önemli bir unsurdur. Yerleşim alanlarının özelliklerine bağlı farklılıklar ortaya çıkmakla birlikte, asıl önemli unsurun farkındalık ve bilgi eksikliğinden kaynaklandığı kanaati oluşmaktadır.

Elde edilen bulgulara katı atık yönetimi kapsamında odaklanıldığında, STK temsilcilerinin ve Belediye yöneticilerinin katı atıkların sürdürülebilir yönetilmesine yönelik algıları, tutumları yüksek olmakla birlikte, bir katılımcının belirttiği üzere, yeterince bilgi sahibi olmadıkları anlaşılmakta, ayrıca fiili olarak gerçekleşen çalışmaların sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Benzer şekilde 2007 yılında yapılan araştırmada da, belediye yöneticilerinin; entegre katı atık yönetimi, geri kazanım, geri dönüşüm, tarafların birlikteliği, sürdürülebilirlik vb. başlıklarda tutumları yüksek düzeyde yansımaktadır (Akdoğan ve Güleç, 2007, s. 59-60). Yine Türkiye'de Çevre Yönetimi için Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi Projesi (ÇEKAP) kapsamında yapılan Çevre Yönetimi araştırması sonuçlarına göre de; ilçe, büyükşehir ilçe, il merkezi ve büyükşehir ölçeğinde, atık yönetimi belediyelerin birinci öncelikleri olarak konumlandırılmaktadır (Doğru, 2016, s. 58). İfade edilenler bağlamında yine bir katılımcının da altını çizdiği üzere, kent düzleminden hukuki açıdan yetkili ve sorumlu bir birim olarak belediye yöneticileri ve çalışanları nezdinde, bilgi düzeyinin artırılması amacıyla çevre konusunda hizmet içi eğitimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Atıklar konusunda yeterli bilgi sahibi olunmadığında, örneğin, kartonun ıslanmasıyla oluşan kaybın anlaşılması gibi, atıklar iyi yönetilemeyecektir.

İfade edilenler bağlamında sürdürülebilir bir kentsel kalkınmanın gerçekleşmesi için şu ilkelerin üzerinde önemle durmak gerekecektir: öncelikle bir sürdürülebilirlik vizyonunun belirlenmesi; uzun dönemde gerçekleşecek ekonomik ve sosyal güvencelerin sağlanması; biyolojik çeşitliliğin ve doğa ekosistemin farkında olunması, korunması ve restore edilmesi; ekolojik ayak izinin minimize edilmesi; kalkınma sürecinde ekosistemin dikkate alınması; kentlerin kendine özgü tarihi, doğal, kültürel özelliklerinin dikkate alınması ve geliştirilmesi; vatandaşları dahil edici bir yaklaşımın benimsenmesi; iş birliği ağlarının oluşturulması ve genişletilmesi; sürdürülebilir üretimin ve tüketimin teşvik edilmesi; hesap verebilirlik, açıklık ve iyi yönetim hususunda sürekli iyileştirmelerde bulunulması (ilkelerin hayata geçmesine yönelik detaylı bilgi için bkz. Newman ve Jennings, 2008).

Kaynakça

- Agranoff, R. ve McGuire, M. (2003). *Collaborative public management: New strategies for local governments*. Washington, DC.: Georgetown University Press.
- Akbulut, F. ve Beren, F. (2012). Terörle mücadelede bütüncül yaklaşımın sosyal politika uygulamaları bağlamından algılanması: Suruç İlçesi örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 7 (2), 257-283.
- Akdoğan, A. ve Güleç, S. (2005). Belediyelerde katı atık yönetimi ve il belediyelerinde gerçekleştirilen ampirik bir araştırma. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 14 (4), 51-78.
- Aykan, S. (2014). İstanbul'da kentsel sürdürülebilirlik. A. Bartu Candan ve C. Özbay (Ed.), *Yeni İstanbul çalışmaları: Sınırlar, mücadeleler, açılımlar* içinde (s. 241-261). İstanbul: Metis Yayınları.

- Barry, J. ve Proops, J. (1999). Seeking sustainability discourses with Q Methodology. *Ecological Economics*, (28), 337-345.
- Bumin, K.(2010). *Demokrasi arayışındaki kent*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Cohen, S. (2011). *Sustainability management: lessons from and for New York City, Americ, and The Planet*. New York: Columbia University Press.
- Cullinan, C. (2014). *Vahşi hukuk: bir yeryüzü adaleti manifestosu* (M. Güneşdoğmuş, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cuppen, E., Breukers, S., Hisschemöller, M. veBergsma, E. (2010). Q Methodology to select participants for a stakeholder dialogue on energy options from biomass in the Netherlands. *Ecological Economics*, (69), 579–591.
- Çetinkaya, Ç. (2013). Eko-Kentler: Kent ve doğa ilişkisinde yeni bir sistem tasarımı. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 6 (1), 12-16.
- Demir, F. ve Kul, M. (2011). *Modern bir araştırma yöntemi Q Metodu*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Demir, F. (2013). Kamu politikası sürecinde müzakerenin rolü ve sürecin demokratikleştirilmesi. A. Kaptı (Ed.), *Kamu politikası süreci: Teorik perspektifler, modeller ve analiz yöntemleri* içinde (s. 205-236). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dinler, Z. (2014). *Bölgesel iktisat*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Doğru, B. (2016). Sürdürülebilir şehirler için katılımcılık, akılcılık, liderlik, ölçme ve yaptırım. *EkoIQ*, (62), 56-59.
- Doody, D.G., Kearney, P., Barry, J., Moles, R. ve O'Regan, B. (2009). Evaluation of the Q-Method as a method of public participation in the selection of sustainable development indicators. *Ecological Indicators*, (9), 1129–1137.
- Edwards, A. D. (2005). *The sustainability revolution portrait of a paradigm shift*. Canada: New Society Publishers.
- Eley, C. C. (2008). Absolutely positively wellington: A model for smart growht. L. C. Heberle ve S. M. Opp (Ed.), *Local sustainable urban development in a globalized world* içinde (s. 33-44). England: Ashgate Publishing Limited.
- Engelman, R. (2013). *Sürdürülebilirlik sakızının ötesi, dünyanın durumu 2013: Sürdürülebilirlik hâlâ mümkün mü?* (C. Ulutaş Ekiz ve Ç. Ekiz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fiorino, D. J. (2010). Sustainability as a conceptual focus for public administration. *Public Administration Review*, 70 (1), 78–88.
- Frantzi, S., Carter, N. T. ve Lovett, J. C. (2009). Exploring discourses on international environmental regime effectiveness with Q Methodology: A case study of the Mediterranean Action Plan. *Journal of Environmental Management*, (90), 177-186.
- Furuseh, O. J., Lord, J. D. ve Barcus, H. (1999). Defining and measuring neighborhood sustainability in Charlotte, North Carolina. *Applied Geographic Studies*, 3 (1), 1–21.
- Gültekin, M., Burak, D. ve Yaşar, E. (2018). *Eğitim fakültesi akademisyenlerinin mesleki kimlikleri: Q Metodolojik bir araştırma*. 27. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi, 18-22 Nisan 2018, Antalya, Özet kitabı içinde (s. 3215-3218)
- Harmon, K. M. (2008). Moving toward urban sustainability: A comparison of the development of sustainability indicators in Seattle and Minneapolis. L. C. Heberle ve S.n M. Opp (Ed.),

- Local sustainable urban development in a globalized world* içinde (s. 93-110). England: Ashgate Publishing Limited.
- Hiremath, R. B., Balachandra, P., Kumar, B., Bansode, S. S. ve Muralı, J. (2013). Indicator-based urban sustainability a review. *Energy for Sustainable Development*, 17 (6), 555–563.
- Jenks, M., Burton, E. ve Williams, K. (1996). Compact cities and sustainability: An introduction. M. Jenks, E. Burton ve K. Williams (Ed.), *The Compact City: A Sustainable Urban Form?* içinde (s. 2-6). Oxford: Oxford Brookes University.
- Kara, N. (2006). Feminizm(ler)in toplumsal hareket olarak medyada yansıma(ma)sı. *Küresel İletişim Dergisi*, (1), 1-33.
- Karakurt, E. (2008). Sürdürülebilir kentsel yaşam açısından sosyal sermayenin rolü. “İş, Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10 (2), 76-100.
- Keleş, R. ve Hamamcı, C. (2005). *Çevre politikası*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Keivani, R. (2010). A Review of the main challenges to urban sustainability. *International Journal of Urban Sustainable Development*, 1 (1-2), 5-16.
- Kılınç, İ. (2011). *Çöp Ekomisi ya da Atık “dedikleri”*. Ankara: Epos Yayınları.
- Kuban, B. (2014). Yerel seçimler için sürdürülebilir kentler şartı: Yeni bir şey söylemek mümkün mü?. *EkoIQ*, Mart, 28-36.
- Leach, M., Scoones, I. ve Stirling, A. (2010). *Dynamic sustainabilities: Technology, environment, social justice*. London and Washington, DC.: Earthscan.
- Lehmann, S. (2012). Optimizing urban material flows and waste streams urban development through principles of zero waste and sustainable consumption. S. U. Azeem ve S. B. Rav (Ed.), *Sustainable Solid Waste management* içinde (s. 102-132). Toronto ve New Jersey: Apple Academic Press.
- Maczulak, A. (2010). *Sustainability: Building eco-friendly communities (green technology)*, New York: Infobase Publishing.
- Mori, K. ve Christodouleu, A. (2012). Review of sustainability indices and indicators: Towards a new city sustainability index (CSI). *Environmental Impact Assessment Review*, (32), 94–106.
- Newman, P. ve Kenworthy, J. (2000). Sustainable urban form: The big picture. K. Williams, E. Burton ve M. Jenks (Ed.), *Achieving Sustainable Urban Form*, London: E&FN Spon.
- Newman, P. ve Jennings, I. (2008). *Cities as sustainable ecosystems: Principles and practices*. Washington, DC: Island Press.
- Özgül, C. G. (2015). Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir kentsel gelişme politikaları. A. Çoban (Ed.), *Yerel yönetim, kent ve ekoloji: Can Hamamcı'ya armağa* içinde (s. 111-1329). Ankara: İmge Kitabevi.
- Portney, K. E. (2003). *Taking sustainable cities seriously economic development, the environment and quality of life in American cities*. Massachusetts London: The MIT Press Cambridge.
- Portney, K. ve Berry, J. M. (2010). Participation and the pursuit of sustainability in U.S. cities. *Urban Affairs Review*, XX (X), 1-21.
- Promoting Sustainable Urban Development in Europe Achievements and Opportunities (2009). https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/guides/2009/promoting-sustainable-urban-development-in-europe-achievements-and-opportunities (Erişim tarihi: 25. 02. 2019).

- Raje, F. (2007). Using Q Methodology to develop more perceptive insights on transport and social inclusion. *Transport Policy*, (14), 467-477.
- Rana, M. P. (2009). Sustainable city in the global North and South: Goal or principle?. *Management of Environmental Quality: An International Journal*, 20 (5), 506-521.
- Rydin, Y. (2010). *Governing for sustainable urban development*. London: Earthscan.
- Saha, D. ve Paterson, R. G. (2008). Local government efforts to promote the “Three Es” of sustainable development survey in medium to large cities in the United States. *Journal of Planning Education and Research*, (28), 21-37.
- Scerri, A. ve James, P. (2010). Accounting for sustainability: Combining qualitative and quantitative research in developing ‘indicators’ of sustainability. *International Journal of Social Research Methodology*, 13 (1), 41-53.
- Scoones, I. (2007). Sustainability. *Development in Practice*, 17 (4-5), 589-596.
- Skelcher, C., Sullivan, H. ve Jeffares, S. (2013). *Hybrid governance in european cities: Neighbourhood, migration and democracy*. US.: Palgrave Macmillan.
- Tağmat, T. S. (2009). Yerel yönetim modelleri ve katılımcı süreçler: *Avrupa’da güncel belgeler*. Erişim adresi: <http://www.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=360&RecID=2014> (Erişim tarihi: 15.10.2012).
- Tanguay, G. A., Rajaonson, J., Lefebvre, J.F. ve Lanoie, P. (2010). Measuring the sustainability of cities: An analysis of the use of local indicators. *Ecological Indicators*, (10), 407-418.
- Tosun, E. K. (2010). Kentsel ekolojinin korunması bağlamında sürdürülebilir kentleşme yaklaşımı. B. Parlak (Ed.), *Yerel yönetimler, yerel siyaset ve kentsel politikalar içinde* (s. 375-392). Bursa: Dora Yayın Basım Ltd. Şti.
- Wheeler, S. (1996). Sustainable urban development: A literature review and analysis. *IURD Monograph Series, Institute of Urban and Regional Development*. UC Berkeley, Erişim adresi: <http://escholarship.org/uc/item/6mx0n01x> (Erişim tarihi:11.11.2014).
- Zafir, C. Z. (2014). Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı. A. F. Aysan ve D. Dumluoğlu (Ed.), *Kalkınmada yeni yaklaşımlar içinde* (s. 243-276). Ankara: İmge Kitabevi.
- Zavadskas, E. K., Kaklauskas, A., Vainiūnas, P. ve Saparauskas, J. (2004). A model of sustainable urban development formation. *International Journal of Strategic Property Management*, 8 (4), 219-229.
- Zeemering, E. S. (2009). What does sustainability mean to city officials?, *Urban Affairs Review*, 45 (2), 247-273.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Türkiye'deki Kamu ve Özel Sektör Hastanelerinde Kurumsal Sosyal İnovasyon Yaklaşım ve Uygulamalarına Yönelik Bir Değerlendirme*

An Evaluation of Corporate Social Innovation Approaches and Practices of Public and Private Hospitals in Turkey

Dr. Öğr. Gör. Özlem TUNA¹, Doç. Dr. İbrahim KILIÇ²

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'deki kamu ve özel sektör hastanelerinin kurumsal sosyal inovasyon yaklaşım ve uygulamalarına yönelik betimsel bir değerlendirme yapmaktır. Bu nedenle kamu ve özel sektör hastanelerinin, sosyal inovasyonun gelişimini sağlayacak yönetim özelliklerine hangi düzeyde sahip olduğu geliştirilen yeni bir ölçek ile belirlenmiştir. Veri toplama aracı olarak kullanılan anket, Türkiye'nin 7 bölgesinden 14 şehirde faaliyet gösteren 140 kamu ve özel sektör hastanesinin 140 üst düzey yöneticisine uygulanmıştır. Verilerin analizinde faktör analizi, güvenirlik analizi, betimsel istatistikler Ki-Kare testi, t testi ve varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, hastanelerin türü ile inovasyon faaliyetlerine kaynak ayırma ve inovasyon departmanı olma durumu arasında anlamlı ilişkiler olduğu, genel olarak hastanelerin kurumsal sosyal inovasyon yaklaşım ve uygulama düzeylerinin 5'li Likert derecelemesinde ortalamanın üzerinde olduğu ve kurumsal sosyal inovasyona yönelik yönetici görüşlerinin hastane türü, inovasyona kaynak ayırma ve inovasyon departmanı olma durumuna göre anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal inovasyon, kurumsal sosyal inovasyon, hastane, Türkiye

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The purpose of this research is to make a descriptive assessment for public and private sector hospitals practices and applications of corporate social innovation approach in Turkey. For this reason, it has been determined by a new developed scale whether public and private sector hospitals have or no level of governance characteristics that will ensure the development of social innovation. The questionnaire used as data collection tool were applied to 140 senior executives working in 140 public and private hospitals operating in 14 cities of 7 regions of Turkey. Factor analysis, reliability analysis, descriptive statistics, chi-square test, t test and variance analysis were used for data analysis. As a result of the study, it was found that there were significant relationships between the type of hospitals and the resource allocation and innovation department of innovation activities, and the general level of institutional social innovation approach and application levels of hospitals were above average in a 5-point Likert scale. It has been determined that managers' views on corporate social innovation differ significantly according to the type of hospital, resource allocation and innovation department.

Key words: Social innovation, corporate social innovation, hospital, Turkey

Paper Type: Research

*Bu çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi BAPK tarafından desteklenmiştir, proje no: BAPK- 15.SAĞLIK.YO.01

¹Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ozltuna@hotmail.com.

²Afyon Kocatepe Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, kilicibrahim@hotmail.com.

Atf için (to cite): Tuna, Ö. ve Kılıç, İ (2019). Türkiye'deki kamu ve özel sektör hastanelerinde kurumsal sosyal inovasyon yaklaşım ve uygulamalarına yönelik bir değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 261-278.

Giriş

Günümüz işletmeleri rekabet üstünlüğü elde etmek ve varlıklarının devamlılığını sağlayabilmek için sürekli yeni iş fırsatları aramak zorunda kalmakta ve iklim değişikliği, temiz su temini, kronik hastalıklar vb. gibi sosyal ve çevresel zorluklar büyük bir yeni pazar oluşturmaktadır. İşletmeler bu zorlukların üstesinden gelmek için yeni, daha sorumlu ve sürdürülebilir çözümler üreterek yeni iş fırsatları yaratabilirler. Bu durumda kurumsal sosyal inovasyon (KSI) kurumların ihtiyaç duyduğu önemli bir iş alanı ve bir inovasyon çekirdeği olabilir (European Union / TheYoung Foundation, 2010).

Sağlık sektörünün durumu diğer sektör işletmelerinden farksızdır. Maalesef günümüzde sağlık sektörü sağlık hizmetlerinin artan maliyetleri ve yaşlanan nüfus gibi büyük sosyal problemlerle karşı karşıyadır. Burada en önemli sorun her hastaya sürdürülebilir sağlık hizmetinin nasıl ulaştırılacağıdır. Sağlık hizmetleri, bu yüzyılın ilk 10 yılında ilaç ve sağlıkta kullanılan cihazlara; sonraki yıllarda ürün ve cihazlara değer katan entegre servislere; günümüzde ise hastaların dijital deneyimine odaklanmıştır. Aynı zamanda günümüzde hastalar 15-20 yıl önceki hastalardan çok farklı ve çoğunlukla doktorlarına durumları ile ilgili bilgiyle donanmış olarak gelmektedirler. Bu durum sağlık sektörünün kişiselleşme, dijitalleşme ve hasta katılımını gerektiren bir dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Bu dönüşüm yeni teknolojiler ve toplumun öncülüğünde geliştirilen inovasyon, sağlık ürünlerinin ve hizmetlerinin dönüşümü, hasta- hekim ilişkilerinin gelişmesi, yeni tedavi modellerinin geliştirilmesi ve yeni hasta türünün kattığı değer bir birleşimi ile gerçekleşmektedir (Frost Perspectives, 2016). Hastaneler tüm bu gelişmeleri sosyal amaçlı olma misyonları ile harmanlayarak yeni uygulama ve yaklaşımların bir kombinasyonu ile karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda sağlık sektöründeki en önemli sosyal yeniliklerin uygulama alanlarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Davies ve Boelman, 2016).

- *Hizmet tasarım ve sunumunda hasta veya kullanıcıyı yetkilendirme.*
- *Hastalar arası destek.* Hastaların birbirlerine rehabilitasyon ve iyileştirmede destek olması.
- *Profesyonel rollerin değiştirilmesi (görev değişimi).* Sağlık profesyonellerinin genellikle farklı bir beceri seti gerektiren 'düzelticilerden' 'kolaylaştırıcılara' geçebilmeleri için hastaların kendi başlarına idare edebilecekleri sistemlerin geliştirilmesi.
- *Yeni bakım alanları.* Hastane ve evde bakımın haricinde daha ucuza mâl olabilecek eve yakın bakım merkezlerinin kurulması. (Örneğin İsveç'te 'hasta oteller' gibi yarı ev çözümlerinin geliştirilmesi ya da İtalya'nın Arezzo şehrinde kurulan yaşlılara özel yardım sağlayan dokuz yataklı bir konaklama tesisi gibi.)
- *M-sağlık ve e-sağlık uygulamaları.* Sağlık hizmetini ulaştırmada (özellikle kırsal kesime) mobil ve dijital teknolojilerden yararlanma.

Sıralanan bu uygulamalar sağlık sektörünün, kâr amaçlı olmaktan çok insan odaklı, teknoloji yoğun ve sosyal amaçlı olması gibi özellikleri ile birebir örtüşmektedir. Ayrıca bu özellikler sektörün sosyal amaçlı ticari girişimler olarak kabul edilmesinin de nedenleridir. Bu özelliklere sahip sağlık sektöründen, sosyal inovasyon konusuna özel hassasiyet göstermeleri beklenmektedir. Sosyal inovasyon işletmeler için ömür boyu sürecek bir deneyimdir. Çünkü topluluklar, vatandaşlar, işletmeler ve diğer tüm kurumlar sürekli ve devamlı olarak değişkenlik gösteren sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle işletmeler KSI uygulamalarını işletme stratejilerinin odağına alırlarsa kendileri ve çevreleri için pek çok olumlu etki yaratmış olacaklardır (Balamatsias, 2019).

Paylaşılan değer yaratmak: Mantığı, işletmelerin geniş topluluklarla geliştirdikleri etkileşim sonucu yaratacakları sosyal değer düşüncesine dayanmaktadır. Acil sorunları çözmek

için paydaşlarla etkileşime giren işletmeler yarattıkları sosyal etki yoluyla kâr elde etmekte ve böylece her iki taraf için kazan-kazan durumu oluşmaktadır.

Stratejik ortaklıklar oluşturmak: Günümüzde dünyanın en başarılı şirketleri stratejik ortaklıklar sayesinde büyümektedir. Ortaklıklar işletmelerin benzer ve farklı endüstrilerdeki başka işletmelerle iş birliği yaparak teknolojik yeniliklerin gelişmesine imkân sağlar ve ekosistemin güçlenmesine yardımcı olur.

Çalışan bağlılığını arttırmak: İşletmeler temel misyon, vizyon, strateji, hizmet veya faaliyetlerine uygun sosyal etki alanlarını belirler. Daha sonra vaat ettiklerine ulaşabilmek için çeşitli paydaşlarla bağlantı kurarlar. Bu paydaşlardan belki de en önemlisi çalışanlardır ve onların gönüllü faaliyetlere katılımını teşvik edebilmek toplumsal dönüşümün yeniden canlandırılmasında çok etilidir.

Yönetişim: Günümüz işletmelerinin, finansal üstünlük ve toplumsal fayda yaratabilmeleri yenilikçi yönetim ve yönetim sistemlerini benimsemeleri ile mümkündür. Kurumsal sosyal sorumluluktan kurumsal sosyal inovasyona geçiş, işletmeleri yeni yönetim tarzlarını denemeye zorlamaktadır. Yenilikçi yönetimi yönlendirmek ve yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya doğru bir geçişi teşvik etmek için daha kapsayıcı bir iş ortamı oluşturmak çok önemlidir.

Beceriklilik: Bir işletmenin kurumsal kaynaklarını, etkin bir biçimde toplumun yararına kullanabilme becerisi olarak tanımlanmaktadır.

Ürün ve hizmet inovasyonu: KSİ, sosyal amaçlı bir ürün inovasyonunu ifade eder. Toplumsal fayda yaratmayı temel alan kurumsal bir vizyona sahip olmak, iş önceliklerinin hiyerarşik bir düzende sıralanmasını ve şirketin ürün veya hizmetini yeniden tasarlamasını gerektirir. Böylece toplumsal sorunlar iş fırsatına dönüşmüş olur.

Kurumsal vatandaşlık: Bir işletmenin topluma karşı sorumluluklarını ifade eder. Bu anlayışı benimseyen işletmelerin amacı kendilerini çevreleyen topluluklar için daha yüksek yaşam standartları ve yaşam kalitesi üretmek ve yine de paydaşları için kârlılığını korumaktır.

Marka değerini arttırmak: Çevreye karşı sosyal olarak bilinçli bir markaya sahip olmak potansiyel olarak daha iyi satışlara, artan hisse fiyatına, daha az finansal riske vb. olumlu etkilere yol açacaktır. Sonuç olarak toplumsal etki yaratmak ve buna bağlı kalmak için kurumsal sosyal inovasyon stratejisini işletme faaliyetlerine entegre etmek işletmelerin marka değerinin artmasına yardımcı olacaktır.

Uluslararası literatürdeki çalışmaların büyük çoğunluğunun kurumsal sosyal inovasyonun teorik alt yapısına (Davies ve Boelman, 2016; Gerhard, Hoelscher ve Mildenerger, 2015; Kanter, 2015; Martinez, vd., 2017; Mulgan, 2006; Nelson ve Jenkins, 2006; Tepsie, 2014; Uliniski, 2015; Ville ve Pol, 2008; Young Foundation, 2010) odaklandığı görülmektedir. Ayrıca bahsi geçen bu çalışmaların dışında yine teorik düzlemde, kurumsal sosyal inovasyon ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramlarının farkını (Jali, Abas ve Arriffin, 2017; Odunlade, 2017; Perello-Marin, Suarez-Rusb ve Susaetac, 2015; Pyszka, 2013; Rexhepi, Kurtishi ve Bexheti, 2013; Tham, 2010; Vilke, 2014) ele alan pek çok çalışmada rastlanmıştır. Uygulamaya yönelik çalışmaların ise oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmüştür (Herrera, 2015; Jayakumar, 2017; Mirvis, vd. 2016; Violo, 2018).

Ülkemiz literatüründeki oldukça sınırlı sayıdaki çalışmadan Halaç, Eren ve Bulut'un (2014) çalışmaları bireysel yenilikçilik ölçeği geliştirmeye yönelik; Tatar'ın (2018) çalışması sosyal inovasyon uygulamalarına ilişkin tüketici tutumlarının ölçülmesine; Topsakal'ın (2017) çalışması ise turizm işletmelerinin girişimcilik bakış açısıyla sosyal inovasyon ve sosyal değişimi değerlendirmelerine yönelik bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Topsakal ve Yüzbaşıoğlu (2017) ile Esen ve Maden (2015) ise çalışmalarında konuyu kavramsal olarak ele almışlardır.

Sonuç olarak konuya yönelik nicel çalışma sayısının oldukça sınırlı olması bu çalışmanın önemini artırmaktadır. Bu gerçeklikten hareketle kurumların, sosyal inovasyon uygulamalarını gerçekleştirebilmek için gerekli olan yönetim özelliklerinin belirlenebilmesine yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanmıştır. Daha sonra geliştirilen ölçek yardımı ile kamu ve özel sektör hastanelerinin, sosyal inovasyonun gelişimini sağlayacak kurum stratejisine ve paydaş katılımına sahip olup olmadığı ile hastanelerin yürüttükleri inovasyon faaliyetlerinde çevresel ve sosyal konulara duyarlılıkları ölçülmüştür.

Bu amaç doğrultusunda çalışmanın ilerleyen kısımlarında kurumsal sosyal inovasyon kavramı teorik çerçevede ele alınacak, sonrasında yöntem ve bulgulara yer verilecek ve sonuç bölümüyle çalışma genel olarak değerlendirilecektir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Kurumsal Sosyal İnovasyona Bakış

Günümüz iş dünyası birbirine meydan okuyan üç zorlukla karşı karşıyadır. Bunlar hissedarların büyüme talepleri, çalışanların işten anlam çıkarma isteği ve toplumun işletmelerden sosyal, ekonomik ve çevresel zorlukları ele almaları için giderek artan beklentisidir. Lider işletmeler bu üç zorluğu aynı anda kurumsal sosyal inovasyon uygulamaları ile aşmaktadır (Googins ve Mirvis, 2017). İşletmelerin toplumsal konulara duyarlılığı uzun zamandır kurumsal yönetim, kurumsal hayırseverlik ve kurumsal sosyal sorumluluk gibi yaklaşımlarda hayat bulmaktaydı. Ancak sosyal inovasyonu bu geleneksel yaklaşımlardan ayıran şey toplumsal zorlukların, somut iş faydaları yaratan yenilikçi yollarla ortadan kaldırılmasıdır (The World Economic Forum, 2018). Toplumsal zorlukların üstesinden gelebilmek için iş dünyası ve toplumun birlikte çalışması gerektiğini belirten Porter ve Kramer (2011), toplumun ihtiyaçlarının iş süreçlerine dâhil edilmesinin ekonomik yapıyı geliştireceğine ve bu durumda uzun vadeli rekabet gücünü artıracığına vurgu yapmaktadır (Schmitt, 2014).

Genel olarak topluma ve özellikle düşük gelirli veya az hizmet verilen nüfuslara fayda sağlamak için yenilikçi, pratik, sürdürülebilir ve piyasa temelli yaklaşımların uygulanması (George, 2016) olarak tanımlanan kurumsal sosyal inovasyonun pek çok farklı tanımı bulunmaktadır. Bir başka tanımda KSİ, mevcut sürdürülebilirlik sorunlarının yeni fikirler, iş modelleri, ürün ve hizmetler ile çözülmesi ve paydaşlar ile iş çevresi arasında yeni sosyal birliktelikler yaratılması şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı zamanda sosyal inovasyon yerel, bölgesel, ulusal ve global düzeyde toplumun en zor sorunlarının çözümüne yönelik, sağlam bir işletme stratejisi olarak giderek daha fazla ilgi çekmekte ve birçok çalışmaya da konu olmaktadır. Örneğin, Danimarka ve Finlandiya Ekonomi ve Ticari İlişkiler Bakanlıkları özel sektörden uzmanların ve politikacıların görüşlerine yer verilen, inovasyonun değişen yapısı üzerine ortak bir rapor hazırlamıştır. Rapor, özel sektör kuruluşlarının inovatif faaliyetlerinin sosyal değer yaratma yönünde değişmesinde etkili olan itici güçleri küresel sorunları inovasyonun itici gücü olarak görme; müşterilerle birlikte ortak değer yaratma ve ürün ya da hizmet kullanıcıları hakkında bilgi sahibi olma; inovasyonun itici gücü olarak güvenlik, altyapı, toplu taşıma, eğitim ve sağlık gibi kamu sektörü sorunlarını ele alma ve global bilgi kaynakları ve ortak ağları kullanma şeklinde sıralamak mümkündür (European Union/The Young Foundation, 2010).

Dünya Ekonomik Forum'u (The World Economic Forum, 2018) ise sosyal inovasyonun işletmelerce benimsenmesini, kamuoyunun güvenini kazanma, kaynak kıtlığı ve çevresel sorunlara duyarlı olma, işgücünün değişen yapısı (çalışanların, kurumlarından çevresel ve sosyal konulara daha duyarlı olmaları konusundaki beklentileri), çevresel ve sosyal sorunları iş fırsatlarına dönüştüren kurumların rekabet üstünlüğü sağlaması ve performans ölçütlerinin değişmesi (giderek artan sayıdaki yatırımcının performans ölçüt ve yatırım kararlarına sosyal ve çevresel konuları dâhil etmesi) başlıklarına bağlamıştır. Aynı zamanda günümüz işletmeleri toplumsal yükümlülük, çalışanlar, müşteriler, toplum veya iş dünyası ile iyi ilişkiler geliştirme

isteği ve stratejik gerekliliklerle de paylaşılan değer yaratma eğilimindedir (Porter ve Kramer, 2002).

İşletmeler, yukarıda sıralanan bu itici güçlerin etkisi ile sosyal girişimciler ve kurum çalışanlarıyla iş birliğine giderek yeni inovasyon kaynak ve yöntemlerine yatırım yapmaktadırlar. Bu yatırım, kurumların ticari itibarlarını ve rekabet güçlerini artırmaya, sürdürülebilir büyümeye ve güvenli iş olanaklarının yaratılmasına yardımcı olmaktadır (European Union/The Young Foundation, 2010). Farklı itici güçlerin etkisi ile toplumsal ilerlemeye katkıda bulunan yenilikçi işletmelerin, temel özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Vialo, 2018):

- *Yönetişim- Sürdürülebilirliğin içeriden gelmesi.* Kurum içi yenilik çalışmaları üst düzey yöneticilerin ve hissedarların tam desteği ile sürdürülür.
- *Stratejik Ortaklıklar.* İş birliği yoluyla yeniliğin artırılması. Kurumlar kendi çevrelerinde etkiledikleri topluluk, kurum ve insanlarla iş birliğine giderek inovatif uygulamalar geliştirirler.
- *Çalışan Katılımı.* Çalışan potansiyelinin değerlendirilmesi. Yönetim düzeyinde benimsenen sosyal inovasyon sürecine çalışanlar dâhil edilir.
- *Ürün İnovasyonu.* Sosyal sorundan iş fırsatına dönüşüm. Günümüzün tüm sosyal ve küresel meselelerinin, kılık değiştiren bir iş fırsatı olduğu kabul edilir.
- *Topluluk Katılımı.* Müşterilerden alınan bedelin geri verilmesi. Sağlık hizmetleri, temiz suya erişim, eğitim ve iklim değişikliği gibi konuların işletmeler, STK'lar ve hükümetler arasında daha derin bir iş birliği ile ele alınmasıdır.

1.2. Kurumsal Sosyal İnovasyon Becerisini Kazanmak

Kurumsal sosyal inovasyonun gelişimini sağlayacak yönetim faktörleri literatürde çalışan gelişimi, farkındalık, stratejik uyum ve vizyon, liderlik, organizasyonel yapı, paydaş katılımı, örgüt kültürü ve inovasyon kaynakları olmak üzere farklı şekillerde ele alınmıştır. (Bartlett ve Dibben, 2002; Borins, 2002; Mulgan, 2006; Nasruddin ve Misaridin, 2014; O'Byrne vd., 2014; Herrera, 2015). Bu çalışmada açıklayıcı faktör analizi sonucuna göre, elenmiş soru havuzundan altı faktörlü (boyut) bir ölçek yapısı meydana gelmiştir. Bu faktörler (ölçeğin boyutları) literatürden hareketle sosyal empati ve farkındalık, stratejik uyum (temel iş stratejilerine çevresel, sosyal sorunları entegre edebilme) ve vizyon (niyet), liderlik, organizasyonel yapı, paydaş katılımı ve örgüt kültürü şeklinde isimlendirilmiştir.

Sosyal empati ve farkındalık. KSİ, sosyal ihtiyaçları karşılayan, sosyal ilişkiler yaratan ve yeni iş birlikleri oluşturan yeni fikirlerden oluşmaktadır. Bu yenilikler karşılanmamış ihtiyaçları daha etkin bir şekilde ele alan ürünler, hizmetler veya modeller olabilir (Porter ve Kramer, 2011). Kurumların ve toplumların artan farkındalığı ve maalesef kaynakların artan kıtlığı kurumları, tüm paydaşlarla ortak değer yaratarak³ inovatif çözümler aramaya yönlendirmektedir.

Stratejik uyum ve vizyon. Stratejik uyum çevresel ve sosyal konulara yönelik önemli iş yeniliklerinin kurum stratejisine entegre edilmesinden kaynaklanmaktadır. Sosyal sorumluluk sahibi kurumlar piyasa ve piyasa dışı koşulları stratejik planlamaya sistematik olarak entegre etmektedirler. Bu kurumlar stratejik planlamanın çevre analizi ve stratejik değerlendirme aşamasında sosyal ve sürdürülebilirlik unsurlarını düşünmekte; yönetim, analizi ve paydaş analizi yoluyla da piyasa dışı faktörleri analiz etmektedirler (Herrera, 1469). Stratejik niyet ise kurumlara, inovasyonun yönünü fırsat ve ihtiyaçlara doğru yöneltmekte yardımcı olmaktadır.

³http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/policy/social_fr

Liderlik. Sosyal inovasyon konuları, dağınık ve öngörülemeyen eğilimli olduğu için yenilikleri cesaretlendiren ve ödüllendiren liderlik anlayışını gerektirmektedir (Mulgan, 2006). Ayrıca açıklık, güven ve kolay erişebilirlik inovasyon kültürünü teşvik etmektedir. Liderler çalışanları yetkilendirerek onların, becerilerini geliştirmelerine ve yeniliklere karşı dirençlerini azaltmalarına yardımcı olabilirler (O'Byrne vd., 2014). Liderlerin sosyal inovasyonun yaşam döngüsü içinde farklı roller geliştirmeleri gerekebilir. Örneğin, kurum içinde bir sosyal girişimcinin yetiştirilmesi söz konusu olduğunda öz farkındalığın geliştirilmesi ve koçluk yaklaşımı yerinde olacaktır (Osburg ve Schmidpeter, 2013). Bazı durumlar ise ikna kabiliyetinin vurgulandığı vizyoner liderliği gerektirir. Paylaşılan değer yaratmak durumunda olan lider ise farklı insan, grup, kurum ve kaynağı bir araya getirmek zorundadır ve bu durum yüksek derecede köprü kurma (bridging capacity) becerisiyle sağlanabilir (Lee, 2014).

Organizasyonel yapılar (kurumsal unsurlar) ve süreçler. Organizasyonel yapılar ve süreçler, KSİ destekleyen politikaları, yapıları ve süreçleri ifade eder. Bunlar, hesapverebilirlik anlayışının oluşturulmasına yönelik kuralların saptanması, projeye başlama kuralları, yeni fikirlerin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi, başarılı yenilikleri toplumla paylaşmak ve yayılmasını sağlamak için prosedürlerin belirlenmesi gibi kurumsal unsurlardan oluşmaktadır. Organizasyonel yapı ve süreçler, fırsatları araştırma ve fikir oturumlarının kurumsallaştırılması, sosyal fikir geliştirme kurullarının oluşturulması ve finansmanın kurumsallaştırılması gibi unsurları içermektedir (Herrera, 2015, s. 1470).

Paydaş katılımı. Kurumlar paydaş katılımını sağlayarak problemleri daha derinlemesine anlama, yeni ve daha iyi çözümler geliştirme gibi etkili faydalar sağlayabilirler (Enright ve Bourns, 2010).

Örgüt kültürü. Örgüt kültürü, bir yaşam tarzının ve kurum içinde paylaşılan değer, norm ve davranışların toplamıdır (Herbig ve Dunphy, 1998). Kültür, yaratıcılığı, girişimciliği, açıklığı ve risk almayı destekleyen özelliklere (Handayani, Sembiring ve Musta'in, 2018) ve kurum içinde ortak değer yaratmaya yardımcı olmalıdır. Sosyal inovasyonu destekleyen bir ortak değer için net bir sosyal amaç tanımlanmalı amaç, kurum içinde ve dışında duyurulmalı, stratejik planlama ve bütçe gibi temel iş süreçlerinin bir parçası haline getirilmelidir. Bu gerçekleştirildiğinde, en iyisini yapan çalışanları ve aynı amacı güden kurum dışı ortakları işe dâhil eden bir kültür oluşmuş olacaktır. Sonuç olarak ortak değer yaratmak, kurumsal kültüre toplumsal bir misyon eklemeyi ve kaynakları toplumsal sorunları çözebilecek yeniliklere aktarmayı gerektirir (Stamp vd., 2013).

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Hastaneler sağlık sorunlarının azaltılması, yaşam kalitesinin artırılması ve bireylerin sağlık ve güvenliğinin iyileştirilmesi için topluma yenilik sağlamak zorundadır. Bu nedenle hastanelerin yapmış olduğu sosyal yenilikler, sosyal ihtiyaçları daha iyi ele almak için geliştirilen yeni yaklaşım ve uygulamaların bir kombinasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır (Davies ve Boelman, 2016). Bu gerçeklikten hareketle çalışmanın amacı kamu ve özel sektör hastanelerinin, sosyal inovasyonun gelişimini sağlayacak yönetim özelliklerine sahip olup olmadığının ölçülmesidir. Literatürde bu temel amacı değerlendirecek bir ölçme aracına rastlanılmadığından, çalışmaya konu olan kurumların, sosyal inovasyon uygulamalarını gerçekleştirebilmek için gerekli olan yönetim özelliklerinin belirlenebilmesine yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirilmiştir.

Bu temel amaç doğrultusunda geliştirilen ölçek yardımı ile aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Kurum stratejileri sosyal inovasyon uygulamalarına uyum gösteriyor mu?
- Kurumsal sosyal inovasyon faaliyetlerine paydaş katılım sağlıyor mu?
- İnovatif faaliyetler çevresel ve sosyal konulara duyarlı olarak geliştiriliyor mu?

Çalışma ile kurum-kuruluş veya yöneticilere veri kaynağı oluşturulabilecek ve aynı zamanda ulusal / uluslararası düzeyde oldukça sınırlı düzeyde olan literatüre önemli katkılar sağlanabilecektir.

3. Yöntem

3.1. Verilerin Toplanması

Mevcut durumu ortaya koymasından bakımından betimsel bir araştırma niteliği taşıyan bu çalışmada veri toplama aracı olarak iki bölümden oluşan anket kullanılmıştır. Anketin birinci bölümünde, hastane üst düzey yöneticilerinin ve hastanelerin özelliklerine ilişkin sorulara yer verilirken, ikinci bölümde ise "Kurumsal Sosyal İnovasyon (KSİ)" ölçeğine yer verilmiştir (geliştirilen ölçek EK de verilmiştir). KSİ ölçeğinin oluşturulmasında kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve yaklaşık 100 maddelik bir havuz oluşturulmuştur. Daha sonra iki farklı zamanda alanında uzman 3 akademisyenin görüşleri alınarak, bazı maddeler ölçekten çıkarılmış, bazı maddelerde birleştirme yoluna gidilmiştir. Ayrıca odak grup çalışmaları ve pilot uygulama yapılarak ölçeğe son hali verilmiştir. KSİ ölçeği 6 boyut (Temel İş Stratejileri ve Vizyon, Sosyal Empati ve Farkındalık, Liderlik, Paydaş Katılımı, Organizasyon Yapısı ve Organizasyon Kültürü) ve 55 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki her bir madde 5'li Likert derecelemesine tabi tutulmuş ve yöneticilerin katılım düzeyleri "Hiç=1"; "Az"=2, "Orta"=3, "Çok"=4 ve "Tam"=5 şeklinde puanlandırılmıştır. Bu süreçler sonrasında geliştirilen ölçek, tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenen ve 14 şehirde faaliyet gösteren toplamda 140 kamu ve özel sektör hastanesinin üst düzey yöneticilerine uygulanmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Türkiye'deki kamu ve özel sektör hastaneleri bu çalışmanın genel evrenini oluşturmaktadır. Çalışma evreni ise Türkiye'deki kamu ve özel sektör hastanelerinin üst düzey yöneticilerini içermektedir. Araştırmada zaman, maliyet ve mesafe gibi kısıtlardan dolayı örneklem alınma yoluna gidilmiş, Türkiye'nin her bölgesinin temsil edilebilmesi açısından tabakalı örnekleme yöntemi ile örneklem planı oluşturulmuştur. Bu kapsamda Türkiye'nin 7 bölgesinden her bir bölgeden 2 şehir olmak üzere 14 şehirde (İç Anadolu Bölgesi'nden Ankara ve Sivas, Akdeniz Bölgesi'nden Adana ve Antalya, Ege Bölgesi'nden Afyonkarahisar ve İzmir, Marmara Bölgesi'nden İstanbul ve Bursa, Doğu Anadolu Bölgesi'nden Erzurum ve Kars, Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nden Gaziantep ve Diyarbakır ve Karadeniz Bölgesi'nden Trabzon ve Samsun) faaliyet gösteren kamu ve özel sektör hastanelerinden örneklem alınmıştır. Türkiye'deki Kamu ve Özel Sektör Hastanelerini temsilen her hastaneden sorumlu olan bir üst düzey yönetici ile anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında Özdamar (2001) tarafından nicel çalışmalar için önerilen ($n=s^2 \cdot Z_{\alpha}^2 / d^2$) formülü kullanılmış olup, 30 hastaneden oluşan pilot uygulama sonucunda standart sapma $s=0,9$; $Z_{0,05}=1,96$ ve etki büyüklüğü $d=0,15$ olarak alınmış ve minimum örneklem büyüklüğü 138 olarak hesaplanmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin 7 bölgesinden, her bir bölgeden 2 şehir olmak üzere ve her şehirden 10 hastane olmak üzere 14 şehirden toplam 140 hastanede 140 yönetici ile yüz yüze ve elektronik posta yoluyla uygulama gerçekleştirilmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

Çalışmada, KSİ ölçeğinin yapı geçerliği için açıklayıcı faktör analizi (exploratory factor analysis) uygulanmış, ölçeğin güvenilirlik analizine yönelik iç tutarlılığı için ise Cronbach's Alpha değerleri hesaplanmıştır. Bununla birlikte, yönetici ve hastanelerin özellikleri frekans ve yüzde dağılımlarıyla sunulmuş yöneticilerin, bağlı oldukları hastanelerin kurumsal sosyal inovasyon yaklaşım ve uygulamalarına yönelik görüşleri ortalama ve standart sapma değerleri ile betimlenmiştir. Diğer taraftan, bazı nitel değişkenler arasındaki ilişkiler Ki-Kare testi ile incelenmiştir. Yönetici görüşlerinin hastane özelliklerine göre karşılaştırılmasında ise parametrik test varsayımları gerçekleştirildiği için (normal dağılım, varyansların homojenliği,

gruptaki birey sayıları vb.) t testi (2 grup için) ve varyans analizi (3 ve daha fazla grup için) kullanılmıştır. Varyans analizi sonucunda grupların ikili karşılaştırılması için çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey Testi uygulanmıştır. Çalışmada anket ile elde edilen verilerin analizinde SPSS 18.0 for Windows paket programı kullanılmıştır.

4. Bulgular

Araştırmanın örneklem grubunda yer alan yöneticilerin ve hastanelerin bazı özelliklerine göre dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur. Buna göre, ankete katılan hastane yöneticilerinin %64,3'ü erkek, %35,7'si kadınlardan oluşurken; katılımcıların %15'inin ön lisans, %62,9'unun lisans, %15'inin yüksek lisans ve %7,1'inin ise doktora derecesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Örneklemde yer alan hastanelerin %44,3'ü özel, %30,7'si devlet, %25'i ise üniversite hastanesi olup; hastanelerin %10'unun 50-200, %34,3'ünün 201-500, %55,7'sinin ise 501 ve üzeri yatak kapasitesine sahip olduğu; hastanelerin %40'ının 21 yıl ve altı, %25,7'sinin 21-30 yıl ve %34,2'sinin ise 31 yıl ve daha fazla süredir faaliyet gösterdiği belirlenmiştir.

Tablo 1. Yöneticilerin ve hastanelerin bazı özelliklerine göre dağılımı

Değişkenler	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Erkek	90	64,3
	Kadın	50	35,7
Eğitim düzeyi	Önlisans	21	15,0
	Lisans	88	62,9
	Yüksek Lisans	21	15,0
	Doktora	10	7,1
Hastane türü	Özel Hastane	62	44,3
	Devlet Hastanesi	43	30,7
	Üniversite Hastanesi	35	25,0
Yatak kapasitesi	50-200	14	10,0
	201-500	48	34,3
	501 ve üzeri	78	55,7
Faaliyet süresi	10 yıl ve altı	22	15,7
	11-20 yıl	34	24,3
	21-30 yıl	36	25,7
	31-40 yıl	31	22,1
	41 yıl ve üzeri	17	12,1
İnovasyon faaliyetlerine kaynak ayırma durumu	Evet	101	72,1
	Hayır	39	27,9
İnovasyon departmanı olma durumu	Evet	72	51,4
	Hayır	68	48,6
Toplam		140	100,0

Araştırmaya konu hastanelerin inovasyona ilişkin durumları incelendiğinde; %72'sinin inovasyon faaliyetlerine kaynak ayırdığı ve %51,4'ünün inovasyon faaliyetlerini yürüten bir departmanın olduğu tespit edilmiştir.

Hastanelerin türü ile inovasyon faaliyetlerine kaynak ayırma ve inovasyon departmanı olma durumu arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik analiz Ki-Kare testi ile yapılmış ve ilgili hipotezler aşağıda verilmiştir. Ayrıca analiz sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

H1: Hastane türünün inovasyon faaliyetlerine kaynak ayırma durumu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2: Hastane türünün inovasyon faaliyetlerini yürüten bir departmanın olma durumu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Analiz sonuçlarına göre H1 ve H2 hipotezleri kabul edilmiştir. Buna göre hastanelerin türü ile inovasyon faaliyetlerine kaynak ayırma ve inovasyon faaliyetlerini yürüten bir

departmanın olma durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0,01$). Dağılım incelendiğinde, özel hastanelerin %88,7'si inovasyon faaliyetlerine kaynak ayırdığını belirtirken, bu oran devlet hastaneleri için %76,7 ve üniversite hastaneleri için ise %37,1'dir. Ayrıca, özel hastanelerin %74,2'sinde inovasyon departmanı bulunurken, bu oran devlet hastaneleri için %34,9 ve üniversite hastaneleri için ise %31,4'tür.

Tablo 2. Hastanelerin türü ile inovasyon faaliyetlerine kaynak ayırma ve inovasyon departmanı olma durumu arasındaki ilişki

Değişkenler				Hastane Türü		
				Özel	Devlet	Üniversite
İnovasyon Faaliyetlerine Kaynak Ayırma Durumu	Evet	n (%)		55 (88,7)	33 (76,7)	13 (37,1)
	Hayır	n (%)		7 (11,3)	10 (23,3)	22 (62,9)
				$\chi^2=30,254; p<0,01$		
İnovasyon Departmanı Olma Durumu	Evet	n (%)		46 (74,2)	15 (34,9)	11 (31,4)
	Hayır	n (%)		16 (25,8)	28 (65,1)	24 (68,6)
				$\chi^2=23,180; p<0,01$		

Tablo 3'te KSİ ölçeğine uygulanan açıklayıcı faktör analizi ve ölçeğin güvenilirlik analizine ilişkin Cronbach's Alpha değerleri ile bazı betimsel istatistikler sunulmuştur. Faktör analizi sonuçlarına göre, Bartlett küresellik ve Kaiser-Meyer-Olkin testleri faktör analizinin uygulanmasına ilişkin örneklem yeterliliğini ortaya koymaktadır (Bartlett Testi $\chi^2=9332,181$; $p<0,001$ ve KMO=0,911). Bu çerçevede, 55 maddeden oluşan kurumsal sosyal inovasyon ölçeğinin, toplam varyansın %76,106'sını açıklayan 6 boyut (faktör) altında toplandığı görülmektedir. Ölçeğin ilk faktörünü oluşturan "Temel İş Stratejileri ve Vizyon" alt boyutu toplam varyansın %25,972'sini açıklarken, sırasıyla "Sosyal Empati ve Farkındalık" alt boyutu %14,386'sını, "Liderlik" alt boyutu %13,118'ini, "Paydaş Katılımı" alt boyutu %11,303'ünü, "Organizasyon Yapısı" alt boyutu %6,393'ünü ve son faktör olan "Organizasyon Kültürü" alt boyutu ise %4,934'ünü açıklamaktadır. Güvenirlik analizine ilişkin Cronbach's Alpha katsayısı KSİ ölçeğinin geneli için 0,817 olarak hesaplanırken, tüm alt boyutlara ait Cronbach's Alpha katsayılarının da 0,70 kritik değerinin üzerinde olduğu görülmektedir.

Kurumsal sosyal inovasyon ölçek ve alt boyut (faktör) ortalamalarının yer aldığı Tablo 3 incelendiğinde, genel olarak kurumsal sosyal inovasyon ölçeğine ilişkin ortalama değerler 5'li Likert derecelemesinde orta değer olan 3'ün üzerinde $\bar{X}=3,68$ olarak hesaplandığı görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin ortalama değerler, "Organizasyon Yapısı" ($\bar{X}=3,52$) ve "Temel İş Stratejileri ve Vizyon" ($\bar{X}=3,55$) boyutlarının, kurumsal sosyal inovasyonun incelenen diğer boyutlarına göre daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Ölçeğin geneli ve alt boyutlarına ilişkin faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları ile bazı betimsel istatistikler

Faktör	Madde Sayısı	Özdeğer	Varyans Açıklama (%)	Cronbach's Alpha	\bar{X}	SS
Faktör1: Temel iş stratejileri ve vizyon	18	14,285	25,972	0,854	3,55	0,50
Faktör2: Sosyal empati ve farkındalık	9	7,912	14,386	0,813	3,79	0,52
Faktör3: Liderlik	9	7,215	13,118	0,823	3,70	0,80
Faktör4: Paydaş katılımı	6	6,216	11,303	0,789	3,76	0,82
Faktör5: Organizasyon yapısı	7	3,516	6,393	0,833	3,52	0,72
Faktör6: Organizasyon kültürü	6	2,714	4,934	0,765	3,75	0,71
Genel Ölçek	55	-	76,106	0,817	3,68	0,59

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO)=0,911
Bartlett's Test of Sphericity: Chi-Square=9332,181; p<0,001

Hastanelerinin kurumsal sosyal inovasyon yaklaşım ve uygulamalarına yönelik yönetici görüşlerinin hastanelerin türü, inovasyon faaliyetlerine kaynak ayırma ve inovasyon departmanı olma durumuna göre karşılaştırılmasına yönelik t testi ve varyans analizi yapılmış ve ilgili hipotezler aşağıda verilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

H3: Kurumsal sosyal inovasyona yönelik yönetici görüşleri hastane türüne göre anlamlı bir farklılık gösterir.

H4: Kurumsal sosyal inovasyona yönelik yönetici görüşlerinin inovasyon faaliyetlerine kaynak ayırma durumu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H5: Kurumsal sosyal inovasyona yönelik yönetici görüşlerinin inovasyon departmanı olma durumu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Analiz sonuçlarına göre H3, H4 ve H5 hipotezleri kabul edilmiştir ($p < 0,01$). Bu doğrultuda ortalama değerler incelendiğinde, özel hastanelerin kurumsal sosyal inovasyon yaklaşım ve uygulamalarının ($\bar{X} = 4,39$), devlet ($\bar{X} = 3,38$) ve üniversite ($\bar{X} = 3,36$) hastanelerinden oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bunun yanında, inovasyon faaliyetlerine kaynak ayıran hastanelerin kurumsal sosyal inovasyon özelliklerine sahip olma düzeyleri ($\bar{X} = 4,03$), kaynak ayırmayanlara göre ($\bar{X} = 3,31$) oldukça yüksek düzeyde tespit edilmiştir. Ayrıca, inovasyon departmanı bulunan hastanelerin sosyal inovasyon uygulamalarına hassasiyetlerinin ($\bar{X} = 3,92$), departmanı bulunmayanlara göre ($\bar{X} = 3,05$) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Kurumsal sosyal inovasyona yönelik yönetici görüşlerinin hastane türü, inovasyona kaynak ayırma ve inovasyon departmanı olma durumuna göre karşılaştırılması

Değişkenler	Gruplar	\bar{X}	SS	t/F	p
Hastane türü	Özel	4,39 a	0,37	73,577	0,000*
	Devlet	3,38 b	0,55		
	Üniversite	3,36 b	0,23		
İnovasyon faaliyetlerine kaynak ayırma durumu	Evet	4,03	0,44	73,577	0,000*
	Hayır	3,31	0,49		
İnovasyon departmanı olma durumu	Evet	3,92	0,41	8,986	0,000*
	Hayır	3,05	0,50		

* $p < 0,001$; a,b: farklı harfleri içeren gruplar arasındaki farklar önemlidir ($p < 0,05$).

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada kamu ve özel sektör hastanelerinde, sosyal inovasyonun gelişimini sağlayacak yönetim özelliklerinin varlığını tespit etmek amacıyla bir ölçek geliştirilmiştir. Geliştirilen yaklaşık 100 maddelik ölçeğin kapsam geçerliliği için 3 uzman görüşüne sunulmuştur. Ayrıca odak grup çalışmaları ve pilot uygulama yapılarak ölçeğin son hali verilmiştir. Sonuç olarak toplamda 55 madde ve 6 boyuttan (Temel İş Stratejileri ve Vizyon, Sosyal Empati ve Farkındalık, Liderlik, Paydaş Katılımı, Organizasyon Yapısı ve Organizasyon Kültürü) oluşan bir ölçek elde edilmiştir. KSI ölçeğinin yapı geçerliliği için açıklayıcı faktör analizi, ölçeğin güvenilirlik analizine yönelik iç tutarlılığı için ise Cronbach's Alpha değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca yönetici ve hastanelerin özellikleri, yöneticilerin, bağlı oldukları hastanelerin kurumsal sosyal inovasyon yaklaşım ve uygulamalarına yönelik görüşleri ile bazı nitel değişkenler arasındaki ilişkilerin tespiti için Ki-Kare testi ve yönetici görüşlerinin hastane özelliklerine göre karşılaştırılmasında ise t testi ve varyans analizi yapılmıştır. Bu analizlere bağlı olarak elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir:

Geliştirilen kurumsal sosyal inovasyon ölçeğinin toplam varyansın %76,106'sını açıklayan 6 boyut (faktör) altında toplandığı görülmüştür.

Belirlenen faktörler literatüre dayandırılarak "Temel İş Stratejileri ve Vizyon", "Sosyal Empati ve Farkındalık", "Liderlik", "Paydaş Katılımı", "Organizasyon Yapısı" ve "Organizasyon Kültürü" olarak adlandırılmıştır.

Ölçeğin tümü için Cronbach's Alpha 0,817 bulunmuş ve tüm alt boyutlara ait Cronbach's Alpha katsayılarının da 0,70 kritik değerinin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ölçeğin bütün olarak ve alt boyutlarının kendi içinde tutarlı olduğuna işaret etmektedir.

Hastanelerin türü ile inovasyon faaliyetlerine kaynak ayırma ve inovasyon departmanı olma durumu arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Özel Hastanelerin inovasyona kaynak ayırma (88,7) ve inovasyon departmanı olma (%74,2) durumlarının devlet ve üniversite hastanelerine göre oldukça iyi durumda olduğu belirlenmiştir. Özellikle cerrahi müdahalelerde son teknolojinin kullanımı, gelişmiş bir alt yapı ve insan gücünün niteliği çok önemlidir ve tüm bu özellikler yenilikçi bakış açısını gerektirir. TOBB'un 2017 yılında yayınladığı Türkiye Sağlık Sektörüne Genel Bakış adlı raporda ameliyat gruplarına göre dağılıma bakıldığında özel hastanelerin transplantasyon (organ nakli) gibi büyük cerrahi girişimlerin yapıldığı A grubu ameliyathanelerin %53'ünü ve tüm ameliyathanelerin ise yaklaşık üçte birini gerçekleştirdiği görülmektedir. Aynı zamanda bu hastanelerin, yoğun bakım yatak sayısının %43 olduğu görülmektedir. Bu veriler özel sektör hastanelerinin inovasyon konusundaki hassasiyetlerinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca bilimsel araştırmalar için ortam hazırlamak, klinik çalışmaların yapılmasını sağlamak, sağlıklı yaşam ve kaliteli tedavi hizmeti konusunda inceleme, araştırma ve uygulamalarda bulunmak, kamu ve özel sektör kuruluşlarına projeler hazırlamak, eğitim programları düzenlemek ve bilimsel konularda fikir alışverişinde bulunmak (Tontuş, 2015) gibi amaçlara sahip üniversite hastanelerinin inovasyon faaliyetlerine kaynak ayırma ve inovasyon departmanına sahip olma konusunda yetersizliği oldukça düşündürücüdür.

Kurumsal sosyal inovasyon ölçeğine ilişkin genel ortalama değer 3'ün üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin ortalama değerler incelendiğinde empati ve farkındalık alt faktörüne yönelik ortalama değer diğerlerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durum hastanelerin, iç ve dış paydaşlarının sosyal faydaya yönelik taleplerini dikkate aldığını ve etki alanlarındaki toplumsal sorun ve faaliyetlerinin toplumda yarattığı etkilerin farkında olduğunu göstermektedir.

Diğer yüksek ortalamaya sahip alt faktör ise paydaş katılımıdır. Bu alt faktöre ait ortalama değer, hastanelerin inovasyon faaliyetlerinde diğer kurumlarla (eczane, medikal vb.) iş birliği yapmaktan çekinmediğini, hastanelerin iç ve dış paydaşlarının sosyal endişelerini dikkate aldığını ve gelecekteki olası çalışan grubunun sosyal konulardaki hassasiyetlerine önem verdiğini göstermektedir. Kısaca belirtmek gerekirse "Kurumsal sosyal inovasyon faaliyetlerine paydaş katılım sağlıyor mu?" araştırma sorusunun cevabının olumlu olduğunu söyleyebiliriz. İnovasyon faaliyetlerinde paydaş katılımı çok önemlidir. Pek çok çalışmada, sağıktaki inovasyonların birçoğunun sağık sektöründe yer alan paydaşlar (hastalar, hasta savunuculuk grupları, sağık kuruluşları, hekim, diğer sağık uzmanları vb.) tarafından başlatıldığını göstermektedir (Aslan, Boz ve Cerit, 2018).

Temel iş stratejileri, organizasyon yapısı ve liderlik yaklaşımı gibi sosyal fayda ve sosyal etki yaratmada kilit faktörlerin görece düşük ortalama değerleri hastanelerin, sosyal inovasyon becerisini destekleyecek özellikleri yapılarında barındırmadıklarının göstergesi olabilir. Bu sonuç "Kurum stratejileri sosyal inovasyon uygulamalarına uyum gösteriyor mu?" araştırma sorumuzun yanıtı olarak kabul edilebilir. Organizasyon yapısı bir organizasyonun hangi amaçları gerçekleştirmek için oluşturulduğu ve bu amaçları gerçekleştirecek iş ve faaliyetlerin nitelikleri ile ilgilidir (Koçel, 2007). Sosyal inovasyonun, bir kurumun parçası haline gelebilmesi için politika, yapı ve süreçlere entegre edilmesi gerekmektedir. Ancak organizasyon yapısı, çalışmada en düşük ortalama değere sahip alt faktör olarak tespit edilmiştir. Bu faktör kapsamında hastane içinde yeni fikirlerin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi için uygun bir sistemin varlığı, hastane faaliyetlerinin uluslararası

sözleşmelere ve küresel performans standartlarına uygunluğu ve örgütün demokratik yapısının sosyal fayda yaratan inovasyonu destekleyip desteklemediği gibi konular ele alınmaktadır.

Stratejik uyum (temel iş stratejileri) ve vizyon faktörünün, diğer faktörlere nazaran düşük bulunan ortalama değeri, “İnovatif faaliyetler çevresel ve sosyal konulara duyarlı olarak geliştiriliyor mu?” araştırma sorusuna olumsuz cevap vermemize neden olmaktadır. Çünkü stratejik uyum, çevresel ve sosyal konulara yönelik önemli iş yeniliklerinin kurum stratejisine entegre edilmesinden kaynaklanmaktadır. Kısaca, hastanelerin çevresel ve sosyal konulara empati duyduğu ancak bu hassasiyeti henüz iş stratejilerine entegre etmediklerini söyleyebiliriz.

Özel hastanelerin, sosyal inovasyon yaklaşım ve uygulamalarında devlet ve üniversite hastanelerine göre daha duyarlı olduğu tespit edilmiştir. İnovasyon, günümüz kurumlarının rekabet üstünlüğünün anahtarıdır. Özellikle özel sektör kurumları kamu kurumlarına göre rekabetten daha fazla etkilenmektedir. Bu nedenle özel hastanelerin sosyal inovasyon uygulamalarına hassasiyetleri şaşırtıcı değildir. Günümüzde giderek artan bir şekilde kurumlar, paydaşların şeffaflık ve hesap verilebilirlik beklentileri, hareketli ve hızlı bir şekilde ilerleyen sosyal medyanın, topluma katkıda bulunmayan markalar için risk yaratması, toplumsal norm ve değerlerin değişmesi ve çalışanların yaptıkları işte anlam ve amaç arama isteği gibi birçok karmaşık durumla karşı karşıya kalmaktadır. Kurumsal sosyal inovasyon ise kurumlara uzun vadeli iş büyümesi, değişime ayak uydurma ve gelişim için bir yol sunmaktadır.

İnovasyon departmanı bulunan hastanelerin, sosyal inovasyon uygulamalarına hassasiyetlerinin, departmanı bulunmayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İnovasyon departmanı bulunan hastanelerin büyük çoğunluğunu özel hastanelerin oluşturduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, sosyal inovasyonu kurumsal stratejilerinin bir parçası haline getiren kurumlar hem toplum hem de kurumları için uzun vadeli değer yaratmış olacaktırlar. Bu değer toplumun kaliteli, yeterli ve maliyeti düşük sağlık hizmetine ulaşmasını sağlarken; kurumların marka değerinin artmasını, işgücü rekabetinde öne geçmesini, yatırımlarının geri dönüş hızının artmasını ve işlerin büyümesi gibi faydalar sağlayacaktır. Ayrıca sosyal inovasyonun işletmelerce benimsenmesi onlara, taklit edilmesi zor bir temel yetenek kazandırmış olacaktır.

Ülkemiz literatüründe kurumsal sosyal inovasyonun tüm boyutlarını ve konuya yönelik uygulamaları ele alan çalışma sayısının sınırlı olduğu dikkate alındığında, bu konuda daha kapsamlı bir şekilde yapılacak çalışmaların hem literatüre hem de pratiğe önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma 7 bölge ve 14 şehir de yapılmış olsa da örneklem sayısının yöneticilerin zaman kısıtı yüzünden istenilen düzeyde olamaması araştırmanın sınırlıklarındandır. Araştırmanın belirli bir sektörde yapılması araştırmadan elde edilecek cevaplardan tüm sektörlerle yönelik genelleme yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Kaynakça

- Aslan, Ö., Boz, C. ve Cerit, M. (2018). Sağlık inovasyonu üzerine kavramsal bir çerçeve ve sağlıkta dönüşüm programı, *Social Sciences Studies Journal*, 4(15), 786-798.
- Balamatsias, G. (2019). 8 Examples of corporate social innovation worth considering in your company. Social Innovation Academy, <http://www.socialinnovationacademy.eu/8-examples-of-corporate-social-innovation-worth-considering-in-your-company/>
- Bartlett, D. ve Dibben, P. (2002). Public sector innovation and entrepreneurship: Case studies from local government. *Local Government Studies*, 28(4), 107-121.
- Borins, S. (2002). Leadership and innovation in the public sector. *Leadership and Organization Development Journal*, 23(8), 467-476.

- Davies, A. ve Boelman, V. (2016). Social innovation in health and social care, *Policy Paper*, January.
- Esen, A. ve Maden, C. (2015). Kurumsal sosyal inovasyon. *HBR Dergi*, Mayıs, <https://hbrturkiye.com/dergi/kurumsal-sosyal-inovasyon>
- European commission, social innovation. http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/policy/social_fr
- Enright, K. P. ve Bourns, C. (2010).The case for stakeholder engagement.*Stanford Social Innovation Review*, Spring.
- EuropeanUnion / The Young Foundation (2010). *Study on social innovation*. <https://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/Study-on-Social-Innovation-for-the-Bureau-of-European-Policy-Advisors-March-2010.pdf>
- Frost Perspectives (2016). Social innovation in healthcare–Hitachi'sApproach.<https://ww2.frost.com/frost-perspectives/social-innovation-healthcarehitachis-approach/>
- Gerhard, E.B., Hoelscher, M. ve Mildenerger, G. (2015). A methodological framework for measuring social innovation. *Historical Social Research*, (40)3, 48-78.
- George, M. (2016). 5 Things every company must do to be a social innovator. <https://www.weforum.org/agenda/2016/02/5-things-every-company-must-do-to-be-a-social-innovator/> (Erişim tarihi: 11.10.2018).
- Googins, B.ve Mirvis, P. (2017). *Innovating for a better world: The rise of corporate social innovation*. <https://www.conference-board.org/blog/postdetail.cfm?post=6497> (Erişim tarihi: 11.10.2018).
- Halaç, D. S., Eren, H. ve Bulut, Ç (2014). Sosyal yenilikçilik: Bir ölçek geliştirme çalışması. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (32)1, 165-190.
- Handayani, T.I.T, Sembiring, J. ve Musta'in, A. (2018). The influence of organization culture and organizationstructure on the implementation of innovation process in telkom divisi digital service (DDS). *Jurnal Bisnis&Manajemen*, (XIX) 1:13-22.
- Herbig, P veDunphy, S. (1998). Cultureandinnovation.*Cross Cultural Management: An International Journal*, 5(4): 13-21.
- Herrera, M.E.B. (2015). Creating competitive advantage by Institutionalizing corporate social innovation. *Journal of Business Research*, (68), 1468–1474.
- Jali, M. N., Abas,Z. ve Ariffin, A.S. (2017). Corporate social responsibility and corporate social innovation: A conceptual understanding. SHS Web of Conferances.
- Jayakumar, T. (2017) Corporate social innovation: an Indian moving company drives industry change. *Journal of Business Strategy*,(38)6, 59-68.
- Kanter, R.M. (2015). From spare changeto real change: The social sector as Beta Site for business innovation. *Harvard Business Review*, 77(3), 122-132.
- Koçel, T. (2007). *İşletme yöneticiliği*. Arıkan Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Lee, P. (2014). Social innovation, *Washington University Law Review*, 92 (1), 1-71.
- Martinez, F. vd. (2017). Perspectives on the role of business in social innovation. *Journal of Management Development*, 36 (5), 681-695.<https://doi.org/10.1108/JMD-10-2016-0212>
- Mirvis, P., vd. (2016). Corporate social innovation: How firms learn to innovate for the greatergood, May:1-9.

- Mulgan, G. vd. (2006). Social innovation: What it is, why it matters and how it can be accelerated, skoll centre for social entrepreneurship. *Working Paper*: 1-51.
- Nasruddin, E. ve Misaridin, N.A.F. (2014). Innovationfor a social enterprise business model: an analysis of key success factors. *Journal of OrganizationalInnovation*,(7), 149-157.
- Nelson, J. ve Jenkins, B. (2006). *Corporate social responsibility initiative*. John F. Kennedy School of Government, Harvard University, Working Paper No. 20.
- O'Byrne, L., vd. (2014). Social innovation in the public sector: The case of Seoul Metropolitan Government, *Journal of Economic and Social Studies*, (4)1, 53-71.
- Osburg, T. ve Schmidpeter, R. (ed.) (2013) *SocialInnovation solutions for a sustainablefuture*.Springer.
- Özdamar, K. (2001). *Paket programlar ve istatistiksel veri analizi (çok değişkenli analizler)*. (4. Baskı). Eskişehir: Kaan Yayınları.
- Perello-Marin, M.R., Suarez-Rusb, E. ve Susaetac, L. (2015). Corporate social responsibility as a tool for social innovation. *1st International Conference on Business Management*.
- Porter, M.E. veKramer, M.R. (2011). The big idea: Creating shared value. January-February, <https://hbr.org/2011/01/the-big-idea-creating-shared-value>
- Porter, M.E. ve Kramer M. R. (2002). The competitive advantage of corporate Philanthropy. *Harvard Business Review*, www.hbr.org
- Pyszka, A. (2013). Corporate social innovation: How tocreate value by doingthe right things?. *1. Business and Non-profit Organization as the Objects of Research*,21-34.
- Rexhepi, G., Kurtishi, S., Bexheti, G. (2013). Corporate social responsibility (CSR) and innovation–the drivers of business growth? *Procedia –Socialand Behavioral Sciences*, (75)3, 532-54.
- Stamp, M. vd. (2013). Ortak değer için inovasyon. <https://hbrturkiye.com/dergi/ortak-deger-icin-inovasyon>
- Schmitt, J. (2014). *Social innovationfor business success shared value in the apparel industry*. Springer Gabler.
- Tatar, Ş. B. (2018). *Firmaların sosyal inovasyon uygulamalarına ilişkin tüketici tutumlarının ölçülmesine yönelik ölçek geliştirme çalışması*, (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- TEPSİE (2014). Social innovation theory and research, a guide for researchers. Tepsie Deliverable No: 1.4
- Tham, J. (2010). Corporate social innovation, social space: 48-56. Available at: http://ink.library.smu.edu.sg/lien_research/59
- The World Economic Forum (2018). Why social innovation mattersto business. <http://reports.weforum.org/social-innovation/why-social-innovation-matters-to-business/>
- TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) (2017), *Türkiye sağlık sektörüne genel bakış*. Aralık.
- Tontuş, H. Ö. (2015). *Üniversite hastaneleri*. SATURK Yayınları. <http://www.saturk.gov.tr/hst.php>
- Topsakal, Y. (2017). *Sosyal inovasyon: Antalya destinasyonunda faaliyet gösteren turizm işletmeleri üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

- Topsakal, Y. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2017). Sosyal inovasyon kavramsal model önerisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(3), 565-576.
- Ulinski, S. (2015). *Corporate social innovation as a driver of performance and welfare*, policy paperno 25.
- Vialo, M. (2018). 25 Companies carrying out corporate social innovation. <https://www.socialinnovationexchange.org/insights/25-companies-carrying-out-corporate-social-innovation>
- Ville, S. ve Pol, E. (2008). *Social innovation: Buzz Word or Enduring Term? University of Wollongong research online*. Faculty of Business- Economics Working Papers Faculty of Business.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

EK- KURUMSAL SOSYAL İNOVASYON (KSi) ÖLÇEĞİ

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Hastanemiz etki alanındaki toplumsal sorunların farkındadır					
2. Hastanemiz etki alanındaki çevresel sorunların farkındadır					
3. Hastanemiz iç paydaşlarının (çalışanlar, hissedarlar, ortaklar vb.) sosyal faydaya yönelik taleplerini dikkate alır					
4. Hastanemiz dış paydaşlarının (müşteriler, tedarikçiler, rakipler vb.) sosyal faydaya yönelik taleplerini dikkate alır					
5. Hastanemiz toplumda yarattığı olumlu (sağlık hizmeti vermek, istihdam yaratmak vb.) etkilerin farkındadır.					
6. Hastanemiz toplumda olumsuz (çevreyi kirletme, yanıltıcı fiyatlandırma, insan sağlığına zararlı ürün kullanma vb.) etkilerin farkındadır.					
7. Hastanemizde inovasyon faaliyetleri her zaman hastanemizi tercih eden müşteri düşünülerek yürütülür					
8. Hastanemiz, faaliyetlerinde toplumun gelişimine yardımcı olan konuları (eğitim-kültür, teknoloji geliştirme ve erişim, toplumun refahının sağlanmasına yönelik programlar vb.) odağa alır.					
9. Hastanemizde sosyal değer üretilerek iş değeri yaratılabileceğine inanılır					
10. Hastane vizyonumuz sosyal fayda yaratmayı destekler					
11. Hastanemizin çevresel ve sosyal etkilere yönelik stratejik niyeti açıkça tanımlanmıştır					
12. Hastanemizde risk ve fırsatlar belirlenirken toplumsal konular dikkate alınır					
13. Hastanemiz ekolojik konularda inovatif faaliyetlerde bulunur					
14. Hastanemiz toplumun alt gelir gruplarına yönelik inovatif faaliyetlerde bulunur					
15. Hastanemiz temel yetenek/lerinin farkındadır					
16. Hastanemiz sahip olduğu temel yetenek/lerini toplumsal sorunların çözümünde kullanır					
17. Hastanemizde inovasyon, teknoloji üretmek ve rekabet için gerçekleştirilir					
18. Hastanemizde inovasyon global sorunlara (küresel ısınma, işsizlik, ayrımcılık vb.) çözüm üretmek için gerçekleştirilir.					
19. Hastanemizde inovasyon faaliyetleri toplumsal sorunların çözümüne odaklanarak yeni ürün /hizmetlerle yeni pazarlar açmayı hedefler					
20. Hastanemizde inovasyon faaliyetleri personel sayısını azaltarak değer kazancını hedefler					
21. Hastanemizde inovasyon faaliyetleri, maliyetleri düşürerek değer kazancını hedefler					
22. Hastanemizde inovasyon faaliyetleri, verimliliğe odaklanarak değer kazancını hedefler					
23. Yeni bir ürün ya da hizmet geliştirilirken yeni pazar/ lar yaratılması öncelikli stratejimizdir					
24. Hastanemizin ürettiği yenilikler kâr maksimizasyonunu hedefler					
25. Hastanemizin ürettiği yenilikler uzun dönemli toplumsal ve çevresel sorunları hedefler					

26. Ürettiğimiz yenilikler tesadüfi değildir, sosyal fayda yaratmaya yönelik sistematik bir yaklaşımı yansıtır					
27. Sosyal ve çevresel sorunlar hastanemiz için bir iş-gelir fırsatı olarak görülür					
28. Hastane içinde yeni fikirlerin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi için uygun bir sistem vardır					
29. Örgütün demokratik yapısı sosyal fayda yaratan inovasyonu teşvik eder					
30. Hastanemiz faaliyetlerinde ürün sorumluluğu ve tüketici haklarını odağa alır					
31. Hastanemiz faaliyetlerinde çevre koruma uygulamalarını odağa alır					
32. Hastanemizde iş modelleri hem kurumumuza hem de faaliyet gösterdiğimiz topluluğa değer yaratmak üzerine kurgulanmıştır					
33. Hastanemiz faaliyetlerinde, kurum ve toplumsal çıkarları birlikte düşünerek hareket edilir					
34. Hastanemiz faaliyetlerini uluslararası sözleşmelere ve küresel performans standartlarına (JCI, LEED, AA1000) göre düzenler.					
35. Hastanemizde yöneticiler kârın maksimize edilme amacından toplumsal sorumluluğun yerine getirilmesine geçişte gereken esnekliğe sahiptir					
36. Hastanemiz yöneticileri yenilikçilik uygulamalarında başarılı olan çalışanı ödülle destekler					
37. Hastanemizde yöneticiler sosyal değer yaratılmasında çalışanlara destek olma, onlara yön verme ve rehberlik etme konusunda gerekli çabayı gösterir					
38. Hastanemizde yöneticilerin yön verme ve rehberlik etme konusundaki davranışları, sosyal fayda yaratma konusunda kurum içinde büyük çaplı dönüşümün gerçekleştirilmesine yardımcı olur					
39. Hastanemiz toplumsal sorunları yenilikçi ve yaratıcı yöntemlerle çözmeye istekli liderlere sahiptir					
40. Hastanemiz yöneticileri çalışanlarını, toplumsal sorunları yeni yaklaşımlarla ele almaları ve sorgulamaları için cesaretlendirir.					
41. Hastanemiz yöneticileri yenilikçilik konusunda örgütü başarıya ulaştıracak hedefleri paylaşırlar ve görev dağılımını gerçekleştirirler.					
42. Hastanemiz yöneticileri çalışanlarını, toplumsal ve çevresel konulardaki sorunların çözümünde karar alma sürecine dâhil ederler.					
43. Hastanemiz yöneticileri yenilikçilik uygulamalarında başarısız olan çalışanı cezalandırmaktan kaçınmaz					
44. Hastanemiz inovasyon faaliyetlerinde diğer kurumlarla (eczane, medikal vb.) iş birliği yapmaktan çekinmez					
45. Yürütülen inovasyon faaliyetlerinde paydaşların sosyal endişeleri dikkate alınır					
46. Hastanemiz paydaş katılımını ve etkin iletişim stratejilerini önemser					
47. Hastanemiz yeniliklerin kavramsallaştırılma ve tasarımında hem hastane içi hem de hastane dışı fikirleri kullanır					
48. Sosyal değer üretmeyi amaçlayan hastane stratejimizin gelecekteki olası çalışan grubumuzu olumlu etkileyeceği düşünülür					
49. Müşterilerimiz toplumsal ve çevresel sorunların çözümüne yönelik olarak geliştirdiğimiz ürün/hizmetlere daha fazla ödeme yapmayı kabul eder					
50. Hastanemiz risk almayı ve iş birliğini destekleyen yapısıyla					

toplumsal sorunların çözümüne yönelik yeniliği teşvik eder					
51. Hastanemizde çalışanların yeni iş fikirleri geliştirmelerine yönelik programlar geliştirilmiştir					
52. Çalışanlarımız sosyal veya çevresel sorunlara pratik çözümler üretme ve geliştirme bilinciyle çalışır					
53. Sosyal ve çevresel konulara duyarlı olarak fikir geliştiren çalışanlar hastanemiz tarafından ödüllendirilir					
54. Hastanemizin sosyal ve çevresel konulardaki başarısı için çalışanların gelişimi desteklenir					
55. Hastanemizde çalışanlar herhangi bir dayatma ve emre dayalı olmadan kendi arzuları ile kuruma fayda sağlayan davranışta bulunurlar					

Konya Mutfağında Yer Alan Yöresel Yemeklerin İşletme Menülerinde Yer Alma Düzeylerinin Tespit Edilmesi

Determination of the Inclusion Levels of Regional Konya Cuisine in the Business Menus

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz SEÇİM ¹, Yl. Öğr. Mehmet Fatih ESEN ²

Öz

İnsanların farklı kültürlerin yemeklerini keşfetme isteği günden güne yaygınlaşarak gastronomi turizminin popülerliğini artırmaktadır. Gastronomi turizminin popülerliğini artırmasıyla yöresel mutfaklara verilen önem de artmıştır. Konya, zaman içinde yöresel mutfağın yansıtıldığı önemli gastronomi destinasyonlarından biri haline gelmiştir. Gelişen gastronomi turizmi sonrasında Konya ilinde bu araştırmanın yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yapılan araştırmada anket tekniği kullanılmış ve toplam 60 işletmenin menüsü incelenmiştir. Anket çalışmasında söz konusu restoranların hizmet yılı, faaliyet alanı, personel sayısı ve Konya mutfağına ait yöresel yemeklerin menülerinde yer alıp almadığına dair sorular sorulmuştur. Araştırma sonucunda Konya mutfağına özgü olan bamya çorbası, etliekmek, fırın kebabı, tirit, sac arası tatlısı ve hoşmerim tatlılarının menülerde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu ürünler dışında Konya mutfağına ait olan birçok yemek ve tatlının ise menülerde yer almadığı tespit edilmiştir. Özellikle halkın geniş bölümü tarafından sevilerek tüketilen toyga çorbası, tarhun otu çorbası, kikirdekli kesme çorba, zülbiye, etli su böreği gibi lezzetlerin sadece halk arasında değil işletmelerde yerli ve yabancı turistlere sunulması faydalı olacaktır. Konya gastronomi turizminin gelişmesi için; yerli ve yabancı turistlerin damak tadına uyacak lezzetlerin ortaya çıkarılarak menülerde yer alması önem taşımaktadır. Unutulan lezzetlerin menülerde yer alması konusunda sektör ve üniversite iş birliği büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Konya mutfağı, menü, yöresel mutfak

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The desire of people to discover the food of different cultures is spreading day by day, increasing the popularity of gastronomic tourism. After the development of gastronomic tourism, the need for this research has emerged in Konya province. The survey technique was used and a total of 60 business menus were examined. As a result of the research, it was found that okra soup, etliekmek, fırın kebab, tirit, sacarası dessert and hoşmerim desserts which are unique to Konya cuisine were found in the menus. Apart from these products, it was found that many dishes and desserts belonging to Konya cuisine are not included in the menus. In particular, it will be beneficial to present the delicacies such as toyga soup, tarragon soup, kikirdekli cut soup, zülbiye, and meat water rolls, which are loved and consumed by the large part of the public, not only among the public but also to the domestic and foreign tourists. For the development of Konya gastronomy tourism; It is important that local and foreign tourists find the tastes that fit the palate and take place in the menus. Collaboration between the sector and the university is of great importance for the forgotten tastes to be included in the menus.

Keywords: Gastronomy, Konya cuisine, menu, local cuisine

Paper Type: Research

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, yilmazsecim@gmail.com.

² Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, esen1919@hotmail.com.

Giriş

İnsanların yaşamlarına devam edebilmesi için beslenme en temel ihtiyaçtır (Kurnaz ve İşlek, 2018, s. 50). İlk çağlarda insanlar beslenme gereksinimini avcılık- toplayıcılık faaliyetleri ile gerçekleştirmişlerdir. Bu durum insanların gıdaya ulaşmasını zorlaştırmıştır. Özellikle ateşin bulunması ve yerleşik hayata geçilmesi beslenme çeşitliliğini artırmıştır. İnsanlar düğün, ölüm gibi özel günlerinde dostlarına farklı yemekler sunarak gastronomi kültürünü zaman içinde geliştirmişlerdir. (Özel, Yıldız ve Akbaba 2017, s. 352). Gastronomi genel anlamda yeme-içme faaliyetlerinin tümü yani yemek yeme sanatıdır (Seyitoğlu ve Çalışkan, 2014, s. 24). Yemek yeme olayının zevk haline geldiği günümüzde en iyi ve en güzel yemeği bulma araştırmaları gastronominin gelişiminin her geçen gün devam ettiğinin bir göstergesidir. İnsanların kendi kültürleri dışında başka bir mutfak kültürüne ait olan yiyecek-içecekleri denemesi, yeme içme alışkanlıklarını gözlemlemesi ve yemeğin pişirilmesi, sunumu gibi aktivitelere katılması gastronomi turizmi olarak tanımlanmaktadır (Kılınç ve Kılınç, 2018, s. 395). Teknolojinin ilerlemesi ve ulaşımın kolaylaşmasıyla birlikte turistlerin belirli bölgelere özgü yiyecekleri, kendine has pişirme ve servis yöntemleri ile yerinde tatma duygusu gastronomi turizmini ortaya çıkarmıştır (Kurnaz ve İşlek, 2018, s. 50). Gastronomi turizmi kapsamında özel bir yemeği denemek, yemeğin yapım aşamalarını izlemek, alanında ünlü olan bir şefin hazırladığı yemeği tatma gibi etkinlikleri yer alır (Kılınç ve Kılınç, 2018, s. 395). Son yıllarda turistler deniz, kum, güneş üçlüsünü terk ederek farklı mutfak ve halk kültürlerini keşfetmek amacıyla seyahat etmektedir. Seyahat edilen destinasyonlar sahip oldukları yerel mutfağı çekim gücü olarak kullanılmaktadırlar (Mil ve Denk, 2015, s. 2). Turistlerin gidecekleri destinasyonun seçiminde bu çekici unsurlar etkili olmaktadır (Cömert, 2014, s. 65). Turistler gittikleri destinasyonlarda konaklama, yeme içme, alışveriş, seyahat etme, halkla iletişim kurma gibi aktivite gerçekleştirmektedir. Turistlerin tekrar aynı bölgeyi tercih etmesi için hizmet kalite standartlarını üst seviyede tutulması gerekmektedir (Mil ve Denk, 2015, s. 2). Gastronomi turizmini tüm bölgeyle bütünleştirmenin en iyi yolu yerel ürünlerin, yerel yemeklerin veya yöreye ait olan içeceklerin o bölgedeki oteller ya da restoranların menülerinde yer almasıdır (Mil ve Denk, 2015, 2).

Türkiye farklı milletlere ait birçok etnik grubun uzun yıllar bir arada yaşadığı ve kültürlerini koruyarak Türk mutfak kültürünü zenginleştirdiği bir ülkedir. Bu özelliği nedeniyle; Türkiye, gastronomi turizmi açısından oldukça büyük bir potansiyele sahiptir (Şen ve Silahşör, 2018, s. 417). Türk mutfağı, Dünya mutfakları arasında en zengin mutfaklardan biri olarak görülmektedir. Türk mutfağında yapılacak doğru tanıtım ve iyi imaj çalışmaları markalaşma düzeyinde artış sağlayacaktır (Cömert, 2014, s. 65). Türk mutfağının özünde ve ortaya çıkmasında Türk tarihi, ülkenin coğrafi konumu ve diğer medeniyetlerle ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Türkiye'deki her bölgenin değişen özellikler ve farklı hayat koşulları yöresel mutfakları oluşturmuştur. Yöresel mutfak tanımı bir bölgede yetişen ürünler ve halkın kültürüyle iç içe geçerek oluşturulan, gelenek haline gelmiş yiyecek ve içecekler olarak tanımlanabilir (Hatipoğlu, Zengin, Batman ve Şengül, 2012, s. 7). Yöresel mutfağın oluşumunda gelenek, görenek, dini ve milli etkiler, iklim koşulları, mevsimsel değişiklikler, coğrafi yapı, nesilden nesile aktarılan bilgi birikimi ve yöreye ait yiyecek içecekler yöresel mutfağın oluşumunda ki ana unsurlardır (Kurnaz ve İşlek, 2018, s. 50). Her bölgede kendine has olan bu yiyecek ve içecekler özellikle bayramlar, düğünler ve özel günlerde hazırlanıp sofralarda yer almaktadır. Yöresel yemekleri diğerlerinden ayıran özelliklerin başında kendine has teknikler ve sunumların kullanılması gelmektedir. Bu teknik ve sunumlar yörenin turistler tarafından diğer destinasyonlardan farklı olarak algılanmasını sağlamaktadır (Aslan, Güneren ve Çoban, 2014, s. 5). Türkiye'de her bölgenin kendine özgü yemekleri ve yeme alışkanlıkları vardır. İç Anadolu mutfağı Türk mutfak kültürünü doğrudan yansıtan en önemli mutfaklardan birisidir. Bölgenin mutfak kültüründe iklime ve coğrafi özelliklere bağlı olarak tahıl ürünlerine dayalı hamur işleri başta gelmektedir. Bölge mutfağında küçükbaş hayvan eti, yoğurt ve sebzeler önemli bir yer tutmaktadır (Büyükşalvarcı, Şapçılar ve Yılmaz, 2016, s. 167).

1. Konya Mutfağı

Tarihte Konya çevresinde iskân MÖ. 7000-9000 yıllarına kadar gitmektedir. Konya merkezinde ise iskânın, MÖ 1000'lerden itibaren başladığı ve MÖ. 300 yılından itibaren hızlı bir gelişme gösterdiği bilinmektedir (Mehmet, 1971, s. 15). Geçtiğimiz yıllarda yapılan kazı çalışmalarında Çatalhöyük'te bulunan mutfak araç, gereçleri ve mercimek ve bulgur gibi ürünler yaklaşık 8000 yıldır Konya ve çevresinde yemekle uğraşıldığını kanıtlar niteliktedir. Kazılarda mercimek ve bulgur gibi ürünlerin bulunması günümüzde Konya'da halen sevilerek yenilen mercimek yemeği, tandır çorbası, bulgur pilavı gibi yemeklerin köklerinin eskiye dayandığının kanıtıdır (Seçim, 2018, s. 198). Selçuklu devletine başkentlik yapan Konya aynı zamanda Mevlâna Hazretleri aşçıbaşı Ateş-Bâz-ı Veli gibi bir aşçıbaşına ev sahipliği yaptığından dolayı hayli zengin olan bir mutfak kültürünü oluşturmuştur (Halıcı, 2008, s. 118).

Mevlevilikte mutfak, Matbah veya Matbah-ı Şerif adıyla bilinen ve günümüzde mutfak ismiyle tabir edilen bölüm, eğitimin başladığı kutsal bir makam olarak kabul edilmiştir (Alptekin, 2007, s. 3, Bekleyiciler, 2007, s. 31). Mevleviler malzeme ve pişirme yöntemine göre yemeğe birçok sembolik anlam ve dini motif yüklemiştir. Yiyeceklerin en verimli şekilde kullanılmasına ve tüketilmesine büyük önem vermişlerdir (Aksoy, İflazoğlu ve Bulut. 2016 s. 101). Mevlevi mutfağının en bilinen yemekleri Tutmaç Çorbası, Toyga Çorbası, Zülbiye, Bulgur Aşı, Pekmezli Ayva Yemeği, Pekmezli Havuç Yemeği, Kereviz Kalyesi, Bulamaç Aşıdır. Bu yemekler dışında dergâhta kesinlikle haram olan yiyecekler ve balık tüketilmezdi. Balık tüketilmemesinin sebebinin dergâhta oluşacak kokudan rahatsız olunması ihtimali olduğu düşünülmektedir (Bekleyiciler, 2007, s. 89, Ertaş, vd. 2017, s. 59).

Türk kültüründe mutfak sadece yemek pişirilen bir mekân değil ev ahalisinin oturup dinlendiği ve sohbet ettiği yerdir. Türk insanı Orta Asya'dan Anadolu'ya taşıdığı mutfak kültürü ve lezzetini Anadolu'nun birikimiyle zenginleştirmiştir. Konya mutfağı da zaman içerisinde değişen ve gelişen bir mutfak olmuştur (Ögel,1978, s. 41, Odabaşı 2001, s. 12). Fetihden sonra Selçuklu Türkleri Konya'da çok fazla ikamet etmemiştir. Konya'da o dönemde daha çok asker aileleri kalmıştır. Anadolu'ya gelen nüfus Kafkaslardan ve yakın doğudan gelirken yemek kültürünü de beraberinde getirmiştir. Beraberinde getirdikleri önemli ürünler arasında ekmek, Oğmaç ve tutmaç gibi önemli yemek çeşitleri bulunmaktadır. Anadolu'ya yerleşen nüfus Konya ve çevresinde yetişen sebze, meyve ve otlardan yeni yemekler yapmışlar ve bu yemekleri Konya yemek kültürüne kazandırmışlardır. Amerika'nın keşfinden sonra dünyaya yayılan domates ve patates ise Osmanlı devletinin son döneminde Konya mutfağında kullanılmıştır (Odabaşı,2001, s. 18).

1950'li yıllara kadar Konya mutfağında en çok kullanılan etin koyun ve tiftik keçisi eti olduğu bilinmektedir. Yağlı et sevenler tarafından koyun eti daha çok tercih edilirken, Yağsız et tüketenler ise tiftik keçisi etine talep göstermiştir. Kuzu ve dana eti ise pek talep görmemiştir (Işık, 2006). Konya halkı tarafından et kebaptan ziyade tencere yemeklerinde kullanılmıştır. Konya mutfağında tercih edilen bir et ürünü değildir. Kıyma sadece dolma, sarma ve köftelerde kullanılmıştır. Sebze yemeklerinde özellikle patlıcan ve taze fasulye kullanılmıştır (Odabaşı, 2001, s. 20). Mutfakta ekmek önemli yer tutmaktadır. Ekmek eskiden her evin kendine ait olan tandırında yaptığı bir yiyecektir. Haftanın belirli günlerinde ekme yapmak için tandır yakılır, ekme yapıldıktan sonra ise tandırın içine salınan çömlek veya tencerelerde tandıra özgü yemekler pişirilirdi. Bu yemeklerin başında ise tandır çorbası ve kelle-paça gelmektedir. Tandırda yapılan ekme sadece yemeklerin yanında katık olarak kullanılmamış aynı zamanda bazı yöresel yemeklerin yapımında da kullanılmıştır. Bu yemeklerden bazıları; tirit, papara, sündürme, ekme salması, ekme oğması, patlıcan tiridi, paça tiridi, kedi tirididir. (Odabaşı, 2001, s. 46, Özkafa, 2010). Konya mutfağında kullanılan diğer malzemelerin başında ise süzme yoğurt, reyhan, terhun, düğü (ince bulgur) gelmektedir (Büyükşalvarcı, vd. 2016, s. 167).

2. Yöntem

Bu araştırma, Konya ilinde faaliyet gösteren restoranların menülerinde yöresel yiyecek ve içeceklerin yer alma düzeylerinin tespit edilmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma Konya il merkezinde bulunan işletmelere uygulanmıştır. Konya merkez ilçeleri olan Selçuklu, Karatay ve Meramda bulunan toplam 60 restoran çalışmaya dâhil edilmiştir. Anket çalışması 2018 yılının Ağustos-Kasım ayları arasında yapılmıştır. Araştırma yapılacak işletmelerin çalışmaya katılım istekleri sayının belirlenmesini sağlamıştır.

Araştırmada durumun değerlendirilmesine olanak sağlayan verilerin toplanabilmesi amacıyla 'Anket tekniği' kullanılmıştır. Anket, birincil kaynaklardan bilgi toplamak amacıyla hazırlanmış belirli bir sistemi olan soru formudur. Anket yapmanın amacı, yapılan araştırmanın problemini çözecek ve ele alınan hipotezleri test edecek bilgileri sistemli bir şekilde toplayıp saklamaktır. Bu çalışmada anket tekniğinin çeşitlerinden olan yüz yüze anket tekniği uygulanmıştır. Görüşme cetveli cevaplayan kişiye başka soru sormayı gerektirmeyecek şekilde hazırlanmıştır (İslamoğlu ve Almiaçık, 2016).

Anket çalışmasında söz konusu restoranların hizmet yılı, faaliyet alanı, personel sayısı ve Konya mutfağının yöresel yemeklerinin menülerinde yer alıp almadığına dair sorular sorulmuştur. Çalışmada anket soruları hazırlanırken literatür incelemesi yapılmış, ilgili kaynaklar incelenmiş, Konya mutfak kültürü hakkında deneyimli kişilerden bilgiler alınmıştır.

3. Literatür İncelemesi

Konya mutfağı, farklı pekçok kültüre ev sahipliği yapması nedeniyle zengin bir yemek çeşitliliği kazanmıştır. Ancak bu zengin yemek kültürü dönem içinde unutulmuştur. Konya gibi farklı yörelerinde zengin yemek kültürünün unutulduğu görülmektedir. Unutulan değerlerin yeniden gün yüzüne çıkarılması ve gastronomi turizmine kazandırılması amacıyla yöresel mutfaklar üzerine farklı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Yapılan literatür taramasında yöresel mutfaklar hakkında yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenmiştir.

Hatipoğlu, Zengin, Batman ve Şengül (2012) tarafından Gelveri bölgesinde yapılan çalışma, restorasyon sonrası turizm işletmesi olarak hizmet veren işletmeler üzerinde uygulanmıştır. Bu araştırma sonucunda araştırma konusu işletmelerin menülerinde yöresel yemeklerin hangi oranda kullanıldığını tespit etmişlerdir. Yöresel yemek üretiminde Gelveri ilçesinde yöresel yemeklere menülerde çok fazla yer verilmediği tespit edilmiştir.

Kızılırmak, Albayrak ve Küçükali (2014) tarafından yapılan çalışmada Trabzon Uzungöl'de bulunan işletmelerin menüleri üzerinde doküman incelemesi yapılmış ve Trabzon mutfağının işletmelerde kullanım oranını tespit etmişlerdir. Menülerde yöresel yemeklere özgü bir bölüm açılmadığını tespit etmişlerdir.

Aslan, Güneren ve Çoban (2014) tarafından yapılmış oldukları çalışmada Nevşehir mutfağının, bölge turizminde çekici bir unsur olup olmadığının saptanması ve yöresel mutfağın bölgenin markalaşmasına etkisini belirlemeyi amaçlamışlardır.

Cömert (2014) tarafından yapılan çalışmada Hatay ilinin yöresel yemekleri incelenmiş ve yöresel yemeklerden örnekler sunulmuştur. Bu çalışmada yöresel yemeklere sahip çıkılması gerektiği vurgusu yapılmıştır.

Mil ve Denk (2015) yapmış oldukları çalışmanın amacını Erzurum Palandöken ilçesinde bulunan otellerin menülerinde kullanılan yöresel ürünleri belirlemek olarak bildirmişlerdir. Çalışmada sonucunda otellerin yöresel yemekleri menülerinde az miktarda kullandıkları ancak ulusal veya uluslararası ürünlere bol miktarda yer verdiklerini tespit etmişlerdir.

Zağralı ve Akbaba (2015) yapmış oldukları çalışmada İzmir Yarımada'sını ziyarette bulunan turistler açısından yöresel yemeklerin destinasyon tercihi üzerinde rol oynayıp oynamadığı araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda turistlerin tercihlerinde yöresel

yemeklerin belirleyici bir rol oynamadığı sonucuna varmışlardır. Fakat konaklamaları esnasında yedikleri yöresel lezzetleri beğendiklerini ifade etmişlerdir.

Cömert ve Özata (2016) yapmış oldukları çalışmada tüketicilerin, menülerde yöresel mutfak ürünleri bulunan işletmeleri tercih etme nedenlerini Karadeniz mutfağı örneği ile incelemiştir. Araştırma sonucuna göre yöre mutfağına ilginin yüksek olduğu sonucuna varmışlardır.

Büyüksalvarcı, Şapcılar ve Yılmaz (2016) yapmış oldukları çalışmada Konya yöresel yemeklerinin restoranlarda kullanılma durumunu ortaya koymuşlardır. Çalışmada Konya mutfağına ait yöresel yemeklerin, işletmeler tarafından tercih edilmediği veya diğer yemeklere oranla daha az tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Özel, Yıldız ve Akbaba. (2017) Kilis ilinde bulunan 11 farklı işletmede üzerinde, Kilis yöresel yemeklerinin menülerde yer alma düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışma sonucunda işletmelerin menülerinde yöresel yemeklere fazla yer verilmediği saptanmıştır.

Arıkan (2017) yapmış olduğu çalışmada, Eskişehir mutfağına özgü yöresel yemeklerin, Eskişehir’de faaliyet gösteren restoran menülerinde bulunma sıklığını tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda yöresel yemeklerin pek çoğunun işletme menülerinde yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yeşilyurt, Yeşilyurt, Güler ve Özer (2017) yapmış oldukları çalışmada Adıyaman ilinde bulunan otel işletmelerinin menülerinde yöresel yemeklerin bulunma durumunu tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda, işletmelerin menülerinde yöresel yemeklerin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Erdem, Mızrak ve Kemer (2018) yapmış oldukları çalışmada kırsal bir yerleşim yeri olan Mengen’in yöresel yemeklerinin Mengen de ki yiyecek-içecek işletmelerinin menülerinde hangi oranda yer verildiğini araştırmışlardır. Çalışmada yöresel yemeklerin işletmeler tarafından tercih edilmediği tespit edilmiştir.

Kurnaz ve İşlek (2018) tarafından yapılan çalışmada Marmaris ilçesinde yer alan işletmelerin menülerinde kullanılan yöresel yemeklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bölgede bulunan işletmelerin menüleri değerlendirmeye alınmış ve analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda Marmaris yöresel yemeklerinin işletme menülerinde fazla yer bulamadığı belirlenmiştir.

Şen ve Silahşör (2018) Erzincan ilinde bulunan 17 yiyecek ve içecek işletmesinde yöresel yemeklerin menülere yansımalarını incelemiştir. Çalışma sonucunda işletmelerin önemli bir çoğunluğunun yöresel ürünlere menülerinde yer verdiği görülmüştür.

Ceylan ve Güven (2018) yapmış oldukları çalışmada Kütahya yöresel yemeklerinin işletmelerin menülerinde yer alma durumunu değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda yiyecek içecek işletmelerinin yöresel yemeklerin büyük bölümünü bildiği fakat menülerinde bu yemeklere sürekli yer vermediği anlaşılmıştır.

Kılınç ve Kılınç (2018) yapmış oldukları çalışmada Batı Akdeniz Mutfağı mutfağına ait olan yöresel yiyecek ve içeceklerin işletmelerin menülerinde yer alma düzeylerine tespit etmeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda yabancı mutfak ürünlerinin oransal olarak ulusal mutfak ürünlerimizden daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir.

4. Bulgular ve Tartışma

Tablo 1. İşletmelerin personel sayısı

Personel sayısı	Bölge			%
	Selçuklu	Karatay	Meram	
1-5	3	5	4	20
6-10	5	7	4	26,7
11-15	6	3	7	26,7
16 ve üzeri	6	5	5	26,6
Toplam	20	20	20	

Araştırmaya dâhil olan işletmelerin personel sayısı incelendiğinde 11 ve üzerinde personel sayısına sahip olan işletmelerin %50 den fazla olduğu görülmektedir. Kalan işletmeler ise 10 ve altında personel çalıştırmaktadır. İşletmeler kalite ve hizmet anlayışının geliştirdiği personel sayısında artış meydana gelmektedir. Bu anlayışa göre işletmelerin yarısından fazlası kalite ve hizmet anlamında tanınan işletmeler arasında gösterilebilir.

Tablo 2. İşletmelerin hizmet yılı

Hizmet Yılı	Bölge			%
	Selçuklu	Karatay	Meram	
1-5	3	4	10	28,2
6-10	4	2	2	13,4
11-15	4	3	2	15,0
16 ve üzeri	9	11	6	43,4
Toplam	20	20	20	

Konya merkez ilçe olarak Karatay, Meram ve Selçuklu ilçelerinden oluşmaktadır. Bu ilçeler gerek turizm gerekse sosyal alan açısından zengin bölgelerdir. Konya yöresel yemeklerinin işletmelerde üretim oranlarının tespit edilmesi için hazırlanan bu çalışmada 20'şer adet Selçuklu, Meram ve Karatay bölgesinde bulunan işletme çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu işletmelerin hizmet yılı incelendiğinde 16 ve üzeri hizmet yılına sahip işletme oranı %43,3 olarak tespit edilmiştir. Yiyecek-içecek sektöründe uzun yıllar hizmet edebilen işletmeler kalite ve hizmet anlayışı gelişmiş işletmeler olarak algılanmaktadır.

Tablo 3. İşletmelerin faaliyet alanı

Faaliyet Alanı	Bölge %			
	Selçuklu	Karatay	Meram	
Sulu Yemek	3	1	4	13,4
Konya Mutfağı	1	13	2	26,6
Kebap/Etlietmek Salonu	10	5	10	41,7
Diğer	6	1	4	18,3
Toplam	20	20	20	

Araştırmaya katılan işletmelerin çoğunun (%41,6) Kebap/Etlietmek salonu olarak faaliyet gösterdiği bunu %26,6 oranla Konya mutfağı alanında faaliyet gösteren işletmelerin takip ettiği görülmektedir.

Tablo 4. Konya il merkezinde faaliyet gösteren işletmelerin menülerinde yer alan çorba çeşitleri

Çorbalar	Menüde var		Menüde yok	
	n	%	n	%
Mercimek	42	70	18	30
Bamya	32	53,4	28	46,6
Arabaşı	28	46,7	32	53,3
İşkembe	13	21,7	47	78,3
Ezogelin	11	18,4	49	81,6
Yayla	9	15	51	85
Kelle-paça	8	13,4	52	86,6
Domates	2	3,4	58	96,6
Tandır	2	3,4	58	96,6
Kebap Ç.	1	1,7	59	98,3
Tarhun	1	1,7	59	98,3
Tavuk	1	1,7	59	98,3
Toyga	1	1,7	59	98,3
Beyran	1	1,7	59	98,3
Karalahana	1	1,7	59	98,3
Tuzlama	1	1,7	59	98,3
Damar	1	1,7	59	98,3
Tarhana	1	1,7	59	98,3
Sebze	1	1,7	59	98,3
Mısır	1	1,7	59	98,3
Mahluta	1	1,7	59	98,3
Yeşil mercimek	1	1,7	59	98,3

Araştırma sonucunda tablo 4 incelendiğinde Konya iline özgü kabul edilen bamya, toyga, tarhana, mercimek, arabaşı, yayla ve tandır çorbalarının işletmelerin menülerinde yer aldığı görülmektedir. Bu çorbalar arasında en fazla mercimek, bamya, arabaşı ve yayla çorbasının menülerde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çorbalardan tarhana, mercimek, arabaşı ve yayla çorbası ülkemizde diğer illerde de tüketimi yaygın olan yöresel lezzetler arasında gösterilebilir. Konya'ya özgü olan diğer çorbaların ise (toyga, tarhana, tandır, tutmaç vb.) birçok işletmenin menüsünde bulunmadığı tespit edilmiştir. Yöresel çorba çeşitlerinden belli başlı çorbaların ön plana çıkarken diğerlerinin işletmeler tarafından çok fazla tercih edilmediği tespit edilmiştir. Çalışma sonuçlarına bakıldığında menülerde en çok bulunan çorbanın ezogelin çorbası olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durumun başlıca sebebi birkaç gün önceden kalan mercimek çorbasının değerlendirilmesi olarak gösterilebilir. İşletmelerin %10'undan fazlasında kelle paça ve işkembe çorbasının menülerde yer aldığı görülmektedir. Bu çorbalar Türkiye'deki neredeyse tüm illerde işletmelerin vazgeçilmez lezzetleri arasındadır.

Benzer çalışmalar incelendiğinde; Kızılırmak ve ark (2014)'nın Uzungöl'de yapmış oldukları çalışmada bölgeye özgü çorbalardan karalahana çorbası ve ısırgan çorbasına menülerde yer vermediği, yer veren işletmelerin ise yöresel olup olmadığına dair bir vurgu yapmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Büyükşalvarcı ve ark (2016) Konya ilinde yapmış oldukları çalışmada yöresel çorbalardan en fazla (%37,9) yoğurt çorbası ardından (%31) arabaşı ve (%24,1) bamya çorbasının menülerde yer aldığını bildirmişlerdir. Arıkan (2017) Eskişehir de yapmış olduğu çalışmada, Eskişehir'e özgü çorbalardan bamya, kuzu sorpa, tutmaç, kaşık börek ve erişteli mercimek çorbasının menülerde bulunduğunu bildirmiştir. Özel ve ark (2017) Kilis ilinde yapmış oldukları çalışmada işletmelerde Kilis ili yöresel çorbalarından sütlü pancar ve kölük aşı çorbasının bulunmadığını tespit etmişlerdir. Yöresel çorbalarda en fazla tatlı mahluta (%27,3) ve ekşili mahluta (%18,2) bulunduğunu belirtmişlerdir. Kılınç ve Kılınç (2018) Antalya ilinde yapmış olduğu çalışmada Türk mutfağına ait çorba çeşitlerinin işletmelerde %22,71 oranında yapılırken, yabancı ülkelere ait olan çorba çeşitlerinin ise %77,29 oranında yapıldığını bildirmişlerdir. Erdem ve ark (2018) Mengen'in yöresel yemeklerini yiyecek ve içecek işletme sahiplerinin bilme durumu incelenmiştir. Katılımcıların yarısının yöresel çorbalardan bulgur

çorbasını bildiklerini belirlemişlerdir. Kurnaz ve İşlek (2018) tarafından Marmaris’te yapılan çalışmada bölgeye özgü çorbalarından sırasıyla en çok tavuk suyu çorbası, domatesli erişte, tarhana, soğan ve paça çorbasının menülerde bulunduğu belirlenmiştir. Yine bölgeye özgü olan ballı çorba, sütlü çorba ve pirinç çorbasının ise menülerde yer almadığı vurgulanmıştır. Şen ve Silahşör (2018)’ün Erzincan ilinde yapmış olduğu çalışmada yöresel çorbaların araştırmaya katılan işletmelerin menülerinde yaklaşık %50 oranında bulunduğunu bildirmişlerdir. Bu menülerde yöresel olarak en fazla üretilen çorba çeşidinin ise un çorbası/kesme çorbası olduğunu belirlemişlerdir. Ceylan ve Güven (2018) Kütahya ilinde yapmış oldukları çalışmada Kütahya ili yöresel çorbalarının (miyane çorbası, oğmaç çorbası, kızılıcık tarhana çorbası, sıkıcık çorbası, tutmaç çorbası) tüm işletme sahipleri tarafından bilindiği sonucuna ulaşmışlardır. Çorbaların tamamının işletmeciler tarafından bilinmesine rağmen menülerinde çok fazla yer verilmediğini vurgulamışlardır.

Yöresel ürünler üzerine yapılan çalışmaların genel olarak halk, işletme, işletmeciler, yerli ve yabancı turistler üzerine yapıldığı görülmüştür. Çalışmaların tamamına yakınında yöreye özgü olarak nitelendirilebilecek çorbaların işletmelerde fazla miktarda yapılmadığı, bölge insanı tarafından bilinirliğinin azaldığı ve yöreye gelen yerli ve yabancı turistlere işletmeler tarafından sunulmadığı tespit edilmiştir. İşletmeler genel olarak Türkiye’nin tamamında kabul görmüş ürünleri menülerine koyma isteği göstermektedir. Bu durum yöresel ürünlerin ve kültürün tanıtımını olumsuz etkilemektedir.

Tablo 5. Konya il merkezinde faaliyet gösteren işletmelerin menüsünde yer alan ana yemek çeşitleri

Ana Yemek	Menüde var		Menüde yok	
	n	%	N	%
Izgara çeşitleri	27	45	33	55
Fırın Kebabı	25	41,6	35	58,4
Tirit	18	30	42	70
Kebap çeşitleri	16	26,6	44	73,4
Kuru Fasulye	10	16,6	50	83,4
Saç Kavurma	9	15	51	85
Beyti	9	15	51	85
Yap. Sarma (Etli)	5	8,3	55	91,7
İskender	4	6,7	56	93,4
Ekmek Salması	3	5	57	95
Patlıcan Orta (Bütümet)	3	5	57	95
Döner	3	5	57	95
Köfte	3	5	57	95
Tavuk Sote	3	5	57	95
Balık çeşitleri	3	1,6	59	98,4
Cağ Kebabı	2	3,3	58	96,7
Kuzu Güveç	2	3,3	58	96,7
Konya Tava	2	3,3	58	96,7
Etli Taze Fasulye	2	3,3	58	96,7
Etli Dolma	2	3,3	58	96,7
Karnıyarık	2	3,3	58	96,7
Ciğer Tava	1	1,6	59	98,4
Mantı	1	1,6	59	98,4
Kayıslı Yahni	1	1,6	59	98,4
Erikli Yahni	1	1,6	59	98,4
Ekşili Su Kabağı	1	1,6	59	98,4
Nohut	1	1,6	59	98,4
Tavuklu Pilav	1	1,6	59	98,4
Tantuni	1	1,6	59	98,4
Abagannuş	1	1,6	59	98,4

Araştırma sonuçlarına göre tablo 5 incelendiğinde Konya iline özgü kabul edilen fırın kebabı, tirit, etli yaprak sarma, ekmekek salması, patlıcan orta yemeklerinin işletmelerde yapıldığı görülmüştür. Bu yemekler arasında sırasıyla en fazla fırın kebabı ve tirit menüde yer almaktadır. Konya'ya özgü olan diğer yemeklerin ise (ekmekek salması, patlıcan orta (bütümet), kayısıli yahni, erikli yahni, etli yaprak sarma) gibi çeşitlerin birçok işletmede satışa sunulmadığı tespit edilmiştir. Bu durum yöresel belli başlı ana yemeklerin ön plana çıkarken diğerlerinin esnaf lokantaları tarafından çok fazla tercih edilmediğini göstermiştir. Izgara çeşitleri, menülerde en fazla yer alan ana yemek olarak göze çarpmaktadır. Bu durumun ise Türkiye'nin neredeyse her ilinde ızgara çeşitlerinin çok fazla tüketilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Benzer çalışmalar incelendiğinde; Kızılırmak ve ark (2014) Uzungöl'de yapmış oldukları çalışmada Uzungöl yöresel yemeklerinden kuymak (12), alabalık (11) ve mihlamanın (10) en çok tercih edilen yemekler olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İşletmelerin büyük bölümünde yöresel yemeklerin gösterildiği bölümlerin olmadığını vurgulamışlardır. Büyükşalvarcı ve ark (2016) Konya da yapmış oldukları çalışmada Konya ili yöresel yemeklerinden en fazla et tirdi ve fırın kebabına (%65,5) menülerde yer verildiği sonucuna ulaşmışlardır. Konya'ya özgü diğer yemeklerin ise çok az işletmenin menüsünde yer aldığını belirlemişlerdir. Arıkan (2017) Eskişehir ilinde yapmış olduğu çalışmada Eskişehir yöresel yemeklerinden balaban köftenin işletme menülerinde en çok karşılaşılan yemek olduğunun sonucuna ulaşmıştır. Özel ve ark (2017) Kilis ilinde yapmış oldukları çalışmada Kilis ili yöresel yemeklerinden Kilis tava yemeğinin işletmelerin hepsinin menüsünde olduğunu belirtmişlerdir. Büyük bir çoğunluğunda ise (%81,8) Kilis kebabı, lebeniye, oruk ve sucuk hamra ana yemeklerinin bulunduğu ancak egeği dolması, çürütme et, et balığı ve bulamaç yöresel yemeklerinin hiçbir işletmede bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Kılınç ve Kılınç (2018) Antalya il merkezinde yapmış oldukları çalışmada yiyecek gruplarında yabancı mutfak ürünlerinin ulusal mutfak ürünlerinden daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Türk mutfağına ait ana yemek çeşitlerinin işletmelerde %24,46 oranında yapılırken, yabancı ülkelere ait olan ana yemek çeşitlerinin ise %71,83 oranında yapıldığını bildirmişlerdir. Erdem ve ark (2018) Mengen ilçesinde yapmış oldukları çalışmada Mengen'e ait yöresel yemeklerin (keşli erişte, kaldırık dolması) işletmelerin yarısı tarafından bilindiği ve işletmeleri %62,5 'i tarafından menüde yer verildiği sonucuna ulaşmışlardır. Kurnaz ve İşlek (2018) Marmaris de yapmış oldukları çalışmada işletmelerin menülerinde yer alan ana yemeklerin çorba, tatlı ve reçellere göre nispeten daha fazla yer aldığı sonucuna ulaşmışlardır. Menülerde en çok deniz ürünleri yemekleri olduğunu vurgulamışlardır. Şen ve Silahşör (2018) Erzincan'da yapmış oldukları çalışmada Erzincan ili yöresel yemeklerinin işletmelerin yarıya yakınında menülerde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Başta gelen yemekler ise etli yaprak sarma döner ve su böreği (etli) olarak belirtilmiştir. Ceylan ve Güven (2018) yapmış oldukları çalışmada Kütahya ili yöresel yemeklerinden lahana sarması, mercimekli pilav ve cimcik mantısının işletmeciler tarafından bilindiği fakat menülerinde çok fazla yer verilmediği sonucuna ulaşmışlardır.

Yöresel ürünler üzerine yapılan çalışmaların halk, işletme, işletmeciler, yerli ve yabancı turistler üzerine yapıldığı tespit edilmiştir. Genellikle özgün kabul edilen yemeklerin ön plana çıktığı, diğer yöresel yemeklerin fazla üretilmediği görülmüştür. Herhangi bir yöreyi ziyaret eden yerli ve yabancı turistlere işletmelerin genellikle yöreye has lezzetleri sunmadığı yapılan çalışmalar sonucu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmalarda yöre insanı tarafından yöresel ürünlerin unutulmaya başladığı kanısına varılmıştır. Yöresel mutfağın tanıtımında işletmelerin yetersiz kaldığı konusunda tespitler yapılmıştır. Bu durum yöresel ürünlerin giderek azalmaya başladığının bir göstergesidir.

Tablo 6. Konya il merkezinde faaliyet gösteren işletmeler menülerinde yer alan fırın ürünleri

Fırın Ürünleri	Menüde Var		Menüde Yok	
	n	%	n	%
Etliemek	39	65	21	35
Bıçak Arası	32	53,3	28	46,7
Peynirli Börek	18	30	42	70
Karışık	17	28,3	43	71,7
Lahmacun	11	18,3	49	81,7
Konya Böreği	7	11,6	53	88,4
Kaşarlı Börek	7	11,6	53	88,4
Kekikli	7	11,6	53	88,4
Yağ Somunu	6	10	54	90
Karışık Börek	5	8,3	55	91,7
Karyağdı	5	8,3	55	91,7
Kaşarlı Pide	2	3,3	58	96,7
Küflüce	2	3,3	58	96,7
Küflü P. Börek	2	3,3	58	96,7
Recai	2	3,3	58	96,7
Su Böreği (etli)	1	1,6	59	98,4
Bafra Kıymalı Pide	1	1,6	59	98,4
Kuşbaşı Pide	1	1,6	59	98,4
Pastırmalı Pide	1	1,6	59	98,4
Kavurmalı Pide	1	1,6	59	98,4
Fıstıklı Etliemek	1	1,6	59	98,4
Kavurmalı Börek	1	1,6	59	98,4
Sarayım	1	1,6	59	98,4
Tosunum	1	1,6	59	98,4
Tereyağlı Börek	1	1,6	59	98,4
Tavuklu Pide	1	1,6	59	98,4

Araştırma sonuçlarına göre tablo 6 incelendiğinde Konya iline özgü kabul edilen etliemek, bıçakarası, peynirli börek ve karışık börek fırın ürünlerinin işletmelerde üretildiği görülmüştür. Bu ürünler arasında en çok etliemek ve bıçakarası üretilmektedir. Konya'nın sembolü haline gelmiş bir fırın ürünü olan etliemek Konya il merkezinde en çok üretilen yemek olmuştur. Konya iline özgü olan diğer fırın ürünlerinin ise (küflü peynirli börek, recai, yağ somunu, su böreği (etli) birçok işletmede satışa sunulmadığı görülmüştür. Bu durumda yöresel belli başlı fırın ürünlerinin ön plana çıkarken diğerlerinin esnaf lokantaları tarafından çok fazla yapılmadığı tespit edilmiştir. Özellikle Konya ilinde evlerde çok sık yapılan etli su böreğinin işletmelerin yalnızca bir tanesinde üretildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum geleneksel Konya mutfağının yerli ve yabancı turiste tam anlamıyla yansıtılmadığı sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca su böreği yapımının deneyim ve zahmet gerektirdiği için işletmelerin fazla tercih etmediği düşünülebilir.

Benzer çalışmalar incelendiğinde; Aydemir ve Özdemir (2014) yaptıkları çalışmada Yenipazar'da pide sunan yerel yiyecek-içecek işletmelerinin 'Yavaş Yemek Hareketi' misyonuna uygun davrandıkları sonucuna ulaşmıştır. Arıkan (2017) yapmış olduğu çalışmada Eskişehir ilinde faaliyet gösteren işletmelerin menülerinde en az 3 çeşit, en fazla 32 çeşit pide bulunduğunu, genel olarak işletmelerde ise 12-14 arası pide çeşidinin bulunduğunu bildirmiştir. Bu araştırma sonuçları ile karşılaştırıldığında fırın ürünlerinin üretiminin oldukça fazla olduğu ve müşteriler tarafından talep gördüğü sonucu çıkarılmıştır.

Tablo 7. Konya il merkezinde faaliyet gösteren işletmelerde üretilen salata, meze çeşitleri

Salata ve Meze	Menüde var		Menüde yok	
	n	%	n	%
Acılı Ezme	35	58,3	25	41,7
Çoban Salata	33	55	27	45
Mevsim Salata	26	43,3	34	56,7
Yoğurt	19	31,6	41	68,4
Kaşık Salata	13	21,6	47	78,4
Gavurdağı Salata	9	15	51	85
Şef Salata	9	15	51	85
Yeşil Salata	5	8,3	55	91,7
Haydari	4	6,6	56	93,7
Roka Salata	4	6,6	56	93,7
Köz Patlıcan	3	5	57	95
Közlenmiş Soğan	3	5	57	95
Cacık	3	5	57	95
Akdeniz Salata	3	5	57	95
Sezar Salata	3	5	57	95
Turp	2	3,3	58	96,7
Ton Balıklı Salata	2	3,3	58	96,7
Kırma Salata	2	3,3	58	96,7
Kaşarlı Mantar	2	3,3	58	96,7
Ege Salata	1	1,6	59	98,4
Y. Marul Salata	1	1,6	59	98,4
Nurdağı Salata	1	1,6	59	98,4
Y. Semizotu	1	1,6	59	98,4
Rus Salatası	1	1,6	59	98,4

Araştırma sonuçlarına göre tablo 7 incelendiğinde Türkiye genelinde tüketilen acılı ezme, çoban salata, mevsim salata ürünlerinin işletmelerde en çok yapılan salata ve meze çeşitleri olduğu görülmüştür. Türkiye'nin hemen her bölgesinde tüketilen meze çeşitlerinin Konya ilinde faaliyet gösteren işletmelerin menülerinde de yer aldığı tespit edilmiştir.

Benzer çalışmalar incelendiğinde Kılınç ve Kılınç (2018) tarafından Antalya ilinde Türk ve yabancı mutfak ürünleri üzerine yapılan çalışmada; Türk mutfağına ait salata çeşitlerinin işletmelerde %21,34 oranında yapılırken, yabancı ülkelere ait olan salata çeşitlerinin ise %77,17 oranında yapıldığını tespit etmişlerdir. Kurnaz ve İşlek tarafından (2018) Marmaris'te yapılan çalışmada en fazla deniz börülcesi ve taze iç bakla salatasının menülerde yer aldığı tespit edilmiştir.

Yöresel ürünler hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde Türk mutfağında tüm yörelerde yapılan salata ve meze (çoban salata, cacık, haydari) çeşitlerinin menülerde yer aldığı yöresel olarak yapılan salata ve meze çeşitlerinin ise menülerde az yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8. Konya il merkezinde faaliyet gösteren işletmelerin menülerinde yer alan içecek çeşitleri

İçecekler	Menüde var		Menüde yok	
	n	%	n	%
Kola	60	100	0	0
Ayran	60	100	0	0
Soda	60	100	0	0
Şalgam	60	100	0	0
Fanta	60	100	0	0
Gazoz	60	100	0	0
Meyve Suyu	60	100	0	0
Çay	60	100	0	0
Türk Kahvesi	60	100	0	0
Yayık Ayran	2	3,3	58	96,7
Nar Suyu	1	1,6	59	98,4
Portakal Suyu	1	1,6	59	98,4
Demir Hindi	1	1,6	59	98,4
Şerbeti				
Limonata	1	1,6	59	98,4

Araştırma sonuçlarına göre tablo 8 incelendiğinde işletmelerde sunulan içeceklerde işletmelerin tamamında hazır olarak işletmede sunulan içecekler tercih edildiği görülmüştür. İşletmelerin çok az bir kısmında yöresel içeceklerin (Ayran, şerbetler vb) satışa sunulduğu tespit edilmiştir. Bu durum işletmelerin içeceklerini kendileri üretmek yerine dışarıdan temin ettikleri sonucunu göstermektedir. Yöresel içeceklerin işletmelerde menülerde yer bulamaması birçok yöresel nitelikteki içeceğin zamanla unutulacağını göstermektedir. İşletmelerin tamamında gazlı içecek satışlarının yapıldığı ve bu durumun taleple ilgili olduğu tahmin edilmektedir.

Benzer çalışmalar incelendiğinde; Kılınç ve Kılınç (2018) Antalya ilinde yapmış olduğu çalışmada Türk mutfağına ait içecek çeşitlerinin işletme menülerinde %15,51 oranında sunulduğunu, yabancı ülkelere ait olan içecek çeşitlerinin ise %84,42 oranında sunulduğunu bildirmiştir. Bu araştırmadan da anlaşılacağı üzere yöresel lezzetlerin dönem içinde tüketimi azalmasından dolayı veya işletmelerin yöresel ürünlerdeki karlılık oranının düşük olmasından dolayı menülerde fazla yer bulamadığı görülmektedir.

Tablo 9. Konya il merkezinde faaliyet gösteren işletmelerin menülerinde yer alan tatlı çeşitleri

Tatlı	Menüde var		Menüde yok	
	n	%	n	%
Künefe	25	41,6	35	58,4
Saç Arası	24	40	36	60
Höşmerim	19	31,6	41	68,4
Sütlaç	16	26,6	44	73,4
Fırın Sütlaç	14	23,3	46	76,7
Ekmek Kadayıfı	9	15	51	85
Kabak Tatlısı	5	8,3	55	91,7
İrmik Helvası	5	8,3	55	91,7
Baklava	5	1,6	59	98,4
Kadayıf çeşitleri	4	3,3	58	96,7
Katmer	2	3,3	58	96,7
Triliçe	2	3,3	58	96,7
Güllaç	1	1,6	59	98,4
Laz Böreği	1	1,6	59	98,4
Ekmek Kadayıfı	1	1,6	59	98,4
Ayva Tatlısı	1	1,6	59	98,4
Güllaç	1	1,6	59	98,4
Kazandibi	1	1,6	59	98,4
Limonlu Sorbe	1	1,6	59	98,4
Revani	1	1,6	59	98,4
Tulumba	1	1,6	59	98,4
Zerde	1	1,6	59	98,4

Araştırma sonuçlarına göre Tablo 9 incelendiğinde Konya iline özgü kabul edilen sacarası, sütlaç höşmerim tatlılarının işletmelerin %30'undan fazlasını menüsünde yer aldığı tespit edilmiştir. Konya iline özgü olan diğer tatlılardan ekmek kadayıfı, zerde, ayva tatlısı ve ırmik helvasının ise birçok işletmede satışa sunulmadığı görülmüştür. Bu durumda yöresel belli başlı tatlıların ön plana çıkarken diğerlerinin esnaf lokantaları tarafından çok fazla tercih edilmediği tespit edilmiştir. Künefe ise Konya mutfağına ait olmamasına rağmen birçok işletmede tüketime sunulmaktadır. Bu durumun sebebinin ise donuk ürün olarak işletmelerde uzun zaman muhafaza edilebilmesinden kaynaklanmaktadır.

Benzer çalışmalar incelendiğinde; Kızılırmak ve ark (2014) Uzungöl ilçesinde yapmış oldukları çalışmada işletmelerden 8 tanesinin fırın sütlaca yer verdiğini ancak menülerde tatlılar bölümünde yöresel olup olmadığıyla ilgili bir vurgu yapılmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Büyüksalvarcı ve ark (2016) yapmış oldukları çalışmada Konya ili yöresel tatlılarının menüde yer almasına göre en çok sacarası (%65,5) ikinci sırada ise höşmerim (%37,9) bulunduğunu bildirmişlerdir. Arıkan (2017) Eskişehir ilinde yapmış olduğu çalışmada işletme menülerinde en fazla 27, en az 2 genelde ise 8-10 tatlıya yer verildiğini Eskişehir ve köylerinde pişirilen kabak tatlısının menülerde en çok yer alan tatlı olduğunu, sarı burma ve Sivrihisar baklavasının menülerde yer almadığını vurgulamıştır. Bazı yöresel tatlılara ise menülerde hiç yer verilmediğini vurgulamışlardır. Özel ve ark (2017) Kilis ilinde yapmış oldukları çalışmada Kilis ili yöresel tatlılarından olan Kilis katmeri (%81,8) ve cennet çamurunun (%72,7) işletmelerin büyük çoğunluğunun menülerinde yer aldığı ancak haytayla, şüdü ve sucuk haspsesi tatlılarının işletmelerde bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Erdem ve ark (2018) Mengen de yapmış oldukları çalışmada Mengen yöresel tatlılarından olan höşmerimin işletmeciler tarafından bilindiği ve menülerinde yer verildiği sonucuna ulaşmışlardır. Kurnaz ve İşlek (2018) Marmaris de yapmış oldukları çalışmada Marmaris yöresel tatlı ve reçellerinin menülerde en az yer alan bölüm olduğu sonucuna varmışlardır. İşletmelerde en çok yer alan tatlının sütlaç olduğunu bunu sırasıyla kabak besteli, çıtırmak, bestel, portakal reçelinin takip ettiğini ancak darı helvası, Marmaris kurabiyesi gibi tatlıların menülerde yer almadığını vurgulamışlardır. Şen ve Silahşör

(2018) Erzincan ilinde yapmış oldukları çalışmada işletmelerin yarısından fazlasının menülerinde Erzincan ili yöresel tatlılarına yer verildiği sonucuna ulaşmışlardır. Başta gelen yöresel tatlıların kasefe ve kabak tatlısı olduğunu vurgulamışlardır. Ceylan ve Güven (2018) Kütahya ilinde yapmış oldukları çalışmada işletmeciler tarafından Kütahya yöresel tatlılarından olan irmik helvası ve namaz lokmasının bilindiğini ancak doldurma kabak tatlısının bilinirliğinin az olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yapılan çalışmaların incelendiğinde çalışmaların tamamına yakınında yöresel tatlıların işletmelerde üretilmediği, bölge insanı tarafından unutulmaya başlandığı tespiti yapılmıştır. Yöreyi ziyarete gelen yerli ve yabancı turistlere işletmeler tarafından sunulmadığı gözlenmiştir. İşletmeler genel olarak Türkiye'nin tamamında kabul görmüş ürünleri menülerine koyma isteği göstermektedir. Bu durum yöresel tatlıların bilinirliğinin eskisi kadar olmadığı bir göstergesidir.

Sonuç ve Öneriler

Türk mutfağı dünyada önde gelen mutfaklar arasında yerini almıştır. Gastronomi turizmi özellikle 2000 yılından sonra hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu gelişimde yöresel mutfakların etkisi yadsınmaz. Toplumda yaşayan insanların kültürünü yansıtan ilk etmen kuşkusuz yemek kültürüdür. Yemek kültürünün ayakta kalması, unutulmaması başta toplum olmak üzere birçok etkene bağlıdır. Bu etkenlerden en önemlisi şüphesiz yiyecek-içecek hizmeti sunan işletmelerdir.

Araştırma sonucunda; çalışmaya dâhil olan işletmelerin %50'sinde 10'dan fazla eleman çalıştırdığı görülmektedir. Bu özelliği ile işletmelerin genelinin orta ve üst düzey işletme olduğunu söylenebilir. İşletmelerin %41'i kebab ve etliekmek salonu özelliğini taşıyan yaklaşık %27'si yöresel mutfak olan Konya mutfağı üzerine çalışmaktadır. Araştırmada çorba kategorisinde yapılan inceleme sonucunda mercimek, bamya ve arabaşı çorbalarının işletmelerin çoğunda üretildiği görülmüştür. İşletmelerde belli başlı çorbalar dışında yöresel çorbalara daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Bu çorbalar içerisinde özellikle tandır, tutmaç ve tarhana çorbasının bulunması önem taşımaktadır. Ana yemek kategorisinde Konya iline özgü olan fırın kebabı, tirit ve etliekmek çeşitlerinin birçok işletmede üretildiği tespit edilmiştir. Ancak yine Konya iline özgü olan ekmek salması, patlıcan orta (bütümet), kayısıli yahni ve erikli yahni gibi yöre mutfağına has lezzetlerin ise neredeyse hiç yapılmadığı görülmüştür. Ana yemek olarak ön plana çıkan fırın kebabı ve etliekmek gibi ürünlerden ziyade özellikle bütümet ve kayısıli yahni gibi yemeklerin yiyecek içecek işletmelerinde (esnaf lokantaları, oteller) yapılması gerekmektedir. Konya gastronomisinin gelişmesi ve yöresel yemeklerin menülerde daha çok yer alması için yöresel ürünlere daha fazla yer verilmesi büyük önem taşımaktadır. Konya fırın ürünlerinde önemli merkezler arasındadır. Özellikle etliekmek, iki bıçak arasında kesilerek hazırlanan bıçakarası, küflü peynirli börek, peynirli börek ve Mevlâna böreği Türkiye'de Konya mutfağına mal olmuş önemli değerler olarak ön plana çıkmaktadır. Fırın ürünleri kategorisinde Konya'ya mal olmuş ürünlerin nerdeyse tamamı birçok işletmede üretilmektedir. Ancak bu ürünlerin aslına uygun olarak yapılması ve sunulmasına işletmeler tarafından dikkat edilmeli ve bir denetim mekanizması kurulmalıdır. Meze ve salata yönünden Konya mutfağının nispeten zayıf olduğu söylenebilir. Bu yüzden Türkiye'nin tamamında kabul görmüş olan ezme, çoban salata ve mevsim salata gibi ürünler işletmelerde daha fazla sunulmaktadır. Meze ve salata olarak Konya mutfağının önemli lezzetlerinden olan güneyik (Konya'ya özgü bir ot) salatası ve cacık gibi ürünlerinde menülerde bulunması gerekmektedir. Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde sunulan içeceklerin çoğunluğunun gazlı içeceklerden oluştuğu görülmüştür. Oysa Konya mutfağı özellikle şerbetler ve hoşaf tarzı içecekler bakımından önemli bir konumdadır. Dolayısıyla bu içecekler menüde yer almalı ve yerli-yabancı turistlerin tatmasına, tanınmasına öncelik verilmelidir. İşletmelerde yapılan tatlılar incelendiğinde yerli tatlılar olan hoşmerim, sacarası ve sütlaç bol miktarda menülerde yer alırken, zerde, ayva tatlısı, ekmek kadayıfı (vişneli tirit) yöresel olmasına rağmen menülerde yer almamaktadır.

Çalışma sonucunda yöresel mutfağa özgü olan lezzetlerin çok az kısmının menülerde yer aldığı geniş bir kısmının ise menülerde yer almadığı görülmektedir. Bu durum özellikle Konya'ya gelen yerli ve yabancı turistlere yöresel mutfağın tanıtımında sınırlılıklar oluşturmaktadır. Bu sınırlılıkların ortadan kaldırılması için sivil toplum kuruluşları, belediyeler ve işletme sahipleri bir bütün olarak hareket etmeli ve kentin gastronomi kentine dönüşmesi için çaba göstermelidir. Yöresel mutfağa olan ilginin artması için Kamu Kurumları ve Üniversite iş birliğiyle birlikte tanıtımlar yapılmalı ve etkinlikler düzenlenmelidir. Konya ilini ziyarete gelen yerli ve yabancı turistlere ziyaret ettikleri bölgelerde Konya mutfağını tanıtmak amacıyla hazırlanmış bir broşür dağıtılarak bilgilendirme yapılabilir. İşletmelerin menülerinde özellikle yöresel yemeklerin yer aldığı kısım ayrıca belirtilerek yemeklerin yan tarafına açıklayıcı bilgiler verilmelidir. Konya mutfağını tanıtmak amacıyla unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş yemeklerin yeniden halka tanıtılabileceği kurslar açılması önem taşımaktadır. Sadece halk değil Konya ilinde faaliyet gösteren işletmede çalışanlarında bu kurslara katılması gerekmektedir. Gastronomi festivallerinin sayısının her geçen gün artması festivallerin kentin gelişimine katkı sağladığı şeklinde yorumlanabilir. Bu nedenle Konya ilinde yöresel yemekleri ön plana çıkarabilecek nitelikte festivaller düzenlenmeli ve ulusal medyada yer edinmelidir.

Kaynakça

- Aksoy, M., Akbulut, A. B. ve İflazoğlu, N. (2016). Mevlevilikte mutfak kültürü ve ateşbaz-ı veli makamı. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 96-103.
- Alptekin A. (2007). *Konya mutfağı* (Yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Arıkan, A.D. (2017). Eskişehir'deki yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde Eskişehir mutfağının yeri. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 2061-2077.
- Aslan, Z., Güneren, E., ve Çoban, G. (2014). Destinasyon markalaşma sürecinde yöresel mutfağın rolü: Nevşehir örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(4), 3-13.
- Bekleyiciler, N. (2007). *Ateşbaz-ı Veli*. Konya: Dizgi Ofset
- Büyükaşvarcı, A., Şapcılar, M.C., ve Yılmaz, G. (2016). Yöresel yemeklerin turizm işletmelerinde kullanılma durumu: Konya örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(4), 165-181.
- Ceylan, A. ve Güven, Ö. Z. (2018). Yiyecek içecek işletmelerinin menü planlamasında Kütahya'nın yöresel yemeklerinin yeri üzerine bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 451-459.
- Cömert, M. (2014). Turizm pazarlamasında yöresel mutfakların önemi ve Hatay mutfağı örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(1), 64-70.
- Cömert, M. ve Özata, E. (2016). Tüketicilerin yöresel restoranları tercih etme nedenleri ve Karadeniz mutfağı örneği. *Journal of International Social Research*, 9(42), 1963-1973.
- Erdem, Ö., Mızrak, M., ve Kemer, A.K. (2017). Yöresel yemeklerin bölge restoranlarında kullanılma durumu: Mengen örneği. *In 1st International Sustainable Tourism Congress Proceedings Book* (pp. 18-33).
- Ertaş, M., Bulut-solak, B. ve Kılınç, C. Ç. (2017). Konya'da Mevlevi mutfağı yiyeceklerinin gastronomi turizminde canlandırılması. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1(1), 52-70.
- Halıcı, N. (2008). Tandır değil fırın kebabı. *Konyalife Dergisi*, 17, 118.
- Hatipoğlu, A., Zengin, B., Batman, O., ve Şengül, S. (2013). Yöresel yemeklerin, kırsal turizm işletmeleri mөнülerinde kullanım düzeyleri: Gelveri örneği, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(1), 6-11.
- Işık, A. (2006). *Konya mutfak kültürü ve Konya yemekleri*. Konya: Damla Ofset
- İslamoğlu, A.H. Alnıaçık, Ü. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta

- Kılınç, O. ve Kılınç, U. (2018). Yöresel Gastronomik değerlerin ürüne dönüşme düzeyi: Antalya il merkezi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 394-410.
- Kızılırmak, İ, Albayrak, A. ve Küçükali, S. (2014). Yöresel mutfağın kırsal turizm işletmelerinde uygulanması: Uzungöl örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 4 (1), 75-83.
- Kurnaz, A. ve İşlek, E. (2018). Yöresel yemeklerin restoranlar tarafından kullanımının değerlendirilmesi: Marmaris örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 8(1), 50-59.
- Mehmet, Ö. (1971). *Mevlâna şehri Konya*. Konya: Konya Valiliği
- Mil, B. ve Denk, E. (2015). Erzurum mutfağı yöresel ürünlerin otel restoran menülerinde kullanım düzeyi: Palandöken örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 5(2), 1-7.
- Odabaşı, S. (2001). *20. Yüzyıl başlarında Konya'nın görünümü*. Konya: T.C Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.
- Odabaşı, S. (2001). *Konya mutfak kültürü*. Konya: Konya Ticaret Odası.
- Ögel, B. (1978). *Türk kültür tarihine giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özel, G., Yıldız, F., ve Akbaba, M. (2017). Yöresel yemeklerin restoran menülerinde yer alma düzeyinin belirlenmesi: Kilis mutfağı örneği. *Kesit Akademi Dergisi*, 11(3), 351-364.
- Özkafa, A. (2010). *Gonya kitabı*. Konya: Memleket yayınevi.
- Seçim, Y. (2018). Yöresel bir ürün olan Konya etli kmeği ve genel özellikleri hakkında nitel bir çalışma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 6(4), 197-209.
- Seyitoğlu, F. ve Çalışkan, O. (2014). Turizm literatüründe Türk mutfağı üzerine yapılan araştırmaların değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(4), 23-35.
- Şen, N. Ve Silahşör, Y. (2018). Gastronomi turizmi kapsamında Erzincan ili yiyecek içecek işletmelerinde sunulan yöresel yemekler üzerine bir araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek1), 414-429.
- Yeşilyurt, A.G.H., Yeşilyurt, A.G.C., Güler, A.G.O., ve Özer, Ö.G.S. (2017). Otel işletmelerinin menülerinde yöresel yemek kültürünü yaşatmak: Adıyaman örneği. *International West Asia Congress Of Tourism (Iwact'17) TheBook Of Full-Text (P. 173)*
- Zağralı, E. ve Akbaba, A. (2015). Turistlerin destinasyon seçiminde yöresel yemeklerin rolü: İzmir Yarımadası'nı ziyaret eden turistlerin görüşleri üzerine bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 10(40), 6633-6644.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Konaklama Arz Yapısı Bakımından Turistik Destinasyonlarda Dış Çevre Analizi: Ayvalık Örneği

External Environmental Analysis in Tourist Destinations in Terms of Accommodation Supply Structure: The Case of Ayvalık

Dr. Öğr. Üyesi Muammer BEZİRGAN¹, Taner KÖMÜR²

Öz

Bu araştırmanın amacı, bölgede faaliyet gösteren konaklama işletmeleri açısından Ayvalık destinasyonunun dış çevre analizinin yapılmasıdır. Ayvalık turizm sektörü verilerinin incelenmesiyle birlikte turizm pazarının yapısı, sınırları ve pazarın gelişme hızı belirlenmiştir. Buna ek olarak rekabet analizi ile rakip analizleri yapılmıştır. Araştırmada, ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Ayvalık, Türkiye'nin en büyük Doğa ve Tabiat Parkına sahip olmasının yanı sıra zeytin ve zeytinyağıyla Türkiye'de ve Dünya'da tanınmış markalardan biridir. Ayvalık'ta turizm işletme ve belediye belgeli toplam 291 adet konaklama tesisi bulunmaktadır. Ancak bu tesislerin sadece 22'si turizm işletme belgelidir. Bu noktada bölgede turizm işletme belgeli tesis sayısı oldukça azdır. Bu verilere göre Ayvalık'ın bugüne kadar turizm potansiyelini hedeflediği düzeyde değerlendirememesi, turizm işletme belgeli tesis yatırımı ihtiyacına işaret etmektedir. Gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda bölgedeki turizm faaliyetinin artış eğilimi gösterdiği; bölgeyi ziyaret edenlerin % 20'sini yabancı turistler oluşturduğundan pazarın iç turizm ile sınırlandırılmış olduğu; bölgedeki arsa sıkıntısı ile kalifiye personel bulmanın zor olması, pazara girişteki başlıca engellerin olduğu; çok sayıda konaklama tesisi arasında tam rekabet piyasa koşullarının hakim olduğu; az sayıdaki tedarikçi arasında yeterince rekabet oluşmadığından tedarikçilerin gücünün yüksek ve çok sayıda konaklama tesisini seçebilme şansının olduğundan müşteri gücünün yüksek olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Konaklama arz yapısı, dış çevre analizi, destinasyon, Ayvalık

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to conduct an external environmental analysis of Ayvalık as a destination in terms of its accommodation facilities. The nature of tourism market, borders of the market and the development speed of the market have been examined through Ayvalık tourism sector data. In addition to this, competition and competitor analyses have been done. This study has benefited from secondary data sources. Along with having the largest nature park of Turkey, Ayvalık is one of the well-known brands with its olive and olive oil in Turkey and the world. There are all together 291 accommodation facilities in Ayvalık but only 22 of these facilities have a tourism establishment certificate which shows the facility has met certain standards. According to this data, that Ayvalık hasn't been able to benefit from its tourism potential to the level intended, which indicates that it should be invested in accommodation facilities having tourism establishment certification. This study has found that tourism in the region is on the rise as the rate of foreign visitors coming to the region is about 20 %, the market is confined to domestic tourism; main market barriers are difficulty of hiring qualified personnel and land shortage; there is a perfect competition market among the numerous accommodation facilities; as there is no competition among the few suppliers, the power of suppliers is high and as there is many options where to stay for customers among the numerous accommodation facilities, the power of the customer is high.

¹Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, bezirgan@balikesir.edu.tr.

²Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, taner.komur@kulturturizm.gov.tr.

Atf için (to cite): Bezirgan, M. ve Kömür, T. (2019). Konaklama arz yapısı bakımından turistik destinasyonlarda dış çevre analizi: Ayvalık örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 295-311.

Keywords: Accommodation supply structure, external environment analysis, destination, Ayvalık

Paper Type: Research

Giriş

Bacasız sanayi olarak isimlendirilen turizm, ülkemizde son senelerde gösterdiği kayda değer bir artışla önemli bir gelişim göstererek ekonominin en fazla döviz girdisi getiren sektörlerinden biri haline gelmiştir (Bedük vd., 2007, s. 136). Bu kadar hızlı bir şekilde büyüyen, değişen, sürekli değişimler yaşayan ve globalleşen turizm piyasalarında ayakta kalmanın, yaşamını devam ettirebilmenin veya rakiplere karşı üstünlük kazanmanın tek çaresi rekabet bakımından üstün bir konuma sahip olmaktır (Özdemir ve Yılmaz, 2016, s. 75). İşletmeler rekabet üstünlüğünü elde etmek ve sürdürülebilir rekabet avantajına sahip olmak için rekabete etki eden faktörleri bilmeli ve bu faktörleri kendine fayda sağlayacak şekilde kullanmalıdırlar (Coşar, 2006, s. 4). Rekabet, bir var olabilme savaşıdır. Kıyaslama ile sağlanacak bilgiler, işletmelerin sektörlerindeki gelişim seviyeleri konusunda bilgilenmelerine ve bilhassa rakip işletmelerden daha kaliteli ürün ve hizmet üretebilme konusunda adım atmalarına yardımcı olacaktır. Bu sebeple turizm sektöründeki işletmelerin kısa ve uzun süreli rekabet stratejileri uygulamaları bir gereklilik haline gelmiştir (Zengin ve Uyar, 2012, s. 17). Hızla değişen rekabet koşulları, işletmelerin strateji oluşturma aşamasında hem iç çevre hem de dış çevre analizi konusuna daha fazla önem vermelerine neden olmuştur.

İşletmeler birbirleri ile etkileşim halinde olan geniş bir çevre içinde yer almaktadırlar. İşletmeler ekonomik sistem içerisinde işlevlerini yerine getirirken, farklı çıkar ve beklentileri olan gruplarla etkileşim içinde olurlar. Bu grupların birbirleri ve kendileri arasındaki ilişkileri işletmenin iç ve dış çevresini oluşturur. Çevreler, işletmelerde belirleyici etki yapar ve işletmelerin hangi yolu izleyeceklerini ortaya koyarlar (Güçlü, 2003, s. 72). Stratejik yönetimin evrelerinden biri olan dış çevre, işletmenin kontrolü dışındaki faktörlerden oluşmaktadır. İşletmelerin dış çevrelerinde; devlet ve kanunlar, tüketiciler, toplum yapısı ve kültürü, rakipler, tedarikçi işletmeler ve diğer işletmeler yer alır. Birçok işletme dış çevresinde yaşanan karmaşık ve gittikçe yorumlanması zor hale gelen küresel değişkenlerle karşı karşıyadır (Yılmaz, 2012, s. 45). İşletmenin kontrolünde olmayan faaliyetler onun için fırsat ve tehditleri yaratmaktadır. Bu fırsat ve tehditleri ortaya çıkarmak için yapılan dış çevre analizinin unsurları; gözden geçirme, takip etme, tahmin etme ve ölçmedir. Gözden geçirme, dış çevrede ortaya çıkabilecek değişim işaretlerinin araştırılmasıdır. Takip etme, devamlı gözlemleyerek çevredeki değişikliklerle ilgili önemli tespitler yapabilmektir. Tahmin etme, gözlemlenilen değişimlere ilişkin beklenen neticeler ve gelişim düzeylerini öngörmedir. Ölçme ise, çevreyle ilgili önemli değişiklik ve eğilimlerin ne zaman olacağına tespit edilmesidir (Güripek, 2013, s. 21).

Yapılan alan yazın taramasında turizm alanında dış çevre analizinin uygulandığı çalışmalara çok fazla rastlanılmamıştır. Turizm dışındaki alanlarda şu çalışmalar yapıldığı görülmüştür: Ofluoğlu, Arslan ve Aydemir (2006), gerçekleştirdikleri çalışmada işletmelerin stratejilerine karar verirken halihazırdaki durumunu incelemenin dışında, dış çevre unsurlarını da iyi bir biçimde göz önüne alarak bu unsurlarda ortaya çıkan değişikliklere de uyum gösterebilecek esnek bir işletme şekli geliştirmeleri gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Yiğit ve Yiğit (2012), gerçekleştirdikleri çalışmada dış çevre faktörlerinin değişik büyüklüğe sahip işletmeler açısından etkisini araştırmış ve rekabet çevresinde potansiyel rakipler ile ikame ürünlerin tehdidi, tedarikçilerin ve müşterilerin sahip olduğu pazarlık gücünün işletmelerin boyutuna göre farklı olduğunu; rakipler arası rekabet derecesinin ise bir değişim göstermediği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Koçoğlu ve Serinkan (2012), makalesinde Türkiye’de Yükseköğretimin farklı kriterler bakımından Dünyada sahip olduğu konumunu tespit etmeyi, şu anki durumunu analiz etmeyi amaçlamış ve Türkiye’deki Yükseköğretim’in Dünya sıralaması açısından geri durumda olduğu sonucunu bulmuştur. Bayın (2014), yaptığı incelemede sağlık kurumunun dış çevresini tanımlamayı ve dış çevre analizini sistem yaklaşımı bakışıyla açıklamayı amaçlamıştır. Ve sistem yaklaşımının, bu kurumlara dış çevrenin kontrol edilebilirliği getirdiğini; geri bilgi akışı

ile sağlık hizmetlerinin aralıksız sunulmasını sağlayarak çıktıdan girdi safhasına kadar doğru bir bilgi alışverişini temin ettiği sonucunu elde etmiştir.

Bir önceki paragrafta bahsedilen Türkçe alan yazın taramasının yanı sıra yabancı alan yazın taraması yapılmıştır. Bu taramada ulaşılan turizm alanındaki çalışmalardan Dwyer, Edward, Mistilis, Roman ve Scott (2009), yaptıkları araştırmada politik, ekonomik, sosyal, teknolojik, demografik, ekolojik olmak üzere 6 global faktörün; gelecekteki turizm arz ve talebi belirleyeceğini, düzensizliğin arttığı ve hızlı değişimlerin olduğu Dünyada iç ve dış çevre şartlarının sebep olduğu yenilikçilik ve kalkınmanın devam edeceğini ama stratejilerini çevresini dikkate alarak belirlemeyen destinasyonların ve işletmelerin rekabet avantajı sağlayamayacakları sonucunu bulmuştur. Voiculet, Belu, Parpandel ve Rizea (2010), gerçekleştirdikleri çalışmada işletmeyi etkileyen temel değişkenleri belirlemede dış çevre analizinin etkili olduğu ve bu analizin uygulanacak stratejiler ile politikaların seçiminde önemli olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Türkyay, Solmaz ve Şengül (2011), yaptıkları incelemede konaklama tesislerinin dış çevre analizinde bilgiye sırasıyla teknolojik çevre, turistler ile yasal çevre yoluyla ulaştıklarını ve müşteriler, internet, bölgedeki rakipler ile çalışanlarının da çoğunlukla önemli bilgi sağlama kaynakları olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca Konaklama tesisleri bakımından sırasıyla belirtilen bilgilerin çok büyük öneme sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bilgiler; bilgisayarlaşma oranları, oteller için geliştirilen otomasyon sistemleri, turistlerin otelden memnuniyet düzeyleri, rakiplerin pazar payı, rakiplerin müşteri profilleri, toplantı salonlarında kullanılan sistemler, bölgesel gerginlik ve terör saldırıları, turistlerin alım gücü, turistlerin otelden beklentileri, rakiplerin oda fiyatları, bölgeyi ziyaret eden turist sayıları, buldukları bölgedeki tesislerin ortalama geceleme sayıları, rakiplerin sayısı, rakiplerin farklı sezonlardaki fiyatlama politikaları, turizm yasalarında yapılan düzenlemeler, rakiplerin güçlü ile zayıf yönleri ve rakiplerin doluluk oranlarıdır. Wang, Chen ve Chen (2012), gerçekleştirdikleri çalışmada dış çevre faktörlerinin sürekli değiştiğini bulmuştur. Bu nedenle turizm işletmeleri bakımından dış çevre faktörlerinin analizinin rakiplerin hareketlerini anlama yeteneği kazanma; ürünleri, hizmetleri ve süreçleri geliştirme; rakiplerin eylemlerine verilecek tepkileri geliştirme, e-posta, web siteleri ve sanal topluluklar gibi yeni teknolojileri kullanarak en karlı müşterileri izleyebilme ve bir iş stratejisi olarak pazara uyum sağlamanın hayati öneme sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Indris, S. ve Primiana, I. (2015), yaptıkları incelemede iç ve dış çevre analizinin Endonezya'daki KOBİ'lerin performansı üzerindeki etkisini bulmayı amaçlamış ve KOBİ'ler üzerinde iç ile dış çevre faktörlerinin önemli bir etkisi olduğu ve KOBİ'lerin başarısının iç ve dış çevre analizi yapılması sonrasında artış gösterdiği sonucunu elde etmişlerdir. Johan, Baga ve Asmara (2018), gerçekleştirdikleri araştırmada XYZ otelinin iç ve dış çevre analizini yapmayı ve rekabet yeteneğini arttırmak için strateji geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu otelin temel fırsatının iş sürecini kolaylaştıran teknolojinin gelişmesi, oteli bekleyen tehdidin ise benzer otellerin çoğalmasıyla müşterilere birçok seçeneklerin sunulması olduğu sonucuna ulaşmışlar ve bu otel için 10 alternatif strateji geliştirerek otelin stratejik mimarisini oluşturmuşlardır.

Ayvalık; coğrafi konumu, bozulmamış doğası, tarihi yapıları, kültürel kaynaklarının zenginliği ve yaygın olan deniz kum güneşten oluşan kitle turizmüne ilişkin altyapısı ile büyük bir turizm potansiyelini barındırmaktadır. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2017 istatistiklerine göre, Ayvalık'taki işletme ve belediye belgeli tesislere giriş yapmış yerli ve yabancı toplam turist sayısı 340.142, yapılan geceleme 694.649 ve turizm işletme belgeli konaklama tesisi sayısı ise 22'dir. Ayvalık'ın Balıkesir'de öne çıkan diğer turizm destinasyonlarıyla (Edremit, Burhaniye, vs.) kıyaslandığında pazar payı daha yüksektir ve Balıkesir'de gerçekleşen turizmden aldığı %28 civarındaki pay ile Balıkesir'de en çok turist çeken destinasyondur. Fakat buna karşın 2017 yılında Bodrum'daki turizm işletme ve belediye belgeli tesislere gelmiş yerli ve yabancı toplam turist sayısı 1.182.808, yapılan toplam geceleme 3.930.854 ve turizm işletme belgeli konaklama tesisi sayısı ise 165'tir. Marmaris'teki turizm işletme ve belediye belgeli tesislere gelmiş yerli ve yabancı toplam turist sayısı 1.257.305, yapılan toplam geceleme 4.260.991 ve turizm işletme belgeli konaklama tesisi sayısı ise 123'tür

(<http://yigm.kulturturizm.gov.tr>). Bu veriler, Ayvalık destinasyonunun rakiplerine göre turizm işletme belgeli tesis sayısının oldukça az olduğunu göstermektedir. Ayvalık, sahip olduğu Türkiye'nin en büyük tabiat parkı, tarihi, doğası, kültürü, mimari yapısı, yemek kültürü, su sporları ve deniz dip yapısının zenginliği, berrak denizi ve sahillerine rağmen Bodrum ve Marmaris gibi Ege bölgesinde bulunan diğer turizm destinasyonlarından daha az turist çekmekte ve turizm pastasından istediği payı alamamaktadır. Ayvalık, Bodrum ve Marmaris gibi turizmde payı daha yüksek olan destinasyonlarla kendini kıyaslaması gerekmektedir. Turizm ürünlerinin rekabet yeteneği; ciddi ölçüde genel coğrafik destinasyonun imaj, organizasyon, kalite ve sürdürülebilirliğine bağlıdır. Bu noktadan hareketle, Ayvalık'ın Ege bölgesindeki diğer turizm destinasyonlarına oranla sahip olduğu turizm potansiyeli, turizm pazarının yapısı, turizm sektöründeki olası rekabet durumu ve dolayısıyla turizm sektörünün fırsat ile tehditlerini ortaya koyarak bölgeye turizm alanında katkı sağlamak ve bölge turizmini istenilen seviyelere ulaştırmak için bölgenin turizme ilişkin dış çevre analizi yapılmıştır. Turistik çekicilikleri olan bir destinasyonda turizmin gelişmesi ve stratejik olarak yönetilebilmesi için öncelikle geleceğe yönelik planlama yapılarak o destinasyonun sahip olduğu özelliklerin belirlenmesi gerekir. Destinasyonun güçlü ve zayıf yönleri ortaya çıkarılmalıdır. Bundan sonra ise güçlü olan yönler ön plana çıkarılmalı zayıf yönlerin ise nasıl güçlü hale getirileceği tespit edilmelidir. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar kamuoyu ile paylaşılarak bölge turizmi için gelecekte oluşturulabilecek stratejik turizm planına yönelik önerilerde bulunulması planlanmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın literatür kısmında dış çevre analizi ve destinasyon ile dış çevre ilişkisi konuları incelenmiştir.

1. Dış Çevre Analizi

Çalışmanın bu bölümünde incelenen alanla ilgili yazın taranarak stratejik yönetimde dış çevre kavramı ve bir sonraki bölümde ise destinasyon ve dış çevre ilişkisi ile ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Çevre analizi, uzak / genel çevre analizinden ve yakın / sektör çevresinin analizinden oluşan dış çevre ile işletme içi analizinden oluşan iç çevreden oluşmaktadır (Ülgen ve Mirze, 2018, s. 67). Dış çevre, işletmenin genellikle kısa vadede değiştiremediği büyük olay ve durumlardır. İşletmenin içinde bulunduğu ekonomik sistem, ekonomik göstergeler, teknoloji kullanım düzeyi, politik ve hukuki çevre, demografi ve uluslararası çevre işletmeleri kuşatmıştır (Babacan vd., 2017, s. 54).

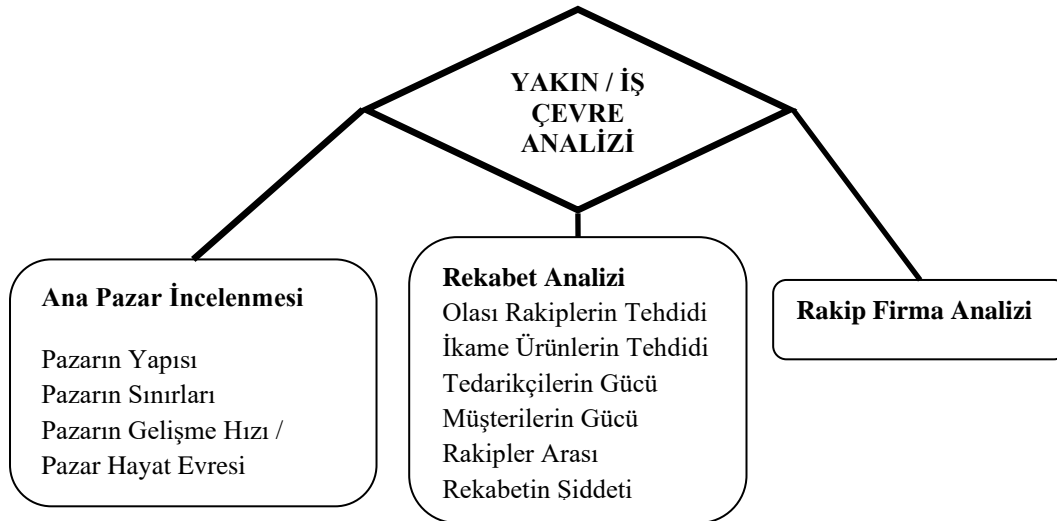
Dış çevre, yakın ile uzak çevre şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Politik çevre, yasal çevre, ekonomik çevre, sosyokültürel çevre, demografik çevre, teknolojik çevre ve uluslararası çevre uzak çevreyi meydana getirmekte; tedarikçiler, rakipler, müşteriler ve ikame mal ile hizmetler ise yakın çevreyi oluşturmaktadır (Güripek, 2013, s. 21).

Dış çevre analizinde genel çevre ya da uzak çevre unsurları ekonomik, sosyokültürel, küresel, teknolojik, demografik, ekolojik ve politik/yasal olmak üzere yediye ayrılmaktadır. Ekonomik faktörler; kriz dönemleri, destekler, arz talep, cari açık, dış ticaret işlemleri, makro ekonomik politikalar, alım gücü, istihdam, rakipler, müşterilerden oluşmaktadır (Canbaz, 2014, s. 44). En önemli ekonomik faktörler; büyüme hızı, faiz oranları, döviz kurları ve enflasyon (ya da deflasyon) olmak üzere dörde ayrılmaktadır (Yılmaz, 2012, s. 46). Milli gelirin yapısı, ekonomik büyüme ve yatırımlar, enflasyonist ve deflasyonist eğilimler, ekonominin gelişim devresi, dış ticaret ve ödemeler dengesi diğer ekonomik faktörlerdir (Babacan vd., 2017, s. 55). Politik (siyasal) ve hukuki faktörlerin; hükümetlerin hukuki düzenlemeleri, teşvikleri, merkezi veya yerel seçimler, merkezi ve yerel yönetim, uluslararası anlaşmalardan oluştuğunu söyleyebiliriz. Yasal çevre, politik çevrede bulunan unsurların işletmelere olan etkisi yani bir ülkede veya bölgede yönetenlerin yaptıkları yasalar, yönetmelikler ve kararlarla oluşmaktadır. Bu yüzden yasal çevre unsurlarını politik çevre unsurlarının somut kurallara çevrilmiş biçimi şeklinde tanımlayabiliriz (Fettahlıoğlu vd., 2016, s. 750). Ticaret, borçlar, eşya, icra ve iflas, vergi, iş hukukları, hukuki çevreyi oluştururlar. Sosyokültürel faktörler; toplumsal faktörler,

demografik veriler, gelenek görenek, kültür, moda, yaşam tarzı, yoksulluk ve zenginlik gibi unsurlardır (Canbaz, 2014, s. 44). Farklı kültürlerle sahip olan milliyetler için değişik kültür turları düzenlenmesi ile konaklama tesislerinin hitap ettikleri hedef kitleye göre uygulayacakları konseptleri belirlemeleri, bu faktöre örnek verilebilir. Teknolojik faktörler; yeni bilgilerin yaratıldığı ve farklı ortamlarda ürün ve süreçlere gelişim sağlayan faaliyetlerdir (Babacan vd., 2017, s. 55). İletişim ve bilgi teknolojileri, internet, cep telefonu, bilgisayar, iş ve sosyal hayattaki teknolojik aletlerdir (Canbaz, 2014, s. 44). Günümüzdeki en önemli teknolojik değişimler; taşıma teknolojilerinin hızlanması, gelişmiş iletişim teknolojisi ile sosyal ilişkide zaman kavramının öneminin azalması, sanal gerçeklik ile deney, öğrenme ve eğlenmenin aynı anda duyarak ve görerek yapılabilmesi, yapay zekanın günden güne gelişmesidir. Demografik faktörler; işletmelerin faaliyet gösterdiği bölgedeki nüfus yapısı, o nüfusun özellikleri ve tercihlerine ilişkin unsurları içerir. Buna ek olarak nüfus yapısının sayısal büyüklüğü, yaş grupları, kadın- erkek oranı, etnik yapı, nüfusun dağılımı, gelir ve eğitim durumları gibi unsurları da içerir. Demografik faktörlerdeki değişikliğin ortaya çıkaracağı fırsat ve tehditler, toplumsal hayatın geleceğini yani işletmelerin gelecekte olmaları gereken konumlarını etkiler (Yılmaz, 2012, s. 49). Küresel faktörler; küresel güçler ya da uluslararası çevre, işletmenin faaliyet gösterdiği ülkeden başka yabancı ülkelerdeki olanakları ve tehlikeleri kapsayan politik, yasal, ekonomik ve sektörle ilgili olayları ve oyuncuları (müşteriler, tedarikçiler, rakipler) kapsar (Yılmaz, 2012, s. 47). Örneğin Avrupa’da herhangi bir ekonomik kriz meydana gelme beklentisi oluşması, Türkiye’deki işletmelerin bu krize karşı ne gibi önlemler alması gerektiği tahmininde bulunmalarına neden olmaktadır. Ekolojik (doğal) faktörler; deprem, sel, yangın, çevre kirliliği, tsunami, su kirliliği, buzların erimesi olabilir (Canbaz, 2014, s. 44). Bunların yanı sıra iklim değişiklikleri, arazinin yapısı ile turizm faaliyetini etkileyen bir şehrin sahip olduğu doğal güzellikler bu faktörler içerisinde yer alırlar.

İşletmenin yakın ya da iş çevresi, işletmenin girdilerini sağladığı tedarikçilerinin, işletmede üretilen mal ve hizmetlerini sattığı müşterilerinin ve benzer, tamamlayıcı veya yerine geçebilecek mal ve hizmetleri üreterek satan rakiplerinin olduğu, işletmenin faaliyetlerine direkt olarak etki eden çevredir. Yakın / iş çevresi analizi, 3 ana başlıkta toplanmaktadır: ana pazarın incelenmesi, rekabet analizi ve rakip firma analizidir (Ülgen ve Mirze, 2018, s. 106). Yakın çevre analiz süreci, Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Yakın çevre analiz süreci

Kaynak: Ülgen ve Mirze, 2018, s. 107

Ana Pazar; işletmenin mal ve hizmetlerini satışa sunduğu, rakip işletmelerle rekabet halinde olduğu ve bu faaliyetleri neticesinde kazanç sağlamayı beklediği pazardır (Sucu, 2010, s. 84). Ana pazarın analizi; pazarın yapısı, pazarın sınırlarının belirlenmesi ve pazarın gelişim hızı veya pazar yaşam döngüsü dikkate alınarak yapılmaktadır. Pazar yapısını belirleyen özellikler; o pazarda faaliyet gösteren işletmelerin sayısı, pazardaki rekabet seviyesi (monopol, oligopol, tam rekabet pazarı) ve pazara giriş zorluk derecesidir (Ülgen ve Mirze, 2018, s. 109). Pazarın sınırları belirlenirken coğrafi ve bölgesel konumun dikkate alınması gerekmektedir. Pazarın gelişme hızı belirlenirken ise işletme bakımından pazarın olumlu ya da olumsuz gelişim düzeyi belirlenmek için çaba sarf edilir. Sektör ortamının analiz edilmesi, işletmenin sektörde iyi bir konum elde edebilmesi ve doğru bir stratejiye karar verebilmesi için gerekli bir ön şarttır (Kayabaşı, 2017, s. 23).

İletişim teknolojilerinin gelişmesi sonrasında global rekabetin artması, işletmeleri bir yandan rakiplerinin hamlelerini ve değişimlerini algılayabilmek için gayret göstermeye diğer taraftan da alıcıların ve mal sağlayan firmaların pazarlıkta sahip olduğu güçlerini belirlemesini gerekli kılmıştır. Porter, işletmelerin yakın çevresindeki rekabeti ortaya çıkaran unsurları 5 başlıkta toplamıştır (Sucu, 2010, s. 87). Söz konusu 5 güç şunlardır: pazara girenlerin tehdidi, rekabetin şiddeti, ikame ürünlerin tehdidi, müşterilerin pazarlık gücü ve tedarikçilerin pazarlık gücüdür (Mathooko ve Ogotu, 2015, s. 337). Bir pazarda potansiyel ile var olan rakiplerin ikisi de sektörel ortalama karlılığı etkiler ve diğer rakipleri için tehdit oluştururlar. Pazara yeni girenlerin yarattığı tehlikeyi analiz etmede temel kavram, giriş zorluklarıdır. Bu zorluklar, farklı şekillerde olabilirler ve firmaların bir sektöre girişini engellerler (Karagiannopoulos vd., 2005, s. 69). Pazardaki bir ürün veya hizmet için tehdit unsuru olan ikame ürün, orijinal ürüne kıyasla ucuz maliyetli bir alışverişi sağlarsa ikame ürünlerin tehdidi yüksek olur (Mathooko ve Ogotu, 2015, s. 337). Turizm sektöründe, ikame ürünlerin tehdidinden daha çok yurtiçi seyahatlerin, yurt dışı seyahatlerle değiştirilmesi ya da bazı destinasyonların maliyetler gerekçesiyle daha uygun maliyetlere sahip destinasyonlarla değiştirilmesi gibi sorunlar olarak karşılaşılmaktadır. Aynı şekilde hedef kitleyi oluşturan bazı turistlerin daha ucuz motel, pansiyon gibi işletmelerde kalma yönünde eğilimleri ortaya çıkabilmektedir. Çünkü turizm sektörü, fiyatlara oldukça duyarlı bir pazardan oluşmaktadır (Göral, 2014, s. 79). Müşteriler, pazardaki rekabeti olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilirler. Müşterilerin; daha kaliteli ürün ve hizmet gibi maliyetleri arttıran beklentilere sahip olmaları ile fiyatların daha düşük olmasına yönelik pazarlık gücünü elinde bulundurmaları, rekabet açısından bir tehdit gibi görünse de pazarlık gücü az olan müşteriler, işletmelerin fiyatlarını arttırarak daha çok kazanç olanağı sağlarlar (Sucu, 2010, s. 89). Tedarikçilerin gücü ise öncelikle sektörel katılımcılarla ilgili olarak tedarikçilerin nispi büyüklük ile yoğunluğuna ve ikinci olarak ise sağlanan girdilerdeki farklılaşma derecesine odaklanır (Karagiannopoulos v.d., 2005, s. 69). Son olarak; rakipler arasındaki pazarlama ve reklam faaliyetleri, işletmelerin fiyatlamada izlediği yollar, sürekli rakipten daha fazla üstünlük sağlamak amacıyla piyasaya yeni ürün arz edilmesi, müşteri hizmetlerinin önem kazanması gibi sebepler rakipler arasındaki rekabetin şiddetini belirleyen başlıca faktörlerdir (Sucu, 2010, s. 89).

Rakip firma analizinde ise esas rakip (veya rakipler), işletmenin karar ve eylemlerinde dikkate alması gereken en önemli etkidir. Bu yüzden esas rakip ve rakiplerin yakın dış çevre analizinde ayrı bir şekilde incelenmesi ve analiz edilmesi, stratejik yönetimin en önemli safhalarından biridir (Ülgen ve Mirze, 2018, s. 116). Rakip firma analizinde rakibin gelecekteki hedefleri, ortaya çıkardığı varsayımlar, uygulamakta olduğu stratejileri ve elinde bulundurduğu beceriler ele alınarak incelenir. Bu inceleme sonucunda işletmenin izlemesi gereken stratejiler tekrar gözden geçirilerek yeniden belirlenir.

2. Destinasyon ve Dış Çevre İlişkisi

Destinasyonla ilgili yapılan farklı tanımlar bulunmaktadır. Turistik destinasyon teriminin literatürde sık kullanılması, herkes tarafından kabul görmüş bir tanıma ve içeriğe sahip olduğunu göstermez (Martini vd., 2003, s. 1). Turizmde destinasyon; turistik istasyon, turizm

destinasyonu, turistik destinasyon, turizm bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Fakat bu ifadelerin hepsinde tatilde yaşananların gerçekleştiği yöre anlatılmaktadır. Genel olarak destinasyon, doğal, tarihi ve kültürel çekicilikler ile turistik zenginlikleri barındıran ve bu yüzden turistlerin kazanç elde etme ve sürekli yaşama düşüncesi olmaksızın ciddi manada ziyarette buldukları coğrafi bir yöredir (İlban, 2007, s. 5). Buhalis'e göre turistik destinasyon; karışık turistik ürün ve hizmetlerle ziyaretçilere bütünleştirilmiş bir deneyim yaşatan ülke veya kent gibi tanımı iyi yapılmış coğrafi alandır (Buhalis, 2000, s. 97). Bir başka tanıma göre bir turizm destinasyonu, bünyesinde barındırdığı farklı turizm zenginlikleri ile turistler için çekiciliğe sahip ve sürekli şekilde ziyaretçileri ağırlayan pek çok paydaşın sunduğu direk veya dolaylı turizm hareketlerinin birleşiminden meydana gelen bir üründür (Özdemir, 2007, s. 1). Özetle bir bölgenin destinasyon olması için doğal, tarihi ve kültürel çekicilere, o şehre bölgeye gelenleri ağırlayacak konaklama tesisleri, restoranlar, eğlenmeleri ile vakit geçirmeleri için de gezilecek görülecek yerler ve eğlence mekanlarına sahip olması gerekmektedir.

Turizm işletmelerinin uluslararası rekabet yeteneği ne ülkeler veya bölgeler ne de ulusal veya bölgesel endüstriler olarak düşünülmez ama onun yerine belli stratejik bölümlere ayrılmış destinasyonlar olarak düşünülür. Bu bakış açısı, sektöre göre gruplamaya odaklanmasıyla turizm işletmelerin bulunduğu turistik destinasyonun etkisini analiz etmenin önemini vurgulamaktadır (Camison ve Fores, 2015, s. 480). Destinasyonların etkili olarak yönlendirilmesi ve pazarlanması amacıyla o bölgeyi meydana getiren faktörlerin ve niteliklerin, ayrıntılı bir şekilde incelenip değerlendirilmesi ve gerekli analizlerin uygulanarak en uygun stratejilerin izlenmesi gerekmektedir (Bardakoğlu, 2011, s. 30). Turistik destinasyonların doğaya ve kültüre ilişkin kaynaklarını kapsayan ve çok sayıda sektörün birleşmesiyle meydana gelen çok yönlü bir yapı olması, planlama sürecinde sistemli bir yaklaşımı zorunlu hale getirmektedir (Hassan, 2000, s. 75). Stratejik destinasyon yönetiminin bir aşaması olan dış çevre analizinde, destinasyonu planlanan hedefleri gerçekleştirmesini sağlayacak kaynaklar (ekonomik, personel, idari, vb.) ve çekicilikler gibi olanakların bulunup bulunmadığı tespit edilmelidir (Güripek, 2013, s. 66).

Turistik destinasyonu yönetenler, başka bölgelerin taklidini yapmak yerine; o bölge için rekabet avantajı olabilecek turizm ürünlerini tespit ederek bunları öne çıkartmayı, destinasyonun stratejik yönetimiyle sağlayabilirler. Başka bir deyişle destinasyonun stratejik olarak yönetilmesi için o destinasyonu oluşturan unsurların kendi aralarında uyumlu olması gerekmektedir. Örneğin, bir destinasyonda güzel manzaraya sahip bir seyir tepesi olabilir fakat bu doğal kaynağın olması, bu tepeye ulaşımın sağlanmasını ve burada çeşitli yiyecek-içecek hizmeti sunan tesislerin yapılmasını gerektirmektedir.

Bir destinasyondaki firmaların rekabetçi pozisyonunda en büyük etkiyi yapan dış çevre faktörlerinden biri, buldukları bölgede sahip olunan varlıkların gelir sağlama durumudur (Camison ve Fores, 2015, s. 479). Turistik çekicilikleri olan bir yörede turizmin gelişmesi ve stratejik olarak yönetilebilmesi için öncelikle geleceğe yönelik planlama yapılarak o destinasyonun sahip olduğu özelliklerin belirlenmesi gerekir. Destinasyonun güçlü ve zayıf yönleri ortaya çıkarılmalıdır. Bundan sonra ise güçlü olan yönler ön plana çıkarılmalı zayıf yönlerin ise nasıl güçlü hale getirileceği tespit edilmelidir. Turizmde rekabet kavramı, küreselleşmenin de etkisiyle firmalar arası rekabetten destinasyonlar arası rekabet şeklinde değişiklik göstermiştir. Yani bir destinasyonun rekabet gücü, o destinasyondaki işletmelerin ne kadar birlikte hareket ettiklerine bağlıdır.

Turizm ürünü; bir bütündür, karışımdır, somut ve soyut unsurlardan oluşur. Turizm işletmelerinin rekabet yeteneği ve işletmenin bulunduğu turizm destinasyonunun genel rekabet yeteneği arasındaki ilişki, turizm ürününün bütünleştirilmiş bir ürün olmasıyla açıklanabilir. Bu noktadan hareketle bir destinasyondaki turizm işletmelerinin rekabet yeteneği; o destinasyondaki tüm işletmeler tarafından sunulan ulaşım, konaklama, restoranlar vb. gibi tamamlayıcı aktiviteler ve ürünlerin, turistlerin karar verirken en çok değer verdikleri özellikleri ne dereceye kadar içerdiğine bağlıdır (Camison ve Fores, 2015, s. 480). Örneğin tatilde sadece

kalınan otel değil aynı zamanda o otelin bulunduğu destinasyonun tarihi, kültürü, yemekleri, oradaki insanların yaşam tarzı ve davranışları da turistleri etkiler. Çünkü turistlerin konakladıkları tesisten dışarı çıktıklarında yaşadığı her deneyim, onlarda olumlu veya olumsuz bir iz bırakır. Bu izler, onların bir sonraki tatil kararını vermelerinde etkili olurlar. Destinasyon rekabetçiliği ise destinasyonların, rakiplerine göre pozisyonlarını korumaları, sahip olduğu zenginliklerle değer yaratan ürünler üretme ve bu ürünleri birleştirme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Hassan, 2000, s. 240). Ayvalık'taki deniz suyunun güneydeki turistik destinasyonlara (Bodrum, Marmaris, vs.) göre daha serin olması, ilçenin daha bakir alanlara sahip olması (yaz sezonunda bile aşırı turist yoğunluğunun yaşanmaması), insanların dinlenmesi için çok sayıda sessiz ve sakin noktaların bulunması, Ayvalık Adaları Tabiat Parkı ile eşsiz bir doğaya sahip olması (Türkiye'nin en büyük tabiat parkı) gibi özellikler Ayvalık'ı rakiplerinden farklı kılan ve rekabet avantajına sahip olmasını sağlayan faktörlerdir.

3. Yöntem

Bu araştırmanın amacı, bölgede faaliyet gösteren konaklama işletmeleri açısından Ayvalık destinasyonunun dış çevre analizinin yapılmasıdır. Ayvalık turizm sektörü verilerinin incelenmesiyle birlikte turizm pazarının yapısı, sınırları ve pazarın gelişme hızı belirlenmiştir. Buna ek olarak rekabet analizi ile rakip analizleri yapılmıştır. Buradan hareketle elde edilen bulgular analiz edilerek bölgedeki turizm işletmeleri ile yerel paydaşlara ve ayrıca bölge turizmi için gelecekte oluşturulabilecek stratejik turizm planına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Bu çalışma, Ayvalık turizm sektörünün dış çevresi dolayısıyla pazarın genel durumu hakkında fikir vermekte ve alan yazın taramasında çok fazla rastlanılmayan dış çevre analizi konusunda yapıldığından gelecek çalışmalara referans oluşturacak nitelikte orijinal ve özgün bir yapıya sahiptir. Buna ek olarak Ayvalık'ta gelecek yıllarda turizm sektöründe yatırım yapmayı planlayan girişimcilere turizm sektörünün mevcut durumu ile ilgili bilgiler sağlayıp rehberlik edeceğinden ve sağladığı güncel verilerle yatırımcıların yatırım kararı vermelerinde yol gösterici nitelikte olduğundan büyük bir öneme sahiptir.

Bu çalışma, nitel bir araştırma özelliği taşımaktadır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, belli bir noktada odaklanmada çok metotlu; araştırma probleminde yorumlayıcı gözle bakmayı benimseyen bir yöntemdir. Bu yöntemde araştırmacılar, araştırmaya konu olan olayları, doğal ortamında ele alırlar. Olaylar, araştırmacının ona yüklediği anlama göre yorumlanırlar (Coşkun vd., 2015, s. 303).

Araştırmada, vakanın analiz edilebilmesi için ikincil veri kaynaklarından veri toplama yöntemlerinden yararlanılmıştır. Vaka analizi, güncel bir konuyu gerçek hayatın içinde çalışan ve durumları farklı yönlerden, sistemli ve derin bir şekilde ele alan görgül bir araştırma metodudur (Önen, 2017, s. 373). Araştırmada, ikincil veri kaynaklarından özellikle Ayvalık Turizm Danışma Bürosu ile Kurumun resmi internet sitesinden sağlanan bölgenin turizm hacmini ve potansiyelini gösteren veriler, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının Ayvalık turizmüne ilişkin istatistik verileri, Ayvalık Belediye Başkanlığından sağlanan veriler, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ayvalık Adaları Tabiat Parkı resmi internet sitesinden bölgenin doğal çevresine ilişkin temin edilen veriler, bölgede faaliyet gösteren turizm işletmeleri ile gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler ve incelenen konuya ilişkin yapılan Türkçe ve yabancı alan yazın taramasında ulaşılan bilgiler kullanılmıştır. Çalışma, ana faaliyet konusu olan Ayvalık destinasyonu kapsamında sınırlandırılmıştır.

4. Bulgular

Araştırma bulguları, 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ayvalık destinasyonunun uzak çevre analizi gerçekleştirilmiştir. İkinci bölümde yakın / iş çevre analizi kapsamında turizm pazar yapısı incelenmiş, rekabet ve rakip analizleri yapılmıştır.

4.1. Uzak Çevre Analizi

Bu bölümde Ayvalık destinasyonunun turizme ilişkin dış çevresi ekonomik, sosyokültürel, politik-siyasal ve doğal çevre boyutlarıyla incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Ayvalık turizm pazarı uzak çevresi

Ekonomik Çevre <ul style="list-style-type: none">- Ayvalık’ı yıllık 500-600 bin yerli ve yabancı turist ziyaret etmektedir.- 2018’de Ayvalık’ta konaklama tesislerindeki gecemelerde geçen yıla göre %19 artış olmuştur.- Sezonluk fiyat artışı ve fiyatlandırmadaki değişiklikler; arz ve talep modelini değiştirmekte, konaklama tesislerine gelen müşteri profilinin alım gücünü etkilemekte ve tatil, lüks bir ihtiyaç haline gelmektedir. Riski hisseden tüketiciler, öncelikli olarak tatilden vazgeçebilmektedirler.
Sosyokültürel Çevre <ul style="list-style-type: none">- Yerel halk, Türkiye’nin farklı yerlerinden göç etmiş vatandaşlarımız, Midilli ve Girit mübadilleri ile Boşnak vatandaşlarımızdan oluşmaktadır.- Tabiat Parkındaki zeytinlik bölgeler, geleneksel tarzla şekillenen özgün dokusu ve tarihi yapılarıyla yörenin kültürel açıdan peyzaj zenginliğini ortaya koymaktadır.- Destinasyonun hitap ettiği hedef kitle, %20 yabancı turist geldiğinden öncelikle iç pazardır.
Politik - Siyasal Çevre <ul style="list-style-type: none">- “Ayvalık Endüstriyel Peyzajı” olarak "UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi"nde yer almaktadır.- Ayvalık, “Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi” ilan edilmemiştir. Yani bölgeye yeni yatırım yapmak isteyen girişimciler, bazı devlet teşviklerinden faydalanamayabilirler.- Bölgede çok sayıda ev pansiyonu mevcuttur.
Doğal Çevre <ul style="list-style-type: none">- Ayvalık; tarihi dokusu, doğal çevre zenginliğiyle Ege kıyısının en güzel yerleşimlerindenidir.- Türkiye’nin en uzun sahillerinden biri olan Sarımsaklı plajına sahiptir.- Bölgede 1.910.485 adet zeytin ağacı bulunmaktadır (yaklaşık %95’i mahsul vermektedir).- Ayvalık’ta 17’si Anadolu’ya özgü, 4’ü endemik 750 bitki türü saptanmıştır.- Doğa ve sualtı zenginlikleriyle, 1995’ten itibaren Tabiat Parkı ilanı ile koruma altındadır- Bahar ve yaz aylarında, Tuzla Gölü’ndeki flamingolar, doğaseverler için görülmeye değerdir.- Ayvalık, 34 noktada Kırmızı Mercan tespitiyle Kızıldeniz’den üstündür.- Kaz Dağları ve Kozak Yaylası gibi alanlarda maden aramaları, HES Projeleri gibi doğal yaşama zarar veren uygulamalar tehdit oluşturmaktadır.- Bölgenin alt yapı sorunları, turizmi olumsuz etkilemektedir.

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ayvalık Turizm Danışma Bürosu, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, UNESCO ile UZZK web sitelerinden ve bölgedeki turizm işletmeleri ile yapılan görüşmelerden derlenmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde Ayvalık’ta 2018 yılında konaklama tesislerindeki geceleme sayılarına göre turizm hareketliliğinin arttığı; destinasyona gelen yabancı turist oranı yaklaşık % 20 olduğundan, hedef kitlenin ağırlıklı iç pazardan oluştuğu; destinasyonunun eşsiz su altı ile doğal güzellikleri ve Türkiye’nin en büyük Doğa ve Tabiat Parkı olan Ayvalık Adaları Tabiat Parkına sahip olduğu; “Ayvalık Endüstriyel Peyzajı” olarak "UNESCO Dünya Mirası Geçici

Listesi"nde yer almasıyla diğer destinasyonlardan kültürel olarak farklılığını ortaya koyduğu; dalış turizminin yapıldığı bölgede 34 noktada kırmızı mercan tespit edildiği; bölgede bulunan flamingoların yanı sıra endemik bitkilerin olmasının da doğaseverlerin ilgisini çekebilecek bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Tüm bu olumlu özelliklerin yanında Kaz Dağları ve Kozak Yaylası gibi alanlarda maden aramaları, HES Projeleri gibi uygulamaların tehdit oluşturduğu ifade edilebilir.

4.2. Yakın Çevre Analizi

Bu bölümde Ayvalık destinasyonu turizme ilişkin yakın çevre analizine tabi tutulmuştur. Bu kapsamda Ayvalık turizm pazarı incelenmiş, turizm pazarının rekabet analizi ve rakip analizi yapılmıştır. Ayvalık turizm pazarının incelenmesi ve analizi sonucunda ortaya çıkarılan bulgular, Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ayvalık turizm pazarının incelenmesi

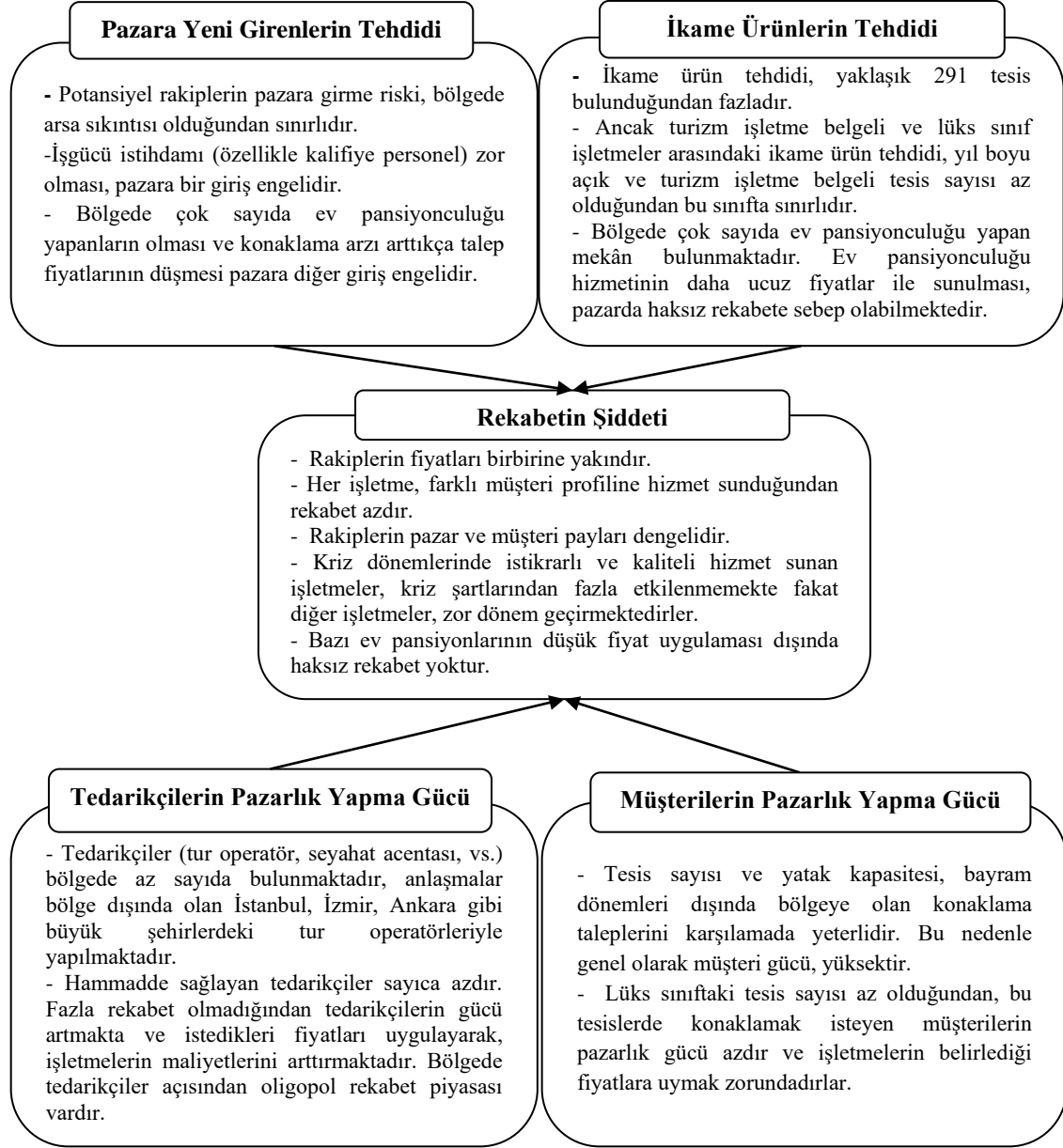
Pazarın Yapısı	Pazarın Sınırları	Pazarın Gelişme Hızı
<p>Ayvalık'ta otel, motel, apart otel, pansiyon, kamu ve özel kampları dahil yaklaşık 291 konaklama tesisi ve 18.685 yatak kapasitesi bulunmaktadır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığında Turizm İşletme Belgesi konaklama tesislerinin sayısı, 22'dir ve tesislerin sadece %10'u Bakanlık belgelidir. Çok sayıdaki tesis ile tam rekabet piyasası olmasına rağmen yabancı turistlerin çoğunun konakladığı lüks sınıftaki oteller arasında (4 ve 5 yıldız) ise oligopol pazar yapısı mevcuttur. Genel olarak pazardaki talep yani destinasyonu tercih eden ziyaretçi sayısı, yeterli olduğundan yeni tesis yapılması için gerekli olan arsa bulma zorluğu dışında pazara girmek nispeten kolaydır.</p>	<p>Ayvalık turizm sektörünün birincil ve ana pazarı, turizm hareketliliğinin %80'ini oluşturan iç pazar yani yerli turistlerdir. Yabancı turistlerin oluşturduğu ikincil pazarın yarısını Çin başta olmak üzere Uzak Doğu ülkelerinden gelen turistler, kalan kısmını ise sırasıyla Bulgar, Alman ve Sırpolar oluşturmaktadır. Yani pazarın iç turizm ile sınırlandırıldığı söylenebilir.</p> <p>Ayvalık turistik destinasyonu; İstanbul, İzmir, Bursa ve Çanakkale gibi büyük şehirlere kolay ulaşılabilir bir konumda olması, destinasyonun sahip olduğu turizm ürünlerinin pazarlanması açısından büyük avantajdır.</p>	<p>2018 yılında Ayvalık'ta konaklama tesislerindeki yatak geceleme (bed night), geçen yıl ile karşılaştırıldığında %19 artış göstermiştir. Ayvalık'ta lüks sınıftaki işletme yatırımı ve turizm işletme belgeli konaklama tesis sayısı oldukça sınırlıdır.</p> <p>Bölgede Gastronomi, Kültür, Spor, Doğa ve Kongre turizmi yapılabilmesi için çok büyük bir potansiyel bulunmaktadır. Yeni yatırımcılar, bu alternatif turizm çeşitlerine göre yatırımlarını yaparlarsa işletme yatırımları başarılı olabilir.</p>

Kaynak: Konaklama tesislerinde yapılan geceleme verileri, Kültür ve Turizm Bakanlığında ve milliyet dağılımı ise Ayvalık Turizm Danışma Bürosundan temin edilmiş ve bölgede turizm işletmeleri ile yapılan görüşmeler yorumlanarak tabloya dönüştürülmüştür.

Tablo 2. incelendiğinde Ayvalık'ta hizmete sunulan konaklama tesisi sayısının 291, yatak kapasitenin ise yaklaşık 18.685 olduğu; turizm pazarının % 80'ini oluşturan yerli turistlerin birincil pazarı oluşturduğu, yarısından fazlası uzak doğu pazarından oluşan yabancı turistlerin ise ikincil pazarı oluşturduğu; pazar genelinde tesis sayısı fazla olması sebebiyle tam rekabet piyasa koşulları hakim iken az sayıdaki lüks sınıftaki konaklama tesisleri arasında oligopol pazar yapısının ortaya çıktığı; İstanbul, İzmir, Bursa ve Çanakkale gibi büyük şehirlere kolay ulaşılabilir bir coğrafi konuma sahip olması destinasyonun hedef kitleye pazarlamasında rekabet avantajı sağladığı; destinasyonun gastronomi, kültür, spor, doğa ve kongre turizmi

yapılabilmesi için potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Ayvalık turizm pazarı rekabet analizi 5 güç modeli, Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Ayvalık turizm pazarı rekabet analizi - 5 güç modeli

Kaynak: Ayvalık Turizm Danışma Bürosundan alınan Ayvalık turizm sektörüne ait bazı veriler ve bölgede turizm işletmeleri ile yapılan görüşmeler sonucunda bu tablo oluşturulmuştur.

Şekil 2 incelendiğinde bölgedeki arsa sıkıntısı ile kalifiye personel bulma zorluğunun pazara yeni girenler için tehdit oluşturduğu; bölgede konaklama tesisi sayısı çok olduğundan ikame ürün tehdidinin fazla olduğu; turizm işletmelerinin hizmet sunmaları için gerekli ürünleri satın alacakları az sayıda tedarikçi olduğundan tedarikçi gücünün yüksek; konaklama tesis sayısı fazla olduğundan müşteri gücünün yüksek olduğu; farklı konaklama tesis türlerinin farklı nitelikte hizmetleri sunduklarından rekabet oranının düşük olduğu görülmektedir. Ayvalık'ta faaliyet gösteren konaklama tesislerine ilişkin bilgiler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Ayvalık turizm pazarı rakip analizi – konaklama tesisleri listesi

No	Tesis Türü	Adet	Oda Sayısı	Yatak Kapasitesi
1	5 *	2	500	1.024
2	4 *	3	409	820
3	3 *	4	222	448
4	2 *	3	116	236
5	Özel Konaklama Tesisi	8	199	410
6	Butik Otel	1	17	36
7	Pansiyon	1	16	32
-	Turizm İşletme Belgeli Toplam	22	1.479	3.006
8	Belediye Belgeli Otel	102	3.211	7.666
9	Belediye Belgeli Motel	20	367	881
10	Belediye Belgeli Apart Otel	26	475	1.823
11	Belediye Belgeli Pansiyon	109	890	2.065
12	Belediye Belgeli Kamu ve Özel Kampları	12	667	3.244
	Genel Toplam	291	7.089	18.685

Kaynak: Ayvalık Turizm Danışma Bürosu ve Ayvalık Belediye Başkanlığından konaklama tesislerine ilişkin alınan veriler derlenerek bu tablo hazırlanmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde Ayvalık'ta 291 adet konaklama tesisinde 7.089 oda, 18.685 yatak kapasitesi bulunduğu görülmektedir. Bu 291 tesisin; 22 adedi Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisi, 269 adedi de mahalli belgeli tesislerden oluşmaktadır. Ayvalık'ta turizm işletme belgeli toplam 22 konaklama tesisi; 2'si 5 yıldızlı otel, 3'ü 4 yıldızlı otel, 4'ü 3 yıldızlı otel, 3'ü 2 yıldızlı otel, 8'i özel konaklama tesisi, 1 butik otel ve 1 adet pansiyondan oluşmaktadır. Ayvalık'taki toplam 18.685 yatak kapasitesinin 3.006'sını turizm işletme belgeli tesisler, 12.435'ini mahalli belgeli tesisler (otel, motel, apart otel, pansiyon) ve 3.244'ünü ise kamu ile özel kamplar oluşturmaktadır. Turizm işletme belgeli 22 tesisin yarısı kış sezonunda hizmet vermemektedir. Mahalli belgeli tesislerin ise yaklaşık %10-15 civarı 12 ay boyunca hizmet vermektedir. Konaklama tesislerindeki doluluk oranları, okulların kapalı olduğu 15 Haziran-15 Eylül tarihleri arasındaki yaz sezonunda, ortalama %90-95 aralığındadır. İlçedeki konaklama tesisleri; yaz sezonunda özellikle Temmuz ve Ağustos ayları ile bayram dönemlerinde en yüksek fiyatlarını, sezon geçişleri olan Mayıs ve Ekim aylarında biraz daha düşük fiyat ve kış sezonunda ise en düşük fiyatlarını uygulayarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı, bölgede faaliyet gösteren konaklama işletmeleri açısından Ayvalık destinasyonunun dış çevre analizinin yapılmasıdır. Ayvalık turizm sektörü verilerinin incelenmesiyle birlikte turizm pazarının yapısı, sınırları ve pazarın gelişme hızı belirlenmiştir. Buna ek olarak rekabet analizi ile rakip analizleri yapılmıştır. Ayvalık'ta turizm işletme ve belediye belgeli toplam 291 konaklama tesisi bulunmaktadır. Ancak bu tesislerin sadece 22'si turizm işletme belgelidir. Bu noktada bölgede turizm işletme belgeli tesis sayısı oldukça azdır. Bu verilere göre Ayvalık'ın bugüne kadar turizm potansiyelini hedeflediği düzeyde değerlendirememesi, turizm işletme belgeli tesis yatırımı ihtiyacına işaret etmektedir.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen Ayvalık destinasyonu uzak çevre analizi sonucunda geçen yıla göre ilçede konaklama tesislerinde gerçekleşen % 19'luk geceleme artışıyla bölgeye olan turizm talebinin artma yönünde eğilim gösterdiği; "Ayvalık Endüstriyel Peyzajı" olarak "UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi"nde yer almasıyla bölgeyi diğer destinasyonlardan ayırt edici kültür turizmi potansiyeline sahip olduğu; 34 noktada kırmızı mercan tespit edilen bölgenin dalış turizm merkezlerinden biri olduğu; bölgede bulunan flamingoların yanı sıra endemik bitkilerin olması sebebiyle doğaseverlerin ilgisini çekebilecek bir özelliğe sahip olduğu bulunmuştur. Buna ek olarak çalışmada yapılan Ayvalık destinasyonu

yakın çevre analizi sonucunda ise Ayvalık'ta 18.685 yatak kapasitesinin bulunduğu; bölgeyi ziyaret eden hedef kitlenin % 20'lik bölümünün yabancı turistlerden oluştuğundan pazarın iç turizm ile sınırlandırılmış olduğu; yabancı turistlerin oluşturduğu ikincil pazarın yarısından fazlasını Çin başta olmak üzere uzak doğu ülkelerinden gelen turistler, kalan kısmını ise sırasıyla Bulgar, Alman ve Sırp'ların oluşturduğu; bölgede arsa sıkıntısı ile kalifiye personel bulmanın zor olmasının, pazara girişteki başlıca engeller olduğu; turizm işletme belgeli konaklama tesisleri arasında ikame ürün tehdidinin düşük olması sebebiyle oligopol pazar yapısı varken pazar genelinde ise çok sayıda konaklama tesisi arasında tam rekabet piyasa koşullarının hakim olduğu; az sayıdaki tedarikçi arasında rekabet ortamı oluşmadığından tedarikçilerin gücünün yüksek ve çok sayıda konaklama tesisiyle müşteriler için alternatif şansı çok olduğundan müşteri gücünün yüksek olduğu sonuçları elde edilmiştir.

Uzak ve yakın dış çevre analizlerinde bölgenin zayıf ve eksik yönlerinin olduğu ortaya çıkarılmış, konaklama tesisi sayısı çok gibi görünmesine rağmen yeterli sayıda turizm işletme belgeli konaklama tesisinin olmadığı görülmüştür. Ayrıca turizm işletme belgeli tesislerde ve kaliteli hizmet sunan bazı konaklama tesislerinde yaz sezonunda gecelik fiyatın yaklaşık 700 - 800-TL civarında ve bayram tatillerinde gecelik fiyatın yaklaşık 1000-TL civarında olması; bu tesisler arasında rekabetin şiddetinin düşük, ikame ürün tehdidinin az ve karlılığın fazla olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkarılan bu sebepler, bu bölgeye turizm işletme belgeli bir tesis yatırımı yapmanın cazip olacağını ve verimli sonuçlar getirebileceğini göstermektedir.

Hem alan yazın bilgileri, hem bölgede faaliyet gösteren turizm işletmeleri ile yapılan görüşmeler hem de istatistiki verilere göre Ayvalık'ın alternatif turizm potansiyeline ve gelişime açık bir destinasyon yapısına sahip olduğu söylenebilir. Ayvalık'ın bu konudaki güçlü yanlarına bakarsak; doğal ve tarihi çok fazla turistik kaynağı barındırması, geçmişten bugüne taşıdığı çeşitli kültürlerin eşsiz bir harmanı olan mutfağıyla gastronomi turizmi potansiyeli, Ayvalık Adaları Tabiat Parkının doğa turizmine yönelik kullanma imkanı, ünlü zeytin ve zeytinyağıyla zeytinyağı turizmi için gerekli tüm koşullara sahip olması, henüz turizme kazandırılmamış termal su kaynaklarının olması, Tuzla Gölü ve çevresindeki flamingolar ile kuş gözlemciliğini sunabilme şansı gibi imkanlar, destinasyonun alternatif turizm potansiyelinin artmasında öne çıkan hususlar olarak görülebilir.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ışığında geliştirilen öneriler, şunlardır:

- Bölgenin “UNESCO Dünya Kültür Mirası Geçici Listesi”nde yer alması, fırsata dönüştürülebilir. Bunun için özellikle kültürel sebeplerle seyahate çıkan turistlere yönelik kültür turları kapsamında sokak gezilerinin organize edilmesi, doğal ve sanatsal çekiciliklerin sunulmasına ilişkin aktiviteler, yörede yaşayan halkın hayatından izleri yansıtan etkinlikleri kapsayan olayların birleştirilerek turistik bir ürün şekline dönüştürülmesi ve pazara sunulması Ayvalık'a olan turizm talebini artırabilir.
- Ayvalık, yeni yatırımlar için uygun bir bölge olsa da mevcut arazilerin azlığı bölgeye yatırım yapmanın önündeki en büyük engellerden biridir. Bu engeli ortadan kaldırmak için tarım arazileri imara açılmamalıdır (Zeytin ve zeytinyağı açısından son derece büyük öneme sahip olan bu araziler mutlaka koruma altına alınmalıdır). Bunun yerine 2000'in üzerindeki tarihi öneme sahip sivil ve dini mimari yapılar, restore edilmesi teşvik edilerek konaklama tesisi olarak turizme kazandırılabilir ve bölgenin yatak kapasitesi arttırılabilir. Böylelikle bazı eski yapıların şehir merkezinde ortaya çıkardığı kötü görünüm de ortadan kaldırılabilir.
- Ayvalık, iç pazara (yerli turiste) hitap eden bir destinasyondur. Bölgeye gelen yabancı oranı %20 civarında ve ağırlıklı olarak 1 gece konaklayan uzak doğulu gruplardan oluşmaktadır. Ayvalık'a yabancı turist getirilmesi için yurtdışı fuarlara turizm işletmeleri birlikte katılım sağlamalıdır. Buna ilave olarak hitap edilecek yabancı hedef kitle acenta ve tur operatörleri bölgeye davet edilerek ağırlanabilir ve bölge tanıtımı yapılarak pazarlanması sağlanabilir.

- Ayvalık destinasyonundaki turizm işletmeleri, genellikle sezonluk çalıştığı için yaz sezonunda bazı işletmeler yüksek fiyat uygulayabilmektedir. Bu durumun önüne geçilmesi için ilgili kurumlarca (konaklama tesisleri için yerel yönetim, yiyecek-içecek işletmeleri için ticaret ve esnaf odaları) gerekli kontrol ve denetimler daha sık yapılabilir.
- Coğrafi yeri ve doğal yapısı dikkate alındığında Ayvalık, deniz turizminde kayda değer bir zenginliğe sahiptir. Fakat bu zenginlik, kitle turizminin yanı sıra su altı ve su üstü sporları, yat turizmi gibi alternatif turizm türleri geliştirilerek kullanılmalıdır. Yani, yeni turizm türlerinin uygulanmasıyla pazarda sahip olunan pay artırılabilir. Örneğin zengin su altı kaynaklarına sahip Ayvalık, özellikle kırmızı mercanları ile ünlüdür. Hitap edilecek hedef kitleye ulaşmak ve su altı dalış işletmelerinin yerli ve yabancı acentalar ile anlaşmalar yapmalarını sağlamak için yurt içi ve dışındaki dalış turizmi temalı fuarlara katılım sağlanarak dalış turizmi amacıyla ziyaret edenlerin sayısı artırılabilir.
- Bölgede düşük fiyatlar uygulayarak haksız rekabete sebep olan ev pansiyonları uyarılabilir ve gerekirse yasal yaptırımlar uygulanarak bu durumun önüne geçilebilir.
- Ayvalık Adaları Tabiat Parkı içinde yer alan 22 adanın turizme kazandırılması için etüt çalışmaları yapılarak çekiciliği artırılabilir. Örneğin Çiçek Adasında Ocak ve Şubat aylarında açan nergis çiçekleri ile diğer adalardaki endemik bitki türleriyle yeni bir turizm ürünü oluşturularak botanik turizmi kapsamında değerlendirilebilir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular analiz edilerek bölgedeki yerel paydaşlara, turizm işletmelerine ve ileride bu alanda çalışma yapabilecek araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur. Bu araştırma, aynı zamanda Ayvalık'ta gelecek yıllarda turizm sektöründe yatırım yapmayı planlayan girişimcilere ve yatırımcılara sağladığı güncel verilerle yatırım kararı vermelerinde yol gösterici niteliktedir. Araştırmada verilerin toplandığı bölgenin Balıkesir ilinin Ayvalık ilçesi ile sınırlandırılması, araştırma sonuçlarının genelleştirilmesini engellemektedir. Ancak, bu kısıtlara rağmen araştırma, Ayvalık turizm sektörünün dış çevresi dolayısıyla pazarın genel durumu hakkında fikir vererek ileride yapılacak çalışmalara referans olabilecek niteliktedir. Ayvalık gibi diğer turistik destinasyonların da dış çevre analizi yapılırsa hem o bölgedeki turizm planlamasına katkısı olur hem de o destinasyonlara yatırım yapmayı planlayan girişimcilere turizm sektörünün mevcut durumu ile ilgili bilgiler sunularak rehberlik edilebilir.

Kaynakça

- Babacan, M., Onaran, B., Alkan, G.İ., Bozkurt, Ö., Eriş, E.D. ve Bulut, Z.A. (2017). *İşletme yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bayın, G. (2014). Sistem yaklaşımı bakış açısıyla sağlık kurumlarında dış çevre analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 99-120.
- Bedük, A., Zerenler, M. ve Soysal, A. (2007). Değişen Dünya'da yeni Yönetim Modelleri'nin turizm sektörü'nde kullanılması ve tanıtım stratejileri'nin belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 135-162.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the Competitive Destination of the future. *Tourism Management*, 21(1), 97-116.
- Camison, C. ve Fores, B. (2015). Is tourism firm competitiveness driven by different internal or external specific factors?: New empirical evidence from Spain. *Tourism Management*, (48), 477-499.
- Canbaz, S. (2014). *Kobi'lerde stratejik planlama ve karar alma sürecinde yönetim bilgi sistemlerinin rolü ve önemi: Edirne'de bir araştırma* (Doktora tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.

- Coşar, Y. (2006). *Konaklama işletmelerinin rekabet gücü ve rekabet gücünü belirlemeye yönelik İzmir İli'nde dört ve beş yıldızlı otellerde bir uygulama* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Çoşkun, R., Altunışık, R., Bayraktroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Dwyer, L., Edwards, D., N., Mistilis, Roman, C. ve Scott, N. (2009). Destination and enterprise management for a tourism future. *Tourism Management*, 30(1), 63–74.
- Fettahlıoğlu, Ö.O., Birin, C. & Çiçeklioğlu, H. (2016). *İşletmelerin çevresel unsurlarına yönelik süreç geliştirme*. 3rd International Congress On Social Sciences, China To Adriatic Congress Book,746.
- Franch, M., Martini, U., & Tommasini, D. (2003). *Hypothesis of destination management in the Alps through the analysis of regional tourist boards*. In Atti del convegno XII International Symposium on Tourism and Leisure, Barcelona, 3-4.
- Göral, R. (2014). *Turizm işletmelerinde stratejik yönetim*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61–85.
- Güripek, E. (2013). *Turizm destinasyonlarının rekabet gücünün artırılmasında stratejik destinasyon yönetimi: Çeşme Alaçatı destinasyonu üzerine bir uygulama* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Hassan, S. S. (2000). Determinants of market competitiveness in an environmentally sustainable tourism industry. *Journal of Travel Research*, (38), 239-245.
- Indris, S. ve Primiana, I. (2015). Internal and external environment analysis on the performance of small and medium industries (Smes) in Indonesia. *International Journal Of Scientific & Technology Research*, 4(4), 2277-8616.
- İlban, M. O. (2007). *Destinasyon pazarlamasında marka imajı ve seyahat acentalarında bir araştırma* (Doktora tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Johan, A.W., Baga, L.M. and Asmara, A. (2018). competitiveness improvement strategy formulation on individual hotel: Case Of Xyz Hotel At City Of Bogor. *European Journal of Hospitality and Tourism Research*, 6(2), 1-15.
- Karagiannopoulos, G.D., Georgopoulos, N. and Nikolopoulos, K. (2005). Fathoming Porter's five forces model in the internet era. *Emerald Insight*, info, 7(6), 66-76.
- Kayabaşı, A. (2012). *İşletmelerin rekabet gücünün geliştirilmesinde lojistik faaliyetlerin performansının artırılması: üretim işletmeleri üzerine bir uygulama* (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Koçoğlu, D. ve Serinkan, C. (2012). Türkiye'de yükseköğretimin dış çevre analizi ve Pamukkale Üniversitesi'nin rekabet edebilirliği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 39-64.
- Mathooko, F. M. ve Ogutu, M. (2015). Porter's five competitive forces framework and other factors that influence the choice of response strategies adopted By Public Universities in Kenya. *International Journal of Educational Management*, 29(3), 334-354.
- Ofluoğlu, G., Arslan, G. ve Aydemir, S. (2006). Küreselleşme sürecinde işletmelerde dış çevrenin analizi. *Kamu-İş*, 8(4).
- Önen, V. (2017). Porter'ın beş güç metodu ile Türkiye havayolu yolcu pazarı rekabetçi analizi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(9), 371-393 (ISSN:2149-8598).

- Özdemir, E. G. ve Yılmaz, G. (2016). Konaklama işletmelerinin rekabet gücünü belirleyen faktörler üzerine Nevşehir ilinde bir uygulama. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, 1(1), 61-80.
- Özdemir, G. (2007). *Destinasyon yönetimi ve pazarlama temelleri İzmir için bir destinasyon modeli önerisi* (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Sucu, M. E. (2010). *Kobi'lerde stratejik yönetim ve bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- T.C. Ayvalık Belediye Başkanlığı.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2018). *Konaklama istatistikleri*, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-201122/belediye-belgeli-tesis-konaklama-istatistikleri.html> ve <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-201121/isletme-bakanlik-belgeli-tesis-konaklama-istatistikleri.html> (Erişim tarihi: 09.11.2018).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019). *Turizm işletme belgeli tesisler*, <http://yigm.kultur.gov.tr/TR-9579/turizm-tesisleri.html> (Erişim tarihi: 08.02.2019).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ayvalık Turizm Danışma Bürosu Resmi İnternet Sitesi (2018). *Genel Bilgiler*, <http://www.ayvalikturizmdanismaburosu.gov.tr/TR-142815/genel-bilgiler.html> (Erişim tarihi: 09.11.2018).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ayvalık Turizm Danışma Bürosu.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ayvalık Adaları Tabiat Parkı Resmi İnternet Sitesi (2018). *Ayvalık doğal çevre bilgileri*, <http://ayvalikadaları.tabiat.gov.tr/> (Erişim tarihi: 09.11. 2018).
- Türkay, O., Solmaz, S. A. and Şengül, S. (2011). Strategic Analysis of the External Environment and the Importance of the Information: Research on Perceptions of Hotel Managers. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 24, 1060–1069.
- UNESCO – Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (2019). Ayvalık Industrial Landscape, <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/6243/> (Erişim tarihi: 08.02.2019).
- UZZK - Ulusal Zeytin ve Zeytinyağı Konseyi (2019). *Balıkesir İli 2016/2017 Sezonu Zeytin ve Zeytinyağı Rekoltesi*, http://uzzk.org/Belgeler/2016_2017_REKOLTE_BALIKESIR.PDF (Erişim tarihi: 08.02.2019).
- Ülgen, H. ve Mirze, S.K. (2018). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Beta Basın Yayım.
- Voiculet, A., Belu, N. Parpandel, D. E. ve Rizea, I. C. (2010). *The impact of external environment on organizational development strategy*.
- Wang, C.-H., Chen, K.-Y., ve Chen, S.-C. (2012). Total quality management, market orientation and hotel performance: the moderating effects of external environmental factors. *International Journal of Hospitality Management*, 31, 119–129.
- Yılmaz, N. (2012). *Stratejik perspektifte yenilikçilik ve kurumsal girişimcilik temelli büyüme: Türkiye şeker sektörü örneği* (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yiğit, S ve Yiğit A. M. (2011). Stratejik yönetimde dış çevre analizi: Kobi'ler ve büyük işletmeler arasında bir karşılaştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 120(38), 119-136.
- Zengin, B. ve Uyar, H. (2012). Türk turizm ve otelcilik sektöründe rekabet ve rekabeti etkileyen faktörlerin otel işletmelerine yönelik olarak değerlendirilmesi. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(5), 1-22.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Aksaray Vilayet Gazetesi'nde Türk Dış Politikası (1929-1930)

Turkish Foreign Policy in Aksaray Vilayet (Province) Newspaper (1929-1930)

Doç. Dr. Selahattin ÇAVUŞ¹, Arş. Gör. Muhammet Emin ÇİFÇİ²

Öz

2 Kasım 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nin bir sonucu olarak yayımlanmaya başlanan vilayet gazeteleri, uzun yıllar taşrada yayın faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu gazetelerden bir kısmı Cumhuriyet sonrası yayım hayatına devam etmiş, yine Cumhuriyet sonrası vilayet gazetelerine yenileri eklenmiştir. Tepeden modernleşmenin bir aracı olarak kullanılan vilayet gazeteleri, Cumhuriyet'in kültür taşıyıcılığı görevini de icra etmiştir. 1926 yılında Aksaray ilinde yayımlanmaya başlayan yarı resmî Aksaray Vilayet Gazetesi, 1933 yılına kadar çıkmaya devam etmiş, bu süre zarfında öncülleri gibi taşrada resmî söylemin taşıyıcılığını üstlenmiştir. Bu çalışmada, Aksaray Vilayet Gazetesi'nin Türk dış politikasına ilişkin gelişmeleri sunuş biçimine odaklanılmıştır. Çalışmada öncelikle, dönemin Türk dış politikası Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ülkeleri ve komşu ülkelerle geliştirilen ilişkiler üzerinden ele alınmıştır. Daha sonra, tarihsel araştırma tasarımı uygulanarak gazetenin 1929-1930 yılları arasındaki 97 sayısı ele alınmış, Türk dış politikasıyla alakalı çoğunluğunu haberlerin oluşturduğu 38 metinsel içerik, betimsel analize tabi tutulmuştur. Buna göre Aksaray Vilayet Gazetesi, dış politika içeriklerinde, "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesiyle şekillenen dönemin Türk dış politikasının ruhunu yansıtır biçimde dengeli bir üslup kullanmış, haberlerinde ve köşe yazılarında çoğunlukla dostluk ve müttefiklik temalarını ön plana çıkarmıştır. Bununla birlikte gazete, yabancı basının Türk modernleşmesi ve yeni Cumhuriyet'le ilgili takdir dolu mesajlarını "Yabancı Matbuat Hülasaları" başlığı altında sayfalarına taşımıştır. Bu bağlamda gazete, resmî niteliğiyle uyumlu bir şekilde taşradaki okura ideoloji aktarımında bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Aksaray, Vilayet Gazetesi, Türk dış politikası

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The provincial newspapers, which started to be published as a result of the Provincial Regulation, continued publishing for many years. Some of these newspapers continued to be published after the proclamation of the Republic. Province newspapers, which is a tool for modernization, has made the Republic's cultural trait. Aksaray Provincial Newspaper, which was published between 1926-1933, was the carrier of the official discourse in the provinces just like before. It has been focused that presentation of developments related to Turkish foreign policy at Aksaray Province Newspaper. In this study, firstly, Turkish foreign policy has been dealt with through The Union of Soviet Socialist Republics, United States, European countries and neighboring countries. Then, historical research design was applied and 97 numbers of the newspaper between 1929-1930 were examined. Accordingly, the newspaper used a balanced tone based on "Peace at Home, Peace in the World" in accordance with the spirit of the period in its foreign policy contents. In the news, mostly the themes of friendship and alliance were highlighted. In addition, admiration of the foreign press about Turkish modernization and the new Republic, moved to the pages under the title of "Foreign Press Summaries". In this context, newspaper transferred the ideology to the readers of the provinces.

Keywords: Aksaray, Provincial Newspaper, Turkish foreign policy

Makale Türü: Research

¹ Aksaray Üniversitesi, İletişim Fakültesi, selahattincavus@aksaray.edu.tr.

² Aksaray Üniversitesi, İletişim Fakültesi, muhammetemincifci@aksaray.edu.tr.

Giriş

Osmanlı'da yerel basın ilk örnekleri, mahalli idarelerdeki değişikliğin ardından kurulan vilayet gazeteleridir. 19. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşan vilayet gazeteciliği, 1970'lere kadar taşrada varlığını sürdürmüştür. Esasen resmî yazışmaları kolaylaştırmak (Kocabaşoğlu ve Birinci, 1995: 103) amacıyla 2 Kasım 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'yle kurulan vilayet matbaalarında, vilayet gazetelerinin yanı sıra salname, kitap ve dergi basımı gerçekleştirilmiştir. Tepeden modernleşmenin başlıca araçlarından olan bu gazeteler, aynı zamanda Cumhuriyet'in kültür taşıyıcısı niteliğini uzun yıllar muhafaza etmiştir. Bir kısmı Cumhuriyet döneminde yayınlarına devam eden vilayet gazetelerinde, hükümet haberleri başta olmak üzere; eğitim, sağlık, kültür konularına ve hatta reklâmlara yer verilmiştir.

Yarı resmî nitelikteki Aksaray Vilayet Gazetesi, Aksaray Vilayeti'ne matbaa kurulması emri uyarınca 19 Teşrin-i Evvel 1926 tarihinde yayımlanmaya başlamış, şehrin ilçeye dönüştürüldüğü 1933 yılına kadar yayınlarına devam etmiştir. İdarehanesi Aksaray Vilayet Matbaası olan gazete, ilk zamanlar Çarşamba günleri yayımlanmış ve yayın ilkesini “hep samimiyet hep muhabbetle halkın, köylünün anlayabileceği bir lisan kullanarak siyasi ve şahsi olmamak şartıyla ilmi, edebi, fenni yazılar icra ve tatbik-i kabil faydeli şeyler yayımlamak” olarak belirlemiştir (Çavuş ve İşliyen, 2017, s. 212). Şehrin basın yayın geleneğini başlatan gazete, Cumhuriyet'in halka benimsetilmesi ve inkilâpların yaygınlaştırılmasındaki rolü bakımından Türk basın tarihinde önemli bir yerde durmaktadır (Çavuş, 2018, s. 42).

Bu çalışmanın amacı, vilayet gazeteciliğinin karakteristik bir örneği olan Aksaray Vilayet Gazetesi'nin Türk dış politikasına dönük haberlerini mercek altına alarak, yeni Türk Cumhuriyetinin resmî söyleminin taşra basındaki yansımalarını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda, 1929-1930 dönemi temel alınarak, Türk dış politikasının özellikleri ve bu dönemin belirleyici aktörleri incelenmiş, arşiv taraması yoluyla elde edilen veriler, tarihsel araştırma tasarımına uygun olarak analiz edilmiştir.

1. 1929-1930 Arası Türk Dış Politikası

İki dünya savaşı arası yaşanan ekonomik buhran ile bu döneme damgasını vuran revizyonist-statükocu kavgasının Türkiye Cumhuriyeti üzerinde birtakım sonuçları olmuştur. Bu dönemde yaşanan revizyonist-statükocu kavgasında her iki taraf da jeopolitik önemi büyük olan Türkiye'yle yakınlaşmaya çalışmıştır. Yine bu dönemde Türkiye'nin lehine seyreden bir başka gelişme de Bolşevik İhtilali sonrası iç sorunlarıyla boğuşan Sovyet Rusya'nın, uzunca bir süre yeni Cumhuriyet için tehdit olmaktan çıkmasıdır (Oran, 2009, s. 242). 1923'te kurulan yeni Cumhuriyet'in dış politikası, bu tarihten 1945'e kadar temkinli, gerçekçi, statükoyu ve zorlukla kazanılmış zaferi korumayı hedefleyen bir politika olarak tanımlanabilir (Zürcher, 2000, s. 291). Türkiye Lozan'dan sonra barışçı bir dış politika izlemiş, dış dünya ile ilişkilerini bu politika üzerine bina etmiştir (Gönlübol ve Sar, 2014, s. 60). Bununla birlikte, Lozan'da çözüme kavuşturulamayan Musul sorunu, Fransa ile yaşanan sınırlar ve Hatay sorunu, yeni Cumhuriyet'e miras kalan Osmanlı borçları gibi birçok sorun, 1920'li ve 1930'lu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

Musul'dan kalan sorunların barışçıl yollarla çözülmesi, Sovyetlerle ilişkilerin uzunca bir süre olumlu seyretmesi, Almanya ile olan ticari temelli karşılıklı muhtaçlık ilişkisi, İran ve Afganistan gibi bölge devletlerinin Türkiye'yle benzer dönemde modernleşme sürecine girmesi gibi etkenler, Türkiye'nin arzu ettiği denge politikasını hayata geçirmesine olanak sağlamıştır.

1.1. Türkiye-SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) İlişkileri

Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası ve Osmanlı-Rusya arasında süregelen nüfuz mücadelesi nedeniyle Osmanlı döneminde “çatışmacı” bir karaktere sahip olan Türkiye-Rusya ilişkileri, Kurtuluş Savaşı'yla birlikte işbirliği odaklı bir nitelik kazanmıştır. 1917'de yaşanan Bolşevik İhtilali sonrasında ideolojik ve stratejik müttefik arayışında olan Lenin ile Atatürk

arasındaki ilk temas, Kurtuluş Savaşı'nın başlarında, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışını takiben Sovyet delegasyon şefi Budiyeni aracılığıyla sağlanmıştır (Büyükakıncı, 2008, s. 120-122). Cumhuriyetin kuruluşuna kadar resmî ve gayri resmî yollarla sürdürülen Türk-Sovyet ilişkileri, Cumhuriyet sonrasında "Lausanne'den kalan meselelerin hallinde Batılı Devletlerin Türkiye'ye karşı davranışlarının etkisi altında gelişmiştir" (Gönlübol ve Sar, 2014, s. 77). Bu dönemde iki ülke arasında 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması, 1927 Ticaret Antlaşması ve 1929 yılında 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın 2 yıl süreyle uzatılmasını içeren bir protokol imzalanmıştır (Tellal, 2009, s. 317).

1930'a doğru, Türkiye'nin, eski düşmanları İngiltere, Fransa ve Yunanistan'la olan sorunlarını çözüme kavuşturmaya başlaması, Sovyetler Birliği'nde Türkiye'yi kaybetme endişesi doğurmuştur. Bunun üzerine Sovyet Hariciye Komiseri Yardımcısı Karahan, 12 Aralık 1929'da İstanbul'u, sonraki gün de Ankara'yı ziyaret etmiş; 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı 2 yıl süreyle uzatan protokol bu ziyaret esnasında imzalanmıştır. Protokol, Türkiye ve Sovyetler arasındaki iş birliğinin sürmesini sağlasa da Türkiye ile Batılı devletler arasında iyi ilişkilerin gelişmesini engelleyememiştir (Gönlübol ve Sar, 2014, s. 81).

1.2. Türkiye-ABD (Amerika Birleşik Devletleri) İlişkileri

ABD'nin 1830 yılında İzmir'e konsolosluk açmasıyla başlayan Türk-Amerikan ilişkileri, Osmanlı Devleti'nin 20 Nisan 1917'de ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmesiyle tıkanma noktasına gelmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan 2 ay sonra Lewis Heck ve George B. Ravndal adlı iki yetkilinin ABD tarafından İstanbul'a gönderilmesiyle ilişkiler yeniden canlanmaya başlamıştır. Bu gelişmeyi takiben, 1919 yılında ABD Akdeniz Filosu Komutanı Mark Lambert Bristol, önce ABD'nin İstanbul'daki kıdemli temsilcisi olarak atanmış; daha sonra Yüksek Komiser rütbesini kazanmıştır. 1919'dan 1927'ye kadar Türkiye'de kalan Bristol, 1923'ten sonra Cumhuriyet hükümeti tarafından Yüksek Komiser yerine ABD'nin diplomatik temsilcisi sıfatıyla muhatap alınmaya başlanmıştır. ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik olarak değil ortak olarak bulunması, Lozan'a gözlemci sıfatıyla katılım sağlaması ve Lozan sonrası iki ülke arasında Dostluk ve Ticaret Anlaşmaları'nın imzalanması, bu iki ülke arasındaki ilişkilerin ivme kazanması ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Fakat sözü geçen Dostluk ve Ticaret Anlaşmaları'nın, nüfuz sahibi Ermenilerin ve misyonerlerin baskısı nedeniyle ABD Senatosu tarafından onaylanmaması, ilişkilerde bir süre daha gerginliklerin ve durgunluğun hâkim olmasına yol açmıştır. İlişkilerde dikkat çeken bir başka konu ise, her iki ülkenin 1927 yılında karşılıklı büyükelçi atamasına karşın ABD büyükelçilerinin 1937 yılına kadar başkent Ankara yerine İstanbul'daki eski büyükelçilikte ikamet etmesidir. 1937'ye geldiğinde ABD büyükelçisinin Ankara'da ikamet etmeye başlaması, diplomatik mütekabiliyetin ancak bu tarihte sağlandığına işaret etmektedir (Criss, 2008, s. 173-174).

1.3. Türkiye-Avrupa İlişkileri

Cumhuriyet sonrası Türkiye-Avrupa ilişkileri büyük ölçüde geçmişten kalan sorunların etkisinde gelişmiştir. İngiltere ile Lozan'da çözüme kavuşturulamayan Musul meselesi etrafında gelişen sorunlar, iki ülke arasındaki ilişkinin Ankara Antlaşması'na dek çeşitli gerginliklere sahne olmasına yol açmıştır. Musul sorununun İngiltere-Türkiye-Irak arasında yapılan bir antlaşmayla çözüme ulaşması ve Türkiye'nin Batılı devletlerle olan ilişkilerini düzeltme çabaları sonucunda İngiltere ile olan ilişkilerde bir yakınlaşma dönemi başlamıştır. Batı'yla ilişkilerin düzeltilmesi perspektifi doğrultusunda, 1930 yılına doğru Fransa ile sınırlar, borçlar ve Hatay Sancağı meselelerini; Yunanistan ile de mübadele sonrası oluşan Etabli Sorunu'nu çözüme kavuşturan Türkiye ile bu devletler arasındaki ilişkiler normalleşmeye başlamıştır (Erol, 2008, s. 170-171). Bu dönemde, Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'nda aynı kaderi paylaştığı Almanya ile ilişkileri de olumlu seyretmiştir. Almanya'nın hammaddeye, Türkiye'nin ise teknolojiye duyduğu ihtiyaç, iki ülke arasında güçlü ticari ve ekonomik ilişkilerin tesis edilmesini sağlamıştır (Alkan, 2008, s. 195).

Atatürk dönemi Türkiye-İtalya ilişkileri genel olarak karşılıklı güvensizliğin hüküm sürdüğü bir karakteristiğe sahiptir (Müezzinoğlu, 2018, s. 87). I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye topraklarından yeterince pay alamadığını düşünen İtalya'da, 1922'de başa gelen faşist Mussolini yönetiminin agresif ve yayılcı dış politikası, Cumhuriyet hükümetinin İtalya'ya karşı teyakkuzda bulunmasına neden olmuştur (Al, 2014, s. 70). Bununla birlikte 1927 yılı iki ülke ilişkilerinin normalleşmeye başlaması açısından önemli bir tarihtir. Bu tarihte İtalya'nın Türkiye üzerindeki emellerini erteleyerek Balkanlara odaklanmaya başlaması ve Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini düzeltmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesine aracı olmuştur (Müezzinoğlu, 2018, s. 100).

1.4. Komşu Ülkelerle İlişkiler

Bu dönemde Türkiye'nin dış politikasında en çok yer işgal eden komşu ülkeler Yunanistan ve İran olmuştur. Yunanistan'la olan mübadele sorunu ve İran'la olan sınır güvenliği sorunu, bu ülkelerle olan ilişkilerde ana gündem maddesini teşkil eden unsurlardır.

Lozan'da hızlıca çözüldüğü düşünülen ve 30 Ocak 1923'te bir antlaşmaya dökülen mübadele konusu, bu antlaşmanın uygulamasında çıkan başka sorunlar nedeniyle Türk-Yunan ilişkilerinde çok ciddi bir gerginliğe neden olmuştur. Yunanistan, antlaşmanın ikinci maddesinin yorumlanmasından doğan Etabli Sorunu'nu kullanarak, İstanbul ve çevresinde yaşayan Rum nüfustan mümkün olduğu kadar çoğunu mübadele kapsamının dışında bırakmak istemiştir. Türkiye'nin bu isteğe karşı çıkmasıyla mesele Milletler Cemiyeti Meclisi'ne gitmiş, meclis Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'ndan istişari mütalaa talebinde bulunmuştur. Divan'dan gelen mütalaa, sorunun hukuki yoldan çözümü için yeterli olmamış; Yunan Hükümeti Batı Trakya'da yaşayan Müslüman Türk halkın varlıklarına el koymuş ve bu yerlere Türkiye'den gelen Rumları yerleştirmiştir. Buna mukabil olarak Türkiye de İstanbul'da yaşayan Rumların malvarlığına el koymuştur. Etabli Sorunu, 1926 yılına kadar siyasi yoldan çözülememiş, iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginliğin devam etmesine yol açmıştır. Daha sonra 1 Aralık 1926'da, iki ülke arasında Atina Antlaşması yapılmıştır. Antlaşmaya göre Yunan Hükümeti, topraklarında bulunan Türklere ait emlakları muhtelit bir komisyonun belirlediği fiyat üzerinden satın alacak; Türkiye ise 1912'den önce ülkeyi terk eden Rumlarla genel olarak İstanbul'dakiler dâhil olmak üzere diğer Rumlara ait emlakları sahiplerine iade edecektir (Gönlübol ve Sar, 2014, s. 63-65). Atina Antlaşması da mübadelenin uygulanmasında ortaya çıkan sorunları bütünüyle çözememiş, iki ülke arasında dostluk ilişkilerinin tesis edilmesine imkân sağlamamıştır.

İki ülke arasında uzun süredir çözülemeyen mübadele meselesi, 10 Haziran 1930'da Ankara'da gerçekleştirilen bir antlaşmayla çözüme bağlanmıştır. Bu antlaşmayla birlikte İstanbul'da yaşayan Rumlar ile Batı Trakya Türkleri'nin tamamı etabli olarak kabul edilmiştir. Antlaşma sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler normalleşmeye başlamıştır. 27 Ekim 1930 tarihinde Yunanistan Başbakanı Venizelos Türkiye'ye gelmiş ve 30 Ekim'de iki ülke arasında Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması; Deniz Kuvvetleri'nin Sınırlandırılması Hakkında bir Protokol ile Oturma, Ticaret ve Denizcilik Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu gelişmeleri takiben 1931 yılı Ekim ayında Başbakan İsmet İnönü ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Yunanistan'ı ziyaret etmiş ve iki ülke arasında dostluk dönemi başlamıştır (Al, 2014, s. 65).

Bu dönemde Türkiye'nin dış politika gündeminin üst sıralarında yer alan bir diğer komşu ülke İran'dır. İran'la bu dönemdeki ilişkiler, hem İran hem de Türkiye'de tesis edilen yeni rejimlerin benzerliği bakımından olumlu; 1932'ye dek çözülemeyen sınır sorunu bakımdan olumsuz bir seyre sahiptir. Bu sorun ortadan kalktıktan sonra ise Türkiye ve İran ilişkileri son derece olumlu seyretmiştir (Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2009, s. 357). 1925 ve 1929-1930 yıllarında yaşanan Kürt isyanlarında, isyancıların İran'a geçmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. 1925'te yaşanan isyanın ardından, sınır sorunlarına son verebilmek için 22 Nisan 1926 tarihinde Güvenlik ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Tarafların antlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle önce 1928'de ardından 1932'de imzalanan

anlaşmalarla sorun kalıcı olarak çözülmüş ve iki ülke arasındaki ilişkiler dostane bir nitelik kazanmıştır (Arafat, 2008, s. 216-217).

2. Araştırmanın Yöntemi ve Uygulanması

Tarihsel araştırma tasarımının uygulandığı bu çalışmada, Aksaray Vilayet Gazetesi'nin, Aksaray İl Halk Kütüphanesi'nden elde edilen sayısal nüshaları kullanılmıştır. Araştırmanın odaklandığı 30 İkinci Kanun 1929 -7 Kanunu Sani 1930 tarih aralığındaki 97 sayı mercek altına alınarak, dönemin Türk dış politikasında öne çıkan konular, Aksaray Vilayet Gazetesi'nin perspektifinden incelenmiştir. Bu dönemin ele alınmasında, gazetenin yalnızca Latin alfabesiyle yayına geçmesi, Lozan'dan kalan birçok sorunun çözülmüş yahut çözülmekte olması ve yeni Cumhuriyet'in denge politikasının nasıl işlediğini büyük ölçüde yansıtan bir dönem olması gibi nedenler etkili olmuştur.

2.1. Araştırma Soruları

1. Aksaray Vilayet Gazetesi, incelenen dönem içerisinde Türk dış politikasında hangi temalara öncelik vermiştir?

2. Aksaray Vilayet Gazetesi, Türk dış politikasına dönük içerikleri nasıl bir üslupla okurlara sunmuştur?

3. Aksaray Vilayet Gazetesi, Türk dış politikasına ilişkin yabancı basın kuruluşlarının ürettiği içerikleri nasıl aktarmıştır?

2.2. Verilerin Analizi

Türk dış politikasına ilişkin içerikler; Sovyetler Birliği, ABD, Avrupa, komşu ülkeler ve diğer ülkeler şeklinde başlıklandırılarak tarihsel, siyasi ve coğrafi özelliklere göre tasnife gidilmiştir. Böylece çalışmanın amacına uygun olarak temaların analizi ve yorumlanması için betimsel analiz şartlarına uygun zemin hazırlanmıştır. Betimsel analizde veriler önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu analizde temel amaç, elde edilen bulguları düzenli bir biçimde yorumlayarak sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 255-256).

3. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın konu edindiği dönem aralığında toplam 97 sayı incelenmiş, Türk dış politikası ve diğer ülkelerle ilişkileri konu alan 38 içerik (haber, makale, duyuru), analiz edilmiştir.

3.1. Aksaray Vilayet Gazetesi'nde Türkiye-SSCS İlişkileri

Milli Mücadele esnasında filizleri atılan Türkiye-SSCB ilişkileri Cumhuriyet döneminde de kuvvetlenerek devam etmiştir. Her iki ülkenin de batılı devletlerle yaşadığı sorunlar, iki ülke arasındaki ilişkinin kuvvet kazanmasını sağlamıştır. Aksaray Vilayet Gazetesi'nin 31 Temmuz 1929 tarihli 137. sayısında yer alan "Ruslarla Dostluğumuz" başlıklı haber, iki ülke arasındaki ilişkiyle ilgili fikir vermektedir. Haberde bir Rus gazetesinin Türk-Sovyet ilişkilerine yaklaşımı aktarılmış, "Moskuva İstesovezye gazetesi bir makalesinde Türkiyenin istiklal mücadelesinde muvaffakiyetle devam ettiğini harici siyasetin istiklalini mudafaaya matuf bulunduğunu yazmakta ve Türk Rus dostlugunun hiçbir hasım manavrasile sarsılmayacağını yazıyor"³ ifadelerine yer verilerek iki ülke arasındaki dostluk vurgulanmıştır (Aksaray Vilayet Gazetesi, 31 Temmuz 1929, s. 3). Gazetenin 18 Birinci Kanun 1929 tarihli nüshasında, Karahan'ın, iki ülke arasındaki Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın uzatılmasıyla sonuçlanacak olan ziyareti yer almaktadır. "Sovyet Hariciye Komiserliği Şark İşleri Müdürü M. Karahan Ankarada" başlıklı haberde Karahan'ın Ankara ziyaretiyle ilgili bilgiler verilmiş, "Tevfik Rüştü B. ziyafette bir unuk irat ederek milli Hükümetimizin daha ilk günlerinde teessüs eden samimi münasebatımızın bu suretle

³ Doğrudan alıntılar, metnin orijinaline sadık kalınarak verilmiştir. Alıntılardaki yazım yanlışları gazeteden kaynaklanmaktadır.

de yeni bir kuvvet iktisap ettiğini beyan etmiştir” ifadeleriyle bu ziyaretin iki ülke arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirdiği aktarılmıştır (Aksaray Vilayet Gazetesi, 18 Birinci Kanun 1929, s. 4).

Gazete, 5 Şubat 1930 tarihli nüshasında, Rusya’da çıkan İzvestiya gazetesinin “Sovyet-Türk Dostluğunun Sağlamlaştırılması” adlı başmakalesine ilk sayfada yer vermiştir. Yazıda iki ülkenin Batı bloğuna karşı birlikteliğine ve iç ve dış politikada geçirdikleri süreçlerin benzerliğine dikkat çekilmiştir:

Malum olduğu veçhile her iki memleket aynı seneler zarfında onların müşterek düşmanları olan emperyalistler ve onların ajanları ile mücadele etmişler ve ayrı ayrı olarak memleket dahilinde kendi mürtecileri ile uğraşmakta bulunmuşlardır. Şimdi de, her iki memleket hariçten yapılan iktisadi tazyiklere karşı mukabele etmek mecburiyetindedirler. Bu gibi iki memleketin dostluğu elbette geçici bir mahiyette olamazdı. Bu dostluk şimdiki devrin hadisatı ceryanında silinmez bir iz bırakan sağlam kahhar bir amil olarak kalacaktır (Aksaray Vilayet Gazetesi, 5 Şubat 1930, s. 1).

Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkinin ne denli güçlü olduğunu gösteren bir başka içerik de gazetenin 26 Şevval 1930 tarihli nüshasında alıntı olarak yer verilen Reşit Saffet imzalı “Türklüğe dair” adlı makaledir. Makalede Sovyet Hariciye Komiser Vekili Karahan “yoldaş” olarak tanımlanmakta, “...Türklerin ulu Gazilerine, hoşuna gidecek, iki kıymetli hediye takdim etmiştir” denilmektedir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 28 Şevval 1930, s. 2).

3.2. Aksaray Vilayet Gazetesi'nde Avrupa ile İlişkiler

Türkiye'nin Avrupalı ülkelerle ilişkileri, gazetenin incelemeye alınan sayılarında gündemi en çok meşgul eden dış politika haberlerindedir. Bu dönemde başta İtalya olmak üzere Fransa, Almanya, İngiltere ve Macaristan gibi Avrupa devletleriyle ilgili birçok haber yer almaktadır.

3.2.1. İtalya

İncelenen dönemde İtalya ile ilgili çıkan ilk haber, 30 İkinci Kanun 1929 tarihli nüshada “M. mosulinin mühim bir nutukları” başlığıyla yayımlanmıştır. Haberde Mussolini'nin ağzından şu cümleler aktarılmıştır: “İtalya, Gazi Mustafa Kemal hazretleri tarafından sevk ve idare edilen yeni Türkiyedeki vatanperver fikri nasıl takdir etmişse Türkiye de, İtalyanın kudreti siyasiyesin de en sağlam teşriki mesai dostluğunu bulacaktır” (Aksaray Vilayet Gazetesi, 30 İkinci Kanun 1929, s. 3). 7 Mayıs 1929 tarihli bir diğer haberde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey'in İtalya ziyareti, “Hariciye vekilimiz şerefine ziyafet ve resmi kabullar” başlığıyla gazetenin ilk sayfasında kendine yer bulmuştur. İki farklı haberin aynı başlıkta verildiği bu haberin ilk bölümünde, M. Grandi'nin Tevfik Rüştü Aras şerefine verdiği ziyafet ile Roma Büyükelçisi Suat (Davaz) Bey'in Mussolini'ye verdiği ziyafet yer almaktadır. Haberin ikinci bölümünde ise Roma Valisi'nin Aras şerefine yaptığı “parlak resmî kabul”e, İtalya Kraliçesi'nin Aras ve beraberindekileri kabulüne ve Mussolini'nin Aras şerefine düzenlediği ziyafete yer verilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler, Mussolini'nin Türk Milleti ve Mustafa Kemal'e yönelik övgüleri ve Türk-İtalyan dostluğunun önemi hakkındaki sözleriyle okuyucuya aktarılmıştır (Aksaray Vilayet Gazetesi, 7 Mayıs 1929, s. 1).

Gazetenin 13 İkinci Teşrin 1929 tarihli nüshasında yer alan “İtalya Maliye sabık nazırı Kont Volipi Ankara iş bankasında samimi hislerini izhar ediyor” başlıklı haberde, aynı zamanda bir banker olan eski İtalya Maliye Bakanı Kont Volpi'nin Ankara ziyareti ele alınmıştır. Haberin ilgili bölümünde Kont Volpi, Türkiye'ye yönelik düşüncelerini şu sözlerle dile getirmiştir:

Beş gündün beri Ankara'da bulunuyorum. Ve Türkiye'yi en ziyade tanıyan bir memlekete mensubum. Ve kendimi şöyle, böyle tarzlarda otuz seneden beri bu memleketin dostu addediyorum. İşte alenen söylüyorum ki, burada gördüğüm terakkilere, ve zihniyete karşı bu husustaki, buraya gelmeden evelki malumatım

cehilden ibaretmiş, bundan mahcubum. Memleketinizi böyle takdirle yakından gördükten sonra İtalya ile arada birçok müşabehet noktaları tesbit ettim... (Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929, s. 5).

Gazetenin 3 Kanunu Evvel 1930 sayılı nüshasında “Hariciye Vekilimizin Seyahatı” başlığıyla Tefik Rüştü Aras’ın İtalya ziyaretiyle ilgili bir dizi habere yer verilmiştir. Gazete, Aras’ın, Türk-İtalyan dostluğunun yeni olmasına rağmen “mükemmel” bir dostluk olduğuyula ilgili düşüncelerini ve Mussolini’ye yönelik övgülerini sayfalarına taşımıştır (Aksaray Vilayet Gazetesi, 3 Kanunu Evvel 1930, s. 4).

3.2.2. Fransa

Türk-Fransız ilişkileri 1930’lu yıllara doğru düzelmeye başlamış, bu dönemde iki ülke arasında bir dizi anlaşma imzalanmıştır. İlişkilerdeki düzelmeye Aksaray Vilayet Gazetesi’nin sayfalarına da yansımış, 13 İkinci Teşrin 1929 tarihli nüshada yer alan “İsmet paşa Hazretleri B. M. Meclisimizde dahili ve harici bütün vaziyetimizi izah ve B.M. meclisi kabineye ittifakle itimat beyan etti” başlıklı haberde İsmet Paşa’nın Fransa ile ilişkilere dair yaptığı beyanata yer verilmiştir:

Fransızlarla olan muallak meseleler mes’ut neticelere bağlandı. Hudut tayini, Mersin – Adana şimendiferinin satın alınması iki tarafın muvafakatiyle nihayete erdirildi, Aramızda yeni ticaret muahedesi imza edildi. İki Hükümet münasebatının arızasız bir safhaya girdiğini zikir etmekten memunum. Hudut vakaları büsbütün bitti diyemem. Fakat şimdiden kendini gösteren iyilik sınır boyunda iyi geçinmeği, temelli kalacağını umdurmaktadır (Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929, s. 1).

Gazete, 17 Zilkade 1930 tarihli sayısında Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras’ın Vulka Ajansı’na yaptığı açıklamayı sayfalarına taşımıştır. “Hariciye Vekilimizin Beyanatı” başlıklı haberde, Aras’ın, Türk-Fransız ilişkilerinin “mükemmel” bir şekilde ilerlediğiyle ilgili sözleri okuyucuya aktarılmıştır (Aksaray Vilayet Gazetesi, 17 Zilkade 1930, s. 3) 11 Haziran 1930 tarihli nüshada ise Fransız General Henri Gouraud’nun Türkiye ziyareti “CeneralGuro” başlığıyla verilmiştir. Haberde, ziyaretin sebebi Gouraud’nun “Büyük reis ve Gazinize,, arzi tazimat için geldim” sözleriyle açıklanmıştır. Haberin ilerleyen bölümünde Gouraud’nun Türk aydınları arasında Fransızca’nın bu denli “mükemmel” konuşulmasından duyduğu şaşkınlık okura aktarılmıştır. Gouraud’nun Ankara’dan ayrılırken sarf ettiği belirtilen şu cümleler de Türk-Fransız ilişkilerindeki normalleşmeyi göstermektedir:

Türkiyeye gelmeden evvel de asil milletinizin yüksek karakterini tanırdım. Hükümet merkezinizdeki temaslarım ve gördüklerim benim kendi his ve düşüncelerimi takviye etti Büyük reisinizle iki saat kadar görüşebilmek saadetine nail oldum. Şehrin muhtelif taraflarını gezdim Eskişehirin dar sokalasını köhne evlerini, yeni şehrin aydınlık ve şirin manzaralarını, yeşil bahçelerini zevkle seyrettim. Ankaradan derin tahassüsler, kıymetli hatıralarla ayrılıyorum (Aksaray Vilayet Gazetesi, 11 Haziran 1930, s. 1-2)

3.2.3. Almanya

Ele alınan tarihler arasında Almanya ile ilişkilere dair ilk gösterge, Başbakan İsmet İnönü’nün mecliste yaptığı konuşmada yer almaktadır. 13 İkinci Teşrin 1929 tarihli ve “İsmet paşa Hazretleri B. M. meclisimizde dahilî ve haricî bütün vaziyetimizi izah ve B. M. meclisi kabineye ittifakle itimat beyan etti” başlıklı haberde Almanya ile ilişkiler, İsmet Paşa’nın şu sözleriyle aktarılmaktadır: “Almanya ile iyi münasebat muahedesi tamamlanmıştır. aramızdaki iktisadî münasebat inkişaf halindedir” (Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929, s. 1). Gazetenin 3 Zilkade 1930 tarihli nüshasında, Deutsche Allgemenie Zeitung gazetesinden alıntı olarak yer alan “Türkiyenin Yeni Siyasi Temayülü” adlı yazı, iki ülke arasındaki ilişkilerin ne denli olumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu yazıda Türkiye’nin iç ve dış politikasına

dair bir takım meselelere değinilmiş, Atatürk'ün izlediği siyasetin başarısına dikkat çekilmiştir. Alman gazetesinin Türkiye'ye yönelik yaklaşımı o kadar olumludur ki Türk-Yunan ilişkilerinin son durumu okura şu sözlerle aktarılmıştır:

Hakikatte Büyük Millet Meclisinin geçmiş olan celselerinde Türkiye'yi alâkadar eden bütün siyasi mes'eleler halledilmiştir. şimdi yalnız iktisadi mesail kalmış bulunuyor. Yunan – Türk gerginliğinin henüz izale edilememiş olmasına, her an tasdik ve kabul ettiği muahedelerle sulhperver olduğunu gösteren, Türkiye sebebiyet vermemiştir. Bütün mes'ele yunan efkârı umumiyesinin kat'i bir itilâf için henüz tamamile kemale ermemiş olmalarından ileri gelmektedir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 3 Zilkade 1930, s. 1).

İki ülke arasındaki ilişkiler incelenen dönemde olumlu seyretmiş olup, 3 Kanunu Evvel 1930 tarihli nüshada görüldüğü üzere iki ülke arasında hediyeleşmeler yaşanmıştır. “Almanların bir hediyesi” başlıklı haberde Almanya Hıfzıssıhha müzesi tarafından Sıhhiye Vekâleti'ne hediye edilen koleksiyonun İstanbul'a getirildiği, söz konusu koleksiyonun Ankara'ya götürülerek buradaki Hıfzıssıhha müzesinde teşhir edileceği bildirilmiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 3 Kanunu Evvel 1930, s. 4).

3.2.4. İngiltere

Dış politikada istikrarlı bir denge politikası izleyen genç Cumhuriyet, İngiltere ile Lozan'dan kalma Musul sorununu barışçıl yollarla çözüme kavuşturmuş, böylelikle iki ülke arasındaki ilişkiler daha dostane bir hüviyet kazanmıştır. Aksaray Vilayet Gazetesi'nin 23 Birinci Teşrin 1929 tarihli nüshasında yer alan “İngilterenin Akdeniz filosu Baş kumandanı Gazi Hz. ri tarafından kabul buyruldu” başlıklı haber, iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan olumlu yöndeki değişimi göstermektedir. Haberde, İngiltere'nin Akdeniz filosu Başkumandanı Amiral Field'in beraberindeki bir takım bürokratla gerçekleştirdiği Ankara ziyareti okura aktarılmaktadır. Bu ziyaret kapsamında Atatürk tarafından kabul edilen Field, görüşmeden “çok büyük intiba, unutulmaz hatıra ve hissiyatla” ayrıldığını söylemiştir. Gazete görüşmenin içeriğiyle ilgili şu satırları sayfasına taşımıştır:

Öğrenildiğine göre pek dostane cereyan edenbu kabul resminde umumi işler etrafında görüşülmüş ve Gazi Hazretleri Amiral cenaplarına Türkiyede islâhat ve terakki esaslarını tesis için sarfedilen emek ve bu muazzam inkılâbı yapmakta görülen müşkülâtı işaret eylemiş ve garp devletleri tarafından bunların anlaşılıp takdiri nuktasında sözlerini temerküz ettirmiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 23 Birinci Teşrin 1929, s. 1).

Gazetenin 30 Birinci Teşrin 1929 tarihli bir sonraki nüshasında ise Amiral Field'in Türkiye'den ayrılırken yazmış olduğu teşekkür telgrafına yer verilmiştir. Field, söz konusu telgrafta ziyaretten duyduğu memnuniyeti dile getirmiş, bu ziyaretin iki ülke arasındaki ilişkileri daha da kuvvetlendireceğini söylemiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 30 Birinci Teşrin 1929, s. 4). 13 İkinci Teşrin 1929 tarihli bir diğer nüshada yer alan haberde, İsmet Paşa'nın TBMM'de iç ve dış siyasetteki güncel gelişmeleri anlatırken İngiltere ile ilişkilere dair kurduğu şu cümlelere yer verilmiştir: “İngiliz donanmasının memleketimizi ziyareti bir dostluk eseridir. Bu güzel hadiseyi memnuniyetle kayt etmek isterim. İngiltere ile ticaret ve ikamet muahedesi müzakeresi müsbet bir neticededir” (Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929, s. 1).

3.2.5. Macaristan

İncelenen tarih aralığında Macaristan'la ilişkilerden bahseden ilk haber, 13 İkinci Teşrin 1929 tarihli nüshada yer almaktadır. İsmet İnönü'nün TBMM'de yaptığı konuşmanın aktarıldığı haberde Paşa'nın, “Macaristan dostluğu bizim için kıymetli bir munasebettir” sözlerine yer verilmiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929, s. 1). Gazetenin 26 Şevval 1930 tarihli nüshasında Macar Dış İşleri Bakanı'nın gerçekleştirdiği ziyaretler “Reisi cümhur Hz. Macar Hariciye nazırını kabul buyurdular” başlığıyla haberleştirilmiş (Aksaray Vilayet Gazetesi,

26 Şevval 1330, s. 1); 3 Zilkade 1330 tarihli sonraki sayıda ise “Macarlarla dostluğumuz” başlığıyla şu ifadelerle yer verilmiştir:

Macaristan Hariciye nazırı M. Valkonun ziyareti münasebetile Ankarada cereyan eden mükâlemeler esnasında iki memleketi alâkadar eyleyen meseleler gözden geçirilmiştir bir dostlukla meşbu olduğu ve mütemadiyen kuvetlenmiş yolunda inkişaf eylediği iki tarafça müşahede edilmiştir. bu tabii efkâra iştirak eden devlet ricali Türk Macar dostluğu inkişafı gerek her iki memleket havalisine ve gerek umumi mükâlematı alâkadar eden çok mühim bir sulh ve vifak amili olduğu neticesine varmak hususunda tamamile müttehit kalmışlardır (Aksaray Vilayet Gazetesi, 3 Zilkade 1330, s. 1).

Gazete, 5 İkinci Teşrin 1330 tarihli sayısında ise Macaristan Başbakanı Betlen’in Cumhuriyet Bayramı şenliklerine katılmak için gerçekleştirdiği ziyareti “Macar Baş Vekili de Ankara’da” başlığıyla sayfalarına taşımıştır. Haberde Betlen’in İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras ile gerçekleştirdiği görüşmeye de yer verilmiş, tarafların, iki ülke arasındaki “çok sağlam” dostluğun her iki ülkenin de ekonomik ve siyasi menfaatlerine uygun olduğu düşüncesi okura aktarılmıştır (Aksaray Vilayet Gazetesi, 5 İkinci Teşrin 1330, s. 4).

Gazetenin aynı sayısında yer alan “B. M. Meclisi açıldı Gazi Hz.mühim bir uutuk irat ve dahilî, haricî vaziyet ve siyasetimizi izah buyurdular” başlıklı bir diğer haberde ise Atatürk’ün bu ziyaretten duyduğu memnuniyet göze çarpmaktadır. Atatürk meclise hitaben yaptığı konuşmada Macaristan’la ilişkilere dair şunları söylemiştir: “Macaristan ile aramızdaki eski ve tecrübeli dostluk, Başvekilinin resmî ziyaretile bariz ehemmiyet ve kıymet aldı. Memleketlerimiz arasındaki iyi ve samimî münasebetlerin mütezayiden inkişaf etmesi memul ve matlubumuzdur” (Aksaray Vilayet Gazetesi, 5 İkinci Teşrin 1330, s. 2).

3.3. Aksaray Vilayet Gazetesi’nde Türkiye-ABD İlişkileri

Bu dönemde Türkiye-ABD ilişkileri mütakabiliyet sorunu nedeniyle nispeten durağan fakat dostane görünümlü bir çizgide ilerlemiştir. İsmet Paşa gazetesinin 13 İkinci Teşrin 1329 tarihli sayısındaki daha önce de değinilen konuşmasında Amerika ile ilişkileri şu ifadelerle açıklamıştır: “Amerika müttehit cümhuriyeti ile iktisadî inkişaf iyi bir gidiştedir, yeni bir ticaret muahedesi imzalanmış olduğumuzu ifade etmek eyi ve genişlemege musait münasebatın ifadesi için güzel bir vesiledir” (Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1329, s. 1).

14 Mayıs 1330 tarihli nüshada New York Times gazetesinden alıntı olarak yer alan “Yeni Türkiye inkılabı ve Gazi’nin Yüksek Meziyetleri” başlıklı yazı, Amerikalıların genç Cumhuriyet’e ve Atatürk inkılaplarına bakışını ortaya koymaktadır. Yazıda Atatürk’ün ve Türkiye’nin karşılaştığı çok çeşitli zorluklardan bahsedilmiş ve bu zorluklara karşın başardıklarıyla hem Batı’yı hem de kendisini şaşırttığı söylenmiştir. Mevzubahis başarılar nedeniyle duyulan şaşkınlık, “Yalnız on sene zarfında tahakkuk ettirilen bu kadar azim tebeddülât hic bir tarafta görülmemiştir” cümlesiyle de ifade edilmiştir. Yazıda Atatürk inkılaplarıyla ilgili göze çarpan en çarpıcı düşüncelerden biri, yeni Cumhuriyet’in geçmişle ilişkisini ortaya koyan şu cümlede yer almaktadır: “Millî kana musallat olan asırlardan kalma kinin önüne geçmek müşkül olduğundan yeni devlet adeta mazarını tamamen unutmak ve rahmu şefkat göstermek istiyor gibiydi.” Gazete yazının ilerleyen bölümünde inkılapların hüviyeti ve liderlerin samimiyeti ile ilgili de şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Bu islâhat yüksek tabakadan geliyor, eski an’ane ve âdetlerle çarpışmak mecburiyetinde kalıyorlar. Bu liderlerin samimiyetine bir delildir” (Aksaray Vilayet Gazetesi, 14 Mayıs 1330, s. 3).

Gazetenin 12 İkinci Teşrin 1330 tarihli nüshasında yer alan “Amerika ticaret Müsteşarı Ankara’da” başlıklı haber de yine Amerika’nın yeni Cumhuriyet’e bakışını göstermektedir. Haberde, Atatürk tarafından kabul edilen Amerika Ticaret Müsteşarı’nın bu kabülden şükran duyduğu ve yeni Türkiye’nin gösterdiği ilerlemeden hayret ve takdirle bahsettiği bildirilmiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 12 İkinci Teşrin 1330, s. 1). Bu ziyaretten hemen sonra, 19 İkinci

Teşrin 1930 tarihli bir sonraki sayıda ise “Amerika ile muahede” başlıklı haberde iki ülke arasında suçluların iadesi anlaşmasının yapılması için çalışmaların başladığı söylenmiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 19 İkinci Teşrin 1930, s. 3).

3.4. Aksaray Vilayet Gazetesi'nde Komşu Ülkelerle İlişkiler

İncelenen dönemde gazetede komşu ülkelerle ilgili haberlerin odağında Yunanistan, İran ve Bulgaristan yer almaktadır. Yunanistan ve İran'la ilgili haberler mübadele ve sınır güvenliği gibi sorunlara ve bu sorunların çözümüne dair iken; Bulgaristan'la ilişkilere dair haberler başından itibaren dostane bir görünüme sahiptir.

3.4.1. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Aksaray Vilayet Gazetesi'nin incelenen dönemdeki nüshalarında Türk-Yunan ilişkileri, son derece agresif bir karakterden nispeten daha dostane bir karaktere evrilmiştir. Gazetenin 23 Ağustos 1929 tarihli sayısında, Türkiye'nin Yunanistan Hükûmeti'ne verdiği nota tam metin olarak yayımlanmıştır. Gazete, nota metnini sunmak için şu cümleleri kullanmıştır:

Halledilmemesi zararımıza olduğu için mübadele meselesini senelerdenberi adi vesilelerle sürdüren ve bu siyaseti daha senelerce tatbik etmek isteyen Yunan hükûmeti kabul edemeyeceğimiz mesaili ortaya atmış ve bitmek üzere bulunan müzakereyi kestirmiştir. Evvelki nüshamızda bundan bahsetmiş ve Yunan hükûmetinin verdiği nota ile buna verdiğimiz cevabı aynen yazacağımızı ilâve etmiştik. Pek haklı olduğumuzu etrafı ile gösteren notamızı aynen aşağıya alıyoruz (Aksaray Vilayet Gazetesi, 23 Ağustos 1929, s. 1).

Gazete, 2 Birinci Teşrin 1929 ve 9 Birinci Teşrin 1929 tarihli nüshalarında Yunanistan'a verilen bir diğer notayı “Yunan hükûmetine daha açık ve daha etraflı olarak verdiğimiz notayı aynen dercediyoruz” başlığıyla manşetlerine taşımıştır (Aksaray Vilayet Gazetesi, 2 Birinci Teşrin 1929, s. 1 ve Aksaray Vilayet Gazetesi, 9 Birinci Teşrin 1929, s. 1-2). Mübadele meselesinin çözümünde yaşanan tıkanma iki ülke arasındaki gerilimi artırsa da gazetenin 13 İkinci Teşrin 1929 tarihli nüshasında yayımlanan, İsmet Paşa'nın meclise hitaben yaptığı konuşmada sarf ettiği “Ancak bu gün Yunanistanı idare eden zatın eyi münasebat kurmak arzusunda samimî olduğunu zanetmekteyim” cümlesi (Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929, s. 2), özellikle Türk tarafının ilişkilerin düzelmesi yönündeki niyetini göstermesi açısından önemlidir.

Mübadele sorununun çözülmesiyle birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler daha sakin bir zemine ilerlemeye başlamıştır. 18 Haziran 1930 tarihli nüshada yer alan “Mübadele İtilâfi imzalandı” başlıklı haberde iki ülke arasında varılan anlaşmanın detayları okura aktarılmış (Aksaray Vilayet Gazetesi, 18 Haziran 1930, s. 1), 9 Temmuz 1930 sayılı nüshada ise imzalanan itilafnamenin tam metnine yer verilmiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 9 Temmuz 1930, s. 3).

Mübadele sorununun çözümünü takiben daha barışçıl bir çizgide ilerleyen Türk-Yunan ilişkileri, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılmak için Türkiye'ye gelmesi ve iki hükûmet arasında imzalanan yeni anlaşma ile dostane bir niteliğe bürünmüştür. Gazete, 5 İkinci Teşrin 1930 tarihli sayısında Venizelos'un ziyaretini “Yunan Başvekili ve Hariciye Nazırı Ankara'da” başlığıyla duyurmuş, iki ülke arasında varılan yeni anlaşmaya ise “Yunan Hükûmetile muahede” başlığıyla yer vermiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 5 İkinci Teşrin 1930, s. 4). Gazetenin yine aynı nüshasında Atatürk'ün meclise hitaben gerçekleştirdiği konuşmada kurduğu “Türkiye ile Yunanistan'ın yüksek menfaatleri birbirine zıt olmaktan tamamen çıkmıştır. Bu iki memleketin samimî dostluklara kendileri için emniyet ve kuvvet görmelerinde isabet vardır” cümleleri, iki ülke arasındaki ilişkide yeni bir döneme girildiğini ilan etmektedir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 5 İkinci Teşrin 1930, s. 2).

3.4.2. Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

Bu dönemde Türk-Bulgar ilişkilerindeki olumlu hava gazetenin sayfalarına da yansımış, gazete 13 Ağustos 1929 tarihli sayısında La Bulgarie gazetesinde yayımlanan “Türk intibahının sırrı” başlıklı yazıya yer vermiştir. Yazıda Cumhuriyet’in başarılarından söz edilirken “Cümhuriyet rejimi, ilk olarak Türklerde bugün fevran halinde olan millî hissi uyandırmıştır. Asırlardanberi harekâtına mâni olan, hızına engel teşkil eden zencirleri kırarak türk milleti başkalarının yardımından ziyade kendi kendine rüştünü ispat etmiştir” ifadeleri kullanılmıştır. Yazıda Atatürk’e başarılarından dolayı birçok övgüde bulunulmuş, hangi açıdan bakılırsa bakılsın Atatürk ve beraberindekilerin başarılarının büyük ve hayret çekici olduğu belirtilmiş; Atatürk’ün Cumhuriyet rejimine bağlılığını anlatmak için ise şu cümlelere yer verilmiştir: “Onun Cümhuriyet nizamına sarsılmaz merbutiyetinin muknî bir delilini vermek için denilebilir ki, eski payitaht İmparatorluk zamanının son izlerini de ortadan kaldırarak tamamen zinde bir dikkat ve ihtimam ile asrileşmeğe Koyulmuştur” (Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 Ağustos 1929, s. 4).

İki ülke arasındaki iyi ilişki İsmet İnönü’nün meclise izahat verdiği konuşmasına da yansımış, 13 İkinci Teşrin 1929 tarihli haberde Paşa’nın, “Bulgaristanla münasebatımız iyi hissiyatle meşbudur. komşu memleketin inkişaf ve saadeti bizim samimî dileğimizdir” sözlerine yer verilmiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929, s. 1). 6 Ağustos 1930 tarihli bir diğer haberde ise, Atatürk’ün Bulgarlarla ilgili ifadelerinin Bulgaristan’daki etkisi “Gazi Hazretlerinin Bulgarlar Hakkındaki Beyanatının Bulgaristandaki Tesiri” başlığıyla haberleştirilmiştir. Haberde Atatürk’ün Bulgar milleti hakkındaki açıklamalarının bütün Bulgar gazeteleri tarafından minnet ve memnuniyetle karşılandığı belirtilmekte ve Ziname gazetesinde yer alan şu sözleri okurlarına aktarmaktadır:

gayri kabili inkâr olan dahasi onu bir faninin maddî ve manevî yükseleceği en âli mertebeye çıkarmıştır. genç Cümhuriyetin Reisi Bulgar milleti hakkındaki Büyük sempatisini muhafaza etmiştir. Türk ve Bulgar milletlerini bundan sonra hiç bir şey ayıramıyacaktır. Bulgaristan Mustafa Kemal’in bu güzel sözlerini hiç unutamayacaktır (Aksaray Vilayet Gazetesi, 6 Ağustos 1930, s. 1).

3.4.3. Türkiye-İran ilişkileri

Ele alınan dönemde Aksaray Vilayet Gazetesi’nde İran’la ilişkilere dair ilk ipucu, İsmet İnönü’nün meclise hitabının haberleştirildiği 13 İkinci Teşrin 1929 tarihli nüshada bulunmaktadır. Söz konusu konuşmada İnönü, İran’la ilişkileri “İranla münasebatımız normal ve dostanedir” cümlesiyle açıklamıştır (Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929, s. 1). Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkide en belirleyici olan faktör sınır güvenliği sorunu olmuştur. Gazetenin 1 Temmuz 1930 tarihli sayısının ilk sayfasında yer alan “İrandan hududumuzu Geçenlerin Nasıbu Bomba Olmuştur” başlıklı haberde isyancıların İran bağlantısının altı çizilmiştir:

Gazetelerde intişar eden Ayrı vukuatı havadisinin aslı şudur: bazı eşkıya çetelerinin fırsat buldukça İranda techiz ve ihzar olunarak vakit vakit ağrıya geldikleri ve hudut üzerindeki köylerimizin sürülerini İrana sürmeğe çalıştıkları mâlumdur. bu çeteler Ayrıda Tayyarelerimiz tarafından on Hazirandan itibaren iki gün ansızın yakalanıp bombalanmışlardır bunun üzerine eşkıya tekrar İrana iltica etmiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 1 Temmuz 1930, s. 1).

Gazete, 9 Temmuz 1930 tarihli bir sonraki sayısında yer alan haberde “Şakı ve Haydutlar İran Hükûmetinden Muavenet mi Görüyor” başlığını kullanarak sınırdaki silahlı çetelerle ilgili doğrudan İran Hükûmetini hedef almıştır. Haberde “İran eşkıyalarından” olduğu belirtilen Halikânlı Halit Ağa ve beraberindeki yüz kadar kişinin sınırı geçerek köylüleri kendilerine katılmaya zorladıkları bildirilmektedir. Haberin ilerleyen bölümünde isyancıların İran hükûmetinden gördüğü iddia edilen destek şu cümlelerle ifade edilmiştir: “Mevsukan şayi olan havadise göre İran tarafından şakilere açıktan açığa yardım edilmekte ve eşkiyanın erzakı mahsueen temin olunmaktadır” (Aksaray Vilayet Gazetesi, 9 Temmuz 1930, s. 1). 16 Temmuz

1930 tarihli nüshada ise, içerde ve dışarıda toplam 1500'ü aşkın isyancının öldürüldüğü ve isyancıların tahminen çok az bir kısmının İran'a kaçabildikleri "Şarktaki çapulcular Tenkil edildi" başlıklı haberde bildirilmiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 16 Temmuz 1930, s. 1).

3.5. Aksaray Vilayet Gazetesi'nde Diğer Ülkelerle İlişkiler

1929-1930 yılları arasında Aksaray Vilayet Gazetesi'nde Türk dış politikasıyla ilgili haberlerde bahsi geçip yukarıdaki coğrafi kategorilere girmeyen iki ülke Afganistan ve Japonya'dır. Afganistan, Türkiye ile benzer siyasi ve sosyal süreçlerden geçiyor olması ve bu dönemde Emanullah Han'ın Türkiye'yi ziyaret etmesi gibi nedenlerle, gazetede Japonya'dan daha fazla yer işgal etmiştir.

3.5.1. Afganistan

Aksaray Vilayet Gazetesi'nde Türkiye-Afganistan ilişkilerine dair göstergeler içeren ilk haber, Afganistan Kralı Emanullah Han'ın ülke içerisinde sürdürdüğü mücadeleyle ilgilidir. Haberde başlık olarak "Kral Amanullah hazretleri inkılabı başaracak" ifadesinin tercih edilmesi, yeni Cumhuriyet'in Afganistan içerisindeki mücadelede Emanullah Han'ı desteklediğini göstermektedir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 6 Mart 1929, s. 2). 23 Birinci Teşrin 1929 tarihli nüshada yer alan bir diğer haber de yeni Cumhuriyet'in Afganistan'la ilişkilerine dair önemli bir göstergedir. Emanullah Han sonrası oluşan boşluktan yararlanarak tahta oturan, Beççe-i Saka lakabıyla bilinen Habibullah'ın indirilerek yerine Muhammed Nadir Han'ın geçirilmesi, "Efganistan'ı irticaa Sevkeden mağlup oldu" başlığıyla haberleştirilmiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 23 Birinci Teşrin 1929, s. 2). Aynı şekilde, 13 İkinci Teşrin 1929 tarihli haberde Habibullah'ın beraberindekilerle birlikte idam edilmesinin "Cezasını buldu" başlığıyla verilmesi (Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929, s. 4), benzer sosyal ve siyasi süreçlerin deneyimlenmesinden dolayı iki hükümet arasında oluşan bağı göstermektedir.

3.5.2. Japonya

Gazetenin incelenen sayılarında iki ülke arasındaki ilişkilere ilişkin çıkan ilk haber, 13 İkinci Teşrin 1929 tarihli nüshada yer alan İsmet İnönü'nün meclise hitaben yaptığı konuşmadır. Konuşmanın ilgili yerinde İnönü, Japonya ile ilişkileri "Büyük elçimiz Japonya ya vardı. iki memleket arasında tam dostane münasebatın bütün cihazi tamam oldu" sözleriyle açıklamıştır (Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929, s. 1). Gazetenin 12 Şubat 1930 ve 19 Şubat 1930 tarihli nüshalarında, daha önceden İstanbul'da görev yapmış olan ve Tokyo'daki Türk-Japon Cemiyeti'nin başkanlığını sürdüren Japon bir bürokratın yazdığı "Türkiye'de Islâhat" başlıklı yazının tercümesine yer verilmiştir. Yazıda Atatürk ve yeni Cumhuriyet'le ilgili birçok övgüde bulunmuş, gerçekleştirilen inkılaplarla ilgili detaylı bilgiler verilmiştir (Aksaray Vilayet Gazetesi, 12 Şubat 1930, s. 1 ve Aksaray Vilayet Gazetesi, 19 Şubat 1930, s. 1-2).

Sonuç

Türkiye'de basın, 19. yüzyıldaki ilk örneklerinden itibaren kendisinden çok şeyler beklenen sihirli bir araç (Kocabaşoğlu ve Birinci, 1995, s. 101) ve dönüştürücü bir kuvvet olarak görülmüştür. Bu nedenle gerek ilk dönem Osmanlı basını, gerekse de Cumhuriyet basını, halkı bilgilendirmenin yanı sıra eğitici ve öğretici işlevlere de sahiptir. Osmanlı basınının genel karakteristiği, yeni aydın sınıfın devleti kurtarma düşüncesinde hayat bulurken; Cumhuriyet basınının önemli bir bölümü, yeni rejimin kökleştirilmesi düşüncesine hizmet etmiştir. Vilayet gazeteciliğinin kuruluşunun ve yaygınlaştırılmasının altında, ana hatlarıyla bu düşünce yatmaktadır. 1926 yılında yayımlanmaya başlanan Aksaray Vilayet Gazetesi, 1933 yılına kadar emsalleriyle aynı amaca dönük yayın anlayışına sadık kalmıştır. Resmî nitelikteki gazetenin ürettiği içerikler ve buyurgan üslubu, toplum ve yönetim ilişkisinde belirleyici bir aktör olarak konumlandırılmasını sağlamıştır (Çavuş ve İşliyen, 2017). Gazetenin bu tutumunu Cumhuriyet'in kazanımlarından, millî eğitim ve millî iktisat seferberliğine, harf inkılabından kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesine kadar her yenilikte görmek mümkündür (Çavuş, 2018).

Aksaray Vilayet Gazetesi, Türk dış politikasına ilişkin haberlerde resmî söylemin taşradaki temsilcisi olarak hareket etmiştir. Başta Anadolu Ajansı olmak üzere resmî kaynakların sıklıkla kullanıldığı haberlerde Sovyet Rusya'dan ABD'ye, Avrupa'dan komşu ülkelerle ilişkilerle hemen her içerik Mektupçu nezaretinde ve Ankara'nın denetiminde dolaşıma sokulmuştur. Gazetenin incelendiği 1929-1930 yılları arasında “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesinden hareketle Türk dış politikasının iyi ilişkiler ve denge politikaları üzerine kurgulandığı, Zürcher'in de ifade ettiği temkinli ve gerçekçi zeminde yürütüldüğü açıkça görülmektedir. Nitekim gazete, haber ve diğer içeriklerde dönemin dış politikasına uygun bir üslup benimsemiş; çoğunlukla dostluk ve müttefiklik temalarını ön plana çıkarmıştır. ABD, Rusya ve Avrupa ile ilişkilerin olumlu seyrettiği bu dönemde, gerginliğin kaynağı daha çok komşu ülkelerdir. Lozan'dan süregelen anlaşmazlıklar nedeniyle Yunanistan ile mübadele, İran ile sınır güvenliği meseleleri sayfalarda yer kaplamaktadır. İki büyük savaş arasında uluslararası düzeyde gerilimin yeniden tırmanmaya başlaması ve özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkilerinin hissedilmeye başlanması Türkiye'nin hassasiyetlerini arttırmıştır.

Gazetenin içerik üretiminde izlediği bir diğer yol ise yabancı devletler, yabancı basın ve diğer bazı kaynaklar üzerinden diğer devletlerin Cumhuriyet üzerindeki olumlu düşünceleri ve onaylayıcı yazılarını öne çıkarma çabasıdır. “Yeni Türkiye İnkılabı ve Gazi'nin Yüksek Meziyetleri”, “Türk İntibahının Sırrı”, “Türkiye'nin Yeni Siyasi Temayülü” gibi yabancı matbuat hülasalarıyla, yabancı devlet adamları ve dış basının genç Cumhuriyet'e ilişkin takdir sözleri sayfalara taşınmıştır. Gazete bu yolla, Türk modernleşmesinin genel karakteristiğine uygun bir üslup inşa ederek, yeni Cumhuriyet'in izlediği politikaların “faziletini” taşradaki halka ulaştırmış; resmî niteliğine uygun olarak ideolojik aktarımda bulunmuştur.

Kaynakça

- Akdevelioğlu, A. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2009). Ortadoğu'yla ilişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 1 Temmuz 1930: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 11 Haziran 1930: 1-2.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 12 İkinci Teşrin 1930: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 12 Şubat 1930: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 Ağustos 1929: 4.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929: 2.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929: 4.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 13 İkinci Teşrin 1929: 5.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 14 Mayıs 1930: 3.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 16 Temmuz 1930: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 17 Zilkade 1930: 3.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 18 Birinci Kanun 1929: 4.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 18 Haziran 1930: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 19 İkinci Teşrin 1930: 3.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 19 Şubat 1930: 1-2.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 2 Birinci Teşrin 1929: 1.

- Aksaray Vilayet Gazetesi, 23 Ağustos 1929: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 23 Birinci Teşrin 1929: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 23 Birinci Teşrin 1929: 2.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 26 Şevval 1930: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 28 Şevval 1930: 2.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 3 Kanunu Evvel 1930: 4.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 3 Zilkade 1930: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 30 Birinci Teşrin 1929: 4.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 30 İkinci Kanun 1929: 3.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 31 Temmuz 1929: 3.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 5 İkinci Teşrin 1930: 2.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 5 İkinci Teşrin 1930: 2.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 5 İkinci Teşrin 1930: 4.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 5 İkinci Teşrin 1930: 4.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 5 Şubat 1930: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 6 Ağustos 1930: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 6 Mart 1929: 2.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 7 Mayıs 1929: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 9 Birinci Teşrin 1929: 1-2.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 9 Temmuz 1930: 1.
- Aksaray Vilayet Gazetesi, 9 Temmuz 1930: 3.
- Al, A. (2014). *Türk dış politikası*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Alkan, N. (2008). Almanya ile ilişkiler. H. Çakmak (Ed.), *Türk dış politikası (1919-2008)* içinde. Ankara: Platin Yayınları.
- Arafat, M. (2008). Doğu Ülkeleri ile ilişkiler. H. Çakmak (Ed.), *Türk dış politikası (1919-1980)* içinde. Ankara: Platin Yayınları.
- Büyükakıncı, E. (2008). Sovyetler Birliği ile ilişkiler. H. Çakmak (Ed.), *Türk dış politikası (1919-2008)* içinde. Ankara: Platin Yayınları.
- Criss, B. (2008). ABD ile ilişkiler. H. Çakmak(Ed.), *Türk dış politikası (1919-2008)* içinde. Ankara: Platin Yayınları.
- Çavuş, S. (2017). Yerel basının sorunları üzerine tespitler: Aksaray örneğinde nitel bir araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4), 19-32.
- Çavuş, S. (2018). Aksaray Vilayet Gazetesi'nde Cumhuriyet'in ilk yılları ve inkılaplar (1929-1930). *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 37-57.
- Çavuş, S. ve İşliyen, M. (2017). Yeni Türk harflerine geçiş sürecinde Aksaray Vilayet Gazetesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (45), 206-224.
- Erol, M. S. (2008). İngiltere ile ilişkiler. H. Çakmak(Ed.), *Türk dış politikası (1919-2008)* içinde. Ankara: Platin Yayınları.

- Gönlübol, M. ve Sar, C. (2014). 1919-1939 yılları arasında Türk dış politikası. *Olaylarla Türk dış politikası (1919-1995)* içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kocabaşoğlu, U. ve Birinci, A. (1995). Osmanlı Vilayet Gazete ve matbaaları üzerine gözlemler. *Kebikeç*, (2), 101-122.
- Müezzinoğlu, E. (2018). Atatürk dönemi Türkiye-İtalya ilişkileri. İ. Şahin (Ed.), *Atatürk dönemi Türk dış politikası I* içinde. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık.
- Oran, B. (2009). 1923-1939: Görelî özerklik – 1. B. Orhan(Ed.), *Türk dış politikası* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tellal, E. (2009). SSCB'yle ilişkiler. B. Orhan(Ed.), *Türk dış politikası* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (Y. Saner Gönen, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Ek 2: 2 Birinci Teşrin 1929

Nüshası (5) Kuruştur

IDAREHANE

Aksaray vilâyeti matbaası

gazeteye ait yazılar Mek-
lûpeya gönderilmelidir Diğer
işler için matbaa müdürlüğüne
müracaat edilmesi lâzımdır .

Tesis tarihi : 19 Birinci teşrin 1926

AKSARAY

Vilâyet

GAZETESİ

Günü geçen (15) kuruştur

ABONE

Senelik (250) altı aylığı (140)
Kuruştur .

İlânat ücreti tarifeye göredir
İlânat münderecatından mes'uliyet
kabul edilmez
faydalı yazılar konulur konul-
mayanlar iade edilmez .

tel . ad . aksaray vilâyet matbaası

Sayı — 1462 Birinciteşrin — 1929Çarşamba28 Rebrülâhır — 1347yıl — 3

Yunan hükûmetine daha açık ve daha etraflı olarak verdiğimiz notayı aynen dercediyoruz.

Ankara 22 (A.A) — Yunan hükûmetinin muhtzasına karşı hükûmetimizce verilen cevap dün Atina maslahatgüzarımız tarafından Yunan hariciye nazırına tevdi olunmuştur. Cevabi notamızın metni şudur :

"Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti Yunan maslahatgüzarının hariciye vekiline tevdi etmiş olduğu cevabi muhtzarı dikkat ve itina ile mütalâa etti. Hükûmeti Cumhuriye mütehaddis müşşeküratını iblâğ ve kendisine gelince şimdiye kadar itilâfperverlikte tebaasının menafî üzerine en ağır fedakârlıklar yapacak mertebede ileri gitmiş olduğunu ifade ve Atina hükûmetinin verdiği leminatın, her iki tarafça arzu olunan tasfiye ve itilâf husule getirebilmek için ameli sahada dahi tezahür edeceğinden nevnil olmak istemediğini beyan eyler.

Cumhuriyet hükûmeti muhtzasında, Yunan hükûmetinin inkita mes'uliyetini kendi gayri mühik metalibine ve hatta niyeti mukarresine affetmeğe mütemayil bulunan iddiasına cevap vermekten başka bir şey yapmamıştır. Türkiye'nin arzusu hakikaten bir itilâf vasul olduğu cihelle hükümet Ankara müzakeratı nelicesinde hasıl olan vaziyetin şekli hakikisini göstermek için yapmak mecburiyetinde kaldığı tavzih üzerinde ısrar etmek niyetinde değildir. Marnafih bu hal hükûmeti Cumhuriye-yi, Yunan hükûmetinin cevabi muhtzasının mebnasını teşkil eden belli başlı iki delili iyice tahlil etmekten müstağni kalmaz ki bunlar da bir taraftan Yunanistanca yapılacak tediyenin haiz olması lâzım gelen mahiyet ve diğer taraftan müzakerata başlangıç noktası olduğu tarafeynce msterif bulunan statokonun tarifidir.

Hükûmeti Cumhuriye muktarı ta-

ğın edilecek bir meblağın peşinen tesviyesi mes'lesi üzerinde münakaşaya girişmeği faydalı bulmamakta ve Ankara müzakeratının ne gibi ahval ve şerait dahilinde başlamış olduğunu mükemmelen bilen Muhtelit komisyon bitaraf azalarının bumes'eleye mütedair Yunan müddeiyatının malul bulunduğu hatayı tashih edebileceklerinden emin olduğu için bu hususta kendilerinin hissiyatına müracaatla iktifa etmektedir. Türk noktai nazarının tasrihinde âmil olan düşünceye iyice nüfuz eylemek lâzımdır. Cumhuriyet hükûmeti miktartespit edilecek bir paranın tediyesinin müzakerata esas olmasını talep etmiş idi ise bunu Yunan muhtzasında da işaret edildiği veçhile Yunanistanda Türk tebaasına ait bütün emvale vaz'iyet edilmiş olmasından ve Yunan hükûmetinin mültecilerin iskânı için daha fazla işkâl etmek için en ufak bir iadeye bile muvafakat etmemekte ve mevcut ukud ve muahedatın ahkâmı, 1912 den beri hayati menfaallerinde zarara uğramakta bulunan pek çok Türk tebaası eshabı emlake haklarını iade ettirmeğe kâfi gelmemekte bulunmasından dolayı yapmıştı. İşle emval mes'elesine hâkim olan psikolojiyi burada aramak lâzım olduğu gibi Türkiye cihetinden müzakeratı idare edenlerin yeni müzakerata mebdde olarak tam bir statoko esasında ısrar göstermelerinin sebebi de keza burada mündemiçtir. Filvaki Lozan muahedesinden ve dokuz numaralı protokoldan sonra yapılan bütün mukavelât, muhaberat ve müzakeratın esbabı Yunanistanın taahhüdâtını ifa etmemesi olmuş ve mes'elenin her defa yeniden mevzuu bahsoluşun da Türk eshabı emlâki için vaziyeti filiye değişmiş, halbuki vaziyeti hukukiye Türk tebaasının ve hem'irklarının hayati menfaalleri için mümkün olduğu kadar az zararlı bir tarzi hal aramak suretile umumî bir itilâf vasil olmak sadedinde

Türkiye hükûmetinin beslediği samimi arzudan dolayı daima bir az daha zayıf bir halk beslemiştir. Yunan hükûmeti mültecilerin iskânından dolayı gayri mübadil Türklere mallarını iade etmenin maddeten imkânsız olduğunu itiraf ediyor, ve aynı teselsülü efkârı takip ederek tazminat prensibinin bir esas değil belki müzakeratın muhtemel bir neticesi idiğini ve kabul edilen statokonun yalnız kendi menfaatını siyanel maksadile ve mahza kendi lehine olarak kabul edilmiş olduğunu iddia ediyor. Hükûmeti Cumhuriye her halde gayri muntazar olan bu noktai nazarı Yunan hükûmetinin (jedakârlık yükünü tarafeynden yalnız biri tahammül ettiği takdirde müzakeratın zait olmasa bile gayet müşkil bir hal alacağı) hakkındaki pek mühik beyanatı ile kabili telif görmüyor.

Yunan müddeasını hülâsa ederek denilebilir ki : Yunan hükûmeti bilfiil bir taraftan Türk emvalinin ve bütün nakdi avakibi ile tahminen yirmi seneye varan müsaderesini temdit ettirmekle ve diğer cihetten, Türkiyeye Lozan müahedesinin himaye ve teminat altına mevzu mallerin yirmi senede bedeli hazırların iki mislini kaybetmiş olan tebaasının sefaletini tahfif için en müessir çareye tevessül inkânını dirakmamasına rağmen, Türkiye'den Yunan muhtzasında serdedilen delâil ve mütalâatı takip edince vaziyet şu şekilde görünüyor :

1 — Yunan hükûmeti Türk tebaasının ve garbi Trakya Müslümanlarının bütün mallarına vaz'iyet etmiş ve bu malların iadesi asla tasavvur edilmemiş idi .

2 — Mebdde itilâhaz olunan statokondan yeğâne kast Yunan tebaasının etabli rumların menafîini himayeden ibaret olup Yunanistan lehine mevzu siyanel edici bir tedbir şeklini haiz bulunmakta idi .

[Sonu var]

Ek 3: 23 Birinci Teşrin 1929

Nüshası (5) Kuruştur

İDAREHANE

Aksaray vilayeti matbaası

gazeteye ait yazılar Mek - tûpçayı gönderilmelidir Diğer işler için matbaa müdürlüğüne müracaat edilmesi lazımdır .

Tesis tarihi : 19 Birinci teşrin 1926

AKSARAY

Vilayet

GAZETESİ

Günü geçen (15) kuruştur

ABONE

Seneliği (250) altı aylığı (140) Kuruştur .

İlanat ücretli tarifeye göre dir İlanat münderecatından mes'uliyet kabul edilmez faydalı yazılar konulur konul - mayanlar iade edilmez .

lei . ad . aksaray vilayet matbaası

Sayı — 149 23 Birinciteşrin — 1929 Çarşamba 20 Cemaziyelevvel — 1348 yıl — 4

Yarını düşünmek

Bazı tarihler vardır ki, onlar milletlerin ruhuna hâkim olur, yaşayışlarında tesirini gösterir. Türk milleti, kudret ve kuvvetini gösterebilecek sabayı, şekli [29] Teşrin evvel günü iktisap etmiştir. Cumhuriyet, Türk milletinin ruhunda senelerce gizlenmiş olan istidatların canlanmasına, kuvvet bulmasına amil olmuştur. Bu büyük günün önünde her türk hürmetle eğilir, bu kıymetli idareyi bahşeden büyük Rehber'e kalbindeki pürüzsüz ve lekesiz muhabbet ve hürmeti bütün kuvvetile hisseder.

Büyük günleri tesit ederken, o günlerin yarında aynı heyecanla tesit olunmasını da emniyet altına almak lazımdır. Yarının en büyük emniyet işaretçisi, bu günün yavrularıdır. Onlara gösterilecek ihtimam çok sevdiğimiz ve üzerine ürettiğimiz cumhuriyete sonsuz ve nihayetsiz can vermek demektir.

Bu günün yavrularını yaşatacak ve kuvvetlendirecek şekilde düşünen ve onlara âzami yardımları yapan HİMA YELİ ET FAL e muavenet, atıy emniyet altına almaktır.

Cumhuriyetin senesi devriyesi olan [29] Teşrin evvelde, HİMA YELİ ET FAL in rozetini alırken, bu yüksek gayeli müessesenin cumhuriyeti yaşatacak ırsurları yetiştirdiğini düşünürüz.

Yarını düşünen milletler, felâketlere sahib olmazlar.

İngilterenin Akdeniz filosu Baş kumandanı Gazi Hz. ri tarafından kabul buyruldu

Ankara 14 (A.A) — İngilterenin Akdeniz filosu başkumandanı Amiral Sir Frederick Fild cenapları refakatarinde İngiliz sefiri Sir George Clark cenapları ile doğanma erkânı harbiye reisi ve Queen Elisabeth süvarisi ve yaverleri bulunduğu halde bugün saat dokuzda ekspresle şehrinize gelmiştir. Müşarünileyh istasyonunda teşrifat müdürü umumi ve Ankara mevki ve merkez kumandanları ve İngiliz sefareti erkânı tarafından karşılanmış, bir müfreze askeriyeye tarafından selâmlanmıştır. Amiral cenapları Ankara palas otelinde misafir edilmiştir.

Amiral cenaplarının Ankarada istikbali çok samimi olmuştur. Öğleden sonra Gazi Hazretleri tarafından kabul edilen Amiral cenapları Reiscümhur Hazretlerinin nezdinde (80) dakika kadar kalmış ve çok büyük intiba, unutulmaz hatıra ve hissiyatla ayrıldığını ifade etmiştir.

Merasimde Amiral cenapları Hariciye ve Hükümetkârane tarafından kabul edilmiş ve bu kabul resminde umumî işler etrafında görüşülmüş ve Gazi Hazretleri Amiral cenaplarına Türkiye'de islahat ve

tarakki esaslarını tesis için sarfedilen emek ve bu muazzam inkılâbı yapmakta görülen müşkülâtı işaret eylemiş ve garp devietleri tarafından bunların anlaşılıp takdiri nuktasında sözlerini temerküz ettirmiştir.

Reisi Cümhur Hazretleri, Amiral cenaplarını Anadolunun sula ma işleri hakkında tenvir buyurmuşlar ve bu gibi ziyaret ve temasların devletler arasında ki münasebat ve dostlukları takviye edeceği

Amiral cenaplarına hayırlı yolculuklar temennisinde bulunmuşlardır.

KİYMETLİ BİR HATIRA : Büyük erkânı harbiye umumiye reisi - müştür Fevzi Paşa hazretleriyle oada müfettişi Fahreddin Paşa hazretleri matbaamız önünde

ye vekilimiz İngiliz Sefiri ve kâtibi umumi Tevfik bey bulunmuştur. Öğrenildiğine göre pek dostane cereyan

Ek 4: 3 Zilkade 1930

AKSARAY

Vilâyet GAZETESİ

AKSARAY VİLÂYET MATHAASI

Gazeteye ait yazıların Mek-lapçaya gönderilmesi diğer işler için malbaa müdürlüğüne müracaat edilmesi lazımdır.

TİSİS TARİHİ ... 3 Zilkade 1930

SENELİĞİ 250 ALTI
AYLIĞI 10 KURUŞTUR

İlânat ücretli tarifeye göredir
İlânat müderecatından mes'uliyet kabul edilmez
faydalı yazılar konulur konulmayanlar iade edilmez.

A. D. Aksaray vilâyet matbaası

İŞİNDİLİK ÇARŞAMBA GÜNLERİ ÇIKAR VİLÂYETİN RESMÎ GAZETESİDİR

Sayı — 172 3 Zilkade — 1930 < Çarşamba > 2 Nisan — 1348 yıl —

Türkiyenin YENİ SİYASİ TEMAYÜLÜ

4-2-930 tarihli "Deutsche Allgemeine Zeitung", dan:
İstanbul İ. K. sonu - Türkiye Büyük Millet meclisinde başlıyan kış faaliyeti beklenilmeyen bir program ile başlamış bulunmaktadır. Başvekilin me'buslara takdim ettiği program munhasıran iktisadidir.

Geçen seneki beş günlük tarihi nutukta aynı zamanda bir dönüm noktasının başlangıcı olarak telâkki edilebilir. Hakikatte Büyük Millet Meclisinin geçmiş olan celselerinde Türkiye'yi alâkadâr eden bütün siyasi mes'eleler halledilmiştir. şimdi yalnız iktisadi mesail kalmış bulunuyor. Yunan - Türk gerginliğinin henüz izale edilememiş olmasına, her an tasdik ve kabul ettiği muahedelerle sulhperver olduğunun gösteren, Türkiye sebebiyet vermemiştir. Bütün mes'ele yunan efkârı umumiyesinin kat'î bir itilâf için henüz tamamiyle kemale ermemiş olmalarından ileri gelmektedir.

Nitekim bu içtimain küşadında Gazi nutkunda siyasi vaziyetten pek bahsetmemiştir. Bu nutukta söylenenlerin hepsi esasen her keşfe malûm olan mesâildi, mevzuubahs olan iktisadi siyaset mevzuubahs olmuştur. Uzun bir tatilden sonra ilk defa olarak sanayi ihtiyacatı görüşülmemiştir. Buna mukabil Anadolu köylüsünü tekrar meydana çıkarmağa muvaffak olunmuş ve bütçede tasarruf yapmak için Ziraat Vekâletini lâğvederek Ticaret Vekâleti ile tevhit ettikten iki sene sonra köylünün, Hükümetin mesnedi olduğu anlaşılımsı ve ilk hatta köylüyü himaye etmenin lâzım geldiği sabit olmuştur.

Mevzuubahs olan demiryolları inşaatı olmuştur ki, bu da pek büyük fedakârlıklara sebebiyet verecek idisede, bunların hasılatı gene inşaat masarifini kapatacak şekilde bulunmakta ve ayrıca parlak bir istikbal elde edeceklerdir. Fakat yeni yapılan hatlar gündün güne büyümekte, dolayısıyla bunlara ait olan tahsisatta

Macarlarla dostluğumuz

Ankara 26 A.A. — Malbuat umum müdüriyetinden: Macaristan Hariciye nazırı M. Valkonun ziyareti münasebetile Ankarada cereyan eden mükâlemeler esnasında iki memleketi alâkadâr eyleyen meseleler gözden geçirilmiştir bir dostlukla meşbu olduğun ve mütemadiyen kuvellenmiş yolunda inkişaf eylediği iki tarafça müşahede edilmiştir. bu tabii efkâra iştirak eden devlet ricali Türk Macar dostluğu inkişafı gerek her iki memleket havalisine ve gerek umumî mükâlematı alâkadâr eden çok mühim bir sulh ve vifak amili olduğu neticesine varmak hususunda temamiyle mütehit kalmışlardır

Hali gümrük Resmî tenzil edildi

Ankara 29 A.A. — Millet meclisinde bu gün halt gümrük resminin tenziline ait kanun lâyhası müzakere ve kabul edilmiştir. İktisat vekili bu münasebelle verdiği izahatta demiştirki: Yeni gümrük tarifesinin tatbikanın evvel senede yüz kırk bin balyaya baliğ olan idhalât miktarı son zamanlarda on dört bin balyaya lenzeül etmiştir. şarktan yapılmakta olan ithalât huduttan itibaren Trabzuna ve oradan İstanbula kadar nakliyat anterepo ve hammaliye ve saire bedeli olarak memleket senede üç buçuk milyon liralık hali idhalatine mukabil altı buçuk milyon liraya yakın bir ihracatı muamelesi yapılmakta idi.

o nispette çoğalmaktadır. Anadoluda bir hattın kâr temin etmesi tabiidir. Bugün oldukça kazanç temin eden hatlardan biri alınan demiryollarıdır.

Başvekil nutkunda, haklı bir guru ile hükümet vaziyetinin siyasetçe olduğu gibi iktisatça da sağlam bir vaziyette bulunduğunu söylemekte haklıdır.

Devletin bütçesi senelerdenberi tam bir tazvün arz etmektedir. Devletin geliri

Hastanemizde Üç ehemmiyetli ameliyat daha yapıldı

Hafta içinde memleket hastanesinde Operatör Cevat B. tarafından üç mühim ameliyat daha muvaffakiyetle yapılmıştır. Mahkememiz azası Hüseyin beye iki taraflı fitik ameliyatı, kaburga kemiğinden neşşeni almış büyük bir urdan bir köylüye ameliyat, ve geçen gün de Orta mektep riyaziye muallimi Doğan beye de apandisitlen ameliyat yapılmıştır. Açıldığı günden beri hastanemizde yapılan mühim ameliyatlara bu son üç ameliyatın inzimamu suretile Hastanemiz bir sisile muvaffakiyet kaydetmiştir.

Güzide ve kıymelli bir Baş hekimin ve çok eyi bir mütehassus olan bir operatörün idaresi altında bulunan hastanemizden daha çok hayati muvaffakiyetler beklemekte haklıyız. Bu neticeden memnuniyetimizi kayıtlı ve muvaffakiyetlemeni ederken muhterem hastalara geçmişler olsun deriz

Bundan sonra Seyahat tayyare ile

Londra 25 A.A. — Amerika ile Avrupa arasında muntazam bir tayyare servisine ait bütün hazırlıkların bittiği ve muktazi sermayenin tedarik edildiği Nevjorktan bildiriliyor.

Kırkar yolcu Taşıyacak tayyareler

Londra 30 A.A. — Bir İngiliz hava kumpanyası beheri kırk yolcu taşımağa başlayacak sekiz tayyare ismarlamıştır. Bunlarda birer bar ve muhtelif eğlence salonu olacak.

mütemadiyen artmaktadır. halkın gıdası için lâzım gelen hububat miktarı memleket dahilinde gittikçe artar bir şekilde temin edilmektedir. Paşa Hazretleri bugün hükümeferma olan buhran hakkında da mufassal izah vermiş ve buhrana bilhassa